

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

IN PSALMUM DAVID CXVIII

EXPOSITIO.

PROLOGUS.

971 1. ^a Licet mystica quæque velut tubæ increpauerit sono David propheta : tamen moralium magnus magister in eo quantum excellat Ethica, psalmi hujus summa declarat gratia. Siquidem cum suavis omnis doctrina moralis sit, tum maxime suavitate carminis, et psallendi dulcedine delectat aures, animumque demulcet. Meritoque plerisque locis moralium sententias psalmodum tamquam stellarum diffundit lumina, quæ lucent atque ^b emicant : centesimum vero et octavum decimum psalmum, velut pleni luminis solem meridiano ferventem calore, ^c in processa libri constituit ætate ; ut neque matutini ortus semiplena exordia, neque vespertini occasus quidam senilis defectus, ^d claritati aliquid perfecti splendoris decerperent. Quæ per singulas Hebræorum digessit litteras, ut quemadmodum parvulorum ingenia primis litterarum elementis ^e assuescunt discendi usum assumere ; ita etiam nos hujusmodi elementis usum discamus vivendi.

^a Quidam mss., *Licet mysticæ quoque*. Quidam cum ant. edit., *Licet mystico quoque*. Alii demum et Rom. edit. ut in textu. Iterum eadem edit. sola, *tamen in eo quantum excellat ethica, psalmi hujus declarat gratia. Quem locum ut ita decurtaret, ejus dubio procul obscuritate effectum est. Ut autem ei lucem aliquam afferamus, monendum duximus voces, in eo, referri oportere ad illas, velut tubæ sono; hoc est, suavitate carminis, et psallendi dulcedine, ut continuo Sanctus explicat.*

^b Rom. edit., *emicant in orbe, sanctus Propheta diffundit.*

^c Mss. nonnulli, *in processu libri quasi plenam ipse constituit ætatem*. Alii æ edit. inter se consentiunt, nisi quod pro *in processu*, pauci legunt *in processa*; Rom. edit., *imperfecta*.

^d Rom. edit., *claritatis aliquid perfecti splendori decerperent.*

^e Rom. edit., *legendi usum addiscunt : ita nos hujusmodi, etc.*

^f Vet. edit. et mss. non pauci verbo *doceret*, addunt *non pluralitatem*.

^g Rom. edit. voci *sanctificationis*, subdit verbum *astruere*.

^h Eadem Rom. edit., *purgatio ex Lege est : et octava die... statuta est, quia totus, etc.*

ⁱ Quodnam sit illud sacrificium, *Baptizatus non offerret, nisi octavum ingrederetur diem*, haud facile apud antiquos reperias. Difficultatem vero etiam illud arguit, quod certum est Eucharistiam initialis statim post acceptum baptismum administrari olim solitam. Attamen cum Ambrosius hic non de simplici

A 972 2. Litteris autem singulis octonos versiculos ascripsit ; ut simul et unitatem ^f doceret (unitas enim coercescet omnia et regit, cui subjecta omnia sunt) et purgationem legitimæ sanctificationis ^g. Octava enim die sollemnis ^h purgatio vel ex Lege est (*Levit. xii, 3 et 4*) ; quia octava die circumcisionis sollemnitas impleri statuta est : vel quia totus mundus coinquinatus erat peccatis nostris, et septem illis pollutus diebus. Ubi autem venit resurrectionis dies, convivificati **Domino** Jesu resurreximus, et erecti sumus, in novitate vitæ ablutionis gratiam præferentes. Meritoque primogenita offerimus animantia in figura primogeniti Filii Dei, castitatis et simplicitatis, spiritale sacrificium acceptum Deo, non quarto aut quinto die ; ne immundum aut in-

B consummatum sacrificium sit : sed octava die qua omnes in Christi resurrectione non solum resuscitati, sed etiam confirmati sumus. Unde licet in baptisate plena sit statim purgatio : tamen quia ablutionis ipsius sacrificiique rationem baptizatus debet cognoscere, ⁱ non offert sacrificium, nisi octa-

communionem, sed de sacrificio loquatur ; ita potest hoc disciplinæ ecclesiasticæ caput, quod forte Mediolani tantum obtinebat, explicari : Præbebatur quidem neophyto statim e sacris fontibus egresso divinum sacramentum, sed forte depromptum e turricula super altari erecta vel ex aurea argenteave columba ibidem, aut in baptisterio suspensa, in quibus olim illud asservabatur ; sicut ex vita S. Basilii ab Amphilochio scripta, ex supplici libello in actione 5 Conc. Constant. sub Menna celebrati a clericis et monachis Antiochenis oblato, item ex Paulino, Gregorio Tur. atque aliis multi observant. Verum interim a sacrificio per dies septem aberant, dum plenius mysteriorum cognitione informarentur. Certe præcipuam priscis illis antistitibus curam fuisse recens baptizatos instituendi doctrina mysteriorum quæ prius eosdem celata fuerant, non solum PP. Græcorum homiliæ in diebus paschatis, et plures Augustini sermones, nimirum 127, 129, 260 et 262 testantur ; sed Ambrosius ipse in lib. *de Mysteriis*, qui e sermonibus hac ipsa de causa habitis constat, planum facit : *Nunc de mysteriis, inquit, dicere tempus admonet, atque ipsam sacramentorum rationem edere : quam ante baptismum si pervassemus insinuatam nondum initiatis, prodidisse potius quam edidisse æstimaremur*. Libros quoque *de Sacramentis*, quos aut Ambrosii aut saltem ejusdem ævi auctoris esse in confesso est, ad neophytorum gregem pronuntiatos fuisse probant ista ex lib. v, cap. 3 : *Gaudet Ecclesia de redemptione multorum, et astare sibi familiam candidatam spiritali exultatione lætatur*. Cum illi demum instructiores facti essent, tum illos oblatio-

vum ^a ingrediatur diem; ut informatus agnitione sacramentorum celestium **973** non quasi rudis, sed quasi rationis capax, tunc demum suum munus alt-ribus sacris offerat, cum cœperit esse instructor; ne offerentis inscitia contaminet oblationis mysterium.

3. Titulus autem Psalmi, *Alleluia* est; hoc est, laus Dei. In his enim hymnis vere Deus laudatur, in quibus est peccatorum remissio. Denique in superiore psalmo passio Domini præmissa est; quæ mundum hunc diluit, ut dignos faceret populos qui Deum immaculato ore laudarent. Ipsa quoque litterarum elementa, ut omnia Hebræa nomina, non sunt rationabilis interpretationis vacua atque immunia, quorum significationes locis suis aperiemus. ^b Centesimus et undecimus psalmus per has litteras in Hebræo in principiis versiculorum digestus est, et est totus ethicus: et centesimus decimus mihi ita scriptus videtur. Denique videnos et binos versus habent, et singulis versibus singulæ explicantur sententiæ. Unde et per ^c metra asseruntur esse descripti.

SERMO PRIMUS.

N. Aleph.

1. Prima littera ^d *Aleph* dicitur, cujus interpretatio doctrina est. Sollicitus ergo auditor, plenos doctrinæ versus esse qui sequuntur, debes præsumere.

2. (Vers. 1, 2.) *Beati immaculati*, inquit, *in via*, qui ambulat in lege Domini. *Beati qui scrutantur testimonia ejus: in toto corde exquirunt eum.* Quam pulcher ordo, quam plenus doctrinæ et gratiæ! Non prius, qui scrutatur testimonia ejus, dixit (potuit enim convenire secundum litteram), sed prius: *Beati immaculati in via.* Ante enim vita quam doctrina quærenda est. Vita enim bona et sine doctrina

nem suam, id est, panem a sacerdote consecrandum ad altaria solitos afferre credibile est. Nam moris fuit, ut unusquisque panem unde communicaturus erat, ipse offerret, cum miraculum de muliere Christi præsentiam in sacramento non credente relatum in vita Gregorii Magni satis ostendit, tum locus e libro de septem Ecclesiæ gradibus non obscure significat. Sic autem habet: *Sicut in sacerdote consecratio, ita in ministro est sacramenti dispositio. Ille oblata sanctificat, hic sanctificata dispensat.* Porro ne phylotis sacrificio adesse non consuevisse, hoc videtur confirmare quod Ambrosius ac Augustinus citari locis eos sacramentum quidem in altari vidisse asserant, de sacrificio autem plane sileant. Adde dubium esse nemini eosdem non prius gregi aliorum fidelium conjunctos fuisse, quam stolam candidam deponerent.

^a Rom. edit., *ingrediatur in diem, ut innuas quod informatus*, etc.

^b Rom. edit., *Psalmus centesimus decimus.... et centesimus undecimus per has*, etc. Ubi sane voluit legitimum numerandi ordinem restituere. Sed manifestum est Ambrosium id quod certum credebat, primo loco: quod vero non ita certum, secundo posuisse.

^c Hanc fuisse veterum communem opinionem, sed ab ea recentiores quosdam descivisse docuimus

^A habet gratiam: doctrina sine vita integritatem non habet. In malevolam etenim animam non cadet sapientia. Ideoque ait: *Quærent me mali, et non invenient* (*Prov. i, 28*); quia improbitate cæcatur mentis oculus, et caligante sibi iniquitate, mysteria profunda invenire non potest. Primum ergo exercenda est vitæ militia, corrigendi mores. Cum hæc instituerimus ad cursum debitum, ut sit offensionis correctio, puritatis gratia; tunc ad studia percipiendæ cognitionis veniamus suo ordine et via. Prima igitur sunt moralia, secundum mystica. In illis vita, in his cognitio; ita ut si perfectionem requiras, nec vita sine cognitione, nec cognitio sine vita sit: utrumque ad stipuletur alteri. Ideoque ait Scriptura: *Seminate vobis ad justitiam, vindemiate ad fructum vitæ, illuminate vobis lumen cognitionis* (*Ose. x, 12*). Non prius illuminate, sed seminate: nec solum seminate prius ad justitiam; sed etiam vindemiate, inquit, ad fructum vitæ: et sic illuminate lumen cognitionis, **974** ut perfectio non solum consitis, sed etiam receptis fructibus approbetur. In primo quoque psalmo hunc ordinem tenuit, ut in via ambulandum doceret prius, et tunc in Lege meditandum. Qui enim non abiit in consilio impiorum, utique de pietatis via, et justitiæ semita non recessit: meritoque in via ambulans beatus pronuntiatur; et die ac nocte meditationem Legis exercens habet gratiam beatitudinis.

3. Quam institutionem secutus Salomon, librum de Proverbiis scripsit, in quo moralem locum uberior expressit, naturalem in Ecclesiaste, mysticum in Canticis canticorum: quamquam si diligenter discutias, et in Proverbiis mystica pleraque reperies, et in Canticis moralium suavitatem. Nam utique mysticum est: *Sapientia edificavit sibi domum et subdidit columnas septem, interfecit suas hostias*, etc. (*Prov. ix, 1*). ^e Hocque in Canticis lucet tam mysticum quam morale, in quo blanditiarum suavitas et af-

ad calcem col. 759, quam annotationem tibi consulere, si libet, licet.

^d Dallæus in libro *De usu Patrum*, pag. 244, scribit in hunc modum: *Mera somnia narrat Ambrosius lectoribus suis.... in Psalmum cxviii, dum exponit nomina Hebraicorum elementorum, a quibus sumunt initium versiculi singulorum Octonariorum*, etc. Non semel jam ante ostendimus Doctorem nostrum in eruenda Hebraicorum nominum significatione aliquando minus feliciter desudasse: verum et illi ævo quo non ita communis erat Hebraicæ linguæ cognitio, id tribuendum est; nec ipsi insultandum, cum super ea re scriptores quos tum licuit, consuluerit. Optandum quidem esset eum in fontes minus corruptos incidisse, cum forte nullum alium repererit præter Philonis Etymologias: quas tot tantisque erroribus scatentes fuisse docet Hieronymus, ut inde ad eas expurgandas ipsemet induceretur. Ad hæc non ignorabit Dallæus quam pronum sit in explicandis vocabulis adeo multiplici significatione quasi factis errare. Quæ sane eum adversus tantæ auctoritatis Patrem debuerant paulo modestiorem efflicere.

^e Mss. plerique ac vet. edit., *Hocque in Canticis licet tam mysticum quam morale sit.* Rom., *Hocque in Canticis canticorum et mysticum et morale.* Nos vero lectionem cod. Remig., Vind., Theod., Navar. unius, atque Aud. representamus.

fectus amantis exprimitur: *Osculetur me ab osculo oris sui; quoniam optima ubera tua super vinum, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata (Cant. 1, 4).*

4. Constitue ergo virginem desponsatam multo tempore, et justo ferventem amore, quæ multa probata opera dilecti probabilium testium assertionem cognoverit, desiderii suspensis dilatam frequenter, jam non ferentem moras; quæ omnia fecisset, ut sponsum videret: aliquando votis potitam suis, ad improvisum sponsi adventum gaudio turbatam, non querere primordia salutationis, non verborum vices; sed statim quod desiderasset exigere. Ita ergo et sancta Ecclesia quæ in primordiis mundi desponsata in paradiso, præfigurata in diluvio, annunciata per Legem, vocata per prophetas, diu redemptionem hominum, Evangelii decorem, dilecti expectasset adventum, impatiens moræ in oscula ruit dicens: *Osculetur me ab osculo oris sui.* Et delectata osculis adjicit: *Quoniam optima ubera tua super vinum.*

5. Et ut moralius dicamus, intellige mihi carnem illam, quæ madefacta fuerat in Adam serpentis veneno, quæ criminum marcebat fetore, quæ procedebat in flibus Sion alta cervice et nubilibus oculorum, et itinere pedum trahens tunicas, et pedibus suis ludens, crinium cincinnis et compositis vultibus, atque redimiculis et omni affectato decore plus dedecens: eandem tamen plurimis edoctam oraculis quod venturus esset, qui serpentis illecebris exclusis, sancti Spiritus infunderet gratiam, ut omnis caro videret salutare Dei, omnis caro ad Deum veniret, inarsisse desiderio: sed metuentem ne ut impatiens, ut lasciva, ut luxuriosa, ut querula, sicut ante fuerat, displiceret; et longiore quam ferre jam poterat, morantis adventus dominici expectatione **975** quateretur: non immurmurantem tamen, nec transgredientem, sed levantem in omni loco puras manus sine ira et disceptatione in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate ornantem se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis aut veste pretiosa; sed iis quæ castitatis et bonæ conversationis decerent gratiam, orare dicentem: *Osculetur me ab osculo oris sui; quoniam optima ubera tua super vinum.* Jam volebat adhærere Christo caro, jam festinabat innubere; ut esset unus spiritus, et fieret caro Christi, quæ erat ante meretricis. *Osculetur, inquit, me* (osculatur nos Dei Verbum, quando sensum nostrum spiritus cognitionis illuminat); et tamquam despiciens omnes jucunditates et delectationes suas, cœlestibus cupiens inhærere mandatis ait: *Quoniam optima præcepta testamentorum tuorum super omnem appetentiam carnis, et sæculi voluptatem.* Meminerat enim se in Eva ante sic lapsam, dum voluptatem corporis præfert mandatis cœlestibus. Ait: *Unguentum exinanitum nomen tuum (Ibid., 2);* hoc est, totus immundis impuritatibus diversorum facinorum fetebat hic mundus: nunc

A spirat ubique suavitas pudicitæ, unguentum fidei, flos integritatis. Et a mortalibus venit ad mystica dicens: *Introduxit me Rex in cubiculum suum, exultemus et lætemur in te, diligamus ubera tua super vinum (Ibid., 3).* Simplex est enim osculum, negotiosum autem cubiculi secretum.

6. In ipso quoque Evangelio pulcherrimus de moralibus locus est; ut unusquisque vas suum mundet dicente Domino: *Pharisæe cæce, munda prius quod intus est calicis et paropidis; ut fiat et id quod foris est mundum (Matth. xxiii, 26).* Nam nisi se unusquisque intus mundaverit, etiamsi foris speciosus videatur et justus, similis erit dealbatis sepulcris; ut foris quidem justus videatur, intus vero sit fetidus. Sic est doctrina sine vitæ innocentia. Sed nec ipsa doctrina potest mercedem habere, ubi gratiam non habet innocentæ. *Peccatori enim dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas (Psal. xlix, 16)?* Sed revertamur ad propositum psalmum.

7. *Beati, inquit, immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirunt eum.* Primus versus moralis, secundus mysticus. Quis hoc dicit? Propheta utique, ^a qui fungebatur carnis alloquio, et dicit hoc post eum psalmum quo descripta est Domini nostri Jesu Christi passio. Ubi ergo et divina sacramenta revelata sunt, et induit Dominicæ resurrectionis lætitiæ, et passionis degustavit gratiam; vidit justorum congregationes, ^b populos redemptorum, perditorum salutem, mortuorum resurrectionem, sanctificationem sacramentorum, et exclamavit dicens: *Beati immaculati in via,* hoc est: ecce maledicta terra in Adam cœpit habere beatitudinem; si tamen legem Domini non derelinquat: ecce immaculatus est homo, qui erat ante pollutus. Quam pretiosum est custodire præceptum Domini! quam pretiosum etiam præcepti ipsius scire mysterium!

8. Sed quis est immaculatus? Non utique qui in quacumque via ambulat: sed qui in Christo ambulat. Ipse enim dixit: *Ego sum via (Joan. xfv, 6).* In hac **976** via qui ambulat, errare non novit; si tamen ab hac via numquam recedat. Est et via Lex; et ^c ideo dum immaculatus est, in lege Domini ambulet: nec ambulare in via hac desinat, ne immaculatus esse desistat. Non declinet in dexteram aut lævam, aut titubet, non resistat, non expectet; sed ambulet superiora obliviscens, et ea quæ sunt priora appetens, ad destinatum sequatur, ad bravium festinet, contendat usque in finem; finis enim Legis est Christus. Multi volunt ambulare in via, sed non usque ad finem. Non ambulant Judæi usque ad finem, qui non usque ad Christum ambulant. Non ambulat Manichæus in via, qui Legem refutat: sed ambulat vera fides quæ et Legem suscipit, et plenitudinem Legis agnoscit.

9. Si quis ergo in via ambulat, scrutetur testimonia

^a Hoc est, qui velut carnis vice ac nomine loquebatur.

^b Rom. edit., populorum redemptionem.

^c Rom. edit., et ideo dum qui in lege Domini ambulat, immaculatus est, nec ambulare.... quæ sunt anteriora appetens.

Domini. Quæ licet mystica sint, tamen etiam moralia se habent; quoniam melius potest ambulare in via, qui scrutatur Domini testimonia. Nam ut quis intemperantissimus captus adulterinæ cupiditatis æstu, et victus libidine, vel indulgens flagitiis, qui repugnare nolit appetentiæ suæ carnis, conversus huc atque illuc, si ^a neminem forte videat, in facinus ruit: idem tamen quamvis inveniat paratam occasionem potiendi, explorat diligenter omnia, in diversum oculos suos, incuriosus justitiæ, sollicitus famæ, detorquet frequenter, erubescit testimonium erroris, qui non erubescit errorem: ac si quem forte spectatorem cognoverit facinoris sui, verecundia sequestrat intemperantiam; et quamvis cum ^b ancilla vel meretrice vulgari, ubi nullum sit deprehendendi periculum, tentamenta moliat libidinis, pudore tamen inceptum deserit: quanto magis si quis allavet mentis oculos, et consideret plena esse angelorum omnia, aera, terras, mare, ecclesias, quibus angeli præsent (mittit enim Dominus angelos suos ad defensionem eorum qui hæredes futuri sunt promissorum cælestium), concepto potest renuntiare peccato! Unde ista turba innocentium, nisi ex illis peccatoribus? Eadem natura est omnium, sed diversa disciplina. Circumcisio nihil est, et gentilitas nihil est: sed observatio mandatorum Dei, naturæ ipsius auget gratiam. Merita commutat ille qui dicit: *Tenebræ in circuitu, et parietes me operiunt: peccatorum meorum non erit memor Altissimus* (Eccli. xxiii, 26).

40. Non reveritus esses angelorum præsentiam, si præsentem esse crederes? Non metueras non dicam facere, sed loqui, aut etiam cogitare quod pravum est, si tibi divina Scriptura suavisset, quia Deus cogitationum arbiter, secretorum testis est verax, sicut ipse ait: *Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus Deus, et puer meus quem elegi* (Esai. xliii, 10)? Hominem vereris præsentem, Dei Patris et Filii non vereris præsentiam? Sed non vis credere, ne possis cavere: non vis audire, cum legitur, quia Deus novit occulta hominum, ne incipias soire quod timeas, et timere ne pecces. Audi ergo Scripturam divinam, ut convertaris a via prava et maligna. Noli sicut cæcus oculis corporalibus, aut sicut surdus, qui eo quod non **977** potest videre aut audire præsentem, solum esse se credit: et in plurimorum cœtu, dum putat nullum esse præsentem, perpetrare adoritur quod arbitratur esse secretum; non potest enim videntes videre qui non videt; similiter et tu mentis cæcatus oculis noli æstimare quod sine teste delinquas; quia hominis præsentiam declinare potuisti. Plures sunt qui redarguant, quam quos cavere potuisti. Ipsum te fugere tui accusatorem non potes, quem ^c convenit propria con-

scientia. Et si negas aliis, tibi non negas. Et si homini inficiaris, Deo fateris. Et si volueris negare, tuæ te cogitationes revincunt.

41. Elisæo assistebant angeli, quos videbat; et ideo agmina hostium non timebat: sed timebat puer ejus, qui angelos non videbat. Aperuit oculos ejus ad vocem prophetæ gratia Dei, vidit angelorum exercitus, et credidit esse præsentem, quos antea, quia non videbat, putabat absentes (IV Reg. vi, 16 et 17). Et tu lege prophetam ut videas, lege ut aperiat oculos tuos: nec te hostilis legio perterreat, et obscuro esse te credas, qui liber es, qui munitus es spiritalibus turmis, si prophetam non derelinquas. Cum tibi propheta loquitur, quia Deus dixit: *Ego cælum et terram compleo* (Jerem. xxiii, 24): cum tibi propheta dicit, *quia plures nobiscum sunt* (IV Reg. vi, 16), quia in circuitu nostro angeli sunt: attolle oculos mentis, et videbis non solum angelos, sed etiam Deum, qui dicat tibi: *Aperi mihi, soror mea, proxima mea* (Cant. v, 2). Pulsat ad januam et quando tu dormis: si tamen vel excitatus evigiles, vel vocatus januam tui pectoris aperias, introibit. Quod si fugias lectionem propheticam, si domi non legas, in Ecclesia audire nolis; nonne sicut ille qui averso connivet obtutu, ne videat quod possit videre, claudit oculos ne aspiciat, cui potestas videndi est, aut sicut in furore plerique injecere manus oculis suis: ita et tu primo averteris conniventi magis dissimulatione, quam refectione prærupta? Nam cum ad Ecclesiam venis, et Christianum te asseris, sanus videris, aperis oculos, quibus possis videre: sed dum audire dissimulas quæ leguntur, claudis ne videas tibi, etsi aliis videre videris; injicis etiam quasdam perfidiæ et intemperantiæ manus oculis animæ tuæ, et cæcitate inferis cordi tuo, quod est gravius, voluntariam; ut videns non videas, audiens non audias.

42. Putas te solum esse cum fornicaris, et non recordaris quia oculi Domini vident orbem terrarum? Non audis dicentem: *Eccæ venit hora.... ut dispergamini unusquisque in sua, et me solum relinquantis: sed non sum solus, quia Pater mecum est* (Joan. xvi, 32)? Adest ergo Pater, adest et Filius Dei, adsunt ministri, adsunt Cherubim et Seraphim, quæ dicant: Sanctus, sanctus, sanctus: plena est terra majestatis tuæ. Plenus est enim mundus sanctorum virtutum; quia plenus est nequitiarum. Plenus est orbis terrarum remediis, quia plenus est laqueis. Putas quod in lupanari Christus te non **978** videat, quem videt lupanar intrare? Putas quod in adultério te non deprehendat, quem videt adulterium cogitantem? Num parietes refugit, qui spectat errores: et secretum eriminis aversatur, qui scenam eriminis intuetur? An putas tunc primum te intrare

^a Omnes edit., *neminem videat flagitii sui testem, in facinus ruit*; omnes mss., *neminem videat, in facinus ruit*.

^b Confer hunc locum cum iis quæ supra lib. 4 de Abraham, cap. 7, num. 59, traduntur; nec non

cum nota quam capiti 4 ejusdem libri, col. 289, subjecimus.

^c Convenit, verbum e foro; id est, iudicio persequitur.

^a meritoriam, cum fornicem meretricis ingrederis? Intrasti jam, quando cogitationes tuas meretrix introivit. Intrasti jam, quando ad potiendam prostibula cupiditatem gressu mentis intrasti. Pulsasti lupanaris fores, quando ad mulieris concupiscendæ decorem oculos mentis aperuisti. Et si verum audire vis, quomodo te in lupanari non vidit Christus; quando te vidit, quia adulterando in corde tuo te ipsum lupanari esse fecisti? Denique ipse dicit Dominus Jesus: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam adulteravit eam in corde suo* (Matth. v, 28). Unde tamen tam religiosus in opinione, qui tam probrosus in crimine?

13. Sed adquiesco tibi quod Jesus te nolit videre, nolit revincere, qui nolit accusare, nolint videre et angeli. Sed videt diabolus, qui tecum introivit, imo qui te introduxit: vident ministri ejus, qui te circumdederunt, ne videres angelos Dei: vidit Belial, vidit legio, qui te impulerunt; ne quis revocaret, ne quis teneret. Noli putare quod ^b collodium tibi præstet silentii, qui vult tecum supplicii habere consortium. Studet plures similes sibi videre; et in eo habet gloriam, quod plures perditos fecerit. Ipse est inceptor, ipse accusator, ipse in Judam introivit, ipse eum ad prodicionem impulit, ipse misit ad laqueum. Quanti dicturi sunt in illo die adversus eum: Tu nos circumvenisti, tu impulisti (Gen. iii, 13)! Exemplum quaeris? Accipe dicentem Evam prævaricationis suæ auctorem fuisse serpentem. Sed illum implicavit, non se absolvit. Cui respondit Dominus: Non præceperam ne gustaretis de ligno solo, quod est in medio paradisi (Ibid., 11)? Respondet ergo Veritas et pluribus: Diabolum audistis suadentem noxia, me non potuistis audire vitalia mandantem.

14. (Vers. 3, 4, 5, 6.) Et ideo operemur justitias: *Non enim qui operantur iniquitatem, in vitiis ejus ambulaverunt. Tu mandasti mandata tua custodiri nimis. Utinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas justificationes tuas! Tunc non confundar, cum perspiciam in omnia mandata tua.* Non solum mandasti, inquit, custodiri mandata tua, sed etiam custodiri nimis. Quando hoc mandavit? In paradiso quidem mandavit Adæ, ut custodiret mandata: sed fortasse non mandaverat nimis custodire; et ideo lapsus est, ideo inflexus voce mulieris suæ, ideo deceptus erat a serpente, putans quod si in parte aliqua recederet a mandato, non penitus erraret: sed quia semel a semita mandatorum recessit, totam deseruit viam, et exspoliavit omnibus nudumque reliquit. Ideo Dominus; quia lapsus erat, qui in paradiso erat, postea

^a Codex Navarræus unus, *meretricarium*: sed retinendum *meritorium*. Ubi subintellige, *diversorium*, vel *stabulum*; sic enim quondam dicta sunt, ut cum Tertulliano loquamur, *consistoria libidinum publicarum*. Unde *prostibula* seu *prostibulas* quidam appellatas volunt, quod *pro stabulo*, id est, ante stabulum starent. *Meritorium* autem a *merendo* vocatur, quod mereat, hoc est pariat quæstum domino suo. Quo sensu Horat. in *Arte poet.*:

Hic meret æra liber Sotia.

A te per Legem, per Prophetas, per Evangelium, per Apostolos monuit; ut nimium custodias mandata Domini 979 Dei tui. Omne, inquit (Matth. xii, 50); verbum otiosum quod locutus fueris, reddes pro eo rationem. Noli dissimulare: ab aliquo mandato iota unum, aut unius apex non præterit. Noli recedere de via. Si in via ambulans vix totus es a latrone; quid facies si te extra viam vagantem invenerit? Dirigantur gressus tui; et ne infirmus sis ad dirigendum, precare ut dirigat Dominus vias tuas.

15. Hic optat: *Utinam dirigantur viæ meæ!* Alibi dicit: *Expectans expectavi Dominum, et exaudivit me... et statuit pedes meos in petra, et direxit gressus meos* (Psal. xxxix, 2 et 3). Roga ergo et tu, ut Dominus dirigat vestigia mentis tuæ; quo possis Domini custodire justificationes. Non confunderis, cum respexeris in omnia mandata ejus. Ante enim confusus es in Adam et Eva. Denique nudus factus es, operuisti te foliis; quia confundebaris: abscondisti te a conspectu Dei; quia erubescerbas, ita ut tibi diceret Deus: *Adam, ubi es* (Gen. iii, 9)? Cum illi dicit, tibi dicit; Adam enim interpretatione latina homo dicitur, hoc est: Homo, ubi es? Et Adam respondit: Timens quia nudus eram, et tota mente confusus, ante conspectum tuum venire non ausus sum (Ibid., 10): Ergo ne confundamur, custodiamus mandata Domini, et custodiamus omnia. Nam si quis unum mandatum custodiat, et aliud prævaricetur, nihil ei prodest. Custodivit se aliquis a sanguine, non custodivit ab adulterio; utique in iustis convictus, puniatur etiam legibus sæcularibus: nec prodest ei alterius criminis abstinentiæ, si in altero fuerit deprehensus.

16. (Vers. 7, 8.) *Confitebor tibi, Domine, in directione cordis* (advertis quas vias dirigas) *in eo cum didicero judicia justitiæ tuæ. Justificationes tuas custodiam: non me derelinquas usquequaque.* Hoc loco mystica plenius cognoscere se velle testatur, ut ingrediatur penetralia mysteriorum cœlestium, et aperiantur sibi thesauri sapientiæ et scientiæ in Christo absconditi. Unde et Salomon ait: *Attrahit nos post te: in odorem unguentorum tuorum nos turremus. Introduxit me Rex in cubiculum suum* (Cant. 1, 3). Et fortasse illud quod ait supra: *Osculetur me ab osculo oris sui* (Ibid., 1), significat Spiritus sancti supervenientis gratiam, sicut angelus ad Mariam dixit: *Spiritus sanctus superventiet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (Luc. 1, 35). ^c Quando autem introduxerit eam Rex in cubiculum suum, passionis tempus, lateris compunctio declarat, san-

Hinc etiam meretrices ac meritorii pueri nomen sortiti; licet *meritorium* quandoque honestum diversorium significet.

^b *Collodium*, aut *collusio* simulationem ac fraudem significat; colludere enim dicuntur, qui cum videantur inter se contendere aut litigare, hoc tantummodo per simulationem faciunt, cum unus deducta opera se judicio vinci patiar. Sed ea fraus etiam locum habet extra judicium.

^c Mss. plures, *Quando autem introduxit.... com-*

guinis effusio, sepulturæ unguentum, resurrectionis mysterium; ut osculum quasi sponsa acceperit: in cubiculum autem Christi sit introducta Ecclesia, non jam quasi tantummodo desponsata, sed etiam quasi nupta; nec solum thalamum sit ingressa, sed etiam legitimæ claves copulæ consecuta sit. Ideoque quasi in thalamo sita ait: *Colligatio guttæ frater meus mihi, inter media ubera requiescet (Cant. 1, 12)*. Quod si cubiculum quærimus, ipse nos edoceat, qui ait: *Tu autem cum orabis, intra in cubiculum tuum: et clauso ostio ora patrem tuum in abscondito (Matth. vi, 6)*. Cubiculum Ecclesiæ corpus est Christi. Introduxit eam Rex in omnia interiora mysteria, dedit ei claves; ut aperiret sibi thesauros scientiæ sacramentorum, clausas antea fores pauderet, cognosceret **980** a quiescentis gratiam, defuncti somnum, virtutem resurrectionis.

17. In illo cubiculo justitias Domini Jesu nupta reperit. Quæ sunt illæ justitiæ? Utiq; sacramenta baptismatis, sicut legimus, quia cum venienti ad baptismum diceret Joannes: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me; respondit Jesus: Sine modo; sic enim decet nos adimplere omnem justitiam (Matth. iii, 14 et 15)*. In illo cubiculo justificationes Domini didicit, cognovit consilium Dei, sicut scriptum est: *Quia omnis populus audiens, et publicani justificaverunt Deum baptizati bapismo Joannis: pharisæi autem et legisperiti consilium Dei spreverunt in se, non baptizati ab eo (Luc. vii, 29 et 30)*. Quod illi spreverunt, nos eligamus, et sequamur consilium Dei, quo nihil potest esse sublimius; hoc enim divinum, quo fit remissio peccatorum. Cum didicerit itaque justitias Domini, Deum timens non confundetur. Denique et Paulus ait: *In nullo confundar (Philip. 1, 20)*.

18. Et quia nullus potest perfectus esse sine favore Dei, neque tutus; ideo rogare debet, ne penitus eum derelinquat Deus. Nam supra rogavit David ne derelinqueretur dicens: *Ne derelinquas me, Domine Deus meus (Psal. xxxvii, 22)*; hic ait: *Ne derelinquas me usquequaque*, hoc est, multum. Supra forte quasi adhuc imperfectus, et in magnis perturbationibus positus ne derelinqueretur, timebat: hic autem jam fortior non timet derelinqui ut tentetur; sed rogat ne penitus derelinquatur. Plerumque enim derelinquit Deus quos vult probari: penitus autem derelinquit quos deserit. Dereliquit penitus Judam: **D** non dereliquit autem sanctum Job, in cujus b patrimonio, in cujus corpus potestatem diabolo dedit (*Job 11, 6*); in animam autem non dedit. Nam si dedisset non ideò derelictus est Job, ut relictus probaretur, probatus coronaretur? Dereliquit igitur Judam, cui ait: *Quod facis, fac celerius (Joan. xiiii,*

punctio declaratur. Quod qui probaverit, ita intelligat, ac si scriptum esset, Quando introducta legitur Ecclesia, per hoc passionis... tempus declaratur.

^a Omnes edit., quiescentis gratiam; contra mss. prope ad unum, quietis gratiam. Rursus sola edit. Rom., virtutem resurgentis; aliæ et cuncti mss., vir-

A 27). Dereliquit enim penitus, quem sceleris sui c permisit effectui. Alios autem apostolos cum vidisset esse turbatos, quia dixerat: *Quo ego vado, vos non potestis venire (Ibid., 33)*; addidit: *Non turbetur cor vestrum (Joan. xiv, 1)*. Et infra: *Iterum venio, et accersio vos ad me ipsum; ut ubi sum ego, et vos sitis (Ibid., 3)*. Denique turbatus Petrus qui derelinqui timeret ait: *Domine, quo vadis (Joan. xiiii, 36)*? Vidit Dominus turbari eum, et respondit ei: *Quo ego vado, non potes me modo sequi: sequeris autem postea (Matth. xiv, 30 et 31)*. Sic et in mari cum titubaret, clamavit ad Christum; et porrexit ei dexteram Christus, ne penitus derelictus periret.

19. Nemo autem debet inflari, quod numquam derelinquatur: vel dolere, quod aliquando derelinquatur; siquidem ipse Filius se dicit derelictum, sicut habes: *Deus, Deus meus, respice in me; quare me dereliquisti (Psal. xxi, 1)*? Et ille quidem numquam derelictus a Patre est, cum quo Pater semper est. Scriptum est enim: *Ecce jam venit hora, ut dispergamini unusquisque in sua, et me solum relinquantis: sed non sum solus, quoniam Pater mecum est (Joan. xvi, 32)*. Sed secundum corpus in quo est traditus passioni, vox ista processit; quoniam derelinqui nobis videmur, quando sumus in periculis constituti.

981 Unde et Paulus ait de Patre Deo: *Qui Filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum (Rom. viii, 32)*. Dereliquisse videtur; quia non pepercit, qui tradidit morti: sed non penitus dereliquit, cui dicitur: *Quia non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem (Psal. xv, 10)*.

SERMO SECUNDUS.

2 Beth.

1. (Vers. 9.) *In quo corrigit juvenior viam suam?* Superiorum octo versuum non absurda nobis cecidit disputatio; ideoque et sequentia persequi studium fuit. Et primum litteræ secundæ, hoc est Beth, interpretatio consideranda est, quæ in latino conversa, confusio declaratur. Sed qui viam suam corrigit, non confundetur. Verum quia is qui corrigit ante in errore fuit (quomodo enim corrigitur, nisi quod ante deflexit a vero?), utique in lapsu positus, et adolescentiæ luxu, ac lascivæ ætatis captus illecebris, ubi ad juventutis propectus confinia sobria mente respiscet: tamquam confusus animo, quoniam modo erubescenda deponat, et plena prohibitis assumat, diu secum volvit; et diversis fluctuans cogitationibus librat atque examinat, superiora obliviscens, et ea quæ sunt priora appetens, quemadmodum viam suam corrigit, offensionemque adolescentioris ætatis seria juventutis fronte prætexat. Unde ne diu dubi-

tutem resurrectionis.

^b Post vocem, patrimonio, habent edit., Jus tyrannidis adversario tribuit; que desunt in mss. Gallicanis.

^c Ita mss. omnes; edit. vero, permisit effectui; quædam Paris., affectui. Alios autem non dereliquit apostolos, quos cum vidisset, etc.

tet hujusmodi, et incerto hæreat, dat Propheta consilium, quasi cum eo ipse deliberans; tunc enim salubriora consilia credimus, si propensiore meditatione examinata videantur. Sed ipsa deliberationis susceptio docta definitione distinguitur, ut diversarum cogitationum concursus auferat dicens: *In quo corrigit juvenior viam suam?* Hic enim deliberantis est finis, quo viam suam corrigit.

2. Et respondit: *In custodiendo verba tua.* Et bene ad Dominum conversus respondit deliberanti, quasi prece atque oratione delata consilium hoc Domini inspiratione repererit; ut non præsumptionis humanæ, sed dignationis divinæ rœdium crederetur. Mens enim nostra verborum cœlestium conspersa seminibus, quæ ante degenerabat in stirpibus, meliores cultus edere, fructusque afferre incipit. Dirigamus igitur semitas nostras, nec tortuosi serpentis sequamur anfractus. Viæ enim Domini rectæ; perversæ autem viæ errantium, de quibus dicitur: *O qui reliquerunt semitas rectas* (Prov. II, 13)! In ordinem seges læta porrigitur, atque in versum quemdam vineta ponuntur: cervorum cursus directior, vulpeculæ flexuosus. Ideo de Herode dicitur: *Ite, dicite vulpi illi* (Luc. XIII, 32); quia deflexerat a via recta, nec iter suum in juventute correxerat: dignus Hieremiæ Threno, quo deflentur peccatores, qui jugum verbi in 982 juventute suscipere recusarunt. Ideo captivi ducti sunt, ideo deplorantur tamquam mortui; quia vitæ nescierunt semitas, et digna opera a cadaverum busto non declinaverunt. Flens ergo mortem perpetuam Judæorum, dicit Hieremias: *Bonum est viro cum tollit jugum in juventute: sedebit singulariter, et silebit; quia tulit in se* (Thren. III, 27 et 28).

3. Non solum tollere jugum verbi, sed in juventute debemus tollere. Si enim sero tollamus, incipimus b poenitentiam superiorum magis habere, quam tenere gratiam. Præveniamus ergo juventutis annos correctione congrua; ut magis dicamus singuli: *Deus qui pascis me a juventute mea* (Gen. XLVIII, 15); quam recordationem habentes lapsum defleamus dicentes: *Delicta juventutis meæ, et ignorantia meæ ne memineris* (Psal. XIV, 7). Hoc debilitatis est remedium, illud robur salutis. Salutis medicina vulnere queritur: gratia sanitati. Ideoque ait: *Bonum est viro, cum tollit jugum in juventute* (Thren. III, 27). Ei autem qui post decursæ juventutis annos jugum tulerit, non est statim perfectum bonum. Stimulant enim eum

A peccata sua, exagitat conscientiam consuetudo peccandi, et usus erroris instabilem facit. Luctandum est diu hujusmodi viro, c ut abolefaciat in juventute facta inveterata atque diuturna. Huic in periculo res est, illi in bono.

4. Denique sedebit ille singulariter, quasi is qui facile non inveniat æqualem, singularibus donatus præmiis: et silebit quietus et feriat ab omni interpellatione mundanæ sollicitudinis, et voluptatis: et divinis vacabit oraculis, quæ solent singulariter sedentibus revelari, sicut sancto David, qui ait: *Quoniam tu singulariter in spe constituisti me* (Psal. IV, 10). Et hic quidem non in secreto solus sedebat, sed cum præseset populis; singulari tamen gratia præminebat. Elias solus sedebat, cum ab angelo, vel B etiam corvis cibum deferentibus pascere (III Reg. XVII, 6, et XIX, 7). Solus non solum secretus a turbis, verum etiam segregatus a meritis plurimorum. Denique revelationes illi divinæ gratiæ refulgebant, cujus muneris fructum pro mercede adipiscebatur; quia a juventute sua jugum verbi suscipiendum putavit, nec trahenda longo diutius fune peccata.

5. Potest juvenior iste qui fecit bonum, tollendo in juventute jugum verbi, nondum perfectus, qui adhuc juvenior, segregans vero se a colloquiis æqualium, quæ plerumque corrumpunt bonos mores, et contagia volens fugere peccantium; ita intelligi singulariter sedere et silere, ne rudis ætatis facilitate labatur: sed intendere seniorum præceptis, prophetarum oraculis, apostolorum magisteriis: laudandus eo quia prius vult loquenda cognoscere, quam proferre quæ sentiat; antequam loqui discat, timens ne multiloquio peccatum contrahat. Unde puto et d Pythagoram illum philosophum imitatore juvenis hujus 983 prophetici instituisse sectam, ut discipuli sui quinquennio non loquentes tanto silentio loqui discerent; cum præsertim et David, superioris ætatis quam Pythagoram fuisse non dubium sit, qui ait: *Dixi, custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam* (Psal. XXXVIII, 2). Et quia forte aliquando aliquid locutus esset incautius; ideo postea a Deo poni ori suo custodiam postulavit. Esaiam quoque pythagoricis anteriorem fuisse quis nesciat? Qui cum audisset, *clama* (Esai. XL, 6); non prius clamaverit, quam audiret quid clamare deberet. Respondit enim: *Quid clamabo* (Ibid.)? Unde dictum est ei: *Omnis caro senum, et omnis gloria ejus,*

a Tangitur Græcorum, Romanorumque consuetudo urendi cadavera: quo supplicio gravia peccata digna dicuntur.

b Mss. omnes Gallici, *sapientiam superiorum*; vel ut nonnulli habent, *superborum*, aut etiam ut alii, *superborum*. Verum quid per sapientiam Ambrosius sibi vellet, non videmus. Quocirca potior videtur edit. omnium lectio.

c Omnes edit. ac mss. aliquot, *ut abolefaciat inveterata*, etc. Alii plures ac potiores, *ut abolefaciat in juventute facta inveterata*; id est, ut aboleat ea quibus per totam juventutem, sub qua pueritia adolescentiaque hic comprehenduntur, assueverat.

d Præcipuum quoddam Pythagoricæ disciplinæ ne-

mo nescit in silentio fuisse positum. Hoc autem erat duplicis rationis. Primum quod *ἔχρησται* dictabant, discipulis nonnumquam in biennium, sæpius in quinquennio indicabatur: alterum quo profanos sua celabant mysteria; et hoc *πνευμάτις* nominabatur. Quod vero ex Davidis atque Isaiæ scriptis multa ediscere potuerit, nec ratio chronologica repugnat; cum illo quidem 536, hoc autem 216 annis posterior extiterit: et præterea favet Fl. Josephi, Origenis, nec non Clementis Alexan. auctoritas. Consule super ea re Joan. Ger. Vossium *de Philosophorum sectis* cap. 6, § 5. Vide etiam quæ nos lib. II *de Abraham*, cap. 44, num. 20, sicut et ad calcem Admonit. in lib. *de Bono mortis* observavimus.

ut flos feni. Aravit fenum et flos ejus decidit : verbum autem Domini manet in aeternum (*Ibid.*, 6 — 8) ; et prophetica voce clamavit.

6. Uterque igitur juvenis prædicandus : ^a ille tamen serus, hic cautus ; ille se ipso contentus, et numquam sibi solus : iste pulchram ætati lubricæ disciplinam adsciscens silentii ; nec adhuc sibi abundans, sed aliis se timens credere : quærens tamen a juventute congregare, quæ in senectute et sibi et proximis suis prosint, ne dicatur ei : *Quæ in juventute non collegisti, quomodo invenies in senectute* (*Ecclesi.* xxv, 5) ? Ergo is si in concilio seniorum sederit, manum adhibebit ori suo ; ut audiens sententias colligat, quod sibi ad maturiorem servetætatem : quemadmodum Maria cum verba Christi audiret, conferebat ea omnia in corde suo (*Luc.* ii, 51) : quemadmodum Joannes cum caput suum supra pectus Jesu Domini reclinaret (*Joan.* xiii, 25), hauriebat profunda secreta sapientiæ.

7. En tibi juvenem qui viam suam in juventute correxit. Piscator erat cum fratre suo ; vidit Dominum Jesum, cum plicaret retia sua, et audivit dicentem : *Venite . . . faciam vos piscatore hominum . . . et relictiis retibus suis, et patre, secutus est eum* (*Matth.* iv, 19 et 20). Viam sæculi cœperat currere : sed auditis Christi imperiis, deseruit vitam mundi, secutus est Christum : probavit quia in eo *corrigit juvenior viam suam*, si Christi verba custodiat, dicens ad eum : *Diligamus ubera tua super vinum* (*Cant.* i, 4). Sic tamen bibens, ut non absorberetur vino : sed gratia ejus lætitiæ cordis hauriret, non corporis ebrietate titubaret. Denique bibens hoc vinum, aperuit oculos suos, et vidit viam rectam, reliquit tortuosas vias dicens : *Æquitas dilexit te* (*Ibid.*, 3) ; hoc est, non flexuosa itinera te sequuntur, sed solus ad te potest justitiæ trames pervenire. Qui enim diligit justitiam, non se avertit a Christo. Quomodo enim arbitrum justitiæ, remuneratoremque meritorum innocens metuat conscientia ?

8. In hoc ergo ^b juvene viam suam corrigente spectato magna mysteria, quæ in Canticis Canticorum sanctus Salomon repletus Domini spiritu resultavit. Constitue Dominum Jesum recumbentem in convivio, reclinantem se Joannem supra pectus ejus, mirantes alios quod servus se supra Dominum reclinaret, quod caro illa **984** peccatrix supra templum Verbi recumberet, quod anima illa carnis vinculis innexa, aulam divinæ plenitudinis scrutaretur. Hæc ergo mirantibus aliis respondit anima Joannis :

^a Ut hujus loci obscuritas removeatur, advertite eum qui sero rediit ad bonam frugem, ei qui statim ab adolescentia Domini jugum tulerit, in priori membro opponi : in posteriori autem duos illos inter se comparari, quos quidem ambos eidem jugo colla subdidisse, sed tamen non simili ratione, supra memoravit.

^b Mss. complures, in hoc autem juvene spectato magna mysteria. Vet. edit., in hoc autem juvene spectato, hoc est, Joanne prævide magna mysteria. Rom. cum mss. paucis, ut in textu. Hanc porro lectionem prætulimus, quod voces quæ in illis desiderantur,

Fusca sum, et decora, filia Hierusalem (*Cant.* i, 4) ; fusca per culpam, decora per gratiam. Dicit et caro : *Fusca sum, et decora* ; fusca pulvere sæculari, quem certando collegi : ^c decora oleo spiritali, quo mundi hujus pulverem squalloremque deteresi. Fusca per vitium : sed decora jam per lavacrum, quod abluit omne delictum. Fusca sum, quia peccavi : decora, quia jam me diligit Christus : quam relegaverat in Eva, recepit ex Virgine, suscepit ex Maria.

9. Dicit etiam Synagoga, cujus mysteria hoc loco plerisque videntur exprimi : quæ cum se rejici jam videret propter totius plebis impietatem, solabatur se tamen ; quia ipsum Christum de populo suo, et Petrum et Joannem et Jacobum, Christo adherentes videbat, qui habebat eloquia sibi credita ; et ideo dicebat : *Fusca sum et decora, filia Hierusalem* ; fusca per incredulitatem, decora per Legem : fusca per lapsum ; decora, quia dilexit me sol, et prior facta sum congregatio Dei. Nolite refugere me, quia fusca sum ; ideo fusca sum, quia sol me reliquit justitiæ, qui ante me illuminare consueverat ; amisi colorem vultus mei ; obtusa facta est acies oculorum meorum, quibus ante solem videbam : in tenebris ambulo, quia diem Christi nescio. Nolite tamen despiciere me ; quoniam qui reliquit, potest rursus aspicere, misereri iterum. Solet congregare dispersos, desertos requirere, colligere destitutos. Omnes tribus Israel convenite, ^d aspiciate me decoram ante dilectam : *Nolite aspicere me, quoniam offuscata sum* (*Ibid.*, 5) ; hoc est, non hoc solum aspiciatis, quia offuscata sum. Non est intuitus me sol, et ideo offuscata sum. Sed lucet sol super justos et injustos : super justos per gratiam, super injustos per misericordiam ; illis mercedem meritorum tribuens, istis peccata dimittens. Et gentibus non lucebat ante, hunc lucet : nunc illis oritur, qui oriebatur mihi ; qui illis remisit, remittet et mihi. Nolite arbitrari quoniam offuscata sum, quod penitus reliquerit me sol, et jam non intueatur, ^e non requirat agram. Dissimulavit a me ; quia non servavi mandata ejus : reconciliabitur, cum viderit meorum penitentiam delictorum. Non vidit me sol, quia non recepi adventientem ; non aperui fenestras, ut lumen vitæ intraret. Cum aperuero, illuminabit oculos meos, qui venit ut totum mundum illuminaret, et videant etiam **D** non videntes.

10. *Filii matris meæ pugnaverunt adversus me, posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodivi.* Putant aliqui hoc de illis dici, qui Synago-

cum habeantur in aliis, magnopere interpolationem redoleant.

^c Mss. nonnulli, *decora oculo spiritali.*

^d Mss. octo, *aspiciate me decoram ante derelictam.* Duo, nempe Nav. primus, et S. Aud. . . *decoram ante delicta* : quod non displicet. Reliqui tamen cum edit. ut in textu ; unde vel excidit copula, vel alterum adjectivum ibi vice substantivi ponitur.

^e Edit. Rom., *nec revisat nigram. Dissimulavit a me.* Vet. autem, *non requirat, et gratiam dissimulavit a me.* Mss. vero magno consensu nostram lectionem confirmant, exceptis duobus ubi, *revisit, pro, requirat.*

gam ad Legis præcepta constringunt; ut Legem custodiat, vineam suam tueatur, quam custodire non potuit. Denique custodiebat ut faceret uvas, fecit autem spinas. Quæ sit igitur **985** vinea, venit David testificari nobis dicens: *Vineam ex Ægypto transtulisti, eiecisti gentes, et plantasti eam (Psal. lxxix, 9)*. Possunt et apostoli esse filii matris ejus, qui vere impugnaverunt Synagogam dicentes: *Ecce convertimur ad gentes (Act. xiii, 46)*; et nationibus verbum Dei seminare cœperunt. Possunt et prophetæ intelligi, qui monendo denunciandoque, ut vineam suam custodiret Synagoga, nihil profecerunt. Fecit enim spinas improbitatis, quæ virtutis uberes fructus deferre debuerat. Et ideo confâtetur, quia populum suum custodire non potuit; meritoque sero quærit tenere, quem cum teneret, amisit: multo dissimilior ejus quæ dicit: *Inveni quem dilexit anima mea, tenui eum, et non relinquam eum (Cant. iii, 4)*.

14. Denique illa invitat in hortum suum Sponsus: hæc ubi pascat requirens, dicit ad ipsum: *Annuntia mihi quem dilexit anima mea (Cant. i, 6)*. Cur quem dilexit anima mea dicit, et non quem diligit? Cur dimisisti, quem tenebas? ^a Dilixisti patrum fide, amisisti incredulitate: tenebas charitatis vinculis, amisisti longo fune perfidiæ. Ideo necis ubi pascat, ubi maneat; nam si scires, non quæreres. Dicit enim: *Ubi pascis? ubi manes in meridie (Ibid.)*? Meridiana nosti esse Ecclesiam, quæ teneat Christum: et tu eum in noctibus quæris? Dic, inquit, mihi, Christe: responde vel propter id quia ante carus fuisti atque dilectus mihi: etsi ego tantæ prærogativam charitatis amisisti; tu tamen quasi pius responde mihi: *Ubi pascis? ubi manes?* Reliquisti me, abiisti ad gentes: recessisti longe a me; et illis propior factus es, a quibus longe eras; sed factus es prope, quia crediderunt sanguini tuo: a me recessisti; quia ego crucem tuam non suscepi, ut mundi redemptionem, sed ut noxii damnationem. Qui autem receperunt te, Domine, sicut salutis auctorem, in meridie sunt. Illis lucet, illis refulget, illis eras gratia tua, sicut meridies. Mihi matutinus eras, cum adhuc crederem: sed non credebam plene, ^b quia non sum inventa in meridie; sicut Joseph cum fratribus suis qui cœna-

abant meridie. Illis meridies factus es, qui pascuntur in divitiis tuis, et in te sperant. Ideo ut dixit David; *Deduces eorum justitiam tamquam lumen, et judicium eorum tamquam meridiem (Psal. xxxvi, 6)*.

12. Quæris ergo tamquam aliena, quæ proxima eras: tamquam pauper, quæ dives fuisti. Vis sequi, quæ præcedebas: atque utinam vel sequaris, quos præcedere debuisti! Mercenaria esse desideras, quæ ante mercenarios colligebas. Mercenariæ utique vox ista dicentis est: *Ne forte fiam circumamieta super greges sodalium tuorum (Cant. i, 6)*. Quæ proselytos ex gentibus ante suscipiebas, **986** nunc ipsa in nationibus vis pro proselytis suscipi, et tamquam advena congregari.

13. Respondit Jesus: *⁰ Nisi noscas te decoram inter mulieres (Ibid. 7)*. Quid est se noscere, nisi ut sciat se unusquisque hominem ad imaginem et similitudinem Dei factum, rationis capacem, qui terram suam excolere tamquam bonus agricola debeat aratro quodam, et falce sapientiæ, ut vel dura findantur; vel luxuriantia reciduntur: qui inferiorem sui portione animi imperio debeat gubernare? Unde etiam in Lege scriptum est: *Attende tibi, ne fiat verbum absconditum in corde tuo (Deut. xv, 9)*. Tibi, inquit, attende, non utique dicit pecuniæ tuæ, non possessionibus tuis, non viribus corporis: sed animo tuo ac menti tuæ; unde omnia consilia, facta, cogitationesque manant. Tibi ergo attende ibi, ubi potior esse te nosti. ^d Nosce te ipsum, quod Apollini Pythio assignant gentiles viri, quasi ipse auctor fuerit hujus sententiæ; cum de nostro usurpatum ad sua transferant, et longe anterior Moyses fuerit, qui scripsit librum Deuteronomii, quam philosophi qui ista finxerunt.

14. Unde et Salomon oraculum divinum secutus scripsit in Canticis Cantorum: *Nisi scias te decoram inter mulieres (Cant. i, 7)*; hoc est, nisi cognoscas te mortalem, rationalem, et tua peccata fatcaria, cito dicas iniquitates tuas ut justificeris; nisi divertaris, et prior accusas delicta tua, venit dies mortis, et jam nullum conversionis remedium est: *⁰ præveniris dum non cogitas. Accende facem tuam, priusquam Sponsi tibi claudatur janua, qui expec-*

^a Quatuor mss. *Perdidisti patrum fidem, amisisti credulitatem: quem tenebas, etc.*

^b In cunctis cod. Gall. desunt, *quid non sum inventa in meridie.*

^c Ita vet. edit. ac multo major mss. numerus. Aliqui tamen, ac Rom. edit., *nisi cognoscas te, decora, etc.* Ills favent non solum LXX, ubi constanter legitur ἡ καλή; verum et Ambrosius ipse lib. *De Isaac et Anima* cap. 4, num. 15: Quamquam istic etiam lectionem nostram videtur indicare, cum scribit: *Nisi noscas te, quia decora es, etc.*

^d Sententiam hanc multi tribuere Chiloni Lacædæmonio; ut auctor homil. in Cant. cant. apud Orig. Hieronymus homil. 2. et alii, inter quos Ausonius in vii Sapient. ita scribit:

Ἐὐδὴν εὐαὐδῶν, quod latinum est, Nosce te.
Multi hoc Laconis esse Chilonis putant.

Sed forte eadem a quibusdam Apollini adscripta fuit, quod columnæ templi Delphici inscripta Amphicty-

num jussu, ut Plato in Charmide auctor est, legitur. Hoc etiam Ausonius tradit in sequentibus:

Brevitate nota, qua Lacones utimur,
Commendo nostram, ἔσθι εὐαὐδῶν, Nosce te:
Quod in columna jam tenetur Delphica.

Floruit autem Chilon annis post Moysen 950, post Salomonem vero 615. Alii præterea hujusce pronuntiant auctores habili sunt, quos Elias Vinetus in Ausonium commemorat. Plura quoque reperies in Adag. Erasmi, chil. 4, cent. 6, adag. 95. Sed lubet huc etiam adjicere, quod idem ille poeta nimum negligi monet doletque Edyllio 31, hisce versibus:

Quamquam difficile est se noscere, ἔσθι εὐαὐδῶν
Quam prope legimus, tam cito negligimus.

⁰ Sic omnes edit. At mss. negationem non agnoscunt: quorum nonnulli habent, *prævenires, dum cogitas*; unus, *prævenire dum cogitas, accende facem, etc.* Etsi autem hæc suo sensu non careant, videntur tamen edit. anteponendæ.

tare diu non solet negligentes. *Nisi scias te*, inquit, **A** *decoram inter mulieres*; et dicas: *Fusca sum et decora* (*Cant.* 1, 4): fusca sum, quia peccavi: sed decora; quia diligor, quia genus sum Abrahamæ, electum genus, dilectum Deo: nihil tibi proderit patrum gratia; potens est enim Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahamæ. Et alibi in Evangelio legisti (*Luc.* xiii, 11 — 13), quia Abrahamæ filiam ligavit diabolus nequitiae suæ vinculis, quam solvit Dominus die sabbati. Nisi ergo scias te, nihil tibi proderit. Et si dicas: Abrahamæ sum filia, quæ non credis, quæ errorem non corrigis; Abraham quidem salvatur: sed te nobilitas generis non juvabit, nisi fides servaverit. Non te decipiat data patribus repromissio. Non suscipio personam hominis, non suscipio prærogativam generis; nisi videro congruentem generi **B** morum nobilitatem, ut fiat justii generis electio.

15. Quod si scias te, et agnoscas quia peccato obnoxia es; exeundum in calcaneis gregum est tibi. Exi ergo nuda pede, et pasce hædos tuos in tabernaculis pastorum (*Cant.* 1, 7). Qui sine peccato est, agnos **987** pascit, oves pascit. Quæ autem peccato obnoxia est, pascit hædos qui a sinistris sunt; non enim potest esse in dextera pastoris boni. Sequatur magis dicentem Petro: *Veni retro me, satana* (*Marc.* viii, 33). Sequendo Petrus in dextera meruit collocari; ideoque ei dicitur: *Pasce agniculos meos* (*Joan.* xxi, 16). Sed quo exeat, audi: *Ad tabernacula*, inquit, *pastorum*; hoc est, ad gentes, ad dispersionem. Ideoque dixit: *Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis* (*Zach.* xiii, 7); ut repleatur totus orbis terrarum grege Christi, significans tunc fore salvam Synagogam, cum se huic dispersioni et ipsa sociaverit, quæ replevit hunc mundum; tabernacula enim pastorum, regna sunt terræ. Ideoque propheta David nationes annuntians credituras ait: *Regnu terræ, cantate Deo* (*Psal.* lxxvii, 33). Ergo sciat se juvenior, ut corrigat viam suam.

16. Sed dicis: Quis potest cognoscere viam juvenior, ut corrigat; cum Propheta dicat: *Tria sunt impossibilia mihi intelligere, et quartum quod non agnosco: vestigia aquilæ volantis, viam serpentis in petra, et semitas navis navigantis, et vias viri in juventute* (*Prov.* xxx, 18 et 19). Si Salomon fatetur quod non agnoscat vias viri in juventute; quomodo potest juvenior cognoscere? Cui respondebitur quod illæ viæ **D** viri in juventute non cognoscantur, quæ sunt secus vias serpentis in petra, et secus semitas navis fluctuantis, et vestigia volantis aquilæ, quæ unguis asperos habet, prædam includit, et supra nubes volat, in aere errat, in mari piscem interficit; et tamen non est impossibile hoc quartum, sicut illa tria;

^a Edit. Rom. sola, nisi fidem servaveris.

^b Prædam includit, in ant. edit. ac plerisque mss. desideratur; at in quibusdam reperias, prædam non includit.

^c Vet. edit. cum mss. aliquot, custodientem autem verba divina, quia custodit ea. Moysen quasi seniorelem elegit. Voces, quia custodit ea, cum sequenti puncto

cognoscit enim Dominus qui sunt ipsius, et vult ut sciat se unusquisque, sciat se populus Dei.

17. Sed esto non cognoscantur errantium viæ, sicut dicit Dominus: *Non novi vos, discedite a me, operarii iniquitatis* (*Luc.* xiii, 27): hic autem juvenior qui potest corrigere viam suam, fortasse juvenior sit ætate, non moribus; et habeat in primo flore juventutis suæ senilem intellectum, de quo ait: *Canities autem est intellectus hominibus* (*Sap.* iv, 8), quibus maturitas consilii, gravitasque suppetit. Unde et Hieremiæ dicitur: *Noli dicere quia juvenis sum* (*Jer.* i, 7). Et utique erat ætate juvenis; sed prohibet eum juvenem se dicere, qui esset maturioris prudentiæ. Daniel cum puer esset, accepit spiritum quo dignus senectutis primitiis haberetur; ut redargueret senes ipse non senior longævitate, sed gratia; erat enim in illo ætas senectutis vita immaculata (*Dan.* xiii, 45). Cui bene competit Davidicum illud dicere: *Super seniores intellexi* (*Infra vers.* 100). Ideoque tamquam de veterani consilii, et senilis scientiæ viro divinum pronuntiavit oraculum: *Quis prudentior quam Daniel* (*Exec.* xxviii, 3)?

18. Nunc illud advertamus, si possibile est ut corrigat juvenior viam suam, an non? Si non est; ergo mentitur Propheta: sed quia non mentitur, possibile est. Ita tamen possibile, ut quod impossibile videatur, fiat possibile; si custodiat junior verba Dei: si autem non custodiat, impossibile. Unde illud Evangelicum: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum* **988** *cælorum* (*Matth.* xix, 24). Quod hoc quoque libro impossibile esse dixit, sic tamen intelligimus impossibile esse, quia divites non custodiunt mandata Dei: si autem custodiant, fit possibile quod impossibile videbatur. Hic est camelus qui intrat per angustam viam; quæ illum ante capere non poterat concupiscentem, jam capit custodientem mandata divina. Custodientem autem verba Dei, quia custodivit ea, Moyses quasi seniorelem elegit (*Exod.* vii, 1); et nunc quibus hoc Spiritu Dei committitur officii, ut eligant seniores viros, eligunt sine dubio inter seniores juvenem corrigentem viam suam, in custodiendo verba Dei. Et si senioris ætatis virum elegerint, non quasi longævum utique elegerunt, sed quasi custodientem verba Dei: quod si reperitur in juniore, utique et ipse est eligendus. Liquet igitur ex his quod non senectutis longævitas eligatur, sed custodia verborum Dei. Denique ipse Moyses Jesum Nave et Caleb juvenes præ cæteris approbavit, quorum consilium in terræ electione magis, quam multorum seniorum, et ipse secutus est, et Deus prætulit (*Num.* xiv, 6 et 7).

19. Unde et illud de Jacob quod supra diximus:

inde sustulit edit. Rom. Alii plures mss. custodientem (unus custodiens) autem.... Moyses quasi senior eligitur. Unde vix ullum legitimum sensum elicias. Melius ergo Reg. et Remig. ut in textu. Quod autem dicitur, quia custodit ea; idem est ac si scriberetur non aliam ob causam, sed propter hoc solum, quia divina mandata custodit.

Deus qui pascit me a juventute mea (Gen. XLVIII, 15); A ad discrimen ægroti? Constitue aliquem præpositum ædificantibus, vel etiam textentibus, qui debeat summam operis explicare; utrum is tibi probabilior videtur, si in id diligenter insistat, ac si quem forte incuriosum adverterit de iis qui operantur in domo aliqua construenda, repellat eum, melius credens non ædificare, quam hiantibus rimis ædificata dissolvi; atque aliquem in ejus substituat locum, qui cum diligentia ædificet? Similiter etiam textrini præpositum repulsorem negligentium, ut substituat diligentes, ne longa textrinum corrumpat incuria; non magis probabis, quam illum qui desides in sua negligentia perseverare patiatur?

23. Transi nunc ad eos qui mandata ædificant, et legem intexunt, et animam uniuscujusque receperunt sanandam. Nonne si quis eorum ædificet domum Dei cum justitia, texat indumentum cum diligentia, sanet animam cum gratia, opus bonum facit? si vero incuriosus ac remissus aliquis, fabri, textoris, medici spiritualis lorum occupet, ut sacerdos summus, ut presbyter, th minister altaris sacri; nonne commodius est non subire unumquemque id muneris, quod implere non queat, quam subeuntem, neque ipsum strenue suscepto fungi munere, et eripere locum alteri, qui naviter eum possit tueri? Quid! quod etiam ipsi consulitur, qui remissior cum sit, repellitur, ne plus offensionis contrahat.

20. Ille quoque intellectus hoc loco suppetit, nec alienus a vero est; quia juvenior ille ex congregatione gentium populus, qui antequam in Christo crederet, tortuoso errabat anfractu; in eo corrigit viam suam quia Dei verba custodivit, quæ noluit custodire populus Judæorum; et ideo ille viam salutis invenire non potuit. Consideremus et sequentem versum.

21. (Vers. 10.) *In toto corde meo exquisivi te; ne repellas me a mandatis tuis.* Si Deus repellit unumquemque, quem repellendum putat, videamus ne excusationem ei tribuat, qui cum sequi Deum vellet, repulsus sit. Et primum quemadmodum bonus Deus repellit sequentem, nisi ipse mereatur repelli? Sicut ipse Dominus ait: *Vulpes foras habent* (Math. VIII, 28); et ideo quasi vulpem repellit. Et alibi: *Quia omni habenti dabitur; ei autem qui non habet, et quod videtur habere, auferetur ab eo* (Math. XXV, 29). Cui addit, nisi ei qui toto corde exquirat eum; ut quod deest naturæ, id Dei operatione acquirat et gratia? Sicut Salomon, qui ex toto corde exquirens Deum, sapientiam 999 postulavit: et quia non opes sibi regias, sed divinæ munus gratiæ deposcit, accipere meruit sapientiæ disciplinam: repletus est Domini Spiritu, ut cognosceret mandata omnia (III Reg. 11 et 12). Qui autem non habet, ut in corde suo exquirat Dominum, et facit quidem opus Dei, sed negligenter facit, maledicto subjectus est, sicut legimus: *Quia maledictus omnis qui opus Dei facit negligenter* (Jerem. XLVIII, 10). Merito ergo repellitur, quia maledicto dignus est, quia polluit magis et impedit opus D quod negligenter putaverit exsequendum.

22. Consideremus ergo utrum bonitas sit repellere ab opere negligentem: an vero retineri. Et imaginem rei hujus ex aliis sumamus artibus. Curat medicus ægrotum, a sed negligenter: et desidia medici virus alta vulneris serpit. Quanto igitur melius removeri hujusmodi medicum qui tempus terit, cum profectum nullum sentiat vulneratus; ut curandi officium ad eum medicum transferatur, qui maturius possit ægroti sua diligentia subvenire! Nonne clementior est qui repellit nihil proficientem, quam qui retinet

24. Quid sit autem repellere consideremus; lectum est enim: *Sicut vulnerati dormientes, projecti in monumentis, quorum non meministi amplius; et quidem ipsi deman tua repulsi sunt* (Psal. LXXXVII, 5). Advertamus igitur quos vulneratos et projectos in monumentis repellit, quorum non meministi amplius. Isti sunt qui a mandatis Dei repelluntur. *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas* (Psal. XLIX, 16)? Et quia a mandatis Dei repelluntur, repelluntur utique de manu Dei. Et bene prospexit, ne quis de manu Dei videatur eripi; quia nemo potest quemquam rapere de manu Dei. Qui ergo privatur muneris suscepti officio vel gratia, non rapitur, sed rejicitur; ut dixit Dominus Jesus ad Hierusalem: *Quoties volui congregare filios tuos.... 990 et notuisti! Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta* (Math. XXIII, 37 et 38). Abstulit illis sanctificationem, altare thymiamatis, et orationis sacrarium, propitiatorium altare sacrificiorum, sacerdotum et levitarum ministeria; et tamen cum hæc sublata essent omnia, quæ secundum Legis mandata habebant, ait Apostolus: *Namquid repulit Deus hereditatem suam.... Non, inquit, repulit.... sed conclusit omnia in incredulitate, ut omnium misereatur* (Rom. XI, 1, 2 et 32).

25. Sunt ergo qui ad tempus a mandatis propter misericordiam repelluntur; sicut et illis consulitur qui vomuntur. Nam quemadmodum manens in corpore quod vomendum est, plus accescit: ita qui debet excludi, si retineatur, nec se corrigit, totum corpus exulcerat. Meritoque Angelo Laodiceæ dicit

25. Sunt ergo qui ad tempus a mandatis propter misericordiam repelluntur; sicut et illis consulitur qui vomuntur. Nam quemadmodum manens in corpore quod vomendum est, plus accescit: ita qui debet excludi, si retineatur, nec se corrigit, totum corpus exulcerat. Meritoque Angelo Laodiceæ dicit

25. Sunt ergo qui ad tempus a mandatis propter misericordiam repelluntur; sicut et illis consulitur qui vomuntur. Nam quemadmodum manens in corpore quod vomendum est, plus accescit: ita qui debet excludi, si retineatur, nec se corrigit, totum corpus exulcerat. Meritoque Angelo Laodiceæ dicit

a Non pauci mss., sed negligentia et desidia medici virus vulneris serpit.

testis fidelis et verus : Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus ; utinam frigidus esses, vel calidus : sed quia tepidus es , incipiam te evomere ex ore meo (Apoc. iii, 15 et 16). Aperte negligentiam graviori damnat iudicio, quam imprudentiam. Frigidus est enim qui fidem nescit : calidus qui Spiritus sancti fervore succensus est. Qui ergo calorem fidei non habet, tolerabilius illi fuerat fidem non accepisse, quam neglexisse. Est enim tepidus ^a peior frigidus, ut Judæus qui sibi videtur fidem habere quam non habet. Quanto tolerabiliorem causam gentilis habet, qui potest dicere : Non cognovi Legem, non audivi prophetas, ideo non credidi, quam ille qui legit omnia, ex quibus venturum Jesum crederet, et non credidit ! Neuter quidem excusatur, nec ille qui legit, nec ille qui legere noluit : sed plus delinquit, qui negavit quod legerat, quam qui opera non fecit, quæ facienda non cognovit. Quanta autem fidei et justitiæ gratia est, ut in ore Dei sit, qui fidem tenet, et opera exercet justitiæ : et quantum amittit, quem evomuerit ex ore suo Dominus Jesus, et ex suis visceribus ejecerit ! quam pius tamen, qui et justos in ore suo tenet, et injustos non ante evomit, quam denuatiet evomendos ! ut vel hujusmodi admonitione conversi dignum aliquid efficiant, quo non vomantur. Nunc tertium versiculum consideremus.

26. (Vers. 11.) *In corde meo, inquit, abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi.* Propterea ergo mysterium regis bonum est abscondere ; peccat enim Deo, qui commissa sibi secreta mysteria putaverit indignis esse vulganda. Periculum itaque est non solum falsa dicere, sed etiam vera, si quis ea insinuat quibus non oportet. Quod vitium quadripartitum est, vel adulationis, vel avaritiæ, vel jactantiæ, vel loquacitatis incautiæ ; quia dum adulari vult aliquis ei cui loquitur, effundit mysterium. Nonnulli etiam studio lucri mercedem proditoris sequuntur ; ut tegenda silentio vendant loquendo. Alii, ut plura nosse videantur, et scientiam suam jactitent, aperiunt quod celare deberent. Plerique dum sine iudicio loquuntur, verbum emittunt, quod revocare non possunt. Ideo vir laudatur serius, et non otiose. Erat homo abscondens sermones suos, ut apostolus Paulus, qui novit quid loquatur singulis, et quando quid loqui debeat. Unde et Corinthiis dicit : *Lac vobis potum dedi, non escam ; nondum enim poteratis : sed nec adhuc quidem potestis* (1 Cor. iii, 2). Ideo hoc in transitu videt : manet autem apud Ephesios ; quod ostium sibi magnum apertum esset, notum facere gentibus mysterium Christi (1 Cor. xvi, 8 et 9). Ideo et Salomon tempus tacendi, et tempus esse loquendi docet (Eccles. iii, 7).

27. Præ cæteris autem Dominus Jesus in Evangelio declarat suo, dicens, Simile esse regnum cælorum thesauro abscondito in agro (Matth. xiii, 44). Utique ^b non aurum, non argentum, non pecunia comparari

^a Non pauci mss., *peior frigidus, inter utrumque* (vel *utraque naturam mentitur*).

^b Scripti cod. nonnulli, *non auro, non argento, non*

^A potest regno cælorum : sed eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, quibus ipsum regnum acquiritur. Hunc ergo thesaurum sapientiæ et cognitionis absconditum in agro, in quo plantata sunt verba Scripturarum cælestium ; cum invenerit homo, abscondit illum in corde suo, ne divulget eum : scies quia si divulgaverit Babyloniis thesaurum Dei, magnam offensam contrahet ; ut dicatur ei sermone prophetico : *De semine tuo accipient, et facient spadones in domo regis* (Esaï. xxxix, 7). Per quæ significatur quia is qui prodiderit divina mysteria, posteritatem animæ suæ, seminariumque meritorum habere non possit.

28. Cave ergo ne divitias tuas perdis prodas : et si amicitiam simulent, non illis aperias interiora domus tuæ ; non reseres thesauros regios, quos Babylonii scire non debent ; ne veniant et capiant posteros tuos, et seminarium virtutis abscondant. Hoc est quod etiam in Evangelio dicit Dominus : *Nolite mittere margaritas vestras porcis* (Matth. vii, 6). Ideo bene facit qui abscondit eloquia Domini in corde suo, sicut abscondebat propheta David, sicut Maria, quæ conservabat omnia verba Domini Jesu in corde suo (Luc. ii, 51). Etenim si bonum est viro sermones suos abscondere, quanto magis sermonem Dei cordis nostri gremio debemus operire, debemus abscondere !

29. (Vers. 12.) Quarto versu dicit : *Benedictus es, Domine : doce me justificationes tuas.* Non enim quicumque dixerit, Domine, Domine, ipse intrabit in regnum cælorum : sed qui voluntatem Dei fecerit. Ideo iste qui correxerit viam suam a juventute sua, custodierit verba Dei in toto corde, quæsierit Dominum Deum suum, nec repulsus sit a mandatis Dei, et dignus habitus cui committerentur arcana sapientiæ, absconderit ea in corde suo, ne peccaret Deo ; quasi habens eloquia Dei, gratias agit, dicens : *Benedictus es, Domine ; et desiderat ipsum doctorem habere, cupiens cognoscere secreta Legis, et quemadmodum interpretationem habeat : Si emeris puorum Hebræorum, et servierit tibi annis sex* (Exod. xxi, 2), et reliqua, quibus præmissum est has justitias discere, quas proponit in conspectu filiorum Israel : hæc a Domino quærit discere, quæ homines docere non poterant ; nisi Deus ante docuisset. Quæ posteaquam a Christo didicerunt apostoli, Ecclesia dicit : *Introduxit me Rex in cubiculum suum* (Cant. i, 5) ; hoc est, in illud secretum suum in quo sunt thesauri scientiæ et cognitionis suæ. Ideoque tibi dicitur : *Cum oras, intra in cubiculum tuum* (Matth. vi, 6), quod significat mentis animique secretum. In hoc cubiculum justitarum Sponsa se poposcit induci ; cum post odorem unguentis excurrerit, quod semper fluit, et nunquam deficit.

30. (Vers. 15.) Ideo quasi edoctus Propheta justitias quæso versu dicit : *In labiis meis pronuntiavi omnia iudicia oris tui.* Et quomodo tibi dicit : *Iudicia tua sicut abyssus multa* (Psalm. xxxv, 7) ? Quomodo

pecunia comparari potest regnum cælorum. Sed hic comparari, collationem, non acquisitionem sonat.

Apostolus ait: *O altitudo sapientiae et scientiae Dei, A quam inscrutabilia sunt iudicia ejus, et ininvestigabiles viae ejus! Quis enim cognovit sensum Domini (Rom. xi, 33 et 34)? Si inscrutabilia sunt iudicia, quomodo ergo iudicia quomodo omnia pronuntiavi, ait Propheta, iudicia oris tui? Sed fortasse non eadem sunt iudicia Dei, quae iudicia oris ejus. Si alia sunt, bene dicitur: Cogitationibus tuis quis similis erit (Psal. xxix, 6)? Et ideo inscrutabilia sunt iudicia ejus; quia ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus. Si autem nullus nisi Christus hoc dicit, qui potest dicere: Ego et Pater unum sumus (Joann. x, 30).*

34. Distinguanus tamen, nec vereamur ne impugnet se velut contrariis Scriptura venerabilis. Consideremus enim quis non dixit: Iudicia oris ejus sicut abyssus multa: sed *Judicia tua dixit; nec Apostolus posuit: Inscrutabilia iudicia oris ejus; sed: Inscrutabilia iudicia ejus.* Possumus enim iudicia Dei aestimare, quae occulta nobis non patefecerit; iudicia autem oris ejus, quae annuntiaverit, et per os prophetarum locutus est. Os enim Dei propheta intelligitur, cui dicitur: *Clama*; et ille ait: *Quid clamabo?* Et inspiratum est ut diceret: *Omnis caro fenum (Esaï. xl, 6).* Quod utique locutus, oris Dei functus officio est; quia locutus est iudicium Dei. Ergo prophetica oracula jam non sicut abyssus, sed etiam ipsa sunt abyssus; quia memo potuit in caelo, vel in terra, aperire librum, nisi Christus. Veniamus nunc ad sextam versum.

32. (Vers. 14.) *In via, inquit, testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus divitiis.* Alii in auro, alii in argento, alii in vestibus; alii in possessionibus, vinetis, oleis, segetibus; alii in operibus picturae, marmorum; in diversis denique singuli delectationes habent: spiritalis in via testimoniorum caelestium delectatur, tamquam omne possidens patrimonium, in omnibus dives; sicut Apostolus dicit: *Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei nostri, quae data est vobis in Christo Jesu: quia in omnibus divites facti estis in ipso, in omni verbo, et in omni scientia (I Cor. i, 4 et 5).* In tantam doctrina Apostoli Corinthii profecerunt, ut qui ante non poterant nisi sicut parvuli lac solum bibere, postea in omnibus divitiis abundarent cognitionis et verbi. Delectabatur ergo David in omnibus divitiis cognitionis, scientiae, sapientiae, et in omni actu bonorum operum. Et si quis

33. Et quis saavis est corporalis voluptas, ideo non quasi pro gratiae qualitate cum spiritalibus comparatur; sed quasi ad testimonium suavitatis arcessitur. Siquidem et Apostolus docet invisibilia et sem-

piterna Dei a nobis per ea intellecta esse, quae facta sunt (Rom. i, 20). In Canticis quoque habemus **903** scriptum: *Equae meae in curribus Pharaonis assimilavi te, proxima mea.* In quo dum velocium equorum cursui similitudo Ecclesiae comparari videtur, aestimatur dives ejus gratia. Non igitur unam equam divitis regis accipias: sed absolute pro equitatu, ut saepe diximus, qualis ovis illius est pro grege ovium. Pharaon igitur ut potentissimus rex, et praedives habebat equos potentes, ut Scriptura dicit currus Pharaonis; quasi potentissimum genus ad bellorum usum, et subsidium praellandi. Denique his curribus Pharaon fugientes Hebraeos facile comprehendit. Sicut ergo equi juncti concorditer trahunt currum, et patienter suscipiant jugum, et portant congrua cum gratia, et jugi illius susceptione mansuescunt: sic et congregatio nationum gentilibus indomita moribus se ante jactabat; ubi vero suscepit jugum dicens: *tollite jugum meum quia leve est: et onus meum, quia suave est (Mal. xi, 29 et 30);* et cepit Sponsa Christi concordia et mansuetudine populorum esse sublimis, et toto circumferri orbe, tamquam currus equis velocibus supra mundum raptus, ascendit ad Sponsam.

34. Denique et in posterioribus Canticorum partibus dicit: *Posui te currus Aminadab (Cant. vi, 12).* Multos currus habet in se Ecclesia, quos omnes spiritalibus habentis Dominus regit: et una anima multas cogitationes habet, quas Domini habena restringit et revocat; nequando in praeceptum noster hic currus feratur. Aminadab autem interpretatione significatur pater beneplaciti, cujus filius legitur in Numeris Naason princeps populi (Num. ii, 3), qui sit intelligendus interpretatione serpentinus; et agnoscis istud, si repetas, quia sicut serpens pependit in ligno qui te redemit.

35. Ergo anima currus est Dei, ut ira ejus, et libido, et timor, et omnes saeculares concupiscentiae refrenentur. Ecclesia quoque currus est Dei, quae regenda est gubernaculis Christi; ne diversorum populorum motus eam dissensionesque perturbent. Illo quoque Naason bene intelligitur Christus; quia virga Aaron conversa in serpentem illos serpentes Aegyptios devoravit (Exod. vii, 12). Nas ergo divitias habeamus, his delectemur, ut currant nobis equi rationabiles, et commoremur in praecipis eorum.

36. (Vers. 15.) Et ideo ait: *In mandatis tuis exercebor, et considerabo vias tuas.* Qui enim exercetur in verbis apostolorum, Jesu Domini mandata cognoscit, et considerat vias ejus, quibus finis est Christus, qui ait: *Ego sum via (Joan. xiv, 6).*

37. (Vers. 16.) *Et in tuis justitiis meditabor, non obliviscar verborum tuorum.* Admonet hic locus memores Scripturarum nos esse debere, et justitias ejus non solum sermone, sed etiam operis imitatione meditari. Non enim qui disputant Legem, et non faciunt quae Legis sunt; sed qui factores Legis sunt, justificantur.

SERMO TERTIUS.

.3 Gimel.

1. Tertia littera secundum Hebræos est *Gimel*, quæ Latine retributio dicitur. Denique in primo statim versu hoc ostenditur.

994 2. (Vers. 17.) *Retribue*, inquit, *servo tuo*. Quomodo supra ipse David: *Non secundum peccata nostra reddas nobis: neque secundum iniquitates nostras retribuas nobis* (*Psal.* cii, 10); et hic poscit retributionem? Illa videtur vox peccatoris esse, hæc bene sibi conscii, qui præmia boni operis exposcat. Unde possumus etiam hoc intelligere, quod de ejus persona psalmus iste formetur, qui natus ex Virgine prototius mundi redemptione ad dexteram Patris sedere præsumat, sicut ipse ait: *Amodo videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis* (*Matth.* xxvi, 64).

3. Non est tamen alienum, nec arrogans, si etiam David remunerationem a Domino Deo suo pro egregiis laboribus postulet. Prærogativa est fidei atque justitiæ, de Domini favore mercedem usurpare. Denique reprehenditur Petrus (*Matth.* xiv, 31), quia super fluctus ambulans, humano magis dubitavit affectu, quam apostolica auctoritate præsumpsit. In Evangelio quoque docemur habere fidem (*Luc.* xvii, 6), et non hæsitare de iis quæ supra hominem sunt, gerendis. Merito ergo David in superioribus, quasi adhuc imperfectus, secundum peccata sibi reddi refugit, atque declinat: in hoc autem psalmo qui est posterior (*Psal.* cii, 10), quasi fundatus virtutis processu, retribui sibi secundum fidei operisque certamina deprecatur. Si quidem etiam Paulus, qui ante dixerat: *Non sum dignus vocari apostolus* (*I Cor.* xv, 9), postea ait: *Reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, justus iudex: non solum autem mihi, sed et eis qui diligunt adventum ejus* (*II Tim.* iv, 8). Et Apostolus ibi pollicetur, hic autem verecundius adhuc precatur: quod utique non insolentis arrogantia, sed innocentis est conscientia ab ipso cui servieris, petere mercedem; quoniam desperare segnitiei est materia: sperare autem, incertivum laboris est.

4. Pete igitur confidenter, si merita suffragantur; ut talia petendo studiosius elaboras, quod ea petitione sis dignior. Quis athleta si desperet coronam, descendat in stadium: aut si eam postulet victor, offendat? Probatio spem facit, spes confidentiam. Justi ergo talis oratio est: delectatur Dominus tali precatione; ut pro puritate conscientia: utaris auctoritate.

5. Tamen quominus videatur petitio arrogans,

^a Desunt in mss., *Beata servitus, qua et tu servis*. Sed non videntur ad sensum complendum inutilia.

^b Mss. aliquot, *charitatis conscientia: unus, castitatis et charitatis conscientia*.

^c Omnes edit. et quatuordecim mss., *quam nudari*. Reg. cod., *quam onerari*, paulo melius. Omnium optime. Vat., *quam vinculari*: de quo verbo consule Cangii Glossarium.

A bene addidit: *Servo tuo* (*I Cor.* vii, 22); in quo et humilitatis est gratia, et præmium servitutis. Qui enim vocatus est in Domino servus, libertus est Domini, tam pretioso emptus sanguine. Magnum tibi est vocari puerum meum, quasi ad servum dicitur. Si quis ergo est servus, et bene servit Domino, et nihil facit quasi servus peccati: sed qui dicit: *Servus inutilis sum; quod debui facere, feci; bene is dicit: Retribue servo tuo*.

6. Gloriosa servitus, qua pro nobis servivit et Christus. ^a Beata servitus, qua et tu servis: sed ita, si nihil possit adversarius de tuo sibi servitio vindicare. Amat ergo Christus boni libertatem servuli. Denique in Canticis dicit: *Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ sicut turturis, cervix tua sicut redimicula* (*Cant.* i, 9)! Vultus liberior est, ubi est ^b castitatis conscientia: ut portare Christi jugum suave est, si ornamenta putes cervicis tuæ esse, non onera. Attolle ergo oculos semper ad Dominum ⁹⁹⁵ Deum tuum, et quære Deum ut invenias. Erige cervicem; redimicula, non vincula geris. Multa quoque animalia redimiculis gaudent, et phalerari sibi magis, ^c quam vinculari videntur. Genæ sicut turturis præferant insignis verecundia: redimicula cervicis libertatis attollant fiduciam. Leve est enim jugum Christi; et ideo cervix eo non premitur, sed levatur.

7. *Similitudines*, inquit, *auri faciemus tibi ex distinctionibus argenti; quoadusque Rex est in declinatione sua* (*Ibid.*, 10). Ex iis enim qui ex Lege sunt et prophetis, mediocriter ante crediderant gloriam Domini Jesu: sed hæreditas ejus diffusa per populos, quo frequentius examinata, hoc amplius est probata. Crebræ enim persecutiones Ecclesie justorum nobis ^d titulos, et martyrii victorias ediderunt. Itaque sicut aurum bonum, ita Ecclesia cum uritur, detrimenta non sentit, sed magis fulgor ejus augetur; donec Christus veniat in regnum suum, et reclinet caput suum in Ecclesie fide. Qui cum venisset ad oves perditas domus Israel, non habebat ubi caput suum reclinaret: nunc autem jam redolet fides; ideoque dicit Ecclesia: *Nardus mea didit odorem suum* (*Ibid.*, 11). Et dicit cum præsumptione expectans retributionem.

8. Fragrat unguentum gratia, ex quo Virgo generavit, et Dominus Jesus sacramentum Incarnationis assumpsit. *Colligatio*, inquit, *guttæ consobrinus meus, botryo Cypri frater meus mihi, inter media ubera mea requiescit* (*Ibid.*, 12). Corpus enim suscipiens dominus Jesus charitatis se vinculis illigavit: et non solum se membris nostris et passionibus naturalibus, sed etiam cruci vinxit; ideoque sicut botryo in Ecclesie fide, et morali requiescit gratia. *Nardus Cypri*,

^d Mss. non pauci, *titulos martyrii* (quidam *martyrum*) *victoriis ediderunt*.

^e Rom. edit. eraserat, *botryo Cypri frater meus mihi*: quæ verba tum in mss. ac vet. edit. reperiuntur, tum etiam apud LXX interp. Quod autem infra eadem edit. habet, *Botrus Cypri consobrinus*, etc., in hoc quidem ad Scripturæ textum accedit, sed ab omnibus mss. ac edit. Ambrosianis recedit.

consobrinus meus in vineis Engaddi (Cant. 1, 13). En- A gaddi, si locum querimus, regionis cujusdam quæ in Judæa est, locus sic dicitur, in quo opobalsamum gignitur: si interpretationem, Engaddi tentatio latine significatur. In illis ergo vineis lignum est, quod si quis compungat, unguentum emitit: hic fructus est ligni. Si non incidatur lignum, non ita fragrat et redolet; cum autem compunctum fuerit artificis manu, tunc lacrymam distillat: sicut et Christus in illo tentationis ligno crucifixus illacrymabat populum, ut peccata nostra dilueret, et de visceribus misericordiæ suæ fundebat unguentum, dicens: *Pater, dimitte illis; quia nesciunt quid faciunt (Luc., xxiii, 34).* Tunc ergo in ligno compunctus est lancea, et exivit de eo sanguis et aqua omni unguento suavior, accepta Deo hostia, per totum mundum odorem B sanctificationis effundens: et quasi balsamum ex arbore, sic virtus exibat e corpore. Unde ait: *Sentio virtutem exisse de me (Luc., vii, 46).* Inde ^a opobalsamum expressio dicitur; eo quod compunctione ligni balsamum per cavernam punctiois erumpit. Compunctus igitur Jesus odorem remissionis peccatorum, 996 et redemptionis effudit (Luc., xxiii, 41). Nam et constrictus erat Verbum, cum esset homo factus: et pauper factus est, cum dives esset; ut nos illius inopia ditaremur. Potens erat, et despiciendum se præbuit; ita ut Herodes sperneret eum et illuderet ei. Terram movebat, et hæcebat in ligno: cælum obducebat tenebris, mundum crucifigebat: et crucifixus erat: inclinabat caput, et exibat verbum: exinanitus erat, et replebat omnia: descendit Deus, C ascendit homo: Verbum caro factum est, ut caro sibi Verbi solium in Dei dextera vindicaret: vulnus iustitiam erat, et fluebat unguentum: scarabæus audiebatur, et Deus agnoscebatur.

9. Respondit et Christus. *Ecce es bona proxima mea, ecce es bona (Cant. 1, 14).* Quoniam cognoverat Ecclesia mysterium, et pro totius mundi redemptione crucifixum Dominum Jesum prædicabat, meretur audire: *Ecce es bona; quæ me bonum dicis, et ipsa bona es, quæ vidisti gloriæ meæ decorem, et ipsa bona es et decora.* Quid est autem Christum dicere: *Bona es, vel decora es; nisi illud Evangelicum: Constant esto, filia, remissa sunt tibi peccata tua (Matth. ix, 22)?*

10. (Vers. 17.) Ergo cui Christus peccata donavit, D recte dicit: *Retribue servo tuo, ut vivam, et custodiam verba tua.* Non habet in retributione quod desperet; quia Dominus Jesus venit mundum salvare, non perdere. Ideoque immemor est injuriæ, memor gratiæ;

^a Plerique mss. atque omnes edit., *opobalsamum expressus* (nonnulli mss., *expressum*) dicitur. Alii plures ac meliores, *opobalsamum expressio* dicitur. Que expressio quomodo fiat, consequenter describitur. Eadem res adhuc dilucidius explicatur ab eo scriptore, cui communitè Agrippino nomen imponit. Ita enim ille: *Illic opobalsamum gignitur: quod ideo cum adjunctione significamus, quia agricolæ cortice tenus virgulas incidunt eas, in quibus balsama gignantur; ut per illas cavernas paulatim distillans humor se colligat: caverna autem Græco nomine ὀρέν*

sicut in prophetico libro testificatur ipse dicens: *Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas, et memor non ero: tu autem memor esto, et judicemur. Dic tu prius iniquitates tuas, ut justificeris (Esai. xliii, 25 et 26).* Quicumque ergo dicit iniquitates suas Deo, justificatur: et quicumque justificatur, retributionem non timet, sed exposcit: qui retributionem non timet, vivet.

11. Sed quare dixit: *Vivam*, et non dixit: *Vivo*? Quia hæc vita non est loco præmii, quæ in loco mortis est. Dolet Propheta in pulverem mortis se esse deductum (Psal. xxi, 16): Apostolus cupit ex hoc mortis corpore liberari (Rom., vii, 24); et putamus quod de hac vita sibi blandiatur Propheta? Omnia hic plena mortis sunt. Intrat mors per fenestram, intrat per ostium; nisi Dominus ostio tuo ponat custodiam. Denique ex multiloquio peccatum nascitur. Luge mandata Legis, et invenies scriptum: *Quia vivens si mortuum contigerit, inquinatur (Num. xix, 11).* Quantos tangimus mortuos? Inter quantos mortuos versamur? Ideo tibi Auctor vitæ dicit: *Relinque mortuos sepelire mortuos suos (Matth. viii, 22).* Ideo tibi alibi dicitur: *Surge qui dormis, et exurge a mortuis (Ephes. v, 14).* Quomodo tibi diceretur: *Surge a mortuis*, nisi inter mortuos viveres? Ponamus te mundum esse ab operibus mortuis, et peccati colluvione; quomodo mundus es, qui in corpore mortis es, qui inter sepulera vivis mortuorum? ^b Oportebat Petrum 997 loqui mortuis; ut procederent de sepulcris suis.

12. Indigemus ergo purgatione, quia tetigimus mortuos (Num. xix, 1). Lex nos mundari jubet: quis tantus, ut supra Legem sit? Ipsum Nazarenum sanctum Dei, si is tetigerit mortuum, immundum pronuntiat (Num. vi, 9). Ideoque radit caput suum, et deponit capillum quasi non sanctum; et iterum orat ut exaudiatur, qui ante propter mortui contactum exorare non potuit: irrationabiles duxit dies; quia irrationabili appropinquaverat. Deponit igitur mortua et superflua capitis sui, ut Christo reconcilietur. Ergo si Nazareus purificatur, et nos purificari oportet.

13. Omnes contigimus mortuum. Quis enim gloriabitur castum se habere cor, aut quis audebit dicere mundum se a peccatis? Sit aliquis fortasse qui in sermone non deliquerit, licet rarus iste, de quo Deus dicat, sicut de sancto Job: *Ille non peccavit labiis suis (Job. xxii, 10)*; tamen non semper habere potuit mundas cordis sui cogitationes, injicit se diabolus in cor hominis. Pone parata semper et pervigili custodia quisquam cor suum sepeperit, tamen in me-

dicitur. Alii tamen ortum hoc nomen malunt ἐπὶ τοῦ ὀρέου, quod succum ac liquorem sonat. Multa de hac re J. Gerar. Vossius in *Ethymologico* ad vocem, *balsamum*.

^b Rom. edit. sola, *Oportebat primum loqui mortuis*. Minus bene; cum manifeste alludatur ad illud I Pet. iv. 6: *Propter hoc et mortuis evangelizatum est; quemadmodum initio ejusdem capitis et hoc toto Ambrosii loco inter se comparatis, facile quivis intelliget.*

dio peccatorum versatur, necesse habet etiam ipse A purificari. Unde Esaias, cum dixisset : *O miser ego ! quoniam immunda labia habeo, et in medio populi versor immunda labia habentis (Esai., vi, 5 et 7)* ; statim descendit unum de Seraphim, et contigit labia ejus carbone, ut immunda ejus labia mundaret.

14. Non unum est baptisma : unum est quod hic tradit Ecclesia, per aquam et Spiritum sanctum, quo necesse est baptizari catechumenos. Est et aliud baptisma, de quo dicit Dominus Jesus : *Baptisma habeo baptizari, quod vos nescitis (Luc., xii, 40)*. Et utique jam baptizatus in Jordane fuerat, sicut superiora declarant (*Matth., iii, 13*) : sed sit hoc baptismum passionis, quo etiam sanguine suo unusquisque mundatur. Est etiam ^a baptismum in paradisi vestibulo, quod antea non erat : sed posteaquam B peccator exclusus est, cœpit esse romphæa ignea, quam posuit Deus (*Gen., iii, 24*), quæ antea non erat, quando peccatum non erat. Culpa cœpit, et baptismum cœpit : quo purifcentur, qui in paradysum redire cupiebant, ut regressi dicerent : *Transivimus per ignem et aquam (Psal. lxxv, 12)*. Hic per aquam, illic per ignem. Per aquam, ut abluantur peccata : per ignem, ut exurantur. Sed quod est gravius, et hic sustinemus ignem, et illic.

15. Quis est qui in hoc igne baptizat ! Non presbyter, non episcopus, non Joannes, qui ait : *Ego vos baptizo in pœnitentiam (Matth. iii, 11)* ; non Angelus, non Archangelus, non Dominationes, non Potestates : sed ille, de quo Joannes ait : *Qui venit post me, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare : ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne. Habet ventilabrum in manu sua, et permundabit aream suam ; et congregabit triticum in horreum suum ; paleas autem comburet igni inextinguibili (Ibid., ii et 12)*. Non de hoc baptisate, quod sit per sacerdotes Ecclesiæ, dictum ipse Dominus testificatur (*Matth., xiii, 49 et 50*). Siquidem post consummationem sæculi missis angelis qui segregent bonos et malos, hoc futurum est baptisma : quando per caminum 998 ignis iniquitas exuretur ; ut in regno Dei fulgeant justi sicut sol ipse in regno patris sui. Et si aliquis sanctus ut Petrus sit, ut Joannes, baptizatur hoc igni. Veniet ergo Baptista magnus (sic enim eum nomino, quomodo nominavit Gabriel dicens (*Luc. i, 15*) : *Hic erit magnus*), videbit multos D ante paradisi stantes vestibulum, movebit romphæam versatilem, dicet iis qui a dextris sunt, non habentibus gravia peccata : *Intrate qui præsumitis, qui ignem non timetis. Prædixeram enim vobis : Ecce venio sicut ignis (Esai. lxxvi, 15)* ; et per Ezechielem dixeram : *Ecce proficiscar in Hierusalem, et insufflabo in vos, in igne iræ meæ ; ut tabescatis a plumbo et ferro (Ezech. xlii, 20)*.

^a Jam ante annotavimus opinionem hanc de justis extremi judicii die per ignem expurgandis Ambrosium ab Origene mutuatum esse : hoc loco id tantum addimus, inter hunc ignem et eum quo Diabolus ac reprobi exarsuri sunt, manifestum discrimen infra

16. Veniat ergo ignis consumens, exurat in nobis plumbum iniquitatis, ferrum peccati, faciatque nos aurum sincerum. Urat renes meos, et cor meum ; ut bona cogitem, ea quæ castitatis sunt, concupiscam. Sed quia hic purgatus, iterum necesse habet illic purificari ; illic quoque nos purificet, quod dicit Dominus : *Intrate in requiem meam ; ut unusquisque nostrum ustus romphæa illa flammea, non exustus, introgressus in illam paradisi amœnitatem, gratias agat Domino suo, dicens : Induxisti nos in refrigerium (Psal. lxxv, 12)*. Qui ergo per ignem transierit, intrat in requiem. Transit a materialibus atque mundanis ad illa incorruptibilia atque perpetua.

17. Alius iste est ignis quo exuruntur peccata non voluntaria, sed fortuita, quem paravit servulis suis Dominus Jesus, ut eos ab ista commoratione, quæ permixta est mortuis, emundet : alius ille ignis, quem deputavit diabolo et angelis ejus, de quo dicit : *Intrate in ignem in æternum (Matth., xxv, 41)* ; quo ille dives ardebat, qui stillari sibi de Lazari digito poscebat humorem. At vero Lazarus in Abrahæ sinu recumbens (*Luc., xvi, 24*), vitam carpebat æternam, quam sibi promittit Propheta dicens : *Vivam et custodiam verba tua. Vivam, ait, quasi nondum vivens ; hic enim in umbra vivimus*.

18. Ergo ista vita in corpore, umbra est vitæ atque imago, non veritas. Denique in imagine ambulat homo, et in regione umbræ mortis consistimus. Sed si quis non ad terrena oculos mentis intendat, sed ad spiritalia erigat ; ut possit dicere : *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus ; dignus erit qui dicat : In umbra ejus vivemus (Thren., iv, 20)*. Christus enim vita est ; et ideo qui in umbra Christi vivit, in umbra vitæ est. Meritoque alibi dicit Sanctus Domini : *In umbra alarum tuarum protege me (Psal. xvi, 8)*. Omnes ergo etiam sancti in umbra sunt, quamdiu sunt in corpore : non perfecte vident : non perfecte, sed ex parte cognoscunt. Ipse Paulus ait : *Ex parte enim cognoscimus (I Cor., xiii, 9)*. Ipse Vas electionis, cui Christus oculos reddidit, et sua illuminavit gratia ; non facie ad faciem, sed per speculum videbat. Et David revelari oculos suos petit (*Inf. vers. 18*) ; ut removeretur umbra, quæ integrum oculorum impediēbat obtutum. Regionem autem hanc mortuorum esse quis dubitet ; cum Sanctus ipse dicat : *Placebo Domino in regione vivorum (Psal. cxiv, 9)* ? Quia perfecte hic placere nemo potest, ubi etiam si fieri possit, ut sua peccata non habeat ; in 999 ipsa tamen mortuorum regione vivendo, purificatione indiget, quæ a contagio eum regionis hujus absolvat.

19. In umbra igitur hic vivimus, et ideo in umbra custodimus verba Dei. Et ut exemplo utamur : ^b utique ante erant sub umbra Legis, quando custodie-

num. 17, constitui ; quod fecisse prorsus negatur Origenes.

^b Edit. Rom. sola, utique ante eramus sub umbra Legis, quando custodiebamur neomenias et sabbata. Vet. et mss. aliquot : utique.... custodiebamur ho-

bant homines sabbata, quæ sunt umbra futurorum; A sicut hodieque Judæi, qui verum sabbatum non vident, qui exemplari et umbræ serviunt. Nos quoque secundum Evangelium nunc viventes, umbram sequimur verborum Dei. Nathanael sub arbore fici videtur (*Joan.* 1, 48), David in umbra alarum Domini Jesu sperare se dicit (*Psal.* xvi, 8): Zacchæus in arborem sycomori ascendit, ut Christum videret (*Luc.*, xix, 4). Nobis quoque expandit manus suas Jesus, ut totum mundum obumbraret. Quomodo non sumus in umbra, qui crucis ejus protegimur velamento? Quomodo non sumus in umbra, quos crucifixus a malignitate sæculi et corporis ardore defendit? An nescimus quoniam Verbum Dei veniens in hunc mundum, non sicut Verbum advenit, quale in principio erat, quale erat apud Deum: sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens? Venit in nube levi: et cum esset virtus Altissimi, obumbravit Mariæ; ut transfiguraret corpus humilitatis nostræ conforme fieri corpori gloriæ suæ. Sicut ille ergo mutavit formam, cum ex Virgine nasceretur: ita et nobis sermones Dei transfigurati videntur; cum leguntur in Evangelio, cum species eorum videtur in Scripturis quasi per speculum, quia tota veritas hic non potest comprehendere. Cum autem venerit quod perfectum est, non jam per descensionem, non per speciem ut transfigurati: sed integra atque expressa veritate resplendent.

20. Neque te moveat, quod ait: ^a Multa verba custodiam; qui unum verbum cognoverit, multa verba cognoscit. In uno enim multa sunt, et in multis unum est. Probandum est igitur quomodo unum verbum multa sint, et multa verba unum verbum sit. Nec est difficile doceri, cum dixerit Apostolus, quia ipse est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, in quo creata sunt omnia in cælestibus et in terra, sive visibilia, sive invisibilia, sive Sedes, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates, omnia per ipsum et in ipso creata sunt (*Coloss.* 1, 15 et 16). Unum est igitur Verbum, quod operatur in singulis: et cum in singulis operatur, operatur omnia in omnibus. Hoc Verbum unicum apud Patrem se diffudit in plurima; quia de plenitudine ejus omnes accepimus. Itaque si videas singula omnium quæ creata sunt in ipso, videbis in singulis unum verbum esse omnium, cujus pro captu nostro participes sumus. In me verbum est humanum, ^b sed Apostolus succurrat et dicat: *Puto et ego spiritum Dei habeo* (*I Cor.*, vii,

mines sabbata. Melius, nostro quidem judicio, alii longe plurimi, ut supra in corpore.

^a Sic edit. ant. cum cod. manu exaratis. At Rom. edit. emendaverat. *Et custodiam verba; quasi multa, et non unum verbum. Nam qui unum, etc.* Non infelici conatu; si vel unus ms. astipularetur.

^b Verba illa. *sed Apostolus.... Dei habeo.* quæ in edit. desiderabantur, restituta sunt auctoritate novem mss. in quibus Reg. unus, duo Sorb., Vind., Fisc., etc.

^c Mss. nec pauci, nec infimæ notæ, *aliis angelicum.*

^d *Collyrium præsertim oculorum medicamentum*

40); in alio verbum cæleste, et verbum angelorum in plerisque est. **1000** Sunt qui habent verbum Dominationum et Potestatum, verbum justitiæ, verbum castitatis, verbum prudentiæ, verbum pietatis, verbum etiam virtutis. Sic unum verbum multa sunt, et multa verba unum sunt. Nec vero arduum est istud æstimari; cum legerimus quia omnia potest Spiritus sapientiæ.

21. Itaque sicut alii datur per Spiritum sermo sapientiæ, et alii sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alii fides in eodem spiritu, alii gratia curationum in uno spiritu, alii operatio virtutum, alii spiritus cognitionis, alii spiritus consilii plenioris, alii spiritus fortitudinis, alii pietatis spiritus; tamen in omnibus unus atque idem spiritus est, dividens singulis prout vult. Est spiritus prophetarum, et spiritus apostolorum: est etiam artificum spiritus, sicut et Beseleel et Ooliab, quos implevit Dominus Spiritu divino sapientiæ et scientiæ, et omnis artis; ut facerent amictum et Tabernaculum, atque altare secundum sensum quem dedit his Deus (*Exod.*, xxxv, 50 et seq.); sed etiam cæteris sapientibus intelligere et facere omnia opera secundum omnia quæ Dominus imperabat. Itaque fecerunt quæ non didicerant, nec viderant, secundum ea quæ his Spiritus demonstrabat. Et plerisque videtur alius apostolorum spiritus, alius prophetarum, et diversus in singulis: sed non est diversus, sed unus est spiritus, dividens genera diversa virtutum. Unde non dubium videri debet, si aliis verbum apostolicum, aliis propheticum, ^c aliis evangelicum, aliis verbum operatorium datum est; et tamen unum est verbum dividens se singulis pro nostra possibilitate, vel pro sua voluntaria largitate. Hoc Verbum igitur, quod est caput omnium, hic per speculum video; et ideo verba hic custodire non possum: sed cum videro gloriam ejus revelata facie, tunc vivam, et vita vivens etiam verba divina custodiam.

22. (Vers. 18.) Ideo ergo secundo versu dicit: *Adaperi oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.* Qui adaperiri sibi oculos petit, utique et gravari intelligit. Neque enim medicum rogat, nisi qui remedium ægritudini suæ poscit. Dicit ergo iste ad medicum venientem de cælo: *Adaperi oculos meos.* Si turbatus est oculus, facile dolor omnis sedatur ^d collyrio: sin vero acies ejus humoris suffusione prætexitur, majora remedia quaeruntur. Est ergo sicut in oculis corporis, ita etiam in oculis animæ

significat; unde proverbium illud apud Erasmum chil. 4, cent. 8, adag. 21, *uno collyrio omnibus oculis mederi*: attamen etiam aliis visibus adhibetur; immo et genus quoddam panis dicebatur antiquis collyrium. Fiebant autem hujusmodi medicamenta vel ex aridis, et *ἔρηκολλούρια*: vel ex humidis, et *ὕγρακollούρια* nominabantur. Figura teres erat, et ad similitudinem truncatæ candæ muris accedens; unde collyria dicta volunt *ἀπὸ κολοβάς οὐράς*. Alias ejusdem vocis etymologias ac significationes legere poteris apud Brissonium lib. iii *De Verb. Juris sign.* et Vossium *Etym. Lat. linguæ* in eodem verbo.

hujusmodi quardam passio, quæ ingravescat necesse est; nisi bonus medicus velamen illud abstulerit, et nebulam quindam concreti humoris, quæ impedire, vel potius operire, ne videat quæ videbat, mentis æstimatur obtutum. Irrepsit ægritudo veteri fermento; eo quod non exuimus vel gentilem, vel Judæicam suffusionem, cum primum veniremus ad Ecclesiam: non ambulamus et a docente boni medici disciplinam: **1001** *Exspoliantes veterem hominem cum actibus suis, indulte novum, qui renouatur in agnitione, secundum imaginem ejus qui creavit eum* (Coloss. iii, 9 et 10). Supervestivit ergo se aliquis, non exspoliavit: serpsit gravior ægritudo, gravat oculos diuturnum velamen; non potest quisquam illud auferre, non Angelus, non Virtutes, non Dominationes, non Potestates. Manet velamen illud, lutionem impedit, visionem obducit; quod non revelatur, inquit Apostolus (II Cor. iii, 14), hoc est, a quocumque alio, nisi in Christo fuerit evacuatum. Cum vero conversus hujusmodi fuerit ad Dominum, auferetur velamen.

23. Habes igitur quomodo auferas velamen, quod manet supra oculos cordis tui. Convertere ad Dominum, et velamen cadet. Conversus est Paulus ad benedictionem Ananæ, velut squamæ ceciderunt ab oculis ejus; et vidit qui per triduum ante non viderat (Act., ix, 18): simul oculus corporis animæque sanatur; quia medicamentum ei medicus demonstraverat ille de cælo, de quo scriptum est: *Misti Verbum suum, et sanavit eos, et ex omnibus infirmitatibus suis liberavit eos* (Psal. cvi, 20). Non est medicus iste de terris, qui omnes curat infirmitates, et **C** *populos integros sanat. Mitte ergo, Pater, medicum istum: veniat Verbum tuum, aperiat oculos meos. Et Apostolorum oculi clausi erant, nisi eos Jesus aperuisset. Denique duobus ex his euntibus in castellum cui nomen Emmaus, cum interpretaretur Scripturas, et benediceret eos, Aperti sunt, inquit, oculi eorum, et cognoverunt eum* (Luc., xxiv, 31). Ergo nisi Jesus aperuisset nobis oculos, nemo vidisset: nisi Jesus sustulisset velamen, nulli Evangelii gratia refulsisset. Et Petrus clausos habebat oculos, et Johannes clausos habebat, et Jacobus clausos habebat. Denique in monte gravati erant somno, sed excitati majestatis fulgore divinæ oculos cordis sui aperuerunt. Et quia siti in corpore, plene videre non poterant, obumbravit eos nubes (Matth., xxvii, 5), ne corporis oculos **D** gloriæ cælestis fulgor hebetaret.

24. Quis igitur tantus ut aperiat oculos, et Legis videat sacramenta; nisi ei Christus demonstret? Non Moyses tantus. Denique, jubente Domino, virgam projecit, et facta est serpens, et fugit ab eo: apprehendit caudam serpentis, et facta est virga (Exod.,

iv, 3 et 4); et adhuc non cognoscebat mysterium, quo declarabatur descensurum in terras Dominum Jesum, qui cum se exinanisset, deponi in crucem, et projici pateretur in tumultum, quasi serpens de virga factus; quia in tumultum projectus, de quo secundum oracula Legis resurgens in gloriam Dei divinæque sedis regale consortium de serpente remearet. Apprehendamus ergo et nos caudam serpentis illius crucifixi; ut potestatem ejus regiam possimus agnoscere. Et illa quæ in pedes ejus misit unguentum, tenuit eum. Caudam ergo serpentis apprehendit Moyses: et apertum est os ejus. Non ergo locutus esset de eo: nisi ipse Dominus os ejus aperuisset.

25. David adaperiri sibi oculos hic petit, et in superioribus dixit: *Quis ostendit nobis bona* (Psal. lv, 6)? Erat sub Lege nutritus, sciebat quia Lex umbram habet **1002** futurorum bonorum: ipsa bona jam non per umbram, sed apertis oculis videre cupiebat (Hebr., x, 1). Noverat quia exemplari et umbræ cælestium mysteriorum serviebant, qui secundum legem Moysi deservebant. Volebat ipsam cultus divini comprehendere veritatem; et ideo ut ab oculis suis velamen discuteret, conversus ad Dominum precabatur dicens: *Adaperi oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua. Intelligebat vere militiam esse cælestem, quam posset unusquisque ex Lege agnoscere, cui tamen Dominus revelasset. Quis enim de terrenis ad cælestia, de umbra ad claritatem, de exemplari ad penetrantia veritatis humano gradu sine divino ductu possit ascendere?*

26. Quis potest considerare altare illud cælesti, verumque templum, sacerdotes et levitas, non istos secundum carnis officia, sed illos secundum spiritus gratiam? Denique hanc solam sibi gratiam pro maximis optabat David dicens: *Unam petii a Domino, hanc requiram; ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ: et ut videam delectationem Domini, et considerem templum ejus* (Psal. xxvi, 4). Quis poterat agnoscere, quod offerret dives magnum munus, secundum quod potest manus ejus, ut solvatur ejus peccatum? Quis poterat intelligere, si non haberet? Quis offerre, verbi gratia, arietem, quia non solvebatur ejus peccatum? Quis poterat advertere, quæ essent illæ immunditiæ, quas solvit non Lex quam putant Judæi, sed lex spiritalis, quam Paulus agnovit? Quis poterat videre remissiones peccatorum veras, quarum exemplar in Lege, veritas in Evangelio est, dicente Domino Jesu: *Dimissa sunt tibi peccata* (Luc., vii, 48); non per hircorum sanguinem, sed per hostiam sui corporis? Ille itaque dives in Lege, qui perfecte majestatis in Christo plenitudinem confitendo, et quasi eam quibusdam ad illud altare cæ-

* Edit. Rom. cum uno cod. Vat. *dicantem boni sancti discipulum.*

^b Eadem edit. *sancti, populos integre sanat.* Forte ne videretur Ambrosius docuisse populos sanos a Christo esse sanatos. Nam integer quandoque illud, maxime si de animæ sanitate agatur, significat. Sed hic integros intelligit totos sive universos; ut non referatur

ad voces, *ab omnibus infirmitatibus*, sed ad illas, *sanavit eos.... liberavit eos*: quæ sunt latæ et indeterminatæ significationis.

^c *Quasi serpens de virga factus; quia in tumultum projectus*: hæc in mss. Gall. desiderantur; sed tamen nonnihil conducere videntur ad perspicuitatem.

leste fidei manibus offerendo, peccatum suum sol-
verit. Ille videt verum Sacerdotem, qui videt Prin-
cipem sacerdotum: ille templum verum considerat,
qui audit dicentem: *Solvite templum hoc, et in tri-
duo excitabo illud* (Joan. II, 19). Magnum templum,
de quo virtus exibat, et curabat omnes. Mirabile illud
altare, in quo unius agni sacrificium tulit peccata
mundi. Ille præstantissimus levita, qui venit non ut
ministerium exigeret; sed ut omnibus exhiberet suæ
ministerium passionis: cui portio Deus, qui hic nihil
possederit, ut omnia possideret.

27. Quid autem dicam de Hebræo, quem Lex sex
tantummodo jubet servire annis, et septimo anno
exire a servitio (Exod., XXI, 2)? Quis iste Hebræus
servus? Quis Hebræus liber poterat intelligi? Quis
tantus, ut annos æternos in mente habens videat ve-
rum Hebræum, qui non in perpetuum manet servus,
sed sex annis servili functus officio, septimo anno
gratiam libertatis adipiscitur? Cujus videtur Isaac
patriarcha servitutis et libertatis non ignorasse my-
sterium, qui ait: *Servies fratri tuo, et erit cum depo-
sueris et solveris jugum ejus a collo tuo* (Gen. XXVII,
40), ^a significans fore tempus, quo et si quis servie-
rit hic positus fratri suo, postea tamen exactis annis,
qui sex istis diebus, atque istis quos **1003** hic exi-
gimus mensibus colliguntur, solvat jugum a cervice
sua, quod sit septimo anno remissionis. Conjicere
possumus veri Hebræi typum in Joseph, qui portavit
servitutis jugum: sed eum culpa non cepit, non
carcer inclusit, non Ægyptus decoloravit. Conjicimus
in Petro, Joanne, Jacobo, qui creati et instituti sub
jugo Legis solverunt tamen fratris sui Judaicum Ju-
gum, ubi legitimæ tempus quietis advenit, quando
refulsit his remissio peccatorum: et hoc tamen hic in
umbra adhuc gestum comparatione cælestium.

28. Quanta autem quies illa, quæ ex Lege conjici-
tur, in Evangelio revelatur, ^b et adhuc integra reser-
vatur, dicente Domino Jesu: *Volo ut ubi ego sum, et
isti sint mecum* (Joan. XVII, 24)! Quam beatus, qui
istius habitationis fructum, quietis consortium illic
potuerit promereri! Tunc intelligit quid sit aperuisse
oculos, ut videret mirabilia de lege Dei.

29. Bene admonuit lectio Evangelii, quæ decursa
est, in qua sanatus est leprosus ille, qui dixit: *Si
vis, potes me mundare* (Luc. V, 12); in voluntate Do-
mini constituens potestatis effectum. Cui respondit
similiter: *Volo, mundare* (Ibid., 13). Præmissa pie-
tas voluntatis, secuta potestatis auctoritas est. Om-
nibus dicit Jesus, *volo*, ^c qui non vult esse peccatum.
Velle Christi, commune in omnes oes; mundari, fidei
est credentis in Christum. *Et tetigit eum*. Tangit eos,
quorum fide tangitur. Denique dicit: *Tetigit me ali-
quis; sentio enim virtutem exisse de me* (Luc., VIII, 46).

^a Mss. aliquot, significans forte tempus... qui ex
istis diebus, etc.

^b Et adhuc integra reservatur. Hæc in edit. omni-
bus et mss. aliquot non habentur; tamen in septem
mss. non infirmæ notæ reperiuntur.

^c Septem mss., qui non vult esse peccatorem.

A Habes operationem immaculati corporis, habes re-
missionem divinitatis.

30. Sed ut plenius satiretur, aperuit oculos ejus
dicens: *Vade, ostende te sacerdoti* (Luc., V, 14). Mul-
tos sacerdotes habebat Synagoga; sed qui oculos
aperit, falsos non videt sacerdotes, verum aspicit.
Quis est verus sacerdos, nisi ille qui est sacerdos in
æternum? Et ideo Pater dixit ad eum: *Tu es sacer-
dos in æternum* (Psal. CIX, 4). Aperuit ergo oculos
ejus, et vidit, et intellexit quale munus pro emunda-
tione sua deberet offerre. Beatus qui audit hæc:
quanto beatior qui videt, qui se vero potest ostendere
Sacerdoti, ut non habeat quod timeat in se videri,
qui se prius aspicit, facie revelata! Nam nisi ipse se
prius viderit, non audebit se ostendere; sicut Adam
qui se occultare cupiebat, quia se non agnoscebat.
Sed jam etiam id quod sequitur, consideremus.

31. (Vers. 19.) *Advena ego sum in terra; ne abson-
das a me mandata tua*. Non cuiuscumque vox ista est;
sed ejus qui terrenis renuntiaverit voluptatibus, et
omni se mundanæ cupiditatis exuerit affectu. Ille est
in hac terra advena, qui potest dicere: *Nostra au-
tem conversatio in cælis est* (Philip. III, 20); qui suam
habet in Domino portionem, qui potest dolere quod
diutius vivat in terris, qui vitæ hujus longævitate
lassatur, cui prolixitas habitationis hujus fastidio sit,
quam sanctus aversatur, et dicit: *Vae iis qui habi-
tant in terra* (Apoc. VIII, 13)! Qui dissolvi non timet;
et si solvatur, præsumit se cum Christo futurum:
hic vere peregrinus in terra est; quia sanctorum est
civis, et domesticus Dei, et thesaurum sibi condit
in cælo. Non utique is exiens de Ægypto, in hanc in-
telligibilem Ægyptum remeare desiderat, nec **1004**
depositæ senectutis et mortis pavescit confinium, nec
horrea struit messibus recidendis, jam alienis vi-
cturus ætatibus; ^d sed sola dives virtutum securi-
tate, ea congregat, quæ sibi nec mors possit auferre.

32. (Vers. 20.) Meritoque dicit: *Conceptibit anima
mea desiderare judicia tua in omni tempore*. Quod uti-
que non facit nisi liber a vinculis, nec solum a vinculis
sollicitudinis sæcularis, sed etiam a vinculis charitatis
humanæ. Vincula complura sunt in hoc sæculo: vin-
cula sunt de ideria vivendi, vincula sunt oblectamenta
voluptatum, vincula sunt honorum, vincula conjugii.
Denique dicit tibi bonus Magister: *Solutus es ab utero?*
Ne quaesieris uxorem (I Cor. VII, 27). Nec tamen peccati,
qui uxorem acceperit, sed innæctit sibi vincula mentis;
quia sollicitus est quomodo placeat uxori. Beatorum es-
set, si Deo soli placere desideraret. ^e Carnis autem quia
ligatus est, qui sui non habet corporis potestatem.
Ergo quia mandat Dei est, quod Legis oraculo et
Apostolico sermone depromptum est (Dent., VI, 5; et
Matth., X, 37), ne quis uxorem, divitias, honorem,

^d Ita mss.; edit. vero, *Quæ sibi nec senectus per-
ditum dare, nec mors, etc.* Sed quod in mss. non legi-
tur, assutum glossema est.

^e Octo mss., *Carnis autem alligatus est vinculis,
qui sui, etc.* Alii cum edit. ut in textu.

necessitudines Deo præferat : qui autem prætulit, sit obnoxius iudicii Dei; ideo prius poposcit, ne abscondat ab eo Deus mandata sua. Qui enim mandata Dei cognoverit, et custodierit, non refugit iudicia divina, sed desiderat; meritoque tamquam revelatis sibi mandatis ait : *Concupivi desiderare iudicia tua in omni tempore.*

33. Non dixit : Concupivi iudicia, sed : *Concupivi desiderare.* Sicut enim vita vivere plus est quam vivere (vivere namque commune etiam huius est vitæ, vita autem vivere beatorum est), sic concupiscere ut desideremus iudicia Dei, plus est quam desiderare iudicia. Concupiscimus enim desiderare, quasi non sit potestatis nostræ desiderium, sed gratiæ Dei. Cum enim Dominus oblectari nos viderit cupiditate desiderii iudiciorum suorum, sobrium auget affectum. Cum autem peccamus, non concupiscimus desiderare iudicia Dei. Neque enim ægrotus vii desiderat, vel incidi; ut possit recipere sanitatem. Refugit qui gravius ægrotat; ne uratur, ne incidatur, ne alligetur, ne abstineat a cibo. Qui autem salutarem habet valetudinem, medico securus occurrit. Unde etiam Dominus non otiose ait : *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum (Luc., xii, 15)*; non solum desiderans, sed etiam geminato desiderio concupiscens remissionem retribuere peccatorum. Concupiscamus ergo et nos desiderare iudicia Dei. Bona conscientia quæ cum examinatur, probatur. Et concupiscamus desiderare *in omni tempore*; ut nullam momentum bonæ prætereat vacuum cupiditatis.

34. (Vers. 21.) *Increpasti superbos : maledicti qui declinant a mandatis tuis.* Cum Dominus Jesus per obedientiam genus humanum redemerit, justitiam reformaverit : serpens autem per inobedientiam peccatum introduxerit; quid vixi habeat superbia, hinc æstimare possumus, cujus auctor diabolus est, quem induci Propheta dicentem : *Ponam thronum meum super nubes, et ero similis Altissimo (Esai. xiv, 14)*. Itaque cum sit nequissimus, ut honorem non dederit

1005 Domino Deo nostro; pejores tamen discipulos erudit. Ille enim se sic exaltavit, ut vellet æquari et similis esse Altissimo : discipulus autem ejus significatur ab Apostolo indignaturus æqualem similemque se æstimari Deo. Scriptum est enim : *Cum revelatus fuerit homo iniquitatis, et filius interitus, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus (II Thess. II, 3 et 4)*. Magister igitur ^a similem se præsumit, hic superiorem. Ideoque et Dominus ad discipulos suos dixit : *Majora his facietis (Joan., xiv, 12)*; ut quibus serpens plus ademerat, quam ipse amiserat, majora Christus facere donaret, quam ipse in terris fecerat. In se enim voluit principem mundi fallere, in discipulis triumphare.

35. Itaque a tanto volens crimine vindicare humanum genus, introduxit pharisæum et publicanum in

^a Edit. *similem honorem præsumit.* Mss. ut in textu, paucis exceptis in quibus, *se*, scriptorum incuria omissum est.

A templo orantes (*Luc., xviii, 40 et seq.*); et docuit etiam si bona cætera habeat, quod magis superbus offendant, quam humilis, qui nulla virtutum dote subnixus sit; studet enim supplantare diabolus bonis operibus intentos. Quantum laboravit pharisæus ille, ne raperet aliena, ne injustus esset, ne adulteraret! Quantum laboravit, ne peccaret, sicut peccavit publicanus! Quantum laboravit, ut bis in sabbato jejunaret! Quantum laboravit, ut decimam daret omnium quæ acquireret! Quis nostrum hæc facit? Quanti habent possessiones, et soli incubant fructibus, et solis sibi messes recondunt! Advertit hoc diabolus, et perfudit cum ulcere gravi; ut non teneret caput, mente carnis inflatus; et in eo in quo laudabilis fore crederetur, ibi reprehensibilior judicaretur. Agebat

B enim gratias Deo quod non esset raptor, adulter, injustus. Quam noxie ei lurtatus est serpens, et gravibus eum spiris ligavit! Superiorem fecit, ut de altiore dejiceret : inferiorem se præbuit, ut sublimiorem casu graviore prosterneret. Mala ruina est arrogantæ, quæ superiorem subripuit. Mala hæc lueta serpentis, qua se in plurimos torquet anfractus.

36. Inflare volebat et Paulum. Quem Paulum? Illum utique apostolum non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum (II Cor., xii, 7 et 8). Et pene deceperat, ita ut stimulum carnis suæ, qui se humiliabat, rogaret auferri. Sed bonus Dominus, qui Paulum infirmitatibus vellet facere fortio-rem, adhibuit ei angelum satanæ; ut suis diabolus artibus vinceretur. Non mentiebatur pharisæus, C immo etiam vera dicebat : sed omnis qui se exalat, etiamsi vera dicat, offendit (*Luc., xviii, 14*). Denique probabilior pharisæus ingressus est templum, quam publicanus; et tamen condemnatus exivit. Quantum crinen superbæ, ut ei etiam adulteria præferantur!

37. Denique Dominus, qui aliis donat, superbis resistit, et tamquam congregatur iis qui se exaltant, sibi que certamen vindicat : et qui aliis compatitur, arrogantes increpat; quia nihil gravius, quam ut fratres nostros pauperes superbo **1006** oculo despiciamus, conformes nobis intolerabili repellamus fastidio, nostra indignos gratia judicantes, quia sunt inopes : cum paupertas ^b facilius sit Deo, quam thesaurus acceptior.

D 38. *Maledicti, inquit, qui declinant a mandatis tuis.* Supra dixerat : *Ne abscondas a me mandata tua*; et ideo quasi revelata sibi mandata cognoscens, condemnat eos qui declinaverint a mandatis cœlestibus. Et bene dixit : *Qui declinant*; directum enim mandatum est, ideo ab eo nemo deflectat.

39. Movet autem qua ratione hic dixerit : *Ne abscondas a me mandata tua.* Quod enim absconditur, obscurum fit et occultum; cum supra dixerit : *Mandatum Domini lucidum, illuminans oculos (Psal. xviii, 9)*. Si lucidum mandatum, quomodo absconditur;

^b *Facilius*, id est magis, et ad vocem, *acceptior*, refertur; estque pleonasmus, qui non raro in latinis auctoribus deprehenditur.

cum lucernam nemo ponat sub modio? Nisi forte A lucidum est unum mandatum, multa autem mandata abscondita sunt. Nam *judicia tua*, inquit, *sicut abyssus multa* (*Psal.* xxxv, 7). Non iudicium sicut abyssus, sed iudicia dicuntur.

40. Vide autem ordinem. Supra ait: *Ne repellas me a mandatis tuis*; in sequentibus ait: *Ne abscondas a me mandata tua*; hic ait: *Maledicti qui declinant a mandatis tuis*. Vere maledicti qui declinant a mandatis tuis, qui referre gratiam debuerunt: primo, quia non sunt repulsi; secundo, quia non abscondi a se divina mandata meruerunt. Declinat ergo aliquis quod optavit.

41. (Vers. 23.) Sequitur: *Aufer a me opprobrium et contemptum*; quoniam testimonia tua exquisivi. Si contemptus opprobrii loco ducitur, quomodo scriptum est: *Contemptibilia hujus mundi elegit Deus* (I Cor., I, 28)? Sed considera quia mundi contemptibilia dixit, non Dei. Quod enim in hoc mundo contemptibile, hoc pretiosum est apud Deum. Denique humilitas in hoc mundo contemnitur, sed Dei iudicio comprobatur. Et si publicanus se humiliaverit, exaltatur. ^a Audi quem diligit, et non pro nihilo habeat Deus. Quicumque sanctus est, qui sine macula vivit, veritatem custodit, non appetivit proximum suum, ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus; ^b omnia quæ malitiæ sunt, reprobavit (*Psal.* xiv, 2-4): talis etiam si sit gentilis, devotione humilitatis a Deo comprobatur. Superbi autem, velut pharisæus, arrogantia sua pro nihilo ab illo æstimantur. Denique gentilitas non est: devotio autem manet in æternum. Cave ergo ne Christo opprobrio sis. Nolo mihi quicumque maledicat, et quasi peccatorem despiciat: quam grave, si Christus dignum opprobrio ducat! *Væ tibi*, inquit, *Corozaim et Bethsaida* (*Luc.*, x, 13). Condemnantur; quia non egerunt pœnitentiam delictorum suorum. Nos ergo agamus, ut a nobis auferatur opprobrium. Quis autem est, qui non est opprobrio dignus? Qui exquisivit Domini testimonia. Multi quidem sunt qui volunt inferre opprobrium servis tuis, sed ipsi sunt magis probrosi; quia pro nomine tuo pati opprobrium gloriosum est.

42. (Vers. 25.) Et ideo ait: *Etenim sederunt principes, et adversum me* **1007** *detrectabant*. Vox marty-

ris est, qui perductus ad iudicium persecutorum, cum cogeretur idolis immolare, et constanter resisteret: iudices autem sedentes in tribunalibus supati e officiis, indignantes quod suis non obsecundaretur imperiis, conferrent quo dignum supplicio cœnerent; stabat intrepidus dicens: *Sederunt principes et adversum me detrectabant*. Est etiam Domini vox ista, cum convenisset ^d presbyterium plebis, et principes sacerdotum et scribæ, et ad concilium Judæorum deductus esset dicentium: *Quid adhuc desideramus testes? audivimus enim de ore ipsius* (*Matth.* xxvi, 65); et staret ante præsidem, et duceretur ad crucem, quid pulchrius diceret, quam: *Sederunt principes, et adversum me detrectabant*, hoc est, me stante, sederunt principes? Et quia tribunalium fulcro sublimes erant, Dominum non videbant. Sedebant ergo, erant in fastigio principatus, nec Principem principum cogitabant. Sed parum hoc. *Adversum me*, inquit, *detrectabant*. Ego eorum redemptor adveneram, ego veneram ut omnium peccata mundarem, ut recuperare amissos, restituerem paradiso sancti Jacob hæreditatem; et illi *adversum me detrectabant*. Et ideo imitatores mei, discipuli mei, nolite injuriam erubescere si steteritis ante principes pro nomine meo; cum ego steterim pro vestra salute.

43. Denique traditus in custodiam Petrus cum cæteris apostolis, et postera die statutus ante concilium constanter dicebat: *Principes populi, et seniores Israel, e si nos hodie dijudicamur, quod benefactum sit homini infirmo, in quo iste salvus factus sit; notum sit omnibus vobis, et omni plebi Israel, quod in nomine Jesu Christi Nazareni quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iste astat coram vobis sanus* (*Act.* iv, 8, 10), hoc est: Vos estis qui statuistis et Christum; gloriæ loco ducinus istam injuriam; quia arguimur pro ægroti hominis sanitate: hanc hæreditatem servulus Salvator omnium dereliquit. At illi conferebant inter se dicentes: *Quid faciemus istis hominibus* (*Ibid.* 16)? Et dimiserunt eos. Glorihatur ergo Petrus, et unusquisque apostolorum, quia digni habiti sunt, qui injuriam pro Christi nomine sustinerent. Recte ergo tunc dicerent singuli: *Etenim sederunt principes, et adversum me detrectabant.*

44. Sederunt principes adversus Esaiam, et disputaverunt ut secaretur: sed non timebat eos qui

^a Edit., *Audi quem pro nihilo non habeat Deus*. Mss. D aliquot omittunt, non: vitiose. Alii majori numero, ut in textu.

^b Mss. hic præfixo puncto sic habent: *Omnia quæ malitia sunt, pro nihilo æstimantur*; ubi non pauca quæ in textu legere est, præmittuntur. Et certe nobis haud mediocriter id totum suspectum est; videtur enim a quopiam interpolatum, qui non videret quo vox *gentilitas* referenda esset, putaretque gentilis præmittendam fuisse mentionem. Verum, *gentilitas*, hoc loco nihil, ut arbitramur, aliud est, quam nobilitas, ac prosapia; quomodo gentilitia in ignia, et stemmata vocitantur; immo hodieque etiam nobiles apud nos appellantur gentiles. Itaque *humilitati de qua paulo superius dicitur*, hic recte opponitur *gentilitas*. Sed cum prædicta verba in omnibus edit. habeantur, et non male explicari possint de gentili

D jam ad fidem converso, eam ob rem illa loco movere non sumus ausi.

^c *Officiis*, hoc est, officialibus; ut operas pro operariis dicimus. Officia autem in Jure sæpius ministros et apparitores præsidum et procuratorum fisci significant. Vide Brissonium de Verb. signif. in voce *officium*.

^d Ita edit. cum mss. Navar. uno, et And. Reliqui autem mss. *presbyterorum plebs*. Quod minime displicet; tum quia sic opponuntur *principibus sacerdotum*, tum quia, *plebs* idem sæpe sonat ac multitudo, grex, et similia.

^e *Si nos hodie*, et quæ ex eodem Scripturæ loco sequuntur, omittuntur in plerisque omnibus mss. Sed hoc antiquariorum compendio studentium festinationi tribuendum est.

ram materialia. Peccatori autem dictum est : *Terra es, et in terram ibis* (*Genes.*, III, 19); eo quod divinis mandatis inhærendum non putaverit : sed in materialia et corporalia deflexerit, cui impresca fuerit vitæ hujus sæcularis delectatio. Denique ejectus ^a de paradiso, hoc est, ex illo sublimi et cœlesti loco, ad quem raptus est Paulus sive in corpore, sive extra corpus nesciens : ex illo ergo eminenti loco dejectus in terram, deploret Adam dicens : *Adhæsit pavimento anima mea*; sicut alibi ait : *Humiliata est in pulvere anima mea, et adhæsit in terra venter* **1010** *meus* (*Psal.* XLIII, 25). Pœnitentiam gerentis hæc vox est, qui meminisset adherentem se Deo nescisse, nec potuisse discernere (quod non discrevit et Paulus) utrum in corpore esset, an extra corpus (*II Corinth.* XII, 2); ita infirmitatem, pigritiamque corporis minime sentiebat, cui Domini adhærebat præsentia. Spiritus ergo propheticus, qui dolorem expressit, vel Dominus qui suscepit ejus infirmitatem, personam repræsentat Adæ, et assumit ejus affectum.

3. Loquatur ergo Adam : *Adhæsit pavimento anima mea*. Qui ante beatissimus auram carpebat ætheream, curas vitæ hujus et tædia nosciebat, is nunc sollicitudine mundi hujus, luxuriæ studio, pecuniæque cupiditate curvatus, ut vulpis foveis se inserit, latibulisque terrestribus. Merito adhærebat pulveri, qui se levare non poterat, nisi eum supra crucem suam Christus levasset. Merito adhærebat pavimento qui se abscondebatur a Christo. Non adhæret pavimento, cui dicit Jesus : *Sequere me* (*Joan.* I, 43). Non adhæret pavimento qui audit et sequitur Legem dicentem : *Post Dominum Deum tuum ambulabis, et ipsi adhærebis* (*Deut.*, X, 20).

4. Quomodo ergo pavimento adhæreat unusquisque, quomodo Deo, audi dicentem : *Quid adhæret meretrici, unum corpus est. . . qui autem adhæret Deo, unus spiritus est* (*I Cor.*, VI, 16 et 17). Terra ista quam gerimus, meretricis quibusdam nos illecebris capit, et quasi vultus quosdam voluptatum, corpora-

lium delectationum fucis illinit; ut lateat in his veritas, et ^b forensi quadam specie decipiant appropinquantes. Sed cum interiorem oculum mentis ad tempus obdlexerunt, postea tamen decusso velut quodam pulvere voluptatum hujusmodi decore, quam sit inanis gratia sæculi hujus aut corporis facile deprehenditur.

5. Bonum est igitur adhærere Domino, nec inflam cervicem habere ad jugum mundi. Ideoque Ecclesiæ, vel forti animæ dicit Sapientia : *Sicut turris David cervix tua, quæ ædificata est in Thalpioth* : ^c *mille ostia pendent in ea, omnia jacula potentium* (*Cant.* IV, 4). Erecta enim ad Deum cervix, et jugo Christi habilis, quæ nulla in terras illecebrarum inflexione curvetur, sicut Christi regalis est turris, cui jugum suum Nabuchodonosor non possit imponere. Condidit enim turrim illam David, ille manu fortis, et supra murorum ædificavit excelsa; ut subsidio pariter et decori sit : subsidio, quia hostem prævidet et repellit : decori, quia non solum inter humilia, sed etiam inter excelsa supereminet. Ita tamen subsidio, vel decori, si habeat in se verbi dogmata velut quædam phalarum **1011** monilia, habeat etiam jacula potentium prophetarum, quæ adversus omnem extollentem se altitudinem lacertis quibusdam fidei diriguntur.

6. Noli igitur in pulverem mortis deducere animam tuam, cui Dominus etiam naturalem altitudinem tribuit, et vigorem quo se excitet et assurgat. Unde etiam de hac conjunctione animæ et corporis dictum opportune accipitur; eo quod in naturall vitæ nostræ mysterio connexa anima corpori velut lumi repitet, et pavimento adhæreat : partim propter hoc terrenum habitaculum, partim quia corpus istud terra est. Et regionis igitur diversorum, et materia ipsa corporis nostri huic concurret sententiæ. Ideoque pulchre Apostolus de mortis hujus corpore liberari cupit (*Rom.* VII, 24); quia carcere quodam

^a Ubi cumque fere Ambrosius de expulsiōe Adami e paradiso, vel de raptu Pauli in paradisu loquitur, unum et eundem locum esse significat, ut intelligere est e cap. 1 lib. *De Paradiso*, num. 1, aliisque locis. Unde, ut ait Sixtus Sen. lib. V, Bibl. annot. 35, colligere sibi videntur nonnulli illum in duobus a recepta theologorum sententia recedere. Nam primo, inquit, paradisi locum ponit in tertio celo : deinde rem totam ad meras allegorias redigit. Quod ad primum attinet, fatemur quidem difficulter ejusdem verba in alium sensum traduci posse : at in ejusmodi re error non ita periculosus est ; cum præsertim de paradiso sic pronuntiaverit August. lib. VIII, de *Genes.* cap. 21 : *Credendum est quod locus paradisi a cognitione hominum est remotissimus*. Quod vero ad secundum, contendimus ipsam pluribus locis ea dicere quæ historiæ veritatem juxta naturalem intelligentiam supponant ; ut cum cap. 1 lib. *de Paradiso*, num. 5, ait : *Intellige etiam quod non eum hominem, qui secundum imaginem Dei est, sed eum qui secundum corpus ; incorporalis enim in loco non est*. Expende plures alios locos ejusdem libri, atque imprimis cap. 10, num. 47 et 48, nec non cap. 12, num. 59 et 60. Hinc procul dubio intelliges Doctorem sanctum de veritate historica paradisi terrestri non

dubitasse : sed eum cum cap. 2 prædicti libri, num. 11, integrum relinquit, ut quibus liberit, totam illam historiam allegorice interpretentur, id fecisse per quamdam concessionem; quemadmodum clare demonstrant illa verba : *ne sermone, inquit, nostro videantur offendi*; et quicquid in eodem capite memorata verba antecedit, valide confirmat. Cæterum cum Augustinus hunc librum contra Julianum ad astruendum peccatum originale laudaverit, manifesto intelligitur illum vacuum esse erroris ejus qui mirum in modum favebat Pelagianis. Jam nonnihil hæc de re ad eundem locum attigimus; et forte in epist. ad Sabinum aliquid adhuc adjicemus.

^b Omnes edit. ac mss. aliquot, *forensi quadam specie decipiat*. Alii melius, . . . *decipiant*, scilicet illi vultus voluptatum. Est autem hic *forensis species* non simpliciter exterior et quæ foris videtur, sed composita ad instar mercium quæ in foro ita collocari solent, ut alliciant oculos adventantium.

^c Ita vet. edit. cum plerisque ac melioribus mss. Rom. autem cum aliis, *mille clypeis pendent in ea*. LXX interp., *χίλιοι θυροὶ κλύπεοι ἐπ' αὐτὸν*. Sed inde orta varietas est, quod *θυροὶ* ostia et clypeos ex æquo significet.

claudimur, et in quodam luxuriæ gurgustio siti, te-
nebris involvimur delictorum.

7. Ergo secundum voluntatem Dei ambulemus, ut adhærere dicamur Deo. Nam qui secundum corporis appetentiam vivit, caro est : qui secundum præcepta Dei, spiritus est. Non ergo fiat anima nostra caro, hoc est, ut dicamur caro sicut et illi qui in diluvio perierunt, de quibus dictum est, *Quia caro sunt* (Gen., vi, 3) : sed magis caro nostra obediens animæ gubernaculo, fiat anima, et hoc appellari mereatur nomine, sicut appellata est familia patriarchæ Jacob, et generationis ejus sancta posteritas. Sic enim scriptum est : *Hi filii Bala quam dedit Laban Rachel filia suæ, et peperit hos Jacob, animas septem.* Et alibi : *Omnes autem animæ quæ intraverunt cum Jacob in Ægyptum, quæ exierunt de femoribus illius præter mulieres sexaginta, inquit, et sex* (Gen., XLVI, 25 et 26). Et in principio Exodi legimus : *Erant autem omnes animæ de Jacob quinque et septuaginta qui erant cum Jacob* (Exod., i, 5). Ergo illi qui habitabant cum Joseph, et de Ægypto exierunt, animæ sunt.

8. Qui autem cum essent angeli Dei, hoc est, vitæ probitate angelorum imitantes gratiam (qui enim non ducunt uxores, et quæ non nubunt, erunt sicut angeli in cælo), qui ergo cum angeli viderentur, capti sunt decore femineo, hi caro sunt, sicut Dominus Deus dixit : *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis in æternum, propter quod caro sunt* (Gen., vi, 3). Et merito expertes libidinis angelis comparantur : caro non sunt in carne, sed in spiritu ; quales erant illi qui doctorem Apostolum sequebantur, quibus ait : *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu* (Rom., viii, 9). Qui autem corporea feminarum capiuntur libidine, caro sunt : atque utinam caro tantum, et non etiam equi adhinnientes ; quia in uxorem, inquit, proximi sui adhinniebant (Jerem. v, 8).

9. Rogat ergo qui dejectionem animæ suæ sentit ad pavementum usque curvare, ut vivificetur secundum verbum Dei, quod animas ad se trahit quascunque, et miseratione sui levare cupiens abducit a terris. Vivificatur autem anima ; quæ vias ambulat Christi, peccato mortua Deo vivens, ita ut mors peccati dominatum in ea post hæc habere non possit, posteaquam consepulta cum Christo justificata est a peccato. Sed **1012** qui justificari cupit, vias suas ante pronuntiet.

10. (Vers. 26.) Ideoque secundo versu ait : *Vias meas pronuntiavi, et exaudisti me : doce me justificationes tuas.* Pulchro ordine ad justificationes Dei per-

^a Plerique mss., et peperit hos Jacob omnes animas septem. Vel. edit., et peperit hæc. etc. Sic etiam Rom., nisi quod cum quibusdam mss. omittit vocem omnes.

^b Edit. Rom., præter uxores filiorum sexaginta sex.

^c Mss. nonnulli, exierunt, septuaginta animæ sunt.

^d Hoc loco videtur Ambrosius accedere ad eorum sententiam a quibus initium vi cap. Gen. de filiis Seth accipitur : cum idem ipse illud de angelorum cum mulieribus concubitu sæpius exposuerit ; ut do-

veniens putat ; ut primum sua peccata fateatur. Sic enim docemur et alibi : *Dic iniquitates tuas, ut justificeris* (Esai. XLIII, 26). Itaque scire debemus, quid sit vias suas ambulare hominem, et vias Dei. Qui facit voluntates carnis, et vivit secundum concupiscentiam mundi hujus, vias suas ambulat, quibus delectatur et gaudet. Qui autem venit voluntatem facere Patris sui qui in cælis est, cujus cibus est ut mandatum Dei compleat : qui non querit quod sibi voluptati sit, sed quod placeat Deo ; ille viam Domini pergit, illam viam quæ ait : *Ego sum via, veritas, et vita* (Joan., XIV, 6). Vides ergo quia ille vivit secundum verbum Dei, qui viam ambulat Christi. Ipse etiam Dominus Deus in Deuteronomio docet, quomodo in viis suis ambules, dicens : *Et nunc, Israel, quid Dominus Deus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus, et diligas eum, et servias Domino Deo tuo ex toto corde tuo, et ex tota anima tua custodias mandata ejus, et justitias ejus* (Deut., x, 12 et 15)? Liqueat igitur alias vias esse carnis, alias Dei : et si quis velit ambulare vias Dei, sciat ei prius esse vias carnis, et corporis, et sæcularis sapientiæ deserendas.

11. Relinquens itaque eas David, pronuntiat, et apud Deum tacet. Constat erroris, non tacet lapsus. Simile illi hoc dixit : *Annuntiabo adversum me iniquitatem meam Domino* (Psal. XXXI, 5). Si enim se accusaverit justus, vocem parati accusatoris exclusit, qui solet acerbare peccata, et uniuscujusque exaggerare flagitia. Obstruit ergo os ejus, qui ipse de se fuerit ante confessus, et præstruit veniam contentis. Verecundia excusat reum, pudor suus accusat auctorem. Qui enim sua delicta non tacuit, videtur in se doluisse quod fecit, in diabolo prodidisse quod suasit. Ideoque ait Scriptura : *Justus in exordio sermonis accusator est sui* (Prov., XVIII, 17). Qui se accusat, etsi peccator est, justus esse incipit ; quia nec sibi parcat, et Dei justitias confitetur, quem putat latere nihil posse. Utinam Adam se prius accusare, quam celare voluisset ! Sed non satis est ut confiteamur errorem : verum etiamsi corrigi volumus, a Domino postulemus, ut doceat nos justificationes suas ; ne postea errare possimus. A Domino igitur doceri petit, quia unus est magister noster, ut ait Christus (Matth., XXII, 13). Nec otiose hoc petit ; non enim ille beatus quem docet homo : sed quem tu erudieris, Domine.

12. (Vers. 27.) Ubique meminit sui, nec putat satis esse, ut doceat eum justificationes suas Dominus Deus noster, sed addidit : *Viam justificationum*

cumius ad cap. 4 lib. *De Noe et Arca.*, num. 9, immo et infra serm. 8. vers. 64. Carterum angelos ob superbiam peccatum e cælo fuisse deturbatos aperte docet infra serm. 7. vers. 51 et 16, vers. 122 hujus operis, atque alibi.

^e Non pauci cod., non negat lapsus.

^f Quidam mss., veniam contentis verecundia. Excusat rerum pudor suus, accusat auctorem.

^g Auctorem seu impulsorem diabolum hic intelligi satis declarant sequentia.

tuarum insinua mihi, et exercebor in mirabilibus tuis. Vide ordinem. Prius est ut discamus Domini justificationes, deinde ut gradus quosdam justificationum et ordinem noverimus, quid prius, quid consequens esse debeat. Nam scire quid facias, et ordinem nescire faciendi, non est perfectæ cognitionis: offendunt plerumque præpostera. Denique justus est, qui se in exordio sermonis accusat: **1013** injustus autem, qui quod prius negaverat, constitetur. Ille verecundiæ invenit gratiam: hic notam incurrit impudentiæ. Ita ordinis ignorantia conturbat negotiorum naturam, formamque meritum. Ille autem qui didicerit primo mysteria Dei, deinde ordinem mysteriorum, exercetur in mirabilibus Dei.

13. Græcus ^a ἀδολοσχῶ posuit: quod dicit Latinus, hallucinabor. In quo videtur esse aliqua sermonis offensio secundum vulgarem consuetudinem; quia ἀδολοσχῆσαι vulgo æstimatur, vel hallucinari, vel plus quam oportet aliquid loqui, et ^b superfluum videri, quod audienti fastidio est: et videtur esse præter ordinem, cum ordo rerum videatur afferre fastidium; ut si causam velis enarrare aliquam, et ordinem serves, auditor autem ad rerum festinet exitum, superiora fastidit. Sed non potest plene instrui, nisi qui ordine sui cuncta cognoverit. Inde non solum factum deprehenditur, sed etiam facti pondus, et facientis affectus. Ideoque David quasi bonus sui iudex atque arbiter, prope usque ad fastidium vult doceri, et vel superfluo immorari tempore, quam necessarium ordinem præterire; ^c ἀδολοσχία enim vel hallucinatio videtur longa quædam esse meditatio, et morosa quædam mentis intentio: a quo non longe abest exercitium, vel animi, vel corporis. Nam ut ille qui exercet membra sua palæstra, diutius exercet, ut roborat: ita qui exercet mentem in Scripturis divinis, vel in consiliis, diutius exercere debet.

14. *Exivit in campum Isaac (Gen. xxiv, 65).* Græcus dixit ἀδολοσχῆσαι: Latinus deambulare, vel exerceri. Rebecca veniebat: typus in ea præfigurabatur Ecclesiæ: parabantur nuptiæ, in quibus sacramentum foret magnum. Videns patriarcha illa mysteria, exivit in campum, diffundens acrimoniam suæ mentis, et deambulans in innocentia cordis sui. Diversis utique cogitationibus exercebat animum, et in mirabilibus mysteriis delectabatur: cujus ut imitator evaderet sanctus propheta, doceri justificationes Dei, et viam justitiarum cælestium cognoscere gestiebat; ut non dormiret anima ejus sæculi istius

et somnum; nec mundanæ captus vanitatis illecebris, a perseguenda veritatis intentione diffunderet.

15. (Vers. 28.) Qua ratione ergo doceri velit, subtexit dicens: *Stillavit anima mea præ tædio, confirma me in verbis tuis.* Aliqui codices habent, *dormitavit*, quia ἐνώσταξεν et ἴσταξεν duabus litteris dissonant. Potuit interpres vel antiquarius scriptor hic falli: νόσταξεν dormire est, σταξεν stillare. Perfectior non dormitat, qui divinis animum intendit mysteriis. Denique ipse alibi dicit: *Si dederò somnum oculis meis, aut palpebris meis dormitionem (Psal. cxxxii, 4).* Sed vigilat semper, et si caro dormit, cor vigilat. Non ergo dormiebat, qui templum condere Domino cogitabat verborum cælestium exædificatione, non lapidum. Verbum enim Dei repulsorium **B** tædiorum est, quo somnus animæ, sopor **1014** mentis excluditur. Ex tristitia enim et sollicitudine sæcularium somnus irrepit. Qui autem adheret Deo, curarum fugitans, voluptatem capit cognitionis æternæ, nullam illic mutationem rerum sæcularium pertimescens.

16. Qui facilioribus igitur laborum utuntur compendiis, *dormitavit*, accipiunt: sed Origenes qui multorum interpretationes diligenti discussit indagine, *stillavit*, secutus est, eo quod perfecti anima quasi bene composita et confirmata non stillat, ut fastigia culminum quæ bene tecta atque munita sunt: cæterum incomposita cito stillant. Inde usurpatum est: *Stillicidia eijciunt hominem in die hiemali de domo sua (Prov., xxvii, 15),* ^d in quo frigiditatis asperitate, et frequenti aeris mutatione tentamur. Denique docemur providere, ne fuga nostra fiat hieme vel sabbato (*Matth. xxiv, 20*). Probatos enim jam nos dies debet reperire vel iudicii, vel mortis; ne viduatos viriditatibus prosperorum, et omni spoliatis secundorum flore successuum exitus mortis inveniat.

17. Caveamus ergo ne unusquisque nostrum eijciatur de statu mentis suæ, et naturali quadam mansionem, si habeat foramina mansionum, e quibus fluentia stillicidia tamquam ex fundamentis subruant hominem nulla sapientiæ soliditate fundatum. Ideoque ait propheta: *Fili, ne defluas (Prov., iii, 21).* Confirmanda est igitur anima nostra, ne stillet; et individua virtutum compage solidanda, ut possit regis æterni servare mysterium. Cæterum is quicumque est facilis in verbis, velut plenus rimarum, hac atque illac effluens, interiora evacuat sua, et exterioribus passionibus inundatur, tegere se nesciens, nec tenere verbum quod acceperit: sicut sancta Maria quæ con-

^a Varietates circa hanc vocem, et alias ejusdem interpretationes reperias licet in lib. *De Isaac et anima*, cap. 4, num. etiam 1, et infra serm. 11, vers. 83. De quo verbo vide quoque August. lib. 1 Quæst. in Gen. quæst. 69.

^b Edit. ant. in textu, *superfluum videre*; in marg. autem, *superfluum dicere*; quam lectionem Rom. in textum transtulit. Mss. vero nobiscum faciunt. Rursus cunctæ edit. *et ordinem non serves*. Melius mss. expungunt negationem. Etenim hic ostenditur ordinem, cum religiosius servatur, tædium afferre audi-

tori, ut docet ipsa ratiocinatio. Et hoc congruit cum Horatii præcepto in Arte poet. ubi narrationem tradit semper ad eventum festinare debere.

^c Pro ἀδολοσχία, codd. bene multi legunt ἀδολοσχῆσαι.

^d Edit. omnes ac pauculi mss., *in qua frigiditatis asperitate*: Alii numero majori, *in quo*, etc. Melius; refertur enim ad antecedentia, *in die hiemali*. Rursus post pauca ubi omnes mss. ac vet. edit., *Probatos enim*; repositerat edit. Rom., *Paratos enim*; etc:

servabat omnia verba in corde suo (*Luc.*, II, 51), ne A 2); ne moveantur pedes ejus, ne effundantur gressus ejus. Quæ si quis recto vigeat corde, non patitur, sed radicatus atque fundatus adversus omnes passionum fluctus immobilis perseverat.

18. Tali se munitam dote virtutum Ecclesia loquitur; ut digna videatur in cujus invitatus Sponsus succedat hospitium. Hinc primum se præsumit esse placituram, si bene tectam, et fida servantem silentia Christus adspiciat. *Ecce es*, inquit, *formosus consobrinus meus, et quidem pulcher: acclinatio nostra opaca, trabes domorum nostrarum cedri, lacunaria nostra cupressi* (*Cant.* I, 15 et 16). Laudat sponsi decorem Ecclesia, quem plus unusquisque tacito laudat affectu, et fidus mysteriorum interpret tacendo plus prædicat. Nam qui arcana divulgat, imminuit Christi decorem. Ideo nemo mittat margaritas suas porcis, ne conculcari faciat ornamenta pretiosa. Non ergo in tabernaculo loquacis et garruli; quia in multiloquio peccatum admittitur: sed in viri serii qui sit parvus alloqui, nec sermonis intemperans, et verborum sobrietate temulentiam loquacitatis evitans, caput suum Christus inclinat.

19. Et merito opacam significat acclinationem; quia in Ecclesia constitutos virtus obumbrat Altissimi. Hac umbra David protegi se postulabat; ne eum per diem sol ureret, vel luna per noctem (*Ps.* cxx, 6). Hanc umbram spiritalis ministrat gratia 1015 torrida sæculi hujus et mundi æstiva fugientibus. Opaca igitur acclinatio Christi et Ecclesiæ, quibus Dei Patris æterna illa requies aspirat. In hac ergo requiescamus umbra, peccatorum nostrorum æstibus fatigati. Si quos adussit libido, hos Domini crux refrigeret, in qua se reclinavit; ut nostra delicta susciperet. Si quos culpa lassavit, hos Jesus gremio suscipiat suo, et molli foveat amplexu. Unde audeo dicere quod caro Christi acclinatio sit Ecclesiæ.

20. *Trabes domorum nostrarum cedri.* Cedri specie, majorum qui justii fuerunt, gloria declaratur; justus enim ut palma florebit, et sicut cedrus quæ in Libano est, multiplicabitur. Sicut enim cedrus non putrescit: ita nec majorum gloria ulla vetustate corrumpitur.

21. *Lacunaria nostra cupressi.* Genus hoc arboris numquam amittit viriditatem suam: hieme juxta, vere, atque æstate comam pascit, nec diverso colore mutatur. Solam hanc arborem ventus suo numquam honore despoliat: sola numquam veteri exiit amictu, aut novo flore vestitur. Sic apostolica quoque gratia nescit defectum: sed vetustate sui floret. Anima ergo corrumpi nescit, quæ florentibus meritis vigens, semper justitiæ cæterarumque virtutum culmina patienti magnanimitate sustentat. Et ideo non defluit, neque deficit; quia nihil in ea rimosum est ac remissum, nihil mobile, nihil lubricum, nihil quod vitio sermonis ex ea possit effundi. Ideoque confirmari se petit in verbis suis Propheta (*Ps.* lxxii,

^a Omnes edit., ore deflueret. Omnes mss., corde deflueret.

^b Ita vet. edit. et cuncti mss. Rom autem edit. e margine unius cod. Vat., majoris austeritatis est. Non male, si spectetur sensus. Verum cum omni alio suffragio destituatur, dicendum est id hoc loco sig-

22. (Vers. 29.) Confirmatus igitur in verbis ait: *Viam iniquitatis amove a me, et lege tua miserere mei.* Non dixit: *Amove me a via iniquitatis; sed, Viam iniquitatis amove a me;* quasi in nobis sit, et nobis inesse videatur. Quamdiu enim exercemus aliquid improbum, via iniquitatis interius manet, et non recedit a nobis; ideoque studiose agamus, ut eam a nobis separemus. Sed quia hereditarium iniquitatis glutinum mentibus inhæsit humanis, opus est liberantis auxillo. *Precare et tu, et dicito: Infelix ego homo, quis amovebit a me iniquitatis viam?* Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum; et pulchre viam dixit iniquitatis, non iniquitatem; eo quod non quasi naturalis iniquitas sit in nobis, sed majorum post peccata currentium sit attrita vestigiis.

23. Meritoque quia vulnus grande, ac vetus est, et diu serpens, perfectioris medicinæ remedia deponit, obsecrans ut Domini legitima miseratione curetur. Cito enim refricatur vulnus, quod sanatum medicinæ lege non fuerit; immo etiam serioreni curatio sentit profectum. Ideoque si virus in interiora proserpit, medicamenta foris apposita non sentit. Exigit ergo medicinæ ratio, ut aut sectione, aut adustione curetur. Nisi enim putrefacta reciduntur, aut humor inutilis decoquatur, frustra medicinæ manus adhibentur ad vulnera. Ideoque bonus medicus hujusmodi ægrum 1016 legitime dicit esse curandum; ut possit medicina proficere. Lege ergo miseretur, qui cum justitia sapientiaque miseretur; ut ea dimittat quæ scit jure posse dimitti; ne cum alterius miseretur, se ipsum legi faciat obnoxium. Agag postquam miseratione donatus est, fecit peccare Saul. Peccavit enim in ipsa misericordia, et ideo peccavit post misericordiam.

24. Consideremus etiam, ne et ipsum deteriorem faciamus, cujus miseremur injuste. Plerumque enim non coercere delinquentes ^b majoris auctoritatis est quam si ulciscaris. Traduntur enim in passiones ignominie, quicumque aliquid inhonestum commiserunt, nullumque culpæ pretium ferunt. Denique eos qui cognitorem Deum suorum scelerum non putabant, et quasi sine iudice et sine lege vivebant, *Tradidit illos*, inquit, *Deus in reprobum sensum* (*Rom.* I, 28); quia elegerunt viam iniquitatis: viam autem veritatis eligere noluerunt.

25. (Vers. 30.) Sed propheta qui sincero converti voluit affectu, *Viam*, inquit, *veritatis elegi: judicium tua non sum oblitus.* Non potest hoc dicere, qui errat in dogmate. Non potest Arianus dicere, non potest Sabellianus, non Manichæus: non potest dicere nificari, quosdam esse qui dum crimen condonant ut auctoritatem ostentent suam (non enim inferiorum judicium, sed principis est veniam concedere), reis plus noceant impunitatis indulgentia, quam si in eos severe animadverterent.

avarus, qui sæcularia et materialia concupiscit: non potest dicere qui negotiatur; non est enim via veritatis habendi studium, cupiditas possidendi. Quomodo via veritatis, cum ille dives in sæculo nequeat secum suas transferre divitias, et incipiat mendico illo Lazaro egentior esse post mortem? Non est via veritatis honor sæculi, sollicitudo mundi. Denique qui viam veritatis elegit, paulo post dicit: *Averte oculos meos ne videant vanitatem* (Inf. vers. 57). Vanitas temporalium est, veritas æternorum. Si volumus igitur ambulare viam veritatis, peregrinemur sæculo magis quam Deo, et ambulemus per fidem. Qui enim per fidem ambulat, Deo præsens est, et qui ambulat per speciem, adest sæculo, peregrinatur a Domino: sed hic cito confunditur.

26. (Vers. 31.) Unde refugus ab hujusmodi viro B dicit David: *Adhæsi testimonio tuis, Domine, ne confundas me*. Adhæret testimonio Domini qui ejus mandata non respuit, judicia non obliviscitur, nec voluptatibus indulget suis. Qui adhæret Domini testimonio, renuntiat mundo, posteriora obliviscitur, ad priora contendit, ut perveniat ad bravium, quod est insigne victoriæ. Non ergo confunditur, quem mundi hujus illecebrosa non coperint: non confunditur, etiamsi erubescenda commiserit, qui veniam delictorum poseit a Christo. Ideoque respondetur ei: *Dimissa sunt tibi peccata tua... vade in pace* (Luc., vii, 48 et 50). Sed ita non confunditur, si fuerit in eo operata peccatorum remissio; ut non solum peccata, sed etiam peccandi affectum auferat. Justitia remittat iniquitates, fortitudo timorem, temperantia impuritates; ut non solum temporalis, sed etiam perpetua fiat remissio peccatorum. Intret in animam tuam Christus, inhabitet in tuis mentibus Jesus; ut in tabernaculo virtutis peccato locus esse non possit.

27. (Vers. 32.) *Viam, inquit, mandatorum tuorum cucurri cum dilatares cor meum*. Neque enim poterat viam 1017 currere, si cor ejus coarctaretur angustiis. Denique currentibus viam Domini ait Apostolus: *Dilatamini et vos, et nolite jugum ducere cum infidelibus* (II, Cor., vi, 13 et 14). Et de se ait: *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est* (Ibid., 11). Ideo et de Salomone dicitur: *Latitudo cordis ejus, sicut arena maris* (III Reg., iv, 29), et vide distantiam: via sit angustior, cor latius, ut Patris, et Filii, et Spiritus sancti sustineat D mansionem; ne veniat Verbum Dei, et pulset, et videns cordis ejus angustias, dedignetur habitare. Denique sapientia in exitu canitur, in plateis autem cum fiducia agit. Plateæ latæ sunt. Non igitur in viis, sed in cordis latitudine sapientia decantatur. In hoc igitur campo interioris hominis, non in angustiis mentis currendum nobis est, ut comprehendamus. Scriptum est enim: *Sic currite, ut omnes comprehendatis* (I Cor. ix, 24). Denique comprehendit, qui ita cucurrit, ut diceret: *Cursum consummavi* (II Tim., iv, 7); cucurrit enim ut honus equus.

28. Siquidem habet equos suos Christus, de quibus dicit Propheta: *Inmisisti in mari equos tuos, tur-*

bantes aquas multas (Habac., iii, 15); eo quod gentium populos, qui moventur ut aquæ multæ, et excitantur ut fluctus aquarum multarum, evangelizando commoverint apostoli; ut assurgentes a terrenis idolorum cæremoniis in Christum crederent. Et supra ait: *Ascendi in equos tuos: equitatus tuus sanitas* (Habac., iii, 8). O honorum equorum duodecajugum mirabile, quibus frena pacis, habentæ sunt charitatis! Constricti sunt inter se concordia vinculis, et jugo fidei subjecti, quatuor rotis Evangelii mysterium totius orbis finibus invehentes, bonum aurigam portantes Dei Verbum, cujus flagello fugatæ sunt illecebriæ sæculares, exterminatus mundi istius princeps, justorum cursus impletus est. O rationabilium equorum grande certamen! o mirandum mysterium! Rota intra rotam currebat, et non impediabatur. Novum Testamentum in veteri Testamento erat, intra illud currebat, per quod annuntiabatur. In quatuor partes ibant rotæ, et non revertebantur retrorsum; quia spiritus vitæ erat in iis, qui currebant in quatuor partes totius mundi; et sine offensione currebant, quia bona vita equorum quadrabat. Currebant igitur equi; quia non dormiebat, qui ascenderat equos.

29. Animarum igitur nostrarum auriga Jesus, qui nos quoque vult ascendere equos nostros, hoc est, nostra corpora; sed vigilare semper, ne dicatur nobis: *Dormitaverunt qui ascenderunt equos* (Psal. lxxv, 7). Transeundum est hoc mare impigre. Vix transitur a vigilantibus: si quis autem dormierit, transire non poterit; sed demergitur, ut Ægyptius, cujus et anima et corpus interlit: *Equum enim et ascensorem projecit in mare* (Exod., xv, 1), qui non sequebantur legem, sed persequebantur.

1018 SERMO QUINTUS.

3 He.

1. Sequitur quinta littera He, quæ Latine significat, est: vel, ut alibi invenimus, vivo. Convenit sibi utraque interpretatio; qui enim est, vivit; et qui vivit, est. Denique gentiles non sunt; et ideo non vivunt, sed mortui sunt: *Jesus autem heri et hodie, ipse est et in sæcula* (Heb., xiii, 8). Et qui est, vivit: *Vivo enim ego, dicit Dominus Deus* (Ezech., xxxiii, 14). Quomodo enim potest non esse, qui vivit? Vivit autem Jesus, qui etiam mortuos vivificat, et vocat ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt. Nihil mirum si Domino cedit natura, ut vivificentur et mortui, et inciplant esse, qui non erant. Et ideo quia via etiam vita est secundum illum qui ait: *Ego sum via, veritas, et vita* (Joan., xiv, 6); viam queramus, ut vitam habere mereamur. Audiamus ergo illum qui vivit in Christo. Vivit autem qui ait: *Sed nos qui vivimus, benedicimus te, Domine* (Psal. cxiii, 18); in Christo enim Jesu etiam quicumque mortuus fuerit, vivit.

2. (Vers. 53.) Audiamus, inquam, quid dixerit ut viveret: *Legem mihi constituit, Domine, viam justificationum tuarum: et queram illam semper*. Miles qui

ingreditur iter, viandi ordinem non ipse disponit sibi, nec pro suo arbitrio viam carpit, nec voluptuaria captat compendia, ne recedat a signis: sed itinerarium ab imperatore accipit, et custodit illud: præscripto incedit ordine: cum armis suis ambulat, rectaque via conficit iter; ut inveniat commeatum parata subsidia. Si alio ambulaverit itinere, annonam non accipit, mansionem paratam non invenit; quia imperator iis jubet hæc præparari omnia qui sequuntur, nec dextera, nec sinistra a præscripto itinere declinant. Meritoque non deficit, qui imperatorem sequitur suum; moderate enim ambulat, quia imperator non quod sibi utile, sed quod omnibus possibile considerat: ideo et stativas ordinat; triduo ambulat exercitus, quarto requiescit die. Eliguntur civitates, in quibus triduum, quatrimum, et plures interponantur dies, si aquis abundant, commercii frequentantur: et ita sine labore conficitur iter, donec ad eam urbem perveniatur, quæ quasi regulis eligitur, in qua fessis exercitibus requies ministratur.

3. Hanc legem viandi esse præscriptam, Christo ducente, sanctis commeantibus, recognoscas velim. Profecti sunt enim et patres nostri de terra Ægypti per longa spatia terrarum, quorum stativæ omnes, mansionesque descriptæ sunt; donec Cades, id est, ad sanctam terram perveniretur. Istæ sunt stativæ filiorum Israel, quas descripsit Moyses ex præcepto Domini. Advertimus ergo quis has ordinaverit mansiones, quomodo ambulare oporteret filios Israel. Præibat enim illos **1019** Deus per diem in columna nubis, ut refrigeraret viantibus: noctu autem in columna ignis; ut viam ostenderet ambulatibus, et tenebras dimoveret. Lex viarum columna erat et ignis, et nubis: denique in columna nubis loquebatur ad eos. Ubi volebat exercitum requiescere a labore itineris, non movebatur columna ignis, nec transibat nebula lucis: quando autem volebat exercitum movere, provehebatur et columna ignis in nocte, columna autem nubis in die. Illa autem columna nubis, specie quidem præcedebat filios Israel, mysterio autem significabat Dominum Jesum in nube venturum levi, sicut dixit Esaias (*Esai.*, xix, 4); hoc est, in virgine Maria, quæ nubes erat secundum hæreditatem Evæ: levis erat secundum virginitatis in-

^a Cum tradantur hic multa, quæ ad veterem spectent militiam, ea nos breviter et recta serie in gratiam lectorum explicabimus. A signis; proprie hæc sunt solidæ imagines, quales erant aquilæ, lupi, draconis: sed hoc loco etiam pro vexillis, id est, velis ex hasta suspensis ponuntur. Singulis autem legionibus ac manipulis sua signa erant, a quibus qui discessisset longius quam unde tuba audiri posset, capite leuabat. *Itinerarium*, idem est, ac tessera ad iter edicendum data. *Cum armis ambulat*; leve hoc iis qui arma membrorum ducebant loco: sed præterea ferebant in fasce frumentum ac cibos sæpe in quindecim dies, vallos, sarcinas et alia. *Mansionis* vox temporibus affecte latinitatis pro ipsis castris usurpata est. *Stativas ordinat*, subintellige sedes aut mansiones, ita scilicet a stando dictas. Negat autem Justus Lipsius sic dici ea castra, in quibus miles

tegritatem. Levis erat, quæ non homini quærebat placere, sed Domino. Levis erat, quæ non in iniquitate conceperat, sed Spiritu superveniente generabat: nec in delicto, sed cum gratia parturiebat.

4. Aliter quoque hanc interpretationem sumere licet. Venit in nube levi Christus in Ægyptum, hoc est, venit in susceptione corporis in hoc sæculum. In nube venit, quem nebula corporis obumbrabat: sed levis erat caro, quam nulla sua gravabant delicta. Quomodo enim peccatis gravaretur suis, qui auferebat omnium peccata populorum? *Ecce*, inquit, *Agnus Dei: ecce qui tollit peccatum mundi* (*Zach.*, i, 29). Ante hesternum lectum est, quia stabat Jesus, et habebat vestimenta sordida; mea enim peccata portabat. Sumpsit vestimenta nostra; ut nos splendore immortalitatis indueret. Venit in nube levi quasi iustitia; iniquitas enim in talento plumbeo sedet: Christus in corda justorum, in quibus peccata non erant. Et ideo bene lectum est hodie: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi* (*Psal.* cxv, 12)? Pro nobis Verbum suscepit carnis infirmitatem: pro nobis esurivit, vapulavit, crucifixus est, mortuus est; ut nobis in quibus ante vita ignobilis et degener habebatur, inciperet mors esse pretiosa.

5. Sed revertamur ad confectionem itineris, et ordinem mansionum. Et tu sequere spiritualiter hanc legem viandi; ut exas ex Ægypto: et inde promovens fige tabernaculum in Socoth, hæc prima tibi statio sit. Socoth prima mansio est, significans tabernaculum. Fige ergo tabernaculum quod in te est, mentisque tuæ stationem confirma; ut radicans atque fundatus maneat in fide Christi. Sequitur mansio in Mara, hoc est, in amaritudine. Non omnes mansiones æquales sunt. Inde ventum est in Helim, ubi fontes duodecim erant, et septuaginta arbores palmarum. Post amaritudinem, ne populus deficeret, debuerunt amœna et secunda succedere. Inde Raphidin, quod est laudatio iudicii. Inde sequitur Sina, habens in se et populi tentationem, et Legis promulgationem. Variantur merita mansionum; quia nulli jugis in hoc sæculo vivendi potest esse successus. Bonus igitur imperator alibi manna esurienti populo ministravit: alibi potum de petra fluere, quo sitim populi restingueret, augusta provisione præcepit: alibi Legem dedit: alibi **1020** triumphos donavit;

D paucis tantum diebus commoretur. Sed ille hunc locum non legerat, quandoquidem intercalaris istius quietis post tertium quemque itineris diem nusquam meminit. Quod vero subdit Ambrosius de urbe, in qua fessis exercitibus requies ministratur; eum locum ab eo designari credimus, qui castris hyberis deligebatur. Denique Imperator non semper idem est atque rex, sive princeps orbis Romani: sed is etiam dicitur, vel qui bellum suo ductu et auspiciis administrandum suscipit, vel qui occisis in acie legitimo hostium numero hunc honoris titulum consecutus est. Sed qui plura de hac tota re desiderat, adeat eundem Lipsium lib. v de *Militia Romana*, dial. 1, 9, 11 et 12.

^b Rom. edit., quos peccata non onerant. Et ideo, etc.

ut his beneficiis totus exercitus nullum prolixi itineris sentiret laborem.

6. Itaque in illo populo typus fuit, in nobis veritas. Nos igitur committamus iter nostrum ductui Domini Jesu, qui Legem primo introduxit, et antea per Jesum terram repromissionis in possessionem populo suo dedit. Sed etiam quando Moyses videbatur ductor esse, aderat illi Jesus; aderat autem non palam, nec aperte ductorem, aut principem populi sese gerens; exspectabat enim donec Moyses tempus expleret suum, quo completo, successit Jesus. Itaque si consideres Scripturam dicentem: *Erunt dies eorum anni centum viginti* (Gen., vi, 3); videbis mysterium plenitudinis temporum ^a et centum viginti annos, post quos et Moyses in monte requievit, et Jesus manifeste mansionum suscepit principatum; **B** ut jam non sub Legis timore sit populus, sed resuscitatus a mortuis, fructu vitæ fruatur æternæ. Ambulemus igitur secundum Legis doctrinam: via nobis Lex Dei sit.

7. Hanc viam ambulans Ecclesia dicit: *Ego flos campi, et lilium convallium, sicut lilium in medio spinarum* (Cant., ii, 1); in totam enim terram fides populi credentis exivit, et in spatioso posuit pedes suos Christus. Et ideo pulchre ait florem se esse campi. Flos erat etiam Paulus, qui dicebat: *Bonus odor Christi sumus Deo* (II Cor., ii, 15). Et vere flos, qui poterat nova et vetera de sui cordis proferre thesauro. Pulchre etiam lilium dicitur Ecclesia: sicut enim lilium fulget, ita etiam splendent opera sanctorum. Pulcherrime etiam dictum est lilium convallium; quia in humilibus magis elucet gratia. Sed hoc lilium in medio spinarum, hoc est, inter Judæos et hæreticos, hoc est, inter sollicitudines hujus sæculi, quæ mentem hominis animumque compungunt. Possumus etiam aliter accipere; quia sicut lilium inter spinas eminet, ita super omnes conventus Ecclesia Dei refulget.

8. Refert etiam considerare quod hoc lilium splendore circumfusum sit, intus autem quod habet, rubeum sit, boni et ipsum odoris; eo quod caro Christi ^b velut murali divinitatis claritudine circumseptâ, cælestis habuerit protectionem gratiæ. Denique in posterioribus ait: *Fraternus meus candidus et rubeus* (Cant., v, 10). Candidus claritate divina: rubeus specie coloris humani, quem sacramento incarnationis **D** assumpsit. Meritoque et ipsum quod est rubeum, bene olet; quia caro Christi sine peccato est, quam perfidi

contrectantes, manus suas inquinaverunt: sancti venerantes, pietatis odore fragrantur.

9. Accepit hunc odorem Dominus Jesus fragrantis Ecclesiæ suæ, et ait: *Ecce proxima mea bona* (Cant., i, 14 et 15). Et Ecclesia dicit ad Christum: *Ecce bonus fraternus meus: ecce es bonus.... tanquam malum in lignis sylvæ*. Hujusmodi pomum ^c odorem gratiam habet; ut cæterorum pomorum fragrantiam vincat. Christus ergo affixus ad lignum, sicut malum pendens in arbore, bonum odorem mundanæ fundebat redemptionis; quia peccati gravis detersit sœtorem, et unguentum potus vitalis effudit. *Tanquam malum, inquit, in lignis sylvæ, ita consobrinus meus in medio filiorum* (Ibid.); eo quod super prophetas **1021** et apostolos intima corda hominum verborum suavitate mulcebat. Sed non solum odor, verum etiam cibus suavis in malo est. Ergo cibus suavis est Christus.

10. *In umbra, inquit, ejus concupivi, et sedi* (Cant., ii, 3). Legem enim acceperat, hanc sequebatur, hanc currebat viam. In Lege itaque requiescens, in umbra Christi requiescebat. Bona umbra, ^d quæ nos ab iniquitatis calore sola defendit. Cui autem dubium, quod Lex Dei umbra sit Christi? Quid est lex diei festi neomeniæ, sabbatorum, nisi umbra futurorum? Qui dies secundum legem Moysis; ut videam sex dies, et iterum septimum diem, et sic perpetua sæcula? Qui mensis secundum legem Moysis; ut sciens mensem, sciam primam mensis neomeniam, et vera sancta in neomeniis offerenda? Qui secundum legem Moysis annus sex illis diebus constat, de quibus ait: *Sex annis serviet Hebræus, et septimo anno liberabitur* (Deut., xv, 12); ut inveniantur sex anni, quibus aliquis operatur terram: septimo autem anno remittet illam proselytis, et pauperibus, et bestiis terræ? Qui septimus annus, quo conceduntur debita omnia Hebræis? In hac umbra requiescebat patrum fides, et prophetarum sancta devotio.

11. Dicit ergo congregatio religiosa, vel sancta anima: *In umbra ejus concupivi, et sedi* (Cant., ii, 3). Umbra ejus est Jubilæus annus. Quis enim ejus mystica videt; ut facie ad faciem cognoscat, quæ anno quinquagesimo complenda, Lege præscripta sunt (Levit., xxv)? Umbra sunt dies festi secundum Legem primo mense decima die mensis usque ad quartam decimam, et inde usque ad vigesimam primam mensis (Levit., xxiii). Quæ umbra est celebritas illa inter primum et septimum mensem ^e in tempore illo anonymo? Umbra est, sanctificata libertas in sabbato.

^a Edit., *Ex centum viginti annis*. Mss. vero nobiscum faciunt.

^b Mss. *sex, velut mortalis divinitatis*. *Quinque, velut murali divinitatis claritate vel claritudine*. Alii cum edit., *velut morali*, etc. Nostram vero lectionem præferendam esse ducet loci totius series; nihil enim aliud significat Ambrosius, nisi Christi carnem divinitatis splendore velut quodam muro septam fuisse.

^c Omnes edit., *odorem gratum habet*; mss. vero partim *odoris* aut *odorum gratiam*, partim ut nos in corpore.

^d Edit. et mss. aliquot, *Quæ nos ab iniquitatis sole*

defendit. Alii mss. partim,.... *calore et sole defendit*; partim,.... *calore defendit*. Melius Navar. unus et Lat. *calore sola defendit*.

^e Vet. edit., *in tempore illo, anno quinquagesimo, qui Jubilæus dicitur*. Optime Rom. cum parte mss., *in tempore illo anonymo*; non enim hic illius celebritatis tempus nominatum exprimitur. Cæterum hæc voces, *Umbra est sanctificata libertas in sabbato*, desunt in omnibus mss. ex quibus aliqui orationis seriem ita connectunt: *In tempore illo an non umbra est dies festus, etc.*

Umbra est dies festus septimi mensis neomeniæ, et memoriale tubarum septimi mensis, dies decimus, dies propitiationis (*Levit. xxiii*). Vides quia monas et decas duq̄ festi dies. Item quintus decimus dies, dies tabernaculorum per octo dies. In umbra hæc omnia. In umbra prima dies vocata, et octava dies vocata in umbra, quæ in scenopegiis præscripta secundum Legem.

12. Constitue mihi aliquos ex circumcisione credentes, in Lege doctos, observantiæ sollicitos viros, et nunc Evangelii agnitione illuminatos, spiritali saginatos gratia; dicit in his Ecclesia, quæ videt Christum, quæ Sponsum recipit, quæ cibo ejus pascitur: *In umbra ejus concupivi, et sedi: et fructus ejus dulcis in faucibus meis* (*Cant., ii, 3*). Quis fructus ejus dulcis, nisi prædicatio Dominicæ passionis, ut ipse ait: *Eccæ hæreditas Domini, filii, merces fructus ventris* (*Psal. cxxvi, 3*)? Quis enim dulcior fructus potest esse in faucibus nostris, quam remissio peccatorum? Et bene flos est Ecclesia quæ fructum annuntiat, hoc est, Dominum Jesum Christum, de quo dictum est Mariæ: *Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui* (*Luc., 1, 42*).

13. Ergo ubi gustavit fructum suavitatis, impatiens ad perfectiora festinat dicens: *Introducite me in domum vini, constituite in me dilectionem, confirmate* **1022** *me in unguentis, stipate me in malis; quia vulnerata dilectionis ego sum. Lava ejus sub capite meo, et dextera ejus amplexabitur me. Adjuravi vos, filie Hierusalem, in virtutibus et fortitudinibus agri, si suscitaveritis, et resuscitaveritis dilectionem, usquequo voluerit* (*Cant., ii, 4-7*). Merito querit eum, merito desiderat; quia bene omnia in hoc cursu atque itinere disposuit Imperator noster. Primum omnium fidei fundamento tabernaculum hoc confirmandum putavit. Deinde si qua est nobis aspera atque arida et prærupta mansio, imperator tamen^a iste turbata discernit, arida irrigat, deserta fecundat. Si quid avaritudo, si quid tentationis, si quid infirmitatis est, ductor noster et amara temperat, et sollicita mitigat, dura dissolvit, et invalida confirmat.

14. Sic ubi vult requiescere rex terræ exercitum suum, non ignobilem vicum, non commeatibus indigentem, non arenosa et nuda gignentium, sed urbem ædificiis nobilem, refertam, et uberem copiarum, aut agrum amœnum et virentem pascuis, aut nemorosa et campestria stivis opportuna decernit. Ergo si reges terræ norunt commoda providere sequentibus se: quanto magis Deus qui bonus est, novit quemadmodum profutura disponat diligentibus se? Ac primum si incognitum carpendum est iter, duces eliguntur viarum, qui præcurrant agmini. Sed hoc imperatores isti injuriosum sibi arbitrantur: Deus autem præibat, cum Hebræi facerent iter. Denique *in columna nubis loquebatur ad eos*. Et ut scias quia præibat: *Deus, inquit, præibat illis iter, die quidem in columna nubis ostendens illis viam: nocte autem*

in columna ignis, et non deficiebat columna nubis in die (*Exod., xiii, 21 et 22*).

15. Hanc præcedentem nubis columnam sequens Ecclesia non deficientem, ne ipsa deficeret, umbra ejus refrigerabatur; et ideo dicit: *In umbra ejus concupivi, et sedi: et dulcis ejus fructus in faucibus meis* (*Cant., ii, 3*); quia a Domino pascebatur, deducta in locum pascuum, et aquam refectiois. *Introducite me in domum vini* (*Cant., ii, 4*). Inde copiis præparatis, querit progredi ad allam mansionem in qua mysteriorum gratiam, et lætitiæ capiat suavitatem. Hinc quoque promovens verum iter, ait: *Constituite in me dilectionem* (*Ibid.*). Bonæ stativa, ubi plenitudo est charitatis. *Confirmate me, inquit, in unguentis, stipate me in malis* (*Ibid., 5*).

16. Habes alias mansiones, ad quas Ecclesia cum delectatione succedit. Istæ mansiones sunt crucis Christi, et sepulturæ, in quibus vulnerata est Ecclesia, sed vulnere charitatis. Vulnus enim est quod Christus excepit: sed unguentum est quod effudit. Pomum est quod pependit. Hoc pomum gustavit Ecclesia, et ait: *Et fructus ejus dulcis in faucibus meis* (*Cant., ii, 3*). Et ut scias, quia pomum est Dominus, legisti supra: *Tamquam malum in lignis sylvæ, ita consobrinus meus* (*Ibid.*). Nos quoque vulnus fatemur, cum prædicantur Christum crucifixum: sed bonus odor sumus Deo; quia crux Christi Judæis scandalum, Græcis stultitia: nobis autem virtus Dei atque sapientia est. Hoc vulnere Ecclesia **1023** vulneratur, cum Salvatoris sui prædicat mortem: sed hoc vulnus est charitatis. Denique qui non credit, negat: qui diligit, constitetur. Manichæus negat, Christianus fatetur; et ideo scriptum est: *Utilia vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici* (*Prov., xxvii, 6*). Pulchre ergo dicit Ecclesia: *Quia vulnerata charitatis ego sum* (*Cant., ii, 5*).

17. Nudemus membra nostra bono vulnere, nudemus sagittæ electæ. Sagitta hæc Christus est, qui dicit: *Posuit me sicut sagittam electam* (*Esai. xlix, 2*). Bonum est ergo hæc vulnerari sagitta. Non mediocris mansionis iste processus: non omnes possunt dicere quia vulnerati sunt dilectionis. Dicebant apostoli cum pro Christo lapidarentur, et Christum prædicarent. Dicebat Paulus cum ter virgis cæderetur, et die ac nocte Christum adorandum gentibus disputaret. Dicunt hoc martyres, qui vulnerantur pro Christo: et quia vulnerari pro ejus meruerunt nomine, plus diligunt.

18. Ad hanc ergo veniens mansionem Ecclesia, ad hunc processum, ut pro Christo *omnes* suos offerat, ut excipiat vulnera charitatis, quasi bona fidei alimenta reperiens, pietatisque fructus gustavit ipsa, et hortari cœpit cæteros dicens: *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus, sicut malum* (*Psal. xxxiii, 8*). Et in malo vulnus est, sed tamen suave est (*Cant., ii, 3*). Venit iterum ad vallem bethryonis, vidit ingentis uvam magnitudinis, quam duo portare

^a Mss. aliquot, iste stativa discernit.

vix poterant : unus qui præcederet, alius qui sequeretur. Gustavit mysterium, gustavit in Jesu Nave, gustavit in Caleb, qui dicebant populo : *Vidimus terram profluentem mel et lac* (Num. xiii, 28). Gustate, et videte quam suavis est Dominus.

19. Et addidit Ecclesia dicere : *Læva ejus sub capite meo, et dextera ejus complectetur me. Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus et fortitudinibus agri; si suscitaveritis, et resuscitaveritis charitatem usquequo voluerit* (Cant. ii, 6 et 7). Et istæ mansiones sunt via regali incedentis Ecclesiæ. *Multæ enim sunt mansiones apud Patrem meum, testificatur Dominus Jesus* (Joan. xiv, 2); et : *Ecce venio, et accersio vos* (Ibid. 3). Bona mansio sapientiæ, et sive in læva ejus, sive in dextera, bona mansio; quia via regalis est. Ideoque sapientes nuntii dicunt : *Via regali ibimus, non divertemus dextera, neque sinistra, quoadusque transeamus terminos tuos* (Num. xx, 17). Hoc dixerunt missi a Moyse nuntii ad regem Edon, hoc est, terrenum; quia terrena omnia, sive in dextera, sive in sinistra, mala sunt. Mala mansio insipientia, mala mansio intemperantia; et ideo pertransit has mansiones Hebræus : non divertit ad eas, sed pertransit; ut perveniat ad sinistram sapientiæ et dexteram, et in ipsis maneat, ubi divitiæ simplicitatis, ubi gloria, ubi longitudo vitæ est. *Longitudo enim vitæ in dextera ejus, ut ait Salomon : in sinistra autem ejus divitiæ et gloria* (Prov. iii, 16). In dextera vita est, in sinistra requies. Utinam super sinistram ejus requiescam, ne quæram cervicalia. *Væ enim iis qui adsunt cervicalia, Ezechiel dicit* (Ezech. xiii, 18). Has mansiones præparat Ecclesiæ suæ bonus ductor, et per vias sapientiæ dirigit iter ejus. Denique laudat Sapiens vias ejus : *Vias ejus viæ bonæ, et omnes semitæ ejus in pace* (Prov. iii, 17).

20. Sed quia sapientia, honestas, claritas, ita perfectæ sunt, si habeant charitatem, plenitudo enim Legis charitas est (Rom. xiii, 10), suscitari et resuscitari vult charitatem : suscitari in veteri Testamento, resuscitari **1024** in novo. *Charitas Deus est, ut legimus* (I Joan. iv, 8) : charitas Christus est. Suscitatur tamquam leo, et catulus leonis, ut Judæ ascendat ex germine. Resuscitatur ut dormiens, ut recumbens; quia non humana, sed sua et Patris majestate est suscitatus a mortuis. Unde ait Scriptura : *Quis suscitabit illum* (Gen. xlix, 9)? Non enim poterat illum aut angelus, aut potestas suscitare aliena; cum ipse alios resuscitaret. Ergo cum hic dicit : *Si suscitaveritis, aut resuscitaveritis charitatem usquequo voluerit* (Cant. ii, 7), de iis dicit qui resurrectionem ejus possunt congrue prædicare; et audientibus ardorem fidei et devotionis accendant. Vel suscitatur Christus in iis, qui primum accedunt : resuscitatur in iis qui postquam accesserint, dormierunt. Dormit ergo Christus in negligentibus, suscitatur in sanctis.

21. (Vers. 33.) Habet ergo Ecclesia per quæ gradatur : habet habitacula mansionum, in quibus re-

quiescunt sancti, de quibus iste est qui dicit : *Legem mihi constitue, Domine, viam justitiarum tuarum.* Bene ait, *statue*; ut in pectore ejus immobilis et fixa permoneat, nec aliquo sæculi turbine, ab ejus convellatur affectu; ut ipse lex sit sibi, opus habens legis scriptum in corde suo.

21. *Et quæram, inquit, illam semper.* Non est enim mediocre quod requiritur paradisi gratia, Dei regnum, angelorum consortium, immortalitatisque domicilium. Non ergo uno die quæritur, nec duobus, aut paucis mensibus : sed quæritur semper, et quæritur per omnia; ut meritorum multa concurrant suffragia; *διὰ παντός* enim et omne tempus significat, et per omnia. Cum dicit igitur : *Quæram semper*, sine fine dicit esse quærendum. Sed non satis est quæ-

22. (Vers. 34.) Ideoque ait : *Da mihi intellectum, et perscrutabor legem tuam, et custodiam illam in toto corde meo.* Quærendum primum, deinde intelligendum perscrutandumque legis omne mysterium, et in corde custodiendum. Quis autem potest custodire legem Dei, nisi intellectum acceperit? Qui autem intelligit et scrutatur, scrutando in semitam mandatorum deducitur. In quo illud advertendum quia lex est justitia, mandatum judicium, sicut et in hac littera legimus. Est Legis via stare in viis Legis : est via justitiarum secundum primum versiculum. Est ergo et testimoniorum via : *In via testimoniorum tuorum delectabar.* Est et via mandatorum : *Viam mandatorum tuorum cucurri.* Interrogemus ergo has vias, ut dicatur nobis : *State in viis Legis, et interrogate semitas æternas, et videte quæ via melior, et ambulate in ea* (Jerem. vi, 16). Cum omnes igitur ambulaverimus vias, veniemus in omnium finem viarum, qui ait : *Ego sum via* (Joan. xiv, 6). Christus ergo finis viarum; *ipse enim est finis Legis ad justitiam omni credenti* (Rom. x, 4). Hinc audeo dicere quia finis justitiarum Christus, qui est justitia : finis testimoniorum Christus, de quo dictum est : *Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus, et puer meus quem elegi* (Esai. xlvi, 10).

23. Advertimus igitur quantum nobis ambulandum ait, ut veniamus ad Christum. Ambulandum in Lege; quia finis Legis Christus est. Sine Lege ergo non pervenitur ad Christum. Unde manifestum est quod hæretici, qui Legem veteris non accipiunt Testamenti, etsi dicant quod Christum teneant; tamen non possint tenere finem, qui **1025** initium non tenuerint. Ipse Jesus est initium et finis. Oportet igitur ut ambulemus secundum legem spiritalem; ut veniamus ad Legis finem Dominum Jesum. Oportet ut sequamur testimonia; ut pervenire possimus ad magnum testimonium Dominum Jesum. Oportet etiam ut in præceptis Domini ambulemus; ut perveniamus ad magnum præceptum, de quo legisitis : *Dictum est antiquis : Non occides... ego autem dico vobis* (Matth. v, 21 et 22); hoc est, super omne præceptum dico. Itaque non usurpatorie dixerim, sed

vere, quia sicut sunt sancta sanctorum : ita præceptum est præceptorum.

24. Sed ut ista servare possimus, intellectum potamus a Domino. Intelligamus quæ sit circumcisio. Circumcidit Jesus petrinis gladiis, et abstulit opprobrium Ægypti a filiis Israel. Petra Christus est. Circumcidat te Verbum Dei, et gladius oris ejus; et sic Ægypti carebis opprobrio. Non igitur corporis, sed cordis intelligenda est circumcisio. Si intellexeris Legem, servabis eam in corde tuo. Judæus in corde Legem non servat: sed in labiis Legem recitat, et Legem ignorat. Denique, *Populus hic, inquit, labiis me honorat: cor autem eorum longe est a me (Esai. xlix, 15)*. Quomodo potest Legem tenere, qui longe est a Legis auctore? Tertius versiculus quid habeat, consideremus.

25. (Vers. 35.) *Deduc me in semitam mandatorum tuorum: quoniam volui eam*. Quis hoc dicit, nisi qui sequitur Christum? Non potest alius hoc dicere, nisi qui illud exsequitur, quod scriptum est: *Post Dominum Deum tuum ambulabis, et ipsi adhærebis; quia ipse te deducet (Deut. xiii, 4)*. Quomodo deducat audi: *Nisi qui tulerit crucem suam, et post me secutus fuerit, non est me dignus (Matth. x, 38)*. Præcedit ergo Christus, ut nos sequamur, præcedit Verbum. Principium Christus est; ideo Sapia dicit: *Dominus creavit me principium viarum suarum (Prov. viii, 22)*. Advertimus quod et principium Christus, et finis viarum sit. Non veror ne quis dicat: Creatum ergo Christum asseris? Respondebo: Ita creatum dico, quemadmodum factum legi, hoc est, factum ex muliere, factum sub Lege, hoc est secundum susceptionem carnis creatum, secundum quod est natus ex Virgine. Creatus est, ut redimeret creaturas: homo factus est ut homines a morte perpetua liberaret. Creatus est, ut vias mihi demonstraret æternas, quibus homo redire possit ad Dei regnum. Ergo quia principium est viarum Dei, hoc principium sequamur. Primus viam novi ingressus est Testamenti; ut in hac via devotionis iter nobis sterneret. Si jejunamus, ante nos illo jejunavit: si pro nomine Domini sustinemus injurias, prius ille sustinuit pro nostra redemptione. Cervices suas posuit in flagella, maxillas suas in palmas: ascendit crucem, ut doceret mortem non esse metendam. Denique **1026 quasi**

A præcedens ait Petro, *Tu me sequere (Joan. xxi, 22)*. Et ideo Petrus cursum consummavit; quia secutus est Christum.

26. (Vers. 36.) Sequitur versus quartus: *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam. Utilitatem alii habent: et puto quod ideo mutatum sit, quia utilitas bonæ rei videtur esse expellenda potius quam declinanda. Sed quia plerique lucrum pecuniarum utilitatem suam putant esse; ideo si legimus utilitatem, non animæ utilitatem accipere debemus. Prophetam declinare, sed utilitatem pecuniæ. Sanctus enim lucra ista non novit: sed omnia hæc detrimentum arbitratur; ut Christum lucretur, Et recte. Quod enim putamus lucrum esse pecuniæ, damnatum est animæ; quia virtutis est detrimentum. Ergo secundum*

B eos qui ita acceperunt, ut optet Propheta inclinare cor suum in testimonia, et non in avaritiam; et nos congruimus assensu. Atque utinam precem sancti sequentes, et oremus quod ille oravit, et quod oramus, imitemur affectu. Quid enim mihi prodest si orem, ut avertat cor meum Deus ab avaritia, et ipse diebus ac noctibus pecuniæ quæram compendia? Si oramus sermone, compatiamur et mente. Audit et sensum nostrum Jesus, et cognoscens duobus istis non convenire, sermoni et cupiditati, non exaudit loquentem. Et ideo qui bene volebat orare, dicebat: *Orabo spiritu, orabo et mente: psallam spiritu, psallam et mente (1 Cor. xiv, 15)*. Ita magis audit orantem, si aspernetur avaritiam,

27. (Vers. 37.) Sed quia invalidi sumus, et plerumque volentes avertere cor nostrum a pecuniâ, vel auro, vel argento, capimur aspectu, et agrum aut ædificium videntes alienum, concupiscimus, bene addidit Propheta dicens: *Averte oculos meas ne videant vanitatem: in via tua vivifica me*. Etenim qui in via est Dei, vanitates non aspicit. Via perfecta Christus est. Qui igitur in Christo est, quomodo potest vanitates aspiceret; cum Christus in carne sum omnes mundi hujus crucifixerit vanitates? Avertamus igitur oculos nostros a vanitatibus; ne quod oculus viderit, animus concupiscat. Mystice etiam differamus interitum. Utinam hac interpretatione possumus revocare ad diversam a circensium ludorum, atque theatralium spectacula festinantes. Vanitas est illa quam cernis. Pantomimum aspicias, vanitas est: luctatores aspicias, vanitas est; quia cernis eos de viridi lu-

* Circenses ludi erant varia certaminum genera, ita dicit quod in circis, id est, loco circularis figure celebrarentur: ad theatrum autem spectacula non solum tragœdiæ et comœdiæ pertinebant, sed etiam saltationis pantomimorum. Etenim pantomimos saltatores fuisse docet Lucianus Dial. *De Saltatione*. Horum ars erat sine voce argumentum gestu ac nutibus tam nativè repræsentare, ut illud spectatores non solum videre; sed et quodammodo audire sibi viderentur. Hinc Lucianus, *δει τον θεωμενον ορχησθαι και κωδον αυτιναι, και μη λαλουντος του ορχησσοῦ ακουεν*. Hinc a Cassiodoro quoque Var. lib. iv, ep. ult. dicuntur, *Or. historum loquacissimæ manus, linguæ digiti, silentium clavisum, expositio tacita*. Est etiam ea de re antiquum hoc incerti epigramma:

Tot linguæ, quot membra viro, mirabilis ars est,
Quæ facit articulos, ore silentis, loqui.

D Eandem hanc artem musicam partem esse, atque a veteribus mutam appellatam tradit laudatus jam ante Cassiodorus, quem videsis Var. lib. i, epist. 20, et lib. iv, epist. ult., nec non in eam Fr. Jureti annotationem. Consule etiam Brissonium, *De verborum juris significationibus*, ad eandem vocem; sicut Vossii Etymologicum in voce, *mutus*. Porro cum populi studia Ambrosii ætate in vana illa spectacula fervent, non mirum est, si frequentius ille insurgat in hoc vitium, nec se PP. Tertullianum, Cyprianum, Chrysostomum et cæteros, hæc in re inferiorem ostendat. Ipsum adi lib. *De Fuga sæculi*, cap. 1, num. 1, et infra, Serm. 16, vers. 59 et 64, sed comprimis lib. II Offic. cap. 50, et alibi.

b Mss. quinque, *De viridibus frondibus luctantes habere coronas*. Tres. *De putridis frondibus*, etc. Unus Vat. et edit. Rom., *De viri luctantes corona*. Vera le-

clantes corona. Illi enim veri sunt luctatores, qui adversum hujus sæculi luctantur illecebras. Non capiat oculos tuos palæstra membrorum. Equos currentes aspicias, vanitas est; quia vane currunt, qui ascendentem salvare non possunt. Denique recursus ipse te doceat quia vane currunt, qui non directum conficiunt iter, obliviscentes **1027** superiora, et ea quæ posteriora sunt, appetentes.

28. Ante nos est Christus, ante nos bravium ejus, ad quod pervenit, qui nos in incertum occurrit, nec revocavit cursum suum, sed incitavit. Ad hunc dirige oculos tuos, averte a spectaculis, averte ab omni sæculari pompa. Sicubi populares cognoveris plausus, averte oculos tuos ab his, insecte, deprime, et salva eis, ut erigas melioribus. Erige ad cælum: vel nocte stellarum monilia, orbem lunæ decorum, vel die solem aspice. Specta mare, terram circumspice: ut opera facta divino omnis creatura te pascat. Quæ formarum gratia in ipsis bestis? Quantus decor in hominibus? Quanta in avibus pulchritudo? Hæc intueri, et non videbis iniquitatem et contradictionem in civitate. Hæc vide, et non introibit mors per fenestras oculorum tuorum.

29. Si videris mulierem ad concupiscendum eam, intravit mors per fenestram. Si videris possessionem minoris aut viduæ, et concupieris diripere eam, intravit mors per fenestram. Si videris aliena monilia, aurum, argentum, et concupieris ut extorqueas, intravit mors per fenestram. Claude ergo hanc fenestram, cum videris alienæ mulieris pulchritudinem, ne mors possit intrare. Oculi tui non videant alienam, ne lingua perverum loquatur. Tuam ergo fenestram claudere, ne morti pateat intranti. Sed etiam alienam fenestram cave. A fenestra enim domus suæ intrat fornicaria. A fenestra sua intrat, cum aliquem petulantis oculi tentat lascivia. Exclunde igitur hanc fenestram verbi ostio, ne capiaris oculis meretricis: et abripiaris palpebris ejus. Sed non est una fenestra, per quam mors consuevit intrare. Est et fenestra verborum, per quam sermones commutant meretricis. Et ideo te ab aliena uxore custodi, ne te sermonibus gratiosis adoriatur; a fenestra enim domus suæ intrat. Intrat mors per oscula; et ideo cave ne te laqueis labiorum suorum alliget. Intrat mors, si meretrix te osculetur. Intrat mors si cito acquiescas loquenti. ^a Intrat mors si multum loquaris; multiloqui enim peccatum incurritur. Intrat mors etiam si non loquaris, et Christum timeas confiteri. Ore enim confessio fit ad salutem (Rom. x, 10). Intrat mors etiam per cavernas aurium; et ideo aures sunt spinis sapiendæ, ut illecebras meretricii sermonis excludas. Hæc moralia.

ctio reliquorum mss. ac edit., *De viridi*. Erat quippe in ludis Olympicis proposita corona oleagina, in Isthmiis pinea, ex apio in Nemeis.

^a Quidam mss., *Intrat mors si loquaris, intrat mors si multum loquaris*.

^b Post verba *Apostolus damnat*, sequebantur illa in edit., *Cognosce quæ sit vanitas sensuum, quam oculi tui mystici videre non debeant; sed neque in ullis cod.*

A 30. Sunt etiam mystici oculi quos avertere debeas a vanitate. Est enim et sensuum vanitas, quam oculi animæ tuæ videre non debeant; quia illi eam vident, quos Apostolus ^b damnat. Unde ipso magis auctore discamus quæ vanitas, et qui oculi sint (*Ephes. iv, 17 et 18*). Manifestum est enim esse plerosque qui vanitate sensus sui obscurati sunt corde, ^c et alienati a via Dei propter ignorantiam quæ in ipsis est, propter cæcitate cordis eorum; illos tamen gentes Apostolus dicit. Ignoret igitur gentilis ille quod non didicit, ignoret quod non credidit: tibi ignorare non licet quod confiteris. Christus non in vanitate venit, sed in virtute: ^d non inflavit sensum hominis, sed vivificavit: non cæcitate **1028** cordis, sed illuminationem mentis operatus est. Inflammavit cor tuum, **B** ut comprehendas quæ mandatorum cælestium ratio, quæ animæ substantia, quæ vitæ futuræ gratia, in quo statu post hæc erimus.

31. Erige igitur mentem, utere naturali ingenio: ad imaginem Dei factus es, ut superna aspicias, et terrena non quæras. Noli curvare cervicem tuam, mundi premendam pondere: noli inhiare auro atque argento, ^e ne te sæculi vinculis alligandum præbeas. Ideo dixit Dominus: *Nolite possidere aurum atque argentum* (*Math. x, 9*), ne nos auri atque argenti cupiditas avara possideat. Noli ergo inserere collum tuum diaboli laqueis. Strangulat avaritia pauperem in hoc sæculo: sed in perpetuum dives suis laqueis suffocatur, cujus sensus in vanitate est, in tenebris ambulat; quia in his laborat, quæ sibi prodesse non possint. Vanitas est sollicitudo vitæ hujus. Unde non in crapula et ebrietate, non in deliciis corporis, sed in cognitione præceptorum cælestium delectationem nostri debemus ponere. In vanitate currit, qui sibi successibus videtur affluere sæcularibus, qui tamquam umbra prætereunt. *Averte igitur oculos tuos, ne vanitatem videant.*

C 32. Sed non satis est ut tu avertas; ne forte velis et non possis, offundat tibi diabolus vanitatum spectacula, incentiva inserat voluptatum; pete ut Dominus avertat oculos tuos. Et hæc gratia Dei, et hoc munus est Domini; ut oculos animæ nostræ a negotiis mundi hujus avertat. Beatitudo enim omnis a Domino est. *Beatus autem vir, cui nomen Domini spes ejus, et non respexit in vanitates, et insanias falsas* (*Psal. xxxix, 5*). Qui non respicit hæc, beatus est: qui autem respicit, insanus atque furiosus est. Et ideo respiscat unusquisque a furore sæcularium cupiditatum, quæ ita mentem animumque perturbant, ut compos sui esse non possit.

Gallicis reperiuntur, nec ullo modo sensui videntur necessaria.

^c Mss. decem, *et alienati a vita Dei, etc.*

^d In edit. post *sed in virtute*, adjicitur, *Non in antiquitate, sed in novitate*. Quæ verba in mss. desiderantur. At quidam pro *in virtute*, habent *in veritate*.

^e Mss. aliquot, *Ne te sæculo alligandum præbeas*. Aliquot alii, *Ne te sacculis alligandum præbeas*.

33. Si in navigio fluctuante sis constitutus, avertis a sentina oculos: ne vomitum moveat tibi. Si in civitate ambulans aliquid fetidi odoris offendas, longe refugis atque declinas. Si quid occurrat quod horreat oculus tuus, clauditur aut avertitur. In salo sæculi hujus fluctuas, influit sentina vitiorum. In hoc navigio tui corporis movetur æstus cupiditatum, et non avertis oculos animæ tuæ; ne videant sentinam libidinam, ne aspiciant mundi hujus stercore, ne fetor immundus nares repleat tuæ mentis, in quibus Spiritus sanctus esse consuevit, ut possis dicere: *Spiritus divinus qui est in naribus meis* (Job. xxvii, 3). Nares igitur animæ tuæ a fetore avertantur criminum diversorum; est enim in his velut quoddam insigne iudicii. Unde dicitur Sponsæ: *Nares tuæ sicut turris Libani prospiciens faciem Damasci* (Cant. vii, 4); eo quod unguentum veri Sacerdotis, quod descendit de capite in barbam, hoc est odor ille divinus, odor gratiæ spiritalis, qui de Patre in Christo erat, et sacramento incarnationis descendit in terras, ut omnia fuso replerentur unguento, emineat præcelsi potestate iudicii, et nares repleat animæ, ut benevolentia discernat et fetida; suavia sanctorum, qui **1029** possunt dicere: *Christi enim bonus odor sumus Deo* (II Cor. ii, 15); et foetida peccatorum.

34. Hæ sunt nares sicut turris Libani præcelsa supra mundum; et ideo prospicit faciem Damasci, gentilem scilicet populum, odorans fidem ejus, cujus gratia delictorum suorum detergeret fetorem. Facies igitur Damasci fides est gentium, nullo obumbrata amictu, nullo adoperta vestitu, nuda ac libera, cælo magis intenta quam terris. Hanc speculantur et prospiciunt nares Ecclesiæ, quod suave in ea et odorum est aspirationis et gratiæ colligentes. Et bene nares ejus sicut turris Libani; quia in sacrificiis odor suavis Ecclesiæ est, in quibus est boni odoris hostia, remissio peccatorum.

35. Sumo igitur has nares, o homo; ut a graveolentibus florulenta secernas; et tunc vivificabit te Dominus. Cum enim adverterit quod de ipso petis, ut avertat oculos mentis tuæ a vanitate, cooperatur animæ tuæ; ut si specie aliqua capitur, aut duritia, aut infirmitate non flectitur, flectat eam iugo verbi, et habentis suis regat: ut voluntate Dei abducatur a vitii et vitæ odorem capiat æternæ. Non enim hic vita perfecta est: sed hæc vita in umbra. Ideo ut homo Christus Jesus ex Virgine nasceretur, obumbravit virtus Altissimi matrem futuram; quia in umbra descendit, ab umbra incipiens operari salutem hominis, et consummaturus charitate solis æterni. Umbra est ergo vita hæc: festina ad solem, ut te defendat ab umbræ hujus frigore, et calorem tibi profundat æstivum. Et ideo suadet orandum ne fiat fuga nostra hyemæ vel sabbato (Matth. xxiv, 20), non tempus dienique significans, sed frigere nos meri-

^a *Rationabile*, id est, ratio; λόγιον enim ac λόγος est verbum et rationem significant. Est autem hellenismus quo neutrum adjectivum ponitur loco substantivi.

tis prohibens, et bonorum operum esse jejunos.

36. (Vers. 38.) Disce nunc quemadmodum avertat oculos ejus, quem miseratur Dominus, a vanitate. Ex his enim quæ sequuntur, hoc intelligere possumus; subjecti enim: *Statue servo tuo eloquium tuum in timore tuo* (Ps. cx, 10). Initium esse sapientiæ initium Domini dicit Propheta. Quid est autem initium sapientiæ, nisi sæculo renuntiare? Quia sapere sæcularia, stultitia est. Denique sapientiam hujus mundi, stultitiam esse apud Deum Apostolus dicit (I Cor. i, 20). Sed et ipse timor Domini, nisi secundum scientiam sit, nihil prodest; immo obest plurimum. Siquidem Judæi habent zelum Dei, sed quia non habent secundum scientiam, in ipso zelo et timore majorem contrahunt divinitatis offensam. Quod circumcidunt infantulos suos, quod sabbata custodiunt, timorem Dei habent: sed quia nesciunt Legem spiritalem esse, circumcidunt corpus, non cor suum. Ignem sabbato adolere formidant, cum Lex sanctificationis dielibidinum ignem prohibeat accendi.

37. Et quid de Judæis dicam? Sunt etiam in nobis qui habent timorem Dei, sed non secundum scientiam, statuentes duriora præcepta quæ non possit humana conditio sustinere. Timor in eo est, quia videntur sibi consulere disciplinam, opus virtutis exigere: sed inscientia in eo est, quia non compatiuntur naturæ, non æstimant possibilitatem. Non sit ergo irrationabilis timor. Etenim vera sapientia a timore Dei incipit, nec est sapientia **1030** spiritalis sine timore Dei; ita timor sine sapientia esse non debet. Basis quædam verbi est timor sanctus. Sicut enim simulacrum aliquod in basi statuitur, et tunc majorem habet gratiam, cum in basi statua fuerit collocata, standique acceperit firmitatem: ita verbum Dei, vel a rationabile Dei in timore sancto melius statuitur, fortius radicatur, hoc est, in pectore timentis Dominum; ne labatur verbum de corde viri, ne veniant volucres, et auferant illud de incuriosi et dissimulantis affectu. Sed etiam verbo Dei timor ipse aptari ad utilitatem et constabiliri videtur; ut non sit alienus scientiæ, sicut basis accepta statua non est aliena gratiæ. Timor ergo verbi est locus, sicut in pace locus ejus^b. Timor quædam statio verbi: verbum timoris est disciplina; plenus enim disciplinæ timor non nutat ad lapsum.

38. Et quia basim verbi timorem diximus; ne quid alienum a Scripturis posuisse nos quisquam putet, accipiat lectum de Dei verbo in Canticis canticorum: *Crura ejus columnæ marmoreæ fundatæ super bases aureas* (Cant. v, 15), significans columnas esse Ecclesiæ apostolos, qui fundati sunt in timore sanctorum. Nam sicut Petrus, Jacobus, et Joannes, et Barnabas columnæ esse videbantur Ecclesiæ, et quicumque vicerit hoc sæculum, sit columna Dei, quam confirmat qui dicit: *Ego confirmavi columnas ejus* (Ps. lxxiv, 4): ita et basis aurea

^b Scripti cod. nonnulli. *Timor quoddam studium verbi*, etc.

timor plenus disciplinæ, quia initium sapientiæ est. In timore ergo sapientium apostolica prædicatio tamquam super basim auream columna firmatur. Christi igitur eloquio et apostolico sermone tribunal est timor iusti, et basis aurea plena prudentiæ: simulacrum autem bonum tamquam effigies veritatis, sermo sanctorum. Et vide tamquam basim auream esse sanctorum timorem. Lege Esaiam: vide quantis subjecerit timorem, ut faceret irreprehensibilem et bonum timorem: *Spiritus, inquit, sapientiæ et intellectus, spiritus consilii atque virtutis, spiritus cognitionis atque pietatis, spiritus sancti timoris* (Esai. xi, 2). Quantis timorem subjecit, ut haberet quod sequi posset? Informatur per sapientiam, instruitur per intellectum, consilio dirigitur, virtute firmatur, cognitione regitur, pietate decoratur. Tolle timori Domini ista, et est irrationabilis et insipiens timor, unus ex illis: *Foris pugna, intus timores* (II Cor. vii, 5), quibus afflicto esset et Paulus, nisi habuisset Dominus consolantem.

39. Nec otiosum est in Proverbiis: *Tunc intelliges timorem Domini* (Prov. ii, 5). Quid est, *Tunc?* id est, *Cum sapientiam invocaveris, et prudentiam dederis vocem tuam; et si quaesieris illum ut pecuniam, et ut thesauros scrutatus fueris eam, tunc intelliges timorem Domini* (Ibid., 3 et 4). Et ideo tamquam super basim bonam dicit: *Statue servo tuo eloquium tuum in timore tuo*. Plena disciplinæ oratio, per quam docemur quemadmodum debeamus orare: unusquisque sermo doctrina est deprecandi. Et quia docuit nos orare, quis sit iustus orationis effectus ostendit septimus versus.

40. (Vers. 39.) *Aufer a me opprobrium meum, quod suspicatus sum*. Subobscurè dictum videtur: sed explanavit Apostolus quod hic videbatur obscurum, ubi ait: *Nihil mihi quidem conscius sum: sed non in hoc justificatus sum* (I Cor. iv, 4). **1031** Sciebat enim se esse hominem, et sic cavebat ut poterat, ne post suscepta baptismi sacramenta peccaret; ideoque delicti conscius sibi non erat: sed quia homo erat, peccatorem se fatebatur, sciens unum esse Jesum lumen verum, qui peccatum non fecit, nec est inventus in ore ejus dolus; ipsum solum justificari, qui vere alienus esset a lapsu. Similiter ergo et Propheta etsi peccatum declinare cupiebat; tamen quasi Deum repulsorem peccati esse sui cupiebat. Volebat auferri opprobrium quod suspicatus est, vel quia cogitaverat in corde, et non fecerat: et pœnitentia licet abolitum, suspectus tamen erat, ne forte adhuc maneret ejus opprobrium; et ideo Deum precatur ut illud auferat, qui solus novit quod nescire potest etiam ipse qui fecit. Denique alibi ipse dixit Propheta: *Scis opprobrium meum* (Ps. lxxviii, 20). Quamquam istud opprobrium Christi sit, quod non est verum opprobrium, sed gloria Dei; crux enim Christi Judæis scandalum, Græcis stultitia.

41. Illis ergo opprobrium, mihi virtus est, per

^a Voci *dulcia*, edit. vet. et quædam Paris. adjungebat: *Quomodo oportet confiteri*. Sed hæc nec in ms. Vat. nec in nostris invenitur.

quam adversarium repello, sæculum vinco. Mihi sapientia, per quam insipientiæ laqueos evado. Hoc opprobrium thesauris Ægypti Moyses prætulit. *Majus*, inquit, *æstimans Ægypti thesauris opprobrium Christi* (Hebr. xi, 26). Si opprobrium tuum gloria est, Domine Jesu, quanta est gloria tua? Tuæ igitur gloriæ participatione quid erimus, cujus sumus opprobrio gloriosi? Dorsum meum posui in flagella, maxillas meas in palmas, os autem meum non averti a confusione sputorum. Ecce opprobrium tuum, Domine, in quo salus est universorum, in quo mundi redemptio: per quod opprobrium cœpimus non erubescere qui erubescēbamus, non confundi qui confundebamur. Denique scriptum est: *Accedite ad eum, et illuminamini, et vultus vestri non erubescunt* (Ps. xxxiii, 6). Hoc opprobrium auferri a nobis nolumus, opprobrium crucis Domini Jesu, quo nostra auferuntur opprobria. Sicut enim maledictum factus est, ut nostra maledicta deleteret, homo factus est, ut levaret hominis infirmitates: ita opprobrium factus est, ut omnium auferret opprobria.

42. Non uno tempore, non semel abstulit opprobria: aufert quotidie. Peccatum incidimus, non unum. sed multa: cooperti sumus opprobrio et confusione. Venimus ad baptismum, deletum est omne peccatum, et cum peccato opprobrium. Abstulit opprobrium meum Dominus Jesus opprobrio suo, quia crucifixus est mihi; quia *Quicumque baptizati sumus in Christo, in morte ipsius baptizati sumus* (Rom. vi, 5). Non habeo quod auferri petam. Sed post baptismum incidi opprobrium, debeo agere pœnitentiam, ut dicam: *Aufer a me opprobrium meum*. Si non agam pœnitentiam, quomodo dicam: *Aufer a me opprobrium meum*; cum hoc ipsum peccati opprobrium sit, quia non ago pœnitentiam? Si autem pœnitentiam, ut oportet, ago, recte dico: *Aufer a me opprobrium meum, quod suspicatus sum; judicia enim tua dulcia*.

43. Quid timeo confiteri, quid timeo dicere peccata mea? Quid vereor opprobrii mei mentionem **1032** facere apud eum, cujus iudicia dulcia sunt? Quod severum in aliis, in Christo dulce est, in Christo suave est; quia ipse suavis est. Denique, *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus* (Ps. xxxiii, 9). Dulcia iudicia consistenti; quia ipse dixit: *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas... et memor non ero: tu autem memor esto, et iudicemur: d'c iniquitates tuas, ut justificeris* (Esai. xliiii, 25 et 26). Dulcia iudicia agenti pœnitentiam; quia ipse dixit: *Gaudium erit in cælis super uno peccatore pœnitentiam agente, quam in nonaginta et novem justis, qui non indigent pœnitentia* (Luc. xv, 7). Si dulcia sunt igitur iudicia Domini, suavitatis fructus percipere elaboremus.

44. Vis scire quam dulcia iudicia Domini? *Non resurgunt impii in iudicio* (Ps. i, 5). Qui autem in iudicio resurgunt^b, habent spem veniæ; quoniam credi-

^b Ambrosius passim ita distinguit inter impios ac peccatores; ut illos esse desinat qui nunquam in Christum crediderunt: hos vero, qui ipsius quidem

derunt. Impii non sunt, peccatores esse possunt: A fidem habent, et si culpam non declinarunt, per fidem credant: qui autem credit in ipso, non iudicatur (Joan. III, 18). Dulcia ergo iudicia credentibus. Qui autem non credunt, non Christi iudicio damnati sunt, qui venit non ut iudicet mundum, sed ut salvet et redimat: sed impietatis suæ sublere iudicium, qui in remissionem peccatorum credere noluerunt. Non enim possunt ad ejus pertinere beneficium, quem cognoscere refutarunt. Ergo qui non crediderunt in eo, iudicio ejus videntur indigni. Iudicium enim ejus quid sit, agnosce, dicente ipso: *Hoc autem iudicium est, quia lux venit in hunc mundum* (Ibid., 49). Dulce ergo, quod lux est: dulce iudicium, quod præcedit misericordia. Sic enim scriptum est: *Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine* (Ps. c, 4).

43. (Vers. 40.) Et quia cognovit dulcia iudicia, dicit: *Ecce concupivi mandata tua: in tua justitia vivifica me*. Bona iudicia auctoritate ait. Ecce amat libertatem fidei, qui libertatem dedit. Diligi se gaudet, qui ideo venit in hunc mundum, quia hunc mundum dilexit. Amari se exigit, qui omnes amat; quia charitas est. Concupivit mandata Dei, ut bonus servus, ut cultor sedulus. Concupivit non ut amator meretriciam copulam, non ut avarus pecuniam, non ut luxuriosus lasciviam. De illis enim Lex dicit: *Non concupisces*. Dominum autem Deum præcepit diligendum^a, et tenero quodam atque interno amandum cupiditatis affectu. Et quia amicus est qui diligit, servus est qui timet; quasi amicus qui omnia fecerit, quæ præcepit ei Dominus: *Vos, inquit, amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis* (Joan. xv, 14).

44. *In tua justitia vivifica me*: audet et dicit; eo quod illa sit vera vita, quæ vivit secundum Dei justitiam, quam vivebant apostoli; immo quam vivunt. Sunt enim qui viventes mortui sunt: et qui mortui vivunt. Denique alii descendunt in Infernum viventes: alii cum sint corpore mortui, meritis suis vivunt. Sunt enim qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis die iudicii revertentem, quando cum gloria sancti resurgent.

1033 SERMO SEXTUS.

.i. Vau.

1. Sexta littera Vau, b cuius interpretatio, *Ille est, et non alius*. Vel cuius interpretatio: *Et ille*.

2. (Vers. 41.) *Et veniat super me misericordia tua,* D

fidem amplexi sunt, sed victi concupiscentiæ illecebris peccata gravia perpetrarunt. Compara hunc locum cum his quæ S. Doctor in Enarr. Psalm. I ad vers. 5, num. 56, docet; et vide etiam quæ nos ibidem annotavimus.

^a Vet. edit., et tenero, id est, tenaci quodam atque interno amandum, etc. Rom... atque materno amandum. Mss. denique ut nos in textu.

^b Hic mirum quantum variant mss. ac edit. Alii enim, cuius interpretatio sonat vel sic: *Non ille: alius interpres: Et non est, ait. Alii autem, . . . non ut ille: alius interpres, etc. Alii ubi, cuius interpretatio est: Et ille (in ant. edit., ut ille) alius interpres: Et non est, ait. Alii ubi etiam, cuius interpretatio est: Est et ille: alius interpres ait: non est alius. Postre-*

*Domine, salutare tuum secundum eloquium tuum. Quid significet interpretatio litteræ, quoniam subobscura est, ex psalmi serie colligendum putavi. Nam cum Propheta postulet: Veniat super me misericordia tua, Domine: veniat salutare tuum; non est dubium e quem videre deprecatur, hoc est, in quo fructus est misericordiæ veniat et salutis. Denique in superioribus idem poposcit in psalmo octogesimo quarto, in quo evidentiùs Domini Jesu prophetavit adventum. Nam terram quam benedixit postulet, satis notum est, illam videlicet quæ peccatum in Adam contraxerat, cui dicitur: *Terra es et in terram ibis* (Gen. III, 19). Maledixerat autem Deus d non elementum naturæ carnis, sed carnem prævaricantium. Benedicitur caro igitur in Christo, ut maledicto superiore caro solvatur. Benedicitur caro, quam benedictus Filius Dei, assumpta hominis conditione, suscepit.*

3. Et ideo subdidit: *Deus, tu convertens vivificabis nos, et plebs tua lætabitur in te. Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus; quoniam loquetur pacem in plebem suam, et super sanctos suos, et in eos qui convertuntur ad ipsum cor suum. Veruntamen prope timentes eum salutare ipsius; ut inhabitet gloria in terra nostra* (Psal. LXXXIV, 7 et seq.). Totus hic locus Jesum Dominum sonat, qui vivificavit mortuos: Lazarum ante passionem, plurimos tempore propriæ passionis. Ipse est misericordia, ut pote remissio peccatorum. Ideo dicit: *Ostende, quem videre possit in corpore. Nam Deum in majestate sua videre non poterat; quia Deum vidit unquam* (Joan. I, 18). Avidus Propheta desiderat videre, quem sperat tenere: quem si viderit, desiderat propriis manibus comprehendere. Ideoque ait: *Et salutare tuum da nobis*. Salutare Dei virtus est, salutare Dei Christus est; et ideo prope timentes hoc salutare. Longe erat Christus a nobis, longo erat a nationibus: descendit in terras, factus est prope, cœpimus non timere. Nam qui Christum timet, non timori est subditus, sed devotioni. Pietatis hic timor, non infirmitatis est. Denique nihil deest timentibus eam. Quomodo autem factus sit prope, audi: *Ut inhabitet, inquit, gloria in terra nostra. Quis est gloria, nisi Dominus Jesus? Unde et apostolus Paulus ait: Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ* (II Cor. I, 3). Merito compla-

mo in mss. aliquot habetur, ut in textu. Quam lectionem eo secuti sumus, quod eam infra, num. 4, Ambrosius ipse confirmat.

^c Mss. aliquot, quem videre deprecatur, in quo fructus est misericordiæ, veniæ, et salutis. Aliquot alii, . . . fructus est misericordiæ, et venia salutis. Reliqui ac edit. ut in textu.

^d Sic edit. vet. ac mss. nisi quod in harum nonnullis vox, carnis, omittitur; et in eisdem mss. habetur, superiore, ubi legebatur in edit. superato. Edit. autem Rom. ita habet, non elementum terræ, neque substantiam, aut naturam carniæ, sed in elemento carnem prævaricatoricem. Benedicitur ergo in Christo terra, hoc est caro, etc

cat in de Patre; quia Patris gloria est. Hunc qui a Patre separat, majorem Patri injuriam facit, quem vult esse sine gloria. Hunc quisquis **1034** æqualem Patri non putat, inferiorem et Patrem judicat; cum alio verbo Patrem plus laudare non possit, ejus summa laus et gloria Christus est.

4. Rogatur ergo ut veniat salutare Dei. Ille est qui rogatur, hoc est, Dominus Jesus, et non est alius; sicut habet litterarum interpretatio. Et vel sic non solus Pater rogatur: Est et ille, hoc est, et Filius qui rogatur, et rogatus advenit, et salutare mundo dedit. Ideo scribitur, hoc est salvator; ideo Jesus, sicut angelus dixit: *Qui salvum faciet populum suum* (Math. 1, 21). Cum invocaret igitur propheta, aderat; ut probaret illud, quia adhuc loquentibus nobis dicit: *Adsum* (Esai. LVIII, 9).

5. Adest, quia suscitatus a filiabus Judææ, quasi resuscitatus a filiabus Hierusalem. Audit Ecclesia sonum vocis ejus, et dicit: *Vox consobrini mei. Ecce hic advenit saliens super montes, transiliens super colles* (Cant. II, 8). Manipularis est liber, multas habens personas nobiles, a velut manipulus triumphalis, multosque actus significans, quos intelligere magis, quam expressos tenere possimus. Nam quasi advenientem Sponsam audierit cum aliquibus pariter viantibus colloquentem, dicit Sponsa: *Vox consobrini mei*. Dum loquitur cum filiabus Hierusalem, et rogat ut excitent et resuscitent Sponsum, subito tamquam de longinquo missæ vocis sonum sentiens, dicit: *Vox consobrini mei*, annuntians quem nuntiari sibi ante quærebat, quem cupiebat ab aliis suscitari: sua prece resuscitatum a Patre venire jam credens, laeta dicit: *Vox consobrini mei*. Bene addidit, *consobrini mei*; ut non allæ, sed consobrini sola sibi ejus vindicaret adventum.

6. *Ecce*, inquit, *iste advenit*. Adhuc ego eum quero, et ille jam venit: adhuc ego suffragia capto ut veniat, et ille jam proximus est. Ego suscitari mihi charitatem cupio, ego me vulneratam charitatis puto; et ad me plus charitas ipsa festinat. Ego dixi: *Veni*: ille salit et transiit. Ego rogo eum venire cum gratia: ille gratiarum operatur augmenta: et dum venit, incrementa gratiæ secum vehit, et veniendo acquirit; quia studet etiam ipse suis placere dilectæ. Salit super excelsa, ut ascendat ad Sponsam; Sponsæ enim thalamus tribunal est Christi. ^b Salit super Adam, transiit super Synagogam. Salit super gentes, transiit super Judæos. Videamus salientem. Salit de cælo in Virginem, de utero in præsepe, de præsepio in Jordanem, de

Jordane in crucem, de cruce in tumulum, in cœlum de sepulcro. Proba mihi, David, salientem, proba currentem; tu enim dixisti: *Exsultavit tamquam gigas ad currentam viam: a summo cælo egressio ejus, et occursus ejus usque ad summum ejus; nec est qui se abscondat a calore ejus* (Psal. XVII, 6 et 7). Ergo et nunc salit, et nunc currit de corde **1035** Patris super sanctos suos, de Oriente super Occidentem de Septentrione super Meridiem. Ipse est qui ascendit super Occasum, ipse super cœlos cœlorum ad Orientem. Ipse ascendit super montes, ipse super colles.

7. Utinam ego miser dicam, dicat anima mea: *Ecce iste advenit*, et advenit non super terrena, non super valles; sed advenit *saliens super montes*; Dens enim, Dens montium est, ^c et non vallium. Ubi ergo salit? Super montes salit. Si sis mons, salit super te. Salit super Esaiam, salit super Hieremiam, salit super Petrum, Johannem, Jacobum. *Montes in circuitu ejus* (Psal. CXLIV, 2): si non potes mons esse, nec prævalere, esto vel collis, ut super te Christus ascendat; et si transiit, ^d ita transiit, ut te transitus ejus umbra custodiat.

8. Diximus de Christo et Ecclesia: dicamus de anima et Verbo. Anima justæ Sponsa est Verbi. Hæc si desideret, si cupiat, si oret, et oret assidue, et oret sine ulla disceptatione, et tota intendat in Verbum, subito vocem sibi videtur ejus audire quem non videt, et intimo sensu odorem divinitatis ejus agnoscit: quod patiuntur plerumque qui bene credunt. Replentur subito nares animæ spiritali gratia, et sentit sibi præsentis ejus flatum aspirare quem quærit, et dicit: *Ecce iste ipse est quem requiro, ipse quem desidero*.

9. Nonne cum aliquid de Scripturis cogitamus, et explanationem ejus invenire non possumus, dum dubitamus, dum quarimus, subito nobis quasi super montes altissima dogmata videtur ascenderet: deinde quasi super colles apparens nobis, illuminat mentem; ut infundat sensibus, quod invenire posse difficile videbatur? Ergo quasi ex absente sit præsens Verbum in cordibus nostris. Et rursus cum aliquid nobis ambiguum est; tamquam subducitur Verbum, et tamquam absentis adventum desideramus: et iterum apparens ostendit se nobis, tamquam præsens sit nobis in illis, quæ requirimus, cognoscendis. Salit ergo in uniuscujusque corde frequenter: transiit et exit, et revertitur, si sequaris, si requiras, si tibi fidelium gratia, disceptatione doctorum Verbum quod exierat atque transierat,

^a Edit. et mss. non patet, *velut manipulos triumphales*; octo tamen ex his; *velut manipulos triumphalis*. Optime. Dicitur autem triumphalis manipulus turma senatorum, aliorumque virorum illustrium, quibus imperator, dum triumpharet, stipatus incedebat. Vide Josephi Laurentii *Polymuthiam*, lib. III, syn. 44. Item Joan. Prusini *Antiq. Rom.* lib. X, cap. 29, et alios.

^b Ita mss. duodecim. Edit. vero *cum aliis*; *Salit*

super Ecclesiam. Quam mutationem ea gratia indutam autumamus; ut Ecclesia Synagoga, quæ sequenti membro nominatur, opponeretur. Verum idcirco hic Adami videtur facta mentio, ut ostendatur innocentia, ut vocant, statum, ac legem naturæ a Christo non fuisse aliena.

^c Rom. edit. reciderat voces *et non vallium*, quam tamen exhibent omnes mss. et aut. edit.

^d In omnibus fere mss. omissum fuit *ita transiit*.

postules resuscitari; sicut illa quæ quæsit et invenit, quæ dixit: *Frater meus transiit: anima mea exiit in verbo ejus (Cant. v, 6).*

10. Ergo et si super montes salit, sequere: et si super colles, sequere. Reperiuntur enim in montibus et in collibus venatores Domini, qui investigant eos qui capiuntur ad vitam. Sic enim dixit per Hieremiam Deus: *Ecce mitto multos piscatores, . . . et multos venatores, et venabuntur eos super omnem montem, et super omnem collem (Jerem. xvi, 16).* Ibi ergo populus Dei quærat, et inveniatur in Petri et in Pauli doctrina, gratia, disciplina; ut non in convalle sint, ubi fletus: sed in montibus, a quibus unumquemque Christus illuminat. Et cum Petrum legimus, Christus illuminat. **1036** Curavit Paulus, Christus illuminavit; quoniam invocato Domini Jesu nomine, resurrexit, cujus sanatus est munere. Suscitavit mortuam Petrus, Christus illuminavit; et ideo ait: *Illuminans tu mirabiliter a montibus æternis (Psal. lxxv, 5).*

11. Nos igitur qui montes esse non possumus, stemus in montibus vel in collibus; ut cum miserit piscatores suos Dominus, et venatores, ut venentur eos qui super omnem montem sunt, vel super omnem collem, id est, in Legis et prophetarum præceptis, et novi et veteris Testamenti cognitione omnem habentes conversationem, inveniant nos paratos, et velut bonas colligant spicas, opportuno missi messoris tempore; quia si quis extra montem aut collem fuerit repertus, colligi velut bona spica non poterit ab iis, qui (ut comparationis faciamus alterius mentionem) triticum a paleis separare mittentur. Plurimarum igitur operationum solertes ministros Dominus habet. Iidem piscatores, iidem etiam venatores sunt, atque messoris.

12. Si in tempore messis, ^a quo diriguntur isti, meriti maturus exspectes, salientem in montibus poteris intueri, et videbis Dominum Jesum similem capreolo, aut hinnulo cervorum super montes Bethel (*Cant. ii, 9*). Salit enim super Ecclesiam, quæ est domus panis; eo quod fidelium corda confirmet. Merito sicut capreola; quia caprea in altis pascitur. Dorcas dicitur a videndo. ^b Dorcadion enim visus auctoris est. Quid acutius Christo, qui Patrem videt quem videt nemo? Aut si quis vidit in Christo, ipse Filius revelavit. Merito sicut hinnulus cervorum: hinnulus quasi filius, cui paternæ inoleverit vis naturæ; ut eum occulta non lateant, serpentes fugiant, venena

^a Rom. edit. sola, quo diriguntur isti metere, maturus exspectes.

^b Edit. omnes, Dorcadion enim visus acutior est. Mss. tres, Dioraticon; totidem, Diorcation; quinque, Diorcaticon; unus, Dorcaticon; non male, si subintelligatur genus vel animal. Nam omnes habent, visus acutioris est. Attamen quin legendum sit *δορκαδιον*, id est, capreolus, dubitet nemo, qui seriem paulo attentius inspexerit. Rursus ubi edit. ac mss. aliquot, *Quid hoc aptius Christo, vel ut aliqui, a Christo?* Alii majori numero habent: *Quid acutius Christo*.

non lædant. Denique eductus de latibulis suis serpens, qui producebatur ex homine, dicebat: *Quid venisti ante tempus torquere nos (Matth. viii, 29)?*

13. (Vers. 42.) Spectemus ergo salientem hunc hinnulum, ut non possimus timere serpentem. Non timebat David. Denique de his dicebat serpentibus: *Et respondebo exprobrantibus mihi verbum, quia speravi in sermonibus tuis.* Quasi bonus cervus, qui hibisset de fontibus aquarum, nequaquam humanorum serpentium spiras, et maledicorum venena metuebat. Coluber illi non erat noxa, sed præda. Cibis erat serpenti virus alloqui, et cibis laudis de quo dicebat: *Deus, laudem meam ne tacueris; quoniam os peccatoris, et os dolosi super me apertum est (Psal. cviii, 2).* Saginabatur venenatorum sermonibus.

^c Illi sibila obtrectationum ora tollebant, et sermonibus odii circumdabant innocentem. Bonus cervus inter multos colubros positus non timebat, cervus amicitiae, et pullis gratiarum. Simulabant charitatem, fundebant obtrectationem: *Ego autem, inquit, orabam (Ibid.).* Bonus cervus in medio viperarum innocuus pascebatur. Illi trisulcis ora linguis micabant: hunc autem sancta **1037** pascebat oratio, immo cibum obtrectantibus offerebat. Respondit obtrectantibus sibi verbum; verbum enim cibus est. Denique *non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei (Matth., iv, 4).* *Viderunt me, inquit, et moverunt capita sua (Psal. cviii, 25).* Maledicebant, ego autem benedicebam. Maledicebant qui obtrectabant: benedicebam, qui verbum Domini prædicabam.

^c 14. Quam bonum est ferre convicium, et convicium non referre? Deum præsulem acquirit, qui convicianti nescit irasci. Denique quanta patientiæ gratia dicentis: *Maledicent ipsi, et tu benedices (Ibid., 2)?* Beatus qui maledicta non sentit. Beatus quem maledicta non permovent. Non enim potest maledicto moveri, qui maledicta hominum divinæ munere benedictionis excludit. Non potest sentire maledictum, qui habet verbum: et non potest referre maledictum, cui in ore semper est verbum.

15. Sed est etiam bonus serpens, quem iste cervus non lædat. *Estote, inquit, astuti sicut serpentes (Matth. x, 16).* Et: *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto: ita exaltari oportet Filium hominis (Joan. iii, 14).* In serpente aereo figuratus est meus serpens. In ligno illo exaltatus est meus serpens. Serpens bonus, bonus serpens, qui de ore suo remedia, non venena fundebat. Potest non timere serpentes, qui hunc novit adorare serpentem. De hoc

^c Videtur hoc loco Ambrosius noster alludere ad versum illum e lib. iii Georg. de serpente:

Tollentemque minas, et sibila colla tumentem.

Sed infra etiam manifestius reddit alium istam ex eodem libro:

Arduus ad solem, et linguis micat ora trisulcis.

Micare autem idem est ac producere et reducere, sumpta metaphora ex quodam ludi genere, quod extensis et contractis digitis exercebant; de quo videsis Erasmi Adagia chil. i, cent. 8, adagio 27: *Dignus quicum in tenebris micet.*

serpente dicit illa quæ diligit : *Ecce hic post parietem nostrum, prospiciens per fenestras, eminens super retia. Respondet consobrinus meus et dicit mihi : Surge, veni, proxima mea, formosa mea, columba mea; quia ecce hyems præterit, imber abiit, discessit sibi, flores rursi sunt in terra* (Cant. II, 9, 12). Serpens profecto est, qui decursa hyeme, amictu corporis se volebat exuere, ut specioso decore vernaret. Idem ergo est cervus et serpens. Cervus habens cornua Legis et gratiæ (cornua ejus duo sunt Testamenta) velox gressu, impiger incessu, qui totum facile orbem percurrat uno momento, ubique celebrabilis. Serpens quoque bonus, cujus priora dente Legis non mordeant, posteriora non vulnerent Evangelii lenitate. Caput defendit a vulnere, qui Legem venit non solvere, sed tueri ab interpretationibus perfidorum. Caudam in flagella diffundit liberam, cupiens adversarios magis flagellare, quam perdere. Bonus coluber in gremium dilectæ, atque in ipsum intimæ sinum mentis facilis illabitur, et tactu nullo implicans ignem ossibus, præcordia ipsa depascitur.

16. ^a Pulchre lectum est hodie : *Ecce ego mitto vos sicut agnos in medio luporum* (Matth. x, 16). Celebramus enim diem sanctorum quo revelata sunt populis corpora sanctorum martyrum, qui velut boni serpentes, depositis carnis exuviis, tentationum hyemalium rigore superato, et Spiritus sancti renovati gratia, æstiva mundo luce fulserunt, missi vere, ut agni, in medio luporum. Lupi sunt enim persecutores, lupi sunt hæretici omnes : docere nesciunt, ululare consueverunt.

1038 17. Sed nemo moveatur, si in medio luporum mittitur. Beneficio Christi et lupo ipse mutatus est. Benjamin lupo rapax apostolus Paulus factus est, non jam insidiator ovilium Christi, sed defensor et custos. Cum hoc lupo versari libet : per hunc lupo, factum est ut simus tuti in medio luporum. Nemo jam veretur lupo, cum his pascimur, sicut scriptum est : *Tunc lupi et agni simul pascentur* (Esai. LXV, 25).

18. (Vers. 42.) Sed jam consideremus quid sit quod ait Propheta : *Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque; quia in judiciis tuis supersperavi*. Viderat Ecclesia vel anima justi salientem sicut hinnulum super montes, repente proximum aspiciens post parietem domus suæ, prospicientem per fenestras, eminentem super retia, exultat et gaudet; quia etiam ipsa amatur a Sponso : qui tamquam et ipse vulneratus charitatis decore, dilectæ primo cum abesset, ad oscula rogatus adfuerit (rogatur enim

^a Cum hæ voces, *Gervasii et Prothasii*, tituli instar hic in pluribus mss. superscriptæ, tum quæ sequuntur, *Celebramus enim*, etc., sermonem hunc die revelationi eorumdem SS. martyrum sacro pronuntiatum fuisse aperte significant. Porro quod paulo superius ait : *Et tactu nullo implicans ignem*, etc., illud Virg. VII Æneid. de serpente in sinum Amatæ uxoris Latini regis illabente, haud dubie imitatur :

Ille inter vestes et levia pectora lapsus
Voluit tactu nullo, fallitque furentem.

Ubi tactu nullo idem sonat, ac sensim sine sensu.

cum dicitur (Cant. I, 1) : *Osculetur me ab osculo oris sui*, deinde preces Sponsæ blanditiasque non spreverit, dilecta sibi ubera prædicantis, atque in interiora domus eam benignus induxerit; denique tamquam lascivienti ludens amore, quia velit pertentare sensus amantis, sæpe egressus ut quæreretur a Sponso, sæpe regressus ut invitaretur ad oscula, astiterit post parietem, prospexerit per fenestras, eminens super retia; ut non totus abesset, nec quasi totus intraret, et ipse ad se Sponsam vocaret, ut veniendi ad se invicem fierent gratiora commercia, amorisque vim mutuis ^b adolerent sermonibus : *Exsurge, inquit, veni, proxima mea, formosa mea, columba mea* (Cant. II, 10).

19. Et tu si habeas fundatum parietem, non illum medium qui domus unius separet membra, sed ædificatum supra fundamentum apostolorum et prophetarum; ut compaginata ejus structura crescat in templum, nec distinet ejus interna, sed muniat : si habeas ergo in te ædificationem Dei, et ad orientem pateant semper fenestræ tuæ, venit Verbum, stat post tuum parietem (*oculi enim Domini super justos*) (Psal. xxxiii, 16), prospicit per fenestras tuas.

20. Quæ sunt fenestræ istæ? Legimus fenestras, de quibus dicit Hieremias : *Intravit mors per fenestras* (Jerem. ix, 21), per quas intravit avaritia, intravit libido. Oculus tuus fenestra est, intravit mors per oculum tuum. Si videris mulierem ad concupiscendum eam, intravit mors per oculum tuum. Si videris possessionem viduæ vel minoris, et concupieris invadere, indefensam putans ætatem esse, vel sexum (sed non sunt indefensi, quos Dominus vult esse defensos) intravit mors per fenestram. Si videris decorem mulieris, aut thesauros minoris, et tuas excitaveris cupiditates, intravit mors per fenestram. Sicut ergo per hæc intrat mors, intrat et vita. Si decorem ^c puellæ aspiciens sacra, venereris Dominum Jesum, quod in teneris annis venerit ætas senectutis, vita immaculata : et ipse **1039** filiam tuam offeras, ut pio consecretur velamine; si possessionem minoris non tamquam sollicitus invasor aspicias, sed quasi parens sedulus religioso tuearis affectu; per has fenestras prospicit Christus, ut vocet Sponsam, *eminens super retia*.

21. Bene *eminens*, quia solus est quem retia non involverint peccatorum. Omnes intra retia erant, **D** immo adhuc intra retia sumus, quia nemo sine peccato, nisi solus Jesus, quem non cognoscentem peccatum, peccatum pro nobis fecit Pater. Etenim tradidit eum laqueis, tradidit eum reitibus, mittens eum

Neque vero minus exprimit quod, quatuor versibus interjectis, legitur :

Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem.

^b *Adolerent*, id est, magis incenderent, sive auferent.

^c Puellam sacram vocat, eam quæ voto publico emisso castitatem profitebatur. Illa enim a parentibus solebat offerri, ut ab episcopo sacrum capitis velamen, tamquam professionis suæ insigne acciperet. Aliquando tamen invitis etiam parentibus solemnè illud castitatis votum nuncupabat. Sed de hoc vi-

non in peccato, in quo erant omnes homines, sed in similitudine carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum in carne. Peccatum erat caro secundum illud, quia hereditario erat damnata maledicto. Peccatum erat illecebra et ministra peccati. Venit Dominus Jesus, ^a et in carne peccato obnoxia militiam virtutis exercuit. Facta sunt membra nostra jam non arma libidinis, sed arma virtutis. Namque ubi erant incentiva libidinis, ibi nunc sunt domicilia castitatis. Ille ergo venit ad laqueos, sed voluntarius: venit ad retia, sed securus.

22. Plena erant omnia laqueis, referta retibus. Audi dicentem: *In via hac qua ambulabam, absconderunt laqueum mihi (Psal. cxli, 4)*. Et in libro Sapientiae Syrach moneris, ut cognoscas quia in medio laqueorum ambulat (*Eccli. ix, 20*). Quot vitia, tot retia: quot peccata, tot laquei: hereditarii jam te nexu tenebant. Venit ad laqueos Jesus, ut Adam solveret: venit liberare quod perierat. Omnes retibus tenebamur, nullus alium eruere poterat, cum se ipsum non posset exuere. Talis ergo necessarius fuit, quem vincula generationis humanae delictis obnoxia non tenerent, non cepisset avaritia, non ligasset dolus. Is solus erat Jesus, qui cum hujus carnis se circumdedisset vinculis, captus non erat, non erat alligatus: sed dirumpens ea atque dissolvens, ad se magis vocavit Ecclesiam, prospiciens per laqueos, eminens super retia; ut et ipsa disceret vinculis non teneri. Denique eo usque non longe a vinculis fuit, ut pro nobis subiret et mortem: sed tamen non servus mortis effectus, sed liber inter mortuos; liber enim erat, qui solvendae mortis potestatem habebat. Denique ipse te doceat, qui ait: *Solve hoc templum, et in triduo resuscitabo illud (Joan. ii, 19)*.

23. Audiamus itaque quid dicat: *Exsurge, veni, proxima mea (Cant. ii, 10)*, hoc est, surge a mortuis, exsurge a vinculis, quibus circumdata tenebaris. *Exsurge*, quia ego resurrexi tibi: solve vinculum iniquitatis, quia ego jam solvi tibi. *Veni*, quia jam retia soluta sunt. Virgo peperit, puer natus ex Virgine est. Nihil debet muliebri hereditati: quasi filius mulieris non tenetur. Cerne medium parietem maceriae jam solutum, qui interiorum affectuum concordiam dividebat, et in diversum excitabat dissensiones corporatum passionum. Veni ergo secunda, cupio videre faciem tuam, et audire vocem tuam: **1040** veni, ut jam me non per retia videas, sed facie ad faciem vultibus amatoris dilecta potiaris. Et hinc ista decursa sint. Mystica autem

veni genere quod tanta cura ac sollicitudine Italiae Mauritaniaeque regionibus invexerat Ambrosius noster, alius erit dicendi locus.

^a Hunc locum Catharinus Opusc. de Concep. B. Mariae, laudat; sed ita refert: *Et in carne, quae peccato in matre fuerat obnoxia*, etc. Verum jam viris ductis observatum est haec verba in matre, nusquam apud Ambrosium inveniri. Et certe S. Doctor id tantum hoc loco significat, Christi carnem ejusdem aeternitatis, quae peccato obnoxia est, naturae esse: neutiquam vero inficiatur beatæ Virginis immunitatem ab omni peccato; quippe quam non obscure

A illa, si possumus, vel ^b linea intecamur extrema.

24. Sedebat intra domum Sponsa, devota Domino, intra parietem Legis et prophetarum, spiritualium lapidum exedificatione fundatum, qui clauderet atque vallabat domum regiam, plenam jucunditatis atque lætitiæ. Mirabatur thesauros regios, et intuebatur sollicite, cupiens sapientiam, quæ has sibi divitias demonstraret, adsciscere. In secreto erat, sed secreti ipsius interpretem requirebat. Venit Dominus Jesus saliens super montes. Nobis sero videbatur venire, sed ille properabat. Saliebat denique et transiliebat; ut Judæorum corporalia et saxosa dogmata transilieret. Adstitit post parietem domus, quæ erat in veteri Testamento, prospiciens per Legis fenestram, per prophetarum cavernas. Nondum erant domus illius aperta vestibula: nondum claves scientiæ portarum claustra patefecerant, quibus Legis clauderentur interna. De superiore tamen hoc est, spiritali parte prospectans, Ecclesiam vocat; ut per Legem et prophetas Evangelii vertice sublimis assurgens, retia Judaicæ interpretationis et nodos intrepido calcet vestigio. Ideoque proxima vocatur, ut adhaeret Christo, mundana non querat: ideo formosa, ut speciosos evangelizantium pedes proferat: ideo columba, ut spiritalia petat, terrestria derelinquat.

25. *Ecce*, inquit, *hyems præterit: imber abiit, discessit sibi, flores visi sunt in terra (Cant. ii, 11 et 12)*. Ante adventum Christi hyems erat: venit Christus, fecit æstatem. Tunc omnia erant florum indiga, nuda virtutum: passus est Christus, et omnia cœperunt novæ gratiæ fecundari germinibus. Imber abiit luxuriæ profluentis, et nobilitatis orta flagitiis, æstiva jam puræ conscientiae serenitate laxantur. Ideo non evadunt, quorum fuga hyeme fit; quia non sequuntur Domini passionem, non tollunt crucem suam, et Christum sequuntur. Imber impedit flores: et nunc flores videntur in terra. Boni flores apostoli, qui diversorum scriptorum atque operum suorum fuderunt odorem.

26. *Tempus secundum advenit (Ibid., 12)*; quoniam matura in horreis frumenta conduntur: et qui metit, mercedem accipit. *Vox turturis audita est (Ibid.)*: quia invenit sibi nidum, Ecclesia enim domus est castitatis. Ficus quæ propter infecunditatem jubebatur excidi, fructus jam ferre cepit. Vineam translata ex Ægypto, jam non maceris destructa depositis, incursatur a bestiis, nec informis sentibus, sed odora jam floribus, quæ solebat facere spinas, fructu curvescit uvarum (*Ibid., 13*).

astruat in ultimum hujus ipsius psalmi versiculum illis verbis: *Suscipe me non in carne, quæ in Adam lapsa est. Suscipe me non ex Sarru, sed ex Maria; ut incorrupta sit Virgo, sed Virgo per gratiam, ab omni integra lube peccati*.

^b *Extrema linea*, id est, eminentis seu e remotiori loco. Nam quod in quaque re postremum est, extremum dicitur. Est autem proverbialis locutio a circo, ubi varii gradus et spatia lineis distinguebantur, translata: de qua vide Adagia Erasmi chil. 4, cent. 5, Prov. 46, et alibi.

37. Merito igitur sanctus David pascua Domini celebrans, et ferventi spiritu tempora ingressus ætiva, qui in verbo Dei fructus varios colligebat, hyemis adversa declinans ait: *Et ne auferas ex ore meo verbum veritatis usquequaque, quia in iudiciis tuis supersperavi.* Quantus labor est, ut verbum percipias? Quantum iterum periculum **1041** si amittas? Et ideo tibi dicitur: *Noli negligere gratiam quæ in te est* (I Tim. iv, 14). *Excute diligenter quasi bonus agricola, campum tuum; ut pascentur agni tui, et sata tua florent* (Prov. xxvii, 16). Non auferatur ex ore tuo verbum; ne forte factis verba non congruant, et deformet iniquitatis opera magisterium disciplinæ. Tollitur ex ore verbum, cum dicitur peccatori: *Quare tu enarras justitias meas* (Psal. xlix, 16)? Et ipsa obmutescit facundia, si ægra sit conscientia. Veniunt aves cæli; etiam ipsæ tollunt Verbum ex ore tuo, quæ tollunt verbi semen e saxo, ne fructum afferat.

28. Nunc consideremus, utrum etiam ex corde possit auferri verbum veritatis. Radicatum enim verbum atque depressum, et infixum mentibus nostris difficile auferri potest. Denique dictum est a Domino: *Quare tu enarras justitias meas* (Ibid.)? Non dixit: *Quare cogitasti justitias meas? Et assumis Testamentum meum per os tuum?* Non dixit: *Per cor tuum.* Sermo cohibetur indigni animi, non obstruitur poenitentia: insolentiam prohibet, non excludit correctionem. Cavendum tamen est ne et ipsa interius corda turbentur, et offundat tenebras malitia, ut cor vanis cogitationibus obæcatum lucem veritatis amittat, fulgoremque verbi capere non possit. Si igitur David orat, ne auferatur ex ore suo verbum, et si auferatur, non usquequaque, id est, non penitus auferatur: quis tantus est, qui in potestate sua gratiam disputationis esse commemorat; præsertim si vita redarguat, quod doctrina præsumat, et iudicio Dei damnanda committat? Is enim qui in iudiciis Dei sperat, servare potest verbum veritatis; quia dum veretur poenam, custodit gratiam.

29. (Vers. 44.) Ideoque ait: *Et custodiam legem tuam semper, in æternum, et in sæculum sæculi.* Duo dixit, cum unum satis esse posset, si unum significare voluisset. Sed quia non solum in præsentis vitæ hujus tempore, sed etiam in futuro post hujus vitæ curriculum custodienda lex promittitur; ideo arbitrator quia et secundum eos qui exemplari et umbræ serviunt cælestium, et secundum eos qui in cælestibus sibi secundum veram Legem cultus Deo deferunt, pollicetur sibi esse vivendum; ut et hic et ibi legem custodiat. Hic in exemplari, in speculo, in enigmate: illic in ipsa facie veritatis.

30. Possumus et illud intelligere; quia *διὰ πάντος* non solum id significat quod dicitur *semper*, sed

^a Edit, omnes, *ex ore tuo. Sunt enim tempora temptationum, quæ tollunt verbi semen e saxo, ne radicem habentes.* Vet. edit., *fructum afferant;* Rom., *non etiam fructum ferant.* Sed quæ resecaimus a textu in nullis Gall. mss. reperiunt. Et certe panitius locum inspicienti, non obscurum fuerit scioli cuiuspiam esse paraphrasim. Quo enim, quæso, ne radicem

etiam id quod, *per omnia*; quia ille per omnia Legem custodit, qui cum alii eruditus in Legge, sub Legge natus, et supra Legem devotionis suæ gradum promovens, liberatur ^b a Legge (Christus enim nos redemit a maledicto Legis) non sine lege Dei, sed in lege factus est Christi: aut certe si per omnia Legem custodiamus, si legitimam pueritiæ atque adolescentiæ disciplinam, juventutis conversationem, senectutis maturitatem, tramitemque singulis præscriptum ætatibus nequaquam vitæ nostræ usus excedat. Similiter etiam animæ nostræ quædam esse videntur ætates, per quas percurrit et transit; ut possit dicere: *Cursum consummavi* (II Tim. iv, 7). **1042** Denique animæ ætas est illa, de qua dicitur: *Et ætus senectutis vita immaculata* (Sap. iv, 9). Per omnia ergo Legem custodit, qui et in his corporis nostri ætatibus, et in illis animæ nostræ processibus non deviarit a Legge.

31. (Vers. 45.) *Et ingrediebar in latitudines; quia testimonia tua exquisivi.* Qui secundum mandata angustam et arctam graditur viam, ambulat in latitudine. Unde legimus: *In tribulatione dilatasti mihi* (Psal. iv, 2). Et alibi: *In tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine* (Psal. cxvii, 5). Sapiens enim in cordis sui ambulat innocentia, et de ejus fonte superfluit aquæ super ejus pluteas, qui mentem suam non intra corporalia et terrena concludit; sed dirigit ad cælestia, ut conversatio ejus in cælo sit. Audi nullas angustias sentientem: *Pressuram, inquit, patimur: sed non angustamur* (II Cor. iv, 9). Et quomodo coangustari poterat, cuius os semper patebat (II Cor. vi, 11); ne credentes coarctarentur? Ipse exponat quid sit ingredi in latitudine. Dicit enim: *Quia etsi corpus angustatum est, cor nostrum dilatatum est. Non angustamini in nobis: coarctamini autem in visceribus vestris.* (Ibid., 41 et 42).

32. Coangustari in Paulo non poterant, in quo erat altitudo sapientiæ, et fidei latitudo. Quomodo enim poterant coarctari in eo, qui erat vas electionis æternæ? Sed coarctati in semetipsis; quia improbis in se ipso coarctabantur, malitiæ suæ laqueis strangulatus. Constitue mihi avaritiam, villarum quotidie terminos proferentem, excludentem vicinos; utrum is tibi dilatari, non coangustari videtur, quem terra ipsa non capit? Quancumque spatia domus suæ porrekerit, clauditur angustis opinionis suæ finibus, cui quod habet non est satis. Sed non talis est, qui potest dicere: *Et ingrediebar in latitudine.* Addidit etiam causam: *Quia testimonia, inquit, tua exquisivi.*

33. (Vers. 46.) *Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebar.* Grate convenit ista vox martyri, qui vocatus ad sacrilegium, ex-

habentes? Nam quædam mss. aliquot legunt, *afferant*, id quidem ad semen, quæ vox collectiva est, potest referri.

^b Omnes edit., *a Legge. Christus enim nos redemit a maledicto Legis: et ideo non sine Legge, etc.* Sed præterquam quod, *et ideo*, in cunctis mss. deidefatur, minus sibi coarctat peries orationis; quocirca lectio mss. potior visa est.

probrantibus sibi regibus crucifixum Jesum, non A erubescerat : sed magis gloriabatur in cruce Christi, et illam mundi salutem esse testimoniis cœlestibus astruebat. Hos vocat Christus in Sponsa dicens in Canticis Canticorum : *Et veni tu, columba mea, in tegumento petrae, juxta prœmunitionem (Cant. ii, 14)*; hoc est, veni juxta Evangelium. Propugnacula fidei tuæ gesta sunt Christi : muri tui subsidia verba sunt Domini : passio Dominici corporis tua virtus est. *Ostende mihi faciem tuam, et insinua vocem tuam; quia vox tua suavis est, et facies tua pulchra (Ibid.)*. Suavis est vox, quia ore confessio fit ad salutem : et decora facies, quæ non erubescit Auctorem, non confunditur Redemptorem. Ostendit ergo faciem suam, signaculum crucis præferens : et insinuat vocem suam, auctoritatem prædicationis assumens. B In tegumento enim corporis Christi, quo redempta est a peccato, munimentum gratiæ spiritualis invenit: ut salutaria sibi et sentiat et loquatur. Suavis ergo vox quæ in divinis testimoniis loquebatur : decora facies, quæ in conspectu regum non confundebatur.

1043 34. Possumus et illos reges intelligere, quibus dicitur a Petro : *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus in adoptionem (I Pet. ii, 9)*. Sunt enim reges qui offerunt in Hierusalem sapientiæ suæ munera, quibus data est gratia verbum loqui, et quadam potestate regali flectere populos, et animas mulcere sanctorum : non erubescerent in eo; quia nihil alienum ab honestate loquerentur, quos nemo redarguat et repelat, quasi quia non sint digni, quos idoneos Christus ministros novi fecerit Testamenti, et jam in illo non erubescerent; eo quod non metuerent ne confunderentur disceptatione contraria assertionem superati. Rex igitur est qui non erubescat, ne in actu reprehendatur, redarguatur in sermonibus; eo quod et vita debeat esse fundatus et verbo. Itaque quamvis perfectus ita esset Propheta, ut non erubesceret in conspectu regum, tamen meditabatur in præceptis Dei omni vitæ suæ tempore, et opera sua elevabat, nihil agens quod terrenis cupiditatibus adhereret.

35. (Vers. 47, 48.) Ideoque ait : *Et meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi nimis. Et levavi manus meas ad mandata tua, quæ dilexi nimis; et exercebar in justificationibus tuis*. Pulcherrimus ordo iste, ut primo meditemur, et eorum præceptorum quæ diligimus, sit nobis assueta meditatio. Meditatione enim mandatorum cœlestium operis boni usus inolescit. Nam sicut meditationi verborum finis memoria est, ut quæ meditamur verba teneamus : sic meditationis præceptorum cœlestium intentio vel finis operatio est, actusque directus ad implenda præcepta divina,

quæ nisi quis diligit, implere non poterit : nec solum diligit, sed etiam nimis diligit.

36. Ideo prius posuit : *Et meditabar in præceptis tuis, quæ dilexi nimis*. Et subjecit : *Et levavi manus meas ad præcepta tua, quæ dilexi nimis*. Post meditationem etenim bonum est levare actus nostros ad præcepta Dei, atque id facere cum charitate, cum gaudio; ut non ex necessitate sit bonum nostrum, non cum mœrore atque mœstitia, sed voluntarium; quia servus invitus facit, amicus voluntarius. Nos autem studeamus ut dicatur nobis : *Jam non dicam vos servos, sed amicos (Joan. xv, 15)*, quia quasi amici mandatum Dei ex voluntate fecistis. Qui autem meditatur et diligit, et actus suos levat, ut faciat quæ placeant Deo : is debet non negligere, nec transcurrere mandata divina : sed exerceri in his, immorari plurimum, justificationes Dei crebro revolvens sollicitæ mentis affectu.

SERMO SEPTIMUS.

¶ Zain.

1. Littera secundum Hebræos Zain significat Latine, *duc te* : alibi significat, *huc*. Quid sibi velit ista interpretatio non satis liquet, nisi forte ut unusquisque se regat, et ipse sui ductor sit. Vel *huc*, id est, quo litteræ hujus versiculi vocant, dirigat iter. Meritoque in primo statim versu requiem suam postulat; quia ipse litteræ septimus **1044** numerus est quietis. Quæ autem major requies, quam ut in verbo Dei requiescat, atque ejus se gratia et consolatione demulceat.

2. (Vers. 49.) *Memento, inquit, Domine, verbi tui servo tuo, in quo mihi spem dedisti*. Verbum Dei dejectos nos atque depressos ad cœlestem gratiam provocavit; ut desideremus æternitatem, a despiciamus præsentia, temporalium incuriosi futura et invisibilia requiramus. Vocat igitur nos ad se Dei Verbum, sicut habes scriptum : *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos (Matth. xi, 28)*. Ideoque sequamur vocantem Dominum Jesum; ut a sæcularibus ad perpetua transeamus, nosque ipsos regere noverimus.

3. Ergo David, quoniam sæpe responsis erat civitatis cœlestibus, quibus remunerationem fidei meritumque speraret fore, sicut habes scriptum, dicente Deo per Nathan prophetam : *Accepi te de ovili ex uno grege, ut sis in principem in populum meum Israel; et eram tecum in omnibus quibus ingrediebaris et exterminavi omnes inimicos tuos a facie tua (II Reg. vii, 8 et 9)*. Et infra : *Et requiem tibi dabo ab omnibus inimicis tuis (Ibid. 11)*. Quo responso accepto, ait David : *Quid sum ego, Domine Deus meus,*

^a Edit. Rom. cum duobus mss., *Despiciamus præsentia, temporalia recusemus, futura, etc.* Antiquæ cum aliis aliquot : *Despiciamus præsentia temporalium incursionum, si futura, etc.* Major autem ac potior pars mss. ut nos in textu.

^b Edit. Omnes, *Ergo David [vocatus erat verbo Dei, et spem in eo habuit] quoniam, etc.* Sed inclusa

uncinis neque in Vat. neque in Gall. cod. reperire est. Addita vero ab aliquo videntur fuisse, qui cum intelligeret voces (*Ergo David*) referri ad inferiores illas, *Hoc igitur responso, etc.*, putavit sensum nimis esse suspensum. Unde ut ei vitio mederetur, voces a nobis resecatas adjecit.

cordare videantur, quo possimus et nos dicere: *A*pta gustasse, tentari solent prosperis superborum processibus: videntes eos qui prævaricantur legem, impietatis arbitros, arrogantes, contemptores fidelium, extolentes se adversus eas qui humiliant eorum secundum timorem Dei et præcepta cælestia, abundare in hoc sæculo divitiis, præconio, honoribus, potestatibus; eisque quo graviora commiserint, eo affluentiores successus commodorum sæcularium secundare: contra autem justos viros pleurumque laborare inopia, amissionibus filiorum, sterilitatibus conjugum; quo exagitati atque turbati, sensum mentis inclinent, ut putent in hoc quodammodo errare iudicium: non tenentes caput veritatis, quo evidentissime comprehenditur non in hoc sæculo, sed in futuro repositam nostrorum remunerationem esse meritum.

8. (Vers. 51.) Tertius versus est: *Superbi inique agebant nimis: a lege autem tua non declinavi.* Maximum peccatum in homine superbia est; quandoquidem inde manavit nostri origo delicti. Hoc telo nos primum diabolus vulneravit, et percudit. Nam nisi homo serpentis perauasione deceptus sicut Deus esse voluisset, et verum falsumque cognoscere, quod penitus discernere humana fragilitate non poterat; ideoque quod sequeretur acceperat, ne temeraria usurpatione de illa paradisi felicitate decideret: nisi, inquam, homo suis non contentus finibus interdicta temerasset, numquam feralis culpæ ad nos transisset hæreditas. Et quid de homine dicam? Ipse diabolus per superbiam naturæ suæ amisit gratiam. Denique dum dicit: *Ponam thronum meum super nubes . . . et ero similis Altissimo (Esai. xiv, 13 et 14),* consortiis excidit angelorum: cuius criminis digna mercede damnatus, hominem sibi participem requisivit, in quem consortium suæ transfunderet offensæ.

9. Quid igitur hoc peccato potest esse deterius, quod a Dei coepit injuria? Ideoque Scriptura dicit: *Dominus superbis resistit (Prov. iii, 34).* Tamquam suæ contumeliæ propulsator, veluti quoddam suscept adversus superbiam speciale certamen; tamquam dicat: Meus iste adversarius est, qui me læcessit, mihi debetur ista congressio. Unde et Apostolus multiplicis culpæ materiam esse superbiam declaravit, dicens de hæretico: *Quia ei quæ secundum pietatem est, doctrinæ non acquiescit: superbit nihil sciens, sed languescens circa quæstiones et pugnas verborum, ex quibus oriuntur invidiæ, contentiones, sacrilegia, suspiciones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum, et a veritate alienorum, existimantium quæstum esse pietatem (I Tim. vi, 3-5).* Quorum itaque expressit causam esse delictorum superbiam? Unde David commendare volens devotionem suam nulla superbiorum iniquitate attentatam, ait: *Superbi inique agebant nimis.* Non solum iniquitatem agentium, sed etiam nimiam iniquitatem pariter declaravit, quæ conveniret superbis: quorum ne aliquo tentaretur contagio, audi alibi dicentem: *Superbo oculo, et insatiabili corde, cum hoc non edebam (Psal. c, 5).*

10. Itaque quoniam quanta vis mali in superbia esset, expresserat, quemadmodum vinceretur debuit nos docere: meritoque quasi bonus doctor demonstrat remedium, qui exaggeravit venenum. Audi ergo quomodo excludas virus superbiæ: *A Lege, inquit, tuæ non declinavi.* Lex igitur Dei sola potest superbiæ virus hebetare, quæ informavit virum devotioni deditum, quali se regere debeat cautione. Muti enim non solum **1047** alleni a fide, sed etiam qui videntur non mediocriter Scripturarum præ-

11. Sed paucorum est istud advertere. Denique in principis etiam David ipse tentatus est; sicut habes scriptum: *Ecces ipsi peccatores et abundantes in sæculo obtinuerunt divitias, et dixi: Numquid sine causa justificavi cor meum, et laxi inter innocentes manus meas, et sui flagellatus tota die (Psal. lxxii, 12-14)?* Ita igitur et nostrum unusquisque, qui perfecti non sumus, hæc videns dicit: Ubi est providentia Dei, ubi iustitia? Superbus iste abundat, arrogans iste locupletatur, impius iste beatus et potens est: iustus autem ille, vides quemadmodum jacet dejectus atque defectus, quemadmodum ipso victo indiget: afficitur contumeliis ab isto impio, ab isto insolente conculcatur, excluditur? Non mediocriter utique ista tentatio est, nisi ad ea quæ sunt ventura prospicias, nisi præceptis plenius cælestibus iustuaris.

12. Denique et David putabat se ante hæc cognoscere, sed nesciebat; et ideo anxius fluctuanti animo laborabat. Unde ait: *Et æstimabam me scire: hoc labor est ante me, donec ingrediar in sanctuarium Dei, et intelligam in novissimis (Ibid., 46 et 47).* In quibus per id quod se extulerunt superbi, vidit prophético spiritu dejectiones fore, et ait: *Quomodo facti sunt in desolationem, subita defecerunt, et exterminati sunt propter iniquitatem suam, sicut somnium exurgentis (Ibid., 49 et 20)?* Cognovit igitur impiorum successus in hoc sæculo somnij esse similes, non veritatis: quorum emolumenta tandiu videntur esse, dum dormiunt. Ubi dormierint somnium suum, qui videbantur sibi potare, jam sitiunt: qui epulabantur, esuriunt, nihil solidum ex isto somnio, perfectumque referentes. Et bene somnium dormiunt sæculares viri, qui licet sæculo vigilent, Deo dormiunt, de quibus bene sanctus Job, qui eorum ante affluentiam mirabatur, ait: *Quia sicut paleæ jactantur a vento, et sicut pulvis turbine dissipantur. . . moriuntur autem cum amaritudine animæ suæ, nihil manducantes, nihilque boni habentes (Job. xxi, 18 et 25).* Justus autem habens bonæ fiduciam conscientiæ, in

^a Vet. edit. ac mss. prope ad unam, *doctrinæ superbit, nihil sciens.*

^b Omnes edit., *dejectus atque despectus.*

^c Omnes edit., *somnium suum; et sic deinceps. Et*

favet quidem is ad quem allatum videtur, psal. lxxv, versiculus 6, ὑπνοσαν ὑπνον αὐτῶν. Mss. tamen prope ad unum repugnant, quorum haud dubie sensus est hoc loco concinnior.

suis magis novissimis gratulatur, et sa vitæ hujus A exitu a laboribus intelligit liberari, mercedemque boni operis et factorum requirit dicens: *Reposita est mihi 1048 corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus iudex; non solum autem mihi, sed et iis qui diligunt adventum ejus* (II Tim. IV, 8).

13. Sed hoc ille ait, qui poterat dicere: *A lege autem tua non declinavi*; in quo non solum boni operis elucet gratia, sed etiam intimæ puritatis conscientiæ. Lex enim non solum agendi munus informat: verum etiam secretæ emundat mentis affectum. Non enim solum in operibus, sed etiam in ipsis occultis secundum legem Domino militamus; quia Lex dicit: *Non fiat^a verbum in justitia occultu in corde tuo* (Deut. xv, 9); ut non solum nihil opere facti-que delinquas, cum B superbus videris gloriari, nec sermone labaris: sed ne in corde quidem intimo, dum de Dei judicio disceptas, contrahas iniquitatis offensam: quæ quo putatur occultior, eo frequentior esse consuevit; ^b quia tuto putat unusquisque quod hujusmodi disceptationes, velut septus visceribus suis, conscientiæ suæ credat; cum ipse sui accusator in die iudicii sit futurus; quia revelantur cordis abscondita, testimonium perhibente conscientia accusationibus nostris.

14. Cujusmodi igitur sit propositum viri sancti, hoc evidentius loco exponitur. Primum enim memor esse debet promissorum cœlestium: secundo quæ viventibus merces statuta debetur. Deinde aliud propositum viri sancti est, ut etiã in periculis et adversis positus sit, spe tamen quam hausit ex serie C Scripturarum, se debeat consolari. Tertium propositum, ut etsi impios et sacrilegos videat, et superbos inique agentes abundare divitiis in hoc sæculo, non quasi incredulus declinet a lege; sed in ejus semitis perseveret, et fugiat superborum contagia. Contaminat enim omnis immundus: immundus autem superbus, de quo scriptum est: *Immundus ante Deum omnis tumidi cordis* (Prov. xvi, 5).

15. Quartum propositum viri sancti, ut memor sit iudiciorum cœlestium, sicut David asserit, qui dicebat: *Memor sui iudiciorum tuorum quæ a sæculo sunt, et me consolatus sum*. Nisi enim unusquisque legis instructus et informatus exemplis, credat semper vera esse Dei iudicia, cito declinat a lege. Qui autem præterita repetit, et ex semet colligit seriem vetustatis, cognoscit quod neque peccator pœnam suæ improbitatis evadat, neque justus æquitatis suæ præmiis defraudetur. Retexit enim animo quod ab initio Adam propter mandati cœlestis prævaricationem de paradisi ejectus sit incolatu, et Cain parricidalis sceleris pretium divinx sententiæ auctoritate damna-

tus exsolverit: quod Enach propter devotionem raptus ad cœlum, terrenæ malitiæ virus evaserit: quod Noe propter justitiã diluvi victor, generis factus superstes humani sit: quod Abraham propter fidem seminarium posteritatis suæ toto orbe diffuderit: quod Israel propter laborum tolerantiam, populum credentium proprii nominis signaculo consecraverit: quod ipse David propter mansuetudinem regali honore donatus, senioribus fratribus antelatus sit: quod Elias propter zelum Dei, curru elevatus 1049 in aërem, cœlestis sedis hospitium novi generis acquisierit incolatu.

16. Hæc qui novit retexere, habet unde gratiam suæ consolationis acquirat: ^c et contra; quia iudicia Dei vera sunt, sicut habes: *Judicia Dei vera, justificata in semetipsis, desiderabitia super aurum et lapideum pretiosum, et dulciora super mel et farum; etenim servus tuus custodit ea* (Psal. xviii, 10 et 11). Custodienti igitur dulcia sunt divina iudicia: negligenti autem ea amara esse non dubium est; ^d quia advertit in opprobrii turpitudine peccatorum propositum sibi divinx eventum esse sententiæ. Qui autem bene sibi conscius est, non turbatur utique, dicens: *Heredes sumus Dei, coheredes autem Christi; si tamen compatiamur, ut et simul glorificemur* (Rom. viii, 17).

17. Sed quis nostrum hujusmodi, ut se divinarum iudiciorum serie consoletur? Terribilia sunt peccatoribus etiam humana iudicia, quanto magis divina formidini sunt? Denique ut hoc illa quæ vere æterna sum, colligamus exemplo, videmus in hoc sæculo innocentes lætos ad iudicium festinare, odisse moras, celeritatem affectare iudicii: reos autem refugere et pavere, differre, vitare, mortificari denique, cum diem iudicii audierint constitutum. Beatus itaque ille qui illud cœleste iudicium lætus exspectat, Scit enim sibi regnum colorum, angelorum consortium, coronam quoque honorum repositam esse meritum.

18. (Vera. 53.) Consideremus nunc quod sit aliud propositum viri sancti, et ex sequentibus assemmus. *Puillanimitas, inquit, detinuit me a peccatoribus derelinquentibus legem tuam*. Non est hoc commune cum multis; nam plurimorum est contristari, si quam ab aliquo patiantur injuriam, si læsi, si appetiti, si decolorati sint. Nostra enim causa est: nos infirmiores fraudi nobis aliquam dolentiam fuisset. At vero qui fortior est, non propriam euptemiam dolet, sed aliena peccata; et in sua injuria lapsum alterius ingemiscit, et causam se fuisse deplorat lædenti erroris. Exemplum accipe Apostolicum; Paulus enim in peccato stebas alieno, sicut ipse ait:

^a Mss. non pauci, *verbum justitiæ occultæ*.

^b Edit. Rom. ex uno cod. Vat., *quia puto hoc viri sancti esse propositum, quo putat*, etc. Edit. autem vet. ac mss. omnes Gallic. ut nos in corpore; nisi quod vet. edit. cum uno aut altero ms. legunt: *hujusmodi disceptationes*, ubi nos ex aliis reposuimus.... *disceptationes*. Quod aptius ad sensum congruere non negabit, qui locum paulo accuratius inspexerit.

^c Edit., *E contra, qui non novit, non habet unde consoletur. Quapropter custodiamus iudicia Dei; quia iudicia Dei vera*. Cod. vero mss. magno consensu, *Et contra; quia iudicia Dei*, etc., ut supra in contextu. Sed videtur aliquem supplere voluisse, quod lectori suo cogitandum reliquit Ambrosius.

^d Ita mss.; edit. vero, *quia non advertit*. Sed ea negatione sensum everti manifestum est.

Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas (II Cor. II, 4). Et cum ipse contristaretur, eos ipsos quos arguebat, contristari volebat. Denique addidit: Non ut contristemini, sed ut sciatis quam charitatem habeo in vobis abundantius (Ibid.). Contristari enim volebat usque ad pœnitentiam lapsos, non usque ad mœstitiam profundiorē; tantum ut eorum qui arguebantur, mœstitia gaudium fieret arguenti. Unde ait: Si enim ego contristo vos, quia est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me (Ibid., 2)? Arguit itaque ut allevet diuturnitatem mœstitiæ, quo pœnitentia fieret in salutem: damnat, ut absolvat: excludit, ut recipiat: non ignoscit, ut liberet. Ideo talis Paulus, quia bene peritus in lege, cognoverat præceptum dicentis: Pusillanimitas detinuit me a peccatoribus derelinquentibus legem tuam.

19. Dolebat David, non quia contemnebatur, non quia ipse appetebatur, sed quia lex Dei relinquebatur; **1050** et eorum qui hoc faciebant, damnum dolebat, quod perirent Deo. Sicut bonus pater in phrenesi constituti filii, cum ab eo maledicatur, verberetur, afficiatur injuriis, non suam, sed ægroti deflet ærumnam; et contumeliam dolet, non quo sibi sit irrogata, sed quia per furorem quid faciat æger ignorat: ita vir bonus cum videt peccatorem non revereri, non honorare etiam canos senioris, quo præsentē, faciat aliquid indignum; non agnoscere, quadam peccandi insaniam, quam indecora et inhonesta committat, quasi moriturum dolet, quasi desperatum a medicis ingemiscit; et ut bonus medicus primo monet, deinde etiamsi gravia patiat, tamen tanquam ille ægrum, etsi cardatur, sustinet, et si maledicatur, non relinquit: et quidquid potest medicinæ adhibere, non denegat: nec tamquam contumacem deserit, sed tamquam bene de se meritum omni studio sanare contendit, exercens non solum artis peritiam, sed etiam mentis benignitatem.

20. Ita ergo etiam justus et cum contemnitur a peccatore, non avertitur: et cum læditur, furoris illud putat esse, non improbitatis, magisque vulnere ejus medicinam afferre desiderat, et compatitur, et dolet non propter se, sed propter illum qui desperato laborat incommodo: et dicit hunc unum ex fratribus sic laborare, sic affici, ut faciat mihi injuriam; qui si agnosceret me, honoraret utique, certe non læderet. Quid enim læsus est meo facto, ut habeat lædentis affectum? Ergo cum non suppetit causa lædendi, non potest culpa esse propositi. Ergo si justus sum, afficior propter charitatem, propter dilectionem, propter Ecclesiæ damnum, propter corporis detrimentum. Possum etiam illud dolere, quod etiam si ego lædentem non læserim, et non sim mihi conscius quod eum in me aliquibus injuriis excitav-

^a Edit. Rom. cum paucis mss., *habere nihil in se quod accuset, et justus non esse.* Forte quod creditum sit allusionem esse ad illud Pauli: *Nihil mihi conscius sum, etc.* Melius tamen ant. edit. ac reliqui mss. ut in textu. Hic siquidem significatur justos,

tamen causa illi fuerim lapsus ejus, quod innocentem lædendo delinquat, quod factus sim ei materia peccati.

21. Hoc ergo dolet David, et ideo dolet quia cum unum membrum patitur, et cætera membra compatiuntur. Ideo forte et illud positum est: *Justus in exordio sermonis accusator est sui (Prov. xviii, 17).* Nam etsi possit justus ^a habere in se quod accuset, et justus esse (quia nemo sine peccato præter unum Deum) et possit etiam peccator hoc ipso justus esse, quia accusator est sui, secundum illud: *Dic iniquitates tuas, ut justificeris;* attamen forsitan etiam aliquibus non videatur absurdum, ut etiam de illo dictum sit, quod justus sit qui se accusat pro alio. etiamsi in se nihil habeat quod accuset.

B 22. Quam igitur in his omnibus sancto David viri justi prima persona conveniat, consideremus. Accusavit se, nullo accusante: peccatum confessus est proprium, quando percussus est corde, eo quod numeraverit plebem. Qui et dixit ad Dominum. *Peccavi, Domine, quod fecerim hoc verbum: et nunc, Domine, aufer iniquitatem servi tui, quod deliqui vehementer (III Reg. xxiv, 10).* Itaque quamvis Scriptura habeat, quod apposita est ira Dei, ut irasceretur in Israël, **1051** quo regis prolapsio excusari videretur: tamen cum vidisset angelum qui stragem plebis esiciebat, percussit ictui se ipsum objecit dicens: *Ecce ego peccavi, et ego pastor malignam feci: et hic grex quid fecit? Fiat manus tua in me, et in domum patris mei (Ibid., 17).* Quasi justus ergo accusator sui fuit in ipso sermonis exordio, et peccatum suum agnovit, et iniquitatem propriam confitendo, justificatus est in semetipso. Alibi quoque de Uriæ morte coargutus a propheta ait: *Peccavi Domino (II Reg. xii, 13);* cui responsum est propter pœnitentiam ablatum a Domino ejus esse peccatum.

23. Item alio loco cum Semei malediceret ei, et lapidaret eum septem bellatoribus, per quos vindicare se posset, patienter ferebat; ne verbo quidem referens contumeliam: quin etiam cum Abessa dux ejus caput maledicentis vellet auferre, ait Rex: *Quid mihi et tibi est, fili Sarviæ? Quod maledicit mihi, Dominus dixit ei maledicere David (II Reg. xvi, 10).* Primum igitur culpam ejus excusavit, et causam ad Domini retulit voluntatem. Secundo in suum meritum retorsit; ut non illum errasse, sed se meruisse significaret. Tertio maledictionem illius sibi non solum non nocere, sed etiam prodesse memoravit sicut scriptum est: *Et dixit David ad Abessa, et ad omnes pueros ejus: Ecce filius meus qui exivit de semine meo, quærit animam meam; quanto magis filius Jeminei (Ibid., 11)?* Granditer impetum infregit ultoris. Quomodo enim maledictum extranei pro regis injuria vindicaret, cum filii adhuc parricidium inul-

etsi peccata gravia quibus justitia amittitur, in se non videant; ea saltem videre quæ sufficiant, ut se ipsi vere possint accusare: quemadmodum locus e Prov. laudatus satis ostendit.

tum maneret? Non utique extranei maledictum, et filii parricidium æqua esset lance pensandum. Et addidit: *Sine illum maledicere; quoniam dixit illi Dominus, donec videat humilitatem meam, et retribuatur mihi Dominus bona pro maledicto (Ibid., 12).* Est et aliud justii propositum longe omnibus perfectius et potentius, intervenire pro persequentibus, et excusare peccantes: quod legimus in Evangelio, dicente Domino Jesu cum crucifixus esset a perfidis: *Pater, dimitte illis; non enim sciunt quid faciunt (Luc. xxiii, 34).*

24. Liqueat igitur his magisteriis doctrinæ cœlestis, quod justus se accusare malit, quam alium deformare. Denique de Joseph, cui desponsata erat Maria mater Domini, scriptum est quod cum eam gravem utero vidisset, cum esset justus, noluit eam traducere (*Matth. i, 19*); et utique nullum adhuc audierat oraculum. Ita non solum ab ultionis atrocitate, sed etiam ab accusationis severitate persona justii aliena est: potiusque ducit suam remissionem accusari, quod non indicaverit, quam alienum crimen urgere. Sed dices: Quomodo dixit ipse David: *Lætabitur justus cum viderit vindictam impiorum (Psal. lvi, 11)*? Mihi videtur quia lætetur, quod ipse evaserit, non quia impii puniantur. Quæramus aliud justii propositum ex sequentibus.

25. (Vers. 54.) Itaque dicit: *Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ in loco peregrinationis meæ.* Merito peregrinationibus non frangebatur, superbos declinabat, eorumque prosperis successibus non movebatur. Consolabatur se in iudiciis cœlestibus, **1052**angebatur in alienis peccatis; quia cantabiles habebat iustificationes Dei. Quæ enim bene tenemus, cantare consuevimus: et quæ cantantur, melius nostris adhærent sensibus. Non enim perfunctorie transimus quæ legimus; ut tunc tantum cum legimus ea, in memoriam eorum redire videamur: sed etiam cum abest codex manibus, tamquam animantia quæ probantur et munda habentur in Lege, etiam quando non pascuntur ruminare consueverunt, ex senetipsis alimenta sibi recondita proferentia: ita et nos de nostræ memoriæ thesauro, de interioribus nostris ruminandum nobis pabulum spiritale promamus. Hymni nobis, canticum nobis, psalmi nobis iustificationes Domini sint. Psallamus spiritu, psallamus et mente; ne si oblitii fuerimus, in tempore necessitatis dicatur unicuique nostrum: *Abjecisti sermones meos post te (Psal. xlix, 17).*

26. Ideoque ut expelleretur et eliminaretur oblitio a domo sancta sua, cantatores sibi fecit verus

^a Edit. ant. cum maxima parte mss., quod non iudicaverit. Rom. cum mss. aliquot, ... non vindicaverit. Cod. Remig. indicaverit, id est, accusaverit, sive crimen detulerit, quo sensu non semel hoc verbi accipitur apud Ciceronem. Et hic quidem optime, uti orationis docet series.

^b Saltatio inter actus religionis habita est non solum apud Hebræos, verum etiam apud gentiles. Hinc Romæ Sallii sacerdotes Martis atque Ilerculis. Hinc varia saltationum genera in honorem deorum instituta; de quibus Lucianus in lib. *περὶ ὀρχήσεως*; nec

Salomon, qui toto spiritu inquirendæ cognitioni divinitatis intenderent; ne psallentes deessent Ecclesiæ suæ, quorum cantu nequam spiritus fugaretur (*II Paral. v, 12*): sicut David sancti docemur exemplo, quo psallente, malus ille spiritus expellebatur, qui Saul regis corda vexabat (*I Reg. xvi, 23*). Prophetæ quoque ut prophetarent, psallendi peritum jubebant psallere, quo suavi invitata dulcedine spiritalis infunderetur gratia (*IV Reg. iii, 14*). Et in Evangelio legimus in domo patris illius filium recuperantis præcrepisse symphoniam, qua epulantes delectabantur fideles, perfidus autem impatienter audiebat (*Luc. xv, 28*). Dulcis igitur est cantilena, quæ non corpus effeminat, sed mentem animumque confirmat. Ideoque canticum dicitur Domini Testamentum; quia remissionem omnium peccatorum, Domini que iustitias in Scripturis Evangelii suavi mentis exultatione concinimus. Ipse quoque Dominus non dedignatus est dicere: *Cantavimus vobis, et non saltastis (Luc. vii, 32)*. Cantavit nobis in Evangelio veniam delictorum: debuerunt Judæi mentem attollere non bistrionico corporis motu, sed sancto Spiritu. Non fecerunt, ideo reprehenduntur.

27. Sed etiam et corporis saltatio in honorem Dei laudabilis habetur. Denique saltavit David ante arcam Domini, et vidit eum Michol filia Saul saltantem, et percutientem in organis harmonizatis in conspectu Domini, et ait ad eum, posteaquam se domum recepit: *Quid utique honorificatus est rex Israel; quia denudatus est hodie in oculis puellarum suarum ancillarum, sicut unus ex saltatoribus?* Et dixit David ad Michol in conspectu Domini: *Benedictus Dominus qui elegit me super patrem tuum, et super omnem domum illius constituere in principem super plebem suam Israel et Judam: saltabo in conspectu Domini, et denudabor adhuc sic, et ero nugæ in conspectu tuo, et cum puellis cum quibus dixisti me nudatum, glorificabor.* Et Michol, inquit, *filia Saul non erat filius usque in diem mortis ejus (II Reg. vi, 20 et seq.).* Evidens itaque exemplum quod et **1053** Propheta qui percutiebat in organis, et saltavit ante arcam Domini, iustificatus est: et illa quæ reprehendit eum, sterilitate damnata est.

28. Sed non satis est ut aliquis cantabiles habeat iustificationes Dei, nisi terrenarum exuat se servitio sollicitudinum. Ideoque addidit: *In loco peregrinationis meæ (Psal. xxxviii, 13).* Convenit sibi; siquidem et alibi ait: *Advena sum ego in terra hac (Ephes. ii, 19).* Unde et Apostolus non vult nos in domo Dei, fideique vocatione advenas esse et peregrinos: sed

non in libro de Orchestra fuse Meursius.

^c Era. et seq. edit. in marg., in organis ἡμοσμήτοις. Amerb. et Gill. in corp., in organis armonizatis. Mss. magno numero, armonizatis. Optime omnium Remig., armonizatis.

^d Rom. edit., ad Helchol; Saltabo in conspectu Domini. Et: Benedictus, etc. Habent quidem LXX verbum ὀρχήσασθαι; sed cum apud Ambrosium nec in mss. nec in ant. edit. inveniat, verisimile est, illud ab exemplari quo Vir sanctus usus est, abfuisse.

cives sanctorum et domesticos Dei. Qui enim domesticus Dei est, exsul est mundo : qui conversatur in cœlestibus, peregrinus est terris. Peregrinabantur in hoc mundo Hebræi, naturam incendii non sentientes : cantabiles habebant justificationes Dei, cum hymnum Deo de creaturarum laudatione cantarent.

29. Deinde qui cantat, vacuus est, et diversarum cogitationum curas relegat, sequestrat avaritiam, et non solum corporis voce, sed etiam mentis vivacitate se mulcet. Non enim tamquam mœstus inopiæ sollicitudine, sed tamquam liber ab omnibus corporalium affectibus passionum canebat idem Propheta : *Psallam tibi, Deus, in cithara, sanctus Israel. Gaudebunt labia mea, cum cantavero tibi : et anima mea, quam redemisti (Psal. lxx, 22 et 23)*. Cantabat hæc lætus, tamquam his melioribus epulis pasceretur. Epulabatur enim animus pie devotionis alimento. Non solum itaque hymni et psalmi, sed etiam Legis præcepta cantabilia sanctis sunt. Denique cantabat Moyses qui Legem accepit, cum prætergressus pedibus mare, servati populi ductor justificationes Domini prædicaret.

30. (Vers. 55.) Superest adhuc propositum egregium viri justii, quia omni tempore circa Dei laudes esse debet intentus, non solum die, sed etiam nocte. Ideoque addidit : *Memor fui nocte nominis tui, Domine, et custodivi legem tuam*. Videamus si et ille memor est, qui vocat Dominum verbo, non custodit autem mandata divina. De quo dictum est satis, quia non quicumque dicit : Domine, Domine, acceptus est Christo : sed qui operibus bonis fidelem suam probare potuerit affectum (*Math. vii, 21*). Fides ergo, probitas, innocentia memorem probant. Quod autem ait : *Memor fui nominis tui*, plena devotio est ; quia nemo dicit Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto. Hoc nomen invocetur diebus ac noctibus, nullum tempus precandi vacuum sinat sancta devotio præterire.

31. Si studentes igitur doctrinis sæcularibus perparum somno indulgent, quanto magis qui Deum cupiunt cognoscere, non debent somno corporis impediri, nisi quantum naturæ satis est? David per singulas noctes lectum suum lacrymis diluebat : surgebat etiam noctis medio, ut Domino confiteretur : et tu totam noctem sopori existimas deputandam? Tunc magis tibi orandus est Dominus, tunc præsidia postulanda, culpa cavenda, quando videtur haberi secretum : tunc maxime quando tenebræ in circuitu meo, et parietes me operiunt, considerandum quia Dominus omnia intuetur abscondita. Ne dixeris ergo : Circumfusus sum tenebris, quis me videt? Et quem **1054** vereor septus parietibus et inclusus? Quia *Vultus Domini super facientes mala (Psal. xxxiii, 17)*. Deinde si arbitrum non vides, te ipsum non vides? Tuæ conscientiæ testimonium non vereris? Nescis

^a Edit. vet. ac mss. aliquot : *tunc perturbatur cor, squalorem immunditiæ non veretur*. Alii : *tunc perturbatur cor squalore immunditiæ : non videtur castitas*. Rom. edit. . . . *squalor immunditiam non veretur ;*

illam caliginem noctis non oportorium, sed incitium esse peccati? Cum somno et cibo fervent corpora, tunc etiam vigor mentis sopore laxatur, somno resolvitur : tunc irrepit impuri libido concubitus : tunc perturbatur cor, squalor immunditiæ non videtur, castitatis puritas non consideratur, pudicitiae gloria non recensetur. Nox erat quando Judas prodidit, quando Petrus negavit.

32. Illo igitur præcipue tempore justificationes Dei animo retexendæ sunt, relegenda mandata hortatoria. Illa de castitate præcepta non abant : his occupata mens flagrantiam libidinis, carnis restinguat ardorem. Tene illud animo : *Lavabo per singulas noctes lectum meum (Psal. vi, 7)*. Quis enim stupris deditus, flagitiis involutus, lavat per singulas noctes lectum suum? Nescit flere qui stenda committit ; et cum sit ipse lacrymabilis, non habet poenæ lacrymas suæ. At ille qui castigat corpus suum, et sui sollicitus gubernator est, atque ingenuiscens et dolens lapsus superioris offensæ querit quomodo abluat eam fletibus poenitentiae, hic lavat per singulas noctes lectum suum. Non dormiamus ergo totis noctibus : sed maximam partem earum lectioni et orationibus deputemus.

33. Audi Ecclesiæ vocem querentis etiam in noctibus Christum. *In cubili, inquit, meo, in noctibus quaesivi quem dilexit anima mea (Cant. iii, 4)*. Accipe secundum litteram. Quæsivit in noctibus orando, deprecando, etiam lacrymis deplorando. Quæsivit in noctibus ; quia posuit tenebras latibulum suum ; ut quaerere eum sollicitius disceremus. Quæsivit igitur in prophetis Ecclesiæ ex gentibus congregata, et ideo credidit. Denique adventus Dominici testimonia de prophetis evangelistæ Paulusque posuerunt. Unde scriptum est, quia *nox nocti indicat scientiam (Psal. xviii, 3)*. Quæsivit in noctibus, in persecutionibus et adversis, in tribulationibus et laboribus duris. Nox est omnibus quibus non est perfecta securitas ; unde ait Dominus : *Veniet nox, quando nemo potest operari (Joan. ix, 4)* ; cum in hoc mundo sum, lux hujus mundi sum. Non ergo operemur in tenebris. Si enim lucent opera nostra, non operamur in tenebris, sed in lumine. Dies est quibus adest Christus : nox est quibus se denegat.

34. Non magnum ergo si tunc Domino gratias agas, quando in prosperis et secundis es : sed si tunc adhaereas Christo, quando te persecutor exagitat, quando aliqua procella perturbat. Amisisti filium? In illo dolore, in illa nocte, in illa destitutione memento Domini Dei tui ; ne quasi non exauditus, ingratus sis, et in tua prævariceris ærumna. Pulsus es in exilium? Memento Domini Dei tui ; ne patriæ interdictæ tibi, charitatem Deo præferas. Alicujus divitis oppressus potentia amisisti proprias facultates, indiges sumptu? Memento Domini Dei tui, ne

castitatis, etc. Sed omnino optime Remig. cod. et alii nonnulli, quos idcirco hic sequi nobis visum est.

^b Rom. edit., *non habet culpæ lacrymas suæ.*

^c Omnes edit., *evangelistæ Psalmisque posterunt.*

nox te egestatis abducat a devotionis affectu. Hoc A est pallium posteaquam cœpit esse perfectior. est enim mandatum Legis, ut in nocte magis quæras, quando magis **1055** exaudiaris a Domino, et possis dicere : *In tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine* (*Psal. cxvii, 5*).

35. Sed nec quærere perfunctorie abundat ad gratiam, sed ut insistas et intendas muneri. Denique ista vel Ecclesia vel anima, quæ requisivit in cubili, quæsit in noctibus, primo non invenit; quia fortasse in cubili quæsit (*Cant. iii, 2-4*): sed posteaquam surrexit, et abiit in civitatem (vide ne illam civitatem in quam Dominus celebraturus pascha, discipulos destinavit dicens (*Matth. xxvi, 48*): *Ite in civitatem ad quemdam*), posteaquam in foro, ut dixi, quæsit, invenit quem dilexit, ubi oleum venditur, quod expectantes Sponsum emere consuerunt (*Matth. B xv, 9*), ubi jus, ubi leges. Si lex spiritalis, et forum est utique spirituale, ubi disputant periti legis æternæ. Quod forum non litibus tumultuosum est, sed Christi tribunalibus gloriosum. Ubi quæsit, inquam? In foro: et post quæsit in plateis, de quibus hi qui ad patrisfamilias Evangelici prandium convenirent, colligebantur, qui vocati excusandum se ab hujusmodi opellis non putarunt (*Luc. xiv, 21*). Posteaquam in foro, inquam, et plateis quæsit, incidit in eos qui circumneant civitatem (*Cant. iii, 3*): et tunc demum potuit invenire quod quæsit, fortasse eo quod in tribulatione et metu posita magis inveniat gratiam. Denique in posterioribus ait: *Invenierunt me qui circumneant civitatem . . . tulerunt mihi pallium* (*Cant. v, 7*). Habuit ergo certamen: sed qua ratione C supra non tulerint pallium, hæreo reperire; nisi forte quia ibi interrogasse se dixit: *Numquid quem dilexit anima mea, vidistis* (*Cant. iii, 3*)? Quæ Christum loquebatur, nec exuta est pallio, et quem quærebat, invenit.

36. Disce quemadmodum quærat Christum. Ab his utique qui non perfunctorie quærant, sed violenter retinent, sicut ista quæ ait: *Tenui eum, et non dimisi eum* (*Ibid., 4*), fide invenit, meditatione constrinxit. Si bonos custodes accipimus, utique angeli sunt. Qui ergo angelos transivit, Verbum invenit; ideo non multum intervalli fuit, cum transivit ab his, et invenit Jesum. Quomodo ergo infra tulerunt pallium; nisi forte a quia processu oppressæ fidei D Ecclesia dum nudatur, a Domino plus amatur, expoliâns se veterem hominem, ut novum induat, quem non operiunt indumenta, sed mentis secreta clarificant: aut quia amictum sapientiæ sæcularis ad Christum ventura deposuit? Et Noe exutus

^a Edit. Rom., *quasi processu operis, sive fidei*. Vet., *quia processu opere suæ fidei*. Mss., *quia processu*; alii, *operum*; alii, *operosæ*, multi, *oppressæ*; non pauciores, *astentæ fidei*. Rursus eodem loco vet. edit. cum parte mss., *Dominus plus amatur*. Rom. cum alia parte, *a Domino plus amatur*.

^b Ex toto hujus operis contextu, et ex hoc potissimum loco evidentissime colligitur talem Ambrosii tempore fuisse hujus psalmi in exemplaribus Hebræicis, Græcis, ac Latinis divisionem, qualem etiam nunc in eis reperimus. Porro observandum obiter

37. (Vers. 56.) Simus ergo memores justificationum cœlestium, ut dum eas secreta mentis voce cantamus, memores simus in nocte nominis Domini, et dicamus, ut scriptum est: *Hæc facta est mihi; quoniam justificationes tuas exquisivi*; hoc est, hæc memoria facta est mihi, ut memor essem et in nocte nominis tui, non ebrietate sopitus, non epulis resolutus in somnum, non curis sæcularibus occupatus; ut oblivia mihi tuæ venerationis irreperent: **1056** sed quotidiana meditatione membra castigans, et intentionem mentis exercens, ut assiduitate fiat nobis cursus iste solemnus; ut Dominum Jesum etiam in noctibus toto veneremur affectu, cui est gloria, laus, perpetuitas a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

SERMO OCTAVUS.

π. Heth.

1. Octava littera *Heth*, quæ interpretatione latina dicitur *pavor*: sanctorum pavor esse consuevit. Denique pavor cecidit in Abraham (*Gen. xv, 12*), cum sacrificium offerret plenum mysterii spiritalis. Ipse quoque David ait: *Ego dixi in pavore meo: Omnis homo mendax* (*Psal. cxv, 2*). Religionis enim reverentiam significat magis, quam infirmitatem timoris; licet etiam ipse timor secundum Deum sanctus sit: *Initium enim sapientiæ timor Domini* (*Psal. cx, 10*) Ergo qui timent Deum, sapientes: qui autem sapientes, beati; *Beatus enim quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum* (*Psal. cxiii, 12*). Hi quoque qui timent Deum, beati sunt, sicut exempli exstat auctoritas, quia *Beati omnes qui timent Dominum* (*Psal. cxxvii, 1*). Ita colligitur quia timentes Deum, et sapientes sunt, et beati. Sanctus igitur timor Domini; quia vere sanctorum est pavor.

2. (Vers. 57.) Denique præmissa hac littera, statim sequitur persona justii dicens: *Portio mea, Domine: dixi custodire legem tuam*.^b Codices plerique hunc versiculum, qui primus est litteræ octavæ, ultimo loco litteræ habent septimæ: sed secundum Hebræos emendatus apud Græcos psalmorum liber hunc versum docuit nos octavæ litteræ copulandum. Deinde ordo ipse et numerus versuum ita convenit, ut ab eo incipiat octava littera.

3. *Portio*, inquit, *mea Dominus*. Quam rarus in terris qui possit dicere: *Portio mea Dominus*: quam alienus a vitiis, quam segregatus ab omni labe peccati, qui nihil habeat commune cum sæculo, nihil mundi hujus vindicet sibi,^c non sit corporalium

versum Ambrosio idem esse ac sententiam, sive absoluti sensus comprehensionem; cum sæpius, ubi de sacris paginis agitur, versus nihil aliud significet, nisi vocum seriem quam nos Galli lineam vocitamus. Hæc autem omnino sex dictionibus constabat, eoque consilio excogitata fuerat, ne quid Scripturæ aut demi aut adjici posset. Vide Criticæ vet. Testam. cap. 26.

^c Mss. tres, *non sit corporalium possessionum cupiditas*. Decem cum ant. edit., *non sit corporalium possessio cupiditatum*. A quibus non abit edit. Rom. nisi

possessor cupiditatum, quem non inflammet libido, non stimulet avaritia, non lascivia effeminet, non luxuria decoloret, non sternat ambitio, non maceret invidia, non aliqua negotiorum sæcularium cura sollicitet, verus minister altaris, Deo, non sibi natus.

4. Levi enim, ut habet interpretatio, significat ipse mihi assumptus, significat et ipse meus, significat et tantum assumptus, significat et assumptus mihi. Ipse idem et mihi Levi, et Deo est; quomodo idem et mihi sacerdos, et Deo est: et mihi advocatus, et Domini deprecator: pro me offerens sacrificium, et idem se offerens Domino? Denique et alibi Levi interpretatione dicitur, pro me. Etenim si a me nominetur Levi, pro me est: si pro me offerat, pro me est: si pro me interveniat, pro me est. Sin autem vocetur a Domino, ipse mihi dicitur, hoc est, non alii tributarius, non decimarius, **1057** non de possessione munificus: ipse mihi, hoc est, tamquam abundans pro his omnibus, non ab hoc decimas, non fructus, non dona quæro, non munera, ipse mihi pro munere est, ipse est pro tributo: non in possessione sua munificus mihi, sed ipse mihi possessio, ipse meus fructus, ipse meus census assumptus mihi, vel assumptus a me. Non potest hoc sine divina esse gratia. Sicut enim possessio non potest mea esse, nisi emero eam; sic non potest esse Levi, nisi fuerit assumptus a Domino; cum enim assumptus fuerit, recte dicitur ipse meus. Denique cum Moysi dictum esset ut populo Judæorum per tribus singulas divideret incolatus, et distribueret singulis tribubus portionem, tribum Leviticani excepit Deus dicens: *Filiis Levi non erit portio, neque sors in medio fratrum suorum; quia Dominus Deus pars eorum est* (Deut. x, 9). Et alibi: *Ego Dominus portio eorum* (Num. xviii, 20).

5. Negatur his terrena divisio; ut ipsi dum sæcularem sibi non vindicant portionem, flant cœlestis possessio: vel hoc solum noverint possidere, hoc est, fidei et devotionis obsequium; multo ditiores quam qui possessionum suarum spatia ampla diffundunt. Quantumlibet enim fines suos extendant, et terra deficit, et mare includit insanas cupiditates, et pendunt tributa majora quam fructus sunt. At vero iste nihil sibi possidens, nulli nisi Deo militat, supra terram ejus est portio, non eum terra deficit, non mari clauditur. Cui portio Deus est, totius possessor est naturæ. Pro agris igitur ipse sibi satis est, habens bonum fructum, qui numquam possit perire: pro domibus satis est sibi, ut sit habitatio Domini, et templum Dei, quo nihil potest esse pretiosius. Quid enim pretiosius Deo? Aut quid deest ei viro qui potest dicere: *Non contingat mihi gloriari nisi in*

cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo (Galat. vi, 4)? Non potest in hoc princeps mundi hujus sibi consortium vindicare, in quo nihil suum invenit.

6. Ideoque Dominus qui venit docere, ut fieret nobis Deus portio, ait: *Venit enim hujus mundi princeps, et in me invenit nihil* (Joan. xiv, 30). Meritoque nos imitatores sui esse volens ait: *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam* (Matth. x, 9). Unde Petrus ostendens in Deo portionem sibi esse, non in sæculo, ait: *Argentum et aurum non habeo, sed quod habeo, hoc tibi do, in nomine Jesu Christi Nazareni surge et ambula* (Act. iii, 6): hæc est portio mea: hæc est sors mea: portio mea Christus est. *In nomine, igitur, Christi Jesu surge et ambula*, hoc est, in portione mea dives sum, in portione mea potens sum: merito tales præsumo fructus istius portionis, ut salus et vita donetur: quia hoc est istius patrimonium portionis quam elegi mihi. Dixit hoc claudus, et surrexit qui erat claudus ab utero matris suæ. Quomodo ergo Petrus poterat portionis suæ damna sentire, qui naturæ damna reparabat?

7. Quare non habeas argentam atque aurum, Petre, dic nobis: dic etiam quid sit istud quod habere te dicis, qui omnia quæ habebas, te reliquiasse dixisti. Sic enim locutus es Domino: *Ecce nos omnia reliquimus, et secuti sumus te* (Matth. xix, 27), hoc est, non **1058** quæsimus quæ sæculi sunt, non quæsimus partem de possessionibus: sed te elegimus portionem. Reliquisti ergo ante omnia, Petre, quæ habebas; unde habes quod habere te dicis? Surgit claudus, et sono tui sermonis erigitur. Sanitatem aliis donas, qui indigebas ipse tuæ salutis auxilio. Reliquisti ergo quæ habebas, et cepisti quæ non habebas. Christus tibi portio, Christus tibi possessio est. Illius nomen a tibi munificum, illius nomen tibi est fructuosum, illius nomen tibi tributa dependit, et bona tributa, non pecuniæ, sed gratiæ. Portio tua non ariditate siccatur, non imbre diluitur, non frigore uritur, non tempestate quassatur. Per diem sol non uret te, neque luna per noctem. Serva portionem quam elegisti; ea est enim portio, quam terrenæ partes æquare non possunt. Quid enim est quod conferri possit his, de quibus Deus dicit: *Et inhabitabo in illis* (Levit. xxvi, 12). Quid magnificentius hospitio cœlesti? Quid beatius possessione divina? *Et deambulabo*, inquit, *in his* (II Cor. vi, 16). Alii queruntur de sui ruris angustiis: in te Deo est ampla possessio, in quo deambulare se dicit, hoc est, laxa spatia habitationis inveniens, qui terram includit manu; sic enim scriptum est: *Quis mensus est manu aquas, et cœlum palmo, et universam terram*

quod ex uno cod. Vat. habet: *Cui sit*, etc. Sed cum relativum neque in edit. aut. neque in ms. ullis Gall. reperire sit, lectionem cod. Remig. ac Vind. potiorrem duximus.

^a M. s. Rem., Fisc. et Sorb. duo, *tibi munificum. Et secuti sumus te, hoc est, quæsimus Jesum. Illius nomen tibi*, etc.

^b *Urere*, non modo noxiam vim caloris ac frigoris

passim significat, verum etiam cujusvis alterius rei. Sic Horat. lib. 1, ep. 40:

Ut calceus olim
Si pede major erit subvertet, si minor uret.

Id est, lædet. Hoc etiam modo locutum reperimus B. Hieron. atque alios.

clausa manu (Esai xl, 19)? Cui mundus angustus est, tu ei ampla es domus. Portio, inquit, mea Dominus. Dicit hoc martyr. Ipsi ergo vivamus, cui mori est gloriosum. Aliis verbis quam bene dixit hoc Paulus, ostendens nullam habere se in hoc sæculo portionem! Sic enim scriptum est: Usque ad hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis vapulamus, et instabiles sumus, et laboramus operantes manibus nostris. Maledicimur, et benedicimus: persecutionem patimur, et sustinemus: blasphemamur, et obsecramus. Tanquam lustramenta hujus mundi facti sumus, omnium purgamenta usque adhuc (I Cor. iv, 11-13).

8. Fortasse moveat quod purgamentum se esse dixit. Non enim est. Sed hoc sæcularibus videtur, qui putant summam in divitiis esse gloriam, vel decorem. Nonne isti universos purgamenta esse putant, quicumque illis obsequuntur propter divitias, et mirantur eos propter opes, timent propter potentiam, laudant propter nobilitatem? Sed hæc omnia Paulus detrimenta magis putabat esse, quam comoda. Ideoque ait: *Quæ mihi lucra fuerunt, hæc duxi propter Christum detrimenta esse, propter eminentem scientiam Christi Jesu Domini mei, propter quem omnium detrimentum passus sum, et æstimor stercore, ut Christum lucrifaciam (Philip. iii, 7 et 8). Æstimor, inquit: non et hæc mea, sed aliena sententia. Frequenter enim æstimatur pauper ille irridendus et execrandus propter illuviem vestium, aut vulnerum cicatrices; eo quod in terra nullam habeat portionem; et tamen portio ejus in cælo est. Anima ejus ibi sibi patrimonium collocavit, quia audivit Jesum dicentem: Nolite thesaurum vobis condere in terra..... sed thesaurum, inquit, vobis condite in cælo (Matth. vi, 19 et 20).*

9. Sed hoc divites audire non possunt. Clausas aures habent, et sono æris obtusas: nummus magis illis resonat, quam verba divina. Denique **1059** accessit quidam dives ad Dominum, qui portionem Dominum non habebat. Habebat enim multas possessiones: sed Dominus non inter multa numeratur, non enim dignatur habere cum sæculo consortium. Quæ enim portio justitiæ cum iniquitate? Dicit ergo hic dives: *Quid faciens vitam æternam possidebo (Luc. xviii, 18)?* Respondit ei Dominus: *Mandata nosti? Non homicidium facies, non adulterabis, non falsum testimonium dices (Ibid., 20 et 21):* ostendens vitam æternam in his esse mandatis. At ille justificare se volens dicit. *Hæc omnia feci, quid mihi restat?* Ad quem Dominus ait, volens ei Dominum fieri portionem, non pecuniam, non possessiones, sed verum Deum: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo, et veni, sequere me (Ibid., 22).* Verum ille cui portio aurum atque argentum erat, sine quibus esse non poterat, et cum quibus Dominus illi portio esse non poterat, contristatus est. Unde Dominus pronuntiavit impossibile esse, ut dives intret in regnum cælorum, sed quod impossibile per hu-

manas cupiditates, hoc per divinam gratiam solam posse esse possibile.

10. Alibi quoque ait: *Quicumque reliquerit patrem aut matrem, domum, aut fratres, aut sorores..... centuplum accipiet in hoc sæculo, et vitam æternam possidebit (Matth. xix, 29).* Forsitan autem dicas: Uti- que qui relinquendo domum (per donum autem totum censum intellige), qui relinquendo propinquos Deum secutus fuerit, portio Domini est, et portio Deus illi est; habet etiam vitam æternam; et quia accepto centuplo fit in hoc sæculo dives, dives, in- quies, intrat in regnum cælorum. Deinde si centu- plum dat Dominus eorum, quæ etiam simpla impe- dimentum afferre consuerunt ad perceptionem hæ- reditatis æternæ: centum ergo possessiones reddit pro una possessione, centum pondo auri pro uno pondere.

11. Multos quidem in hoc sæculo qui sua pauperibus donaverunt uberiore thesauro locupletatos fuisse cognovimus. Et pulcherrimus locus, ut etiam ad mi- sericordiam provocentur. Sed non debent a Domino sæcularem hujusmodi exigere mercedem, nec spe- rare quæ mundi sunt: sed magis quia iis qui omnia reliquerint, Deus portio est. Ipse est utique merces perfecta virtutum, qui non centupli enumeratione, sed perfectæ plenitudinis æstimatione censetur. *Ego, inquit, Deus tuus sum (Gen. xvii, 1).* Non dixit, ero, sed jam sum, jam inhabito, jam possideo. Aufert dilationem, ubi invenit justii confessionem. Sane alibi ait: *Hodie mecum eris in paradiso (Luc. xxiii, 43).* Futurum promittit: sed id quod futurum est, unius diei spatio non patitur protelari. Denique po- tuit dicere: *Mecum eris in paradiso:* sed addidit, *hodie*, ne dilatione gratia minueretur.

12. Sed non illi soli dicit Dominus Jesus: *Hodie mecum eris in paradiso:* sed et tibi dicit: *Mecum eris in paradiso*, si confitearis Dominum Jesum, si ejus patrociniū tibi poscas, si et ipse dicas: *Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum (Ibid., 42).* Sed tibi non dicit: *Hodie mecum eris:* dicit martyri: *Hodie mecum eris in paradiso.* Tibi non dicit, quia adhuc **1060** es in hoc febrienti corpore constitutus, in hoc concupiscenti, in hoc terrena adhuc desideranti: sed cum potueris dicere: *Dirupisti vincula mea (Psal. cxv, 16),* hoc est, solvisti cursum istius vitæ, liberasti me ex hoc mortis corpore, tunc tibi dicit: *Hodie mecum eris in paradiso.*

13. Habes igitur, homo, inter multa proposita etiam hujusmodi portionem. Proposuit tibi Dominus in portione possessiones, in portione aurum, in portione argentum, in portione honores, in portione nobilitatem: proposuit etiam in portione se ipsum. Habes plurimas portiones, elige quam putas. Non te numerus perturbet, sed excitet gratia: non labor avertat, sed fructus invitet. In portione divina gemitus et labores sunt. Unde et sanctus Apostolus, cui portio Deus erat, ait: *Hæredes sumus Dei, cohæredes autem Christi; si tamen compatimur, ut simul glorificemur (Rom. viii, 17).* Vides quia ubi hæreditas

Christi est, ibi debeat esse compassio. Qui autem A compatitur, non perfunctorie compatitur, sed ut tribulationes Christi in corpore suo impleat, sicut implebat et Paulus, implebat et Hieremias, qui ait sub hac ipsa littera : *Misericordia Domini est quod non defecimus*; ^a *quia non sunt consummatae miserationes ejus : renovabit illas sicut lux matutina (Coloss. 1, 24)*. *Multi sunt gemitus mei, et cor meum deficit. Sors mea Dominus, dixi ; ideo sustinebo eum (Thren. III, 22 et seq.)*. Qui ergo sustinet Dominum, sors Domini est. Unde et David qui ait : *Sustinui Dominum, et respexit me (Psal. xxxix, 2)*, hoc loco portionem sibi Deum esse profitetur.

14. Quam rarus qui istud usurpet sibi : non nobilitate, non divitiis usurpatur. Denique rex ille dives ait : *Sum quidem et ego mortalis homo, similis omnibus, et ex genere terreno illius qui prior factus est, et in ventre matris figuratus sum caro : decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine, ex semine hominis, et delectamento somni conveniente : et ego natus hausi communem aerem, et similiter in terram decidi, et primam vocem similem omnibus emisi plorans : in involumentis nutritus sum, et curis magnis. Et addidit : Nemo enim ex regibus diversum habuit nativitatis initium. Unus ergo omnibus est introitus nativitatis ad vitam, et similis exitus. (Sap. vii, 1 et seq.)*. Et quia vidit commune esse nativitatis exordium, elaboravit esse portio Dei, et invocavit, et venit in eum spiritus sapientiae (*Ibid.*, 7). Sed luxuriosi aliam partem eligunt, qui dicunt : *Vino pretioso et unguentis nos impleamus, et non prætereant nos flos temporis. Coronemus nos rosis, antequam marcescant (Sap. II, 7, 8)*. Et infra : *Quoniam hæc pars nostra, et hæc sors (Ibid., 9)*.

15. Quam magnum contemnere divitias : sed quam rarum hoc ipsum est ! Utique et Moyses potuit regis esse successor, nutritus a regis filia. Potuit ergo esse non solum ^b quasi Pharaos, sed etiam Pharaos, et Pharaos potuit esse sicut Moyses ; uterque enim homo : sed omnia potentia hominis in affectu est. Moyses noluit rex esse, cum posset : sed opprobrium Christi thesauris Ægypti arbitratus est preferendum : sed fugiendum potentiam, potentior factus est ; factus est enim in deum regi Pharaos. Rex erat Pha-

raos, sed deus non erat : Moyses factus est illi deus, hoc est, regi ipsi terribilis, **1061** quem rex metueret et timeret. Sed hæc erat potentia sanctitatis. In talium congregatione deorum Deus stat atque discernit. ^c Et tu si vis deus peccatoribus esse, terrori regibus, reverentiæ aliis ; ut tamquam Deo tibi videantur esse subjecti, quia operaris in Dei nomine : contemne quæ sæculi sunt, et Dominicæ passionis opprobrium contende omnibus præferre divitiis. Opprobrium dico, quod illis videatur opprobrium, hoc est, Judæis scandalum, gentibus stultitia, nobis autem virtus Dei atque sapientia. Sed hoc Pharaos opprobrium putans, hoc est, inopiam, ignobilitatem, contumelias, maluit diaboli esse, quam Dei portio : et ideo qui Deo subjectus esse volebat, intercessionem hominis se ipse subiecit. Ergo quia portio Dei erat sanctus propheta David, recte ait : *Dixi custodire legem tuam* : spiritalem utique legem dicit, sicut et Paulus ostendit. Nam qui corporaliter Legem interpretati sunt, non custodiunt Legem, sed prævaricantur.

16. (Vers. 58.) Veniamus ad secundum versum, qui ita est : *Deprecabor vultum tuum, Domine, in toto corde meo : miserere mei secundum eloquium tuum*. Legimus in veteri Testamento quod deprecatus sit Moyses ut vultum Dei videret, et responsum sit ei : *Nemo videbit faciem meam, et vivet (Exod. xxxiii, 20)*. Mystice hoc primum intelligamus. Moyses Legis figuram accepit : Lex per occulta mysteria nuntiavit Christum, non autem facie ad faciem demonstrat, sicut Evangelium demonstravit. In ipso enim facie ad faciem loquebatur ; licet in Evangelio homo natus ex Virgine apparuerit, Verbum autem se per opera demonstraverit. Et fortasse hoc declaratum sit Moyse, quod populus Judæorum moriturus esset, et quod facie ad faciem Christum vidisset, et non credidisset. Quod si ad Legem referas, etiam finis Legis Christus est, secundum illud Apostolicum : ^d *Finis enim Christus est secundum Legem omni credenti (Rom. x, 4)*. Et mortua est Legis interpretatio corporalis, ubi Dominus Christus Jesus spiritalem ejus gratiam demonstravit. Vel certe quia omnes qui Christum vidimus, et baptizati in Christo sumus, mortui sumus peccato ; quia viventes Legis vinculis tenebamur.

^a Rom. edit., *quia non sunt consumptæ miserationes ejus*. Aliæ et mss. ut in textu. Sed utraque lectio exoriri potuit ex LXX, qui sic scribunt, ὅτι οὐ συνετέλεσθησαν οἱ ἀπειροὶ αὐτοῦ ; quod utroque modo explicari potest. Cæterum si quis hujus loci verba, prout hic jacent, cum iis quibus exprimitur in sacris codicibus, conferre voluerit, non minimam inter illa reperiet discrepantiam.

^b Ita mss. omnes. Edit., vero *quasi Pharaos, sed ipse Pharaos potuit esse. Uterque, etc.* Sed lectionem nostram præstare manifestum est.

^c Am. atque Era. cum maxima mss. parte : *Et tu si vis deus peccatoribus esse terroris (mss., terrori) regibus reverentiæ, ut, etc.* Edit. Gill. ac Rom., *Et tu si vis tamquam Deus peccatoribus esse terrori, regibus ; Rom., et regibus reverentiæ*. Verum cum hæc lectio mss. suffragio destituitur, et illa non satis plenum offerat sensum, magis placuere verba codi-

cum Læt. et Nav. alterius, quæ proinde in contextum transcripsimus. Nec tamen displicet cod. Reg. ita præferens. . . . *regibus terrori ac reverentiæ*.

^d Rom. edit., *Finis enim Legis est Christus ad justitiam omni credenti*. Et hic quidem ei favent quotquot nunc exstant Paulinarum epistolarum exemplaria, immo et Ambrosius ipse supra Serm. 5, num. 22, atque alibi ; placuit tamen mss. ac vet. edit. omnium lectionem non deserere. Iterum post duos versus. mss. septem, *qui in Christum credimus*. Sed forsitan alios mss. et cunctas edit. sic emendari oportere visum scriptoribus, quod non cogitarent superius positum, in Evangelio Christum facie ad faciem demonstrari. Itaque post verba : *qui Christum vidimus*, subintellige in Evangelio. Non male tamen Reg. cod. *qui Christo vivimus*.

Ubi autem in Christo mortui sumus, mortificati utique sumus Legi per corpus Christi; ut simus alterius qui ex mortuis resurrexit. Sed hoc mysticum est.

17. Morale autem, historiarum veteris facti nos meminisse debere, quæ est de sancto Moyse, qui rogavit Deum ut se demonstraret ei Deus, et ut facie ad faciem eum videret. Norat utique sanctus vates Domini quod invisibilem Deum facie ad faciem videre non posset: sed devotio sancta mensuram supergreditur, et putavit Deo etiam hoc esse possibile, ut corporeis oculis faceret id quod est incorporeum, comprehendi. Non est **1062** reprehensibilis hic error, sed etiam grata cupiditas atque inexplebilis, quod Dominum suum velut manu tenere, et obtutu oculorum videre cupiebat. Sciebat ad imaginem et similitudinem Dei factum esse hominem. Quando enim electus a Domino Deo est ad populum liberandum, impletus est spiritu sapientiæ. Viderat angelum illum et faciem ejus in gloria. Denique fulgente ejus lumine, pavefactus est, et vidit rubum uri, et non exuri. ^a Visum cepit fulgoremque mirari: accessit cupiditate et gratia provocatus, ut diligentius fulgorem illum in rubo consideraret. Itaque si tantum accepit ardorem, tantam subiit cupiditatem, cum angelum vidisset in flamma ignis de rubo, ut licet pavore apprehensus considerare non auderet, considerare tamen vellet: quanto magis vultum Domini corporaliter videre desiderabat, dicens intra se vultum illum plenum lucis, plenum gloriæ, plenum virtutis, plenum divinitatis. ^b Non plus possum dicere vel sentire de Deo; *Cum enim consummaverit homo, tunc incipit: et cum fuerit, tunc aperiatur* (Eccl. xviii, 6), ut scriptum est, quia incomprehensibilis est Dei æterna majestas.

18. Irritus quidem erat postulationis effectus, sed affectus probabilis servi; quia ultra naturam suam devotione progressus de Domini angelis æstimabat, quantum in Domini vultum plus desideraret, quo cupiditatem suam gestiret explere. Noverat in ipso homine aliam post mortem futuram gloriam, aliam claritatem. Sicut enim stella a stella in claritate est, ita et resurrectio mortuorum: quæ etsi seminatur in corruptione, surget tamen in incorruptione, surget

A in gloria, surget in virtute, surget corpus spiritale. Qui ergo hæc scire poterat, merito præsumebat ut vultum Dei videre cuperet, quem esset oblitus corporis morte visurus. Talem certe etiam formam receperat, talem Dominus jam probabat, ut non distaret ab angelis cœlestis minister et executor oraculi. Et ideo cum sciret quia angeli pusillorum quotidie viderent faciem Patris qui in cœlis est, putavit quod jam eam videre deberet, tamquam oblitus corporis, et carne deposita, sicut ille qui in corpore adhuc positus, cum raperetur in paradysum, utrum in corpore, sive extra corpus raptus esset ad tertium cœlum, nescire se dixit (II Cor. xii, 3). Sancti enim etiam cum gerunt corpus, non sunt tamen in carne, sed in spiritu; quoniam qui in cupiditate et conversatione sunt carnali, Deo placere non possunt. ^c Sancti autem conversatio in carne non erat, sed in cœlo, sicut Paulus ostendit (*Philp.* iii, 20).

19. Et quid dicamus de probabili desiderio vultus divini? Homines etiam si quem nobilem, si quem fortem, et quem sapientem esse audiunt, **1063** tamquam supra hominem arbitantes, concupiscunt videre. Proceedit imperator, ^d cujus regni potestati commissa pars est orbis terrarum, concurrunt omnes, et in tanta multitudine illum solum aspicere gestiunt, et de fulgore purpuræ plus quiddam esse in vultu imperatoris existimant. Miraris si Dei desiderabilis vultus est, cum conformem sui hominem humanus omnis miretur affectus? Hinc datur intelligi etiam illud, quod imperatori unusquisque nullius reus criminis gestit occurrere. Nam etsi crimen habeat conscientia, tegunt illud tamen cordis occulta, dummodo publico non sit involutus reatu, nec sit aliquod ejus crimen expressum: denique ubi rei aliqui fuerint ^e advocati, et imperatori se et ipsis iudicibus offerre prohibentur: quemadmodum turpes lenonum meretricumque personæ a conspectu vel iudicis, vel imperatoris arcentur; ne turpissimorum visus offendat vultus regii claritatem. Qui autem bene sibi conscius est, nullius criminis reus, quasi innocens prodit in medium.

20. Ex his ergo sancti Moysis comprehendamus affectam. Videre Dei vultum ^f quasi innocens velut quodam vultu conscientia desiderabat: aperire ei

^a Sic mss. exceptis duobus, ubi legitur: *Visu cepit fulgorem, quem mirari accessit.* Ab his etiam non discrepant edit. nisi quod præferunt, *quem miratus accessit.*

^b Edit. omnes hoc loci addebant: *Quem esse dicam?* Eleganter quidem, at nihil tale in mss. invenias.

^c Edit., *Sancti autem conversatione in carne non sunt.* Duo mss. non erant. Alii vero omnes ut supra in corpore. Putamus autem vocem, *sancti*, de Moyse intelligendam, cujus conversationem in cœlo fuisse noster eo probat, quod talem esse sanctorum conversationem doceat Apostolus.

^d Rom. edit., *cui jus datum est regni potestatis, cui commissa*, etc.

^e Eadem Rom. edit., *adnotati.* Sumitur autem ea vox in jure, potissimum duplici modo: primo pro

D his quos per absentiam accusatos præses requirendos in acta retulit: secundo pro illis quos deportandos præses adnotavit, vel de hisdem deportandis ad principem scripsit; ut docet Briss. ad hanc vocem. Sed cum neutram ex his interpretationibus satis commode admittat series orationis, cumque omnes mss. ac vet. edit. huic voci refragentur, dicendum eos hoc loco dici advocatos, qui crimen suum palam fatentur. Nam advocare interdum usurpari pro rem factam agnoscere, et hinc ortum traxisse Gallicum verbum, *avouer*, scriptum reperies in Glossario doctissimi Canyit ad idem verbum. Cæterum lib. xv Cod. Theod. tit. 7 de *Sceniciis*, leg. 12, cautum est, ne turpium personarum picturas in locis ubi consecrantur imperatorum imagines, liceat *adnotare*: quod nonnihil Ambr. locum illustrat.

^f Ita mss. Edit. vero, *... quasi innocens volebat, velut quodam... montis interior. Cognoscei, etc.* At

faciem mentis internæ, cognosci plenius gestiebat **A** et Moyses, et ipse sanctus David, qui alibi ait : *Proba me, Domine, et tenta me (Psal. xxv, 2)*. Non enim vellet probari si in se crimen agnosceret : nec tentari, si passionibus gravibus se sciret obnoxium. Liber igitur a peccato, Deo se cupidus offerebat. Sed fortasse quia adhuc frequentioribus Dei visitationibus mundus a vitio non foret, non fuerit in principio perfectus, utpote cui ante paululum dictum erat : *Solve calceamentum pedum tuorum (Exod. iii, 5)* ; illud utique calceamentum quod de Ægypto detulerat, hoc est, corporeæ conversationis involucrium ; ideo dicit ei Dominus : *Nemo hominum videbit faciem meam, et vivet.*

21. Quando autem id dictum sit, considera. Nondum ei dictum erat : *Faciam te in deum regi Pharaon (Exod. vii, 1)*. ^a Adhuc homo erat, et ideo illud ei dicit : processus ei debebatur, ut in deum fieret ; et ideo dictum est ei : De homine dixi, desiste hominis habere peccata, et videbis faciem meam. Qui enim faciem meam videt, debet esse sine peccato. Sed quia homo sine peccato esse non potest, ideo ut in dei appellationem possit excrescere, commoneatur. Et quid de dei appellatione dicam ? Esto angelus, hoc est, divini minister imperii, obsequere mandatis Domini. Cum fueris angelus, videbis faciem Domini. Magnum est videre Dei vultum. Lex tibi dicit ut tertio te offeras in Hierusalem. Ipse Dominus Jesus ait : *Beati mundo corde ; ipsi enim Deum videbunt (Matth. v, 8)*. Advertis quid a te exigatur, ut videas Deum ; cui vitæ proposita sit prærogativa videndi **1064** Deum ? Emunda igitur cor tuum, ut quasi novus creeris renovato spiritu. Omnes pollutas cogitationes de corde tuo abjice, nihil sit quo tuus inquinetur affectus : simplex mens, pura sinceritas sit. Talibus se Dominus cum involucrium corporis deposuerint, demonstrare dignatur.

22. Nunc de reliqua ipsius versus parte dicamus. *Miserere, inquit, mei secundum verbum tuum.* Misericordia quidem justitiæ portio est ; ut si velis donare pauperibus, hæc misericordia justitia est, secundum illud : *Dispensit, dedit pauperibus : justitia ejus manet in æternum (Psal. cxii, 9)*. Deinde quia conformis tuus injustum est ut non adjuvetur a socio ; cum præsertim Dominus Deus noster terram hanc possessionem omnium hominum voluerit esse communem, et fructus omnibus ministrare : sed avaritia possessionum jura distribuit. Justum est igitur ut si aliquid tibi privatum vindicas, quod generi humano, immo omnibus animantibus in con-

potiorem esse nostram ac mss. lectionem non diffidebitur, qui locum paulo accuratius examinaverit.

^a Edit. Rom. sola, *Adhuc homo erat, processu ei debebatur, ut in deum feret, et ideo dictum est ei : Solve calceamentum. De homine dixi, etc.* Rursus paucis interjectis eadem etiam sola, *ut tertio te offeras coram Domino.* Sed utriusque lectionis unus est sensus.

^b Rom. edit., *per quod fit justitia.* Ex LXX nimirum apud quos legas, *δὲ οὐ γίνεται δικαιοσύνη.* Sed

munere collatum est, saltem aliquid inde pauperibus aspergas : ut quibus juris tui consortium debes, his alimenta non deneges.

23. Est etiam misericordiæ donare peccatum : et misericordiæ est, et justitiæ est. Denique justitiæ ascribit Scriptura divina veniam peccatorum, secundum illud quod hodie lectum est : *Benedictum lignum ^b quod fit per justitiam : maledictum autem lignum quod fit per manus hominum (Sap. xiv, 7 et 8)*. Superius ad crucem Domini retulit, posterius ad errorem gentilium, qui ligna venerantur. Justitia autem quæ est crucis, nisi quod ascendens illud patibulum Dominus Jesus Christus, peccatorum nostrorum chirographum crucifixit, et totius orbis peccatum suo cruore mundavit ? In quo ergo justus Deus, nisi **B** in eo quia scivit quod de limo terræ hominem figuravit, quæ terra utique corruptelæ obnoxia est, ac vitio lubricæ passionis ? Propterea ergo Dominus, qui secundum animam te ad imaginem et similitudinem sui fecit, hoc est, rationabilem, justum, pudicum (in eo enim ad imaginem Dei es, si sis justus, ut sis imago justitiæ : si sis castus, ut immaculati in te figura præfulgeat) sciens ergo secundum corporis fragilitatem corruptelæ patere hominem, quasi justus fragili lubricæque naturæ delicta concessit.

24. Ac ne forte dicat aliquis : Cur ergo Adam maledicto sententiæque subjacuit ? Numquid injustus Deus ? Non utique. Sed quia quasi fragili atque infirmo quid caveret ante præscripsit (infirmus enim non usurpare debet, sed obedire mandatis), ^c ideo prævaricationis magis reum tenuit, quam prolapsioni addixit. In illum igitur justa severitatis processit sententia ; quia scire voluit, quod scire non profuit. Nobis autem qui hæreditario vinculo tenemur astricti, qui in hac carne sumus, quæ priorum præjudicio detrita **1065** jam atque assuefacta peccatis non poterat emergere, quasi justus indulget, juste enim ignovit hæredi, qui præjudicio laborabat auctoris.

25. Est ergo justa misericordia, sed est etiam injusta misericordia (23, *quæst. 4, cap. Est injusta*). Denique in Lege scriptum est de quodam ^d : *Non misereberis illius (Deut. xix, 13)*. Et in libris Regnorum legis quia Saul propterea contraxit offensam, quia miseratus est Agag hostium regem, quem prohibuerat sententia divina servari (I Reg. xv, 9). Ut si quis latronis filius deprecantibus motus, et lacrymis conjugis ejus inflexus, absolvendum putet, cui adhuc latrocinandi aspiret affectus : nonne innocentes tradet exitio, qui multorum liberat exita cogitantem ? Certe si gladium reprimit, vincula dissolvit, ^e cur

a mss. omnibus, et ant. edit. cum inter se consecutiunt ægre divellimur.

^c Edit. omnes, et mss. aliquot, *ideo prævaricationis reum tenuit, quem, etc.* Melius alii, qui et majori numero, ut nos in textu.

^d Illo nimirum qui proximum suum per insidias interfecerit.

^e Edit. Rom. ex ant. edit. Gratiani, *laxat exitium.* Aliæ omnes cum mss. cod., *laxat exitio.* So-

laxat exsilio? Cur atrocitandi qua potest clementiore via non eripit facultatem, qui voluntatem extorquere non potuit? Deinde inter duos, hoc est, accusatorem, et reum pari periculo^a de capite decernentes, alterum si non probasset, alterum si esset ab accusatore convictus, non id quod iustitiæ est, iudex sequatur; sed dum miseretur rei, damnet probantem: aut dum accusatori favet qui probare non possit, addicat innoxium. Non potest igitur hæc dici justa misericordia.

26. In ipsa Ecclesia, ubi maxime misereri decet, teneri quam maxime debet forma iustitiæ; ne quis a communionis consortio abstentus, brevi lacrymula, atque ad tempus parata, vel etiam uberioribus flelibus communionem quam plurimis debet postulare temporibus, facilitate sacerdotis extorqueat. Nonne cum uni indulget indigno, plurimos facit ad prolapsionis contagium provocari? Facilitas enim veniæ incentivum tribuit delinquendi. Hoc eo dictum est, ut sciamus secundum verbum Dei, secundum rationem, dispensandam esse misericordiam debitoribus. Medicus ipse si serpentis interius inveniat vulneris cicatricem, cum debeat resecare ulceris vitium, ne latius serpat; tamen a secandi urendique proposito lacrymis inflexus ægroti, medicamentis tegat quod ferro aperiendum fuit: nonne ista inutilis misericordia est, si propter brevem incisionis vel exustionis dolorem corpus omne tabescat, vitæ usus intereat? Recte igitur et sacerdos vulnus grave, ne latius serpat, a toto corpore Ecclesiæ quasi bonus medicus debet abscindere, et prodere virus criminis quod latebat, non fovere; ne dum unum excludendum non putat, plures faciat dignos quos excludat ab Ecclesia.

27. Jure ergo Apostolus divino nos hortatur exemplo dicens: *Vide ergo bonitatem, et severitatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, severitatem: in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate* (Rom. XI, 22): ostendens Judæorum populum jure esse a corpore Ecclesiæ separatum, ne perfidiæ virus contaminaret Ecclesiam: populum autem gentium bonitate Domini receptum, et obedientiæ munere gloriarum. Jure igitur huic divina bonitas suffragatur, quamdiu in divina bonitate permaneat. Si vero et ipse desciscat, pro criminis sui qualitate damnabitur. **1066** Qua gratia Dominus et lux et ignis esse describitur, ut in tenebris ambulanti luceat quasi lumen; ne diutius possit errare, qui quærit luminis claritatem: ei autem qui multa fuerit operatus, quæ manere non debeant, sed ardere, ignis est Dominus; ut operis nostri fenum stipulamque consumat, atque utili nos faciat salvos detrimento, sicut aurum quod dum excoquitur, plus probatur.

28. Fortasse dicat aliquis qua ratione scripserit

A Propheta: *Miserere mei secundum verbum tuum?* Verbum enim Dei iustitia est. Si igitur iustitia fretus erat, cur misericordiam ante præmisit: aut si misericordiam requirebat, cur eam ad mensuram iustitiæ putavit esse poscendam? Qui enim bene agit, et bene vivit, opus non habet misericordia; quia misericordia a peccato liberat. Denique non divitiibus, non fortibus et felicitate subnixis misericordia conferri consuevit a nobis: sed egentibus, vel debilibus, vel iis qui ex divitiis in paupertatem, aut captivitatem, aut necessitatem aliquam deciderunt. Ergo qui eget misericordia, peccator est: qui autem peccator non est, utique justus est, et non eget misericordia Dei.

29. Secundum quid igitur unusquisque, hoc est, secundum quem statum eget misericordia, aut iustitiam habeat, considerandum est. Aliter enim eget iustitia Dei angelus, aliter homo. Aliter eget misericordia archangelus, aliter homo. Angeli enim natura non utique ita corruptelæ obnoxia est, ut natura generis humani; et ideo ille eget misericordia Dei, ne possit errare, et aversa a se Dei gratia, labatur in vitium: homo autem etsi jam firmiore proposito est, tamen propter contractorum seriem peccatorum, misericordiam Dei quærit. Itaque etsi uterque misericordia Dei indiget, aliter tamen angelo misericordia, aliter homini debetur; leve enim vitium in angelo iudicio graviore censetur. Peccatum quoque adolescentiæ in homine, mitiore sententiâ, quam peccatum senectutis astringitur, et citius relaxatur.

30. Propheta igitur in isto versiculo dividit causas, ut et misericordiam quasi homo postulet; quia nemo sine sorde peccati: et iustitiam quasi Propheta deprecatur: vel certe, quoniam licet peccaverit sicut homo, et quasi peccator misericordia eget; tamen correxit errorem, penitentiam gessit, abstinuit a temulentia delinquendi, sobrietate virtutis. Petit ergo iustitiam secundum verbum Dei, quia verbi Dei sententia est, ut conversis venia donetur; si tamen legitime est facta conversio (Ezech. XVIII, 21, et XXXIII, 12).

31. (Vers. 59.) *Cogitavi vias meas, et averti pedes meos in testimonia tua.* Dividuus sensus: aut quia vias superiores meas cogitavi plenas lapsus atque peccati, et ideo ut remissionem peccatorum possim mereri, morum conversione, studioque virtutum, *Averti pedes meos in testimonia tua*, ut non jam meis gressibus quibus ante sum lapsus, sed testimoniorum tuorum itineribus ambulare, quo tuorum semitæ mandatorum me errare non **1067** sinerent, nec vestigium in devia et tortuosa deflecterem. Frequenter enim ignorantes iter, si strata viarum sequantur, perveniunt quo desiderant pervenire, et carent erroris anfractu. Sin autem usurpent scire quod nesciunt, et putent aliqua sequenda compendia, a pu-

lus Fisc., *laxat exsilio.* Est autem *laxat exsilio* idem ac liberat exsilio, seu non damnat exsilio.

^a De capite, hoc est de vita, sive de poena capitis. Quippe interdum rei atque accusatoris periculum ita æquabatur, ut non solum uterque servaretur in cu-

stodia; verum etiam idem supplicium quod alteri debebatur, si fuisset convictus, alteri non probanti lege talionis irrogaretur. Cõd. Theod. I. IX, tit. de Accus., leg. 19. Item Grat. cit. loco.

blioi tractus itinere recedentes erroris labyrinthos frequenter incurrunt; ut eos de itinere deflexisse poeniteat: et ideo post multa laborum dispendia ad iter quod reliquerant, redire contendunt.

32. Hic ergo sensus unus est, alius autem ita: *Cogitavi vias meas*, non superiores, sed futuras; ut ante meos actus cogitationibus prævenirem, ne inconsulta operatione progressus, aliquid ^a in ipsis cogitationibus offensiois inciderem: ut si agere aliquid velim, ante cogitem utrum agendum sit illud quod desidero, aut quo agendum modo: similiter si alloquendum, utrum alloqui debeam: deinde publice, an secreto loqui, præsentibus aliquibus, aut nullis; sicut illud est, ut si velis fratrem corripere, primo solus corripas, secundo præsentibus duobus aut tribus testibus, tertio si non audierit, coram Ecclesia. Itaque si prætermissis ordine, velis coram Ecclesia fratrem increpare, quam ante monere debueras, erratum ipse cognoscis. Omnia igitur cum cogitatione facito, ut non te poeniteat operis tui. An vero si viam ingressus, cum veneris ad compitum aliquod (ita enim appellatur plurimarum velut quidam concursus viarum) si nescias quod iter ingredi debeas; stas tamen et cogitas ipse tecum, utrum primam, an secundam, an tertiam, an quartam, vel certe quintam, si ita est, viam eligas, quam sequaris; nec putas prius adoriendum iter, quam animo definieris, et pleniore mentis intentione decideris. Stas igitur cogitans quæ sit via, quæ in civitatem ducat, ad quam tibi putas esse pergendum. Quanto igitur magis animo debes ac mente consistere, qui ad regnum cœlestis contendis, et cogitare tecum, quia non omnis via illo ducit, non omnis via illo dirigit ad Hierusalem illam quæ in cœlo est (*Prov. xiv, 12!*)

33. Sunt viæ quæ malos exitus habent, quas diaboli tentamenta triverunt; et ideo exitus earum, exitus mortis sunt. Hæ nempe sunt viæ, de quibus legisti in Proverbiis: *Quia sunt viæ quæ videntur viro rectæ esse, ultima autem earum aspiciunt in profundum inferni (Matth. v, 28)*. Est autem via angustior illa, quæ ducit ad Dei regnum. Volens igitur eam ingredi viam quæ ad Deum ducit, non circumspicies, non tecum ipse tractabis, non considerabis; ne facile capiaris affectu, si viæ latitudine provocatus ingrediaris iter, quod ad inferna deducat? Cogita ergo ante, atque perpende quid facias.

34. *Qui viderit*, inquit, *mulierem ad concupiscendum eam, jam adulteravit eam in corde suo*. Hic utique cogitaverit ut videret mulierem, ut videret ad concupiscendum; sed mala hæc cogitatio relinquat vias suas. Alius non cogitavit quidem, sed subito aspexit, et captus est, et vidit, et concupivit, et

^a Vet. edit ac mss. nonnulli, *In ipsis coactionibus*. Rom. e margine unius Vat., *in ipsis actionibus*. Quidam mss., *in ipsis concionibus*. Reliqui magno numero nobiscum faciunt.

^b Regius cod. solus, *forsitan dixisset unusquisque: Cogitavi vias meas, et averti pedes meos in testimonia tua. Ergo prius, etc.*

A ideo lapsus est. Quod si fragilem suum considerasset affectum, et ante timuisset, ne cum vidisset mulierem, mente caperetur et animo; utique **1068** non prospexisset ad mulierem, ne concupisceret eam. Videns ergo mulierem non direxit pedem suum in testimonia Domini, qui si ante lapsum suum cogitare potuisset, ^b forsitan direxisset. Unusquisque ergo prius cogitet quomodo videat mulierem; ut non videat ad concupiscendum eam, aut non attendat in eam. Si autem videns repente, vel bona cogitatione fundatus, dirigat pedem suum ad testimonia Domini, ne in captivitate permaneat: utique ei profuit cogitatio. Postremo amans ^c mulierem, diligens, et concupiscens, Christum consideret, iudicium ejus, testimonia ejus de præmiis castitatis, et relinquat vias concupiscentiæ, et sequatur vias Christi: habebit laudem in eis, si contemplatus Dominum Jesum, contemnat carnis ardorem, flammamque libidinis quasi quodam fonte restinguat, allidat teneras et infirmas cupiditates ad potram Christi.

35. Cogitet ergo primum, ut eadem repetam, quemadmodum videat, quemadmodum loquatur. Bene cogitavit qui dixit: *Pone, Domine, custodiam ori meo (Psal. cxl, 3)*; ne forte dum mens inflammat ardorem, lingua sermone labatur, aut multiloquio incauto etiam quod mens non cogitavit, incurrat loquendi facilitate: cogitet quemadmodum pedem suum dirigat, manum afferat; ne impetu indignationis impulsus, cum repellere debeat injuriam, ipse alteri ^d jactum notabilis cædis illidat. Cogitandum est igitur quid geramus; ubi enim præcedit cogitatio, maturitas operationis adhibetur. Itaque pes iste fidei vestigium est, quem meditatione perpensa, a corporalibus motibus ad testimonia divina deflexit.

36. (Vers. 60.) Quid igitur prosit cogitare ante, quod postea facturus sis, docet versiculus qui sequitur: *Paratus sum, et non sum turbatus, ut custodiam mandata tua*. Ubi cogitatione quis prævenit quod acturus est, semper paratus ad agendum est, semper fixus et validus; ut non queat subita aliqua accidentium offensione turbari. Nulla eum flabra scopolosæ nimis ambitionis excutiant, nulla procella atque tempestas injustæ invasionis exagitat, non petulantis oculus meretricis illaqueat; oculus enim meretricis, laqueus amatoris est. In aliena miser capitur possessione, qui improvise igne præventus possessionem suæ mentis amisit. Si persecutio ingruit, invenit jam paratum; ut ubi possit esse perturbatio salutis incertæ, ibi sperata sacri corona certaminis provida futuri meditatione demulceat. Si a maledicis obrectatoribus frequenter obroditur, cogitet quia non est discipulus super magistrum, neque servus supra dominum. Si supra Dei Filium

^c Ita mss. omnes Gall.; edit. vero, *mulierem, si averterit non tantum pedem, sed et mentem, ut diligens, etc.* Sed quæ in mss. desunt, nihil aliud quam sensum pervertunt.

^d Rom. edit., *ictum notabilis cædis*.

opprobria exprobrantium nefanda ceciderunt, quem admodum servus exsortem eorum sperare se poterit? Ideoque mentem suam præparare debet; ut cum ista acciderint, turbare se non queant. Præparet animum et meditatione componat, ut possit dicere, si tamen possit: *Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames?* etc. (Rom. viii, 35). Quare autem non separaretur, adjecit: *Sed in his omnibus superamus, inquit, et vincimus propter eum qui dilexit nos* (Ibid., 37). Meritoque confirmatus ait: *Confido enim quia* **1069** *neque mors, neque vita, neque angeli.... neque potestates, neque presentia, neque futura.... separare nos poterunt a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu* (Ibid., 58 et 59).

37. Multa Apostolus dixit, contra quæ lucta nobis est: sed alia facilia sunt, vel certe non hujus temporis aut loci; ut discutere omnia debeamus, quæ sint quæ nos separare possint a charitate Dei; nisi diligentius resistamus. Illud nunc quod videtur obscurius, non præmittimus, quia ait: *Neque altitudo, neque profundum* (Ibid., 59): quæ sunt gravia tentamenta. Denique habes in Esaia scriptum ad regem Achaz: *Pete tibi signum a Domino in profundum, aut in altum*. Respondit ille: *Non petam, neque tentabo Dominum* (Esaï. vii, 11 et 12). Mysticum illi propositum est, sed non intellexit: et veritus est ne tentare Dominum videretur, si signum peteret in altum, aut in profundum. Dominus autem volens gravia tentamenta remedio supplantare divino ait: *Eecce virgo concipiet in utero* (Ibid., 14). Hoc est magnum signum, quod altitudinis, et profundi tentamenta destruxit. Dominus enim Jesus non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; neque quæ suæ sunt, requisivit, sed formam servi accepit, humiliavit se usque ad mortem. Itaque neque elatus est potestate, neque mortis quadam dejectione turbatus. Hoc igitur signum proponitur regi; ut petat sibi remedium, per quod nec regis potestatis extolleretur superellio, nec certe ærumnæ alicujus exceptione perturbaretur; ut erat cordeturbatus, cum bellum sibi videret ab Assiriis inferri. Divini igitur exemplo oraculi volumus ostendere quam essent hæc gravia tentamenta, quibus remedium solus potuit Christus afferre.

38. Verumtamen et prophetico sermone facile est docere sarcinam quandam horum tentamentorum. Hæc enim tentamenta duo maxima sanctus Salomon oratione propria declaravit, et rogavit ut posset excludere dicens: *Divitias autem et paupertatem ne des mihi: sed ordina mihi quæ opus sunt, et quæ abundant; ne repletus mendax flam, et dicam: Quis me videt? aut pauper rapiam, et perjurem nomen Dei*. (Prov. xxx, 8 et 9). Potes igitur tu ista tentamenta contemnere, quæ formidavit Salomon, qui sapientiam postulavit et meruit? Dives erat, timuit extolli: pauper fieri formidavit; ne paupertatis necessitate

A ab continentia gratiam non teneret. Quom multi qui videntur sancti esse, ceciderunt ab altitudine cordis sui? Quom multi aliqua necessitate dejecti, non potuerunt contenti esse injuria, qui fuerant virtutum exercitio roborati? Rarus Job invenitur in terris, qui et divitias amisit et filios, ^b et viciibus corporis exaratus, cum vermes toto corpore fluerent, a Christi tamen claritate non potuit separari. Paremus igitur affectum nostrum; ne imparatum vis repentina perturbet. Denique sciens Dominus cito nos frangi solere, ait etiam apostollis: *Non turbetur cor vestrum, neque formidet*. (Joan. xiv, 27). Si te cupiditas appetentiaque tentaverit, lege Evangelium, dicat tibi Jesus Christus: *Non turbetur cor tuum*. Si quis terror ingruerit, dicat tibi Christus: *Non turbetur cor tuum, neque formidet*. Si qua supplicia persecutor inflixerit, lege Evangelium, dicat tibi Jesus: *Non turbetur* **1070** *cor tuum, neque formidet*, Lege Apostolum dicentem: *Indignæ enim passionibus sunt hujus temporis ad superventuram gloriam* (Rom. viii, 18). Si in mari naviganti gravis fluctus insurgat, tempestas atra desæviat, tibi dicat Jesus: *Ego sum, nolui turbari* (Marc. vi, 50). Veniens igitur in certamen aliquod magnum et grave, dic prius: *Paratus sum, et non sum turbatus; ut custodiam mandata tua*.

39. Et quid de sæcularibus dicam? Esto paratus non solum adversus ea quæ vides, sed etiam adversus ea quæ non vides. *Foris, inquit, pugnae, intus timores* (II Cor. vii, 5). In te ipso tibi bellum est: bonum est ut in tranquillitate sit animus tuus, et in quadam serenitate: sed gubernator ille melior est, qui in tempestate navim gubernat. Rege igitur te ipsum, quando turbatur animus, mens fluctuat. Laudaverim virtutem gubernatoris, qui nullas procellas senserit, et cursum navigii direxerit, nulla tempestate jactatus? Sed illum magis laudaverim, qui adversus ventos renititur, insurgit adversus fluctus, non timet vel cum elevatur undis navigium, vel cum ad profundi ima deponitur. Ita et ille laudandus est gubernator sui, qui ea quæ adversa sunt vincit patientia, virtute superat, secundis non extollitur, adversis non frangitur. Bellum tibi est etiam adversus nequillas spirituales. Advertis cum quantis tibi sit prælium? Et ideo meditare, et statue animo; ut procedens ad prælia dicas: *Paratus sum, et non sum turbatus; ut custodiam mandata tua*.

D 40. (Vers. 61.) Sequitur versus quintus: *Funes peccatorum circumplexi sunt me, et legem tuam non sum oblitus*: hoc est, funibus me circumdederunt peccatores; ut mea implicarent vestigia, ne possem incursus eorum prævidendi celeritate evitare. Non ergo illi funes sunt, de quibus scriptum est: *Funes ceciderunt mihi in præclaris* (Psal. xv, 5); sunt enim funes illi quibus utuntur, qui terminos metiuntur agrorum limitesque distinguunt, et possessionum spatia determinant. Tendunt ergo illi funes quoad possessio

^a Ab continentia, a rapinis scilicet, ut referatur ad superius illud, aut pauper rapiam.

^b Ita mss. aliquot, et cunctæ edit. nisi quod Era. Gill. ac Rom. præferunt, exarabatur. Mss. vero alii,

et ulceribus; nonnulli, et verberibus exaratus. Sed viciibus, magis Ambrosiana locutio est; ut jam observari potuit non uno loco.

uniuscujusque diffunditur. Sic factus est funiculus hereditatis suæ Israel. Boni ergo illi funes. Isti autem funes quibus trahuntur peccata, ut fune longo, et ut loro jugi vitulæ iniquitatis. Vitula enim indomita plus se jactat et excutit, cum tenetur, nec acquiescit imperio, nec astringitur vinculo; sed magis cum loro retrahitur, exasperatur. Itaque nec coacta se subjicit, nec tamen libera vinculorum est. Sicut ergo trahit vitula lorum jugi, quæ etsi non tenetur a proximo; tenetur tamen, nec se explicat et absolvit: ita trahit unusquisque peccator indomitis moribus iniquitates, qui putat se liberum; quia non est jugo subditus, subjectusque judicio: et nescit quod non sit exutus, sed magis ut illa vitula, et ipse se implicat suorum nexibus peccatorum. Hi sunt igitur funes delictorum nostrorum, quibus involvimur et ligamur, quemadmodum sunt et vincula delictorum. Et ideo Salvator qui habet in potestate peccatum dimittere, dicit iis qui sunt in vinculis: *Exite. Utinam et mihi dicat: Exi de vinculis tuis: exi de nexibus peccatorum tuorum: solve funes erroris tui, quibus circumdatus* **1071** *et ligatus es. Etsi enim nequissimus sim omnium, a et detestabilissimus peccatorum; illo tamen jubente, liber ero, qui sub uno momento latrocinii damnatum reum supplicio eripuit, constituitque in regno suo.*

41. Sunt ergo vincula quibus constringimur, etsi videamur nobis liberi. Beatus qui hæc solvit sibi vincula. Et ideo David ait: *Dirumpamus vincula eorum: et abjiciamus a nobis jugum ipsorum* (Psal. 11, 5). Non manu utique visibilia vincula dicit esse rumpenda, sed invisibiles criminum nexum morum conversione, et fidei professione solvendo: ^b aut manu, hoc est, opere manus tuæ. Eroga pauperibus, debiles elevato, redime captivos; et solvisti vincula tua. Eleemosyna enim a peccato liberat. Eripe enim qui ducitur ad mortem, hoc est, eripe eum intercessionem, eripe gratia, ^c tu sacerdos: aut tu imperator, eripe subscriptione indulgentiæ; et solvisti peccata tua, exuisti te vinculis.

42. Vinculis enim peccatorum suorum unusquisque constringitur, sicut ipse legisti: ligat nos vinculis carnis illecebra (Jacob. 1, 15). Vinculum nostrum avaritia est, vinculum nostrum ebrietas est, vinculum nostrum concupiscentia est, vinculum nostrum superbia est. Sunt et diaboli vincula. Denique **D** scriptum est: *Hanc autem filiam Abraham, quam ligavit Satanas decem et octo annis* (Luc. xiii, 16). Ligat

^a Omnes edit. cum paucis mss., et detestabilis usu peccatorum. Reliqui mss. nobiscum faciunt.

^b Rom. edit. e marg. unius cod. Val., Aut si manu, et tunc opera manus tuæ eroga, etc. Vet. edit. ac tres mss., Aut manu, hoc est, opera, etc. Alii omnes legunt... opere, etc.

^c Inter episcoporum privilegia illud erat olim non minimum ut possent certis diebus in custodia servatos adire, atque audita ipsorum causa, pro iis apud iudices intervenire. Hoc liquet ex lib. ix Cod. Theod., tit. 3, leg. 11, et Comm. Godefr. in eundem legem. Sed illud etiam clarius cognoscas ex l. 15 Append. Cod.

A nos etiam diabolus criminum nexu: ligat nos vinculo fornicationis, vinculo adulterii, vinculo perfidiæ qua Christus negatur, vinculo invidiæ qua frequenter etiam frater appetitur, vinculo crudelitatis qua nonnumquam socius et conformis occiditur. Hæc sunt vincula quibus ligatus unusquisque inclinatur; ut animam suam levare non possit, nec obtutus ad cælum mentis erigere, nisi dicat ei Dominus: Dimissus es ab infirmitate tua; et munere eum suæ benedictionis crexerit (*Ibid.*, 12). Hæc sunt sceleratorum vincula ^d quæ dure peccatores ligant, hoc est, diabolus et ministri ejus: vel certe Nemroth, hoc est, amaritudo: vel certe Esau, hoc est, terrenus et callidus. Isti enim venatores erant, qui feras laqueis captare consueverant, et muta animantia vinculis illigare. Inutiles venatores, qui capiant bestias, quæ pompam spectaculo populari præbeant, ministerium crudelitati. Denique nullum invenimus in divinarum serie Scripturarum de venatoribus justum.

43. At vero alia vincula sunt, ut dixi, Domini Jesu, quem sequuntur, inquit (*Ose. xi, 4*), alligati vinculis, hoc est, vinculis astricti charitatis et amoris, fidei vinculis alligati. Licet sic possit intelligi: Alligati vinculis Christum sequuntur, hoc est peccatorum et criminum remissorem, fontem indulgentiarum, redemptionis auctorem. Sequamur ergo vincula Christi, fugiamus vincula venatorum; ne dum incedimus, dum ignoramus, laqueos eorum pes nostræ mentis incurrat, nec animæ nostræ cervicem nexibus inseramus. Insidiantur enim quasi pessimi venatores: et quando prosperorum **1072** eventu animum relaxamus, ac secundis rebus remittimus, nec excubias cautionis habemus intentas, tunc plus jactant laqueos suos, aut in via qua ambulamus, abscondunt; ut cum fuerint eorum laqueis innexa vestigia, trahant quo securum supplantent viantem, vel collo astrictos strangulent commeantes.

44. Noli ergo alta ambulare cervice, sicut filix Judæ; altis enim cervicibus cito laqueus innodatur. Noli ad secularia mentem animumque desigere: sed circumspecte oculis animæ diligenter, quia pluit Dominus laqueos super peccatores; ne cadentes illigare te possint: quos poteris evitare, si legem Domini non obliviscaris. Etenim etiam qui ligatus est, si sibi sit conscius libertatis, oblivisci libertatem suam **D** non desinit, et causam nonnumquam dicit e vinculis, ^e eamque sibi legum præscripto defendit, ac judicio frequenter absolvit. Ergo et tu si peccaveris, memor

Theod. qua imp. Hon. et Theod. liberum carceris aditum episcopo visitanti patere jubent ut medicetur ægros, inquit, aliat pauperes, consoletur insontes: et cum singulorum causas cognoverit interventiones suas apud iudicem competentem suo jure moderetur, etc.

^d Edit. Rom. sola quibus dure peccatores ligant diabolus, etc.

^e Mss. sex., Et ea quæ sibi lege sunt præscripta... absolvitur. Alii quatuor: Et aque sibi legum præscripta... absolvitur. Cæteri, ac edit. nobiscum faciunt. Hic autem legum præscriptum, idem est atque legum definitio, seu constitutio.

esto legis. Si peccaveris, memor esto Christi, qui te liberat, dicens: *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates...*, et memor non ero (*Esai. XLIII, 25*). Ipsum diebus ac noctibus tene, ipsi tua confitere peccata.

45. (Vers. 62.) Docet te Propheta quomodo teneas Dominum Jesum. *Media nocte, inquit, surgebam ad confitendum tibi, super judicia justitiæ tuæ.* Non satis est dies ad deprecandum, surgendum est et nocte, et media nocte. Ipse Dominus pernoctavit in oratione; ut te proprio ad deprecandum invitaret exemplo: et utique peccatis tuis ille indulgentiam postulabat: postulabat a Patre, a operabatur propria voluntate. Non tibi dicit Propheta, ut tantummodo media nocte surgas: sed ut surgas nocte, et maxime nocte media. Nocte enim surgendum ante præmisit dicens: *Memor fui in nocte nominis tui, Domine, (Supra. vers. 55).* Potest unusquisque memor esse, et non surgere: potest unusquisque et surgere, et cum surrexerit, ea quæ proprio arbitrio sederint, postulare. Addidit: *Media nocte surgebam*, docens surgendum esse media nocte. Nec otiosum est quod adjunxit: *Ad confitendum tibi*, hoc est, ut illo maxime tempore deprecari Deum, et propria debeamus deffere peccata: nec solum præteritis veniam postulare, sed etiam præsentia declinare, futuris cavere; multa enim illo in tempore tentamenta proserpunt.

46. Tunc fervet carnis illecebra: tunc tentator illudit: coquitur cibus, potusque digeritur: stomachus æger, mens somnolenta, animus occupatus est. Itaque aut quiescenti calor soporis augetur, aut vigilantanti nondum plenior refusus est vigor, qui errorum cavere possit incursum. Tunc igitur tentator assistit, tunc retia jacit, quibus turbare possit mentem improvidam. Tunc spirituales nequitiae tenebras offundunt: tunc omne nefas suadere contendunt, quando nullus arbiter culpæ, nullus criminis conscius, nullus potest esse erroris testis. Tunc varias disceptationes peccatori dormitanti infundunt; ut primo de statu **1073** mentis dejiciant reluctantem, et aliquorum qui sancti habentur, proponatur exemplum, quod illi aliquando deliquerint, sed postea veniam sint adepti, et texerint superiora delicta. Nam etsi omnem emendationem nostri inimicus exosus sit: tamen ad tempus, ut sobriæ mentis virum possit elidere, præterit futuram indulgentiam; ut præsentia peccata persuadeat: et cum impulerit aliquem ad erroris assensum, si viderit eum jam non amore

A virtutis a culpa sed pœnæ contemplatione revocari, inserit varias disceptationes, ut dicat sibi: *Quis me videt? Et tenebræ circumdant me, et parietes... quem vereor (Eccli. xxiii, 25 et 26)?* Non videt Altissimus, non ad eum peccata nostra perveniunt, non dignatur spectare quæ turpia sunt. Hæc utique usu exemploque cognoscimus; nemo enim potest esse expers tentationis,

47. Itaque ut tempus hoc habile est tentamenti: ita etiam tempus est pœnæ, quod ex lectione divina possumus edoceri. Non enim otiosæ Dominus Deus noster cum posset quocumque momento primitiva Ægyptiorum extinguere; hoc tamen tempus dolori et luctui peccatoris opportunius judicavit. Sic enim scriptum est, quia media nocte primogeniti Ægyptiorum liberi ab exterminatore sint interempti (*Exod. xii, 29*). Ideoque sanctus Moyses propheta, ut hoc præveniret tempus, ac sine Hebræorum fraude transiret, ægnum ante immolavit, hoc est, vesperi; ut manducantes eum, et pascha Domini celebrantes, non occuparentur exterminatoris insidiis; ne inermes et vacuos spiritalis alimenti nocturna spicula tenebrosi hostis opprimerent.

48. Hæc diligenter intende, prudenter intellige, sollicite require. Non perfunctorie ista dicuntur, sed divina tibi mysteria declarantur. Præveni et tu insidias tentatoris, instaura prius cœleste convivium. ^b Indictum est jejunium, cave ne negligas. Et si te fames quotidianum cogit ad prandium, aut intemperantia declinat jejunium; tamen cœlesti magis te servato convivio. Non epulæ paratæ extorqueant, ut cœlestis sis vacuus sacramenti. Differ aliquantulum, non longe finis est diei: immo plerique sunt ejusmodi dies; ut statim meridianis horis adveniendum sit in Ecclesiam, canendi hymni, celebranda oblatio. Tunc utique paratus assiste, ut accipias tibi munimentum; ut corpus edas Domini Jesu, in quo remissio peccatorum est, postulatio divinæ reconciliationis, et protectionis æternæ. Suscipe ante Dominum Jesum tuæ mentis hospitio: ubi corpus ejus, ibi Christus est. Cum hospitium tuum adversarius viderit occupatum cœlestis fulgore præsentiae, intelligens locum tentamenti suis interclusum esse per Christum, fugiet ac recedet: et tu mediam noctem sine ulla offensione transibis. Admonet etiam sacrificium vespertinum, ut numquam Christum obliviscaris. Non potes oblivisci, **1074** cum lectum ascendis, ejus Domini, cui in occasu diei precem fuderis, qui esurientem te sui corporis epulis expleverit.

^a Rom. edit. sola, *operabatur propria potestate.*

^b Multa ex hoc loco erui possunt, quibus illustretur ecclesiasticæ priscorum temporum disciplinæ cognitio. Hinc enim primo jejunii cum indictum fuisset, ad usque diei finem servandi obligatio declaratur. Deinde consuetudo sacramenti eucharistiæ non nisi ore jejunio recipiendi ostenditur: cum Mediolanensis Ecclesiæ usus innuitur diebus sabbati ac dominicis non jejunandi; hoc enim colligi posse videtur ex illis verbis, *immo plerique sunt ejusmodi dies*, etc., quæ quidem eo sensu melius explicantur, quam si de jejunii stationum ea intelligas; cum maxime verisimile sit quadragesimale jejunium hic describi.

Postea celebrandæ oblationis fit mentio, quam oblationem nihil aliud esse, nisi corporis Christi sacrificium ad Præfat. hujus operis observavimus. Ad hæc indidem quoque intelligere est moris fuisse in Ecclesia Latina etiam jejunii diebus sacrificium offerre, et eucharistiam accipere, contra quam in Orientali obtinebat. Postmodum memoratur etiam vespertinum sacrificium, id est, missa vespertinis horis diebus jejunii celebrari solita: de qua in conc. Vasensi c. 5, Aurel. III, c. 29, Matiscon. c. 9, actum reperimus. Recensentur denique mirabiles hujus sacramenti effectus, munimentum scilicet adversus diaboli tentamenta, remissio peccatorum, etc.

Et enim quod vesperi cogitaveris, cito cum evigilaveris, recensebis. Excitabit te ipse Dominus Jesus : admonet ut surgas, et eo tempore arma orationis assumes, quo solet incursare tentator.

49. Unde non otiose Paulus apostolus et Silas trasi in carcerem, cum in nervo pedes haberent, media tamen nocte surgebant mentis vestigio, exorabant Dominum, et laudis sacrificium deferebant (Act. xvi, 25 et 26). Ideoque ubi non defuit devotionis officium, adfuit etiam absolutionis remedium. Subito enim media nocte terræ motus factus est grandis; ita ut mota essent fundamenta carceris, valvæ apertæ, omnium vincula soluta sint. Audis quemadmodum si ligatus fueris, quibus manibus, quibus operibus ipse te solvas, quemadmodum custodes timere non possis? Surge igitur ad precandum. Ea hora est, qua tentator nocere consuevit, et nequitia consuevit irruere. Ea hora est, qua solet adversus tentationes graves remedium venire cœlesti. Excubandum tibi est, ne qua fraude vincaris: providendum ut eo tempore quo potes vincere, nequaquam vincendi tempus amittas.

50. Et quia orationem esse subeundam media nocte diximus, non minus etiam de hujusmodi hora diei dicendum videtur; contraria enim diei nox est. Quid enim laci commune cum tenebris? Et ideo adversa sibi eadem nocturna est vel diurna. Sicut enim media nocte primitiva Ægyptiorum^a tentator occidit, et ex eo cognoscitur quod ea maxime hora oporetur adversarius; ita e contrario quod meridiano tempore virtus divinæ lucis operetur. Unde et Abraham circa meridiem sobrias tendebat excubias, et boni aliquos expectabat eventus, levans oculos suos, ac finitima perlustrans, quod eo tempore advenientem gratiam sibi quaereret (Gen. xviii, 1 et 2). Illo igitur tempore cum duobus angelis sanctis divinus ei hospes advenit: illo tempore Christum suscepit hospitio: illo tempore illa quæ legis et intelligis, celebrata mysteria sunt. Quando enim magis debuit fidelem virum divina illuminare præsentia, quam cum lux diei plenior refulgeret? Meritoque etiam sanctus Joseph receptis fratribus, et accersito junior germano quem maxime diligebat, meridiem instaurat convivium (Gen. xliii, 16). Erat enim meridies in sancti Joseph pectore, quando lætas epulas fratribus splendidis gratiæ ministrabat, suavissimique cibos alloqui dividebat; ut cum illi penam fratris metuerent appetitum et venditi in servitutem, ille divino iudicio ipsis diceret esse provisum, ut in Ægyptum deduceretur, qui famem susinentibus alimoniam non negaret (Gen. xlv, 5-7).

51. Habemus ergo in nobis meridiem. Meridies est ei, cui justitiæ sol refulget, et cujus opere **1075** bono, vel cogitationibus innoxia, et pura mente atque sincera pascitur Christus. Disce igitur quemadmodum tibi ipse facias meridiem. Revela, inquit,

A ad Dominum viam tuam, et spera in eum: et ipse faciet, et educet sicut lumen justitiam tuam, et iudicium tuum sicut meridiem (Psalm. xxxvi, 5 et 6). Ubi enim vera est fides, ibi veri luminis gratia est: ubi innocentiae prolixior custodia, virtutumque longa meditatione processus, ubi splendor bonæ conscientiae diu permanens, ibi intelligibilis est meridies: ibi et tu Christo mentis tuæ epulas exhibebis, et in divitiis ejus etiam ipse pasceris; ita ut non præmaturus et velox veri luminis sequatur occasus, nec quidam studiis tuis tenebrosus cito vesper incumbat, et opera bona interjectus impediatur. Quod si tentationum nox advenerit, non immerito media nocte surgendum, et orandum diu, et protrahenda psalmis tempora, donec veniat dies, et illucescat tibi Christus.

D 52. Vide igitur ne et per diem tibi media nox fiat, quo mundi princeps tenebrosus et squalidus plenitudinem tibi tentationis infundat. Surge igitur, et excita tuam mentem: non dormitabit qui custodit te, si te non reperiat dormientem: sed surget, si et ipse fuerit tuæ animæ vigiliis excitatus: et imperabit vento, et fiet tranquillitas in tuo pectore, quod diversarum procellarum turbine fluctuabat. Surgendum igitur nobis. Solet Sponsus media nocte venire: cave ne te dormientem inveniat, cave ne faciem tuam non queas somnolentus accendere. Surgendum, inquam, et Domino confitendum est, ut gratias agas. Confitenda etiam ejus iudicia æterna; ut quidquid nobis boni accidit, ejus justitiæ deputemus: ac sive divites sumus, sive salubriter valemus, id justitiæ Domini deferamus; quia justus est, ut opus suum tueatur ac servet, ut quos nudos indotata quadam naturæ sorte in hanc projecti corporis infirmitatem, vigore animi, et misericordiæ suæ dote pauperes vestire dignetur. Quod utique omni agendum tempore manifestum est, ut nec die, nec nocte, nec ullo tempore a gratiarum actione debeamus vacare.

C 53. (Vers. 63.) Sequitur versus septimus: *Particeps ego sum omnium timentium te, et custodientium mandata tua. Habet et Christus participes atque consortes sui. Denique David probat dicens: Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis (Psal. xlv, 8). Habet participes carnis; quia carnem suscepit: habet prophetiæ; quia Prophetam, inquit, vobis suscitabit Dominus Deus vester de fratribus vestris tanquam me: ipsum audietis per omnia quæcumque loquetur vobis. Erit autem, omnis anima quæ non audierit prophetam illum, exterminabitur de plebe (Deut. xviii, 18 et 19). Ipse est verus propheta, qui sine alterius munere futura cognoscit: qui ea quæ ventura erant, locutus est in prophetis. An non est propheta, qui facit alios prophetas? Ipse est qui auditur sicut Lex; quia et Lex est ipse. Denique Si Moysen, inquit, et prophetas non audiant: nec si quis ex mortuis ad illos abierit, credent (Luc. xvi,*

^a Sic omnes mss. atque edit. excepta una Rom. ubi positum est, exterminator occidit.

31). Ideoque populus Judæorum quia non audivit A hunc prophetiam, de plebe exterminatus est; ut populus Dei esse desineret, qui ante populus Dei dicebatur. Habet consortes baptismi; 1076 quia baptizatus pro nobis est: habet consortes justitiæ; quia ipse justitia est, et nobis de suo dedit sui habere consortium: habet consortes veritatis; quia ipse veritas est, et nos tenere voluit veritatem: habet consortes resurrectionis; quia ipse est resurrectio: habet consortes immaculatæ vitæ; quia ipse immaculatus est. Et quicumque in novitate vitæ ambulaverit, quicumque tramitem justitiæ tenuerit, particeps Christi est. Habet etiam tribulationis suæ participes; ideoque qui particeps ejus esse cupiebat, dixit: *Nunc gaudeo in passionibus pro vobis; et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore ejus, quæ est Ecclesia (Coloss. 1, 24)*. Sepulturæ quoque ejus participes sumus; quisquis enim consepultus est cum ipso per baptismum in mortem, particeps ejus est. Ideoque ipse Apostolus asserens quam nobis gratiam dederit Dominus Jesus, ait: *Participes enim Jesu Christi facti sumus (Hebr. III, 14)*.

54. Sed et ille particeps Christi est, qui lugentem moestis consolatur affectu: qui in carcere constitutum proprio non defraudat officio: qui lecto ægrotantis assidet, non ut capiendæ hæreditatis tendat aucupium; sed ut morbi vim sollicito mitiget ministerio, ut sedulo fessum sermone demulceat: qui nudos vestiatur, esurientes reficiat. In his enim frequenter est Christus, sicut ipse ait: *In carcere eram, et non venistis ad me: nudus eram, et non operuistis me... Quod enim uni eorum non fecistis, nec mihi fecistis (Math. xxv, 42 et seq.)*. Si oderim mendacium, particeps Christi sum; quia veritas Christus est: si fugiam iniquitatem, particeps Christi sum; quia Christus justitia est. Beatus qui hoc potest dicere. Sicut enim membrum particeps esse dicimus totius corporis: sic conjunctum omnibus timentibus Deum, qui non dicat alteri: Non es de corpore meo, hoc est, non dicat pauperi dives, non ignobili nobilis, non ægro sanus, non fortis debili, non imperito sapiens dicat: Non estis mihi necessarii; particeps corporis Christi est, quæ est Ecclesia. Sed qui sciat quod ii qui videntur in Ecclesia debiles, pauperes, imprudentes, etiam peccatores abundantiori indigeant honestate, et majore præsidio fulciendi sint: qui hoc noverit, ipse potest dicere: *Particeps ego sum omnium timentium te*. Qui compatiatur magis hujusmodi hominibus, quam fastidiat eos: compatiatur infirmis; ut sciat quia unum corpus omnes sumus, et membris membra connexa; ut alterum sine altero esse non possit: et cum alterum dolet, compatiatur alteri. Iste ergo recte potest usurpare hujus vocis auctoritatem.

55. Vide autem quam verecunde Propheta dixerit: *Particeps ego sum timentium te*. Non dixit imitantium, sed *timentium*; initium enim sapientiæ est timor Domini (*Eccl. 1, 16*). Inter rudes se constituit humilitate, cum veteranos devotione superaret. Sed tamen et timere virtutis est; quia scriptum est: *Timeate Dominum omnes sancti ejus (Psal. xxxiii, 10)*.

56. Sed ne aliquibus timor iste non sanctus videatur (quia sunt qui ignava formidine pertimescunt, et hebeti trepidant metu) addidit: *Et custodientium mandata tua*. Ut ostenderet se sancti timoris esse consortem. Aut sic. Potest quidem 1077 timere corde devotus, sed opere piger; ut sit religiosus affectu, otiosus actu. Non tamen potest piger esse, qui mandata Domini custodit, qui timeat. Sanctus itaque hoc dicit: ego autem hoc mihi usurpare non possum; quanti enim sunt qui timeant Deum, et non illis compatiatur? ^b Quærunt opem, et ferre nolo: misericordia indigent, sumptu non adjuvo. Quisquis autem hæc facit, ipse potest dicere se timentium Christum esse consortem.

57. (Vers. 46.) *Misericordiæ tuæ, Domine, plena est terra: justificationes tuas doce me*. Quomodo misericordiæ Domini plena est terra, nisi per passionem Domini nostri Jesu Christi, quam futuram prævidens, quasi promissam Propheta concelebrat? Prophetis enim ea quæ ventura sunt prævidentibus maris est, ut quasi jam decursa memorentur quæ posterioris ætatis sunt. Plena est ergo terra misericordiæ Domini; quia omnibus est data remissio peccatorum. Super omnes sol oriri jubetur. Et hic quidem sol quotidie super omnes oritur. Mysticus autem sol ille justitiæ omnibus ortus est, omnibus venit, omnibus passus est, et omnibus resurrexit: ideo autem passus est, ut tolleret peccatum mundi. Si quis autem non credit in Christum, generali beneficio ipse se fraudat: ut si quis clausis fenestris radios solis excludat, non ideo sol non ortus est omnibus, quia calore ejus se ipse fraudavit: sed quod solis est, prærogativam suam servat: quod imprudentis est, communis a se gratiam lucis excludit. Super omnes pluvia est, et hoc divinæ misericordiæ deputatur; quia pluit super justos et injustos. Aut certe sic interpretandum, quod misericordiæ divinæ plena sit terra; quia *Domini est terra, et plenitudo ejus... ipse super mariam fundavit eam, et super flumina præparavit illam (Psal. cxlii, 1 et 2)*. Etenim per Ecclesiam in omnes gentes diffusa est misericordia Domini, in omnes gentes diffusa est fides.

58. Fortasse dicas: Quia ratione non dictum est, misericordiæ Domini plenum est cælum? Quia sunt etiam spirituales nequitæ in cælestibus: sed non

^a Ita omnes mss. Edit. contra triplicem hujus loci negationem expungunt, ut de justis intelligatur. Sed quolibet modo proponatur, tantumdem valet ad probandum intentum.

^b Edit. cum mss. duobus, *Quærunt opem, et ferre nolo misericordiam: indigent sumptu, et non adjuvo*. Melius reliqui, ut supra in corpore.

illa ^a ad commune jus indulgentiæ Dei, remissionemque pertinent peccatorum, quibus ignis servatur æternus: et illa quæ cœlestium vel potestatum vel ministeriorum sunt, licet auxilio Domini fulciantur; tamen non tanta ejus indigent misericordia, quanta ea quæ sunt inferiora atque terrena; non enim illa carnis involucre vestiuntur, in qua est frequentis erroris illecebra. Ideoque in superioribus ait idem Propheta, quia *Cælum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum* (*Psal. cxiii, 16*). Unde et cælum purius et defæctius ab omni labe peccati est, longeque semotius ab illo de quo scriptum est: *Sicut volatilia cœli* (*Matth. vi, 26*). Hoc enim cælum velut medius quidam inter cælum et terram aeris locus dicitur, in quo sunt etiam spiritales nequitiae in cœlestibus. Nam in illo non appellativo, **1078** sed vero cœlo, stiama diabolus legerimus in conspectu Dei angelorum non defuisse concilio; puto tamen nulla operari tentamenta nequitiae. Denique scriptum est quia angeli amaverunt filias hominum (*Gen. vi, 2*); eo quod terrenis capti detineantur illecebris princeps mundi istius ac ministri ejus, in quibus nequitia spiritalis venenis quibusdam carnis hujus imbuta, et humanis est infecta criminibus. Ideoque Dominus in Evangelio suo ait: *Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra* (*Matth. vi, 10*). Non eadem est illic iniquitas vicinum possessionis finitimo rure depellere, viduam hæreditatis fraudare compendiis, minores ^b consortii jure detrudere, intra lignum denique et quodcumque argenti atque auri vel æris metallum velut effigiem quamdam cœlestem includere potestatem. Hæc cum sint maximi plena sacrilegii, in cœlis vacant, in terris frequentantur. *Verbo enim Domini cœli firmati sunt* (*Psal. xxxii, 6*), non terra firmata est.

59. Et ideo justificationes Dei ab ipso Domino vult doceri; quia difficile est in terra magistrum hujusmodi reperire, qui ea doceat, quæ ipse non viderit. Ad illum igitur doctorem intimo Propheta contendit affectu; qui solus magister est verus. Quomodo enim potest homo quasi verum docere quod nesciat, cum ipse sit mendax? Meritoque ait Dominus, ut nemo super terram vocet sibi quemquam magistrum; quia unus est magister omnium (*Matth. xxiii, 8*). Et quomodo posset David alium doctorem quærere, cum ipse de Deo dixerit: *Qui docet hominem scientiam* (*Psal. xciii, 10*)? Docet autem Deus, et mentes illuminat singulorum, et claritatem cognitionis infundit, si tu aperias ostia cordis tui, et cœlestis gratiæ recipias claritatem. Quando

^a Mss. aliquot non infimæ notæ, ad communem ejus indulgentiam, remissionemque, etc.

^b Consortium, in Cod. Theod. sumitur aliquando pro vicinia et connexis ædificiis; immo et apud Ciceronem, Orat. in Verr. consortes dicuntur ii, quorum fines contigui sunt: et hoc sensu consortium ab Ambrosio hic accipitur.

^c Ambrosius in concionibus suis frequens adhortabatur auditores, ut studiose Scripturarum etiam difficiliorum lectioni incumberent. Et ne prophetarum obscuritate, sicut Augustino contigisse ex lib.

A dubitas, diligenter inquiras; qui enim quærit, invenit, et ei qui pulsat, aperitur. Multa obscuritas est in scripturis prophetis: ^c sed si manu quadam mentis tuæ Scripturarum januam pulses, et ea quæ sunt occulta, diligenter examines, paulatim incipies rationem colligere dictorum; et aperietur tibi non ab alio, sed a Dei Verbo, de quo legisti in Apocalypsi (*Apoc. v, 5*), quod Agnus librum signatum aperuit, quem nullus ante aperire poterat; quia solus Dominus Jesus in Evangelio suo prophetarum ænigmata, et Legis mysteria revelavit: solus scientiæ clavim detulit, et dedit aperire nobis.

60. Dicunt se Judæi habere clavim scientiæ, sed non habent; nam si haberent, ipsi ingrederentur. Ipsi agnoscerent penetralia Scripturarum. Nunc autem: *Væ vobis scribæ et pharisæi, qui abstulistis clavim scientiæ, et ipsi non introistis, et introeuntes prohibuistis* (*Luc. xi, 52*). Quomodo enim clavim potestis habere scientiæ, qui scientiæ negastis auctorem? Et ideo ad ipsum conversus David ait: *Tu me, inquit, doce justificationes tuas*; quia tu es vera justitia. Tu doce quæ sapienter dicta sunt; quia tu es sapientia. Tu aperi cor meum; quia aperuisti librum. Tu aperi illud ostium quod in cœlo **1079** est; quia ipse es janua. Per te si quis introierit, regnum illud possidebit æternum. Per te si quis intraverit, non decipietur; quia falli non potest quicumque domicilium fuerit veritatis ingressus.

SERMO NONUS.

¶ Theth.

1. Nona littera *Theth*, cujus interpretatio est, *exclusio*. Quid est exclusio? Numquid sicut domo aliquis excluditur, hospilloque dejicitur: ita qui excluditur a Dei regno, bonis illius fraudatur; sicut illæ exclusæ sunt virgines, quæ secum oleum non tulerunt; et dum venit Sponsus, extinctæ sunt faces earum, atque in emendo oleo, inflammandisque facibus occupatæ fecerunt moram, et ingresso jam Sponso, introire cupientes leguntur exclusæ (*Matth. xxv, 2, 3 et seq.*)? Non arbitror. Nam quomodo diceret ^d si a bonis sanctus Propheta esset dejectus, atque exclusus a Dei regno: *Jucunditatem fecisti cum servo tuo*? Nec Propheta meritum hujusmodi intellectum videtur admittere, nec series subditorum. Audis dicentem: *Suavis es, Domine, et in jucunditate tua doce me justificationes tuas* (*Inf. vers. 68*). Audis dicentem: *Bonam mihi lex oris tui super millia auri et argenti* (*Ibid., 72*). Et potes dicere quod

ix Conf., cap. 13, cognoscimus, a tam utili proposito deterrerentur, docet orationem a lectione atque diligentia numquam separandam. Qua quidem methodo si usus esset idem Augustinus adhuc catechumenus, prophetiæ Isaiæ lectionem, quam suadente Antistite nostro exorsus fuerat, non ita facile omisisset.

^d Codices Reg., Corb., Nav. unus, Læt. ac Fisc., diceret, si bonus et sanctus esset Propheta dejectus. Edit. Rom.... diceret bonis sanctus Propheta, si esset, etc.

sit exclusus a regno, qui non est exclusus a Lege? A Quid ergo intelligemus? Hæret interpretatio, et obscuritatem sensus sui sermo videtur offundere.

2. Vocant merita Prophetæ, vocat ejus gratia, vocat subjectorum series, ut altioris intellectus aliquid debeamus eruere; et ^a occurrit in tempore quod interdum excludamur in bono. Scriptum est enim: *Perfecta charitas timorem excludit foras* (I Joan. iv, 18). Et generaliter quidem charitas excludit timorem. Ut miles qui imperatorem diligit, bella pro imperatore suscepta non metuit: ut servus amans dominum, quamvis per devia et prærupta mittatur; tamen omnia pericula domini amore contemnit; ac si quis dominum petat, se ipsum offerre non trepidat: ut qui trans mare positos filios videre desiderat, non metuit naufragia, liberorum charitate ingreditur maris fluctus, subit incerta navigii: sed metum discriminis levant desideria filiorum. Quam pulchre etiam de martyribus dicitur, qui vere militant Christo, qui persecutiones, unguis, gladios, incendia non timentes, infestis se regibus obtulerunt. Timorem etenim, quem poterant habere poenarum, excluderunt amore martyrii.

3. Hunc sensum autem esse interpretationis hujus etiam de Threnis Hieremiæ possumus approbare. Nam et ibi sub hac littera scriptum est: *Bonus est Dominus sustinentibus eum, animæ quæ quærit eam. Bonum est sustinere, et sperare in salutare Dei. Bonum est viro cum portaverit jugum grave a juventute sua: sedebit singulariter, et silebit; quia tulit jugum grave* (Thren. iii, 25-27). Hæc utique quid aliud astringunt, nisi bonæ exclusionis hanc interpretationem videri? Quis enim sustinet Dominum, nisi studio charitatis? **1080** Quis est qui sperat, nisi qui quod sperat, optat, et diligit? Quod enim speramus, per patientiam expectamus. Ergo qui sperat, sustinet: qui sustinet impatientiæ utique excludit affectum. Quis est qui portat jugum grave a juventute sua, nisi qui deliciis renuntiat, luxuriam fugit? Quis est qui singulariter sedet, nisi qui sæcularibus voluptatibus abdicatis, molestiarum omnium excludit tumultus? Iste ergo nihil timere poterit, quia charitatis gratia vim timoris absorbit.

4. Est et alius qui excludatur in bono, ut ille qui Apostolica auctoritate sublatus e medio plebis est; quia malum opus fecit, traditus est in carnis interitum, ut ejus spiritus salvaretur (I Cor. v, 5). Ex quo intelligimus quia in bono excluditur, qui jubetur agere poenitentiam; ut humilietur, et compungatur corde. ^b Hæc enim reconciliationis solent esse suffragia.

^a Quidam mss., *Et occurrit interpretatio*. Edit.,... *in interpretatione*. At mss. novem, ... *in tempore*, id est, opportune; dum videlicet mihi animus de hoc ipso inveniendò sollicitus est.

^b Hic et alibi pluribus locis Ambrosius veterem indicat Ecclesiæ morem, quo episcopi impositas a se poenitentibus publicis poenas minuere, nec non excommunicationis tempus breviare consueverant, habita ratione ipsorum contritionis atque humiliationis,

5. Denique etiam in Hieremia scripta sub hac littera id videntur significare. Sic enim legimus de Hierusalem illa terrena: *Immunditia ejus ante pedes ejus. Non fuit memor novissimorum suorum, et cecidit invalide: non est qui consoletur eam. Vide, Domine, humilitatem ejus; quia magnificatus est inimicus* (Thren. i, 9). Et quia sic humiliata est Hierusalem, merito postea ei dicitur: *Defecit iniquitas tua, filia Sion* (Thren. iv, 22). Et omni qui poenitentiam egerit, lacrymisque propriis peccata defleverit, bene dicitur: *Defecit iniquitas tua*. Alibi quoque sub hac littera dicit Hieremias: *Boni erant vulnerati gladio, quam vulnerati fame. Abierunt compuncti a nativitate agrorum* (Ibid., 9). Compungimur igitur, quando nostrorum agimus poenitentiam delictorum: compungimur etiam ^c recordatione delictorum. Unde ait propheta David: *Quæ dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini* (Psal. iv, 5). Qui autem compungitur, utique delectationem excludit erroris: et qui agit poenitentiam, excludit pudorem: sequestrat verecondiam flagitii confitendi; ut recuperandæ spem salutis inveniat. Meritoque et ipse David ubi cognovit errorem: *Peccavi, inquit, Domino* (II Reg. xii, 13). Tantus rex, tantus propheta non erubuit peccatum proprium confiteri; et ideo dictum est ei: *Et Dominus abstulit peccatum tuum* (Ibid.).

6. (Vers. 65.) Sublato igitur peccato ait: *Jucunditatem fecisti cum servo tuo, Domine, secundum verbum tuum*. Multa videntur in hoc sæculo jucunda esse, quæ non sunt, multa suavia, bona plurima. Luxuries videtur esse jucunda: sed exhausto fit amara patrimonio. Dulcis libido, cum fervet: sed eadem horrida et execranda, cum proditur. Suaves epulæ, cum sumuntur: sed fetidæ, cum digeruntur. Bona multa in hoc sæculo, dum vivimus, æstimantur; quia usui nobis sunt, ut pecunia, aurum, argentum, possessiones: eadem nihil possunt prodesse defunctis: hic omnia relinquuntur. Quin etiam majori dolore quis moritur, cum his se fraudari copiis ingemiscit. Non est ergo jucunditas vera, nisi illa quæ secundum verbum Dei est; ut quis bonorum meritorum atque virtutum subsidiis gaudeat se esse munitum.

1081 7. Hac David jucunditate vel bonitate Dei lætatur; quia jugum grave a juventute portavit, et sustinuit, atque expectavit Domini in se gratiam, non præripuit, qui sæpe occidendi regis Saul tributa sibi copia, maluit tamen expectare a Domino deferendi tempus imperii, quam occiso rege præripere. Semper Deus bonus est: ideoque et Paulus ait: *Vide ergo*

quæ proinde reconciliationis dicuntur esse suffragia.

^c Rom. edit., *cecidit valide*.

^d Rom. edit., *a sterilitate agrorum*. Reliquæ enim mss. omnibus, *a sterilitate agrorum*. Melius; sic enim LXX, *ἰσπερὶ θάσσαν ἑκακέντα μῆνοι ἀπὸ γωνυμάτων ἀργῶν*.

^e Omnes edit., *recordatione delictorum*; concinuius plerique mss., *recordatione dictorum*, ut citatus statim psal. iv, vers. 5, satis ostendit.

bonitatem et severitatem Dei (Rom. xi, 22); bonitas enim in omnes est, severitas in paucos. Denique subdidit idem Apostolus: *In eos quidem qui ceciderunt, severitatem: in te autem bonitatem (Ibid.)*. Si enim non cecidissent, utique uterentur et ipsi bonitate Dei. Nam et tibi ideo bonus est, quia permanes: quod si non permanseris in bonitate, et tu excideris. Non ergo Deus propterea bonus esse desistit, quia tu lapsus es, et indiges severitate. ^a Siquidem et severitas Dei in bonitatem recurrit; ut unusquisque castigatus pedem referat a peccatis, et ad virtutum tramitem, bonamque conversationem recurrat. Denique docet de illis qui ceciderunt Apostolus: *Quia si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens enim est Deus iterum inserere illos (Ibid., 25)*; ^b ut quemadmodum deserta virgulta, ita et homines velut caudicibus quibusdam virtutis inserti, bonorum fructus possint ferre meritorum. Accuses necesse est medicum crudelitatis, quia putrefactas vulnerum fibras ferro putaverit exsecandas; quia noxia et serpentina ulcera igni adusserit, ne virus in ulteriora proserperet: vel quia magister discipulum verberaverit negligentem, ut metu verberum indueret diligentiam? Castigare enim amantis est, non execrantis; et ideo honoris est, non crudelitatis. Racte ergo et Dominus ubique est bonus, et cum remittit flagitia, et cum peccata castigat: *Castigat enim Dominus quem diligit (Heb. xii, 6)*.

8. Castigatus est etiam David. Denique ait: *Et fui flagellatus tota die (Psal. lxxii, 14)*. Sed vir sapiens qui intellexit castigationem illam Domini sibi profuisse ait: *Bonitatem fecisti cum servo tuo, Domine, secundum verbum tuum*; hoc est, etsi illa mihi ad tempus amara visa est castigatio, mihi secundum carnem, mihi secundum molestiam corporis; tamen secundum verbum tuum castigatio illa fructus bonitatis attulit. Illam mihi castigationem intelligo profuisse, illa castigatione me a vitiis esse revocatum, illa castigatione non diu aliquid in me licuisse flagitiis, per illam castigationem Domini nihil in me adversario licuisse, nihil mori. Denique, *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me (Psal. cxvii, 18)*, ipse Propheta memoravit. Castigatur enim qui recipitur; qui autem non recipiuntur, non flagellantur. *In laboribus enim hominum non sunt, et cum hominibus non flagellantur (Psal. lxxii, 5)*. Ideoque supra ait: *Quam bonus, Israel, Deus rectis corde (Ibid., 1)*! Ergo bonus omnibus; quia omnes recto vult esse corde. Qui autem cor declinaverit, ipse a se gratiam divinæ bonitatis avertit.

9. (Vers. 66.) Sequitur: *Jucunditatem, et disciplinam, et scientiam doce me; quia in mandatis tuis credidi*. Juxta Apostolum *χρηστόν* bonum intelligimus; quia dixit: *Vide ergo bonitatem Domini (Rom. xi,*

^a Edit. et mss. quatuor: *Siquidem... in bonitate, ut recurrat unusquisque, etc.* Mss. duodecim... *in bonitatem recurrit; ut unusquisque, etc.* in quorum tamen nonnullis habetur, *recurrat, et conjunctio, ut, desideratur.*

22). Juxta Evangelium **1082** *χρηστόν* suave accipimus. Dixit enim: *Tollite jugum meum... quia leve est, et onus meum, quia suave est (Matth. xi, 29 et 30)*. Dixit enim, τὸ φορτίον μου *χρηστόν*. Unde merito bonitatem Dei ab ipso quaerit doceri, ne forte quis perfunctorie accipiens bonum Deum esse, in erroribus perseveret, quod per misericordiam Dei sciat impunitatem suis dari posse peccatis; cum etsi indulgeat Dominus, tamen foeda est conversatio in criminibus semper hærere. Non ergo bonitas ista vulgaris est: sed quæ semper disciplinæ expectet profectum.

10. Ideoque qui intelligit altam Dei esse bonitatem, doceri desiderat etiam disciplinam. Nam plerique avertuntur a studio disciplinæ, dum eam severam et tristem arbitrantur: sed perspicacior sensa intelligit, quod disciplina si tristis ad tempus sit, posterioribus fiat jucunda temporibus. Sed est disciplina vel correptio severior: est etiam moderatior. Moderatior est, de qua dicit Dominus: *Corripiam eos in auditu tribulationis eorum (Ose. vii, 12)*. Est et severior quæ est in ira et furore correptio. Unde refugiens eam correptionem, dicit David: *Domine, ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripias me (Psal. vi, 2)*. Et Hieremias: *Corripe nos, Domine, in judicio, et non in furore (Jerem. x, 24)*. Omnis ergo disciplina, etsi ad tempus habeat amaritudinem, habeat perturbationem; postea tamen pacificos fructus generare consequitur.

11. Sed qui petit doceri bonitatem et disciplinam, debet potere etiam scientiam doceri. Nisi enim habeat scientiam, molesta est disciplina, molesta correptio. Quid sit scientia, doceat te Salomon, qui ait de Domino Deo nostro: *Ipse enim mihi dedit eorum quæ sunt cognitionem veram (Sap. vii, 17)*. Et tibi hic idem Propheta ait: *Qui docet hominem scientiam (Psal. xciii, 10)*. Qui autem petit scientiam, credit mandatis Dei.

12. Aliud est autem in mandatis Dei credere, aliud mandatis credere. Qui enim mandatis Dei credit, cito efficit ut sit in mandatis Dei, et in ipsis conversatur. Per fidem igitur scientia assumitur, per scientiam disciplina. Quod enim scimus placere Deo posse, in eo nos conversatio ipsa delectat. Denique scriptum est: *Nostra autem conversatio in cælis est (Philip. iii, 20)*. Præcessit scientia, secuta est conversatio. De mandatis Dei credere diximus. In mandatis autem Dei credere, hoc est in ipsis esse, et credere quia vera mandata sunt. Nisi enim credideris mandatis Dei, eorum utique scientiam, quæ per mandata Dei docemur, habere non poteris.

13. (Vers. 67.) Sequitur versus tertius: *Priusquam humiliter ego deliqui: propter hoc verbum tuum ego*

^b Romi edit., *ut quemadmodum inserta virgulta; cæteræ ac mss. omnes, ... deserta virgulta: non male, si modo subintellegeris, bonis caudicibus inserta.*

custodivi. ^a Alia editio habet : *Priusquam humiliarer, A* ego nescivi. Unde putant ^b aliqui quod hominis anima hoc dicat : Priusquam humiliarer, ut in hoc lutum corporis introirem, tua quæ non legeram, mandata nescivi. Sed quia Septuaginta virorum sententias magis sequitur Ecclesia, et hic sensus est planior, et nihil offensionis admittit, quod possit aliquibus scrupulum commovere; ideo accipiamus, *humiliarer*, ita dictum, eo quod **1083** peccato videatur humiliatus. Propter peccatum enim tentationes sæpe nascuntur. Denique Adam et Eva post culpam utique dejecti sunt (*Gen. iii, 24*). Ergo humilitatis nostræ causa peccatum est, vel humiliationis; non enim hoc fugio. Potest enim de adversis plerumque intelligi humilitas, ut est illud : *Bonum mihi quod humiliasti me; ut discam justificationes tuas.* Et : *Nisi B lex tua meditatio mea esset, tunc forsitan perissem in humilitate mea (Infra, vers. 71 et 92).* Et : *Humiliatus sum valde (Psal. cxli, 7).* Hic ergo ostendit humilitatem ortam esse de culpa. Et quia culpa præcessit, ideo humiliatum se ostendit, hoc est, attritum tentationibus et adversis, et traditum anxietatibus : quemadmodum et ille qui traditus est a Paulo in interitum carnis, humiliatus utique est; ut postea posset reconciliationem mereri (*I Cor. v, 5*).

14. Sed quamvis humilitas ista, hoc est, velut quædam dejectio, perturbationis non virtutis sit; virtutem tamen sæpe generat : et fit non pœna, sed remedium delinquentis. Nam si peccatis tuis tribuas quod humiliatus es, quidquid acciderit, in te retor- C ques, et ex reo incipies esse justus, qui te ipse condemnas. *Justus enim accusator est sui in exordio sermonis (Prov. xviii, 17).* Nec potes indignum te judicare humilitate, qui propria errata cognoscis, in quibus erubescendo non utique extolleris, sed humiliaris. Vides ergo quia ideo humiliatus es, quia deliquisti, et non servasti eloquia Dei. Unde serva diligentius, ne pecces; ne iterum quia dejectus es, tristitia absorbearis : et fiat tibi dejectio tua incrementum iniquitatis, quæ debet correctionis esse occasio. Etenim in tentationibus homo, sicut aurum in conflatorio comprobatur. Vides Prophetam quid dicat : *Priusquam humiliarer, inquit, ego deliqui.* Jure ergo tentationibus traditus est, quoniam delinquebat. De- D linquebat autem, quia Dei eloquium non tenebat. Verum inde ordinem emendationis invenit, unde culpa processerat. Cœpit esse subjectus eloquio divino, et culpa desivit.

15. (Vers. 68.) Sequitur versus quartus : *Bonus es, Domine, et in bonitate tua doce me justitias tuas.* Etiam usus disciplinæ sæcularis accepit, ut unusquisque judicem suum laudet. Unde Apostolus sequens divi-

^a Plerique mss., *Alia traditio habet.*

^b Non est dubium quia hic Origenistas, quod senserint animas prius existisse, atque peccasse, quam in corpora mitterentur, occulte perstringat Ambrosius. Et inde confirmari potest quod ante non semel jam diximus, eum has solas Origenis opiniones aliquando proponere, quas ab aliquibus aliis Patribus ad-

narum ordinem Scripturarum, cum diceret causam, ita cœpit : *De omnibus quibus accusor, rex Agrippa, a Judæis, de his æstimo me felicem, apud te incipiens rationem reddere (Act. xxvi, 2).* Et infra : *Credis, rex Agrippa, prophetis? Scio quia credis (Ibid., 27).* Ergo si laudantur homines, in quibus plerumque aliena laudantur : quanto magis unusquisque Dei sibi gratiam conciliare debet, ut dicat : *Bonus es, Domine.* Nam si hoc dicat homini, ut esse admoneatur, quod forsitan non sit; ut bonitatis etiam ipse prædicatione mitescit, terroremque immitis deponit affectus : quanto magis Deo laus sua est deferenda, qui nisi bonus esset, super terram stare quæ posset? Proprium autem Dei est ut bonus sit. Denique in Evangelio habes, quia *Arbor bona fructus bonos facit (Matth. vii, 17).* Fructus ejus angeli sunt : fructus ejus homines sunt, hoc est, rationabiles, sancti, si Domini præcepta custodiunt : fructus ejus sunt ii qui nascuntur in terris : fructus ejus sunt virtutes hominum. **1084** Merito ergo arbor bona bonos fructus facit. Prius igitur radix laudetur; ut fructus possit probari. Sed et alibi ait idem Dominus Jesus : *Et Pater vester, qui bonus est, dabit bona data petentibus se (Ibid., 11).*

16. Sed quamvis bonus Deus sit, cujus etiam amara plus prosunt (non enim inferuntur, ut noceant, sed ut corrigant) rogatur tamen, ut in bonitate sua doceat nos justitias suas. Considera medicum utilia apponentem medicamenta vulneribus; ea tamen quæ mordeant ulcers virus, aut certe ferro putrefacta resecantem; cum in eo ipso bonus sit medicus, quia utilitatem operatur ægroti, et faciat quod prodesse noverit; tamen quia æger dolorem aut non vult, aut non potest sustinere propter infirmitatem affectus sui, rogat ut medicus eum quadam bonitate et suavitate sua curet, non asperitatem adhibeat medicamentorum, non ferro incidat vulnerum fibras : aut si aliter non potest, ut cum moderatione faciat, et quadam subtilitate mitiget vim doloris. Et ideo in Evangelii bonitate melius docentur justificationes Dei, quam in Legis severitate. Opus autem justitiæ justificatio est. Unde scriptum est quia ^c Pharisei se justificare noluerunt, non baptizati baptismo Joannis (*Luc. vii, 30*). In eo enim justificationem non fecerunt; quia noluerunt agere penitentiam delictorum, quam Propheta in bonitate vult agere; ut ei fiat peccatorum remissio sine atrocitate damnationis, cum remissionis gratia.

17. (Vers. 69.) Sequitur : *Multiplicata est super me iniquitas superborum : ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua.* Quanto magis quis Deo servire desiderat, tanto magis in se excitat adversarios :

missas fuisse intelligebat, neque ab Ecclesia reprobatus.

^c Edit. vet., quia *Pharisei se justificare voluerunt.* Metas Rom. cum mss.,... *noluerunt*, ut docet id quod post alterum versum dicitur : *quia noluerunt agere penitentiam.*

et tamquam athleta fortis coronam justitiæ reportare desiderans, irritat in se plurimos et lacessit, qui invident nostro profectui. Quod etiam in posterioribus evidenter ^a ostendit. *Cum odio habentibus pacem, eram*, inquit, *pacificus* (Paal. cxix, 7). Nihil tamen tranquillitas ejus proficiebat; ut eos qui pacem oderant, sua tranquillitate componeret, et eorum studia comprimeret. *Cum loquebar illis, impugnabant me gratis* (Ibid.), hoc est, cum causas impugnandi non haberent, tamen impugnandi studium non deponebant. Ita ergo multiplicantur sive nequitia spiritalis, sive homines, et multiplicatur iniquitas eorum super justum. Verbi gratia, si filium justus amittat, quod sæculi usu sæpe contingit: si avertat patrimonium, vel diversis afficiatur incommodis rerum, vel corporis infirmitatibus, tunc dicunt superbi: Ubi est justitia ejus? Ubi misericordia? Ecce quia sic mulctatus est: ecce quia ei innocentia sua nihil prodest. Ideoque ad vitam hujus specimen extrahendum, tres illi sancto Job specie amici, obtreptione autem inimici, probitatis atque justitiæ ejus invidi, exprobrantes gravia opprobria congerebant; et qui venerant ad consolandum, insultare cœperunt.

18. Sed justus his non movetur, ideoque nec Job frangebatur. Denique in amissionibus filiorum vel patrimonii dicebat: *Dominus dedit, Dominus abstulit... sit nomen Domini benedictum* (Job. i, 21). Ergo et in adversis positi dicamus: *Bonitatem fecisti* **1085** *cum servo tuo* (Supra, v.65). Potest enim Dominus in melius mutare quæ facta sunt, ut Job sancti habemus exemplum (Job. xlii, 10 et seq.); et quæ amissa sunt reddere. Potest quis et amissis filiis, generare meliores. Numquid Deo est difficile meliora donare? Potest etiam si nihil donet, hoc ipso tamen justo esse prospectum, si forte futuri improbi rapti sunt, ne mutaret malitia cor eorum. Similiter et de patrimonio, quasi non videamus plurimos propter opes patrimonii, in periculum salutis esse deductos, plurimis ex divitiarum abundantia ortam esse causam peccandi. Qui enim non habet quod donet, ascribi ei culpa non potest, quod non donaverit: qui autem habet quod donet, et non dat, utique obnoxius esse incipit peccato.

19. (Vers. 70.) Sequitur: *Coagulatum est sicut lac cor eorum; ego autem legem tuam meditabar*. Subtile cor sanctorum: coagulatum est vero cor superborum. Ut enim lac natura sui purum, speciosum atque sincerum est, sed corruptione coalescit: sic mentis et cordis humani natura pura, sincera, perspicua est priusquam vitiorum admixtione coalescat. Coagulato enim lacte, fit quædam concretio, nec suavitatem habens eandem, nec gratiam. Ita homines, qui ante sedulitate, gratia, suavitate ver-

^a Mss. septem..... ostendit dicens: *Cum odiosis non habentibus pacem*, etc.

^b Ita mss. Edit. vero, *quæ lenitate naturæ fluentem benevolentiam*, etc. Sed hoc significat B. Doctor, eos qui aliquem benevolentia complectuntur, leni-

borum, lactis speciem præferbant, nulla invidia corruptam; hi si cœperint invidere, coagulatur in vitium cor eorum, et fit de suavitate amicitia amaritudo malevolentia, et insuavis quidam horror invidia. Ergo coagulatum est cor per superbiam, per invidiam, ^b quæ lenitatem naturæ, fluentem benevolentia, malitiæ concretione vitiantur. Iniquorum ergo cor coagulatur: justus autem humiliatur, Legis præcepta meditando, qui habet humilitatis magisterium.

20. (Vers. 71.) Ideoque subdidit: *Bonum mihi quod humiliasti me; ut discam justificationes tuas*. Hoc secutus Apostolus: *Placeo mihi*, ait, *in infirmitatibus, in injuriis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis* (II Cor. i, xii, 10). Cum enim complacet in infirmitatibus, et non frangitur animo, nec cedit injuriæ, discere justificationes Dei et meruit, et implevit. Ergo hic, *humiliasti me*, hoc est, diversis tentationibus et incommodis exercuisti. Quod aperuit et Symmachus scribens: *Profuit mihi quod afflicti sum, ut discerem justitias tuas*. Ergo qui humiliatur, non dejiciat animum, neque frangat; sed magis humiliando proficiat; ut superbum humilitate sua mitiget, insolentes morum severitate confundat, contumeliosos patientia sua frangat, avaros nonnumquam etiam æquanimitate pendii a jurgii intentione deducat. Sic enim legisti, quia *justificata est sapientia a filiis suis* (Luc. vi, 55), dum Christus se offert supplicio, dedit injuriis, non subduxit opprobriis, nec a confusione spatorum avertit faciem suam; et ideo ^c omnes patientia sua instruxit, et livore sanavit.

21. (Vers. 72.) Sequitur: *Bonum mihi lex oris tui super millia auri et argenti*. Non quicumque hoc dicit: immo rarus hoc dicit, id est, qui legem Dei auro atque argento præferat, qui potest propter legem Dei omnia relinquere. Sed nec Christus huc reperit, nisi de iis quos ipse docere dignatus est. **1086** Petrus hoc dixit, et probavit effectu: quia pluris legem, quam aurum habuit. Ideoque ait: *Aurum et argentum non habeo* (Act. iii, 6). Non avarus hoc dicit, qui defosso auro incubat. Non dicit pecuniosus, qui quotidiana emolumenta sollicito rimatur affectu, qui quotidie opes aggerat, qui hereditatis tendit aucupia, qui circa ægrotantis lectulum indefessas exercet excubias.

22. Hic aliqui legem oris Dei tamquam legem Verbi Dei accipiunt, ut si dicas legem dexteræ Dei. Bene ergo et hoc convenit Petro dicenti: *Verba vitæ æternæ habes, et nos relinquemus te* (Joan. vi, 69)? hoc est, *Lex oris tui super millia auri et argenti est*. Et possumus tantum deserere bonum, et sæculi hujus emolumenta captare? Sed et Moyses lex oris Dei potest dici, per quem Dominus locutus est et dedit Legem.

tatem adversus ipsum solitos exhibere.

^c Omnes edit., *sapientia sua instruxit*. Omnes mss., *patientia sua instruxit*. Melius, cum hoc sequatur ex superioribus istis, *Christus se offert supplicio*, etc.

SERMO DECIMUS.

. 1^a Iod.

1. Incipit littera apud Hebræos decima Iod, quæ Latina significatione *confessio* dicitur, vel certe *desolatio*. Nec discors ac dissonans videtur interpretatio. Siquidem qui desolati sunt, citius consentunt; magis enim secundis rebus animus extolli solet; cum autem urgetur adversis, tunc divinum implorat auxilium. Nam et in iis quæ humana sunt, hunc usum esse cognoscimus; ut cui succedunt prospera, animus elatior sit: cui mundi hujus infesta sunt, et potentia alicujus adversa, tunc confugiat, tunc opem quærat; ut vel rogando superioris mitiget potestatem, vel se viribus armet adjunctis; ne quasi inferior potentioribus viribus opprimatur.

2. Denique Hieremias sub hac littera sic ait: *Manus suas extendit qui tribulatur in omnia desideria ejus. Vidit enim gentes introeuntes in sanctificationem suam; quibus mandasti ne introirent in Ecclesiam ejus (Thren. 1, 10)*. De Hierusalem utique hoc dicit Propheta cujus deplorat ærumnam, cujus præcessit desolatio ac destitutio; ut postea sequeretur confessio. Castigat enim Dominus omnem filium quem recipit. Recepturus igitur Hierusalem, ante captivitatis flagellavit ærumnis. Nimium enim insolaverat, et inflato se corde jactaverat; ut caput tenere non posset Dominum Jesum, id est, humilitatem, gratiam, justitiam, sapientiam, hoc est, veræ fidei magisterium non teneret. Et ideo Dominus castigavit eam, qui moderator omnium novit quem C admodum unumquemque castiget. Ut enim medicus graviora vulnera asperioribus medicamentis curare consuevit, leviora levioribus: ita et Deus noster graviora peccata majore severitate castigat. Sed ipsa castigatio ad salutem proficit. Dixit enim Dominus: *Percutiam, et ego sanabo (Deut. xxxii, 39)*.

3. Denique de Hierusalem spem cœpit Hieremias propheta promittere. Nam in posterioribus sub hac littera ait: *Dabit percutienti maxillam suam, et satiabitur in opprobriis. Dabit in sepultura os suum; si tamen est spes patientiæ (Thren. iii, 30 et 29)*. In Evangelio Dominus Jesus docens virtutem atque insigne patientiæ, 1087 ait: *Qui te percusserit in maxillam, præbe ei et alteram (Matth. v, 39)*. Vult D enim discipulos suos et injuriarum esse patientes, nec referre facile, a nedum ferire. Patientia enim humilitatis indicium est. Et ideo quoniam desolata erat ac destituta Hierusalem: *Dabit, inquit, percutienti maxillam suam; ut non se subducat injuriæ, nec declinet cædis dolorem, sed percutienti maxillam offerat. Utrumque intelligi potest, sive ei qui percutere incipiat, sive ei qui jam percusserit; ut illud Evangelicum compleatur: Qui te percusserit in maxillam, præbe ei et alteram. Et propheticæ hoc*

A positum est, ut doceret Hierusalem, hoc est, plebis Judaicæ Ecclesiam non aliter esse servandam, nisi per Evangelii disciplinam; ut cum cœperit Evangelii præcepta servare, et operibus implere mandatum Domini Jesu, tunc jugum captivitatis de suæ animæ cervice deponat, cum se subdiderit jugo Christi.

4. *Et satiabitur, inquit, in opprobriis*. Non dixit: Subibit opprobrium; facile est enim unam aut alteram contumeliam sustinere; sed addidit: *Satiabitur in opprobriis*; quo facilius Dominus moveat misericordiam, opprobriorum conjurium deformitate miserabilis. Quod utique ex libro Regnorum potes intelligere. Quippe cum conviciaretur Semei filius Gera sancto David, virum sanguinarium appellans, et malediceret ei, quando fugiebat filium suum Abessalon, parricidalia ad tempus bella declinans, tacebat Rex, et summum patientiæ insigne præstabat. Etenim cum tentationis suæ tempus intelligeret, ut ei parricidiale prælium moveretur, magis humilem se volebat videri, quo Domini mitigaret offensam; quam exasperandum ejus arbitratur in sua tentatione judicium, si forte suas injurias ultum iret. Unde et ad populi ducem Abessam vindicare cupientem ait: *Quid mihi et tibi est, fili Sarrivæ? Ideo maledixit mihi; quoniam Dominus dixit illi, ut maledicat.... Ecce filius meus, qui exivit de ventre meo, quærit animam meam. Si autem modo extraneus maledixit mihi, dimitte illum, ut maledicat; quoniam Dominus dixit illi, ut videat humilitatem meam: et retribuet mihi Dominus bona pro maledicto hoc (II Reg. xvi, 10 et seq.)*. Quod et prophético dixit spiritu, et probavit eventu. Cum enim repleta fuerit humilitas, peccatum solvitur. Denique et in Esaiæ libro habes quia dixit Dominus: *Sacerdotes, loquimini ad cor Hierusalem: consolamini eam, quia repleta est humiliatio ejus, solum est peccatum ejus; quia accepit de manu Domini duplicia peccata sua (Esai. xl, 2)*. Advertis igitur quia ubi desolatio, ibi humilitas. Desolationem enim sequitur humilitas justo ordine, humilitatem patientia, patientiam probatio, probationem consolatio. Quod habes et in Apostolo scriptum: *Quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio autem spem, spes autem non confundit; quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum (Rom. iii, 3-5)*, qui utique nostrorum consolator est affectuum.

1088 5. Quod autem ait: *Dabit in sepultura os suum (Thren. iii, 29)*; ostendit quamdam supra modum patientiæ taciturnitatem; ut tamquam sepeliat os proprium, ne loquatur; et velut quodam aggere virtutum obstruat, ne vocem doloris emitat; tantum pondus asserens patientiæ quam spes foveat; ut vocem ipsam velut busto quodam ac tumulo sepeliat, ac includat, quam nulla extorquere,

^a Edit. omnes, *Ne dum ferire potens injuriam faceret, indicium humilitatis non exhiberet. At ea quæ tenebamus in mss. desiderantur, et hoc intrudunt*

videntur ab aliquo, qui *nedum ferire*, idem esse ac *multo minus ferire*, sive, *aggredi*, non satis intelligebat.

nullave excitate possit injuria. Hujus quoque litteræ A et maria, posteaquam omnia reptilia, volatilia, animantia, postea hominem fecit, quem animantibus viventibus anteferet: de quo non immerito cœlesti sententia resultavit: *Faciemus* ~~1000~~ *hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1, 26). Cætera dixit, et facta sunt: mandavit, et creata sunt (Psal. cxlviii, 5); ut homo fiat, specialis quidam Dei accedit hortatus; ut tamquam laborantis Dei in hujus munere creaturæ significaretur operatio. Deus quidem expertus laboris est: sed tamen Scripturæ verba quid aliud, nisi studiosam tui operationem ejus ostendunt? Ergo si Deus majore quodam studio te creavit, cur ipse tui studium derelinquas? Si Deus in te laboravit, qui laborare non novit, cur ipse fugitans sis laboris?

6. (Vers. 73.) Itaque primus versiculus est: *Manus tuæ fecerunt me, et paraverunt me: da mihi intellectum, ut discam mandata tua.* Magno commendationis exordio usus est, ut opus Dei esse se diceret; quo facilius circa operis sui gratiam favor inclinaretur auctoris. Grandis enim prærogativa est etiam in rebus humanis; ut aliquis operibus et beneficiis faveat suis, nec meritum spectet alienum; sed in suæ gratiæ munus intendat; ne videatur abrogare quod ipse donavit. Itaque etsi de luto corporis nostri substantia sit, et carne induamur, et corpus ossibus intextatur et nervis; tamen quod simus pretiosissimum opus Dei, nemo dubitaverit. Nam et fabricam ipsam humani corporis si quis considerare velit, nihil poterit in terra pretiosius judicare. Est enim homo statu celsus, vultu decorus, cæsarie gratus, non in alvum cæterorum more curvatus animantium, sed ipso naturæ jure sublimis, qui in cœlum libero spectet obtutu; nulla captivæ servitute cervicis depressus in terram, sed tamquam propria conscius libertatis, et locupletæ sui testis auctoris.

7. Verumtamen in cæteris animantibus membrorum forma laudetur, in quibus præter gratiam corporis nihil est aliud quod requiratur. Homo in eo est pulchrior quod non videtur, non in corpore quod videtur: in se habens æternitatis gratiam, et præsentium venustatem. *Quæ enim videntur, temporalia sunt; nam quæ non videntur æterna* (II Cor. iv, 18). In hoc terrestri hospitio indutus habitatione cœlesti, cui simul competit et in terris videri, et Deo jungi. Magnum sane munus, si se ipse cognoscat; et quædam forma justitiæ, a mundo magis quam sibi nasci. Unde et Salomon ait: *Grande homo, et pretiosum opus vir misericors: virum autem fidelem opus est invenire* (Prov. xx, 6). Et vere magnus est qui et divini operis interpres est, et imitator Dei. Homo est enim qui potuit dicere: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (I Cor. xi, 1). Terram excolit, mari tamquam possessione utitur, cœli ornamenta b gratias miratur assertor. Evanuerat rerum natura, nisi qui ea uteretur, divina providentia esset adjectus.

8. Denique postquam fecit Deus cœlum et terram D

a Hanc sententiam elegantissime expositam reperies apud Romanum oratorem, lib. I *De Officiis*, in hæc verba. *Sed quoniam, ut præclare scriptum est a Platone, non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici: atque ut placet stoicis, quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum causa esse genitos; ut ipsi inter se alius alii prodesse possent, in hoc naturam debemus ducem sequi, et communes utilitates in medium offerre, etc.* Laudat etiam Lucianus Catonem Uticensem quod ejus secta fuerit:

Non sibi, sed toti genitum se credere mundo.

Mirum est itaque inventum esse christianum hominem, qui præclarum hoc pronuntiatum impu-

gnare auferet. Præcipua ejus argumenta displosa reperies tom. III Philos. vet. et nov., tract. 3, disp. 1, quæst. 3, art. 2.

b Edit. omnes, grandis miratur assertor; mss., gratus, etc.

c Rom. edit., nisi custodiam tui ob gratiam operationum ejus ostendunt. Val. edit., nisi studiosam ob gratiam tui operationem, etc. Sed, ob gratiam, nec in mss. reperitur, nec sensui necessarium est.

d Cunctæ edit., quia insufflavit in te Deus. Cuncti fere mss. non agnoscunt præpositionem. Rursus vet. edit., *Opus est magnificentum, Dei generatione inspiratum.* Rom., *Opus magnificentum est homo, Dei inspiratione formatum.* Omnes mss. ut in textu; nisi quod ultima verba (res sic invertunt, inspiratione generatum.

9. *Manus tuæ, inquit, fecerunt me, et paraverunt me* (Psal. cxxxvii, 8). Clamat ad Deum Propheta: *Opus tuum, Domine, ne deseras, non derelinquas. Te auctorem convenio, te teneo conditorem, præsidia aliena non quaero. In adjumentum accingere, qui accinctus es ut creares. Dic ipse David, quid senseris, cur dixeris: Manus tuæ fecerunt me? Sed dixisti inferius: Domine, retribuas propter me: Domine, misericordia tua in sæculum, opera manuum tuarum non omittas* (Ibid.); hoc est dicere: Bestias non fecerunt manus tuæ, sed dixisti: *Producant aquas reptilia animarum viventium* (Gen. 1, 20), et produxit terra secundum genus quadrupedia, et reptilia, et bestias terræ. Me autem, inquit, fecisti, me tuis manibus figurasti, hoc est, non figurasti bestias manibus tuis, non reptilia, non volatilia: *Me autem fecerunt manus tuæ, et paraverunt me.*

10. Non mediocre opus est, quod paratum est: cum sapientia unumquodque disponitur et paratur. Denique Sapientia dicit: *Cum pararet cœlos, cum illo eram* (Prov. viii, 27). Quod de hominibus dicit idem Propheta: *Vox Domini præparantis cervos* (Psal. xxviii, 9). Quæ vox Domini Dei est, nisi: *Faciemus hominem* (Gen. 1, 26). Qui sunt isti cervi, nisi inimici serpentibus, qui super aspidea ambulat, et venena non sentiunt? Non vile igitur, non corporale arbitror, quod paravit Deus. Nosce te ipsum, homo: tuæ animæ dicitur in Canticis Canticorum: *Nisi cognoveris te formosam in mulieribus* (Cant. 1, 7). Cognosce te, anima, quia non de terra, non de luto es; quia insufflavit te Deus, et fecit te in animam vi-

ventem (*Gen. ii, 6*). Opus es magnificentum, Dei generatione inspiratum. *Attende tibi*, ut Lex dicit (*Deut. iv, 9*), hoc est tibi, id est, animæ tuæ. Sæcularia te est mundana ne teneant, terrestria non morentur. Ad illum tota intentione festina, ex cuius inspiratione consistis. *Grande*, inquit, *homo et pretiosum opus vir misericors; virum autem fidelem opus est invenire* (*Prov. xx, 6*). Disce, homo, ubi grandis, ubi pretiosus sis. Vilem te terra demonstrat: sed gloriosum virtus facit, fides rarum, imago pretiosum. An quidquam tam pretiosum, quam imago est Dei, quæ primo tibi fidem debet infundere; ut in corde tuo resurgat quædam auctoris effigies: ne qui mentem tuam interrogat, non agnoscat auctorem? An quidquam tam pretiosum, quam humilitas; ut naturam corporis animæque perspicies, a alteri te subijcias, alterum regere **1000** cognoscas? Prona in vitium carnis illecebra misericordiam suadet; quia quod alteri contuleris, tibi solvis: quidquid a te procedit, in te recurrit: et quidquid profueris, tibi proficit.

11. Vivacis animæ vigor sensus, rationalis, et intellectus capax, atque iudicii; ut digna domus tanto habitatore videatur, non amittat suæ prærogativam naturæ, ne hominis nomen amittat. Scriptura enim eum hominem dicit, qui est ad imaginem et similitudinem Dei: peccantem autem, non hominem, sed aut serpentem, aut equum adhinnientem feminis, aut vulpeculam, aut jumentum vocare consuevit. *Nolite fieri sicut equus aut mulus quibus non est intellectus. In campo et freno maxillas eorum constringe, qui ad te non appropinquant* (*Psal. xxxi, 9*). Et: *Dicite huic vulpi* (*Luc. xiii, 32*), de Herode ait. *Generatio viperarum* vocatur a Joannæ plebs hominum (*Luc. iii, 7*). Magnum ergo opus Dei es, homo, magnum est quod dedit tibi Deus; vide ne quod Deus tribuit, amittas magnum illud munus, quod es ad imaginem Dei; et hoc in te puniatur magis. Deus enim non punit similitudinem suam: sed eum punit qui ad similitudinem Dei factus, hoc quod accepit, servare non potuit. Punitur ergo illud quod ad similitudinem Dei esse desistit, hoc est, peccatum tuum. Nam suam Deus non damnat imaginem, nec in illud incendium mittit æternum: sed magis vindicat imaginem suam de eo, qui imagini illi fecit injuriam; ut per malitiam homo, quod eras, esse desineres, et fieres mulus ex hominæ. Vindicatur ergo imago, non condemnatur. Vindicatur quasi expulsa: non condemnatur quasi rea. Postquam enim peccasti, aliud esse cœpisti: illud quod eras, esse desiisti. Quomodo igitur punitur in te, quod in te

^a Edit. ant. ac mss. prope omnes hic corrupti sunt. Edit. Rom., *altero te subijcias, altero te cognoscas*. Verum cum a mss. ac vet. edit. nimium recedat, cod. Vind. et Sorb. lectionem secuti sumus. Rursus ibidem edit. omnes, *illecebra: misericordiam suadet*. Contra omnes mss., *illecebra misericordiam suadet*. Non male.

^b Rom. edit. sola, *servare non voluit*. Sed hic, potuit, uti de eodem verbo jam diximus, liberiori sensu est interpretandum.

^c Vet. edit., *secundo remigio labitur fluctu, et ven-*

non invenitur? Nam si invenitur in te imago Dei et similitudo, non supplicio incipis dignus esse, sed præmio. Ita imago illa qua ad imaginem et similitudinem Dei factus es, non condemnatur, sed coronatur. Condemnaris autem in eo, quod ipse mutatus es; ut fieres ex homine serpens, mulus, equus, vulpecula. His enim nominibus jam nos Scriptura condemnavit; quia exuti cœlestis imaginis ornameto, etiam nomen hominis amittimus, qui gratiam hominis non tenemus.

12. In aliquibus tamen codicibus invenimus: *Manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me*. Nec istud alienum; quia et Job dixit: *Manus tuæ plasmaverunt me, et fecerunt me* (*Job. x, 8*). Unde et hic edicitur, ut meminerit Deus quia pulvis sumus; ut uberius gratiæ munus infundat, nec infirmum opus deserat. Gubernator fluctuante navigio plus laboris impendit, quam cum secundo remigium labitur fluctu, aut ventorum flatus, suo superante labore, præcurrit.

13. *Manus tuæ, inquit, plasmaverunt me*. Manus dicit pluraliter, non manum. At vero alibi ait: *Ego manu mea solidavi cœlum* (*Esai. xlv, 12*). Et: *Manus mea fecit hæc* (*Esai. lxvi, 2*). **1091** In hominis constitutione videtur non abundasse, quod toti mundo, ut fieret, abundavit. Cœlum una firmavit manus, ut scriptum est: et utraque Dei manus hominem figuravit, ut legimus. Cœlum non ad similitudinem, homo ad similitudinem. Angeli ad ministerium, homo ad imaginem.

14. Esto ut et angeli ad imaginem. Scriptura tamen de homine locuta est quod sit ad imaginem. Habemus enim aliquid quod fortasse angeli non habeant; ubi enim abundavit peccatum, superabundavit gratia. Nobis est natus Christus ex Virgine. Legimus enim: *Puer natus est nobis, et filius datus est nobis* (*Esai. ix, 6*). Nobis carnem suscepit: immo potius nos in illa carne suscepit, quod Filium hominis in Dei sede constituit. Non lego angelos in Dei sede nisi stantes, nisi ministerium deferentes (*Hebr. i, 14; Apoc. viii, 2; Dan. vii, 10*). Non lego angelos, sed homines conspectos Christo, et in Christo resuscitados (*Rom. vi, 4 et 5*). Denique ait Apostolus: *Quia convivificavit nos in Christo, cujus gratia estis salvi facti: et simul suscitavit, simulque sedere fecit in cœlestibus, in Christo Jesu* (*Ephes. ii, 5 et 6*). Filius ergo hominis ad dexteram Dei, non Angelus, non Archangelus, nec Cherubim et Seraphim. Illa laudant: Filius hominis sedet. Filius hominis angelorum ore laudatur, quod angelos malos

torum flatum suo supparo superante (Gill. in marg., *proprante*) procurrit. Rom., *secundo labitur fluctu, aut ventorum flatu supparo prosperante, etc.* Mss. vero, omnes, *secundo remigium labitur fluctu*; at hic divisi, aliquot habent, *aut flatu prosperante præcurrit*; plures ac probatiores, ut in contextu.

^d Ita plerique mss. et omnes edit. nisi quod hæc legunt, *quando filium, pro, quod filium*. Reliqui mss., *quos tamen per filium, etc.* Quæ lectio non displiceret, nisi vox tamen hic inepte posita, interpolationem aliquam innuere.

vicerit, de nequitia spiritualibus quæ sunt in cælestibus, triumphaverit : quod fecerit similes angelorum homines, in quibus ante erant contagia mortuorum.

15. Verbo, inquit, Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Psal. xxxii, 6). Homo quoque spiritu Domini perfectionem vitæ, consummatum nemque virtutis accepit. Inspiravit in eum Deus spiritum vitæ, et factus est homo in animam viventem (Gen. ii, 7). Vita ergo nostra cœpit ex inspiratione divina : sed vita hæc secessione animæ, corporisque dissolvitur, inspiratio autem divina non solvitur. Et ideo intellige aliud esse quod figuratum est, aliud quod factum est, vel paratum. Meritoque dupliciter habes scriptum de homine. Primum enim scriptum est : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. i, 26 et 27). Et : *Dominabuntur*, inquit, *vel principatum habebunt*. Et : *Fecit Deus hominem ad imaginem Dei*. Secundo autem loco ita scriptum est, quia *Acceptit Deus pulverem de terra, et plasmavit hominem* (Gen. ii, 7). Ubi pulvis, ibi plasmatio : ubi autem non pulvis, ibi non terra, non materia ; sed incorporeum, sed admirabile : ibi non materia, sed immateriale. Quod enim secundum imaginem Dei est, non est in corpore, nec in materia, sed in anima rationabili. Ibi operatur, ibi ostenditur homo ad similitudinem et imaginem Dei, ubi justitiæ, ubi sapientiæ, ubi omnis forma virtutis assumitur.

16. Si intelligas imaginem, videbis ad imaginem ; homo enim non est imago Dei, sed ad similitudinem factus est. Alius est imago Dei invisibilis, primogenitus universæ creaturæ, per quem facta sunt omnia. Ille non ad imaginem, sed imago : tu non imago, sed ad imaginem. Habes ergo **1092** in tua substantia aliquid de imagine et similitudine Dei, quod sit divinæ simile imaginis. Propterea imago ad eum qui est ad imaginem, venit : et quærit imago eum, qui est ad similitudinem sui ; ut iterum signet, ut iterum confirmet ; quia amiseras quod accepisti. Insufflaverat enim tibi Deus, ut inspirationis suæ dono haberes gratiam, quam tibi tua culpa sustulerat. Factus eras in animam viventem : audi quid dicat, non in carnem, sed in animam viventem. Sed quia peccator signaculum tenere non potuit, et in crimine positus non habebat quæ Dei sunt, sed quæ hominum ; propterea venit Dominus noster Jesus Christus, ut legisti in Evangelio, et a mortuis resurgens cum clausos discipulos reperisset, claustris ingressus est manentibus, et dixit : *Pax vobis. Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Cumque hoc dixisset, insufflavit, et dixit eis : Accipite Spiritum sanctum* (Joan. xx, 21 et 22).

^a Adverte hic diserte doceri sacerdotes aut episcopum in ordinatione sua et priorum peccatorum remissionem accipere, et potestatem remittendi peccata aliorum.

^b Mss. non pauci, nec inferioris notæ, *Ecclesiam docet*.

^c Rom edit., *alia insufflati*. Sed retinendum cum

A 17. Videsne ergo quæ manus fecerint hominem, aut quem hominem fecerint ; illum utique quem secundum Christum induimus : *Esspoliantes veterem hominem cum actibus ejus, et induimus novum, qui renovatur in agnitionem secundum imaginem ejus qui creavit eum ; ubi non est... servus et liber, sed omnis et in omnibus Christus* (Coloss. iii, 9-11). Christum ergo induimus, sicut et alibi dictum est : *Christum induistis* (Galat. iii, 27). Accepimus Spiritum sanctum, qui non solum nostra ^a peccata dimittit : sed etiam nos facit sacerdotes suos aliis peccata dimittere. Ideo ait Propheta : *Tu finxisti me, et posuisti super me manum tuam* (Psal. cxxxviii, 5). Finxit per lutum ; posuit per gratiam spiritalem ; licet plerique hunc psalmum ex persona dictum Salvatoris accipiant. Audi quia manus Domini, etiam Spiritus dicitur. Clamat Job : *Spiritus divinus, qui fecit me* (Job. xxxiii, 4). Istæ sunt ergo manus quæ hominem paraverunt, Christus et Spiritus. Ergo Dominus Jesus et corporis auctor est nostri, qui primum fecit hominem ad imaginem, et postea de luto finxit, et voluit servare quod fecerat, salvare quod plasmaverat : ut totum hominem salvum faceret, sicut ipse dixit in Evangelio : *Mihi irascimini, quia totum hominem salvum feci in sabbato* (Joan. vii, 23). Quod specialiter ^b Ecclesia docet, quia non solum anima, sed etiam caro nostra servetur : anima per cognitionem Dei, caro per resurrectionem : quorum alterum docuit divini auctoritate sermonis, alterum propriæ resurrectionis exemplo.

C 18. Hic est ergo homo geminæ substantiæ. Alia est enim facti substantia, ^c alia figurati : ista de Dei Spiritu, illa de limo. Propterea ait Job : *Resuscitabis corium meum* (Job. xix, 26), quia quod de limo est, resuscitatur ; terra enim in terram redit ; quod autem factum est, ut principatum haberet super cæteras animantes, id præstantius esse intelligis. Luti enim etiam bestiis nobiscum commune consortium est ; et ideo animæ specialis prærogativa ^d donata est. Idem tamen quia cæteris animantibus imperat ; ut possit imperare, debet Deo esse subjectus. Docetur igitur servire ; ut ad regnum pervenire mereatur. Qui enim servit Christo, placuit Deo. Qui servit Christo, ^e placet utique **1093** veritati, et debet nescire mendacium. Qui servit justitiæ, debet repellere iniquitatem. Qui servit immaculato, debet tenere castimonie disciplinam. Qui servit luci, debet odisse tenebras peccatorum. Ergo quia corpus infirmum est, visitationem Domini postulemus. Unde Propheta ait : *Quid est homo, quod memor es ejus ; aut filius hominis, quia visitas eum* (Psal. viii, 5) ?

19. Et nunc in reliqua versiculi portione ait : *Da mihi intellectum, et discam mandata tua*. Spiritalem

aliis et cunctis mss., *alia figurati*. Hic siquidem inuitur, quod supra non semel traditum est, homini non in corpore, sed in anima impressam fuisse divinam imaginem.

^d Rom. edit., *donata est, ut homo cæteris animantibus imperet, sed ut possit, etc.*

^e Rom. edit., *servit utique veritati*.

igitur se esse ^a cognoscens Propheta, petit gratiam A Spiritus sancti. Etenim intellectum dari a Domino, et inter munera gratiarum primo constitui loco, in Apostolica lectione didicisti; quia unicuique datur manifestatio spiritus ad utilitatem (II Tim. II, 7); et in propheta primo loco sapientiæ et intellectus spiritualis gratia postulatur (Esai. XI, 2). Petitur ergo Dei donum. Deinde vide ordinem: *Da mihi, inquit, intellectum; ut discam mandata tua.* Intellectus præmittitur, ut scientia sequatur. Nam nisi quis intellexerit, doctus esse non poterit. Doctrinam igitur intellectus facit, non memoria. Nihil enim prodest multa legisse, nisi intelligas ipse quæ legeris. Et in Apostolo post manifestationem Spiritus, sermonem scientiæ legisti postea substitutum: ut scias intellectum memoriæ præferendum, et illum posse habere scientiam, B cui ante intellectus affluserit (I Cor. XII, 7).

20. Simul humilitatem considera. Si Propheta intellectum dari sibi postulat, quia tam arrogans, qui profiteatur in sua potestate esse intelligentem? Intellectum petit, ut ipse se noverit, et naturæ suæ possit scire rationem: at illi qui de rerum natura disputant, cæli scrutantur plagas, qui se ipsos scire non possunt, putant intelligentiam sine Dei dono posse concedi. Unde et nos humilitatem debemus assumere; ne extollamur, si forte unam aliquam de Scripturis parabolam cognoverimus: aut quia interdum secundum litteram plana legimus; si forte secundum litteram aliquid intellexerimus, doctrinæ nobis assumamus scientiam. Propheta ille qui accepit Spiritum sanctum, postquam unctus est in regnum, unctus est C in Prophetam, centesimum et octavum decimum psalmum scribens, intellectum sibi dari postulat, ut mandata Dei intelligat: et scit nisi a Domino accepit gratiam, intelligere ejus se mandata non posse. In Evangelio quoque lego, quia proponebat parabolas Dominus Jesus, et apostoli non intelligebant (Matth. XIII, 36). Denique explanationem propositæ parabolæ postulabant.

21. Ipse Dominus Jesus cum diceret, ut legisti in libro Evangelii secundum Matthæum scriptum: *Beati pauperes spiritu* (Matth. V, 3); subjecti in ^b posterioribus: *Omnis qui audierit mea verba hæc, et fecerit ea, similis erit viro sapienti* (Matth. VII, 24). Non ergo qui audit tantummodo, similis erit: sed qui facit quæ audierit. 1094 Ergo neque factum sine D

auditione, neque auditio sine facto potest esse sapientis: sed qui audit et facit. Audiamus igitur, ut intelligamus: faciamus ut intellexisse nos quod audivimus, comprobemus.

22. (Vers. 74.) Sequitur versus secundus: *Qui timent te, videbunt me, et lætabuntur; quia in verba tua supersperavi.* Fortasse aliquibus videatur hoc esse contrarium, quia justus dicit: *Qui timent te, videbunt me, et lætabuntur*; multis enim justus gravis est, cum videtur. Denique in Evangelio plerique Dominum Jesum videre non poterant: sicut Geraseni rogabant eum, ut abiret de regionibus eorum (Luc. VIII, 37): et alii ei transitum denegabant, ^c quando tamen per eos transire volebat (Luc. IX, 52 et 53). Unde puto quod sicut illic Judaicæ formæ impietatis exprimitur: ita hic Ecclesiæ gratia reveletur. Prophetat enim totum orbem replendum esse timore divino; et ideo quasi timentes Deum sanctorum dicit cognitione lætari; qui enim videt justum, et gaudet, etiam ipse vult esse justus. Pulchrum est enim ut in aliis delectetur, quod vult in se servare, ^d si sumpserit. Est enim insitum bonis; ut castum, pudicum, prudentem sapiens affectu pio diligat, misericors liberalem; et virtutes suas in aliis amet. Plerisque enim justus aspectus admonitio correctionis est, perfectioribus vero lætitia est. Quam pulchrum ergo, ut videaris et prosis ^e Bonum ergo vir justus.

23. Propterea denique Paulus apostolus ascendit Hierosolimam, ut justos videret: et cum Petro mansit diebus quindecim; ut ex ejus aliquid cohabitatione proficeret (Galat. I, 18). Propterea ipse Paulus et Barnabas, cum Hierosolimam ingrederentur, magnifice excipiebantur ab Ecclesia, ab apostolis, et majoribus natu (Act. XV, 4). Cum autem abire vellent, ne discederet rogabantur: et, ut postea de Paulo legimus, cum lacrymis deducebantur (Act. XX, 38). Nam si est tanta vis in naturalibus, ut animal visum prosit ictericis; ita ut mortui quoque ^e cornu ejus animantis prodesse dicatur, si fuerit demonstratum iis, qui hujusmodi inciderint passionem: dubitare possumus quod justus sanet aspectus? Ergo vile animal irrationabile tantam virtutem habet, ut sanare possit hominem momento exiguo, quo videtur: homo justus, si tamen cum fide ab eo aspiciatur, qui utilitatem ab eo percipere desiderat, nihil confert? An non vel ipsi oculorum

nisi esset omni alio præsidio destitutus.

^a Edit. Rom., *si possit*. Aliæ cum mss. omnibus, *si sumpserit*. Videtur autem is sensus esse, virum justum eo bono delectari in aliis, quod ipse elegerit ac susceperit in se conservandum.

^e Eadem edit. Rom., *corpus ejus animantis*. Nimirum quia cum Plin. lib. xxx Hist. Nat., cap. 11, aviculæ virtutem medendi icterico morbo attribuat, non videbatur vox *cornu* legitimum sensum exhibere. Sed cum eadem vox constanter legatur in omnibus et mss. et ant. edit., dicendum hunc locum forte de quadrupede quopiam animali intelligendum esse; nisi quis malit per cornu ejusdem avis ungues ac rostrum significari.

^a Ita cod. scripti tredecim. Alii autem atque edit., *cognoscit propheta per gratiam Spiritus sancti*. Eorum autem quæ sequuntur a voce *didicisti*, usque ad *intellectus præmittitur*, ordinem edit. Rom. sic invertit: *Propheta vero primo loco sapientiæ, inde intellectus donum inter munera gratiarum constituit. Et quia unicuique datur manifestatio spiritus ad utilitatem; ideo Dei donum petit Propheta: Da mihi intellectum, ut discam mandata tua. Vide ordinem, intellectus præmittitur, etc.*

^b Voci *posterioribus*, subjungit edit. Rom., *qui autem fecerit, et docuerit, magnus vocabitur in regno cælorum*. Et in alio loco, *Omnis qui audierit, etc.*

^c Ita cuncti mss. ac vet. edit.; Rom. autem, *quando tantum per eos transire volebat*. Plinius sensum,

radii virtutem quamdam videntur infundere iis, qui A fideliter eum videre desiderant?

24. Sed quemadmodum justus lætificat cor innocentium, cum videtur: ita improbi justorum cognitione torquentur; quia vel tacitis sanctorum moribus arguuntur. Torquet castitas incontinentiam, avaritiam liberalitas, impietatem fides. De hoc quoque parile vilis animantis sumamus exemplum. Nam sicut prodesse diximus mutum **1095** animal, cum videtur: ita obesse percipimus lupum, si aliquem videado prævenierit; vocem enim feruntur amittere, quos prius lupus viderit. Basiliscus quoque, hoc est, noxius serpens, si quodcumque prior viderit animal, fertur occidere: et allegatur statim necari, qui potuerit a serpente hujusmodi prævideri. Ipse quoque serpens mori dicitur, si fuerit hominis præventus aspectu. Ergo si tanta virtus, vel in oculis serpentis, vel in oculis est hominis; ut si alter alterum prior viderit, possit occidere: non est virtus in oculis justi, qui repletus virtutis est gratia; cum præsertim tantum operetur fides, ut et illa quæ sibi Domini tetigit, sanaretur (*Matth. ix, 22*), et ille cui intendit Dominus Jesus, statim ex ejus oculis gratiam sanitatis hauriret (*Luc. ix, 38 et 43*)?

25. Sed qui videt justum, debet scire quid videat: non illum videt in corpore, non in vestimento, non in patrimonio, non in vultu; sed intus videt; non, inquam, illum videt, nisi ejus viderit mentem, nisi ejus sermonem intenderit, nisi sensus illius poterit comprehendere, sapientiam de tractatu ejus assumere. Tunc igitur lætabitur, cum ista perspexerit, cum ista cognoverit. Ita ergo et nos sicubi audivimus justum, festinemus videre; sicut illa mulier quæ audivit in domo pharisæi discumbere Dominum Jesum, et ingressa est, et ejus pedes perfudit unguento (*Luc. vii, 37 et 38*). Illius imitatores simus; namque Ecclesiam in illa muliere figuratam esse quis dubitet? Sicubi ergo justus sedeat, sicubi accumbat, festinemus videre eum. Pretiosum est videre virum justum; ut videas eum secundum imaginem Dei. Quod foris est, nihil prodest: quod intus est, sanat. Sane et in eo qui foris est illum qui intus est, frequenter aspicimus; ut si viderimus pauperem,

^a Mss. novem, *Qui enim honorat... imaginem honoravit*. Alii et cunctæ edit., *coronat... coronavit*. Melius; solebant enim imperatorum imagines floribus coronari, ut observat Jos. Laurentius Polym. lib. v, pag. 391. Neque vero mirum ejusmodi honorem etiam christianorum principum statuis redditum esse; quandoquidem constat easdem cum in oppida inferebantur, a magistratu ac populis cum thure, cereis atque adoratione excipi solitas. Sed eum cultum tandem prohibuit Theod. Jun. Cod. tit. 4, leg. unica; quam consule sicut et Comm. Goltfr. in eandem. Libet autem hic adicere quæ Hilarius Pont. Rom. epist. secundæ Nic. syn. inserta refert ex D. Chrysost.; sunt enim simillima iis quæ ab Ambrosio nostro hic traduntur. Ait igitur: *Ὁὐκ αἶδας ὅτι ὄσπερ τὴν εἰκόνα τὴν ἐκ ξύλου καὶ χρωμάτων λαϊδορεῖ, οὐχ ὡς πρὸς ἄψυχον τολμήσας κρινεται, ἀλλὰ κατὰ τοῦ βασιλείως*. Observatu porro dignum est Ambrosium post quatuor versus in eo idololatram ethnicorum constituere, non quod idola Deos esse crederent, sed quod eadem

illum ad cujus similitudinem factus est, honoramus in paupere, de quo ait: *Dedistis mihi manducare.... quis quod mei eorum dedistis, mihi dedistis* (*Matth. xxv, 35 et 40*).^a Qui enim coronat imaginem imperatoris, utique illum honorat, cujus imaginem coronavit: et qui statuam contempserit imperatoris, imperatori utique cujus statuam conspexerit, fecisse videtur injuriam. Gentiles lignam adorant, quia Dei imaginem putant: sed invisibilis Dei imago, non in eo est quod videtur: sed in eo utique quod non videtur.

26. Vides ergo quia inter multas Christi imagines ambulamus? Caveamus ne coronam imagini detrudere videamur, quam unicuique Christus imposuit. Caveamus ne aliquid detrahamus iis quibus debemus adjungere. Sed quod pejus est, non solum non honestamus pauperes; sed etiam debonestamus. destruimus, persequimur: et ignoramus quod his B Dei imagini congeramus injurias, **1096** cum factos ad imaginem Dei putamus esse lædendos. Qui enim irridet pauperem, exacerbatur eum qui fecit illum. Sed aderit ille qui dicat: *Esurivi, et non dedistis mihi manducare: sitiivi, et non dedistis mihi bibere.... aeger eram... et non visitastis me* (*Matth. xxv, 42 et 43*). Et quanto ista leviora sunt, quam si dicat: *Injurias mihi fecistis, nudastis me, verberastis me?* Quem si quis interrogaverit: *Quando tibi injurias fecimus, quando spoliavimus, quando etiam verberavimus?* Dicit: *Quamdiu uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis* (*Ibid., 45*). Propterea caveamus diligentius, no cui vel minimo contumeliam irrogemus; ne ipsi Domino in illis minimis contumeliosius fuisse videamur.

27. Quia ratione autem dixerit: *Qui timent te, videbunt me et lætabuntur*, ipse exposuit dicens: *Quis in verba tua supersperavi*: hoc est dicere: *Intus me viderunt, intus me tetigerunt, intus me aspexerunt; ubi speravi assumpsi de tuis verbis, ubi tua verba percipi. Beati ergo qui vident justum, et lætantur; quia sperant in Dei verba. Quam multi autem sunt qui oderunt justos, qui perscrutantur Dei verba, qui justus sunt: et cum aliquos doctos audiunt impii, eos propter doctrinam vitare consuerunt.*

28. (Vers. 75.) Sequitur versus tertius: *Agnosce, Domine, quoniam justa judicia tua: et in veritate tua*

adorarent existimantes in illis imaginem Dei residere, qui cum sit incorporeus materiali effigie assimilari neutiquam potest. Hinc autem contraria ratione consequitur eum Christi Domini, B. Virginis, martyrum, aliorumque sanctorum sacras icones, honoresque ipsis exhibitas minime improbasse. Certe omnis doctrina vii conc. œcum. supra laudati in eo quasi cardine vertitur. Etenim passim asserit Dei quidem naturam, ut pote spiritalem, pingi non posse: quia in re illi præcaverat Greg. II, ep. 1, ad Leonem Isaurum scribens: *Θεοῦ φύσιν ἀδύνατον ἰστορηῆσαι καὶ ζωγραφῆσαι*. De Christi vero et sanctorum imaginibus plane contrarium colligit, atque decernunt iidem Patres. Quin immo cum angelorum quoque imaginibus suffragentur, ea potissimum ratione quod *ὡς ἄνθρωποι ἐνεφανίσθησαν*: eodem argumento evincitur illicitum non esse, symbolicas divinarum personarum imagines sub quibus ipsæ se manifestasse in Scripturis leguntur, populo venerandas proponere. Sed isthæc ad contrapertistas,

humiliasti me. Qui potest intelligere quæ sunt divinus providentiæ, utitur eo sermone quo usus est propheta sanctus David; quia omnia iudicio Dei sunt, ut ægrum corpus aliquis habeat, ut salubre, ut dives, ut pauper sit, ut moriatur juvenis, vel senex. Si quis intendat Scripturas divinas, intelligit hæc fieri iudicio Dei; nihil enim est præter Dei scientiam. Exemplum quaerimus? Non est absconditum; siquidem Job nunquam amisisset proprias facultates, nisi esset traditus adversariæ potestati. Dedit enim Dominus diabolo potestatem in facultates ejus, ut tentaretur qualem, amisso patrimonio, haberet affectum (*Job. 1, 12*): dedit in filios, dedit in corpus ejus (*Job. 2, 6*); ut probaretur num defunctorum dolore liberorum, aut cruciatus corporis a constantia mentis aniniquè descisceret. Dominus quidem noverat fortem; sed in illo docere atque examinare nos voluit, utrum imitatores ejus esse possemus. Denique et Abraham tentavit, quando filium senis unicum sibi potuit immolari (*Gen. xxii, 2*). Sciebat utique mentem Abraham: sed sciens tentat Dominus, sicut legisti in Evangelio, quia cum interrogasset Dominus Jesus discipulus, quod panes haberent; et illi respondissent, quia quinque tantum haberent panes, ipse ait: "Quid faciemus inter tantos homines? hoc autem dicebat tentans eos; sciebat enim quid facturus esset (*Joan. vi, 5 et 6*). Qui **1097** ergo justus est, examina justitiam suæ credit quia Dei justa iudicia sunt: vel secundum Græcæ, quia Dei iudicia sunt ipsa justitia.

29. Sed hoc ut agnosceret, fecit præmissa precatio; quoniam intellectum sibi dari poposeit, ut mandata Dei disceret. Accepta est ergo intellectus et cognitionis gratia, agnovit justa esse Dei iudicia: agnoscere autem perfecti est. Denique aliud est credere, aliud agnoscere. Fides timentis, agnitio est sapientis. Qui enim timet, rationem non querit: sapiens autem et agnitionem eorum investigat, quæcumque percipere desiderat. *Credidi, inquit, propter quod locutus es mihi (Psal. cxv, 1)*: cognovit autem intelligens quod locutus est.

30. In quo ergo justa iudicia Dei sunt? Quia per labores, et tribulationes, et afflictiones ad cœlestis præmium pervenitur. Sicut enim certantibus athletic corona defertur iusto iudicio hominum; ita legitime certantibus Christianis divino iudicio palma decernitur. *Vincenti, inquit, dabo sedere mecum in sede mea (Apoc. iii, 21)*. Vita ergo postea examinatur igne, sicut splendor argenti; ut virtus certaminibus approbetur. *Transivimus, inquit, per ignem et aquam, et induxisti nos in refrigerium (Psal. lxxv, 41)*. Per hæc igitur vera iudicia tua esse cognovi. Humiliatus enim sum, ut hæc viderem; quia ii qui exaltati sunt corde, oculos ad veritatem aperire non possunt. Cum autem humiliamur, peccata nostra cognoscimus, et

A ipsa humilitate delicta nostra purgamus. *Humiliatus sum, inquit, et salutem me fecit (Psal. cxiv, 6)*. In veritate ergo humiliatus est, qui humiliatus est ad salutem: nec vane pertulit passionem, qui salutem veritatis secutus est.

31. Distat igitur inter cognoscere et timere, ut eo revertamur. Denique Evangelii lectio docere nos debet. Ait enim Dominus ad eos qui credebant ei ex Judæis: *Si manseritis in verbo meo, . . . cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos (Joan. viii, 31 et 32)*. Si manseritis, inquit, cognoscetis. Vides quia non a principio potuit cognoscere quicumque Deum timens verbum ejus audivit. Non solum autem non idem est timor et cognitio; verum etiam non idem est fides et cognitio. Siquidem etiam Apostolus docuit diversa esse munera gratiarum. *Alii enim, inquit, per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum eundem Spiritum, alii fides in eodem Spiritu (1 Cor. xii, 8 et 9)*. Si ergo alii fides datur, alii cognitio; vides quia ubi fides, non statim cognitio; ubi autem cognitio, et fides est et prudentia, nec ab eo possumus diligentiam separare.

32. Habuit ergo cognitionem sanctus David, utpote propheta perfectus; quandoquidem ita perfecte cognovit, ut humiliaretur in ipsa veritate. Sive ergo in adversis positus, agnovit probationis gratiam, ea quæ laboriosa et adversa sunt, sustinenda: justum autem esse Dei iudicium; et ideo bene certantes nunquam deseri, vel relinqui, et coronam his post labores posse deferri: sive in secundis et prosperis positus, cognovit etiam ^b divitias regum, diversoque successus, tentationis causa solere suppetere; ut is qui his utitur, rerum prosperitate tentatur. In eo igitur propheta David laudandus, quia cum ista agnosceret, **1098** humiliabatur; ut humilitate sua, vel prosperorum excluderet tentamenta, vel adversorum subiret constanti æquanimitate tolerantiam.

33. Non ergo magnopere laudabilis esset Propheta, si laudaret iudicia Dei, usus affluentia secundorum. Quid enim magnum facimus, si quando in secundis sumus, laudamus Deum, quando in divitiis sumus, quando nullæ vexamur injuriis? Illud est magnificentum, si subjectus injuriis, contumeliis, iudicium Dei laudes, si vexatus argitudine, iudicia Dei prædicet; si te inopia non revocet, quominus laudes iustitiam Dei. Ergo semper laudanda sunt iudicia Dei, sicut scriptum est: *Exultaverunt filii Judæ propter iudicia tua (Psal. xlvii, 12)*. Quæ sunt filii Judæ, nisi animæ religiosæ, animæ Ecclesie quæ Jesum Christum Dominum constituentur, quæ videntes rationem iudiciorum tuorum, semper exsultant? Qui enim non ex aliquo secundorum proventu, sed ex cognitione rationis induit lætitiæ; non nisi in exultatione perpetua constitutus est.

34. (Vers. 76.) Sequitur versus quartus: *Fiat*

^a Rom. edit., *Quid sunt inter tantos homines? Et subiecit in Evangelista: Hoc autem . . . examine justitiam suam agnovit quia, etc.*

^b Edit, omnes, ac mss. aliquot, *divitias rerum,*

varioque successus tentationis causa (nonnulli, causa) solere suppetere. Alii nobiscum faciunt, excepto quod Vind. legit, divitias, regnum, etc.

nunc misericordia tua ut exhortetur me, secundum A
verbum tuum servo tuo. Aliqui habent in hoc loco:
Consoletur me. Sed etiam in Apostolo legimus exhortationem pro consolatione dictam, et consolationem pro exhortatione (II Cor. 1, 4 et 6). Magna est ergo misericordia Dei, quæ non solum remissionem tribuit peccatorum; sed etiam certantibus adhibet exhortationis calcaria, ne suscepti certaminis passiones imbelli formidine derelinquant. Non ergo misericordiam, quasi is qui victus cedat, aut ut veniæ preceptor, implorat; sed ut Dei miseratione succinctus, majora viribus tanto munere fultus expediat. Egregiam et singularem Prophetæ spectato virtutem. Alius enim humiliatus ærumnis posceret, ut circa eum tentamenta desinerent, et sedare Dominus adversa dignaretur, ne tribulationum procella in eum sæviret; iste autem tamquam athleta fortis et patiens, qui exerceri et ungi animam suam tribulationibus nosset, non tristitia dimovere, non impugnantia declinare desiderat, non omne illud desinere, quod fatigationem et laborem afferret, exposcit; sed magis in tempore laboris sui adversus tentationum procellas dari sibi verbum consolationis exposcit; ut possit forti quæ ingeruntur mente tolerare, ne aliqua mœstitiæ perturbatione lassetur. In eo igitur obsecrat misericordiam Dei, ne auxilio destitutus expediendi, cœptam militiam derelinquat.

35. Denique adhortationem divinæ esse misericordix, evidens testimonium docet; Moysi enim dicit Deus: *Misereror cui miserus ero, et misericordiam præstabo, cui misericordiam præstitero. Igitur non est volentis, neque currentis, sed miserantis Dei est* (Rom. ix, 15 et 16). Forte dicas: Ergo non debemus, vel velle, vel currere; atqui negligentes Deus deserere consuevit. Non ergo hoc dicit; sed quid dicat consideremus. Non volentis, neque currentis hominis perseverantia est; non est enim in hominis potestate, sed miserantis Dei est, ut possis complere quæ cœperis. Denique iterum Moysi dicit: *Quia in hoc ipsum te suscitavi, ut ostendam in te virtutem meam* (Ibid., 17). **1099** Colligitur ergo adhortationem divinæ misericordix deputandam. Unde sequitur: *Ergo cui vult miseretur, et quem vult obdurat* (Ibid., 18). Hunc miseratus hortatur, illum non revocat execratus. Et vere misericordia est Dei nostrarum militia passionum, per quam nobis peccata minuuntur. Denique Lazarus pauper, quia in hac vita toleravit mala complurima, in gremio Abrahæ requiem consolationis invenit; ille autem dives, qui consolationem habuit in sæculo, post curricula vitæ hujus fructum quietis amisit. Quem si miseratus esset Deus, castigasset potius in hoc sæculo, ut postea non flagellaretur. De-

^a Sex mss., aut veniam peccator, implorat.

^b Vet. edit. cum majori scriptorum cod. numero; *Qui exerceri et cingi animam suam.* Rom. cum reliquis, ut in corpore. Utraque autem lectio ex arena profecta est, quod apud Ambrosium familiare.

Atque Job licet graviter flagellatus, et quidem flagellis plurimis inopix, amissionis filiorum, doloribus corporis, opprobriis amicorum; consolatione tamen fruitur æterna.

36. Ergo quanto majores tribulationes fuerint, tanto uberior consolatio reservatur. Et tamen a cadas atque succumbas, quanto majores tentationes videris, tanto magis roga Verbum Dei, ut adhortationem tibi afferat: sicut rogavit, et Paulus qui ait. *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus omnis consolationis, qui nos exhortatur in omni angustia; ut possimus et ipsi consolari eos, qui sunt in omni tribulatione, per exhortationem qua et ipsi advocamur a Deo; quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita per Christum abundat etiam consolatio* (II Cor. 1, 3-5). Tanta vi Apostolicæ petitionis rogat, ut consolationem accipiat a Domino in omni tribulatione, quæ non solum ipse induat tolerantiam; verum etiam alios consoletur, ut et ipsi possint propriæ mentis angustias sustinere. Si igitur ipse in omni tribulatione idoneus fueris approbatus, tunc demum dignus eris, qui consolationem accipias in omni tribulatione. Et tamen non omnis passio digna consolatione est: sed quæ passio per Christum est, hæc consolationem Christi meretur.

37. Pulchre autem addidit: *Secundum verbum tuum servo tuo.* Ipse enim Dominus pro suo nomine præstantibus auxilium pollicetur dicens: *Cum eris prædantibus vos, nolite cogitare, quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed Pater meus qui loquitur in vobis* (Matth. x, 19 et 20). Ergo ne impares simus certamini, divinum semper oremus auxilium, ut nobis tribuat adhortationem. Si enim habeamus eum qui nos exhortetur, non facile cedimus.

38. Plerique autem habent: *Qui consoletur nos, nec abhorret a vero.* Instigantis enim aliquem blanda quædam est exhortatio, quæ certantem studio laudis accendat, et velut quadam consolatione demulceat; ne laborum asperitate revocetur.

39. (Vers. 77.) Sequitur versus quintus: *Veniat mihi miserationes tuæ, et vivam; quoniam lex tua meditatio mea est.* Cui lex Dei meditatio est, huic præsto sunt misericordix, ut vivat in æternum. Quomodo enim beatus qui potest esse sine miseratione divina? *Beatus.... autem qui in Domini lege die ac nocte meditatur* (Psal. 1, 1 et 2). Sed qui meditat in Legge, eruditur in Legge: et quem Lex **1100** erudierit, Dominus erudit, qui locutus est Legem. Ideoque scriptum est: *Beatus quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum* (Psal. xciii, 12). Discamus ergo, et nos in Legge meditari, non avocemur sæcu-

^c Edit. ant. ac mss. haud pauci, non omnis passio, divina consolatio est. Melius alii aliquot, non omnis consolatio, divina consolatio est. At omnium optime reliqui licet pauciores, quos cum edit. Rom. hic servavit stimus.

laribus illecebris, non occupemur impedimentis : A sed semper ad legem Dei simus attentis. Scriptum est enim : *Os justi meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur judicium (Psal. xxxvi, 30)*. Hoc in veteri Testamento : audi dicentem et in novo : *Prope est verbum in ore tuo, et in corde tuo (Rom. x, 8)*. Et maxime hanc meditationem sacerdotibus necessariam ostendit ad Titum scribens, quia debet episcopus amplecti eum, *Qui secundum doctrinam est fidelem sermonem; ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicant, arguere (Tit. 1, 9)*. Quod utique sollicitate atque intentione meditationis est, non perfunctoria lectionis. Et ad Timotheum scribens, ait : *Attendite lectioni, exhortationi, doctrinae (1 Tit. iv, 13)*. Lectio enim frequens, nec intermissione aliqua destituta, doctrinae munus operatur.

40. Quod autem poscit ut vivat, frequenter ostendimus hujus corporis vitam veræ vitæ gratiam non habere; sed illam veram vitam fore, cujus bona unusquisque sanctorum credit se videre in terra viventium. Quod credimus nos visuros, non præsens utique, sed futurum est.

41. (Vers. 78.) Sequitur versus sextus : *Confundantur superbi; quoniam injuste iniquitatem gesserunt in me: ego autem exercebor in præceptis tuis*. Superius ait idem Propheta : *Si reddidi retribuendis mihi mala (Psal. vii, 5)*. Numquid hic maledicis iis, qui in se iniqua gesserunt? Non utique. Videbat enim claritatem etiam inimicissimis deferendam, cum venisset Evangelii prædicator. Unde arbitror quia quasi medicus velit eos ipsos sanare qui læserint; ut iniquitatis suæ contemplatione conventi, de propriis flagitiis erubescant : in quo non solum propheticam incipiunt probare patientiam, verum etiam emendare suam insolentiam. Pudor enim plerumque corrector est nostri; et dum incipit nos pudere commissi, ne diutius pudeat, deserere quæ erubescenda sunt, admonemur. Non ergo maledicis Propheta, sed quasi bonus medicus vult illos cognoscere et scire quid fecerint; ut cum se in suam conscientiam receperint, quanta suorum sit colluvies delictorum incipiant erubescere : erubescens autem possit prioribus renuntiare peccatis. Considera mihi nunc aliquos fornicantes, inequitantes viduis ac puellis, aliena rapietas; et in his non solum non erubescere, sed etiam gloriari solere, tamquam vel pulchritudinis, vel potentia suæ titulos deferentes : de quibus bene dixit Apostolus, quod *eorum gloria in confusione ipsorum (Philip. iii, 19)*; eo detestabiliores ipsis criminibus suis, quod cum tanta committant, non confundantur. Verum eorum si quis postea veniat in Ecclesiam, credat in Dominum Jesum, audiat Evangelium, compungatur corde : tunc demum incipiet quam atrociam et graviam deliquerit, agnoscere; et in iis quæ agnoverit, erubescere.

42. Quid sit autem exerceri in a præceptis Do-

^a Edit. vet., in præceptis Domini, quomodo existimarem, nisi quia dixit. Rom., ... nisi quia quod dixit. Mss. vero nobiscum faciunt, excepto quod nisi,

mini nostri, quia dixit : *Ego autem exercebor in præceptis tuis, in Lege didicisti (Exod. xxiii, 5)*? hoc est, si bos adversarii **1101** ceciderit, vel jumentum; ut non deserendum existimes, sed potius claudendum. Quod autem ait : *Injuste iniquitatem gesserunt*; in quem hoc dicatur considera, nisi in eum qui forte juste iniquitatem gerat : id est, si læsus per Legem se incipiat vindicare juxta præcepta Moysis, juste videtur facere iniquitatem, sed non secundum Evangelii præcepta. Et ideo ait : *Non veni vocare justos, sed peccatores (Matth. ix, 13)*; quia Judæi ad vindicandum se auctoritate Legis utuntur.

43. Habes hoc et in Apostolo : *Sobrii estote, et juste (1 Cor. xv, 34)*. Non solum sobrios nos, sed etiam **B** juste sobrios esse debere docuit evidenter. Potest autem aliquis et sobrius esse, et non juste sobrius; ut sobrius sit a vino, et non sit sobrius æquitate, atque justitia; est enim crapula iniquitatis. Potest et aliquis ebrietati et luxuriæ semper indulgens, dum aliena tamen diripere conatur, eo occupatus studio sobrius esse a vino, et non sobrius a rapinis : nec iste juste sobrius. Ideo Apostolus admonet, ut sit in nobis justa sobrietas. Denique addidit : *Et nolite peccare (Ibid.)*. Qui enim peccat, etsi sobrius sit, non potest tamen tamquam juste sobrius prædicari. *Nolite, inquit, seduci (Ibid., 33)*, hoc est, ne alieni erroris ebrietas vos faciat temulentos. *Corrumpant bonos mores colloquia mala*; eo quod ore et labiis infidelium tamquam ebrietas quædam moribus audientis infunditur. Meritoque addidit : *Sobrii estote juste, et nolite peccare*. Ignorantiam enim Dei quidam habent; ut sobrius ille sit, qui non habet ignorantiam Dei, nec titubet ebrietate perfidia : juste autem sobrius, in quo operum gratia cum fidei sobrietate resplendet.

44. (Vers. 79.) Sequitur versus septimus : *Convertantur ad me qui timent te, et qui sciunt testimonia tua*. Alius habet, maxime juxta Græcum : *Convertantur mihi*. Si ad me legimus : convertantur qui timent Deum, de commissis propriis erubescant; vel certe luant supplicia delictorum : convertantur autem ad Dei servulum, Propheticaque doctrinam; ut dediscant pudenda committere, et tantum emendatione doctoris exuant mores suos, delictorumque labe detersa, virtutum induant disciplinam. Si autem ita legimus : *Convertantur mihi*, hoc est, quoniam exercebor in præceptis tuis, mihi convertantur, mihi autem jam non peccanti, jam non erranti. Convertantur, inquit, qui timentes te propriis renuntiavere peccatis; ut consortio justorum Propheta ad uberius provehatur, et ipse de ea gratia quæ in ipso est, plurimum conferat audientibus. Convertantur igitur jam non peccante me, justis ad justum. De testimoniis autem puto jam non opus esse repetere, cum ante jam dictum sit.

in nonnullis pro nostri reponitur, in nonnullis utrumque desideratur; unde istic exorta est interpolatio.

45. (Vers. 80.) Sequitur versus octavus : *Fiat cor meum immaculatum in justificationibus tuis, ut non confundar.* Quanto excelsior est Propheta, vel tenere prophetiæ, vel regni gratia, tanto magis sequitur humilitatem, et docet quid nos debeamus imitari; eo quod Propheta tantum immaculatum cor fieri sibi deposcit. Supra postulavit : *Cor mundum crea in me, Deus* (Psal. L, 12). Non dixit, *fac* : sed *crea* ; ut de integro cor ejus instaret et manderet. Major 1102 quidem in hoc sermone ambitus est. Grande enim cor est a Domino creatum, quod recipiat Verbum de cœlestibus virtutibus, ac potestiatibus. Grande cor quod recipiat ipsum Dominum dicentem : *Inhabitabo in illis, et deambulabo in ipsis* (II Cor. vi, 16). Ut hæc igitur recipiat, creatorem sibi cordis sui non angelum fieri, sed ipsum Dominum deprecatur, qui cœlum 8 creavit et terram.

46. Et bene ait : *Immaculatum* ; quia cor hominis quadam velut indecentium cogitationum colluvione maculatur. Si cogitatio ipsa polluit, quanto etiam facta ipsa contaminant? Noli extraordinariis cogitationibus adversa naturæ contaminare penetralia; ne id inquinamento gravi polluas, quod putas habere te mundum. Manus lavas quasi possis crimina eluere, cum mentem tuam a immundis cogitationibus inquinatam lavare non possis. Et Pilatus manus lavit : sed cor suum lavare non potuit. Mansit scelere pollutus, quavis manus suas aquæ infusione lavisset. Audi quia et cogitatio inquinat : *Non quod intrat in os, coinquinat hominem : sed quod exit de ore. De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemie. Hæc sunt quæ coinquinant hominem* (Math. xv, 17 et seq.). Si ergo intus coinquinaris, prius munda quod intus est. Si quod intus est mundaveris, et exteriora mundasti : ut si ^a aqua turbidum fluat, frustra putes lacum esse mundandum, si fons profuatur œculentus; receptaculum enim tersisse nihil proderit, cum in fonte sit vitium. Ipse tibi ante purgandus es, ut fluat omne quod purum est. Cor tuum cogitationum tuarum est scaturigo. In illo fonte vel turbida aqua impuritatis evomitur, vel sincera pietatis unda prorumpit.

47. Didicisti cor esse mundandum, dicece quemadmodum mundes. Mundat hunc fontem justificatio legitima, hoc est, confessio peccatorum. Denique publicanus ille qui peccata propria fatebatur, justificatus magis de templo, quam pharisæus exivit; quia jejunia sua et munera pharisæus, atque innocentiam præferbat. Munda ergo aquam tuam, illam aquam de qua dictum est : *Aqua viva consilium in corde viri* (Prov. xx, 5). Bonam tibi aquam natura dedit, nisi eam cœno tuo polluas; ipsa te diluit, si pura, si simplex, si etiam naturalis sit, si nihil habeat sordidum atque terrenum. Quid mali est, si ea aqua quæ mundare debeat, polluat? Sed non est aqua tua quæ

^a Omnes edit. cum parte mss., *vel nudis cogitationibus inquinatum* : Reliqui mss., *immundia*, etc.

^b Edit. omnes, *aqua turbida influat*. Mss. vero, *aqua turbidum fluat* : quod adverbii modo ponitur, non

te polluit. Ista aqua aliena est. Denique dictum est tibi : *Ab aliena aqua abstine te* (Prov. v, 15). Aliam aquam mendit et fallit, et contrarium naturæ profuit. Ideo ait : *Fili alieni mentis carni mibi* (Psal. lxxvi, 46); nam si alieni non fuissent, utique non fecissent. Nemo ergo gloriatur castam se habere cor, quemadmodum Salomon dicit (Prov. xi, 9) : *sed et gloriatur, in Domino gloriatur* (II Cor. x, 17), quæ sanctis omnis cor mundum creare dignatus est, et immaculatum facere justificationibus suis. Quæ in justificationes, audisti dicentem : *Dic impietates tuas et justificeris* (Ezai. lxviii, 26). Ergo qui impietate suas dicit, justificatur : qui autem justificatur, non confunditur; quia pudorem peccatorum natura confessionis prævenit.

1103 SERMO UNDECIMUS.

↳ Caph.

1. Incipit undecima littera Caph, quæ Latina interpretatione significat, *Curvati sunt*. Bonæ interpretationis ipse nos docet, quid sit curvari; qui enim inclinatur in terram, curvari videtur. Unde ait Propheta sub hac littera : *Paulo minus consummaverunt me in terra* (Inf. v, 87). Curvatur autem qui agit penitentiam; eo quod cervicem suam curvet, dum humiliatur ad Dominum, et interiorum magis cervicem, id est, cervicem mentis et cordis. Nam de hac cervice dictum est : *Nec si flectas ut circumdum collum tuum* (Ezai. lviii, 5); qui enim cor suum non flectit frustra cervicem suam flexerit.

2. Docet etiam Hieremias propheta humilitates hæc interpretatione signari. Ait enim sub hæc littera in Thronis : *Quia non repellit in æternum Dominus : quia cum humiliaverit, miserabitur secundum multitudinem misericordie sue; quia non humiliavit totum corde suo, neque repulit filios hominum* (Thron. iii, 34-35). Bonum ergo curvari, et humiliemur Domino, et Dominus misereatur. Denique et in superioribus sub hac littera idem Hieremias propheta, ostendens genitum, et humilitatem plebis, ait : *Omnis populus ejus ingemiscentes, querentes panem, dederunt desideriis suis in escam ut reficiant animam*. (Vide, Domine, et aspice, quia facta est sine honore) (Thron. i, 11). Ergo qui animæ suæ querit refecionem, humilitate curvetur, quo possit citius ad Domini pervenire misericordiam.

3. (Vers. 81.) Ideoque tamquam curvatus multo amplius anima ac mente, quam corpore exersus est David, dicens : *Defecit in salutare animum meus, et in verbum tuum operavi*. Non usitatus sermo nos capiat; c ut tamquam corporales fatigationis defecionem hujusmodi iudicemus. Neque enim hoc solum dixit : *Defecit anima mea; sed : Defecit in salutare tuum*. Itaque ut de usu capiamus exemplum, si verbi gratia, dicamus : *Defecit ille in vitam, videtur exprimi*

secus ac apud Horatium lib. ii, ode 19 :

Mens . . . turbidum hauratur.

^c Edit., *Ut tamquam corporales fatigationes defecionem*, etc.; mss. vero ut in textu.

hoc verbo, quod totus in mulieris desiderium cupiditate transierit. Et quicquid est quod vehementer expetimus, nisi eiqs maturiorem habeamus effectum, id nos videtur longa quadam intensione lassare. Amor impatiens die nocteque meretricias fores pulsans, si diutius potendi desideria differantur, ipsa deficit expectatione, dum sperat: in quo utique non finis amoris, sed incrementum est. Et quicquid est desiderabile, si non contingat desideranti, deficit in illud, et quasi ipsam deponit animam qui desiderat. Si tamen spes propior assurgat, dat vires spes proxima: si autem absentia sit dilecti, eo ipso quod absentem desiderat, qui concupivit, animæ suæ patitur defectionem. Itaque quanto longius est istud quod desideratur, tanto magis deficit qui desiderat. Id est ergo deficere; unumquemque in id totis studiis migrare quod diligit. Illud cogitat, illi adhæret, illud personat, quod receperit diligendum, in id quadam animæ defectione transfunditur; ut si mater filii expectet præsentiam, quemadmodum expectabat Tobie uxor filium peregrinantem, deficiens a desiderio, et in angustiis **1104** constituta, et tamquam resoluta viribus (*Tob. x, 5 et seq.*). Quid enim aliud nisi defectum quandam ejus verba significant? Sed quo magis lassatur affectus, eo amplius amor crescit: et quo diutius abest qui desideratur, eo expectantis desideria majore quadam vi amoris ignescunt. Caro deficit, sed cupiditas alitur et augetur.

4. Hinc ergo colligere possumus quid sit: *Defecit in salutare tuum anima mea.* Etenim spiritui adhærens anima deficit ab eo quod est anima, et fit unus spiritus; quoniam *qui adhæret Domino, unus spiritus est* (*I Cor. vi, 17*). Itaque sanctus et timens Deum, nescit aliud desiderare, nisi salutare Dei, quod est Christus Jesus. Illum concupiscit, illum desiderat, in illum totis intendit viribus, illum gremio mentis fovet, illi se aperit et effundit: et hoc solum veratur, ne illum possit amittere. Itaque quanto majore desiderio exercitata fuerit anima cupiens adhærere salutare suo, tanto magis deficit. Ergo ista defectio imminutionem quidem fragilitatis, sed assumptionem virtutis operatur. Denique ipse alicubi dicens: *Sitivit in te anima mea* (*Psal. lxxii, 2*); subjecit infra: *Adhæsit anima mea post te: me suscepit dextera tua* (*Ibid., 9*). Qui enim silit, cupit semper adhærere fonti, nec aliud sibi nisi aquam expetere et contingere videtur, ut ipso pascatur affectu. ^a Suscipiens ergo dextera animam meam, et de sua virtute impartiens, facit eam esse quod non erat, ut dicat: *Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus* (*Galat. ii, 20*). Discite autem etiam exemplo defectionem istam nimis esse cupiditatis. *Concupiscit, inquit, et deficit anima mea in atria Domini* (*Psal. lxxxiii, 3*). Ante concupiscens, inquit, et quasi totam se effundens in concupiscentiam, longo fano suspensa defectione

A dissolvitur. Denique quomodo deficiat anima in salutare Dei, Hieremias docet. *Et factum est, inquit, in corde meo ut ignis ardens, flammans in ossibus meis, et dissolutus sum undique, et ferre non possum.* Huc igitur inflammatus desiderio, ait David: *Defecit in salutare tuum anima mea, et in verbum tuum speravi* (*Jerem. xx, 9*).

5. Recte speravi dixit in verbum; ante enim spes præcedit, et ideo sequitur defectio. Speravit autem in verbum quod prædicatum est esse venturum, quod potest intelligi de Deo Verbo. Aut certe in verbum speravit, qui verbe cœlesti credidit, quo Domini nostri Jesu Christi annuntiat adventus, vel quo ejus gloria declaratur. Ergo Propheta considerans quæ legerat, et cernens quod cum adesset corpori, vefat quibusdam ligatus vinculis hujus vitæ, aberat a salutare Dei, concupiscebatur, desiderabat, deficiebat, et toto dissolvebatur affectu; ut totus illius fieret quod desiderabat, sicut etiam in posterioribus ipse dicit: *Effundo in conspectu ejus orationem meam, tribulationem meam ante ipsum pronuntio, in deficiendo ex me spiritum meum* (*Psal. cxli, 3 et 4*). Defeci enim ejus spiritus, immo ab eo deficit spiritus meus, qui se ipsum negat, ut adhæreat Christo. Unde semitæ ejus cognoscuntur a Domino; quia non sent carnis, sed Christi semitæ.

6. Etenim requiritur Deum via Christus est. Et nos igitur illud concupiscebamus æternum, istud salutare Dei: non concupiscebamus pecuniam, **1105** quam avarissimi concupiscunt, non concupiscebamus alienæ uxoris decorum, non ambitionis exagitemur desiderio, non seculari intendamus gloriæ, non facticis circumscriptiois studiis occupemur, non proximum circumvenire iniquitate cupiamus, non postremo partes vulpium etiam in terrenæ voluptatis interiora demersi, tamquam exsules æternorum, et de Hæ superne spei præsumptione dejecti. Attonat igitur se anima nostra deficiens viribus suis; et adhæreat salutare Dei, qui est Christus Dominus Jesus, quod interpretatione dicitur Domini salus. Ipse est enim salus, veritas, virtus atque sapientia. Qui igitur defecit sibi, et virtuti adhæreat, amittit quod suum est, accipit quod æternum est.

7. (Vers. 82.) Sequitur: *Defecerunt oculi mei in verbum tuum, dicentes: Quando consolaberis me?* ^b Supra est *παρηγοριών, hic θεραπευτικόν*: ibi in salutare deficit anima, eo quod concupiscit eam, ejus Passionis servata est: hic in verbum Domini prophetæ oculi defecerunt. Et videamus ne quemadmodum illic adhærens Christo anima defecit in unum spiritum, et fit unus spiritus: ita et deficiant oculi, ut fiat una mens. Oculi enim mentis sui sunt oculi, suffocet interioris hominis, non hi oculi qui ministerio funguntur obtutes. ^c Est enim oculus et mens, carnis: sed ille cæcus est oculus, qui non videt quæ divina

^a Edit. omnes: *Suscipiens ergo me Dei dextera, anima mea inhians, et de sua virtute mihi impartiens.* Mss. vero nobiscum faciunt, excepto quod nonnulli ultima verba habent sicut edit., *de sua virtute mihi impartiens.*

^b Omnes edit., *Supra παρηγοριών, hic θεραπευτικόν.* Contra mss. fere ad unum in emendationem veritatem consentiunt.

^c Rom. edit. sola, *Est enim oculus et mens, et*

sunt, qui frustra mente carnis inflatus est. Est et alius oculus, sensus Christi, quo Ecclesia videt Christum; sicut ipse dicit ad Sponsam: *Corde nos cepisti uno ab oculis tuis* (Cant. iv, 9). Merito uno oculo Christus videtur; quia non videtur oculo carnali: aut quia duos oculos habens Ecclesia, moralem et mysticum, fidei oculo plus videt Christum. Mysticus enim oculus acutior est, moralis dulcior.

8. Et fortasse isti oculi sunt, quibus Paulus videbat æterna, ubi cœpit corporalia non videre. Denique qui Christum non videbat, priusquam oculos amitteret, vidit eum posteaquam visum amisit oculorum. Vidit enim qui dixit: *Quis es, Domine* (Act. ix, 5)? Videbat utique Christum, quem etiam Dominum fatebatur. Et infra: *Domine, inquit, quid me vis facere* (Ibid., 6)? Non ergo videbat eum, cujus expectabat imperium? Quibus igitur oculis videre Paulus plus cœpit, nisi iis quos nobis ipse monstravit, dicens: *Orabo spiritu, orabo et mente* (I Cor. xiv, 15)? Denique ut scias quia vidit orando: *Factum est, inquit, revertenti mihi in Hierusalem, cum orarem in templo, pavorem habui, vidi illum dicentem mihi: Festina, et exi citius de Hierusalem; non enim recipient testimonium tuum de me* (Act. xxii, 17 et 18). Isti ergo oculi in verbum Dei deficiunt, et dicunt: *Quando consolaberis me?* Istis oculis propheta dicebantur *Videntes*; quia per revelationem ea quæ erant abscondita, mente cernebant.

9. Quid est oculos deficere? De corporalibus dicamus, ut intelligamus de spiritalibus. Nonne quando aliquem desideramus, et speramus adfore, eo dirigimus oculos, unde speramus esse venturum? Itaque contenti diu quotidiana expectatione **1106** deficimus. Sic Anna circumspiciens in viam, sollicitis adventum filii explorabat excubiis (Tob. x, 7). Sic David propheta, a currentem de prælio, positus in turre exploratoribus, interrogare de salute filii pater sedulus gestiebat (II Reg. xviii, 24). Sic teneræ uxor ætatis de specula littorali, indefessa expectatione viri præstolatur adventum; ut quamcumque navim viderit, illic putet conjugem navigare, metuatque ne videndi gratiam dilecti alius antevertat, nec ipsa possit prima dicere: *Video te, marite*; sicut Anna dicebat ad filium: *Video te, fili, amodo libentius moriar* (Tob. xi, 8); mortis videlicet dolorem exoptati conspectus suavitate non sentiens. Ergo ut illa quæ adveniendi viro se optat offerre, ablegatis omnibus domesticis occupationibus, semitas viantis aut pedum vestigia legit: sic Propheta curis exutus sæcularibus, interiorum oculorum in verbum Dei pervigil custos usque ad defectionem sui intendebat obtutus, corpus suum redigens servituti, et animam

carnis. Bonus sensus si per se ac seorsim spectetur. Sed eum non convenire huic loco, non solum aliarum edit. ac mss. consensus evincit; verum etiam confirmant voces, quæ sequuntur, *qui frustra mente carnis inflatus est*. Intellige igitur mentem carnis etiam oculi vocabulo posse nominari, sed oculum illum cæcum ac superbum esse.

suam ad humilitatis patientiam araneæ modo tabecentis erudiens. Desiderabat enim sicut cervus fontes aquarum, et sitiebat in Dominum Deum suum, capiens ejus videre præsentiam, et apparere ante faciem Dei; nimioque desiderio et vehementi cupiditate deficiens, tunc se habiliorum iis quæ de Domino poposcerit, impetrandis prophetica gratia præsequebatur. Et nos igitur intendamus cor nostrum, ut possimus intelligere series Scripturarum, et verbum nobis venire a Domino postulemus, atque intellectum dari. Si quis de longinquo Verbum Dei obtuta mentis aspexerit, nondum planum atque distinctum, h velut quibusdam oculis interioribus Verbi navigium appropinquare animæ suæ cernit. Quo autem expressius videre cœperit, eo magis quasi ad portam veritatis festinat accedere, ut sit proximus invehenda.

10. Defecerunt ergo oculi Prophetae in verbum Dei, dicentes: *Quando consolaberis me?* Si oculi isti significati sunt, quibus cernimus et videmus, dicere debuerunt: *Quando consolaberis nos*; hoc est, non singulariter, sed pluraliter? Sed quia oculus mentis et oculus carnis unus oculus sunt, et tunc homo consolatione fulcitur, cum caro et mens diversa non cupiunt, sed unum desiderant, unum requirunt; ideo intenti ad eum, qui ait: *Ego et Pater unam mentem sumus* (Joan. x, 30), isti quoque oculi unum se esse contententur; quia uno atque eodem desiderio officioque funguntur.

11. Deficiebat ergo in verbum Propheta. Nos autem otiosos nos putamus, si verbo tantummodo studere videamur: et plures æstimamus eos qui operantur, quam eos qui b studium cognoscendæ divinitatis exercent. Dicunt enim plerique: *Ecce homo et opera ejus*. Quasi vero qui verbo studeat, non operetur: cum majus opus istud quam cætera sint. Si enim opus justitia est, si opus temperantia, si opus fortitudo: utique opus est etiam sapientia; istæ enim quatuor principales virtutes habentur. Nam si operatur Christus secundum quod justitia est, utique operatur secundum quod **1107** Verbum est. Et operabatur cum esset in principio apud Patrem. Denique *per ipsum omnia facta sunt* (Joan. 1, 3); ut scias operatorem omnium esse, et opus nostrum esse Christum Jesum. Etenim secundum quod verbum est, verbum inquiringibus, grande opus verbum est. Unde cum Martha festinaret circa ministerium, Maria autem verbum Domini audiret: ea quæ audiebat, ei quæ ministrabat, meruit anteferri. Dicenti enim Marthæ: *Domine, non est tibi curæ, quod soror mea reliquit me solam ministrare? Dic ergo illi ut me adjuvet*. Respondens, dixit Dominus: *Martha, Martha... Maria bonam partem elegit, quæ non auferet*.

a Ita scripti cod. Edit. vero, *currente de prælio uno post alterum qui nuntiaret, positus, etc.* Qui autem sequentem comparisonem ac epistolæ Paulidos Ovidianæ fluem inter se contulerit, non ægre fatebitur eo respexisse nostrum Ambrosium.

b Edit., *studium cognoscendæ veritatis*; mss., *divinitatis*.

ur illi (Luc. x, 40-42). Ita verbum cognoscere majus opus esse quam ministrare, divinæ auctoritate sententiæ definitur.

12. Sed fortasse dicat aliquis dictum esse ab Apostolo: *Quia non in sermone regnum est Dei, sed in virtute (I Cor. iv, 20).* Scriptum non nego, sed in quo sermone, cognosce; nempe quem inflatus effuderit, qui audientibus sermo prodesse non possit, qui sine ostensione sit spiritus atque virtutis, hunc sermonem Paulus non dignatur cognoscere; vult enim magis virtutem sermonis ^a agnoscere. Denique volebat talem suum esse Apostolus sermonem, qui in infirmitate veniebat, ut alios faceret fortiores: in timore et tremore; ut timentes nihil metuerent, nisi Dominum Jesum: trementes pacem ejus tranquillitatemque servarent. Audi ergo qualem Apostolus sermonem habebat. *Et sermo, inquit, meus et prædicatio mea non in persuasione sapientiæ verborum, sed in ostensione spiritus et virtutis (I Cor. ii, 4);* quia fides non in forensi sermone ^b sapientiæ, sed Dei virtute firmatur. Ergo in sermone sanctorum virtus est, in sermone autem forensi isto ac philosophico vanitas mundi. Virtutem autem esse in sermone sanctorum etiam iste Propheta te doceat, qui ait: *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa (Psal. lxxvii, 12);* hoc est, ut multa possint virtute Evangelium prædicare. Probatum est ergo quod in Evangelii prædicatione sit virtus: prædicatio autem Evangelii, sermo sanctorum est: ita dubium non residet, quin in sermone sancto sit virtus.

13. (Vers. 83.) Sequitur versus tertius: *Quoniam factus sum tamquam uter in gelicidio, justificationes tuas non sum oblitus.* Vox ista, vox justus est, qui mortificaverit suum corpus; recte enim uter dicitur justus, qui exspoliatus, non nudus invenitur: uter namque de exuviis fit animantis mortui. Igitur et nos peccato moriamur, ut vivamus Deo. Repleti spiritus jucunditate, et suavitate lætitiæ, erimus exuviæ spiritales, carentes infirmitate corporea, et integro mentis sinu infusam nobis divinorum mysteriorum gratiam reservantes. De his utribus dicitur, quia vinum novum in utres novos mittunt (*Math. ix, 17*), qui volunt utrumque servare, et corpus, et gratiam. Non effluat igitur tuus hic uter, non rimosus sit, non terreno inveterascat situ; ne vinum novum veteres utres rumpat, quo scindantur utres, fundatur gratia. Non iterum sole iniquitatis et nimia vi caloris arescant, sed ferventium viscerum cupiditates diversæ nivali quodam frigore temperentur. Frigescat æstus libidinis, **1108** et quodam continentiae gelu, jejuniorumque restinctus, ^c matutina oratione perfleat; quando sicut ros, ita super terram nostram Dei verba descendant, sicut imber super gramen, et sicut nix super fenum. Nescit utrem bonum ista nix læ-

dere, nix quæ divini splendore fulget eloquii. Nix hæc refrigerat, non adurit: secundat sata, non internecat. Nix hæc præceptio continentiae est, quæ calorem facit corporeum frigare, et omnem naturæ interioris restinguit ardorem. Et forte ideo cum resurrectionis suæ demonstraret gloriam, vestimenta ejus erant candida sicut nix: ut non solum ipse alienus æstimaretur a contagione peccati, verum etiam quicumque resuscitatur, congelatis conjugii cupiditatibus, resurgere frigidus videretur. In resurrectione enim neque nubunt, neque uxores ducunt, sed erunt sicut angeli Dei in cælo. Boni ergo utres frigidi, hoc est, in gelicidio constricti pruinis, non libidinis calore resoluti.

14. Utram autem corpus hoc dici, licet ex pluribus locis, tamen etiam inde intellige, quod Adam et Eva ubi imaginem deposuere cælestis, quam ante portabant, imaginem terreni hominis induentes, tunicæ dicti sunt vestiti esse pelliceas, corporales enim eos de spiritalibus fecerat culpa commissa (*Gen. iii, 21*). Nec illud absurdum ad intelligendum, quod ita se dicat factum David sicut utrem in gelicidio; eo quod in asperitate licet positus glaciali, mortificaverit tamen corpus suum; ne sentiret hiemis illius asperitatem, quam Salvator dicit gravem futuram esse fugientibus (*Math. xxiv, 20*). Sicut enim glaciem non sentit uter, quia pellis est animalis mortui; ita mortuus peccato Propheta frigus peccati sentire non poterat: vel certe quod non frangatur necessitatibus, nec resistat caro menti; sed mollior ductu, animæ se inflectat imperiis, et in hoc mundi gelicidio non arescat: vel quia corpus afflictionis sumus, et mortem Domini Jesu semper in nostro corpore circumferre debemus. Hic est uter qui castigat corpus suum, non ut ille increpatus et obesus populus, qui sedit manducare et bibere, et surrexerunt ludere (*Exod. xxxii, 6*). Hic est uter qui inebriat non vino, sed spiritu: in quo non botryo amaritudinis, non draconum furor, non furor aspidum, sed poculum inebrians quam præclarum est! In hoc ergo gloriatur David, quia factus est sicut uter in gelicidio, operationem peccati non sentiens.

15. Et bene peccatum gelicidio comparatur. Sicut enim gelicidium ad nullum usum utile est, ad nullam operationem; sic culpa nulli prodest usui, nulli operationi: et ideo sicut gelicidium declinanda est, ne noceat et adurat. Bonum ergo mihi fieri sicut utrem in gelicidio; ut possim non oblivisci justificationes Domini, ut earum liquore perfusus refrigeret omnis fervor internæ cupiditatis. Non ergo vacuum, sed plenum hunc utrem esse oportet, plenum spiritus, plenum justificationum; ut peccata mea ipse confitear, ut luxuriam carnis meæ comprimam; moriendum est enim mundo, ut vivamus Deo. Si autem vivamus carni, mors utique est carnis prudentia:

^a Mss. plures, *agnoscere. Denique volebat talem.* Melius alii atque edit., *agnoscere (sola Rom., commendare). Denique volebat talem.* At post pauca edit. omnes, *ut alios salvos faceret, et fortiores. Melius*

omnes mss., *ut alios faceret fortiores.*

^b Post *sapientiæ*, *legebatur in edit., sed in ostensione spiritus: quod in nullis mss. reperias.*

^c Rom. edit., *matutina oratione perfleat.*

vivere **1109** non possumus Deo; quia inimica est Deo carnalis ista sapientia, et vita secularis.

16. (Vers. 84.) Sequitur versus quartus: *Quot sunt dies servi tui? Quando facies mihi de persecutibus me iudicium? Potest sic accipi: Quot sunt dies servi tui, quasi dicat: Quanti sunt dies humani, quantum tempus, quantum spatium? Cur invidetur tam brevi vitæ; ne tranquillo cursu istius sæculi perfruamur? Cur in brevi spatio tam multi persecutentur nos laquei tendantur? Adstet jam iudicium in quo poena est perfidorum, in quo persecutoribus digna impietatis suæ prætia redduntur. Vel sic: Quousque insultare poterunt, quousque inquietare, qui nos diversis modis quærunt affligere? Non serus erit terminus; etenim quasi Propheta celeritatem transcurrendæ istius vitæ non annorum, sed dierum æstimatione subdacti, dicens: *Quot sunt dies servi tui? Et bene dies dixit; et non solum möras annuas prophetica visione transcurreret: verum etiam splendendum sibi vitæ hujus curriculam virtutum lumine declararet. Meritoque securus ait: Quando facies mihi de persecutibus me iudicium? Mihi, inquit, iudicium de persecutibus facies, non de me persecutibus iudicium dabis; quoniam non resurgunt impii in iudicio. Sed mihi, inquit, da iudicium; ut cum remuneras innocentiam, idem provehis, misericordiam coronas, impii persecutores a meritorum præmiis prophetorum iudicentur.**

17. Non absurdum etiam illud, ut quia breves dies et pauci sunt istius vitæ, non diutius gratiam suam Dominus circa Prophetam suam differat: sed ipsi **C** iudicium de persecutibus faciat. Nam hic quoque iudicium est de persecutoribus; siquidem qui non credit in Christo, iam iudicatus est. Iudicium autem hoc est, quod dedit servatis suis Dominus Jesus dicens: *Habebitis potestatem calcandi super serpentes, et scorpiones, et super omnem virtutem inimici (Luc. x, 19).* Et verum iudicium, in quo torquetur inimicus, sicut ipse confessus est dicens: *Quid ... venisti ante tempus torquere nos (Math. viii, 29)?*

18. Hoc ergo depositæ virtutum stabilitate fundatus Propheta, ut subiciatur sibi non homo, sed ille qui locum sibi in homine vindicavit. Unde et Apostolus ipsum magis in hominis peccato putavit esse damnandum, ipsum subiciendum, de quo ait: *Conterat Deus Satanam sub pedibus vestris isto (Rom. xvi, 20).* Ex hoc ergo persecutore iudicium sibi fieri gestit; ut fidei Propheticæ vestigiis adversarius conteratur, et comminatum sub pedibus suis Propheta **B** sicut pulverem: et in hac corporis sui militia constitutus, quamvis dies vitæ breves sint; triumphum tamen de adversario adipiscatur, quo reformati hominis in veterem gratiam, quæ ante delictorum

A vinculis tenebat astrictum, et ferventis libidinis lassabat æstu, libertatem ingemiscat, potestatem sentiat. Subjectus est igitur adversarius secundum Dominis sententiam. Etenim Dominus Jesus veniens in hunc mundum per Virginis partum subiecit animæ nostræ omnes contrarias potestates; ut fide tua, verbosæ conversatione tua, et operibus conterantur. **1110** Si ergo non conteris adversarium, tua culpa est, qui permissa non uteris potestate. In nobis est igitur, ut au subiciatur adversarius, aut resultet. Si enim actus noster displiceat, incipit adversarius superbire: si autem bonis in hæreamus operibus, exerceamus studia castitatis, justitiæ, continentiæ, calcamus serpentem, et scorpionem. Calcamus enim illum pedibus castitatis; **C** conterimus et scorpionem, ne possit excutere: calcamus continentæ vestigiis, verecundiæ, justitiæque gressibus. Possumus ergo et in hac brevi vita triumphum de adversariis habere perpetuum.

19. (Vers. 85.) Sequitur versus quintus: *Narraverunt mihi iniusti exercitationes, sed non sicut lex tua, Domine.* Bene optat iudicium sibi fieri de persecutibus, qui non solum opera justi impedire, verum etiam fidem superflua narratione subvertere conati sunt. Etenim quasi fabulæ cujusdam næniæ narratas sibi dicit *ἀδολύχιας*, hoc est, superfluas loquacitates. Narratores enim superflui, sicut hirundines, disputationis suaviter nativæ loquacitatis continuatione corrumpunt, ut Aristotelis sententia est.

20. Superflua igitur loquitur hæreticus, qui non loquitur veritatem, non loquitur secundum legem. **C** Qui autem fundatus in lege est, novit a veris falsis discernere; spiritualis eruditione doctrinæ, hæretica ab Evangelicis dogmata separare. Idcirco ne multi decipiantur, jubetur a Domino tacere peccator: *Peccatori enim dixit Deus: Quare tu narras iustitias meas (Ps. xlix, 17)?* Conticescat igitur perfidia, quæ tramitem veritatis tenere non novit, quæ Dei præcepta non servat. Cur enim per os suum assumunt peccatores Evangelium veritatis, in quorum ore veritas non est? Omnia autem præcepta Dei veritas, Christus autem veritas. Non ergo est Christus in disputationibus perfidorum, quæ dicit perfido: *Os tuum abundavit nequitia, et lingua tua concinnavit dolium (Ibid., 20);* lingua enim quæ vult astruere mendacium, dolium utique nectit assertis. Sed huiusmodi **D** fur est, et cum fere concurrens. Multi enim fures sunt, qui verbum Dei non ad utilitatem suam furantur et rapiunt, sed ad fraudem; et patrimonium quoddam celestium Scripturarum in sua furta detorqueant, adulterina sibi compendia colligentes, dolo magis quam veritate quæsitæ. Sed hi sunt qui miscent aquam vino, tanquam caupones pessimi, adulterantes sermonem Dei, et insinceram preferentes

¹ Rom. edit., *meritorum præmiis*. Sed omnino cum aliis atque omnibus mss. legendum, *meritorum præmiis*; hæc enim sunt remuneratio innocentie, provectio fidei, misericordie coronatio.

² Post vocem *pulverem*, in sola Rom. edit. subiungitur, *ante faciem venti*.

³ Ita cuncti mss. ac vet. edit. nisi quod Reg. pro *excutere*, legit, *exurgere*. At Rom. edit. verba sic invertit, *conterimus et scorpionem continentie vestigiis, verecundie, justitiæque gressibus, ne possit excutere. Possumus, etc.*

quidquid perfide et tamquam ebrio ore deprompserint ; et ideo aliena loquuntur a lege. Unde eos bene Propheta refugit atque reprehendit: sciens quid præscripto legis acceperit.

21. (Vers. 86.) Recte ergo ait sequenti versiculo : *Omnia præcepta tua veritas : injuste persecuti sunt me, adjuva me.* Quasi bonus miles bella non refugit, nec conflictus quamvis gravium præliorum bellator pavescit assuetus ; sed fidelis et providus aspirare sibi divinitus orat auxilia, et piæ devotionis fidelia sibi adjumenta deposcit. Ideoque non petit ut persecutiones quiescant ; sed in persecutionibus se postulat adjuvari. Sciebat enim quod omnes **1111** qui volunt piæ vivere in Christo Jesu, persecutiones patiuntur. Mavult ergo persecutiones pati ; ut piæ vivere in Christo possit. Et bene non unam persecutionem, sed multas persecutiones dixit, nec expressit vocabula persequentium ; quia multi persecutores, non solum quos videmus, sed etiam quos non videmus. Persequuntur nequitia spiritalis, persequitur hæreticus, Judæus, gentilis. Omnes ergo sub persecutoribus, qui volunt piæ vivere ; quia ubi multi persecutores, nullum a persecutoribus vacat tempus piæ vivere gestienti. Et fortasse cum persecutiones non patimur, tamquam condemnati habemur ; quia nequaquam piæ vivere velimus in Christo. Nam utique cum sit definita sententia, quod *Omnes qui volunt piæ vivere in Christo Jesu, persecutiones patiuntur* (II Tim. III, 12), videtur is qui persecutiones non patitur, abdicatus, quod non sit piæ intentionis in Christo ; devotionem etenim fidei prælia persequuntur. Si desint certamina, vereor ne deesse videatur, qui certare desideret. *Omnia*, inquit, *præcepta tua veritas* (Joan. xv, 20). Quæ præcepta nisi illa : *Si me persecuti sunt, et vos persequentur?* Hæc præcepta David, anterior licet Incarnationis sacramento, jam tamen audiebat in spiritu : et quasi Christi discipulus non subtrahebat se passionibus, sed certaminibus offerebat : sciebat hoc sibi ad gloriam fructuosum, hoc ad custodiam salutis tutum, ut frequentibus exercitiis justæ pietas confirmaretur. Cito enim fides inexercitata languescit, et crebris otiosa tentatur inconvalescentiis. Remissas excubias callidus, insidiator irrupit : assuetum autem bello virum externa fraus instruit, et ad gloriosæ provehit palmam victoriæ. Pax ergo fidei corruptelæ materia est.

22. Quam pulchre nobis persecutionis processero tempora. Intentus erat sicut mendicus intimæ ad Deum mentis affectus : illi adhærebat, nec ulla cogitationes obstrepentes sibi precantis animus sentiebat : totis visceribus fundebatur oratio, et quidam miscebatur sermo cum Domino ; quotidiana meditatio habebat jam contemptum periculum, et usum calcandæ mortis receperat. Quod amissimus exercitium tentant otia, quos bella non fregerant. Periculosa igitur et pacis alia. In pace plures persecutiones esse cœperunt. Nihilus erat tempore persecutionis

^a Mss. non pauci, *æternæ gratiæ meritum*, etc.

^b Voci *flagellatus*, Cod. Aud. et unus Nav. adj-

A adulator, qui calida mentem adulatione tentaret. Non vacabat animo corporis delectatione dissolvi, et hujusmodi quæ secundis rebus excitari solent, admittere passiones. Ideo Apostoli cum cæderentur, includerentur, exsultabant quod illis injuriis ^a æternæ gloriæ meritum lucrabantur, qui digni fuerant pro Christi nomine injurias sustinere (Act. v, 41). Non illis erat cura de patrimonio, studium de potestatibus et honoribus, non de prælacione, quæ etiam justos exagitare consuevit ; sed ille se præferri putabat, qui esset pluribus verberibus ^b flagellatus.

23. Merito ergo David occasiones expetit triumphandi, et certandi copiam pro devotionis eruditione non metuit, qui noverat persecutiones iniquorum proficere ad incrementa virtutis. **1112** Non enim dixit : Quia persecutiones patior, adjuva me ; sed : *Injuste*, inquit, *persecuti sunt me, adjuva me.* Potest enim quis et persecutiones pati, sed non injuste ; quia est etiam justa persecutio, si oderimus obscenos, si infesti sumus injustis, si iniquos velimus opprimere, ne pluribus noceant, si avarum fraudis suæ compendiis exuamus, si exsecremur insolentiam superborum. Qui autem pro fide, pro justitia, pro castitate persecutionem patitur, bene is dicit : *Injuste persecuti sunt me, adjuva me.*

24. (Vers. 87.) Sequitur versus septimus : *Paulominus consummaverunt me in terra : ego autem non dereliqui mandata tua.* Non superfluo divinum quæsit auxilium, qui sciebat sibi adversus fortes esse certamen, pluraque sibi prælia præparata dimicaturum nunc adversus nequitias spirituales, quæ sunt in cogitibus, nunc adversus calorem sanguinis, et innumeras corporis hujus illecebras, quarum nexu vario et diuturna collectatione lassatus pudendo corruisset certamine ; nisi fidei se radice tenuisset. Discamus cavere quem gerimus, hic nobis hostis domesticus, hic inimicus gravis est nostri ipsius usus corporis. Inflammatur vino, ardet libidine, decore mulieris occurrentis accenditur, spe alitur, desperatione uritur, illecebris exuritur, non evaporat effectu, timore turbatur, metu frangitur, luxuria molitur, lascivia dissolvitur, labore afficitur, sollicitudine fatigatur, passione conteritur. Miraris si inter tot adversarias passionum vices se etiam justus tenere vix possit, cum impares simus etiam singularum certamini ? Quem vel sola libido non vindicet, quem non subjuget avaritia, quem formido non quatit, quem luxurfa non enervat, quem lascivia non emolliat, quem non supplantet ebrietas ?

25. Quasi conscius igitur carnalis infirmitatis, et explorator persecutionis hostilis, dicit : *Paulominus consummaverunt me in terra.* In hac utique terra, in qua Adam primus corruit, et pudenda profapsione dejectus, totius gressum futuræ posteritatis inflexit (Gen. III, 17). In hac terra, in qua Cain munera fraterna dolens suis esse prælata, ruina est stratus invidiæ. Denique vox fraterni sanguinis clamavit a ciuitate : *Time ergo qui semper vis esse prælatus.* Sed illud glossema esse quivis facile judicaverit.

terra (*Gen. iv, 10*). In hac terra Noe sanctus quem totius orbis diluvia in tantis procellis et fluctibus pervigilem probaverunt, ubi tamen otioso curas laxavit corpore, somnum ebrietatis^a offendit, contumeliam paternæ pietatis incurrit (*Gen. ix, 21 et 22*), docens periculosa otia securæ esse virtuti. In hac terra Lot reverendi parentis imitator, quem non luxuriantis Sodomitanæ plebis decoloravit impuritas, non flamma Sodomæ ardentis involvit, veniabilis quidem ignorantia, pudendæ tamen commixtionis non evasit incestum (*Gen. xix, 32 et seq.*). Uritur iste flammis mulierum, quem sulphurea flamma non ussit.

26. In hac terra etiam David propemodum consummatum se esse dixit. Siquidem pene motos pedes suos et gressus suos paulominus sensit effusos: quia divitias sæculares et successus corporalium prosperorum loco beatitudinis æstimavit peccatoribus abundare. Propter quod etiam flagellatus est; sed flagella justo remedia salutis sunt. **1113** Castigat enim Dominus omnem filium quem recipit (*Heb. xii, 6*). Unde etiam David conversus ad Domini charitatem, atque in ejus eruditus præceptis, non ignorans quod caducis caduca fortuito quodam deferantur eventu, et quia non divitiarum abundantia, sed virtutum gratia vitæ probabilis merita pensantur, dilexit magis quam dereliquit mandata Dei, quibus solis potuit ingruentes nequitiis spirituales, et insurgentes hujus corporis appetitus in hac tam fragilis naturæ infirmitate superare. Magna igitur virtus, quæ sub tantis persecutionibus constituta, et pene oppressa; tamen suum non est oblita præsidium, nec mandata Domini dereliquit.

27. (Vers. 88.) Ideo quia solum sibi Deum profuisse cognovit, preces ad Dominum dirigens, ait versu sequenti: *Secundum misericordiam tuam vivifica me: et custodiam testimonia oris tui* (*Sup. v. 17*). Quam vivificationem sui postulet, supra diximus; quia non id precatus est quod habebat, sed quod desiderabat, id est, ut viveret in æternum, intelligens vitæ beatitudinem in hoc fluctuanti et infido nobis corpore esse non posse, cujus imbecillitas propositum animæ derelinquat. Opus est ergo misericordia Dei, ut continua et perpetua sit in hoc corpore vivificatio; ut quotidie justus Deo vivat, peccatoque moriatur. Si enim culpa moriatur in nobis, erit vita Deo vivens, et custodia præceptorum cælestium perseverans, quam utique ille custodit, qui vivificatur a Domino.

28. Denique vivificari se ante poscit a Domino, et postea custodiam testimoniorum cælestium pollicetur; non enim communis hæc vita custodit cæleste mandatam, sed illa quæ munere fulcitur æterno per operationem gratiæ spiritualis. Possumus etiam sic

^a Omnes edit., *offendit* (quando mediastino filio delirante) *contumeliam*, etc. Verum quæ includuntur vnicinis, prorsus in nullis cod. reperiuntur.

^b Sic mss. omnes. Contra vero edit., *aut religiosa principia*. Minus bene; licet enim religionis speciem

intelligere: quia jam Propheta quæ erant Legis agnoverat, optat adventus Dominici misericordiam, ut accipiat præcepta, quibus Lex adimpleatur; ut non solum adulterium sciret esse vitandum, sed etiam concupiscentiam adulterii declinandam. Os enim Patris Jesus Dominus locutus est in Evangelio, eum qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, in corde suo adulterium perpetrasse (*Math. v, 28*). Quantum Evangelio profecerunt studia castitatis, quo non solum turpioris facti, sed etiam studii degenerationis ablegatur opprobrium!

29. Qui sunt autem de quibus dicit quod paulominus consummaverunt eum in terra, nisi persecutores? De quorum uno ait Dominus Jesus: *Ite, dicit vulpi illi* (*Luc. xiii, 32*), hoc est, de Herode. Et alibi cum se fraudulenter interrogari adverteret, dixit: *Vulpes foveas habent, et volucres cæli nidus ubi requiescant* (*Math. viii, 20*); eo quod fraudulenter in terrestrium passionum quibusdam latibulis demorentur. Unde etiam Samson binas vulpes sibi nexuit, ad quarum caudas alligavit faces, et dimisit eas per messes Allophylorum (*Judic. xv, 4 et 5*); per hanc figuram significans quod improbi ac fraudulenti homines, et maxime hæretici, liberam linguam habeant ad latrandum, sed exitus impeditos: aut litigiosa principia, sinem vero fraudis suæ incendio deputatum. Ideoque et trecentas vulpes dimisit, eo quod perfidi **1114** crucis quidem se prædicatione commendare desiderant, sed mysterium ejus tenere non possunt, qui hac prædicatione composita et falsa atque simulata urere magis fructus conantur alienos; cum utique vera crux Domini non exurat aliena merita, sed fecundet. Meritoque scriptum est in Canticis canticorum: *Prendite nobis vulpes pusillas exterminantes vineas; ut vineæ nostræ floreat* (*Cant. ii, 15*). Quo ostenditur, quod vel Dominus Jesus, vel Ecclesia, fraudulentorum dolos a vineis suis exterminandos esse præcipiant; ne pusillulis vineis noceant, quia adultis jam vitibus nocere non possunt. Hæreticus enim imperfectum teatere potest, non potest supplantare perfectum.

SERMO DUODECIMUS.

5. Lamed.

1. Lamed littera duodecima incipit, cujus interpretatio, *cor*, vel ut alia interpretatio habet, *sermo*. Unde videtur admonere, vel prudenter hæc intelligenda, vel sollicitè servanda præcepta. Nam hoc primus statim versiculus admonet. Cor etenim sibi mundum creari in superioribus hic Propheta, ut legimus (*Psal. l, 12*), postulavit. Cor sibi prudens dari oravit a Domino filius hujus Salomon. Qui ergo habet cor mundum, qui habet cor prudens, ipse intelligit seriem subditorum versuum, atque viri-

secessioni suæ obtendere soleant hæretici, non tamen absolute dici debent, maxime in concione ad populum, eorum *religiosa principia*.

^c Mss. aliquot, *quia adultis jam vitibus*.

tem (III Reg. ix, 9). Unde et alibi invenimus ^a cor A solum, id est, vel singulare, vel quod nulla illecebra hujus sæculi impediatur, et carnis possit inturbare sapientia. Qui autem habet cor, servat mandata Dei: quemadmodum legisti de Maria, quæ conservabat omnia Domini Salvatoris in corde suo vel dicta, vel gesta (Luc. ii, 51).

2. Circumcidamus ergo ~~cor nostrum~~: nihil corporeum, nihil vile quæramus: vile autem omne terrenum. Nihil ergo terrenum, nihil sæculare, nihil corporeum, nihil leve atque mutabile in eloquiis constituamus cœlestibus. Eloquia enim Domini, eloquia casta (Psal. xi, 7); ut his mysteriorum cœlestium immaculata et pudica sinceritas spiritali interpretatione respicatur. Non adulterina quadam opinione miscemus terrena divinis, et illud inviolabile sacramentum prophetice visionis, aut perennis oraculi naturæ nostræ æstimatione violemus. Ideo enim addidit: *Argentum igne examinatum, purgatum terræ, probatum septuplum* (Ibid.); ut tamquam boni nummularii spiritu examinemus prophetici sermonis argentum, discernentes Domini pecuniam, atque ab omni labe terrena salutaris fontis infusione purgantes; ut Christo digna sentire videamur, qui ait: *Nolite thesaurizare vobis in terra, ubi erugo et tinea exterminant... sed thesaurizate vobis in cœlo* (Matth. vi, 19 et 20).

3. Thesaurus tuus est fides, pietas, misericordia: thesaurus tuus Christus est. Noli eum æstimare de terris, hoc est, de creaturis; quia Dominus totius creaturæ est. *Maledictus*, inquit, *homo qui spem habet in homine* (Jerem. xvii, 5): sed mihi salus per hominem venit. Vide tamen quid Scriptura vetus dixerit: *Et homo est, et quis cognoscet eum* (Ibid., 9)? Ille igitur homo non humana mihi, sed divina potestate **1115** omnia peccata donavit, Deus in corpore Dominus Jesus, mundum reconcilians sibi, quem redimebat a culpa.

4. Thesaurus noster pretiosus intellectus est. Si terrenus intellectus fuerit, si fragilis, hæretica eum tinea, et impietatis ærugo consumet. Levemus ergo et erigamus sensus nostros, nec impossibile judicemus, ut hæc humani corporis infirmitas ad cognitionem mysteriorum cœlestium provehatur; cum jam ad nos Dominus Jesus, in quo absconditi erant scientiæ sapientiæque thesauri, divina sua miseratione descenderit; ut clausa reseraret, aperiret latentia, revelaret occulta. Veni ergo, Domine Jesu, aperi nobis et istius prophetici sermonis januam; multis enim clausa est, etsi prima specie aperta videatur.

5. (Vers. 89.) *In æternum*, inquit, *Domine, permanet verbum tuum in cœlo*. Vides etiam in te permanere debere, quod etiam in cœlo permanet ac

perseverat. Serva ergo verbum Dei, et serva in corde tuo, et ita serva, ne obliviscaris. Serva legem Domini, et meditare; ne justificationes Domini de tuo corde labantur. Docet te litteræ interpretatio, ut serves diligenter. Docet te Propheta in subditis, dicens: *Nisi quia lex tua meditatio mea est, tunc forsitan periissem in humilitate mea. In æternum non obliviscar justificationum tuarum* (Inf. v. 92 et 93). Legis ergo ~~meditatio~~ facit, ut tempora tribulationis, tempora quibus humiliamur aliquibus adversis, sustinere et tolerare possimus; ut neque humiliato nimis, neque dejecto frangamur affectu. Denique Dominus non frangi nos humilitate usque ad desperationem vult, sed usque ad correptionem.

6. Unde et Hieremias propheta sub hac littera in B Threnis ait: *Ut humiliaret sub pedibus omnes vinculos terræ, et declinaret judicium viri contra faciem Altissimi, ad condemnandum hominem, cum judicatur*, ^b *Dominus non dixit* (Thren. iii, 34 et seq.). Et infra: *De ore Altissimi non exhibunt mala* (Ibid., 38). Humilitas ergo quæ a Domino est, plena justitiæ, plena est æquitatis; quia non exeunt mala de ore Domini. Denique qui humiliabatur a Domino, dicebat: *Humiliatus sum, et salvum me fecit* (Psal. cxiv, 6).

7. Ergo sicut prudenter considerandum est, quando humilitas a Domino sit causa probationis, quando etiam ipsa ab homine inferendæ humilitatis impressio, quæ tamen ipsa solet patientia et magnanimitate tolerari: ita etiam sapienter considerandum quid sit, in æternum in cœlo verbum Domini permanere: vel sicut aliqui codices habent, *in sæculum*, quia Græcus *eis τὸν αἰῶνα* posuit, quod diversæ interpretati sunt translatores: alii *in æternum*, alii *in sæculum*. *In sæculum ergo permanet, Domine, verbum tuum in cœlo*. Et quomodo ipse dixisti: *Cælum et terra transibunt: verba autem mea non præteribunt* (Matth. xxiv, 35)? *In sæculum permanet verbum, non ultra sæculum et sæcula; sæcula enim temporis sunt. Cælum ergo et terra, id est, istius mundi opera præteribunt, et tempora permanebunt. Alius qui spiritalis est, et dijudicat* **1116** *verba legis: In æternum*, inquit, *Domine, permanet verbum tuum in cœlo*. *Æternitas enim verbi manentis opinionem verbi prætereuntis excludit. Quomodo autem permanet verbum in cœlo, si ipsum cælum præterit? Et quomodo possunt stare culmina, si cedant fundamenta? Aut quomodo potest permanere habitator in habitatione sua, nisi et habitatio perseveret? Sed forte illud occurrat, quia scriptum est: *Erit cælum novum* (Esai. lxxv, 17). Verum nec sic absolubile; quia nec in hoc potest permanere quod præterit, nec illud potest dici mansisse, quod cœperit. Tinea intellectum tuum scindet, si potes verbum sicut cælum, vel incipere, vel præterire.*

^a Rom. edit. sola, *cor unum, vel cor aliud, quod nulla*, etc. Nimirum ut Ambrosii verba magis accederent ad illud Ezech. xxi, 19: *καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν ἱερὰν*. Sed eone vir sanctus respexerit, non ita liquet.

^b *Dominus non dixit*, quod habent edit. omnes, in mss. nonnullis prætermittitur; in majori autem numero ita legitur, *cum judicatur Dominus. Nam dixi et infra*, etc. Verum integritas sensus ac testimoni propheticum cum aliis, atque edit. facti.

8. Unde si virtutem prophetici sensus cognoscere volumus, primam in his quæ visibilia et sensibilia sunt ^a ethicam consideremus; ut ex eo quæ sunt intelligibilia manifestemus. Si verbum Dei in cælo permanet, imitemur cælum ubi permanet verbum, permanet ordo solemnium cælestium statutorum, et beneficiorum Domini crebræ vices solemnibus muneribus perseverant. Supernis nempe vel pluvii, vel calore, vel fœta aeris hujus infunditur terris atque aliter larga fecunditas. Cælo annus labitur per dies, ac menses, et tempora autumnii atque hiemis, veris quoque et puræ digestus æstatis. De cælo vitæ tuæ imaginem cape. Etiam quando non germinas fructum, sere tamen semen ad fructum. Sunt semina quæ de cælo sunt, et seruntur in terris. Est etiam superna vindemia; unde ait Propheta: *Serite vobis ad justitiam, vindemiate ad fructum* (Osc. x, 12). Et quando non florent opera tua, fove tamen semina tua, ne lasciviendo luxurient. Quod luxuriat in flore sermonis, tenuatur et hebetatur in fractu. Fructus ipsos usque ad maturitatem decoque.

9. Imitatores etiam ipsius cælestis simus elementum: non semper sole fervet ardenti, frequenter nubibus textitur, pluvii vehementibus inhorrescit, jactis nivibus tegit terram. Non ergo sit in te quoque diuturna lascivia, succedant mœsta senilium curarum tempora, et tamquam incana maturitas agrum hunc tui corporis reprimat. Utilior sæpe tristitia est, quæ comitem solet habere gravitatem. Numquid ulla in ipso est sole prævaricatio? Nonne quotidianos cursus suos servat? Namquid ^b continuos novis luna defectus, et commissi manus deserit ministerii? Iisdem nempe viciis annus redit, eodem statu reparantur tempora, iisdem obsequiis reformantur. Sol diem illuminat, tempora statuta custodiens. Fulget splendoribus luna nocturnis, et lux ejus in tenebris micat. Stellarum nitentium rutilat globus, solemnique statione et conversione ac demutatione funguntur. Lex una diversis, constitutorum semel vices cursum custodire, nec fines transire præscriptos. Manet ipsa immutabilis demutatio, et converso vertere ordinem suum nescit. Una omnium obedientia, discretis muneribus indiscretam præscriptæ constitutionis tenere concordiam.

¶ 1117 10. In cælo ergo permanet Verbum quia satanas de cælo cecidit: non habebat in cælo locum, D propterea cecidit. Quo cecidit nisi in terras? Ideo hic adulteria, homicidia, ebrietates abundare cœperunt; inde exclusus acrior ad nos venit, et tentationes solito asperiores tamquam iratus exercet. In cælo igitur permanet Verbum; quia inde dejectus est diabolus: in terra non permanet; quia huc totus advenit. Et vide utrum hic permanere Verbum

^a Edit. vet., *Et hic eum locum consideremus. Rom., eum consideremus.* Mss. nonnulli, *et hic eum loco consideremus.* Alii vero frequentes ut in contextu. Et eam lectionem germanam esse illud confirmat, quod ex templo ad sensum moralem sermo convertitur, a quo deinde transitus fit ad intelligibilem, seu

A possit in nobis, ubi tantos laqueos diabolus asperat, qui dum esset in cælo, nec ibi Verbum poterat permanere. Denique quia et ipse Verbum non tenuit, cecidit e cælo.

11. In cælo ergo Verbum permanet, et quod secundum Verbi dispositionem regitur et gubernatur. Sed quia et ipsum cælum præterit, ideo non dixit in sæcula permanere, sed *in sæculum*: quamquam prætereat, ut fiat novum cælum, et nova terra, novum testamentum; ut facie ad faciem gloriam Domini videre possimus.

12. Veruntamen quia et in cælo fuit vitilis locus (nam utique non cecidisset inde adversarius, nisi in criminibus deprehensus, nam et stultus sicut luna mutatur, et cælum ipsum tenebris obducitur) videtur B utique non de elemento dictum, sed de Virtutibus Potestatibusque cælestibus. Sunt enim sanctæ Virtutes in cælo, in quibus nihil lubricum atque terrenum sit. Sunt etiam in terris cæli, qui enarrant gloriam Dei. Qui sunt isti cæli? Audi dicentem: *Sicut portavimus imaginem illius terreni, portemus et imaginem hujus cælestis* (1 Cor. xv, 49). Isti igitur sunt cæli, qui etiam in terris positi audent dicere: *Nestra autem conversatio in cælis est* (Philip. iii, 20). Isti sunt cæli, in quibus fides, gravitas, continentia, doctrina, vita cælestis est. Nam quemadmodum terra dictus est, qui lapsus ex illa prævaricatione cælestis gratiæ, et in hæc terrena vitia dejectus, prævaricationis suæ se vinculis ligavit: ita e contrario cælum dicitur, qui vitam angelorum custodia integritatis exercet, et corpus suum continentii sobrietate moderatur, mentem quoque suam miti tranquillitate composit, pecuniam pauperibus misericordii liberalitate dispensat. Est ergo et in terris cælum, in quo possunt virtutes esse cælestes. *Cælum mihi thronus* (Esai. lxvi, 1), ego magis justii affectum quam elementum intelligo. Illum puto cælum, ad cujus animam venit Christus, et pulsat januam, et si aperuerit, ingreditur. Nec solus ingreditur; sed etiam cum Patre, sicut ipse ait: *Ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus* (Joan. xiv, 23).

13. Vides igitur quod Verbum Deus et otiosum provocat, et dormientem excitat. Qui enim venit, et januam pulsat, vult semper intrare. Sed in nobis est quod non semper ingreditur, non semper manet. Pateat advenienti janua tua, aperi animam tuam, expande gremium mentis tuæ; ut videat divitiis simplicitatis, thesauros pacis, suavitatem gratiæ. Dilata cor tuum, occurre soli lucis æternæ, quæ illuminat omnem hominem. Et illud quidem verum lumen omnibus lucet: sed si quis fenestras suas clauserit, æterno lumine se ipse fraudabit. Excluditur ergo et Christus, si tu mentis tuæ januam claudas: etsi possit

mysticum. Porro hæc varietas non aliunde orta videtur, quam ab ignorantia Amanuensium qui unicum vocem *ethicum* in duas vel tres præpostere diviserunt.

^b Omnes edit., *continuos non novit*; sed melius negatio præmittitur in mss,

intrare, non vult tamen importunus irruere, non vult invitos cogere. Ortus ex virgine processit ex alvo, universa totius orbis irradiata, ut luceret omnibus.

118 Captiunt, qui desiderant fulgoris perpetui claritatem, quam nox nulla interpolat. Soli enim huic quem quotidie cernimus, nox tenebrosa succedit; sol autem justitiæ nunquam occidit, quia sapientiæ non succedit malitia.

14. Beatus ergo ille, cujus pulsatur janua Christus. Janua nostra fides est, quæ totam domum, si fuerit robusta communit. Per istam janua Christus ingreditur. Unde et Ecclesia dicit in Canticis: *Vox fratris mei pulsatur ad janua (Cant. v, 2)*. Audi pulsan-tem, audi introire cupientem: *Aperi mihi, soror mea Sponsa, columba mea, perfecta mea, quia caput meum repletum est rore, et crines mei guttis noctis (Ibid.)*. Considera quando maxime pulsatur janua tuam Deus Verbum, cum repletum est caput ejus rore nocturno. In tribulatione etenim et tentationibus positos visitare dignatur; ne quis forte succumbat victus ærumnis. Repletur ergo caput ejus rore, vel guttis, quando corpus ejus laborat. Tunc ergo vigilandum; ne cum Sponsus venerit, recedat exclusus. Si enim dormias, et cor tuum non vigilet, discedit antequam pulset: si cor tuum vigilet, pulsatur, et aperiri sibi janua poscit. Habemus ergo animæ nostræ janua, habemus et portas de quibus dictum est: *Tollite portas principes vestras, et elevamini portæ æternales, et introibit rex gloriæ (Psal. xxiii, 7)*. Est ergo et cælum in his, in quibus portæ sunt æternales. Si has fidei tuæ portas velis attollere, intrabit ad te rex gloriæ, triumphum portans propriæ passionis. Habet etiam justitia portas. Nam etiam de his legitur scriptum, dicente Domino Jesu per Prophetam suum: *Aperite mihi portas justitiæ (Ps. cxvii, 10)*. Et infra ait propheta David: *Lauda, Hierusalem, Dominum: lauda Deum tuum, Sion; quoniam confortavit aeras portarum tuarum (Ps. cxlvii, 12 et 13)*.

15. Est ergo anima quæ habet janua, est quæ habet portas. Ad hanc janua venit Christus et pulsatur, pulsatur et portas. Aperi ergo illi: vult introire, vult Sponsam invenire vigilantem. Noli bono amatori facere moras, cito recedit: et tu somno corporis tui videris exclusisse pulsan-tem. Excludis enim eum, cum desidiosus es, cum piger, cum somnolentus, his repagulis Christus excluditur; etsi castus, etsi sobrius sis, cave ne negligens sis. Majorem Christo facit injuriam, qui advenientem repellit.

16. Nonnunquam etiam, si moraris, mittit manum suam per fenestram, sicut ait Sponsa: *Frater meus misit manum suam de prospectu, et venter meus conturbatus est super eum. Exsurrexi ego aperire fratri meo. Manus meæ distillaverunt myrrham: digiti mei myrrha pleni (Cant. v, 4 et 5)*. Primum ergo tamquam a prospectu mittit manum suam, quando Deus esse operibus aestimatur. Unde ait: *Si mihi non creditis, vel operibus credite (Joan. x, 38)*. Deinde augetur amor, et intimis visceribus conceptus inoles-

cit. Inde intelligibili utero, in quo est receptaculum verbi, seminibus ejus infusis, plenitudinem ejus corporaliter inhabitantem haurire anima nostra desiderat. Non enim turbatur uterus feminæ, nisi quæ fuerint alvo graves.

17. Surgit igitur anima, ut aperiat Dei Verbo, sed dum se expandit atque aperit; ut opere mundi hujus verbi receptione mortificet, sicut ille qui ait: *Mortificationem Domini Jesu in corpore nostro circumferimus (II Cor. iv, 10)*. Ergo dum aperit, transivit Sponsus. **119** Vult enim semper queri, frequentius inveniri, et si clausam invenerit janua, pulsatur, et si per moram fuerit exclusus, recedit. Sed cito redit, et iterum pulsatur; ut vel postea sponsam inveniat præparatam. Potest quidem et sic accipi: *Frater meus transivit (Cant. v, 6)*, sicut legitur, quod penetravit dilectæ intimæ medullarum, et quemadmodum ad Mariam dictum est: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius; ut repletur multorum cordium cogitationes (Luc. ii, 35)*. Denique addidit Sponsa animam suam exisse in verbo ejus, quod fit quando anima peregrinatur a corpore, et Deus præsens est (Cant. v, 6).

18. Explanavimus igitur, ut potuimus, quid esset: *In æternum, Domine, permanet verbum tuum in cælo*. Possumus tamen et sic intelligere, quia in cælo magis permanet in æternum, ubi Angeli et Archangeli, Cherubim et Seraphim; quoniam homines quavis sancti sunt, tamen affectus eorum sæpe mutatur. Nunc gaudemus, continuo moeremus, irascimur, ingemiscimus. In ipsa poenitentia non vult pos satius constrictari Apostolus, ne tristitia absorbeamur (II Cor. ii, 7). Ubi ergo iracundia, ubi tristitia gravis, non permanet ibi Verbum. Denique de solo Domino Jesu dictum est a Joanne quia *Vixit..... Spiritum sanctum descendente de cælo sicut columbam, et manentem super eum (Matc. i, 10)*. Nam et propheta non semper prophetabat, sed cum infunderet his gratiam Spiritus prophetandi. Denique nec David præscivit quid annuntiaret Nathan missus a Domino, et utique inferior Nathan propheta cognovit quod David præstantior nesciebat (II Reg. xxii, 5 et seq.). Et alius dixit propheta: *Celavit me Dominus (IV Reg. xv, 27)*. Unde et plerique accipiunt in cælo permanere Dei Verbum, in Potestatibus cælestibus, in quibus non sunt affectuum varietates. Aliqui autem de ipsa accipiunt Trinitate, quæ sola immutabilis sit; et idcirco in cælo permanet Verbum, id est, in Patre, quia Verbum dixit: *Ego in Patre, et Pater in me (Joan. xiv, 10)*.

19. (Vers. 90.) *In generationem et generationem veritas tua*. Multi sunt qui dicuntur dñi, sed non sunt. Ergo in gentibus mendacium est; in Ecclesia veritas. Hanc tamen veritatem habuit primo Synagoga, quæ habebat eloquia Dei; est enim veritas et in veteri Testamento, quæ fuit ante in populo Judæorum. *Notus enim in Judæa Deus (Ps. lxxv, 1)*. Deus autem veritas est, ergo in Judæa veritas. Fuit igitur veritas in patribus, Moyse, et Jesu Nave, in Samuel, in David, Elia, Elisæo, et in illis septem millibus virorum

qui non curvaverunt genua Baal. Sed quia posterior A (I Cor. 1, 5), non in pecuniis utique, non in auro et
 soholes Judæorum a patrum moribus deviauit, recessit ab illius veritas, et ad Ecclesiam venit. Recessit enim ab illis, quando dixerunt de Domino Jesu : *Tolle, tolle, crucifige eum* (Joan. xix, 15); tradiderunt enim veritatem, et elegerunt iniquitatem. Omnes ergo aliæ generationes veritatis exsortes, omnium hæreticorum generationes non tenent veritatem : sola Ecclesia veritatem pio affectu possidet ; quia generatio Judæorum, quæ ante eam possidebat, amisit. Populus ergo Judæorum prior fidei generatio, et ideo infantior et infirmior, qui lubrico adolescentiæ stare non **1120** potuit ; populus autem Christianus fidei secunda generatio ; ideo robustior, et venerabili maturior senectute. Illa generatio Legis, hæc gratiæ. Unde et alibi ait : *In generationem B et generationem annuntiabunt veritatem tuam* (Psalm. lxxxviii, 2).

20. Sequitur versus tertius : *Fundasti terram, et permanet. Dispositione tua permanet dies.* Quomodo fundaverit Deus terram Scriptura nos docuit, dicente Propheta : *Deus sapientia fundavit terram, paravit autem cælos in intellectu* (Prov. m, 19). Terra ergo tamquam fundamentum est, in qua consistimus ; licet ^a ipsam in hemicyclo cæli esse, et is qui foris est sermo concelebrat, et Scriptura significare videatur, dicente Job : *Suspendens terram in nihilo* (Job. xxvi, 7). Includitur ergo orbe cælesti ; et ideo sol noctibus non videtur, quia gyrando inferiore invenitur orbis parte cælestis. Sed non est cura sanctis axem cæli, et elementorum spatia philosophico more, numerosque describere (quid enim hoc prodest saluti) quia sancti spiritalibus semper intendunt, et vitæ æternæ profutura vel cognoscere gestiunt, vel docere.

21. Denique hunc locum pulchre nobis aperuit Ecclesiastes spiritalem esse, non materiale, dicens : *Quæ abundantia homini in omni labore suo quo laborat sub sole? Generatio vadit, et generatio venit, et terra stat in sæculum* (Eccle. 1, 3 et 4) ; hoc est, quæ abundantia spiritali homini laboranti sub sole justitiæ? Et subiecit : *Generatio vadit, et generatio venit.* Vadit generatio, quia *divites eguerunt et esurierunt* (Psalm. xxxiii, 41). Qui ante abundabant gratia, postea tamen propter perfidiam suam egere cœperunt. Qui autem pauperes erant populi nationum, jam per fidem Christi satiantur et abundant, sicut scriptum est : *Edent pauperes, et saturabuntur* (Ps. xxi, 27). Audierunt enim dicentem : *Abundantes...^b in omni verbo*

^a Edit. Rom., *licet ipsam in medullis cæli*, etc. Vet. ac mss., *in hemicyclo*, nonnulli, *in hemicyclo*. Nihil autem aliud vult sanctus noster, nisi terram, in qua consistimus ; hoc est, hemispherium nostrum mediæ tantum parti orbis cælestis respondere ; ideoque solem, ubi ad aliam transierit, a nobis non posse videri. Cæterum per ea quæ subjungit verba, et is qui foris est sermo, philosophicas ratiocinationes designari ab Ambrosio jam non semel licuit advertere.

^b Omnes fere mss., *in omni bono; non in pecuniis utique.*

(I Cor. 1, 5), non in pecuniis utique, non in auro et argento, sed in omni verbo, inquit, et cognitione (Ibid.). Et alibi ait : *In divitiis simplicitatis* (II Cor. viii, 2). Hæc divitiæ sunt salubres ; nam copiæ sæculares salutem offerre non possunt. Qui autem habuerit abundantiam spiritalem, hujus terra fructifera stat in sæculum, bene fundata radice virtutum, vel anima bonos utique germinans fractura, vel caro nullis cupiditatibus mobilis ad prolapsionem.

22. Hanc terram circuit sol justitiæ salutaris, de quo scriptum est : *Et oritur sol, et occidit, et in locum suum trahit. Ipse oriens illuc vadit ad austrum, et gyrat et aquilonem* : ^c *gyrando gyrat Spiritus, et in gyros ejus convertitur Spiritus* (Eccle. 1, 5 et 6). Oritur sol justis, occidit autem injustis : oritur tranquillitati piæ mentis, occidit iracundiæ. Unde ait : *Sol non occidat super iracundiam vestram* (Ephes. iv, 26). Hinc potest colligi quia iisdem oriatur et occidat, quorum et vitia sepelet, et illuminet gratiam. Mortuus est enim peccato, ut Deo viveret ; hoc est, peccato sumus in illo mortui, ut Deo in perpetuum viveremus. Vide ipsum mysterium prænuntiatum. *Et oritur, inquit, sol, et occidit, et in locum suum trahit.* Hoc est quod ait Dominus : *Cum exaltatus fuero.... omnia traham ad me ipsam* (Joan. xii, 32). Traxit enim ad se omnium studia, ut vel peccata nostra crucifigeret, vel bonum **1121** ingenium ad justitiam provocaret. Adverte quemadmodum trahat ad se : *Pater.... volo ut ubi ego sum, et isti sint mecum* (Joan. xvii, 24). Et ad latronem ait : *Hodie mecum eris in paradiso* (Luc. xxiii, 43). C Adverte quomodo omnia trahat. Exaltatus est cruce, et totus credidit mundus.

23. Ipse oriens, inquit, vadit ad austrum, et gyrat ad aquilonem. Ille utique oriens, qui ait : *Oriens nomen est mihi* (Zach. vi, 12) : qui semper oritur piis, numquam occidit. Ipse oriens populo Hebræorum ad austrum ivit, ad molliorem populum, luxuria magis ferventis corporis lubricum, quam impietatis immunitate prædurum : aut certe ad nobiliorem plebem, quæ erat genus electum, vindicans sibi patriarcharum prosapiam. Sed quia perseverabat in vitiis, nec emendabat errorem ; ideo sol justitiæ gyravit ad gentes, quæ ante eloquiis cælestibus defraudatæ, immanes et ignobiles habebantur ; aquilo enim gravis ventus, ut populus nationum. Sed qui erant graves ante perfidia, nunc super aquilas leviores facti sunt fide, atque pietate, posteaquam venit qui diceret : ^e *Ab aquilone adduc* (Esai. xliii, 6). Et in Evangelio : *Venient ab Oriente et Occidente, et ab*

^c Ita edit. omnes, quibus accedunt mss. non pauci. Octo tamen probatæ manus legunt : *gyrando gyrat Christus, et in gyros, etc.*

^d Mss. non pauci, *inanes et ignobiles habebantur.*

^e Rom. edit. sola, *Ab oriente adducam semen tuum ; et ab occidente congregabo te : dicam aquiloni, adduc ; et africo, ne prohibeas.* Verum ut maxime probabile sit eo respexisse Ambrosio nostrum, videtur tamen non tam ipsa prophetæ verba voluisse proferre in medium, quam locum veluti extremo digito indicare.

Aquilone, et Austro, et recumbent cum Abraham in regno Dei (Luc. xiii, 29). Et ecce sunt novissimi, qui erant primi : et sunt primi, qui erant novissimi (Matth. xx, 16). Denique et ipse Psalmista ait : Mons Sion, latera aquilonis, civitas regis magni (Psal. xlvii, 3) ; hoc est, qui erant aquilonis latus, populus factus est Regis æterni, qui solus est magnus Dominus.

24. Sed forte dicas : Quomodo in Canticis est : *Exsurge, aquilo ; et veni, auster (Cant. iv, 16)*. Plerique enim accipiunt quasi projiciatur aquilo, et invitetur auster. Quod si ita accipiunt : exturbatur ab Ecclesia perlidæ glacialis asperitas : *Ne fiat fuga nostra hieme, vel sabbato (Matth. xxiv, 20)*, et invitatur australis verna temperies. Aut certe : *Exsurge, aquilo, hoc est, surge, qui dormis, et exsurge a mortuis (Ephes. v, 14)*. Populus nationum, qui diu ante dormisti, evigila aliquando, et illucescet tibi Christus. Postremo omnes invitantur ad Ecclesiam, et Synagogæ populus, et gentilium : sed prius Synagogæ ; quia priores ex Judæis apostoli crediderunt, per ipsos postea nationum populi congregati sunt.

25. Vide ergo venientem solem nostrum ad austrum, postea gyrantem ad aquilonem. *Hierusalem, Hierusalem (venit utique ad eam, quam etiam vocare dignatus est ; sed hæc Hierusalem terrena est, quæ occidit prophetas, hoc est, Synagoga Judæorum), quoties, inquit, volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos suos, et noluisti ! Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta (Matth. xxiii, 37 et 38)*. Gyrauit igitur se ad gentes : gyraudo autem gyrauit Spiritus Dei, et in gyro suo conversus est ; ut fieret Deus omnia, et in omnibus. Ideo sanctus cælum dicitur, quia vicinior eum claritas solis semper illustrat. Habet splendorem suum domesticum ; ut tenebras noctis non sentiat. Ideo Ecclesia et cælum dicitur, et mundus, quod habeat sanctos angelis et archangelis comparandos, habeat etiam plerosque terrenos. Dicitur et orbis terrarum, qui est fundatus super maria, et super flumina preparatus. Denique quasi orbis terrarum dicit Ecclesia : **1122** *Nolite aspicere me, quoniam fusca sum ; quia non respexit me sol (Cant. i, 5)* ; eo quod velut pruinis hiemalibus, geluque constrictam gentilis erroris congregationem gentium Sol justitiæ diu indignam æstimaverit, quam serena vultus sui luce lustraret. Nonne tibi videbatur hiberni rigor temporis, quando notus erat in Judæa tantummodo Deus ? Nunc autem plenitudo lucis effulget æstivæ, quando omnia et in omnibus Christus. Nonne terra Domini, et plenitudo ejus ? Et vere orbis terrarum in Ecclesia, in qua non Judæus tantummodo aut Græcus, non Barbarus aut Scythæ, non servus aut liber : sed omnes in Christo unum sumus. Sol omnibus fulget, dies omnibus lucet.

26. (Vers. 91.) Ideoque ait : *Dispositione tua permanet dies*. Nam nisi ita accipias, quomodo permanet dies ; cum post breve momentum diei sequatur

occasus, et fiat noctis successio ? Sed sunt quibus semper dies est, illis utique quibus Christus adest, qui dicit : *Ambulate, dum lucem habetis (Joan. xii, 35)*. Hic est dies quem vidit Abraham, dies remissionis peccatorum (Joan. viii, 56), de quo legis : *Hic est dies quem fecit Dominus, exultemus et lætemur in eo (Psal. cxvii, 24)*. Sunt ergo sancti, quibus sol numquam occidit : quia Dominus lux eorum est, sicut scriptum est : *Et erit illis Dominus lumen æternum (Esai. lx, 19)*.

27. Et expressit causam permanentis diei, atque subtexit : *Dispositione tua permanet dies ; quoniam universa serviunt tibi*. Videtur itaque significare futurum illud, quando *Nox non erit amplius, et non indigebitur lucernæ, vel solis lumine ; quoniam Dominus illuminabit eos (Apoc. xxii, 5)*. Qui sint illi supra ait, dicens : *Et servi ejus servient ei (Ibid., 3)*, hoc est, Domini facient voluntatem. Nunc enim non omnes servimus : *Cum autem tradiderit regnum Deo et Patri... tunc subjecta erunt omnia ei (I Cor. xv, 24, 28)*, qui sibi universa subjecit, acquirens omnium fidem per unigeniti passionem. Subjectio igitur mentium facit sedulam servitutem. Ergo cum omnes crediderint in Dominum Jesum, tunc universa Deo servient ; ut sit Deus omnia, et in omnibus : nunc autem non omnes servi Dei ; quia plerique servi peccati. *Qui enim peccatum facit, servus est peccati (Joan. viii, 34)*. Dominus autem non vult cum aliis consortium habere dominatus. Permanet ergo dies immutabilis. Potuit ergo dicere, permanebit : sed prophetis futura pro præsentibus præsto esse videntur in spiritu.

28. (Vers. 92.) Sequitur versus quartus : *Nisi quia Lex tua meditatio mea est, tunc forsitan periissem in humilitate mea*. Lucebat Propheta ut dies, cui meditatio Lex erat ; etenim oleum luminis accipiebat ex Lege. Denique ne corpore mortis lux diei posset extinguere, ambulabat in Lege, ideo ambulabat in lumine. *Alioquin, inquit, periissem in humilitate mea*. Humilitas non semper virtutis est, sed etiam afflictionis ; hoc est, non semper voluntaria, sed quæ etiam ex necessitate suscipitur, quando aliqua afflictione tentamur. Alioquin nemo perit in humilitate, quæ magis servare consuevit. Ergo quando in afflictionis tempore sumus, et quatimur adversis, meditatio nobis in lege sit ; ne imparatos procella tentationis affligat. Athleta nisi **1123** exercitio palæstræ prius fuerit assuefactus, non audeat subire certamen. Ungamus igitur oleo lectionis nostræ mentis lacertos. Sit nobis tota die ac nocte exercitii usus in quadam cælestium Scripturarum palæstra, artusque animorum nostrorum salubris spiritualium ferculorum esca confirmet ; ut cum adversarius asperserit, stemus intrepidi, nitamur non ut in incertum, nec ut aera cadentes. Melius percutimus verberati, si percutienti maxillam alteram præbea-

^a Translatum ex arena : de quo vide notam ad calcem col. 560.

mus, si vindictam non requiramus : sed et qui dixit : *Mihi vindictam, et ego retribuam* (Rom. xii, 19), causam vindictæ integram reservemus. Cædimus aërias potestates, si nos ipsos castigare noverimus. Castigabat carnem suam Paulus, ut adversarios verberaret : et servituti redigebat corpus suum, ut dominaretur inimicis (I Cor. ix, 27). Exerceamur igitur indefesso meditationis usu, exerceamur ante certamen ; ut simul certamini semper parati : et cum frequentior adversarii ictus ingruerit nunc inopia, nunc rapina, nunc orbitate, nunc corpora ægritudine, nunc mœrore animi, nunc terrore mortis, et acerbitate pœnarum ; dicat unusquisque nostrum, qui potuerit sustinere ac perpeti : *Nisi quia lex tua meditatio mea est, tunc forsitan periissem in humilitate mea.*

29. Quanta simul coacervata sunt ; ut in illa afflictione Job sanctus periret ? Sed quia patriarcharum moribus informatus, oraculorumque cœlestium, et naturalis legis erat ^a institutione formatus, ideo in tentationibus tantis perire non potuit. Denique cum amisisset tam amplas subito facultates, charissimos filios, quasi is cui meditatio quotidiana esset in lege divina, ait : *Nudus exivi de utero matris meæ, nudus ibo eo. Dominus dedit, Dominus abstulit : sicut Domino placuit, ita factum est : sit nomen Domini benedictum* (Job. i, 21). Perfusus etiam corporis totius ulceribus, cum tentaretur uxoris alloquiis, qui meminisset Adam sic esse dejectum, dum propriæ credidit uxori, respondit : *Sicut una ex insipientibus mulieribus locuta es* (Job. ii, 10). Quod si illam quasi sapientem voluisset audire, ipse sapiens non fuisset. Tentatus etiam diversis alloquiis amicorum (Job. xix, 5), cum fidei stabilia, immobilisque patientiæ præmia meruisset a Domino, nonne dicebat : *Nisi quia Lex tua meditatio mea est, tunc forsitan periissem in humilitate mea ?*

30. Quam grate hoc dicit hodie, qui in martyrio plurima flagella sustinuit, equuleo et unguis, plumbo, laminis ardentibus, gladio comprobatus ? Potuit enim perire, nisi meditatus in Legge, graviora præsentibus futura supplicia credidisset.

31. Quam sanctus Joseph pertulit, quam acerba, quam dura ! Primo fratrum odia (Gen. xxxvii, 28), degeneris servitutis ærumnas, parentibus defraudatus, ablegatus exsilio, negotiatorum vernula, et ^D Ægyptii ignobilis vile mancipium. Quæ potuit nobilis prosapiæ puero gravior esse tentatio, quam ut tanto familiæ splendore dejectus, serviret apud

^a Rom. edit., *institutione firmatus.*

^b Mss. aliquot, *si ministerio regio.* Et post pauca, ubi omnes edit., *notasque vires suas*, omnes mss. legunt, *notasque vires suas.*

^c Sic omnes mss. ac vet. edit. ; Rom. vero reposuit, *noxam calumniæ.*

^d Mss. sex haud malæ notæ : *longe asperior acie prosperorum.* Non absurde. Diabolus enim primo adversa, dein prospera quasi diversas acies instruere in electos solet.

^e Sic edit. omnes, ac mss. aliquot. Alii vero plu-

^A Ægyptios ? Est contumelialis servitus, servire **1124** vel justis. Æquitate domini levatur injuria servitutis. Tanto igitur genere dejectus, satis gratum habebat, ^b si ministro regio suum obsequium probaretur. Ne hoc quidem satis fuit ad tentationis acerbitatem : redit adversarius ad suas artes, notasque vires suas omni fraude commovit ; ut per muliorem laqueum innoxie neceter conscientie. Concitavit in eum libidinis stimulis uxorem domini sui (Gen. xxxix, 12). quæ adulterinos a servulo concubitus flagitaret : ut si acquiesceret, crimen impletet : si recusaret, incideret offensam, ^c nexum calumniæ non evaderet. Denique trusus in carcerem (*Ibid.*, 20), et innocens inter noxios æstimatus, ab eo amplius cœpit urgeri, cui fidem suam cum periculis præstitisset. Sed qui

^B contumeliæ virum frangere nequiverunt, mutata est tentatio, ^d longe asperior specie prosperorum. Plerimos enim supplantaverunt secundæ res, quos supplicia acerba non fregerant. Producitur e carcere nutu regio, interpretatur somnium, eligitur ut honore præstantior esset omnibus Ægyptiis, regi secundus, esurientibus populis alimenta divideret (Gen. xli, 14, 8 et seq.). Objiciuntur ei fratres, qui eum ad servitutis injuriam non fraterno amore viderant : ut vel contumeliæ et appetitæ salutis dolore tentatus excuteret germanitatis affectum (Gen. xlii, 6 et seq.). Sed vir justus oblitus est contumeliæ, cumulavit gratiam ; eoque se magis fratrem voluit exhibere, quo fratres ipse non fuisset expertus (Gen. xlii, 2 et seq.). Denique hoc munere ^e et fratres recepit, et patrem pia fraude quæsit. Qui igitur aliud melius diceret sanctus Joseph, quam istud ad Dominum : *Nisi quia lex tua meditatio mea est, tunc forsitan periissem in humilitate mea ?*

32. Fertur prophætæ cuidam (et plerique ^f ferunt quod Esaiæ in carcere posito) eum mole imminens urgeretur exitii, dixisse diabolum : Dic quia non a Domino locutus es quæ dixisti, et omnia in te mentes affectusque mutahe ; ut qui indignantur injuriæ, absolutionem conferant. Sed ille gratias judicavit pro veritate supplicium, quam pro adulatione beneficium. Quod utique non fecisset, nisi meditatione Legis fuisset exercitatus.

33. Sit ergo nobis quotidiana lectio pro exercitio, ut quæ legimus, meditemur imitari. In hac desudemus virtutum palæstra ; ut cum lucreperint tentamenta, ^g non tamquam inexercitatos, non tamquam expertes spiritualium ciborum, et attenuatos jejuniis lectionis, tentationum tempus inveniat. Quod si

res, neque deteriores : *Et patrem recepit, et fratrem pia fraude quæsit.*

^f Hic evidenter innuit Ambrosius compugnem scriptorum sui temporis fuisse opinionem, Esaiam jussu Manassis regis in duas partes sectum occubuisse. Sed huic sententiæ quidam cum Tostato refragantur, quibus proinde relata ab Ambrosio diaboli verba de alio prophætâ explicanda sunt.

^g Omnes edit., *non tamquam inexpertes* ; melius omnes mss., *non tamquam expertes*, id est, non tamquam priyatos,

* athleticis epulis pastam animam nostram potuerit invenire : si sit Evangelicus succus in nobis : si apostolicis escis maturitas nostræ mentis toros, animæ robusta solidaverit : si frequenti meditatione memoria tenax præceptorum celestium parata ad tempus exempla depromserit, nulla tentationum poterit nos perturbare congressio.

34. (Vers. 93.) Sequitur versus quintus : *In æternum non obliviscar justificationum tuarum; quoniam in ipsis vivificasti me. Lex secundum Apostolum pædagogus 1125 est parvulorum, donec ad perfectæ fidei maturiorem quamdam veniam ætatem (Galat. III, 24). In Lege autem mandata sunt, justificationes, testimonia, justitiæ, præcepta. Vivificamur ergo in Lege; unde et ait Apostolus : Lex autem non est ex fide; sed qui facit illam, vivet in ea (Ibid., 12). Sed quia idem supra ait : Quoniam in Lege nemo justificatur (Ibid., 11), intelligis utique quia justificatio Legis species est et imago, non veritas. Secundum veritatem ergo ad perfectionem nemo justificatur in Lege, secundum speciem justificatur. Ergo sanctus Propheta, qui adhuc in Legis justificationibus vivebat, videbat autem fulgorem Evangelii; quasi memor veteris disciplinæ, Legi tamquam pædago utili gratiam reservabat. Considera aliquem excedentem ex ephelis in divitiis et honoribus constitutum, pædago suo honorificentiam reservantem, cujus officiis informatum se esse cognosceret : ut maturiorem regere posset ætatem.*

35. Monet siquidem etiam ipsa Lex, ut his qui nobis aliquando profuerint, nequaquam esse debeamus ingrati (Exod. XII, 28). Nam sicut habemus in veteri Testamento, pascha celebratum est in Ægypti finibus, cum adhuc sub rege Pharaeo positi patres nostri deplorarent miseræ servitutis injuriam : et postea liberati rursus in terra repromissionis pascha celebrarunt (Joue. v, 10) : superius ad commotionem, posterius ad recordationem. Si quis ergo interroget Hebræum qua ratione in Ægypto, pascha celebratum est, respondebit : Quia regi Pharaeo adhuc servitutis vinculo obnoxii tenebamur, ille agnus patrum populum liberavit, ille agnus vocavit ad libertatem, ille agnus maris profunda solidavit ; ut Ægyptum transire possemus. Quoties ergo pascha celebramus, meminisse debemus veteris servitutis, et novæ libertatis : quid fuerimus, et quid accepimus. Non enim potest plene quis intelligere quid accepit, nisi meminerit antea quid fuerit.

36. Non ergo obliviscamur quia Dominus Jesus, agnus Dei, mundi hostia, solvit nos gravium nexibus delictorum, quibus Pharaeo ille teterrimus non unius Ægypti, sed sæculi istius princeps vinculo servitii gravis nos tenebat astrictos. Non obliviscamur in

æternum ; ut cum venerimus in illam vere terram repromissionis, ubi est regio vivorum, meminerimus quanta hic nobis Pharaeo dirus intulerit, quot perpassi in hoc sæculo simus, quibus tandem erepti malis ; et agamus gratias eripienti nos Domino Jesu, qui perturbatorem omnium fecit esse captivum.

37. (Vers. 94.) Sequitur versus sextus : *Tuus sum ego, salva me, Domine; quoniam justificationes tuas exquisivi. Facilis vox, et communis videtur, sed paucorum est. Satis rarus est enim qui potest dicere Deo : Tuus sum. Ille enim dicit, qui adhæret Deo totis sensibus, qui aliud cogitare non noverit. Ille hac voce ulitur, qui potest dicere : Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis (Joan. XIV, 8). Numquid hac voce utitur avidus pecuniæ, honoris, potestatis? Multis non est satis Deum scire, et quidem pluribus. Tanti populi, 1126 tantæ nationes, tanti divites paupertatem putant Domino servire : et qui supra omnes est, illis exiguus et angustus est : illis non est satis Dei filius, in quo sunt omnia. Denique ille dives in Evangelio, cui dictum est : Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, et da pauperibus (Matth. XIX, 21), Deum sibi non sufficere judicavit. Denique et contristatus est (Ibid., 22), quasi quod plus esset relinquere juberetur : quod minus esset eligere. Ille ergo dicit : Tuus sum, qui potest dicere : Ecce omnia reliquimus, et secuti sumus te (Ibid., 27).*

38. Apostolorum itaque vox ista est, nec omnium tamen apostolorum. Nam et Judas apostolus fuit, et in convivio Christi inter apostolos recubebat. Dicebat et ipse : *Tuus sum*, sed voce, non corde. Venit, et introit in eum *Satanas (Joan. XIII, 27)*, et cœpit dicere : Non est tuus, Jesu, sed meus est. Denique ea quæ mea sunt, cogitat ; quæ mea sunt, in pectore suo volvit : tecum epulatur, et tecum pascitur : a te panem accipit, a me pecuniam : tecum bibit, et mihi tuum sanguinem vendit : tuus est apostolus, et meus est mercenarius.

39. Non potest dicere sæcularis : *Tuus sum* ; plures enim dominus habet. Venit libido, et dicit : *Meus es* ; quia ea quæ sunt corporis, concupiscis : in illius adolescentulæ amore te mihi vendidisti ; in illius concubitu meretricis pretium pro te annu : eravi. Venit avaritia, et dicit : *Argentum et aurum quod habes, servitutis tuæ pretium est ; possessio quam tenes, juris tui emptio, venditio libertatis tuæ est. Venit luxuria, et dicit : Meus es ; unius diei convivium, pretium tuæ vitæ est : ille sumptus epularum, d tui capitis licitatio, tui est summa contractus, et quod pejus est, caro emptus es, vilior cibo es tuo ; pretiosior est unius diei mensa tua, quam totius temporis vita. Inter calices te redemi, inter epulas*

* De victu atletico diximus ad Psal. XLIII, num. 4, col. 885.

b Paris. quædam edit., *vivebat autem fulgore Evangelii. Aliæ ac mss. omnes, videbat, etc.* Iterum cunctæ edit., *veteris disciplinæ legis, tamquam.* Et infra, *honorificentiam reservatam habere. Contra omnes mss. utrobique, ut nos in textu.*

c Cod. And., Vind., Colb. unus, et Nav. item unus, *in terra resurrectionis.* Quam locutionem Ambrosio novam non esse jam advertimus.

d Edit. Am. et Era. cum mss. aliquam multis, *tui capitis licitatio, quidam, licitatio.* Et post pauca mss. septem, *carne emptus es, vilior cibo, etc.* Melius alii et p̄dit. ut nos supra ; ubi subintellige, *pretio.*

acquisivi. Venit ambitio, et dicit tibi: Plane meus es. **A** illo: et unus Dominus Jesus, per quem omnia, et nos per ipsum (I Cor. viii, 5 et 6). Verbi igitur totus erat apostolus Paulus; ideo dicebat: *Quoniam experientum quæritis ejus qui in me loquitur Christus* (II Cor. xiii, 3). Ille ergo dicebat: Christi sum; et respondebat ei Dominus: *Meus es*. Qui vere dicit: *Tuus sum*, audit a Domino: *Meus es*. Denique de ipso Dominus ad Ananiam, cum mitteret eum ad sanandum Paulum, ait: *Vade, quoniam vas electionis es mihi* (Act. ix, 15). Et quia perseveravit Christi esse, quasi impleto certamine, coronam meruit invenire justitiæ.

40. Quomodo ergo tu qui hujusmodi es, potes Christo dicere: *Tuus sum*? Respondebit tibi ille: *Non quicumque dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum* (Matth. vii, 21): non quicumque dicit mihi: *Tuus sum*, meus est. Meus plane es, si vocem non redarguat conscientia, si sermonem tuum animus aut opera non refutent. Ego non nego meum esse eum, qui ipse se non neget, aut certe si pro me se ipsum sibi abneget. Nolo habere servulum pluribus dominis servientem. Nam quomodo meus est, si mihi dicat verbo: *Tuus sum*, et operibus neget, et factis se diabolo adjudicet et obstringat? Non est meus quem libido succendit; quia mea est castitas. Non est meus quem cura spoliandi minores **1127** exagitat; ^a quia mea integritas est. Non est meus quem ira mobilis inquietat; quia mea tranquillitas est. Non est meus vini crapula temulentus in lucem, ambitione gloriæ sæcularis ebrius, qui in periculum non possit sobriæ moderationis servare vestigium. Pax sum ego, litigare non novi. Quid mihi ad eum de **C** quo veniat diabolus, et dicat: Meus est; nam mihi sua colla curvavit, mea in illo plura reperio: nomen sibi tuum vindicat, et meum munus?

41. Non est ergo Christi, nisi qui est alienus a crimine: non est Christi, nisi qui potest semper se Christi servulum demonstrare. Nam si quis mutabilis est, ^b ut ego aut mœrore mutor, aut indignatione, venit ira, et dicit: Meus est: ante horam meus erat, spero quod iterum meus fiat. Venit tristitia, et dicit: Meus est: ante horam in mea possessione fuit, in meo jure: erigerè animum præ mœrore non poterat, nec oculos levare: et si triste aliquid acciderit, ad me illico revertetur. Quis ergo est Dei, nisi qui potest dicere: *Nihil mihi conscius sum* (I Cor. iv, 4)? Ideo dicebat Paulus apostolus Jesu Christi, quia nulli alii obnoxius tenebatur. Ego autem nunc Dei mei sum, nunc tristitiæ, nunc iracundiæ, nunc verbi otiosi; et ideo qui plures dominos habet, non potest uti dicere: Domine Jesu, *tuus sum*. Unde arbitrator etiam de hujusmodi dominis dixisse Paulum: *Nam etsi sunt qui dicantur dii sive in cælo, sive in terra.... nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in*

42. Recte ergo propheta David dixit: *Tuus sum*, qui semper in Domino mansit. Et qua ratione dixerit: *Tuus sum*, addidit: *Justificationes tuas exquisivi*. **B** hoc est, nihil aliorum quæsvi, sed id solam quod tuum est desideravi. Alii quæruni monilia preiosa, et solas justificationes tuas quasi quædam certa justitiæ: alii domum ad domum, villam ad villam jungunt, quasi soli habitare possint in terra hac, et elementum volunt occupare commune, alii possessionem aeris ipsius vindicare: mihi in tuis justificationibus omne patrimonium est. Nescio possidere nisi quod tui juris est. In tuis eloquiis spiritalis mihi cura refulsit argenti. Mihi portio Deus est. *Tuus sum* quia pars mihi hæreditatis non in auro, non in argento est, sed in Christo Jesu.

43. (Vers. 95.) Sequitur versus septimus: *Me expectaverunt peccatores, ut perderent me: testimonium tua intellexi*. Potest vox ista convenire martyro, in quo positus sanctus jam de judicio persecutoris egressus dicat: *Me expectaverunt peccatores, ut perderent me*, **1128** hoc est, adhibuerunt omnia genera punarum, omnes artes persuasionum: sed de proposito abducere nequiverunt. Vicit fides vitæ hujus illecebram, corporisque cruciatum. Expectaverunt peccatores, ut de me triumphum referrent: sed gratias Christo, qui mihi dedit de persecutoribus triumphare. Redite victi, qui sperabatis vos esse victores: redite dejecti, qui veneratis superbi. *Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, aculeus tuus* (I Cor. xv, 55)? Non tua jam, sed nostra ^c cœpit esse victoria; quia in te vincimus, in qua antea vincebamus. Bene ergo dicit martyr: *Me expectaverunt peccatores, ut perderent me*. Post momentum, immo in corpore adhuc situs, **D** videt deducentium choros, angelorum gaudia. Qui enim super unius peccatoris conversione lætatur, quanto magis in passione justorum! Videt gloriam et ait: *Me expectaverunt justii, ut deducerent me*. Videt Dominum Jesum, et ait: *Me expectavit Christus, ut coronaret me*.

44. Aliter qui vult intelligere: Multi, inquit, peccata persuadere, ^d atque extorquere conati sunt

^a Ita cuncti mss. Edit. vero, *quia mea largitio est. Non est meus quem aura mobilitatis inquietat... illuvie ambitionis impurus, gloriæ sæcularis cupidus, ebrius in periculum, qui non potest*. etc. Solus Reg. cod., *quia mea largitio est, cætera cum aliis convenit*.

^b Edit. omnes, *ut ego qui aut mœrore... non est*

Christi. Venit, etc. Cod. manu exarati, ut in corpore.

^c Mss. octo, *quod cœpisti esse victoria. Unus, qui cœpisti esse, est victoria*. Et post tres voces pro, *in qua antea*, mss. duo legunt, *qui antea*, etc.

^d Editi omnes, *atque ex pectore fidem extorquere*.

nihî ; alius adulterium, alius hominis necem, alius A oppressionem viduæ vel pupilli, alius aliud ; et putabant me suis rebus esse capiendum. *Expectaverunt me, ut perderent* contagione peccati ; sed ego non illecebris peccatorum mentem a studio divinæ cognitionis averti, nec intentionem meam, Domine, a mandatorum tuorum serie declinavi : sed *intellexi testimonia tua*. Si enim non intellexissem, peccatores me utique illi perdidissent. Quæ intellexi utique sensu, etiam operibus secutus sum : neque enim nudus intellectus est, sed quem etiam facta testantur. Denique *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem*. (*Ps. xl, 1*). Ille utique intelligit super pauperem, qui largitur pauperi. Nam quid prodest misereri inopis, nisi alimoniam eidem largiaris ?

45. (Vers. 96.) Sequitur versus octavus : *Omnis B consummationis vidi finem ; amplificum mandatum tuum valde*. Non possumus in omnibus vim Græci sermonis exprimere ; major in Græco plerumque vis et pompa sermonis est. τῶς dicitur Græce, quod nos Latine et finem dicimus et consummationem ; τῶς autem et consummationis ipsius finis est, sicut finis Legis est Christus ad justitiam omni credenti (*Rom. x, 14*). Habes scriptum : *Ecce ego vobiscum sum . . . usque ad consummationem sæculi* (*Math. xxviii, 20*). Consummatio ergo sæculi finis sæculi est ; finis autem omnium Christus. Consummationes autem multæ. Est consummatio, quando resurrectio est ad salutem. Consummatum quoque opus dicitur perfectum opus. Consummata malitia dicitur, id est, plena, cui nihil desit ad studium et artem nocendi. C Est consummatio hominis, et multæ consummationes, donec ad perfectum veniat.

46. Legimus ergo et consummationem sæculi, legimus et finem. De consummatione sæculi supra posuimus exemplum, quam sequitur resurrectio : *Sicut enim in Adam omnes moriuntur : ita et in Christo omnes vivificabuntur* (*I Cor. xv, 22*). Post resurrectionem **1129** consummatio : *Unusquisque autem in suo ordine ; primitiæ Christus, deinde ii qui sunt Christi, qui in adventum ejus crediderunt ; deinde finis, cum traderit regnum Deo et Patri, dum evacuaverit omnem principatum et potestatem* (*Ibid., 23 et 24*). Ergo consummationem sæculi sequitur finis juxta Apostolum. Unde colligitur quod sequatur finis omnem consummationem.

47. Mundus in maligno positus est, ut dixit Joannes (*I Joan. v, 19*) : ergo et sæculum in maligno est, mundus plenus peccati. Consummaverat militiam suam mundus, sicut consummaverat Saul, cujus videns consummatam malitiam Jonathas filius in David prophetam, eidem nuntiavit ut declinaret et fugeret (*I Reg. xx, 38*). Est ergo consummatio malitiæ, consummatio peccatorum. Venit Agnus Dei, qui tulit peccatum mundi, qui est Christus Jesus, finis Legis, principium et finis, et remissio peccatorum. Hunc finem consummationis vidit Propheta in spiritu, qui

consummatum sæculi aboleret errorem : vidit sanguine ejus diversa omnium peccata mundari. Bene ergo dixit : *Omnis consummationis vidi finem* ; hoc est, vidi consummati adulterii remissorem, vidi consummatæ luxuriæ atque lasciviæ, consummatæ crudelitatis atque sævitæ, omnis postremo flagitii per crucem suam delicta donantem.

48. Est etiam consummata virtus, consummata sapientia, consummata justitia, sed habet finem. Finis omnium virtutum Christus, qui *finis est Legis ad justitiam omni credenti* (*Rom. x, 4*). Vides quia finis est fidei ? Bene ergo ait : *Omnis consummationis vidi finem*.

49. Nunc quia consummationis finem agnovimus, agnoscamus quid sit : *Latum mandatum tuum valde* (*Math. vii, 14*). Legimus quod angusta sit porta per quam ingrediantur, qui æternæ vitæ fructum adipiscuntur. Rara enim virtus et difficilis passionum tolerantia. Plures sunt qui sæculi hujus spatiosa sectentur, qui dicant : Angusta et arcta nobis est via, quæ ad Dominum ducit, conterimur in illa, relinquamus eam. Quomodo ergo dicit Propheta latum mandatum Dei, et valde latum ? Ideo quia angustæ viæ latum mandatum necessarium est. Denique hic ipse Propheta ait : *In tribulatione dilatasti mihi* (*Psal. lv, 2*). Et iterum : *In tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine* (*Psal. cxvii, 5*).

50. Hæc latitudo mandatorum cœlestium cor Prophætæ dilatabat et Apostoli. Denique et ipse dicebat : *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est* (*II Cor. vi, 11*). Dispensando enim cœlestia mandata, cor suum dilataverat : et quod ante persecutionis perfidia coarctabat, hoc Christi amplificavit gratia. Et qua ratione latum mandatum ? Ne nos coarctemur angustiis mandatorum. Unde ait : *Non angustiamini in nobis* (*Ibid., 12*). Si hoc Paulus, quanto magis Christus, qui clausa reseravit ? Ergo dicit : *Nolo coarctetur in me populus meus*. In angusto virtutum tramite debet latitudo præcepti mei vianibus esse solatio ; ne quis deficere possit, aut conteri.

1130 51. Ambulemus ergo in Dei mandato ; quia satis latum est. Est enim latum mandatum sapientiæ, quæ in exitu canitur, in plateis autem fiducialiter agit ; *πλεσιᾶ* enim Græci sermonis est ; quæ Latine dicitur latitudo. Dilatemus igitur cor nostrum ; ut recipiamus Apostolicæ vim sententiæ, quæ ait : *Capite nos* (*II Cor. vii, 2*). Recipiamus ergo ejus sermones in cor nostrum : induamus viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, patientiam. O homo, quam latus es, si ad amplitudinem præceptorum cœlestium sium mentis tuæ expandas ! Quam latum mandatum est charitatis ! *Diligite*, inquit, *inimicos vestros* (*Math. v, 44*). Omnes utique in affectu charitatis inclusit, qui non exclusit inimicos. Quis enim videtur exceptus, cum recipiatur inimicus ? Unde Apostolus, *Si fieri*, inquit, *potest . . . cum omnibus ho-*

Sed verba, *ex pectore fidem*, in scriptis cod. prætermittuntur, nec videntur contextui necessaria.

minibus pacem habentes (Rom. 1, 18). Non potest hoc A
Judæis dici, non gentibus, ut cum omnibus pacem
habeant. Illi vix suos diligunt: Christiano etiam
inimicos non licet non amare. Christianum cum dico,
perfectum dico; in Christo enim plenitudo divinitatis
est, cujus nomen usurpas. Qui vocabulum geris, in-
terpretationem vocabuli perfectionemque cur refu-
gis? Audi latum mandatum: *Benedicite eos qui per-
sequuntur vos.... et nolite maledicere (Ibid., 14)*. Iste
ipse qui latum dicit esse mandatum, probavit supra
dicens: *Illi quidem detrahebant, ego autem erabam
(Paal. cVIII, 4)*. Quid orabas, David, dicito nobis
ipse. Sed dixisti; legi enim dicentem: *Maledicent
illi, et tu benedicces (Ibid., 28)*.

SERMO DECIMUS TERTIUS.

7. Mem.

1. ^a Mem littera tertia decima significat in alio
interprete viscera, in alio ex ipsis: et utrumque non
discordat a textu. Nam statim primus versus inter-
norum viscerum charitatem exprimit, quæ utique ex
intimis procedit medullis, et quodam nexu caloris
mplicatur ossibus.

2. Denique in Threnis Hieremiæ textus litteræ
hujus hoc continet: *Ex alto suo misit ignem in ossi-
bus meis (Thren. 1, 12)*. Bonus ergo Deus qui nobis
immittit unde diligentes eum, meritum sub conspectu
ejus invenire possimus. Quem mittat ignem, ipse nos
doceat: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo,
nisi ut accendatur (Luc. xii, 49)*? Bonus ignis quem
desiderat omnium Salvator accendi: cum præsertim C
ipsum Deum legerimus ignem esse (*Deut. iv, 24*),
qui nostra peccata consumat, intimisque pectoribus
nostris suæ divinæ cupiditatem cognitionis infundat,
atque ardeat in nobis cor nostrum, cum legimus di-
vinarum seriem Scripturarum; si forte aliquid quo
aperiantur prophetice lectionis occulta, intellectu
assumimus spiritali. Hoc igne Cleophas cor suum
dicebat ardere, cum ipsi et socio ejus Christus Scri-
pturas aperiret (*Luc. xxiv, 32*). De hoc igne dixit
Dominus in libro ^b Ezechiel: *Ecce proficeis in Je-
rusalem, et exsufflabo in vos ignem iræ meæ; ut ta-
bescatis a plumbo, et ferro, et reliquis materialibus
(Ezech. xxii, 19 et 20)*. Profunda in verbis usitalis
videmus mysteria. Totum hæc spiritale. Quibus pre-
cibus emereamur ut veniat **1131** Dei verbum, in-
tret in Ecclesiam, fiat ignis consumens; ut exurat
fenum et stipulam, et quidquid est sæculare, consu-
mat: grave plumbum iniquitatis, quod in plerisque
est, liquefat igne divino, et ferreus quidam peccati
rigor superæo mollescat incendio: meliorentur vasa

^a Ita mss. omnes, paucis exceptis, in quibus legas
tituli instar: *Incipit de littera decima tertia, quæ di-
citur Mem, quod sonat in Latinum, ex intimis, et ut
alii, ignis ex ultimis. Et Hieronymus, ex ipsis, quod
additum fuisse obscurum non est. Edit. vero præse-
rebant: Mem littera (Rom. edit., Hebræa tertia de-
cima) sonat in Latinum, ex intimis; vel ut alii, ignis ex
ultimis. Et utrumque, etc.*

A aurea et argentea; ut omnis sapientium sensu
omnis sermo prudentiam, flagrantium passionum co-
lore doctus, incipiat esse pretiosior. Bonus ignis
charitatis, quo corpus omne Ecclesiæ in multam
adelescit gratiam. Bonus ignis dilectionis, quo uni-
quisque sanctus ad reverentiam sui auctoris accen-
ditur. Sed qui Deum diligit, non perfunctorie diligit
sed diligit legem ejus, præcepta custodit, justiti-
æ suam, non dictorum sœvora prædicatione, sed
studiosa imitatione factorum. Doceat igitur nos De-
quemadmodum a sanctis suis diligitur.

3. (Vers. 97.) Sic inquit Propheta subjungit:
*Quomodo dilexi mandatum tuum, Domine: tota est
meditatio mea est*. Diligentis circa studium cogno-
scendæ Legis hæc vox est, quæ instruit perfectionem
hominis, quam totus hic psalmus informat. Et quoniam
maximum mandatum in Lege esse cognovimus, et
diligamus Dominum Deum nostrum ex toto corde
nostro, et ex tota anima nostra, sui imitatione
quoque, quos erudire studet, vult esse perfectos, di-
cens: *Quomodo dilexi mandatum tuum, Domine*. Hæc
ipso charitas crescit affectu, quod ipsum testem
vocat, cui munus dilectionis impenditur: nec spe-
ciem, sed plenitudinem charitatis tali conventu
testatur. Hac usus est Petrus: *Tu scis, inquit, be-
nigne, quia diligo te (Joan. xxi, 15)*. Sed qui diligit
Dominum, legem ejus diligit, sicut Maria diligit
Filium, omnia verba ejus in corde suo, materno
conferbat affectu (*Luc. ii, 51*). *Diligens te, feci volun-
tatem tuam*, scriptum est (*Esai. xlviii, 14*). Ideo eos
misit et Christus Petro, ut pasceret gregem suum
(*Joan. xxi, 18*), et Domini faceret voluntatem; quæ
charitatem ejus agnovit. Qui enim diligit, ex volun-
tate facit quæ sibi sunt imperata: qui timet, ex ne-
cessitate. Itaque Dominus operationes servulorum
suorum spontaneas probat potius, quam coactus.
Ideo ex servis liberos facit; ut magis voluntatem
nostram manera, quam necessitatum obsequia
conferamus.

4. Non potest dicere Marcionista: *Quomodo di-
lexi Legem tuam*, qui Legem non suscipit. Non po-
test dicere Judæus, qui Legem spiritalem ignorat:
et litteram Legis nudam, non sensum Legis intel-
lectumque meditat. Solus ergo dicit Christianus,
qui multum jam Legis cognitione profecerit, qui non
pœnam Legis pavido corde formidet: sed divina
mysteria veri Hebræi, veri sabbati, veræ remissio-
nis ^c intrepido rimetur affectu. Vere ergo diligit,
qui sine tristitia, sine timore, voluntario potius stu-
dio quam coacto præcepta conservat.

5. (Vers. 98.) Alius versus; *Super inimicos meos*

^b Rom. edit., *Ezechiel: Ego recipiam vos in medio
Hierusalem, sicut recipitur argentum, æs, et ferrum,
et plumbum in medio, etc. Et: Insufflabo super vos
in igne iræ meæ, et constabimini in medio ejus, sicut
constatur argentum in medio formæ.*

^c Mss. plurimi, et cum his cunctæ edit., *intre-
pido miretur affectu. Melius alii, intrepido rime-
tur, etc.*

intelligere me fecisti mandata tua; quia tu es. Cito probavit diurnæ meditationis effectum, quando intellexit super inimicos suos Domini mandatum. Sed quos habet inimicos Propheta, qui aut sui **1132** populi viros legitima debet charitate complecti, aut alienigenas evangelica prædicatione invitare ad Dei gratiam? Feræ consortem naturæ eorū diligunt: quomodo dilectionem conformis sui Propheta respuerat? Esse igitur justam aliquam causam oportet, qua ii quos significat, jure videantur inimici. Ea quæ sit possumus investigare, si meminerimus quia alibi idem iste dixit: *Et super inimicos tuos tabeacebam, et justo odio oderam illos* (*Psal. cxxxviii, 21 et 22*). Istos ergo Evangelica auctoritate suos inimicos dicit esse, qui inimici sunt Dei. Nam si is qui non reliquit parentes propter Dei nomen, non est Deo dignus: quanto magis qui diligit ejus inimicos, acceptus Deo esse non poterit? Quos ergo inimicos habet? Si gentiles: *b* quomodo, quos prophetice credituros spiritum prævidebat? Denique ut benediceret et ipsi Dominum, in superioribus adhortatus est (*Psal. lxxvi, 4*). Et quæ magna laus super eos intelligere, qui metalla et saxa venerando, similem rigorem stuporis attraxerint?

6. Quos igitur habet inimicos, nisi hæreticos? Ipsi enim sunt impugnatores fidei, veritatis inimici. Quos, nisi Judæos? Ipsi enim graviores inimici, qui ex amicis facti sunt inimici. Super eos intelligit, qui Legem spiritalem esse intelligit. Quid ergo prodest Lex, si finem Legis ignores, si mysterium nescias, si sacramenta non noveris? Judæis ex ovis agnus occiditur pro celebritate paschali: nobis pro redemptione mundi unigenitus Dei, parvulus Virginis immolatur. Quid proficiunt Judæi, quod sanguine agni domos et postes suos illiniant? Nihil utique; quoniam ligna his aut saxa prodesse non possunt. Nobis proficit omne mysterium, qui abhorreare credimus a gratia spirituali; ut habitationes nostras sanguine pecudis cruentemus, ora nostra erupere linguamus: sed corpora nostra *c* sacramento crucis Dominicæ consecramus, et confessione mortis Domini nostri Jesu Christi sanctificamus oris alliguiā, *Corde enim creditur ad justitiam: ore autem confessio fit ad salutem* (*Rom. x, 10*). Quid prodest quod Hebræi aurem servuli pertendunt subula, et præputia sui circumcidunt corporis? Non intelligunt penitus quid Lex divina discernat. Signa sunt isto, non veritas. Sed ille intelligit, qui cor suum spirituali circumcissione castificat; et colluviam omnem corporeæ labis emundet. Ille intelligit, qui subulam et aurem, mentis vigore transcendit, et illam animam quam pertransivit gladius ad revelanda cordis œculta, perpe-

tue præmio libertatis attollit: vel examinandis sermonibus sollicitè serviens, quoscumque virtutis suæ aure suscepit, mysterio sanctificat spiritali. Azyma sibi Judæus quotannis facere consuevit, et nescit se malitiæ esse fermentum. Sed qui intelligit quid sit vetus expurgare fermentum, ne totam massam corrumpat; veterem hominem cum actibus suis expurgat, ut fiat nova conspersio veritatis. Judæo ista dicta sunt, et Christianus audivit; quia dum aurem suam ille subula pertundit, audire non potuit: vulneretam aurem gerens, non Legis, sed stultitiæ suæ subula **1133** cruentavit aurem suam. Ille audiendo quæ spiritaliter revelantur, perforavit aurem suam ferro; maluit enim in ferrum quam in Verbum credere. Ideo servit, ideo liber esse non meruit, ideo nec completi temporis ei gratia suffragatur; quia plenitudinem temporis non recepit, quo Filius Dei missus est ad salutem, et venit ad redemptionem, factus sub Lege, natus ex Virgine, victor mortis, largitor resurrectionis. Manet ergo vulnus illi, cui Christus non surrexit. *o* vulnus quod sanari non possit, nisi forte relinquet subulam, et sumat sibi *d* gladium quem pro Christi nomine non refutet, vel que corporalia a spiritalibus, umbram a veritate distinguat: sumat Dei verbum, gladium bis acutum, et ex illo divino ore doceatur mandatum Domini, præscriptum Legis agnoscere, quod non temporalis habeat observantiam celebritatis, sed salutaria et sempiterna remedia suoco gratiæ spiritualis infundat.

7. Tota ergo die in Lege meditare: non perfunctoria tibi debet esse transcurio. Si agrum emere velis, si mercari domum, prudentiorem adhibes, et quid juris sit, diligenter consideras: et me in aliquo forte fallaris, tibi ipse non credis. At nunc tu ipse emendus es tibi: de tuo pretio tractatur, considera quid sis, quod nomen habeas, quid acquiras tibi, non agrum, non pecuniam, non gemmarum nugilla: sed Christum Jesum, cui nulla possunt pretia, nulla ornamenta conferri. Adhibe tibi consiliarios Moysen, Esaiam, Hieremiam, Petrum, Paulum, Joannem, ipsum magnum consiliarium Jesum Dei Filium; ut acquiras Patrem. Cum his tractandum, cum his tota conferendam est tibi, tota meditandum die; sicut meditabatur David, et hæc erat illi sola meditatio. Non sæcularibus animus traducebatur illecebris, non pecuniaria coacervandi patrimonii cupiditate flagrabat: non proferendi limitis, excludendique finitimianis curarum æstus studio meditationis intentum reflectebat affectum; quidquid poterat temporis dies habere, hoc totum sola sibi in Lege meditatio vindicabat.

8. Sed etiam hoc parum est diligenti, qui velit ad beatitudinis gratiam pervenire. Beatus enim die ac

Hic enim subintelligitur, *inimicos habet*, post verbum, *prævidebat*.

c Sacramento, id est, baptismo, vel forte signo crucis. Namque ejus usum priscorum Christianorum pietati familiarissimum fuisse passim legimus in sanctorum Patrum monumentis.

d Sic mss. At editiones, *gladium quo Christi nomen non refutet*.

a Vet. edit. ad marginem, *prudenter me fecisti mandato tuo; quia in æternum mihi est*. Huc accedunt mss. aliquot. Alii autem, *edocuisisti me mandatum tuum, quia in æternam*. Alii denique cum edit. ut nos in textu.

b Edit., *Quomodo super inimicos intellexit, quos, etc.* Non male. Melius tamen mss. cod., *quomodo, quos, etc.*

nocte meditatatur in Lege. Angustior dies est meditatione doctrinæ. Non tantus dies in tempore, * quantum meditator in Lege. Unde vide ne illud magis videatur significare, quod ei qui in Lege meditatatur, semper dies est, et lumen sine defectu, quod nullæ tenebræ noctis interpolent. Alioquin quomodo negligentem in processu operis declararet, quem diligentem in ipsis operis sui Propheta principiis esse voluisset? In die ergo meditator Legis, et Evangelii prædicator.

9. Et fortasse illi ^b qui novum non recipiunt Testamentum, in nocte legerunt, et ideo nescierunt neque intellexerunt. Unde Salvator, ne etiam nos legeremus in tenebris, admonet dicens ambulandum in die, quia non offendit qui in die ambulat (*Joan. xi, 9 et 10*); **1134** videt enim gratiam lucis. Qui autem ambulat in tenebris, scopulum offensionis incurrit.

10. (Vers. 99.) Sequitur: *Super omnes docentes me intellexi; quia testimonia tua meditatio mea est.* Doctrinam profitentur scribæ Judæorum; quia Legem et prophetas ipsi priores habere meruerunt. Sed illi profitentur docere, sed non docent. Ei autem populo qui ex gentibus credidit, competit dicere: *Super omnes docentes me intellexi; quia illi non intellexerunt.* Respondet Judæus: Unde habuisti intelligere? Scriptum est: *Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi: seniores, et dicent tibi* (*Deut. xxxii, 7*). Ego sum Pater tuus, me interroga. *Sed etsi interrogavero, non respondebitis mihi, dixit Jesus* (*Luc. xxi, 68*): ^c et ex illo respondere non possunt, et ex illo supra illos intelligo qui non intelligebam; quia testimonia didici, quæ ille non novit. Didici: *Qui sequitur me. . . tollat crucem suam* (*Matth. xvi, 24*). Didici: *Diligite inimicos vestros* (*Matth. v, 44*). Et ideo optat anathema esse Paulus pro fratribus genere, inimicis fide (*Rom. ix, 3*).

11. Videretur inconveniens esse verecundiæ prophetali hujusmodi usurpatio; eo quod præsumpserit dicere quod super omnes docentes intellexerit, cum vel Legem Moyses acceperit a Domino, et populo ejus instituta tradiderit (*Exod. xix, 7*), Aaron, sacrificiorum omnium decurso ritu, sacerdotalem docuerit disciplinam (*Exod. xxviii, 1, 2 et seq.*), Jesus Nave significaverit quemadmodum circumcisio possit iterari (*Josue, v, 2, 3 et seq.*), Samuel unctionis prophetiæ pariter ac regiæ sacramenta monstraverit (*1 Reg. xvi, 13*). Videretur, inquam, incongrua præsumptio, nisi præmississet superiora, quibus non immerito super docentes intellexisse se comprobaret.

^a Omnes edit. ac mss. aliquot, *quantus meditatatus in Lege.* Et infra, *meditatur Legis et Evangelii prædicator.* Sed mss. plures ac potiores utrobique habent, *meditator.*

^b Nempe Judæi, quos hic subinde vir sanctus exagitat.

^c Edit. omnes cum mss. nonnullis, *et ex illo novi respondere, et ex illo supra illos intelligo, quod non intelligebant.* Alii majori numero, ut in textu; ubi post *ocem, illo*, subintelligendum videtur, tempore, quo Christus hæc verba Judæis dixit. Rursus edit. Rom., *quæ illi non noverant.* Aliæ cum mss., *quæ ille*

A Debut hanc assumere confidentiam, qui docebatur a Domino: et mandatum quod docebatur, Dominus erat, et ipse Dominus qui docebat (*Sup. v, 2*). Merito super omnes intellexit, quem docebat ipsa Sapientia. Unde et alibi ait: *Beatus quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum* (*Psal. xciii, 12*).

12. Ostendit igitur quod divinum est homines docere non posse: et ideo qui docere præsumunt, nesciunt; sed agnoscit discipulus qui docetur. ^d In quo præter donum scientiæ quod de Spiritu sancto fuerat consecutus: moralis quoque suavis locus est, quod multi docentes sunt qui quod non intelligunt, docere se dicunt: et plurimi sunt discipuli qui studio suo assequuntur et industria quod non didicerunt a magistris. Denique ante nos quidam interesse dixit inter docentes atque doctores; fortasse hoc arbitratus quia doctores sunt aliorum iudicio ad hoc muner electi: docentes autem qui propria usurpatione hæc sibi munus assumpserint. Sed cedant necesse est et doctores quoque, quem testimoniorum meditati: celestium doctrina Dei docentis imbuerit.

13. (Vers. 100.) Sequitur: *Super seniores intellexi, quia præcepta tua exquisivi.* Nec hoc quidem difficile, ut is quem Dominus docuerit, super seniores intelligat; ^e siquidem Dei gratia ad doctrinam et maturitatem **1135** ætatis progrediatur senilis. Cum enim ætas senectutis vita immaculata sit, utique doctrina vitæ immaculatæ senilem præstat ætatem (*Ser. iv, 19*). Denique excusanti Hieremiæ quod juvenis esset, responsum est: *Noli dicere: juvenis sum* (*Jerem. i, 7*); eo quod non æstimaretur juvenis definitione divina, qui canam haberet prudentiam, quæ sanctificationis cælestis gratia reluceret.

14. Verumtamen non mihi videtur se ipsum laudare Propheta, et præferre senioribus, cum legerit: *Nate prætereat narratio seniorum: et ipsi enim didicerunt a Patribus* (*Eccli. viii, 11*). Nam et alibi dixit Sirach Sapientia: *Ubi sunt senes, non multum loquaris* (*Eccli. xxxii, 13*). Sed novit quibus se præferat senioribus, inveteratis scilicet in peccato, et vetero impietatis, atque senio perfidiæ delirantibus. Isti sunt seniores plebis de quibus dictum est qui Dominum Jesum Pilato præsidii tradiderunt: *Convennerunt enim sacerdotes, et scribæ, et seniores, ut ait Marcus* (*Marc. xiv, 53*). Et iterum: *Fecerunt sacerdotes concilium cum senioribus; ut eum traderent* (*Marc. xv, 1*). Et adversum apostolos in Actibus eorum, quod seniores Israel convenerint, Petrus sanctus, et Lucas Evangelista testantur (*Act. iv, 1 et seq.*). Non ergo senili derogavit ætati: sed voce populi senon novit: quod referendum ad superiora: *Respondet Judæus, etc.*

^d Superiores edit., *In quo? propter donum scientiæ, quod. . . consecutus.* Moralit., etc. Mss. autem magno consensu, ut in corpore: nisi quod loco præpositionis præter, pauci legunt, *præstet*; non male, si punctum transferatur post vocem consecutus.

^e Ita mss. prope ad unum. Vet. autem edit., *Si quidem Dei gratia erogata ad doctrinam, maturitatem ætatis, supergreditur senilis.* Rom. edit. . . *Doctrina maturitatem ætatis supergreditur senilis.*

nioris indocibilem Dei v̄tustum illum dierum Judæorum fore populum prophetavit, qui quod in juventute sua non acquisierat, et in senectute invenire non potuit. Namque a principio frequentibus Dominum exasperavit offensis. Cujus igitur gratiam cum esset juvenis, non potuerat emereri, hujus adventum senex non meruit agnoscere, donum tenere non potuit. ^a Sensus autem in canitie, indicium senectutis in sensu est, et veterani consilii scientia intellectus maturitate, non vitæ longævitate præfertur.

13. Exquiramus ergo mandata Dei; ut super seniores intelligamus. Fugiamus viam lubricam peccatorum; ut possimus præcepta custodire coelestia. Hoc enim declarant sequentia. Super seniores intellexit Jacob junior frater; quia cum senior frater Esau prærogativam sibi benedictionis privilegio ætatis exposcit, reliquit epulas mitiores, dum quærit agrestes (Gen. xxv, 52). Profecto illo in vocationem, junior frater vestimenta ejus accepit, et mihi tradidit populo nationum, materno usus consilio (Gen. xxvii, 45 et seq.). Illam ergo sapientiæ stolam quam habuit antea populus Judæorum, induit me Rebecca. Stola ejus bona Lex et prophetæ. Hac stola ille populus est nudatus, nos induti sumus. Induit nos mater illa Hierusalem, quæ in cœlo est. Accedimus ergo ad Patrem, offerimus illi epulas mitiores, patientiæ cibos, misericordiæ lenitatem, intellectus suavitatem. Accipio benedictionem, præripio fratri seniori gratiam spiritalem. Venit ille, irascitur: non invenit quod accipiat. Mater occurrit, et pio nos hortatu informat. Residet penes me stola illa bonis ^C intertexta mandatis.

16. (Vers. 101.) *Ab omni, inquit, via maligna prohibui pedes meos; 1136 ut custodiam verba tua.* Vere dignus qui super seniores intelligeret; quandoquidem divino est honoratus spiritu, ut seniores doceret non solum intellectus veritatem, verumetiam peccati fugam, culpæque cautelam. Itaque cum fragilitas humana prona sit, ut ad imum affectibus, ^b et currente vestigio feratur in vitium, docet quemadmodum viæ istius lubricum et itineris hujus anfractus viantem implicare non possit. *Prohibui, inquit, pedes meos a maligna via, hoc est, ab istius sæculi vanitate; quia sæculum in maligno positum est. Dubium quidquid est, et ancipitis effectus, hoc malignum est; ut lux dubia, maligna dicitur: ita malignum est quidquid admiscet malitiæ tenebras veritati. Revoca ^D ergo ab istius mundi lubrico pedes animi tui, et men-*

^a Vet. edit., *Speciosum autem in canæ judicium senectutis sensus est.* Rom. . . . *incanæ judicium senectutis, et veterani,* etc. Mss. tres: *Sponsum* (id est promissum). Duo: *Promptum autem incanæ judicium senectutis in sensu est.* Ceteri denique, ut in contextu; nisi quod nonnulli habent, *judicium senectutis.*

^b Edit. ant., *prona sit ut labatur non ad unum affectibus malum, et currentem cuncta in præceptis suscipiant probra, atque toto e vestigio feratur in vitium: docet quemadmodum vitæ istius lubricam declinans semitam, itineris, etc.,* Rom. edit. post voces *affectibus malum, ita reposuit: sed universum toto vestigio feratur in vitium, et currentem cuncta in præceptis suscipiant probra.* Docet, etc. Mss. vero omnes ad locum

tis incessum. Prohibe, inquam, resiste cupiditatibus, obsiste motibus qui videntur irruere, sicut bestię atque jumenta; ut teneros fructus, et nova ruris lujus nostri culta depascent.

17. *Prohibui, inquit, pedes meos.* Non utique corporis pedes prohibent, qui mentis piæ plerumque obsequuntur arbitrio. Neque enim prohibendi sunt, cum prodeunt ad Dei templum, viduæ opem ferre festinant, impium prævenire, supplantare aliquem fraudulentum. Alius igitur est pes qui jure prohibetur. Quis ille sit, ipse Propheta nos doceat: *Non veniat, inquit, mihi pes superbiæ (Psal. xxxv, 12).* Est etiam pes iniquitatis, qui cito labitur, et stare non potest, sicut pes perfidorum est, de quibus scriptum est: *Ibi ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem, expulsi sunt, nec potuerunt stare (Ibid., 13).* Prohibe ergo pedes tuos, ne cadas; sunt enim non solum criminum, sed etiam infirmitatis pedes. Et videndum ne cadas. Et videaris tibi forsitan bene stare: sed dicit tibi Paulus: *Et tu qui stas, vide ne cadas (I Cor. x, 12).* Diligenter attende viam tuam, ut audias: *Tu autem hic sta mecum.* Stans enim cum Deo, lapsura timere non poteris. Stans cum Deo poteris dicere: *Erui.* . . . *pedes meos a lapsu (Deut. v, 31):* sed ita eruit Dominus pedes tuos ab omni lapsu, si cognoverit quod tu prohibeas pedes tuos a lapsu. Ideo hoc meruit David, ut Deus a lapsu pedes ejus erueret; quoniam pedes suos ipse prohibebat, ne præcipiti atque incauto peccatorum laberentur vestigio: unde et potuit verba custodire divina: Non enim custodire quis poterit, nisi potuerit prius stare. Cum autem custodierit, ipsi incipit Dei Verbum ferre custodiam. Prohibitos pedes suos a via maligna bene dicit, qui Christum viam esse novit.

18. (Vers. 102.) *A judiciis tuis non declinavi; quoniam tu legem posuisti mihi.* Exposuit quid esset a via maligna prohibere pedem; a judiciis utique non declinare divinis, et firmum atque immobile perseverantis innocentie tenere vestigium, non deflectere gradum, nec de curriculo avertere disciplinæ, sed semitis non solum veteris in Sina, sed **1137** etiam novæ Legis insistere secundum Evangelii claritatem.

19. Est etiam Evangelii lex, de qua dicit in superioribus hic propheta: *Constituæ, Domine, legislatorem super eos: sciant gentes quoniam homines sunt (Psal. ix, 21).* Adventum utique Domini intelligimus ^d prophetari, et vocationem gentium quæ ante in lutum quoddam corporis hujus videbantur infixæ, vo-

restituendum concurrunt; nisi quod in duobus legitur, *prona ut ad imum affectibus, et currente vestigio feratur in vitium, docet,* etc. Non male, si vocula ut expungeretur. In quibusdam aliis habetur etiam *unum, pro inum:* ex quo errore totius loci corruptio secuta est.

^e Mss. complures, *et ancipitis effectus.* id est, quod ancipiti modo nos movet et afficit. Alii tamen non pauci, ac edit. omnes, *et ancipitis effectus.* Quod autem de maligna luce adjicitur, id præcul dubio desumptum est ex illo Virg. lib. vi *Æneid.* :

Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in silvis.

^d Mss. aliquot, *prophetari vocatione gentium.* Rur-

luptati corruptionis suæ tamquam fæci, et libidini inhærentes; quia Dominum nescierunt. Et ideo iratus: *Avertantur, inquit, peccatores in infernum* (Psal. ix, 18); ut non viderent descendentem et ascendentem animam Domini Jesu, et converterentur ad Dominum, qui converti cum viverent, noluerunt. Sed de illis dicit gentibus, quæ obliviscuntur Dominum (*Ibid.*).

20. Scierunt ergo et oblitii sunt: tamen prophetica benignitate orat, ut exurgat Dominus, non prævaleat homo; ut cogitationes terrenæ, et motus omnes ferventes hujus corporis conquiescant. *Judicentur gentes*; quoniam tunc cognoscitur Dominus, cum timentium convertitur affectus, gravis terrore iudicii: *Et dicant gentes quoniam homines sunt, luti corruptione resolubiles, et limo durescente formati: quod ante qui Legem non acceperant, nesciebant* (*Ibid.*, 20). Unde Propheta quasi et ipse turbatus terrenæ fragilitatis contemplatione, ait: *Ut quid, Domine, discessisti longe* (*Ibid.*, 22)? Bene timet, qui hominem se esse cognoscit: sed quia plus timet nobis, qui sumus ex gentibus peccatores, precatur ne longe fiat a suis gentibus; ut qui longe eramus, incipiamus esse propiores, et sciamus quia homines sumus, ad imaginem scilicet et similitudinem Dei facti, a quibus per Virginis partum etiam Christus conformis est factus. Recte ergo et ad infirmitatem accipitur, et ad gratiam: *Sciant gentes quoniam homines sunt: altero per commune quoddam atque carnale consortium bestiarum; altero per imaginem Dei, et carnis Dominicæ sacramentum dignitas esse coepit, quæ ignobilitas videbatur.*

21. Merito ergo non declinavit a iudiciis Dei populus nationum, qui potest dicere: *Quoniam tu legem posuisti mihi.* Non per Moysen, non per prophetas, sed ipse per te, Jesu, *legem posuisti mihi*, hoc est, Evangelium. Ideo non declinavi a via; quia te aspexi, te cognovi, tua itinera secutus veram cognovi viam.

22. (Vers. 103.) Itaque prædicationem audiens Evangelii quam propheticus spiritus præcinebat, ait: *Quam dulcia faucibus meis verba tua, super mel et favum ori meo!* Et bene *dulcia*, quibus prædicatur remissio peccatorum, vitæ perennitas, resurrectio etiam defunctorum, quæ perpetuæ mortis et acerbæ amaritudinem temperarunt. Per hæc mortem cœpimus non timere, qui cœpimus dicere: *Ubi est, mors, victoria tua* (I Cor. xv, 55)? Et bene *faucibus dulcia*; eo quod intimis infusa visceribus gratia spiritalis sit.

23. *Super mel et favum, inquit, ori meo dulcia.* Et ideo quia dulcia nobis verba tua esse cœperunt, dicitis ad Ecclesiam: *Favum distillant labia tua, Sponsa* (Cant. iv, 11). Quid sit favus, doce nos, Salomon? Tu **1138** enim dixisti: *Favi mellis, sermones boni*

sus ubi omnes edit., cum Reg. cod. *tamquam fæci et libidini*: a ii cod. magno numero, *quam fecerant* (tres, *quam fecerunt*) et libidini.

^a Edit., quibus per virginis uterum etiam Christus conformis; reliqui nobiscum faciunt.

(*Prov. xvi, 24*). Et vere bonus favus, quem manducat Ecclesia, multorum prophetarum velut apum spiritali ubertate congesta mella redolentem. Hoc est mel de quo ait: *Manducavi panem meum cum melle meo: bibi vinum meum cum lacte meo* (Cant. v, 1). Mysticus sermo celestium Scripturarum sicut panis est, qui confirmat cor hominis, velut fortior eibus verbi. Suaviorum autem ethicus, dulcis, et mollior: eo quod ethica prædicatione mentis interna mulcentur: amara febribus, id est, pœnitentia delictorum, miti corda sermone dulcescunt. Stillant mella labia prædicantis, quando collisa duris casibus vel ruinis, lapsæ animæ membra resovenunt.

24. Est etiam vis ferventior verbi, sicut vini. Est etiam in lactis specie sermo lucidior. *Edite, inquit, proximi mei, et bibite, et inebriamini* (*Ibid.*) Bonæ ebrietas, quæ ad meliora atque jucunda facit quandam mentis excessum; ut immemor sollicitudinum animus noster vino jucunditatis hitaretur. Bonæ mentis spiritalis ebrietas. Denique: *Poculum inebrians quam præclarum est* (Psal. xlii, 5)! Sed et alibi habes: *Rivos ejus inebria, multiplica generationes ejus* (Psal. lxxiv, 11); eo quod ebrietas terræ cum infusa fuerit imbre cœlesti, suscitare semina, fructus multiplicare consueverit. Itaque verbum Dei quod sicut pluvia descendit de cœlo, ubi venas terræ nostræ, vel animæ ac mentis inebriavit prædicatione divina, excitavit virtutum studia diversarum, fructusque fidei et castæ devotionis adolevit; meritoque ei dicitur: *Visitasti terram, et inebriasti eam* (*Ibid.*, 10). Susceptione etenim corporis visitavit, et sanaret infirmos: inebriavit gratia spiritali, et anxios jucunditate mulceret.

25. Recte ergo Sponsæ dicitur: *Favum distillant labia tua, Sponsa: mel et lac sub lingua tua* (Cant. iv, 11). Os enim justis distillat sapientiam: de ore justis suavitas et misericordiæ mella procedunt: in ore justis nullus dolus, nulla fallacia, nulla est amaritudo peccati. Audit Ecclesia verba justis, audit plebs Dei præcepta sapientis, delectatur atque suavitatem, moralis disputationis jucunditate mulcet, dicens: *Quam dulcia faucibus meis verba tua, super mel et favum ori meo!* quia mel apum ad horam delectat, sed cito sapor ejus evanescit, et plerumque viscera vitiosa læduntur: verborum autem moralium etsi pungant mella, non lædunt. Cognosce tamen cui illa credantur; scriptum est enim: *In aurem insipientis nihil dicas; ne quando irrideant prudentes sermones tuos* (*Prov. xxiii, 9*). Evanescit enim, et rejiciet sermonem tuum stultus, qui ejus non potest sentire suavitatem.

26. (Vers. 104.) Sequitur: *A mandatis tuis intellexi: propter hoc odio habui omnem viam iniquitatis.* Consequens huic versiculo est: *Concupiscens sapien-*

^b Ita cuncti mss. et vet. edit. Rom. vero: *Sicut enim oris amara, quæ febribus vel aliis acciderant ægritudinibus, mel mitigat; ita tristitia delictorum pœnitentia, etc.*

ciam, serva mandata (Eccli. i, 35). Sed nemo potest A servare, nisi qui intelligit. Denique redduntur quotidie omnia verba Legis a quibusdam senioribus Judæorum, et nemo eorum potest custodire mandatum. Neque enim arborem dixerim custodire fecunditatem naturæ, quæ luxuriat in foliis, vanescit in fructu : nec terram illam dixerim custodire fructus suos, quæ silicem invisam parit **1139** agricolis, edere frumenta non soleat : nec pastor custodire videtur pecus, qui eligere pabula profutura non noverit, lupos cavere, canibus vallare ovilla sua, nesciat potum, cum opus sit, ministrare. Nam producere tantummodo sine ulla cura motum pecus, tantumdem est quantum Scripturas legere tantum populum Judæorum. Ubi sint spiritalis pascua sacramenti, ubi littera occidat, ubi intelligibiles incurserint lupi, ubi B sit requies refectionis, ubi spes resurrectionis, qui sint canes qui pro gregis possint latrare custodia, populus et ipso grege magis mutus ignorat.

27. Itaque ei dicat : Mandata custodio ; responderetur ei : *Tu vero odisti disciplinam, et projectisti sermones meos post te. Si videbas suam, simul currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas. Os tuum abundavit nequitia, et lingua tua concinnabat dolos. Sedens adversus fratrem tuum detrahebas (Psal. xlix, 17-20).* Non est hoc custodire mandata, sed prævaricari : statuta facere contraria, non est intelligere, sed ignorare. Quomodo possunt verba Dei dulcia esse in faucibus tuis, in quibus est amaritudo nequitiae ? Quomodo mel et lac sub lingua tua ? cum dolium lingua tua componat : ut aliud pectore concipias, aliud forensi sermone prætendas, ut deripias incautum : cum tibi Petrus apostolus dicat, ut deponas omnem malitiam, et lucum simulationis abjicias, dicens : *Sicut nunc geniti infantes, rationabiles, et sine dolo, lac concupiscite (I Petr. ii, 2).* Ostendit enim nobis quid sit mel et lac habere sub lingua ; ut non maledicere maledicentibus, sed benedictionem referre noverimus : nescimus odisse nisi viam iniquitatis ; ut facere quod exsecramur, reluctanti caveamus affectu. Ideo Paulus cavebat in carne sua malum ; quia oderat (Rom. vii, 15). Ideo Joannes monet in epistola sua ne diligamus sæculum : *Quia omne quod in saeculo est, concupiscentia est carnis, et concupiscentia oculorum, et jactantia vitæ (I Joan. ii, 16).*

28. Est ergo in nobis ut et bene aliquid oderimus, D et bene aliquid diligamus. Sicut enim bene amare possumus servos Dei, et bene diligere possumus inimicos nostros secundum Verbum Domini (Math. v, 44) : ita bene odisse possumus inimicos Dei, odisse iniquitatem, odisse perfidiam, odisse turpitudines, odisse mundi istius vanitates. Odio igitur esse debent quæ

^a Mss., amare possumus sanctos Dei.

^b Edit. vet., tumido ore supinat fastigium nobilitatis, jactantia, etc. Rom. et duo mss., tumido resupinat fastigio nobilitatis jactantia. Alii magno numero, tumido ore supinat fastigia, etc. Quatuor tantum, sed, nostro quidem judicio, hic præferendi, legunt, ut in corpore.

^c Omnes edit., interpretatio, quæ est, pascua eorum,

sæculi sunt ; ne securis affectibus et otiosis blanditer conciliatricula voluptatis irrepat illecebra. Facile capit oculos petulantis forma meretricis, nisi eos odia premant justa, et impuritate indignatus avertat affectus. Inflat plerumque homines, et ^b tumido resupinat fastidio nobilitatis jactantia, et rerum affluentia sæcularium ; nisi pudeat in te aliena magis, quam propria laudari. Christus cum dives esset, pauper factus est : in paupere, non in divite te redemit. Contentibus Dei illum Imperabat tacere ; ut operibus magis quam sermonibus Deus agnosceretur ; et tu nobilem te dicis, qui es factus e terra ? David rex dicit : *Memento, Domine, quia pulvis sumus (Psal. cx, 14) : 1140* et tu in hoc caduco atque limoso genere gloriaris, et divitem te putas, qui cras potes esse mendicus ; cum vltia tua non in abundantia tua, sed in Dei sit misericordia ? Cui honor, gloria, laus, perpetuitas a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

SERMO QUARTUS DECIMUS.

J. Nun.

1. Nun littera hebræa est quarta decima ejus interpretatio est, *Unicus* : vel in alia interpretatione : *Pascua eorum.* Ecce ipse Hebræorum litteræ testificatur Dominum Jesum esse unicum Patris Filium, Verbum Dei. Denique primo statim versu David de unico Filio Dei dicit : *Lucerna pedibus meis Verbum tuum, et lumen semitis meis.* Unde intelligimus ideo per litteras Hebræorum psalmum hunc esse digestum ; ut homo noster tanquam parvulus, et ab infantia per litterarum elementa formatus, quibus ætas puerilis assuevit, usque ad maturitatem virtutis excreseat. Litteræ autem singulæ velut tituli sunt eorum versuum, qui sub iisdem litteris ascribuntur, seriem et continentiam declarant, sicut hic *unicum* significat filium, et de unigenito Dei Filio, atque ejus æterni luminis claritate psalmi hujus portio prophetat.

2. Nec sane ab ista abhorret etiam illa in alio reperta codice litteræ hujus ^a interpretatio. Quæ sunt enim pascua nostra, hoc est, fidelium, nisi Christus ? In cujus pascuis se locatum Propheta lætatus est, dicens : *In loco pascuæ tibi me collocasti (Psal. xxii, 2).* Ipse enim nos pascit, et reficit. Bona pascua divina sacramenta sunt. Carpis illic novum florem, qui bonum odorem dedit resurrectionis. Carpis illium, hoc est, splendorem æternitatis. Carpis ^d rosam, hoc est, Dominici corporis sanguinem. Bona etiam pascua libri sunt Scripturarum cœlestium, in quibus quotidiana lectione pascimur, in quibus recreamur ac reficimur ; cum ea quæ scripta sunt,

hoc est, fidelium. Quæ sunt pascua, nisi Christus ? Mss. ad unum, ut in textu.

^d Rosam, eo forte Dominicum sanguinem vocat, quod frequentius e vino rubri coloris consecraretur maxime ob similitudinem. Consule super ea re lib. iv de Sacram., cap. 4, et lib. i de Liturgia Gall., cap. 5, num. 9, pag. 49.

degustamus, vel summo ore libata frequentius ruminamus. His pascuis grex Domini saginatur.

3. ^a Bona etiam Christi pascuis, qui pascit in liliis, in splendore sanctorum : bona pascuis etiam montes convallium. Nam et in his pascitur Christus, sicut capreolus, aut hinnulus cervorum. Montes sunt convallium, sicut luminaria istius mundi sedula humilitate fulgentes, qui virtutum diversarum præstant cacumine, et supra mundum meritis suis eminent. Isti sunt de quibus dicitur : *De hoc mundo non sunt, sicut et ego non sum de hoc mundo* (Joan. xvii, 14); quia supra mundum sunt qui Christum sequuntur. Convallis autem mundus est : ideoque disposuit in convalle stetus; eo quod in hoc mundo stetus sint lacrymæque. Et providens Dominus disposuit in hoc mundo Testamentum suum; ut magis hic fleamus peccata nostra, quam flenda servemus.

1141 4. Pascuis nostra etiam isti versiculi sunt, de quibus hodie tractaturi sumus, in ^b quibus David dicit : *Pascebam oves patris mei, ostendens veram lucernam, docens humilitatem* (1 Reg. xvii, 34). In pascuis talibus verus David, verus humilis, et manu fortis, qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit; et homo natus per Virginis partum humiliavit se usque ad mortem, oves Patris sui divina prædicatione pascebat; cum secundum Scripturas suum probaret adventum (Luc. iv, 21), cum quinque panibus et duobus piscibus hominum millia multa saturaret. (Joan. vi, 9 et seq.)

5. (Vers. 105.) Hæc ergo nostra sunt pascuis, hæc eorum qui possunt dicere : *Quam dulcia faucibus meis verba tua* (Sup. v. 105)! Hæc eorum pascuis, qui dicunt : *Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine*. Pascitur enim os nostrum verbo, cum loquimur mandata Dei Verbi. Pascitur et oculus noster interior lucernæ spiritualis lumine, quæ nobis in hac mundi nocte præluceat; ne sicut in tenebris ambulantes, incertis titubemus vestigiis, et viam veram inventre nequeamus. Intelligibilis igitur pedum gressus, intelligibilis et lucerna; quia Verbum Dei lucerna est. Nonne hoc in principio erat Verbum apud Deum : quomodo ergo lucerna est? Nonne hoc erat verum lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum : quomodo ergo lucerna dicitur? Esaias clamat : *Populus qui sedebat in tenebris, lucem vidit magnam* (Esai. ix, 2) : quomodo hic dicitur lucerna?

6. Sed videamus ne forte idem Verbum Dei aliis magna lux sit, aliis lucerna. Mihi lucerna, angelis lux est. Petro lux erat, quando astitit ei angelus in carcere, et lumen circumfulsit eum (Act. xii, 7). Paulo lux erat, quando euntem ad persequendum populum Christianum circumfulsit eum lux de cælo,

^a Ita sex mss. melioris notæ : in aliis vero, et ant. edit. omittuntur, *Nam et in his... montes sunt convallium*. At Rom. edit. verba sic inverterit : *Bona etiam Christi pascuis montes convallium (nam et in his pascitur Christus, sicut capreolus, aut hinnulus cervorum) hoc est, in splendoribus sanctorum, sicut, etc.*

A et audivit dicentem sibi : *Saule, Saule, quid me persequeris* (Act. ix, 4)? Et magna quidem lux. Denique lucernæ Pauli lumen evanuit, ubi divinæ splendor lucis emicuit.

7. Et vere lucerna est mihi Christus, quando isto nostro ore recensetur. Lucet in limo, fulget in vase fictili thesaurus ille, quem habemus in vasis fictilibus. Mitte oleum, ne deficiat tibi; quia lumen lucernæ est oleum, non oleum terrestre, sed illud oleum misericordiæ cælestis et gratiæ, quoangebantur prophetæ. Oleum tuum humilitas est, quo cervicis nostræ dura mollescant : oleum tuum misericordia tua est, quo etiam collisa scopulis peccatorum foventur corpora. Hoc oleum vulnerato illi latronibus, descendenti ex Hierusalem Evangelicis

B ille Samaritanus infudit, qui videns eum, misericordia motus est, et alligavit vulnera ejus, infundens oleum et vinum. (Luc. x, 33 et 34). Hoc oleum sanat ægros; misericordiæ enim a peccato liberat. Hoc oleum lucet in tenebris, si opera nostra luceant coram hominibus. Hoc oleum lucet in Ecclesiæ solemnitatibus. Denique quibus oleum non deficit, nec lumen fidei defecit; sed cum lampadibus in locum nuptiarum introire meruerunt : quæ autem in vasis suis oleum non **1142** tulerunt, hoc est, non habuerunt fidem, non prudentiam, non misericordiam, animæ in hoc constitutæ corpore, merito infidelitatis exclusæ sunt (Math. xxv, 10-12). Ideo et tu habeto semper lucernam ardentem, vel lucentem faciem. Si enim neque lucerna, neque lampas tua luceat, stulta virgo diceris, nec introibis in thalamum Sponsi tui superioris : sed remanebis in tenebris cæcitatæ, quasi qui odoris lucem; ne opera tua flagitiosa prodantur : *Omnis enim qui male agit, odit lucem*. (Joan. iii, 20). Habeto fidem, habeto prudentiam, ut semper habeas in trasis tuis oleum misericordiæ, devotionis gratiam; quia prudentes acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus suis. Ungite, o homines, lampades vestras : cum jejunatis ungit caput vestrum. Infundamus mentibus nostris oleum; ut corpus nostrum lucidum sit. Luceat tibi semper lucerna Verbum Dei : luceat et lucerna corporis tui oculus tuus. Conscientia tua lucens, bene in hoc corpore lucernæ lux est; quia ipsa est oculus tuus. Sit purus oculus tuus. Si conscientia tua munda sit, munda est caro tua : si autem tenebrosa est conscientia tua, etiam corpus tuum conscientiæ tuæ nocte tenebrosus est. Lucernæ ergo et nos sumus toto operti corpore, vix aliquid exiguum habentes unde lucere possimus.

8. Denique et Joannes lucerna erat, sicut dixit Dominus de eo : *Ille erat lucerna ardens, et illuminans* (Joan. v, 35). Bona lucerna, quæ lumen accipiebat a Christo; ut lucere posset in hoc sæculo :

^b Mss. septem, in quibus David pascebat oves patris sui.

^c Omnes edit. ac non pauci mss., *fictilibus. Lumen lucernæ est, mitte oleum ne deficiat tibi lumen lucernæ. Et oleum non oleum terrenis, etc.* Septem alii mss. melioris notæ, ut nos in textu.

merito ardens, merito illuminans; quia erat nuntius Christi, illuminans prædicatione fidei pectora singulorum. Sed et istis lucernis dedit, ut lux mundi essent, dicens ad apostolos: *Vos estis lux mundi* (*Matth. v, 14*). Ergo si gloria sanctorum nunc sicut lucerna, nunc sicut lux mundi fulgebat in hoc sæculo, quid dicimus de Verbo Dei, quod et lucerna est pedibus meis?

9. Et fortasse ubi non sunt tenebræ, non est lucerna Verbum Dei, sed supra lucernam; quia lux est. Tenebræ iis non sunt qui vident lucem. Denique, *tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui* (*Matth. xiii, 43*). Et fortasse secundum Legem lucerna est Verbum Dei, secundum Evangelium lux magna est. Judæis lucerna est, et lucerna sub modio. Luces Lex, sed non videtur; quia operata eorum doctrina est et ^a cogitatione vitiorum, et cæcitate perfidiæ: populo autem ex nationibus lux est. Denique, *populo qui sedebat in regione umbræ mortis, lux orta est eis* (*Esai. ix, 2*). Aperi igitur fenestras tuas; ut splendor tibi magnæ lucis introeat. Paratum fac candelabrum tuum; ut lux tua non operiatur integumentis corporis tui, et mensura terrenæ hujus fragilitatis: sed supra mensuram corporeæ infirmitatis animæ tuæ virtute præfulgeas. ^b Aut si ad mensuram teneris, vide ne super efficiant ipsæ mensuræ, ne supereffluant: sed bonis seminibus sint contentæ. Non sit otiosus sermo tuus, non ferietur et vacet verbum tuum; ne fiat lucerna sub modio. Potens est Deus qui super candelabrum constituit lucernam tuam; ut luceat omnibus qui in domo sunt, **1143** C ut qui ingrediuntur lumen videant. Candelabrum principale nostrum est. Pone sermonem in principali tuo, et omnibus luceat qui ingrediuntur in Ecclesiam. Accipe et aliud candelabrum. Considera os tuum, considera et sermonem tuum. Nonne os tuum candelabrum est, et verbum tuum lucerna est, cum de ore tuo profertur? Hæc lucerna semper tibi luceat, hoc est, verbum tuum luceat, et nunquam extinguatur.

10. Queris ut doceam quomodo non possit extinguï? Scriptum est: *Lumen iusti semper inextinguibile est: lumen autem impiorum extinguetur.* (*Job. xviii, 5*). Hoc lumen erat lucernæ, quæ lucebat in tabernaculo Testimonii, et hodie quæ luceat in Ecclesia, vir sapiens. Hic est oculus Ecclesiæ, qui non

dicit manibus, hoc est, ^c operantibus, sed non acutis ad intelligendum: Non estis mihi necessarii. Ergo super candelabrum lucebat, qui dicebat: *Nostra autem conversatio in cælis est.* (*Philip. iii, 20*). Nam et David tota mente jam conversabatur in cælo, et adhuc tamen dicebat: *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Aut fortasse quasi bonus magister mihi præire cupiebat; ut lumen sequi discerem, et illius pedibus ambulare. Ostendit ergo mihi ^d hanc lucernam sequi discere in istius ignorantie, in istius operimenti corporei tenebris constituto; ut Christum sequens, nullum lapidem offensionis incurram. Errabat Petrus in tenebris ignorantie, negabat Christum esse moriturum; quia adhuc non videbat moriturum et resurrecturum esse pro nobis. Conversus ad eum Dominus ait: *Vade retro post me* (*Matth. xvi, 23*). Ostendit illi lucernam quam deberet sequi, *post me*, dicens. Secutus verbum Dei confirmatus est: postea cepit inhærere Christo, timens ne iterum aliquo laberetur errore. Nonne et ipse qui dicebat: *Lucerna pedibus meis verbum tuum*, ad hanc lucernam festinavit, cum diceret in mari: *Domine... jube me venire ad te super aquam* (*Matth. xiv, 28*)? sed quia non sequebatur lucernam, motus est, atque titubavit, ^e naturæ vehementioris mole turbatus.

11. Sequamur ergo lucernam hanc: et sicut in nocte ambulemus ad lumen. Multæ foveæ, multi scopuli in istius sæculi caligine non videntur. Præfer tibi lucernam quam Propheta monstravit: vide quo debeas transferre vestigium, contuere ubi pedem ponere mentis internæ: per singulos cura sit gressus: nulli credas tuum, nisi præeunte lucernæ istius luce, processum. Nam ubi putas quod luceat, gurgis est; videtur lucere sed polluit; et ubi putas solidum esse vel siccum, ibi lubricum est. Sed et si lucerna ^f tibi, iter longius sit. Sit ergo fides tibi itineris tui prævia, sit tibi iter Scriptura divina. Bonus est cælestis ductus eloquii. Ex hac lucerna accende et tu lucernam; ut luceat interior oculus tuus, qui lucerna est tui corporis. Multas habes lucernas, accende omnes, quia dictum est tibi: *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ vestræ ardentes* (*Luc. xii, 35*). Quia multæ sunt tenebræ, multæ sunt lucernæ necessarie; ut meritum nostrorum in tantis tenebris lumen eluceat. Istas **1144** lucernas Lex significavit semper lucere debere in tabernaculo Testimonii, non illas quas Ju-

^a Sic plerique mss. Alii nonnulli, et cunctæ edit., *contagione vitiorum*. Non male, sed tamen allusio videtur hic fieri ad opinionem sacerdotum Judaici populi, qui cogitationes ac desideria Legi contraria non condemnabant.

^b Rom. edit., *Aut si mensuram tenueris, vide ne deficiant ipsæ mensuræ, nec superfluant*, etc. Vel. cum cunctis mss., *Aut si ad mensuram teneris*. In reliqua vero parte mss. inter se divisi partim voci *teneris*, continuo subjungunt, *superfluat ipsa mensura, superfluat, sed bonis sit conferta seminibus*, partim cum vet. edit. lectionem præferunt, quam secuti sumus.

^c Cunctæ edit., *operantibus* (cum sit quidem angustis operatus, sed non angustus ad intelligendum):

Non estis, etc. Mss. plerique, *operantibus ad intelligendum: Non estis*, etc. Optime omnium Navar. unus, Vind., Aud., Ebr. et Fisc. ut supra in contextu.

^d Edit. vet. et mss. aliquot, *lucernam hanc sequar in istius ignorantie operimento, in istius corporis tenebris constitutus*. Rom... *in istius ignorantie tenebris, in istius corporeæ fragilitatis operimento constitutus*. Aliorum mss. quatuor, *hanc lucernam. Sequar discere*, etc. Unus, *hanc lucernam, ut discerem sequi*, etc. Sex denique ut supra in contextu. Duriuscula sane locutio, et quam credibile est velle voluisse esse, qui tot varietates inducere. Sed eam tamen coarctant superiora, ut *lumen sequi discerem*.

^e Naturæ, id est, elementi, scilicet maris.

^f Post vocem tibi, subintellige substantivum, *est*

dasi accendunt quotidie (*Exod. xvii. 26*). Illæ sub umbra lucent, et exstinguuntur quotidie; quia quod faciunt, non vident: quod legunt, nesciunt, accipientes secundum litteram quod præcipitur secundum spiritum. Tabernaculum enim Testimonii corpus hoc nostrum est, in quo Christus advenit, per amplius et perfectius tabernaculum, sicut scriptum est; (*Heb. ix, 11 et 12*); ut per sanguinem suum intraret in sancta, et conscientiam nostram ab omni opere mortuorum et labe mundaret; quo in corporibus nostris, quæ suorum testimonio et qualitate factorum cogitationum nostrarum abscondita et occulta testantur, lucernarum modo luceat nostrarum lux clara virtutum. Istæ sunt lucernæ ardentes, quæ die ac nocte in templo Dei lucent. Si templum Dei in corpore tuo servas, si membra tua membra sunt Christi, lucent virtutes tuæ, quas nullus exstinguit, nisi eas tuum crimine exstinxerit. Hoc lumine castæ mentis et piæ devotionis solemnitate nostræ festa resplendent.

12. Luceat ergo semper lucerna tua. Arguit Christus etiam eos qui utuntur lucerna, si non semper utantur, dicens: *Sint tumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes* (*Luc. xii. 35*). Non ad horam exultemus in lumine. Ad horam exultat, qui audit verbum in Ecclesia et gaudet: egressus autem obliviscitur quod audivit, et negligit. Iste est qui sine lucerna in domo sua ambulat; ideoque in tenebris ambulat, qui opera tenebrarum facit, in comessationibus et ebrietatibus, in cubilibus et impudiciis, in contentionibus et emulationibus, indutus vestimenta diaboli, non Christum. Hæc fiunt quando verbi lucerna non lucet. Numquam ergo negligamus verbum Domini ex quo nobis omnium origo virtutum est, universo- rumque operum quidam processus. Si membra corporis nostri sine luce operari recte non queunt (nam pedes vacillant sine lumine, et manus errant), quanto magis ad verbi lumen dirigenda sunt animæ nostræ vestigia, atque mentis incessus! Sunt et manus animæ quæ bene tangunt, ut tetigit Thomas Dominicæ resurrectionis indicia (*Joan. xx, 27*), si verbi præsentis nobis lumen luceat. Hæc lucerna accensa sit in omni verbo, in omni opere. Ad hanc lucernam gressus noster forensis internusque moveatur.

13. Sed jam progrediamur ad cætera, et fiat pedibus meis lucerna verbum Dei, et semitis meis lux. Pedibus lucerna satis est ad ambulandum, semitis non est satis ad illuminandum: idem Verbum tamen et pedibus lucerna est, et semitis lux est; quia idem unigenitus Dei filius et delinquentibus advocatus, et remunerator est fortibus, peccatorum remissor, præmiorum largitor.

14. (*Vers. 106.*) Itaque cui lucerna fuerit Verbum Dei, huic quocumque pergat, lucent semitæ, sicut lucebant sancto David; et ideo quasi in lumine ambulans dicit: *Juravi, et statui custodire judicia justitiæ tuæ.*

^a Mss. novem, *firmare imperfectos*. Reliqui, et cunctæ edit., *si mare perfectos*. Quid si legendum, *formare imperfectos*?

^b *Erditio* hic idem sonat, ac verborum castigatio.

A Humiliatus sum usquequaque. Vox ambulantis in lumine est cum auctoritate dicere: Juravi, 1145 et statui. Qui enim statuit, non movetur, non metuit ne cadat, quia plus est statuere, quam stare. Stat igitur David mentis statione fundatus, nec timet ne in his mundi hujus tenebris possit errare; si enim metueret, non juraret; si trepidaret, utrum divina posset custodire judicia, non cum jurisjurandi statueret sacramento. Nemo bene jurat, nisi qui potest scire quod jurat. Jurare igitur, indicium scientiæ, testimonium conscientiæ est. Et bene jurat, qui ad lucernam verbi pedes suos dirigit, qui lucem in semitis suis cernit. Lux tibi præeat, si jurare disponis, id est, cognitio veritatis præcedat; ut vinculum sacramenti tibi non possit nocere. Ubi religio sanctior, ibi fides veritatis est plenior. Denique ideo Dominus, qui venit docere parvulos, imbuiere novos, ^a firmare perfectos, ait in Evangelio: *Non jurandum omnino* (*Matth. v, 34*); quia infirmis loquebatur. Denique non ad solos apostolos loquebatur, sed ad turbas; voluit enim te non jurare, ne perjures. Et addidit non jurare omnino neque per cælum, neque per terram, neque per Hierosolymam, neque per capitulum (*Ibid., 34-36*), per hæc videlicet quæ subjecta non sunt tuæ potestati. *Juravit Dominus, nec pœnitabit eum* (*Psal. cix, 4*). Juret ergo ille quem sacramenti sui pœnitere non poterit. Et quid juravit Dominus? Quia Christus in æternum sacerdos est (*Ibid.*). Numquid incertum, numquid impossibile erat quod juravit Dominus? Numquid poterat esse mutabile? Noll ergo usurpare exemplum sacramenti, qui implendi sacramenti non habes potestatem.

15. Quid igitur juravit David? *Custodire judicia justitiæ Domini.* In nullo videlicet jam perfectum, jam instructum diviniæ justitiæ movebant judicia. Quam moveantur, cum vident justum aliquem orbatum liberis, dispendiisque frequentibus ad ultimæ egestatis deductum necessitatem, ut ipsa alimentorum subsidia habere non possit: fractum ægritudine gravi, et perpetua debilitate vexatum, ut obire nequeat communis officia naturæ? Sed qui firmus est, non movetur, et is magis intelligit justitiam Dei prædicandam; quia corripit Dominus quem diligit. Numquid non frequentius corripitur filius, quam servulus? Injusta ergo pietas patris, magis quam domini severitas? Asperioribus exercet pater filium, quam dominus vernaculum. Sed dura patris non æstimantur impertita flagella; quia vult filium meliorem esse, quam servulum. ^b Erditio ergo plena justitiæ est.

16. Orbatus est sanctus Job liberis suis, in quos Dominus potestatem diabolo dedit. Numquid iniquus Deus? Absit: immo justus; quia probaturus justum suum, per hujusmodi exercitia in quibus ejus est ^c probata patientia, magis dignum qui probaretur, effecit. Quo enim clarius meritum coronati, hoc uberior

^c Mss. non pauci, ac veteres edit., *probata sapientia*. Melius tamen alii mss. ac Rom. edit., *probata patientia*.

justitia coronantis. Nudatus est facultatibus cum dives esset, et hæc Deo subitè permittente dispensa. Non erant pecuniæ jam damna, sed vitæ; cum deesset alimenta, adeptis omnibus. Quis accuset justitiam Dei; cum Job si non omnem amisisset pecuniam, non tantam invenisset gratiam? Athletam suum nudum ungere voluit Deus^a oleo poenitentiae; ut et **1146** subeundo faceret certamini fortiorem, et emerendo præmio digniorem. Perlusus totum corpus vulnere gravi, sedebat in stercore, radens saniem sævis ulcerum vibicibus defluentem: et hoc permissu Domini diabolus intulerat justo viro. Videretur vicisse sibi diabolus, nisi accepta, quam poposcerat, potestate esset etiam ipse superatus. Quid igitur fuit illa tentatio, quid inopia facultatum, destitutio illorum, tolerantia vulnere, nisi exercitium fidei, in signe patientiæ, eruditio gloriosa virtutis, confessio plena victoriæ; ut qui ante contradicentem habebat diabolum, postea non haberet? Nemo ergo dicitur esse quæ justa sunt. Non videbantur dura ei, qui poterat dicere: *Nudus natus sum, nudus exibo: Dominus dedit, Dominus abstulit. . . sit nomen Domini benedictum (Job. 1, 21)*. Benedicit enim Dominum justus cum laborat, peccator cum^b luxuriat. Non ergo ex infirmitate nostra vis æstimanda justitiæ est.

17. Quid durum putamus esse quiddam per imbecillitatem animi ferre non possumus? Tolle persecutiones, et martyres desunt. Sed et persecutores Deus, id est, potestates sæculi est passus assurgere; ne deessent qui vincerent Christo. Quis tunc non dixit infirmus: *Domine, cur dedisti plebem tuam in potestatem persequentium?* Sed quis hodie neget beatiores illos esse qui passi sunt, quam illos quos nulla vexarunt supplicia persecutorum?

18. Justus ergo optat probari, tentari non timet; qui enim statuit custodire judicia Dei, non timet tentationes. Ubi statuit, nisi in corde? Illic enim radicati et fundati esse debemus, non fluitantes, neque mobiles omni vento doctrinæ. Intus ergo statuamus in corde nostro, in pectore, in animo; ut nobis fiat illud propheticum: *Cogitationes justorum semitæ (Prov. xii, 5)*. In his semitis bene ambulat justus; ideoque dicit: *Proba me, Domine, et tenta me (Psal. xxv, 2)*. Denique hoc quoque loco auctoritati respondens suæ, qui juraverat, et statuerat custodire judicia justitiæ Domini, probari se voluisse dicit, qui **D** humilitatem subeundam credidit esse pro Christo.

19. (Vers. 107.) Ideoque ait: *Humiliatus sum nimis*. Non solum humiliatum, sed etiam nimis humiliatum se esse gaudet. Beatus qui gloriatur humilitate magis, quam potestate. Potestas decipit, humilitas non destituit. Bona humilitas, quæ etiam in Christo laudem virtutis invenit. Hanc in illo plus veneror,

quàm creationem; quia creati ad laborem sumus, redempti ad quietem. Denique ipse advocans populos ad misericordiam suam, de humilitate propria gloriatur, dicens: *Palam factus sum non querentibus me: apparui tuis qui me non interrogabant (Esai. lxxv, 1)*. Et alibi: *Scopulas meas dedi in flagella, maxillas meas in palmas: faciem autem meam non averti a confusione sputorum (Esai. l, 6)*. Recte ergo David humiliare se voluit; ut tribulationum Christi in se ipso, quod deesset, impleret.

20. Potest et ipse hoc ex sua persona per os David locutus dixisse: *Humiliatus sum nimis*, qui dixit in Evangelio: *Venite ad me, omnes qui laboratis, 1147 et onerati estis, et ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum, et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris (Matth. xi, 28 et 29)*. Discamus ergo ab eo, qui docere nos voluit quod proficeret ad salutem, et nobis dicit: *Discite a me*. Non est mediocre quod dicit, *Discite*: et addidit: *A me discite*. Non facile potest quisquam humilitatem docere inflatus: quamvis sit humana præditus sapientia; mens tamen inflatur, quam superbia carnis extollit. Et qui paupertate contentus est, non est contentus injuria: et qui potest ferre verberum poenas, exagitur verborum contumeliis: et qui potest administrationes continere, dolet sibi aliquem honorificentia esse prælatum. Grande est in omnibus humilitatis tenere mensuras. Superbia hominem prima dejecit. Dum plus volumus, etiam quod minus est solemus amittere. Bona humilitas, quæ nihil appetendo, totum quod contemnit, adipiscitur. Ipse Dominus Jesus se humiliavit; ut nos elevaret: et humiliavit se usque ad crucem, *Propter quod exaltavit, inquit, illum Deus... ut in nomine ejus omne genuflectatur (Philip. ii, 9 et 10)*. Quanta fecit Dominus audeo dicere, et non flexi ei genu? Sed flexi ei postquam se humiliavit. Sic enim, hoc est, per humilitatem, per crucem sibi Ecclesiam congregavit.

21. David rex erat, incerta et occulta sapientiæ sibi patefacta testatur: sed ideo se magis humiliabat (*Psal. l, 8*). At vero Ezechias cecidit ab altitudine cordis sui. Ille laudabilis rex, ille qui de obsidione, de ægritudine beneficiis Domini et mirabilibus liberatur, cecidit per superbiam, et gratiam meriti superioris imminuit. Quid fuisset Joseph, si humilis non fuisset? Scivit sibi obfuisse, quod prælatum erat fratribus: etiam pius amor miseriam prælationis invenerat. Prælatio armavit fratres, humilitas conciliavit extraneos: prælatio concitavit germanos, humilitas regem subditum fecit; ut vere quasi ex persona Joseph dictum putemus, quod hic ipse supra dixit: *Humiliatus sum, et salvum me fecit (Psal. cxiv, 6)*; quamquam si consideremus quæ iste tole-

^a Rom. edit., oleo patientiæ. Sed aliæ, ac mss. omnes refragantur.

^b Cod. Nav. alter, luxuriat (hoc est, abundat). Nonne ergo ex infirmitate nostra visa sunt dura mandata justitiæ.

^c Itæ edit. cum paucis mss. Alii autem partim,

humilitatem docere: inflat quemvis humana sapientia, mens carnis extollit, etc.; partim, humilitatem docere inflatus; quemvis humanam mens sapientia carnis extollatur. Vel etiam, humana sapientia mens carnis extollitur.

ravit, ex persona sua eum dixisse reperimus.

22. Golia superato, occurrerant juvenulae psallentes : *Saul in millibus, David in decem millibus* (I Reg. xviii, 7) : commotum est fel regis, et quaerebat eum occidere : et humiliavit se David ante Jonathan filium regis, et convertit ejus affectum ; ut quem successorem patrii regni potuerat habere suspectum, eundem adversum studia paterna servaret, dicens patri : *Quid peccas in sanguinem innocentis* (I Reg. xix, 5) ? et id vocem extorqueret invito, quod non mereretur occidi David. Recte ergo ait : *Humiliatus sum, et salvum me fecit* (Psal. cxiv, 7). Et iterum cum ad eum propheta venisset, et indignationem Domini in causa Bethsabee mulieris denuntiasset, humiliavit se, et ait : *Peccavi Domino*. Et dixit Nathan ad eum : *Quoniam penituit te, abstulit Dominus peccatum tuum* ; **1148** *non morte morieris* (II Reg. xii, 13). Bona igitur humilitas. Denique humiliatus est, et salvus factus est. Et alio loco, cum propter numeratum populum Dominus esset offensus, et misisset prophetam Gad, qui regi David diceret . *Elige tibi quid velis fieri, triennio famem super terram, aut tribus mensibus fugere te a facie inimicorum tuorum persecuentium te, aut fieri triduo mortem in terra* (II Reg. xxiv, 13), respondit David : *Angustiae sunt mihi haec tria : sed magis incidam in manum Domini, quoniam magna est misericordia illius valde, quam in manus hominum incidam* (Ibid., 14). Et cum dedisset Dominus mortem in Israel a mane usque ad horam prandii, septuaginta millibus hominum mortuis, respexit David ad Dominum, et cum vidisset Angelum ferientem populum dixit : *Ecce ego peccavi, et ego pastor mule feci : et isti in hoc grege quid fecerunt ? Fiat manus tua in me, et in domum patris mei* (Ibid., 17). Et propitius factus est Dominus, cum sacrificium reconciliationis Domino esset oblatum. Bona ergo humilitas, quae regem plebemque servavit. Itaque, reconciliato Domino, ait David : *Bonum mihi est, quod humiliatus sum* (Sup., v. 71).

23. Bona ergo humilitas, praesertim si adjungatur ei devotio voluntaria. Ideoque se vivificare secundum verbum petit ; ut secundum verbum vivat, et omnia cum ratione faciat, non secundum carnis voluntatem. Unde ^a mysticum illud etiam moraliter accipi potest : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est ni-*

^a *Mysticum*, hoc loco neutiquam opponitur litterali ; quando quidem ubique litteralem hujusce textus Evangelici sensum constantissime propugnat Ambrosius : atque adeo interpunctionem ab Alexandrinis et Aegyptiis nec non et a Plotino eo inductam, ne vel minima haeresi arianæ daretur occasio, rejiciendam contendit, ut videre est Euar. in Psal. xxxvi, num. 33, et Comm. in cap. i Lucae. Hic ergo testimonium illud ideo *mysticum* dicitur, quia rem minime corpoream, sed a sensibus, immo ab ipso humano intellectu remotissimam exponat, æternam scilicet Verbi divini generationem. Moralitas autem in eo est, quod λόγος Graeci codicis Latine verbum et rationem significet. Porro cum ex memoratis verbis morali sensu haudquaquam excludi litteralem nobiscum confiteri cogantur novi hæretici, quamobrem

hil (Joan. i, 1-3). Et tu imitator esto Dei. Quomodo imitator ? Numquid caelum potes facere, aut terram, aut mare ? Non utique ; sed ut omnia per verbum facias, nihil sine verbo ; omnia cum ratione nihil sine ratione ; quia non es irrationabilis, o homo, sed rationabilis.

24. (Vers. 108.) Sequitur versus quartus : *Voluntaria oris mei comproba, Domine, et judicia tua doce me*. Qui se humiliat, vivificatur secundum promissum Domini : qui vivificatur spiritu Dei, voluntarius est minister ; plurimum enim refert utrum ex voluntate quid facias, an ex necessitate, quod placeat Deo. Denique voluntarius minister habet premium, coactus dispensat obsequium, sicut Apostolo docente cognovimus. Scripsit enim : *Vae enim mihi est si non evangelizavero ! Si enim volens hoc ago, mercedem habeo : si autem invitus, dispensatio mihi credita est* (I Cor. ix 16 et 17). Vide voluntarium exsecutorem caelestis arbitrii. Liber erat ex omnibus, ^b et omnium servus est factus, voluntate utique, non necessitate ; ut plurimos lucraretur (Ibid., 19-22). Iis quoque qui Legis vinculo tenerentur quasi sub Lege esset, se exhibuit, cum sub Lege non esset ; ut eos servaret qui sub Lege vivebant. Infirmis infirmus factus est ; ut infirmos assumptione infirmitatis propriae sustineret. Omnibus omnia factus est, non ^c legitima necessitate, sed voluntatis obsequio. Aperuit **1149** mihi hujus altitudinem consilii in epistola ad Philemonem scripta ; quia quod ipse esset, alium esse vellet ; ut voluntate potius quam necessitate deulisse Domino videretur. Itaque pro Onesimo interveniens, sic ait : *Tu autem illum ut mea viscera suscipere, quem ego volueram tecum detinere ; ut pro te mihi ministraret in vinculis Evangelii : sed sine consilio tuo nihil facere volui ; ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium* (Philem. xii, 13 et 14). Quam sedulus suavor, qui cum esset vas electionis divinae, consortium consilii non dedignabatur alieni ; ne alterum fructu voluntatis propriae defraudaret. Recte ergo David ait quasi propheta : *Voluntaria oris mei comproba, Domine, oris sui offerens Domino sacrificium voluntarium ; eo quod ut apis illa prophetica bonos flores colligere ore consueverit, favos ore fingere, mella ore componere, et ex herbis suavis ore filios legere ; quae cum sit, inquit, robore infirma, sapientiae praedicatione substam-*

etiam non constebuntur, sicubi sacrum illud effatum : *Hoc est corpus meum*, a Patribus mystice ac spiritaliter expositum videant ; inde tamen naturalem et litteralem interpretationem non excludendam.

^b Mss. quinque, *Et in omnibus servus est factus*.

^c *Legitima necessitas* est ea, quam lex imponit.

^d Ita mss. sex. Reliqui vero et ant. edit., *ore flores legere. Rom., ore natos legere*. Scilicet quia adverterant editores Ambr. alludere ad Virgilianum illud e lib. iv Georg. :

Verum ipsae e foliis natos, et suavis herbis
Ore legunt.

Vide hac ipsa de re lib. v Hexaem., cap. 21, num. 67.

æ suæ producit ætatem (Prov. vi, 8). Quod sit istud A voluntarium oris sacrificium, recognosce: *Immola, acquit, Deo sacrificium laudis (Ps. XLIX, 14).*

25. Exspectat Dominus voluntarios ministros. Denique in libro Esaiæ dicit Dominus: *Quem mittam Esai. vi, 8?* Utique servulo suo poterat imperare, quem dignum qui mitteretur, invenerat: sed maluit: sum spontanæ oblationis non fraudare mercede, qui ut ipse se offerret, præstolatus est. Et quamvis ejus sciret affectum, exspectavit tamen vocem; ut cum laret gratiam. Unde se offerens Esaias ait: *Ecce ego, mitte me (Ibid.)*; et sic postea missus est ad populum. Ideo de eo dictum est: *Quia Esaias audet, et dicit (Rom. x, 20).* Etenim quasi voluntarium organum uberiore spiritus sui gratia Christus implevit.

26. Nec otiose hoc positum puto; quia voluntaria B oris sui placere desiderat Domino. Multi prophetæ, sed in omnibus oris voluntaria placent. Excusabat Hieremias, dicens: *Quis es dominator, Domine? Ecce nescio loqui, quia juvenior sum ego; et dixit ei Dominus: Noli dicere, quia juvenior sum ego; quia ad omnes ad quoscumque miserò te, abibis: et secundum omnia quæcumque mandaverò tibi, loqueris (Jerem. 1, 6 et 7).* Verecunde propheta ætatem corporis prætendebat; ne exsequendis cœlestibus imperatis impar esse adolescentia deprehenderetur. Sed Deus ut qui morum magis quam annorum judicaret ætatem considerandam, et in juvenili corpore maturitatem robustæ sapientiæ in suo servulo prævideret, ait: *Noli dicere, juvenior sum ego, hoc est, prohibuit eum juvenilis ætatis contemplatione vires suas perpendere, cui C fides canitiem sapientiæ ministraret. Et iterum in posterioribus eum dixisset idem propheta: Seduxisti me, Domine, et seductus sum... Et dixi: Non nominabo nomen ejus, et non loquar in nomine ejus ultra; addidit: Et factus est in corde meo, ut ignis ardens, flammans in ossibus meis: et dissolutus sum undique, et ferre non possum (Jerem. xx, 7 et 9).* Advertimus igitur quod iis etiam qui aut excusandum officium suum, aut certa aliqua causa negandum putaverint, Dominus tamen noster aut ratione persuadeat, aut cupiditate 1150 prophetiæ revelationis inspiret; ut ad subeundum officium voluntate concurrant, non necessitate conscendant; quo irces ad eos integræ devotionis possit plenior pervenire. Prophetavit et Caiphas, *Quia expedit unum hominem mori pro populo D (Joan. xi, 50)*: sed hoc voluntarium oris ministerium non erat; quia loquebatur invitus. Denique quid diceret, nesciebat.

27. Quæ ergo voluntaria oris sui Domino David placere desiderat? *Elegi abjectus esse in domo Domini, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum (Psal. LXXXIII, 11). Audiam quid loquatur in me Dominus Deus (Psal. LXXXIV, 9). Aperiam in parabolis os*

^a Edit., ut oleum spiritale recipere posset. Mss.... non posset. Melius; siquidem hoc loci ante ut, subintelligendum est, ita; quæ dicendi forma bonis auctoribus est familiaris.

^b Omnes edit., quisquis spiritualiter intellexerit, et fecerit. Omnes mss. ut in textu. Sed à multis etiam

meum, loquar propositiones ab initio sæculi (Psal. LXXVII, 2). Paravi lucernam Christo meo (Psal. CXXXI, 17). Corpus suum quod erat ante limosum, et cœno hæreditariæ colluvionis obstructum, ^a ut oleum spiritale recipere non posset, Christo paravit, ut luceat. Christo lucet, cujus opera in Christi lucent lumine. Christo lucebat Petrus, cum diceret: *In nomine Jesu Christi Nazareni surge, et ambula (Act. III, 6)*. Christo lucebat ille qui dicebat: *Sanct te Dominus Jesus (Act. ix, 34)*. Christo lucebat martyr lucerna, qui pro Christo subiere martyrium. Christo lucebat David, qui poterat dicere: *Cor meum et caro mea exsultaverunt in Deum vivum (Ps. LXXXIII, 3)*. Christo paraverat mentem cum de eo, a quo frequenter ad mortem fuerat appetitus, diceret: *Non mihi contingat a Domino, si fecero hoc verbum, Domino meo, Christo Domini injicere manum meam (I Reg. XXIV, 7)*. Cum majorem haberet causam tuendæ salutis suæ, ut occideret persequentem; etiam alios qui suadebant inimico non esse parcendum, quem Dominus juxta promissum suum, in manus ipsius tradidisset, ab ejus necandi cupiditate revocabat. Christo lucebat Propheta, cum de eo qui patris domum turpi maculaverat incestu, qui patris salutem parricidalibus prællis appetebat, pius pater tamen diceret ad prælium profecturus: *Parcite filio meo Abessalon (II Reg. XVIII, 5)*. Tacebat improbitatis scelus: pietatis autem gradum, et nomen necessitudinis præferebat; ut pugnatu non adversarium regis, sed filium cogitantes, dolorem læsæ pietatis inhiherent. Et post mortem ejus operuit faciem suam, et voce magna clamabat, dicens: *Filius meus Abessalon, filius meus (Ibid., 33)*. Hanc vocem parricida non meruit: sed Christi prophetabat gratiam. Didicerat Propheta de Christo bonus esse pater, qui bono filio serviebat.

28. Denique ideo dicebat: *Et judicia tua doce me*; quia judicia Dei sicut abyssus multa, et inscrutabilia, ut Apostolus dicit (*Rom. xi, 33*). Ideo non poterat ea, nisi Christo docente, cognoscere; quia unus magister omnium Christus est (*Matth. XXIII, 8*). Hæc autem Christi judicia sunt; ut iis qui nobis insidiati fuerint, noverimus non vicem injuriæ rependam, sed pro injuria magis deferendam gratiam. Denique maledicentibus non remaledixit, percipientes non percussit: sed magis etiam crucifixus pro persequentibus se piæ intercessionis apud Patrem auxilium deferebat dicens: *Pater, dimitte illis; non enim sciunt quid faciunt (Luc. XXIII, 34)*. Hæc igitur ^b quisquis fecerit legis judicia, remuneratione donatur a Christo.

1151 29. (Vers. 109.) Sed quis judicia Dei ^c doceri potest, nisi qui animam suam semper intenderit ad Dominum? Qui potest dicere: *Anima mea in manibus tuis scmpet, et legem tuam non sum oblitus*. Aliqui habent: *Anima mea ^d in manibus meis semper,*

absunt sequentes duæ voces, legis judicia.

^c Omnes edit. cum m.s. aliquot, docere potest; alii mss. melioris notæ, doceri potest. Optimo, hoc enim aptius cohæret cum superioribus, ideo non potest ea, nisi Christo docente, cognoscere, etc.

^d Hieron. epist. ad Suniam apud LXX aliosque

hoc est, in actibus meis, hoc est, in operibus meis. Quamvis in periculis positus dicit justus ad Dominum: Propter te quotidie morior, quotidie periclitator: periclitator ab insidiatore, periclitator ab obrectatore, periclitator ab his quos arguo, quos revinco, periclitator pro veritate atque justitia: ego tamen nec periculis territus, tuae legis oblitus sum; propterea, *in manibus meis anima mea*. Sed quia plerique habent: *Anima mea in manibus tuis semper*; hoc latius explanandum arbitror.

30. Scit propheta, scit ubi animae suae praesidium locet, unde opem speret: in manibus Dei constitutere vult animam suam; quia cor regis in manu Dei est (*Prov. xxi, 1*). Quicumque proprium corpus subegerit, nec ejus passionibus turbari animam suam rector sui congrua vivacitate permiserit, is bene regia quadam potestate se cohibens rex dicitur; quod regere se noverit, et arbiter sui juris sit: non captivus trahatur in culpam, nec praecipuus feratur in vitium. Hujus anima non perit in aeternum, nec quisquam rapit eam de manu Patris omnipotentis aut Filii. Manus enim Dei quae solidavit caelum, quos tenuerit, non amittit.

31. Quae sint igitur istae manus, consideremus. In Canticis habes: *Laeva ejus sub capite meo, et dextera ejus complectetur me* (*Cant. ii, 6*). Haec loquitur Sponsa de Christo, anima de Verbo Dei. Christus autem idem est Verbum Dei, atque sapientia; beata ergo anima, quam complectitur sapientia. Magna est sapientiae manus, magna dextera totam complectitur animam, tota enim munita est, quae desponsata Dei Verbo est; plenitudo enim sapientiae, timere Deum. Quae ergo Deum timet anima, pleno se munit ipsa praesidio: mittit sapientia laevam suam sub collum ejus, dexteram autem in complexum ejus. Utrumque quidem brachium ejus ad utilia extenditur; habent tamen a proprietates suas singulae manus. Sapientia in dextera, et longitudo vitae est: in sinistra autem divitiae et gloria. Bonis utique manus utraque dotata est dotibus: in eo tamen habent varietatem sui muneris, quod et praesentia et futura tempora comprehendunt; ut laeva praesentium remuneratrix, dextera futurorum sit.

32. Possumus hoc etiam de prophetia sancti patriarchae Israel cognoscere. Nam cum dexteram suam posuisset super Ephraem, sinistram autem super Manassen: et convertere eas Joseph aetatum consideratione voluisset; ut dexteram patris super caput Manasse senioris filii collocaret: noluit et dixit: *Scio, fili; et hic erit in populum, et hic exaltabitur: sed frater junior major illo erit* (*Gen. xlviii, 19*). In quo major? In eo utique quia benedictione praelatus est, dicentibus posteris: *Faciunt vobis Deus*

omnes interpretes legi testatur, *in manibus meis*. Nostrae tamen edit. eorumdem LXX, inimo et cod. scripti, quibus adde Hilari. atque August. nec non antiq. psalteria manu exarata, cujusmodi sunt Germ., Carn. et alia praeferrunt, *in manibus tuis*.

^a Edit., *propria sua singulae manus*.

^b Edit. omnes, *partitis, aut derelictis... non inani*

A sicut Ephraem et Manassen (*Ibid., 20*): vel quia men ejus multitudo gentium sit, quae in hoc saeculo laborem elegit, credens **1152** in Dominum Jesu ut consolationem habeat futurorum. Manasses autem semen est populus oblivionis, qui proprium obliuiscit auctorem, exaltatus ad tempus in hoc saeculo edaturus in reliquum poenas graves; quia Deum scilicet et Dominum denegavit.

33. Hoc ideo diximus, ut probaremus ea es potiora, quae futura sunt. Denique laeva sapientiae sub capite Sponsae est: dextera autem superior, et totam complectitur Sponsam. Itaque illa quasi fructum est quietis praesentis, quo anima immota requiescit. Habet ubi reclinet caput suum; quia laeva sapientiae sunt divitiae et gloria. Ad tempus haec mulcent, et ex parte solatio sunt. Et ideo *Filius munitis non habebat ubi caput suum reclinarat; et cum dives esset, pauper factus est* (*Matth. viii, 2*). Neo gloriam aliquam istius saeculi requirebat (*Luc. viii, 9*), quia venerat non ut in portione, sed ut a verso humano generi subveniret dicens: *Mihi accipimini, quia totum hominem sanum feci in vobis* (*Joan. vii, 23*); hoc est, totum, non ut facultatibus ditione ditaret, non ut honorum insignibus, non gloriae saecularis cumulare augmento; haec enim habent beatitudinis et gratiae plenitudinem: sed tam hoc est; ut longitudinem vitae complecteretur aeternam. Neque enim communis vitae similis vita in dextera sapientiae: sed longitudo vitae est; ut qui accipitur a sapientia, non exiguitatem vitae, sed perpetuitatem, et aeternitatis longitudinem adipiscatur.

34. Bonus amictus aeternitas vitae. Hoc pallium Sponsae custodes murorum voluerunt auferre, quia primus homo fuerat exutus: sed anima Deo deorsum quassatum diu tenendo, et non dimittendo dilectae pretioso charitatis divinae se vestivit involuero. Bene igitur qui tali pallio vestiuntur, et amictum hujusmodi, legis observatione muerunt; quia non sunt legis oblitii: sed quae erant legis, operati sunt. Nam qui praeter legem agit, legis oblitus est. Et ideo haec anima candida ascendit e terris; quia fulget amictu veste sapientiae: et dicunt de ea virtutes illae quae portas caeli custodiunt: *Quae est quae ascendit candida, innitens super fratrem suum* (*Cant. viii, 5*)? Cum ea quae posuit caput suum super laevam sapientiae, ut aperiret manus pauperi ad subveniendum inoparatis aut derelictis sibi, non invasit atque direptis divitiis uteretur, quae gloriae cupida bonis eam operibus acquisivit, non inanes saecularis jactantiae dignitates ambivit. Hoc est enim caput suum, et quoddam sensuum principale supra manum constitucere sapientiae. Ea, inquam, anima meritis ascendit a benedictibus ex isto vitae hujus, ut habent plerique, de saecularis jactantia ambivit dignitatis. Mss. nonnulli, *partis, ac derelictis... non inanis jactantiam saecularis dignitatis ambivit*. Alii majori numero, et auctoritate, ut in textu.

^c Voces, *ex deserto*, apud LXX editionis Romanae ac Venetae desiderantur; sed reperiuntur in Complutensi.

orto, ad illum florentem semper locum jucunditatis
ternæ. Istæ sunt virtutes quæ et in Esaiæ libro
dicunt : *Quis est iste qui advenit ex Edom, rubor
vestimentorum ex Bosor, sic pretiosus in stola* (Esai.
xlii, 1) ? Istæ, inquam, sunt quæ mirantur ex isto
confragoso scopulosoque deserto aliquam ascendere
nimiam posse sine magnorum labe vitiorum ; et ideo
ratulautur repertam, quæ vestimenta **1153** inno-
centiæ naturalis non polluerit atramento insipientiæ
æcularis : sed magis sapientiæ spiritualis, et gratiæ
sanctorum mundarum.

35. (Vers. 110.) Dicit ergo ea anima jam secura, jam
lecta : *Posuerunt peccatores laqueum mihi : et de manda-
tis tuis non erravi*. Digna vox relinquentis hoc sæculum,
eo quod recta persequentium, et insidiatorum laqueos
evaserit. Vox digna martyribus, quibus multa sup-
plicia proponebantur, multa etiam offerebantur præ-
mia ; ut a martyrii studio vel terrore pœnarum, et
sævæ mortis horrore, vel præmiorum revocarentur
illecebra. Gravis laqueus proscriptionis, qui sæpe
fraugit sanctos inopiæ deformitate, quos mortis for-
mido non fregerit : laqueus alius incendii, laqueus
carceris, diurnique supplicii : grandis laqueus, cum
divitiæ promittuntur, cum honores, cum amicitia
tyrannorum. Qui ergo hæc evaserit, et ad martyrium
pervenire potuerit, recte dicit : *Posuerunt peccatores
laqueum mihi : sed a tuorum mandatorum non decli-
navi semita ; cui despicienti præsentia, futura quæ-
renti, regnum cœlestis a divinitatis tuæ promissione
reservatum est.*

36. Qui sunt isti peccatores qui posuerunt laqueos ?
Aperuit tibi Apostolus auctorem omnium peccato-
rum, et demonstravit dicens : *Qui volunt divites fieri,
incidunt in tentationem et laqueum diaboli* (1 Tim. vi,
9). Advertit igitur laqueum diaboli esse divitias,
quem tetendit etiam Salvatori : sed ille qui nihil
habuit quod posset princeps istius mundi veniens
suum dicere, laqueorum ejus vincula dissolvit. Ac
ne mediocrem hunc laqueum putes, hic laqueus Ju-
dam apostolum strangulavit. Qui miser, cum esset
illaqueatus ut proderet Dominum, ubi advertit quan-
tum sceleris esset admissum, laqueo se ipse suspen-
dit. Sed et ipse laqueus diaboli fuit, ut non ageret
pœnitentiam, sed laqueo se suffocaret. Deus enim
etiam in ipsos pius est proditores ; ut ad pœnitenti-
am provocentur, atque a flagitioso proposito reflectantur,
et respiciant a diaboli laqueis, a quo capti
tenentur ad ipsius voluntatem. Jam non ærumna est
incidisse, sed crimen : qui non solum se dedere capi-
endos, sed etiam ad voluntatem diaboli tenentur
astricti ; cum possint dicere : *Dirumpamus vincula
ipsorum* (Psal. ii, 3). Dedit enim tibi Scriptura divina
ut non solum caveas diaboli laqueum : sed etiam per
pœnitentiam ejus vincula dirumpas.

37. Quid tibi, homo, cum deliciis ac voluptatibus ?
Non capit laqueus, nisi ante esca te cœperit. Dum

^a Cod. Læt. et Nav. unis, *divina antiato promissione reservatum est. Alii aliquot, divinitatis tuæ promissio-*

A prædam potis, laqueo ipse te noctis. Esca laquei
avaritia est : esca diaboli luxurians est, quibus nos
vult inescare, non pascere. Et ideo clamabat aposto-
lus : *Ne attaminaveritis, ne gustaveritis, quæ sunt omnia
ad corruptelam ipso usu* (Coloss. ii, 21 et 22). Noli
ergo attaminare luxuriam, et illa te contaminare non
poterit. Noli gustare avaritiæ corruptelam, et eris
immunis a laqueo. Quid tibi postremo cum terris,
qui cum Christo resurrexisti ? *Quæ sursum sunt quæ-
rite, ubi Christus est . . . quæ sursum sunt sapite,
non quæ super terram* (Coloss. iii, 1 et 2). Mortui sumus
1154 terris, vitam nostram cum Christo abs-
condimus in Deo nostro : non jam nos vivimus, sed
Christus vivit in nobis. Quid iterum ad terrena re-
meamus ? *Ecce elongavi fugiens*, dicit sanctus (Psal.
lvi, 8). *Vide laqueos iniquitatis et contradictionis in
civitate* (Ibid., 10). Laquei sunt enim ubi est usura
et dolus. Elongavit ille fugiens terrena dedecora ;
ideo ad cœlestia pervenit præmia.

38. Quid, inquam, te reflectis in terram, si in
Enoch raptus ad cœlum es, in Elia levatus es curru,
in Paulo raptus es ad paradysum, conversatus in
cœlis, in David exauditus ; ut pennas columbæ as-
sumeres, et volares : in Christo exaltatus, volucris
factus in Spiritu ; quando sicut columba descendit,
illas tibi alas dedit ; ut tu disceres evolare de terris ?
Neque vero cunctandum putes quomodo tibi volan-
dum sit, quibus alarum remigiis. Dixit quidem Da-
vid : *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo,
et requiescam* (Ibid., 7) ? Et quasi dubitasse visus est

C a quo pennas posset accipere ; licet sic soleat divi-
na gratia declarari, quæ in terris non potest inveniri :
idem tamen in posterioribus, quæ sint istæ pen-
næ, docuit evidenter dicens : *Si dormias inter clericos
medii, pennæ columbæ deargentatae, et posteriora dorsi
ejus in specie auri* (Psal. lxxvii, 14). Etsi dormias,
exurgunt tamen pennæ tuæ. Sunt enim qui vigilant
dormientes, ut ^b vigilabat illa quæ dixit : *Ego dor-
mulo, et cor meum vigilat* (Cant. ii, 5). Etsi nox est,
vigilat spiritus, de quo scriptum est : *De nocte vigilat
ad te spiritus meus* (Esai. xxvi, 9). Tunc tibi penden-
tur alæ ex eloquiis spiritualibus, pretiosaque auri pru-
dentia volatus assurgit. Ubi ergo laqueos poteris
pertimescere, cui remigium præsto spiritale est ? Si
sinceritas animi, et puritas mentis affulgeat, colum-
ba es. Ideo tibi dictum est : *Estote . . . simplices sicut
columbæ* (Matth. x, 16). Si majora desunt remigia, vel
minora ne spernas. Esto vel passer ; ut laqueos sa-
gaci indagine prævideas, et pene captus illecebris
peccatorum, tamen aliquando revocatus possis di-
cere : *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo
venantium : laqueus contritus est, et nos liberati sumus*
(Psal. cxxiii, 7). De quo quoniam alibi (Lib. iii, in
Luc. c. xii) putavimus esse tractandum, nunc alio
transeundum videtur.

39. Satis est tibi ut avem te esse noveris, assump-
tum in naturam volandi, dicente Domino per Pro-
missione reservatum est.

^b Complures mss., *vigilabat qui dicitur.*

phetam : ^a *Liberate vos ex laqueo venatorum, et a verbo conturbationis (Psal. xc, 5)*; non enim injuste tenduntur retia avibus. Avis es, o homo, qui sicut avis in quamdam aquilæ renovatus es juventutem. ^b Et ideo non injuste tenduntur retia avibus. Quid enim te in terram deficis, qui jam cælum petebas? Non enim injuste renovato tenduntur retia; quia jam Christi esse cupisti, venantium esse desisti. Attende laqueos venatorum. Ante quasi prædam suam diabolus suo jure capiebat: nunc Dominicæ crucis mercem cur alienus incurset? Potes tamen etiam hos laqueos evitare, ne dicas: venantes ceperunt me sicut passerem; si laqueum cordis evadas, quem misit diabolus in cor Judæ, et ita eum in facinus proditionis armavit. Avertat **1155** a nobis Deus hos laqueos, quos super peccatores pluit. Et ideo dicit Propheta (*Psal. xxxiv, 8*): Dabis illis, Domine, laqueum cordis eorum, ^c quem parasti eis. Nobis autem da, Domine, auxilium; ut post te sequamur, tuis alligati vinculis. Nulla enim vehementiora, nulla sunt gratiora, quam vincula charitatis. Qui tibi ligatus est, solutus est mundo.

40. (Vers. 111.) *Hæreditavi testimonia tua in æternum; quoniam exsultatio cordis mei sunt.* Etiam ista vox martyrum est, dicentium quod hæreditatem acceperint cælestium testimoniorum. Dicit ergo Propheta: Hæres sum mandatorum tuorum, successionem tuam fidei pietatisque jure quæsivi. Non potest dicere istud, nisi qui mandata custodit, cælo et terra testibus, acquisita. Dixit enim Dominus: *Audi, cælum, et auribus percipe, terra (Esai. 1, 2)*. Testatur elementa Dominus ad redarguendos eos, qui noluerint præcepta divina servare; ut refugia omnia excusationis obsepiat. Testatur et homines, dicens: *Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus (Esai. xliii, 10)*. Mandata ergo Domini plena sunt testimoniis, et ipsa sunt testimonia, quorum satis idoneus testis est, qui non mentitur Deus, apud quem et conscientia tua testis est, cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, satis fidelis etiam in infido pectore; quoniam arbitrum omnium quæcumque commissa sunt, latere non possunt. Nam si in iudicio terrestri etiam is qui ad mentiendum venerit subornatus, tamen si testimonio fuerit convictus alterius, solet prodere veritatem; quanto magis in iudicio cælesti apud Dominum Jesum necesse habet quæ vera sunt confiteri, quem novit scire quod factum est?

41. Et bene ait: *Hæreditate quæsivi testimonia tua; quoniam sicut ante hæredes fuimus peccatoris: ita nunc hæredes sumus Christi.* Illa fuit criminum,

^a Ita omnes mss. atque edit. vet. cum ant. edit. B. Hilarii. Edit. autem Rom. ex sacrorum codicum, aliorumque Patrum auctoritate, *liberabit te ex laqueo venatorum.*

^b Et ideo non injuste tenduntur retia avibus, desunt in superioribus edit. At in mss. reperiuntur. Iterum omnes edit. cum multo majori parte mss. *venantium esse desisti*; ubi cod. Gem., Fisc., Ebrulph. habent, *venantium esse desiste*. Postremo ubi cunctæ edit. ac mss. quatuor, *Ante te laqueo venator, ante quasi prædam*, ibi quatuor legunt, *Habes qui te liberet de*

A hæc est virtutis hæreditas: illa nos obligavit, k. solvit: ^d illa obæratos fenore delictorum adjudicat inimico, hæc redemptos titulo Dominicæ passionis Christo acquisivit. Mala Evæ successio ^e totum hominem devorabat: præclara Christi hæreditas totum hominem liberavit. Non ad unum quidem, non ad paucos: sed ad omnes Testamentum suum scriptum sus. Omnes scripti hæredes sumus non pro portione, sed pro universitate. Testamentum commune est: jus omnium, hæreditas universorum, et soliditas singulorum. Novum Testamentum singuli ad eum, et omnes possident: nec minuitur hæredi, quod quid a cohæredibus vindicatur. Manet emolumentum integrum, et eo magis singulis crescit, quo pluribus fuerit acquisitum. Alia conditio est hæreditatis humanæ. Si divisa fuerint emolumenta, minuitur et hæres est damnum descriptio cohæredis. Invisum regnum Christi est, indivisa hæreditas. Quomodo fieri poterat, ut divisa esset hæreditas; ex hæreditatis fructus sit indivisus, quod est regnum cælorum? Aurum, argentum, prædium ab hære pluribus derelictum distribuitur ac secatur: sed ad singulos Christi dona **1156** perveniunt: omnes habent, et nemo fraudatur.

42. Audiamus igitur commoda hæreditaria. Remissio peccatorum hæreditas Christi est. Certe solida per singulos, et in commune est lucrativa; quibuscumque enim collata fuerit, nulli decedit, accedit omnibus. Corpori acquiritur, quidquid unius relaxatur. Nam si angeli super uno peccatore penitentiam agente lætantur; quia lucrum suum tant hominis redemptionem: quanto magis lucra est generis, quod est lucrum naturæ? Hæreditas Christi est resurrectio. Hanc quisquam damnare suum dixerit, quæ in uno communis gratiæ invenit? Christus enim surgens, omnibus resurrexit, quoniam per hominem resurrectio mortuorum. Quomodo igitur potest singulorum esse dispendium, quod est totius corporis et humani generis reformatio? Recitetur itaque Testamentum, et institutiones eius consideremus. *Testis autem nobis et Spiritus sanctus. Cum enim dixerit: Hoc autem testamentum quod testabor ad illos, dicit Dominus. Dabo leges meas in cordibus eorum, et in sensibus eorum scribam eas, et peccati et injustitiæ eorum non memorabor (Hebr. 1, 15 et seq.)*. O vere testator æternus, qui nostris cordibus leges affigit suas, et scribit in sensibus; ut nihil aliud cogitare, nisi divina præcepta possimus, nihil aliud sentire, nisi Dei oracula debeamus. Dedit gratiam, reformavit naturam, sibi que qui oblivisci

laqueo. Venator ante quasi prædam. Reliqui omnes lectionem nostram constituunt.

^e Rom. edit. sola, *quem paraverunt nobis.*

^d Mss. Navar. unus Colb., Gem. et Aud., *illa obarrhavit fenore delictorum, etc.*

^e Rom. edit. sola, *totum hominem denotavit.*

^f Post verbum *dixerit*, subjungunt omnes edit., *Testis sum testamentorum meorum, quæ testificatus sum in vobis, tunc testimonium perhibebit quod testatus sit dicens: Hoc autem, etc.* Sed illa neque in mss. ullis Ambr. aut Scripturæ edit. reperimus, neque omnino

nihil solet, memoriam meorum abstulit peccatorum, a mihi dedit præceptorum suorum.

45. Noli ergo tollere de corde tuo legem Dei, et affigere legem peccati. Noli scribere in sensibus tuis diaboli illecebras, et Dei delere mandata. *Ecce ego*, inquit, *pinxi muros tuos, dicit Dominus ad Hierusalem (Esai. xlix, 16)*; hoc est, ad animam studiosam tranquillitatis et pacis, quam fecit ad imaginem suam. Noli, inquam, auferre imaginem cœlestem, et imaginem mortis imponere. Recusasti hereditatem sæculi: *serva Christi testimonia*; quoniam in his exultatio atque lætitia est, quandoquidem omnis fletus delebitur, et mors non erit amplius, neque luctus, neque fletus, neque clamor. Passio Christi imago fuit regni cœlestis. Nemo audivit in plateis vocem ejus; quia illo silentio passionis suæ clamorem omnem in posterum impiæ vocis abolebat. Nolebat fieri, qui dicebat ad filias Hierusalem: *Filiæ Hierusalem nolite me flere, sed vos ipsas flete (Luc. xxiii, 28)*. Ablaturus enim omnes lacrymas suæ beneficio crucis, in passione propria futuræ instar beatitudinis exhibebat; ut nemo fleret, nisi qui Christi beneficia non teneret.

44. Merito ergo vir Evangelicus dicit: *Hæreditate quæsi testimonia tua in æternum; quoniam exultatio cordis mei sunt*. Quis non exsultet, qui cœlum et terram hereditate quæsit (quæ duo elementa contestatus est etiam Deus, cum legem daret) quia quæsit Deum, de quo dicit Sanctus: *Portio mea Dominus*: quæsit Dominum Jesum, quæsit Spiritum sanctum; et post illa quæsit angelos, et cum illis vivit, non hodie tantum **1157** et cras, sed in æternum: nec ullis pro nomine Domini contristatur injuriis? Denique gaudebant apostoli cum verberarentur, cum in carcerem truderentur.

45. (Vers. 112.) Exsultans igitur in testimoniis Domini jure dicebat: *Inclinavi cor meum ad faciendas justitias tuas in æternum, propter retributionem*. Qui retributionem bonorum operum sperat a Deo, et ad eum festinat, inclinat cor suum, ut faciat Christi justitias. Quæ est Christi justitia? Sine nos, inquit, implere omnem justitiam, qua peccatum minuitur, culpa laxatur (*Matth. iii, 15*). Et bene ait, *Inclinavi*; ut non sit tibi arduum atque difficile, cum mentem tuam quasi ad humilia et plana convertas. Aut certe, quoniam sapientia carnis legi Dei non est subdita, videtur inclinare cor suum, qui legi facit esse subjectum extollentem se corporis sensum, contuituque religionis inflectit. Atque ille dudum extollens se frustra, et inflatus mente carnis suæ, cum se humiliat, inclinat.

46. Humiliavit enim et ipse se Christus; ut novum cederet Testamentum. Cum lego Evangelium, audio alia esse judicamus, quam inepti cujusdam nugatoris glosemata.

^a Edit. Rom. sola, *mihique dedit legem præceptorum suorum*. Sed vocem, *legem*, neque in mss. ullis, neque in vet. edit. invenias. Hic ergo subintelligit *memoriam*, quæ in superiore membro exprimitur.

A Filium Dei carnem sumpsisse de Maria, videor mihi cum Christo ipse descendere (*Matth. i, 16*). Lego enim cum, qui cum in forma Dei esset, semetipsum exinanivit (*Philip. ii, 6 et 7*). Exinanivit autem, ut formam servi acciperet: et specie inventus ut homo, humiliavit se usque ad mortem. Lego enim dicentem: *Venite ad me, omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum, et humilis corde (Matth. xi, 28 et 29)*. Non dixit: *Discite a me quia potens sum*: non dixit: *Discite a me quia gloriosus sum*: sed *discite a me quia humilis sum, quod potestis imitari*. Nolite extollere vos, ^b nolite exaltare cor vestrum. Docuit ergo ne humiliari, et inclinare cor meum ad faciendas justitias; non ad iniquitatem, sed ad æquitatem inclinare, *propter retributionem*. Retributio regnum cœlorum, et paradisi est incolatus.

SERMO DECIMUS QUINTUS.

D. Samech.

1. Incipit *Samech* littera decima quinta, quæ interpretationem habet, *Audi*. Est et alia ejus interpretatio, quæ dicitur, *Firmamentum*. Quid est, *Audi*? Non otiose dicitur quod commune est omnibus, et suppetit universis ipso jure naturæ. Et ideo non est otiosum quod admoneris ut audias; cum etiam inviti, et aliud agentes, sonum tamen, aut vocem audire soleamus. Sed quia non est solum audire hoc quod suppetit officio naturæ: sed etiam illud quod majus est, ut audias non usu tantum corporis, quantum intellectu mentis; ideo diligentius considera istius litteræ interpretationem, seriemque versuum qui sequuntur.

2. Ut noveris autem mysticum esse audire, ut audias et intelligas mysteria, de Judæis scriptum est: *Aure audietis (Esai. vi, 9)*; quia mysteria legis audierunt, **1158** sed non intellexerunt. Unde ait Dominius: *Audi, populus meus, et loquar (Psal. xlix, 7)*. Lex utique spiritualis est, audi ergo spiritualiter. Denique qui scivit audire, ait: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus (Psal. lxxxiv, 9)*, id est, cognoscam quid locutus in me fuerit Deus. Ideoque alibi ait: *Quanta audivimus, et cognovimus ea (Psal. lxxvii, 5)*; ut comprehenderet non solum audisse se, sed etiam intellexisse. Nemo enim cognoscit, nisi prius intellexerit. Audi ergo, ne si te videat negligentem, veniat Petrus, arripiat gladium, abscindat auriculam tuam: quod superfluo habeas aurem corporis, qui audire et examinare non noveris. Et fortasse virtutem animæ qua examinantur quæcumque audiuntur, habeant amputatam, qui ea altitudine qua scriptum est, audire non possunt.

3. Meritoque hanc litteram *firmamentum* alii interpretati sunt: quod cum superiore interpretatione iterum mss. omnes, et edit. ant., *future instar beatitudinis exhibebat*. Rom. edit. sola... *lætitiâ exhibebat*. In cassum; quandoquidem sensus in priori lectione satis constat, cum vox *instar exemplum*, sive imaginem significet.

^b Ita mss. omnes. Edit. autem, *Nolite exaltare cor vestrum*.

concurrit; nisi enim unusquisque audierit quid sequi debeat, nemo firmatur. In officio igitur audiendi omnium firmamentum est.

4. Dicit igitur tibi in Threnis Hieremias propheta per litteram, *audi*. Et ut scias mysticum esse quod audire debeat, subiicit huiusmodi seriem huic litteræ: *Abstulit omnes fortes meos Dominus de medio mei. Vocavit in me tempus; ut contereret in me electos meos. Lacum caleavit Dominus virgini filiam Judæ (Thren. 1, 15)*. Non tunc abstulit omnes Judææ fortes Dominus, quando in Babyloniam regionem captivus ductus est populus Judæorum, sed quando Christus advenit, et libertatem animæ suæ captiva non vidit, nesciens gravibus incurvatam peccatis mentis suæ erigere cervicem, et quædam fidei colla ad lucem cognitionis attollere. Ideo lacus factus est Judæis passio Salvatoris, quæ gentibus a portum salutis ostendit; quia crux Domini non credentibus præcipitium est, vita credentibus. Hac ratione præmisit, *Audi*, ut futura cognosceret.

5. Alio quoque loco litteræ huic ista subiicit: *Tenuerunt super te manus omnes transeuntes per viam: sibilaverunt et moverunt caput suum super filiam Hierusalem. Hæc est civitas, dicentes, corona gloriæ, et jucunditas universæ terræ (Thren. 2, 15)*. Passionem Salvatoris prophetari liquet, et deseri ab Hieremia excidium Judæorum, quod cum ex aliis, tum ex illo intelligi potest; quia in posterioribus habet: *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus, comprehensus est in interitu nostro, sub cæjus umbra, diximus, videmus inter gentes (Thren. 4, 20)*. Quid hoc manifestius, quando et nomen expressum est, et comprehensio inter manus persequentium perfidorum est declarata, et umbra vivificans, et gratia gentibus confortanda descripta est?

6. Sed etiam ipsa verba significant quæ in Evangelio de passione Domini legimus, quia hoc loco mors ejus annuntiata est per Prophetam. Sic enim Matthæus scripsit: *Transeuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes: Vah qui destruebat templum Dei, et in triduo illud reedificabat! Libera te, si filius Dei es (Matth. 27, 39 et 40)*. Vulgus populi cum insultat alicui, sibilare consuevit. Simul quia vocem non habebant, qui Verbum negabant, sicut irrationabilia animalia sibilabant. Et ideo transibant viam, qui in via stare debuerant. Non stabant ergo quasi constantes: sed transibant quasi mobiles. Justus autem pedes stabant in atriis Hierusalem, in quibus perfidi stare non poterant; et ideo præteribant, sicut Marcus significavit (*Marc. 15, 24*). Præterit umbra,

^a Plerique mss., *portam salutis ostendit*.

^b Sic omnes mss. et vet. edit. Rom. autem, *Sonnerunt super te manus; ubi omnium Scripturæ textuum ac versionum suffragio defendi potest. At forte pro ἐποτρυνον ἐπι τὸ χεῖρας, ut habetur apud LXX, Ambrosius legerit ἐπαράγων, etc., nisi malis scripsi-se Doctorem nostrum, Tenuerunt super te manus, etc.*

^c Omnes edit., *non excidium Judæorum*. Sed negatio abest ab omnibus mss. neque adeo necessaria est, cum videatur Ambrosius id significatum voluisse, Jeremiam et Christi passionem prædixisse, et deservisse

non veritas. Dies ejus sicut umbra præterit, qui obliviscitur, qui derelinquit. Sed et transirentes fideles legimus, sicut est illud: *Et vindemiant et omnes transeuntes viam (Psal. 121, 12)*. Quis enim nisi perfidus despoliat vineam Christi? Sed et scriptum est: *Et non dixerunt transeuntes viam: Benedictio Domini super vos (Psal. 121, 8)*. Stans enim dicitur: *Ecce nunc benedicite Domino (Psal. 121, 1)*. Tamen et in bono legimus transire: est illud Moyses: *Transiens videbo hoc visum magnum (Exod. 17, 5)*. Et qui vidit impium exaltatum ultra dros Libani, *Transivi, inquit, et ecce non erat (Psal. 121, 36)*. Et nemo dicit servo: *Transi, recumbe (Luce 17, 7)*.

7. Quæ ergo distinctio sit consideremus; ne forte illa, quia ubi in bono accipitur transire, absolute lectum est: non dixit, hoc aut illud transiens sed tantummodo transiens. Ubi in malo: *Transequis inquit, viam (Psal. 121, 15)*. Via enim bona est, quæ a commentibus frequentatur, non facile incursatur a latronibus, qui aversa viarum obsidere consuerunt: regale iter munitum est. Moyses autem non transivit viam, sed in via stetit, cui dictum est: *Tu autem hic sta mecum (Deut. 1, 31)*. Stetit enim qui ait: *Ego sum via, et veritas, et vita (Joan. 14, 6)*. Hanc qui viam transit, labitur. Moyses autem non lapsus est: sed pertransivit a sæcularibus ad spiritualia, temporalibus ad æterna. Et qui vidit impium, nec mansit, sed pertransivit, evasit (*Psal. 121, 36*); qui non adhæsit impio, ne fieret unum corpus, sed se eodem separavit. Et cui dicitur: *Transi, recumbe (Luce 17, 7)*, evadit utique laboriosam præsentium servitutem; ut habeat gloriosam futurorum quietem. Et Sponsæ dicitur: *Ades huc a Libano, Sponsa, edu huc a Libano, transibis et pertransibis a principio fluminis (Cant. 4, 8)*. Transit et pertransit, quæ festinat ad Sponsam. Pertransit sæculum, et festinat ad Christum.

8. Nunc discutiamus quid sit movere caput. Quis est populi caput, nisi Christus? *Caput enim mulieris vir, caput autem viri Christus (I Cor. 11, 3)*. Sed etiam Lex caput intelligibilis mulieris. Denique mulier ad Legem tamquam sub viro fuit. Mortificato autem ritu Judæorum qui erat secundum litteram Legis, innupta ei mulier qui a mortuis resurrexit. Unde quidam mystice interpretati, mortificato ritu Judaico, tamquam fratri defuncti ritus veteris Evangelio mulierem illam intelligibilem habere ex Lege voluerunt; quia Lex Evangelium fraterna quadam prædicatione præcessit. Ergo Synagogæ caput mortuum est, hoc est, caput ejus Lex mortua est, observatio videlicet Legis:

se illud Judæorum excidium, quod ex eadem passione consecutum est. Cui quidem lectioni videntur ea suffragari, quæ infra usque ad num. 11 disseruntur.

^d Omnes edit. et pauci mss., *qui obliviscitur quod delinquit, vel qui derelinquit*. Mss. novem, *qui obliviscitur, qui derelinquit*. Unus aut alter, *... quæ relinquit*; ubi subintelligit Christiani, vel Hierusalem.

^e Edit., *tamquam fratri defuncti, ritum veteris Evangelico (An., Evangelio) mulierem illam, etc., melius eod. scripti, quos secuti sumus*.

vacuata est Legis littera ; spiritualis ejus intellectus A
struitur. Hujus commotionis meminuit David in qua-
ragesimo tertio psalmo, dicens : *Posuisti nos in para-*
bolam gentibus, commotionem capitis in populis (Psal.
LIII, 15); eo quod a Lege in Evangelium 1160 sit
facta commotio, quasi transitus quidam. In vicesimo
autem et primo psalmo, in quo totius prophetatur
series passionis, sic habet : *Omnes qui conspiciabant*
ne, aspernabantur me et locuti sunt labiis, et moverunt
caput. Speravit in Domino, eripiat eum : saluum faciat
eum ; quoniam vult eum (Psal. XXI, 8 et 9). Moverunt
ergo Legem, quæ immobilis videbatur ; et ideo finis
Legis Christi intravit.

9. Qui moverunt capita Pharisæi fuerunt, id est,
a veritate divisi ; unde et in veritatem non credide-
runt. Sed et sic potest accipi : Moverunt caput suum B
Christum, qui in sua venerat : sed moverunt eum,
quia sui eum non receperunt. Moverunt autem, dicen-
tes : *Tolle, tolle, crucifige eum* (Joan. XIX, 15). Et
moverunt caput suum, qui onera sua movere volebant ;
cum ligarent onera gravia, et aliis imponerent : *Ipsi*
autem digito, inquit, ea movere nolunt (Matth. XXIII,
4). Quod est mysticum ; quia corporalis ritus obser-
vationem nunquam mutare voluerunt, et introdu-
cere intellectum spiritalem. Digitum enim pro spiritu
legimus, ut Lex digito Dei scripta est (Deut. IX, 10),
et ideo Lex spiritualis est. Noluerunt ergo onera sua
movere, quæ sunt gravia, et leve Christi jugum at-
que onus ejus suave suscipere.

10. Verum quia passio Salvatoris omnes redemit,
non absurdum est intelligere ita hos movisse capita C
sua, sicut prophetabat princeps ille Synagogæ : *Expedit*
unum hominem mori pro populo (Joan. XI, 50). Aliud
dicere volebat, aliud significabat. Et isti aliter mo-
vebant caput quasi insultantes, et aliud annuntiabant ;
quia ipse erat qui venit, ut pigrum illud atque
terrenum principale hominum commoveret, quo
evacuata observatione litteræ, mysterium querere-
mus in verbis. Unde ait : *Posuisti nos in parabolam*
gentibus, commotionem capitis in populis (Psal. XLIII,
15). Quod in bono utique accipitur ; quia præmisit :
Et in nationes dispersisti nos (Ibid., 12). Dispersi sunt
enim Judæi ; ut reliquæ eorum salvæ fierent secun-
dum electionem gratiæ ; in parabolam autem positi ;
ut ea quæ per parabolam dicta sunt, revelata esse
illorum exitu disceremus, vel eorum exemplo admo-
neremur cavere perfidiam. Tunc enim cognovit ma-
gis Hieronymus Judæam esse defendendam : et ideo Hieru-
salem captam esse tunc temporis prophetavit, quando
Redemptorem proprium non recepit. Illi igitur insulta-
tor, de qua dicitur, inquit : *Hæc est civitas... univer-*
sæ terræ (Thren. II, 15) ; eo quod ubi erat ante fidei
jucunditas, ibi nunc sit amaritudo perfidiæ ; vel cer-
te movendo caput suum, et de corporalibus ad spiri-
talia transeundo mereatur audire ; cum crediderit in
Christum, quod corona sit gloriæ.

11. Quæ est autem corona gloriæ, nisi Ecclesia,
quæ caput suum Christum coronat ? Quæ jucunditas
universæ terræ, nisi domus populi Christiani, aula san-

ctorum, de quibus scriptum est : *In omnem terram*
exiit sonus eorum, et in fines orbis terra verba eorum
(Psal. XVIII, 5) ? Ergo quia corona gloriæ est Eccle-
sia ; ideo dicitur in Canticis : *Egredimini . . . et vi-*
dete regem Salomonem in corona, qua coronavit eum
mater ejus in die sponsalium ejus, et in die jucunditatis
cordis ejus (Cant. III, 11). Ad animas dicitur ut e gur-
gustis 1161 et claustris exeant corporalibus, extra
corporis cogitationes exeant, egrediantur a cupidita-
tibus, et a curis, et a cæteris carnis istius affectibus
et lubricis passionibus, supra mundum ascendant,
de hoc mundo exeant, Christo occurrant, paratæ ad-
sint facibus ardentibus relucens. Quasi angelus
Christi hæc loquuntur : Non potestis videre clarita-
tem ejus, gloriam ejus, nisi egrediamini humanæ
fragilitatis curas, filiæ Hierusalem. Quasi dicant ;
Quid viventem inter mortuos quæritis ? Non intra
hunc mundum quæritur Christus, qui supra mundum
suos voluit esse discipulos. Quæ est corona qua co-
ronatur Christus, nisi corona gloriæ ? Joseph coro-
nam habuit castitatis, Paulus justitiæ, Petrus fidei.
Singularum virtutum coronæ sunt. Solus Christus
habet coronam gloriæ, qua eum Ecclesia coronavit.
In hac corona omnes coronæ sunt ; quia gloria
non portio unius coronæ, sed præmium omnium
coronarum est.

12. Tertia traditio moverunt caput suum, hoc
est Christum, qui est caput suæ plebis. *Caput ejus*
aurum cephas (Cant. V, 11). Unde et Aquila petram
aurum dixit : Symmachus lapidem aureum, quod
significat stabilem, eminentemque sapientiam. Cor-
pus Christi Ecclesia est. Hujus caput aurum, id est,
sapientia pretiosa sanctorum est, hoc est, viri justi
atque prudentes. *Crines ejus abietes nigros, sicut cor-*
rax (Ibid.) ; de quo alibi ait : *Capitamentum tuum,*
ut grex tonsarum (Cant. VI, 4). Ideo capitamentum,
quia virtus omnium sensuum in capite est. *Oculi enim*
sapientis in capite ejus (Eccles. II, 14). Profunda igitur
doctorum prudentia, quæ potest ea quæ obscura
sunt revelare, et alta aperire sensuum. Et hujusmodi
disputatores crines Ecclesiæ sunt, sicut pulli corvo-
rum, quibus Dominus escam dat, sicut dedit sancto
Jacob a juventute ejus, et eum pavit. Hos alios ac
profundos ubertate doctrinæ pascit Dominus cœlesti-
bus sacramentis.

13. *Oculi quoque ejus sicut columbæ* (Cant. V, 12) :
oculi sunt viri, videlicet spiritualibus ornati sensibus,
qui ad videnda mysteria sunt acuti, et parati ad pe-
netrandam Scripturæ secreta divinæ, rationabili lacte
fulgentes, in quibus non sit aliqua doli maculosa
confusio, sed simplicis affectus pura et immaculata
sinceritas. Ideo in aquarum abundantia lotas has co-
lumbas in lacte memoravit (Ibid.).

14. Jam certe dentes, et genas, et sicut coecum
resticulum labia sponsæ (Cant. VI, 5), intelligimus
animæ esse virtutes, doctorumque diversitates : qui
vel spiritalem menti attentionem dispensatione sedula
subministrent : vel prædicatione Dominicæ crucis,
sicut verbi quadam linea alligent audientem : vel

modesti ac verecundi, et juventutis flore gratissimi
 * etsi a tractatu pudore revocentur, redoleat tamen
 in his odor Christi, et sicut in genas quasi de capite
 sacerdotali descendit unguentum, eluceat pulchri-
 tudo doctrinæ. Et hoc caput movit Synagoga; et
 ideo abstulit Dominus mirabilem consiliarium, et
 prudentem architectum, **1162** et sapientem audi-
 torem: *Caput, inquit, et caudam (Esai. ix, 14)*;
 quoniam qui caput non tenuerunt, novissima ha-
 bere non possunt. Sed jam ea quæ annexa sunt,
 consideremus.

15. (Vers. 113.) *Iniquos odio habui: et legem tuam dilexi.* ^b Quanto erga Dominum se protendat affectu sanctus propheta David hoc versiculo declaravit; quia cum suos inimicos nequaquam sit persecutus (ut pote qui et regis Saul, a cujus insidiis periculum salutis cavere vix poterat, nec vitam putaverit appetendam, et mortem æstimaverit vindicandam, et parricidæ filii ingemuerit interitum, et multorum persequentium se flagitiis appetitus ignoverit, ut ipse ait (*Psal. vii, 5*), quia vicem injuriarum lædentibus non rependerit) prævaricatores tamen divinæ legis exosos horrescat: in quo utique et clementia morum ejus, mansuetudoque pietatis, et vehemens devotionis aperitur intentio, evangelici præcepti conveniens disciplinæ, quam prophetico spiritu prævidebat. Etenim Dominus Jesus et nostrorum inimicorum dilectionem nobis expetendam esse præcepit (*Matth. v, 44*), et Dei hostes, etiamsi nobis aut parentum, aut filiorum, aut conjugii germanitatisque necessitudine copulentur, odio prosequendos. ^c Sic enim scriptum est: *Si quis venerit ad me, et non oderit patrem, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc etiam et animam suam, non est me dignus (Luc. xiv, 26).*

16. Quod si quis otiosis accipiat auribus, fortasse dicat: Tu Domine Jesu, legem dedisti dicens: *Dilige Dominum Deum tuum, dilige proximum tuum (Deut. vi, 5)*; et ut impleres hanc legem, venisti: dixisti per Legem: *Honora patrem et matrem (Levit. xix, 18)*; et in Evangelio jubes ut parentes oderim (*Matth. xv, 4*). Quomodo sibi conveniunt ista præcepta? Sic mitis et humilis corde venisti? Non possum salvo pietatis jure odisse patrem, cui debeo quod creatus sum, ^c matrem longo decem mensium fastidio pii fœtus onera portantem, cui in absolute plus periculi, in dilatione plus tædii est. Quid dulcissimi merentur filii, ut a paterno excludantur amore; cum sit impium mori nolle pro liberis? Quid

^a Rom. edit., *etsi a tactu pudore revocentur*. Melius aliæ ac mss., *etsi a tractatu*, etc. Tractare siquidem ab antiquis Patribus usurpabatur, pro sacram Scripturam ad populum exponere.

^b Edit. omnes, *Quanto Dominus noster perpendat affectum, sanctus, etc.* Mss. aliquot, *Quanto ergo Dominus noster pendat (unus, nos perpendat) affectu, sanctus, etc.* Optime alii decem, ut in textu.

^c In quibusdam mss. legitur, *novem mensium*. Perperam. Clarum enim est alludi ad illud Virg. ecl. 4:

Matri longa decem tolerant fastidia menses.

A uxore charissima quædam vitæ cohæres, et con-
 tum commune naturæ? Quid fratres iisdem concen-
 visceribus, atque formati eodem naturæ hospio:
 hunc usum lucis emissi? Oderim ergo pigra car-
 ritatis? Ita Evangelii lenitate rigorem prædura læ-
 inflectis, ut quorum Lex condemnat injurias, et
 rum tu Evangelio tuo condemnes gratiam?

17. Video istiusmodi assertioni me responde-
 non posse: sed tu, Domine, responde; nec e-
 indiges ut excuseris, ^d qui non eguisti ut dicere
 Respondebit igitur: Egone condemno pietatem, et
 odi iniquitatem? Ego parentes præcipio non ma-
 dos, qui inimicos suadeo diligendos? Sed nos i-
 gisti: *Tempus amandi, et tempus odio habendi, et
 tempus belli, et tempus pacis (Eccl. iii, 2)*? De
 hoc dicit Ecclesiastes? Nonne de eo quod ratio
 temporis fiat; ut aliquos pie et amare et odisse
 simus: et quos dilexeris, odisse; et quos odere
1163 amare conveniat? Non ergo parentum
 fudi odia pectoribus filiorum: nec conjugum
 fastidia mentibus maritorum. Naturam internæ
 quid exegerim, quæ utique auctoris arbitrium
 nitati singularum necessitudinum testatur affe-
 Amare patribus filios lex naturæ est: maritis co-
 juges, lex divina est, quæ conjugii charitatem
 naturam vertit; ut fiat una caro et unus spiritus.
 Diligere fratribus fratres naturæ prærogativa est:
 quæ eodem domicilio diu fotos assuefacit ad gratiam
 charitatis.

18. Non ergo necessitudinum intestina bella mar-
 davi, sed illecebram suspectam habui. An non jam
 suspectam; cum serpens ille callidus et astutus
 construendas nequitiæ suæ artes, quo incorrupta
 ac rudis naturæ dote fundatum primogeniti Adam
 labefactaret affectum, femineis magis illecebræ
 quam suis commisit venenis? Itaque femina virum
 quem serpens tentare non ausus est, cibo oris
 vi amoris inflexum, molli quadam et conciliatricis
 uxoriæ sedulitatis affectione traduxit. Et adhuc
 liberos non habebat, quorum gratia, ut dulcis ad
 amorem, ita facilis ad lapsum, plurimos a martyrii
 consummatione sæpe revocavit? Denique sæpe co-
 gnovimus, quoniam quem formidolosa carnificum
 pompa non terruit, nec divisi lateris sulcus infregit,
 nec ardentes laminæ a triumphalis fortitudinis rigore
 D deducere potuerunt, eum inter sacra jam præmia
 constitutum uxore teneræ sobolis oblatione miserabi-
 lis unius lacrymæ miseratione deceptit. Samson cap-
 tus est per uxorem, numquid tu fortior? Salomon

Quamvis autem hunc poetæ versum de Innaribus
 mensibus intelligendum esse nonnulli velint; tamen
 partus legitimi tempus esse non solum nonum men-
 sem, sed et decimum atque undecimum docet Hip-
 pocrates lib. de partu septimestri et octimestri, ac
 post eum alii innumeri. Iamno Plin. lib. vii, cap. 5,
 atque Agell. lib. iii, cap. 16, tradunt mense decimo
 tertio partum quandoque in lucem edi. Vide quoque
 Ulyssæm Albrovandum, de monstris, pag. 50.

^d Omnes edit. cum mss. uno vel altero, qui non
 eguisti ut vinceres; reliqui codd., ut diceres.

captus est in uxore, numquid tu sapientior? Ille A igitur cujus sapientia totis celebratur sæculis, factus est insipiens; quia nimium amavit uxorem.

19. Quid de fratribus dicam? Experta est in liberis et Prophetæ domus ^a detestabiliora oscula, quam odia esse fraterna. Itaque parricidium pater quidem flevit, sed magis est indignatus incestum. Denique licet parricidam, percussorem tamen incesti revocabat.

20. *Tempus igitur amandi, tempus odio habendi*, hoc est, tempus martyrii, quando ea quæ divina sunt, omni charitati necessitudinum præferenda sunt. *Tempus belli*, quo etiam bellum pro Christi nomine perfidis pignoribus inferamus. *Tempus pacis*; quia in pace locus ejus (Psal. LXXV, 3). Denique ipse B in Evangelio evidenter exposuit qua ratione nostros debeamus odisse, dicens: *Qui diligit patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus* (Matth. x, 37). Non dixit indignos esse, qui parentes suos diligunt: sed eos indignos ait, qui plus parentes quam Christum diligunt. Si enim ideo deserimus parentibus amorem, quia nostræ generationis auctores sunt: quanto magis Christum amare debemus qui ipsorum est auctor parentum? Isti dederunt quod non potestatis est, sed ministerii sui: Christus donat salutem, qui parentum beneficia conservat.

21. Pulchre autem dixit: *Iniquos odio habui, legem autem tuam dilexi*; quia si legem amamus, odisse debemus adversarios legis, qui operibus suis præcepta **1164** legis impugnant. Græcus melius eos C et proprie nuncupavit dicens, *παράνομους: παράνομος* exlex vocatur, quia extra legem est. Hos ergo odit, qui in lege Christi est, quia legis mandata non servant. Non solum enim qui legem nescit, sed etiam ille qui non agit secundum legem, exors legis est; quia *Non auditores legis... sed factores legis justificabuntur* (Rom. II, 13). Redarguit me ipse David si aliter intelligam. Quomodo iniquos homines oderat, qui parricidam filium commendabat præliatoribus, ne eum aliquis occideret? Qui Saul regis mortem etiam vindicavit in eum, qui a se nuntiavit occisum?

22. Ergo non iniquos homines, sed iniquos sermones oderat. Denique: *Iniquos, dixit, odio habui*, non addidit, viros. Deinde cum dicat Jesus in Evangelio: *Diligite inimicos vestros* (Matth. v, 44), dicat Apostolus: *Benedicite eos qui persequuntur vos, et nolite maledicere* (Rom. XII, 14), quomodo excusaretur iste vir sub evangelica vivens disciplina, si iniquos homines odisset? Nisi intelligas quod iniquitatem odio habuit, non eos qui, etsi operarentur iniquitatem, possent tamen evangelica prædicatione

^a Edit. omnes, *detestabiliora inimici oscula... Itaque fratricidium*. Mss., *detestabiliora oscula... Itaque parricidium*. Optime, siquidem hic incesti Ammonis execranda oscula designantur. At paucis interjectis, mss. novem, *Denique parricidam luget, percussorem tamen revocat incesti*. Melius alii atque edit., *Denique licet parricidam, etc.* Sensus enim est Absalonem,

converti. Aut certe nisi ita accipiamus: quia sicut ille qui non honorat patrem, iniquus est, idem tamen secundum illud exosus patrem quod scriptum est: *Qui non odit patrem, aut matrem... aut fratres, aut sorores, aut animam suam, non potest meus esse discipulus* (Luc. XIV, 26), etiam laudabilis habetur: sic et iste iniquos odio habuit. Eodem modo et eos oderat, quo patrem prævaricantem, aut animam suam: præferens videlicet vitæ hujus suavitati gratiam Christi.

23. (Vers. 114.) Sequitur: *Adjutor, et susceptor meus es tu: et in verbum tuum spero*. Adjutor per Legem, susceptor per Evangelium. Quos Lege adjuvit, in carne suscepit; quia scriptum est: *Hic peccata nostra portat; et ideo in verbum ejus spero* (Esai. LIII, 4). Græcus tamen *ἐμπιστῶν* habet, quod est *suspensum*: quod de eo dicitur qui semper addit ad sperandum; et cum speraverit aliquid, iterum sperat, et spe proficit, extendens se semper ad superiora, ^b et ea quæ præterit obliviscens.

24. Pulchre autem ait: *In verbum tuum speravi*, hoc est, non in prophetas speravi, non in Legem: sed *in verbum tuum speravi*, hoc est, in adventum tuum; ut venias et suscipias peccatores, delicta condones, ovem lassam tuis in cruce humeris bonus pastor imponas. Si quis sperat in Christum, separare se debet a consortio perfidorum.

25. (Vers. 115.) Ideoque dicit: *Discedite a me, maligni, et scrutabor mandata Dei mei*. Cujus versiculi testimonio significatur, quia ubi malignitas est, ibi custodia mandatorum cælestium esse non possit; *In malevolam enim animam non intrat sapientia* (Sap. I, 4). Et alibi: *Quærent me mall, et non inventient* (Prov. I, 28). Simplicem mentem, purum ac desecatum animum diligit Christus, nec potest immaculatæ virtuti ullum cum maculosis ^c contubernium esse flagitiis. Odit, refugit, aspernatur contagia, qui dicit: *Discite a me quia mitis sum* (Matth. XI, 29). Malignos repellit, laborantes vocat. Dicit illis Jesus: *Discedite a me omnes* **1165** *qui operamini iniquitatem* (Matth. VII, 23); istis ait: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis* (Matth. XI, 28), non utique malignitate mentis, sed infirmitate carnis onerati: onerati, inquam, alieni hæreditate peccati. Laborantibus subvenio: fraudulentis prodesse non debeo, ne pluribus noceant. Hos pæna compe-scat: illos emendet gratia. Malitia enim fons peccati est: culpa infirmitatis est lapsus. Illi debeo subvenire, qui laborat: illum etiam odisse qui decipit. Malas igitur operationes repellit. Nam nisi ita accipias, videtur dicere: *Discedite a me*; quia mundus sum, quia purus sum. Hoc pharisæus dicebat, sed reprehensus a Christo est. Non ergo Propheta dicit:

quamvis fratrem parricidio sustulisset, tamen quia incestum necaverat, in aulam esse revocatum.

^b Nonnulli mss., *et ea quæ prætereunt, obliviscens*.

^c Edit. Am. Fra. et Rom. cum duobus omnino mss., *contubernium esse: flagitia odit, etc.* Gill. cum aliis, ut in textu.

Mundus sum, sed, *Cor mundum crea in me, Deus* A (Psal. I, 12).

26. (Vers. 116.) Ideoque relegato consortio malignorum, quasi qui ante permixtus illis suscipi non posset a Domino, dicit: *Suscipe me secundum eloquium tuum, et vivam: et non confundas me ab expectatione mea.* Si vivit qui in sinu est patriarchæ Abrahamæ, ut ille Lazarus pauper; quanto magis vivit qui suscipitur a Christo? Quomodo enim potest non in æternum vivere, quem sempiterna vita suscepit, quem totum tibi Christus assumpsit, qui totus Verbi est, cujus vita abscondita est in Christo Jesu? Sed et qui in sinu Abrahamæ sedet, susceptus a Christo est. Intolerandæ autem præsumptionis videretur dicere Deo, *Suscipe me*, nisi promissum ejus adjungeret, hoc est: Ut hoc auderemus, ipse B fecisti, tuo te chirographo convenimus, qui nostrum chirographum sustulisti. Nos fecimus chirographum mortis, tu scripsisti chirographum vitæ.

27. Ergo non confundas ab expectatione sua servulum tuum, quia in te spero; spes enim non confundit. Et si tribulamur, patientiam subministras, ut ferre possimus; ut quia te exspecto, non opprimar infirmitatibus, non succumbam tentationibus, non affligar procellis, in quibus est probanda patientia, ut probatio consequatur, quæ spem confirmat et roborat, quæ non confundit; hoc est: Frangimur frequenter laboribus, fatigamur: si spes desit, confundimur, et tota mente turbamur. Sed esto, sint aliqui duri ad labores, firmi ad injurias perferendas: si spem auferas, non potest perpetua esse C patientia. Ipsa patientia non probatur, si fides desit, cujus radix spes est. Quæ enim potest probatio esse, nisi pro Christi nomine vel incommoda, vel pericula universa sustineas? Ideo spes est sola quæ nostrum non confundit affectum. Ubi est spes, apostolicum illud: *Foris pugnæ, intus timores* (II Cor. vii, 5), nocere non possunt.

28. ^a Alia interpretatio habet: *Non erubescere facias.* Non erubescet qui sperat in Christum. Ideo qui bene sperat, dicit: *In te confido, non erubescam* (Psal. xxiv, 2). Et bene ait, *Confido*; robor enim spei nostræ, et quædam sperantis auctoritas confidentia est. Spera igitur semper, et nemo te ab expectatione confundit. Expectatio nostra vita æterna est. Expectatio nostra, regnum Dei, Angelorum D consortium, benedictiones sunt spirituales. 1166 Spera quotidie. Finem ista res non habet, nescit inducias. Spera etiam positus in adversis. Si quis dicat tibi aliqua forte necessitudinum amissione per-

A cusso: Quid tibi prodest justitia tua; tu tamen spera, non deficiat fides tua. Si quis dicat tibi: Quid tibi quotidiana profuere jejunia; quid castitas corporis, pudor mentis? Ecce sicut injustus et impius vulneratus es. Non deficiat fides tua. Nam etiamsi infirmus es, fidelis tamen sollicitus est pro te Christus. Dicit ad discipulos suos: *Date illis vos manducare* (Matth. xiv, 16), ne deficiant in via. ^b Habes apostolicum cibum, manduca illum, et non deficies. Illum ante manduca, ut postea venias ad cibum Christi, ad cibum corporis Domini, ad epulas Sacramenti, ad illud poculum quo fidelium inebriatur affectus; ut lætitiâ induat de remissione peccatorum, curas sæculi hujus, metum mortis, sollicitudinesque deponat. Hac ergo ebrietate corpus non titubat, sed resurgit: animus non confunditur, sed consecratur.

29. (Vers. 117.) Sequitur: *Adjuva me*, inquit, et salvus ero: et meditabor justificationes tuas semper Qui sperat, præsumit juvari: ubi autem adjumentum Dei, tibi certum salutis auxilium. Supra dixit: *Adjutor et susceptor meus es tu* (Sup. v. 112): hic iterum juvari petit, quasi dicat: *Sine cessatione me adjuva.* Non mihi satis est quod poposci, iterum peto ut salvus sim. Hic non magna, non vera est salus: tunc salvus ero, cum fuero in paradiso, tunc vivere cœpero inter electos tuos angelos, cum liqueos terræ hujus evasero.

30. Sed ne forte adjuti in necessitatibus, postea in prosperis positi negligamus, docet nos immemores beneficiorum cœlestium nequaquam esse debere, sed meditari justificationes Domini; ut et cum boni operis aliquid fecerimus, semper tamen ei nostra peccata fateamur; hæc enim est justificatio Domini. Denique pharisæi non justificaverunt Deum, qui baptizari baptismo poenitentiae noluerunt (Luc. vii, 30). ^c Ergo ille justificat, quem sudrum poenitentiae delictorum. Quem enim poenitet, constitetur, ut est illud: *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci; et justificeris in sermonibus tuis* (Psal. I, 6). Ideoque Publicanus magis justificatus exiit a templo (Luc. xviii, 14); quia Pharisæus se justificabat, suas justitias prædicando: Publicanus autem justificabatur Deum, iniquitates proprias confitendo. Ergo qui meditatatur justificationes Domini, semper humiliatur. Non hodie humiliatur, et cras exaltatur: sed semper humilis corde et mitis affecta est. Plus est autem semper, quam die ac nocte, vel tota die; hoc enim supra tempus est. Ergo vel inter angelos annumeratus dicas oportet justificationes Dei semper,

^a Mss. ferme ad unum: *Alia interpretatio: Non erubescet qui sperat in Christum.*

^b *Apostolicum cibum* vocat Ambrosius lectiones sacræ Scripturæ quas Eucharistiæ sumpcioni præmittendas monet. Ex his porro quæ subdit verbis: *infirmus es . . . metum mortis sollicitudinesque deponat. . . corpus non titubat, sed resurgit*; non invitati adducimur, ut sanctum Doctorem de Eucharistia tamquam viatico locutum fuisse suspicemur. Nec male forsitan in suspicionis confirmationem adduci

potest is, qui ab eo laudatur Evangelii locus, quem alios etiam PP. de viatico interpretatos constat. Sic enim Hieron. in Matth. cap. xv: *Non vult Jesus dimittere jejunos, ne deficiant in via. Periclitatur ergo qui sine cœlesti pane ad optatam mansionem pervenire festinat*, etc.

^c Omnes edit., *Ergo ille justificatur.* Omnes mss., *Ergo ille justificat.* Commode, si mento suppleveris vocem, *Deum*, quæ superiori periodo exprimitur.

et illam quam adeptus es gloriam, non tuis meritis arroges, sed divinæ miserationi semper ascribas; ne tibi dicatur: *Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis* (II Cor. iv, 7)? Omnis enim creatura quæcumque bona habet, accepit a Christo, qui totius est auctor creaturæ.

167 31. (Vers. 118.) *Sprevisti*, inquit, *omnes qui discedunt a justificationibus tuis; quia iniqua cogitatio eorum*. Omnis superbus immundus est in conspectu Domini; quia non potest per superbiam suam mundare peccata, qui arroganti spiritu coæcervat errorem. Ideoque spernitur atque despicitur, quia despectui habet divina mandata. Bene autem celestis servatur prærogativa clementiæ; quia nullum repellit, sed quicumque noluerint peccata propria confiteri, ipsi discedunt a Domino Deo nostro. Denique ille discessit, qui peregre profectus, omne quod acceperat a patre, fidei et gratiæ patrimonium dissipavit. Et quia eum discessisse pœnituit, postea est regressus ad patrem, quem reliquerat cum peccatum proprium nollet confiteri. Non ergo intervallo locorum Deus relinquitur, sed pravitate morum, et deformitate gestorum. Discedit a Domino, qui se elongat ab eo, quemadmodum audita præsentia Dei, Adam latere cupiebat. Sed discedens a Domino salutem habere non poterat; quoniam scriptum est: *Ecce qui clongant se abs te, peribunt* (Psal. xxvii, 72). Unusquisque igitur suis studiis sese aut jungit, aut separat. Denique quam plerosque nec locorum intervalla secernant, vel finitima et vicina connectant, indicio est quia sunt plerique in corpore siti, qui peregrinantur a corpore, et adjuvat Deo; ut ille qui dicenti Deo: *Quem mittam?* respondit: *Ecce ego, mitte me* (Esai. vi, 8). Audet et Paulus adesse Deo, quia nihil in se præter carnis materiam videbat esse corporeum. Exivit et Cain a facie Dei, postquam, commisso parricidio, gerendam peccatorum suorum pœnitentiam non putavit.

32. ^a Recte autem ait: *Ad nihilum deduxisti prævaricatores*. Non peccatores dixit, sed prævaricatores. Nam quæ nobis spes foret, quando omnes sub peccato sumus? Etiam illud pulchre: *Omnes ad nihilum deduxisti prævaricatores*. Sive ille dives sit, nihil illi divitiæ suæ prosunt: sive honoratus, nihil dignitas: sive potens, nihil potentia. Sed aliud est prævaricatoreme esse discedentem a justificationibus Dei: aliud prævaricatoreme esse terræ. Illud gravius, hoc levius.

33. (Vers. 119.) Ideoque ^b subjecta ne te turbent, vide; nam subjecit his: *Prævaricatores æstimavi omnes peccatores terræ: propterea dilexi testimonia tua semper*. Recte prævaricator dicitur, qui discedit a Domino. Denique græce a discedendo apostata no-

^a Rom. edit. sola; *Recte autem ait: Sprevisti omnes qui discedunt a justificationibus tuis: vel ut alii: Ad nihilum, etc.*

^b Eadem edit. Rom., *superiora ne turbent, vide quid, etc.* Vet. autem, ac mss. ut in textu, nisi quod in edit. et aliquot mss. *te*, omittitur, nec non

minatur. Unde et ille: *Vinum et mulieres faciunt*, inquit, *apostatare* (Eccli. xix, 2). Cavenda ergo incentiva et lenocinia delictorum, ne in scelus vergant. Prævaricator autem latine et transgressor vocatur; eo quod a lege Domini transeat ad errorem, et transgrediatur mandata cœlestia, cui dictum est ut adhæreat Domino Deo suo (Dant. x, 20). Adhæreto igitur individuo semper affectu; ne te ab eo vis ulla possit evellere. Si quid rarum, si quid intermissum adversarius viderit, statim se immittit in pectus et cor tuum; ut te laqueo teneat suæ fraudis, et hostilis vinculo potestatis innexus, a devotione retraharis. Sed non solus ille prævaricator est, qui postulabita Ecclesia, ad cultus transgreditur idolorum: sed **168** etiam quicumque Legis mandata non servat. **B** ergo peccator, prævaricator. Unde illud: *Omnis prævaricatio . . . justam accipit remunerationem* (Hebr. ii, 2). Nomen commune, sed diversa merita delictorum; et pretia ergo diversa culparum.

34. Quid sibi vult quod ait: *Peccatores terræ*. Sunt ergo et cœli peccatores, sicut ille qui ait: *Pater, peccavi in cœlum, et coram te* (Luc. xv, 21). Sunt qui dicant quia is qui cœlestia non servat oracula, prævaricator est cœli. ^c Sed sive hoc, sive quia minuit gratiam quam accepit e cœlo, quam Spiritus sanctus infudit: sive quia avis cœli factus, non debes in terram redire de cœlo. In cœlum ergo peccas, si cœli incolam cœlum relinquis. Diversitas igitur est eorum. Alii peccatores cœli, alii peccatores terræ sunt.

35. *In matutinis*, inquit, *interferebam omnes peccatores terræ* (Psal. c, 8). Quomodo unus omnes interficere poterat peccatores terræ? Sed si consideres justam, cui nox præcessit, dies appropinquavit; potes videre quomodo ex oriente tibi sole justitiæ, de luce vigilans interficias fomenta omnia delictorum. Utinam mihi aspiret hæc gratia, ut gladio spiritali, qui est verbum Dei, ab Ecclesia Domini incentiva universa possim abolere vitiorum, et terrena auferre delicta, quibus in fovæam quamdam lubrici precipitatur erroris, ut de civitate Dei expellatur iniquitatis operator. Civitas Dei Ecclesia est: Ecclesia corpus est Christi. Peccat in cœlum, qui celestis civitatis jura contaminat, et immaculati corporis violat sanctitatem suorum colluvione vitiorum.

36. Et vide ne forte sint qui cœli et terræ peccatores sint. Nam utique Adam cum in paradiso esset, celestis erat: post lapsum autem terrenus est factus, et de paradiso expulsus est et ejectus. Unde et Apostolus ait: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo celestis* (I Cor. xv, 47). Abjiciatur ergo a nobis imago terreni, suscipiatur imago celestis, non fuco expressa, non ceris, non coloribus adumbrata, sed moribus, in qua Christus se agnoscat.

quid, pro nam, exhibetur.

^c Edit. omnes; *Sed sive hoc, sive illud sit, e diverso unum significamus peccatores, alterum prævaricatoreme, quia, etc.* Verum quam recessimus laciniam, ea in omnibus mss. desiderantur.

37. (Vers. 120.) *Confige clavis a timore tuo carnes meas; a iudiciis enim tuis timui.* Qui diligit Domini testimonia, configit clavis carnes suas, sciens quia vetus homo suus cum Christo confixus cruci luxuriam destruat carnis; ne cupiditates ejus indomito fervore lasciviant, ne radix avaritiæ a serpentibus se fundat radicibus. Confige ergo clavis, et destrue fomenta peccati: moriatur in carne tua omnis illecebra delictorum: libertatem vagandi cupiditas voluptatum cruci affixa non habeat. Est quidam clavus spiritalis, qui patibulo crucis Dominicæ affligit has carnes. Et fortasse sint carnes quædam animæ, sicut corpus est animæ. Carnes animæ sunt carnales cogitationes. Configat has carnes timor Domini et iudiciorum ejus, et servituti redigat. Quod si carnes istæ rejiciunt clavos divini timoris, haud dubie dicitur: *Non permanebit spiritus meus in his hominibus; quoniam carnes sunt* (Gen. vi, 3). Nisi igitur affligantur cruci hæ carnes, et **1169** configantur clavis a timore Dei nostri, non permanebit in his spiritus Dei.

38. Sicut sunt aculei timoris, quibus compungimur: ita sunt clavi timoris, quibus configimur. Qui compungitur, excitatur: qui configitur, mortificatur; ut peccato deficiat, Deo vivat. Ut sciamus autem clavos spiritales esse, etiam stimuli spiritales sunt, de quibus scriptum est: *Durum tibi est adversus stimulum calcitrare* (Act. ix, 5). Hoc stimulo Paulus stimulatus surrexit e terra, et se levavit, ut conversaretur in cælo. Confixus est clavis apostolus Thomas, ut diceret: *Nisi videro in manibus ejus fixuras clavorum, et mittam digitum meum in locum clavorum* (Joan. xx, 25). Clavi erant bonæ cupiditatis: clavi erant etsi non perfectæ fidei, tamen fidei incrementa quærentis.

39. His configitur clavis, qui Christo commoritur, ut cum Christo resurgat. His configitur clavis, qui mortificationem Domini Jesu in corpore suo portat. His clavis configitur, qui meretur audire, dicente Jesu: *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in brachium tuum; quia valida est ut mors charitas, durus sicut inferi zelus* (Cant. viii, 6). Infige ergo pectori tuo et cordi tuo hoc signaculum crucifixi, infige et brachio tuo: ut opera tua peccato mortua sint. Nihil in his criminis reviviscat, nihil erroris resurgat. Fortasse hanc imaginem clavi non solum timoris, sed etiam charitatis affligunt; quia valida est ut mors charitas, durus sicut inferi zelus. Non te ergo offendat duritia clavorum, quia est duritia charitatis: nec validus clavorum rigor, quia valida est etiam charitas sicut mors. Charitas enim culpam et omnia peccata mortificat: charitas sicut mortis ictus interimit. Denique morimur flagitiis atque peccato, dum Domini mandata diligimus. Charitas est Deus, charitas Dei verbum est, quod est

A validum, et acutius omni gladio acutissimo, usque ad divisionem quidem animæ, ac spiritus, artusque, et intima penetrans medullarum. Est durus ergo zelus charitatis, qui non cedat inferis; cum pro Dei zelo unusquisque nec suis parcat. His clavis charitatis configatur anima nostra et caro nostra, ut et ipsa dicat: *Quia vulnerata charitate ego sum* (Cant. v, 8). Habet ergo clavum suum charitas: habet gladium suum, quo anima vulneratur. Felix qui hoc gladio meruerit vulnerari. Hæc sunt vulnera quæ oculis præferuntur: *Utiliora vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici* (Prov. xxvii, 6).

40. His nos vulneribus offeramus, quibus quicumque mortuus fuerit, mortem gustare non poterit. Talis enim eorum mors, qui Dominum sequebantur, b de quibus dictum est: *Sunt aliqui de istis astantibus qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo* (Matth. xvi, 28). Merito Petrus non timebat hanc mortem; non timebat enim qui dicebat, quia etsi oporteret cum pro Christo mori, non eum relinqueret aut negaret (Matth. xxvi, 35). Tollamus ergo crucem Domini, quæ configat carnes nostras, peccatum destruat. Est timor qui configit carnes: *Nisi quis tulerit crucem suam, et secutus me fuerit, non est me dignus* (Matth. x, 38). Ille enim dignus qui habet Christi timorem; ut crucifigat **1170** carnale peccatum. Hunc timorem sequitur charitas, quæ consequuta cum Christo non divellatur a Christo, moriatur in Christo, atumuletur Christo, resurgat cum Christo.

SERMO DECIMUS SEXTUS.

Y. Ain.

1. Incipit littera decima sexta Ain, cujus interpretatio est, *Oculus*, sive *fontis*. c *Oculus* utitur videndi munere: sed sæpe videmus ea quæ complacent, et sæpe quæ displicent: nec in eo oculi est vel culpa vel probitas pro eorum qualitate quæ viderit; oculi est enim officium nuntiare quod viderit. Est sane vel offensa vel gratia, si aut delectetur suavis, aut offendatur adversis. Ideo frequenter oculus suppliciorum dicitur, oculus tentationis, oculus hœdi, oculus vitulæ, oculus generationis, aut *fontis* generationis.

2. Legimus in Evangelio quia baptizabat Joannes D in Ennon (Joan. iii, 23). Ennon oculum suppliciorum interpretati sunt. Itaque nemo venit ad baptismum, nisi qui desiderat sibi propria peccata dimitti, quorum supplicia corde provide perhorrescat. Itaque licet oculus suppliciorum dicatur, prævidentis est tamen supplicia, non sustinentis: licet baptismum pœnitentiæ habeat aliquam de suppliciorum susceptione tolerantiam. Oculi est ut intuendi officio fungatur: tuum est cavere quod videris.

a Octo mss., *serpentinis se fundat radicibus*. Totidem alii, et cunctæ edit. nobis congruunt.

b Petrus scilicet, Jacobus et Joannes, qui Christi Transfigurationi interfuere, ut plenius explicatur

infra in Luc. ix, 27.

c Sic omnes mss. Contra vero edit., *Oculo vitæ videndi munere*.

3. Denique et oculus tentationis dicitur; quia per oculum sæpe tentamur. Oculus meretricis laqueus amatoris. Sed oculus nihil delinquit; ideoque Salvatoris sententia plena justitiæ est, dicentis: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam adulteravit eam in corde suo* (Matth. v, 28). Non dixit: *Qui viderit mulierem, sed ad concupiscendum viderit.* Oculum absolvit, mentem ligavit. Nec dixit: *Adulteravit eam in oculo, sed in corde.* In oculo visus est, in corde peccatum.

4. Oculus hædi qui ad sinistram est; quod ea quæ dextra sunt, peccator videre non possit. Sanctus autem dicit: *Providebam Dominum in conspectu meo semper; quoniam a dextris est mihi, ne commovear* (Psal. xv, 8). Et Petro sancto apostolo, cum tota nocte nihil cepisset, ut legimus in Evangelio, a Salvatore dictum est: *Mitte in dexteram partem navigii retia* (Joan. xxi, 6). Itaque fretus imperatis cœlestibus, misit retia, et plurimum piscium congregavit. In sinistra nox erat: in dextera divini sermonis claritudo fulgebat diurna.

5. Est et oculus vitulæ: quod æque ad peccatores refertur; quia sicut jugi loro vitulæ attrahunt iniquitates, non dirumpentes neque abscondentes proprium, sed longo trahentes fune peccatum. Indomita enim vitula sero mansuescit, et trahit lora, non suscipit; quia impatiens est tenendi: et quo diutius traxerit, eo amplius impeditur.

6. Oculus quoque generationis, aut fons generationis dicitur; quia ex oculorum conspectu aut bona, aut adversa generantur. Vidisti mulieris pulchritudinem, laudasti artificis opus, venustatem naturæ: generatio fidei, devotionis est partus. Contentus fuisti formæ decore, non census ambitione, sumpsisti in uxorem, genuit filios liberalioris gratiæ: oculus tibi fuit generatio prosperorum. Contemplatus es sacram puellam, pressit oculos tuos augustæ reverentia castitatis: prædicasti Dominum Jesum, qui senilem dedisset in adolescentula ætate gravitatem, immaculatamque vitam inter infirmas tam lubricæ hujus carnis illecebras humanis infudisset affectibus: fons bonorum est. Vidisti possessiones pupillorum, non ad invadendum, sed ad tuendum: et paternis ingemuisti visceribus, si quid advertisti de minoris commodis esse neglectum: repulisti eum qui fines ejus volebat invadere: judicasti pupillum: oculus tuus fons tibi fuit et origo justitiæ. Judicasti viduam (sicut enim mala drachma, non drachma: sic malum iudicium, non utique iudicium), judicasti ergo sicut justus et bonus iudex: vidisti usurpatorem improbum, qui maritali auxilio destitutam, suam prædam putaret: iniquitatem non passus es: tulisti indefensæ opem, quo adjuncta præsidio, inoffensa opera castitatis exercuit, nec

A auxilium quærere maritali compulsus est; dicit tibi Dominus: *Venite, disputemus* (Esaïæ 1, 18). Quia judicasti viduam, oculus tuus fons gratiæ tibi factus est. Vidisti nudum corpus inopis jacere defuncti, non præteristi, ut ille qui exponitur in Evangelio (Luc. x, 31 et 32), sacerdos atque levita: sed continuo miseratus, sepulturæ solatiis tradidisti: generavit tibi oculus materiam redemptionis.

7. Contra si aspiciens agrum pupilli vineis con-situm, lætum segetibus, nemoribus umbrosis, aut fluviis decurrentibus, aut fontibus scaturientibus, aut riparum herbosis amœnum thoris, et avaritiæ faciibus accensus transtulisti patrum limites, atque in possessionem indefensam improbus irruisti: oculus tuus tibi mortis perpetuæ acerba generavit. Vicinæ viduæ jura temerasti: coegisti eam quæ aut dolorem suum, aut pudorem secretis clausa parietibus fovere deberet, prosilire in publicum, inverecundius quam injustius litigare: oculus tuus partus iniquitatis est factus. Vidisti inopem superbo oculo, et insatiabili corde: despexisti precem pauperis: et quem misereri debueras, cum fastidio præteristi: oculus tuus fons tibi fuit et origo peccati.

8. Ideoque oculi tui non lupi oculi sint, et insidiantis ad prædam, sed sicut Sponsæ dicitur: *Oculi tui stagna in Esebon, in portis filiarum multorum: nares tuæ sicut turris Libani* (Cant. vii, 4). Stagna in Esebon quid est, nisi in cogitationibus rationabilibus abundantia, quæ est in portis Ecclesiæ, cui merito defertur multitudo doctrinæ? Filia enim multorum, plurimarum doctrinarum posteritas effecta est, cujus nares odor est sacrificiorum floribus omnibus præstans. Quid enim Christi odore sublimius, qui abolebat thuris flagrantiam? Oculus ergo iste provideat quæ futura sunt: et si adversa imminere præviderit, fletu lacrymisque emollire ac mitigare non desinat.

9. Ideo Hieremias in captivitate gentis Judææ positus, futuram prævidens perpetuæ captivitatis ærumnam, quam perfidiæ pretio Judæorum populus habebat exsolvere, dicebat in Threnis sub hac eadem littera: *In hoc ego fleo, oculi mei caligaverunt a fletu; quia elongavit a me qui me consolabatur* (Thren. i, 15 et 16). Non igitur abductum se esse de terris suis dolebat, sed a Christo populum relinquendum, consolationemque futuræ vitæ cernebat amissam. Hæc est vere dolenda captivitas, quæ æternæ spe libertate privata videbatur. Alio quoque loco sub hac eadem littera repetitur in Threnis, dicens: *Dominus quæ cogitavit, consummarit, verbum suum quod mandavit a diebus antiquis. Destruxit, et non pepercit, et lætificavit super te inimicum, et exaltavit cornu tribulantis te* (Thren. ii, 17). Nonne evidenter futurum iudicium Christi annuntiatur, sicut in psalmo quoque

* Mss., claritudo diuturna, quæ lectio defendi potest, si diuturna, pro constanti ac perenni usurpetur: hic tamen præstare videntur editiones, ut cum priori membro fiat antithesis.

^b Scripti codiceb magnò numero, non accensus

ambitione. Melius alii, ac edit., Non census ambitione. Est enim hoc loco census, proventus quem quisque annuatim e possessionibus percipit.

^c Magna pars mss., sicut Sponso dicitur.

presenti declarari certum est. Oculis ergo praevidet quae ventura sunt, et ea aut profusione lacrymarum, aut erroris correctione detorqueat. Denique Hieremias flebat; quia malam causam impiæ plebis susceperat, quæ perfidiæ pertinacia proprium negabat auctorem.

10. (Vers. 121.) David autem prophético spiritu iudicium praevidens Christi, in quo nemo innocens periclitabitur; nemo sceleratus eludet, bona fretus conscientia dicit: *Feci iudicium et justitiam: ne tradas me nocentibus me.* Non quasi gloriosus ac insolens se ipse laudat, cum utique peritus legis, alterius magis quam propria ore quumquemque laudandum esse non ignoraret. Non, inquam, ^a prædicatorum jactantia est hic ulla virtutum, sed vitæ innocentis assertio jure præsumpta; ne dignus æstimeretur qui propter gravia peccata a Domino relinqueretur, et nocentium potestati traderetur. Defensio est igitur, non arrogantia, quando non excellentia aliqua honoris assumitur, sed formidabilis ærumna propulsatur. Denique Petrus hoc genere defensionis utitur dicens: *Ecce nos reliquimus omnia et secuti sumus te: quid ergo erit nobis (Matth. xix, 27)?* In qua si dicti arrogantis decolor aliquis nævus visisset, non tantam gratiæ de Domini Salvatoris sententia retulisset (*Ibid.* 28); ut non solum minime subeunda ipse iudicio, sed etiam iudicaturus de aliorum meritis ipse nuntiaretur. Neque enim in iudicio, si quis innocentiae suæ tuendæ gratia, quid fecisset aperiret, ad jactantiam potius quam ad defensionem causæ dictum æstimeretur. Aliud est dignum se præmio dicere, aliud indignum injuria.

11. Et tamen ille ipse philosophiæ summus, ut aiunt, magister, cum accusaretur, interrogatus quæ tandem pœna se dignum putaret, respondisse fertur, ^b ut in Prytæo publico quotidie convivio susciperetur. Ille honorem usurpavit, ^c hic præcavit ærumnam: ille gloriam arrogavit, hic humilitatem servavit. Nam quæ major esse **1173** humilitas potest, quam ut conscia sibi iudicii et justitiæ reservatæ, tradi potestati diaboli vereretur? Hominem se esse cognovit, impar sibi bellum adversam spiritualia nequitiae in coelestibus; raptum novit Enoch esse, ne malitia mutaret cor ejus: Noe inebriatum, Lot incestatum, sacerdotem primum ipsum Aaron cum Maria sorore tentatum, lepræ maculis aspersam Mariam primum, post, absolutam: Moysen pene inter necatum, nisi circumcissione filii et ejusmodi sanguinis fusionis Saphora mulier ejus omne ab eo periculum depulisset. His igitur commoñitus exem-

^a Edit. omnes, *prædicatoris jactantia est hic ulla virtutum.* Mss. complures; *prædictarum jactantia*, etc. Melius tamen alij quinque, ut in contextu.

^b Mss. aliquot, *ut in pradio publico.* Alii, atque edit., *ut in Prytæo.* Puchre id quidem; erat enim Prytæus locus Athenis, ubi sumptu publico de Rep. benemeriti, ac publicorum certaminum victores alebantur. Hoc autem responsum apud Platonem in apologia Socratis ita legere est: *si οὐδ' αὖτ' με κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ἀξίας τιμᾶσαι, τοῦτον τιμᾶμαι τῆς ἐν Πρυτανίῳ σιτήσεως.* Adisis etiam Cicer. lib. 1 de Orat.

plis nequaquam se fortitudini suæ credit: sed casu humilius divinum sibi precando adoescit auxilium, potens ne tradatur nocentibus.

12. Scit enim auctorem esse principem mundi omalum delictorum. Ipse individuos proximorum irarum stimulis excitates sciendit affectus: ipse flammam accendit libidinis: ipse adolebæ avaritiæ cupiditate; ut quo plus rapuerimus, amplius requiramus: ipse suggerit et ministrat fomenta luxuriæ: ipse odia exasperat, et immodicæ atque ambitionis inflammat. Quod vitium blandam in exordia, ærum in processu, nec fratrorum germanitatis potuit contemplatione revocari. Dum dolet sibi gratiæ cœlestis ambitor fratrem esse prælatum, de sacrificio processit ad parricidium. Auctorem igitur incontinentiæ diabolum esse Apostolus docet: *Ne tentet vos propria incontinentiam vestram (1 Cor. vii, 5).* Incontorem quoque avaritiæ ipsum esse legimus, dicente Paulo: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli (1 Tim. vi, 9).* Et alibi: *Mortificæ ergo membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam, quæ est idololatria (Coloss. iii, 5).* In his enim diaboli voluntatem facimus, et exsequimur potestatem, qui per carnis scitius desideria incontinentium suæ fraudis operatur.

13. Quemcumque ergo in vitiorum suarum possessione repererit, tamquam obnoxium suo juri vindicat. Adulterium quis facit, luxuriam exercet, aliena diripit; portio diaboli est; pudicus autem, et continens, et misericors, Christi portio est. Christi ergo servum sibi non potest vindicare, nisi forte illapsus in vitia deprehenderit: nec tunc quidem vindicat, sed tamquam suum sibi tradi postulat. Ideo ergo dicit David: *Feci iudicium et justitiam,* non ut arroget, sed excuset; ne quasi peccator deseratur a Christo. Exemplo sit nobis apostolica lectio quam ob rem unusquisque tradatur. Illum enim qui uxorem patris habuit, quia sic operatus est, ^d tradidi satanæ, dicit Apostolus (1 Cor. v, 4 et 5): non ergo esset traditus, nisi opera fecisset diaboli. Unde non immerito recusat propheta nocentibus tradi, qui allegat non diaboli opera se fecisse, sed Christi; Christus enim dicit: *Judicate pupillo, et justifyate viduam (Esai. i, 17).* Hoc est ergo: *Feci iudicium et justitiam,* in iudicio non contempsi pauperem, non oppressi viduam, personam divitis non recepi, in omnibus operibus justitiam reservavi.

14. Iudicii finis justitia est. In altero veritatis custodia, in altero fructus est æquitatis: utraque

^c Edit. Am. *ærumnam precatus est.* Era. et alii emendarunt... *deprecatus est.* Non male, si vel unus e mas. aspularetur. Sic etiam infra sermone 17, num. 22, edit. habent, *Quam jure precatus est,* ubi mss. *Quam jure præcavit.* Quod utroque loco concinne dici nemo non videat.

^d Omnes edit. *tradidit satanæ Apostolus.* Mss. non pauci... *ut dicit Apostolus.* Alii partim, *tradi satanæ dicit Apostolus:* partim, *tradidi,* etc. quorum lectio nem hic arbitramur anteponendam.

1174 tamen non privata virtus, sed publica. Nam A immaculatum corpus a virili permixtione servare, et palmam castimonie limoso in corpore usque ad Angelorum conversationem custodia integritatis evehere, utilitas privata, laus publica est: Frugis esse ac modestum, et sobria parcitatis tenere mensuram probatur a pluribus, sed sibi soli proficit. Fortitudo in praeliis eminet, in otio friget: cujus opus in tempore necessarium, in voto adversum; malunt enim homines non pugnare, quam vincere. Sola justitia est quae omnibus temporibus, aliis potius nata quam sibi, quotidiano usu, et fructu publico, suo damno alienas custodit utilitates: quae nihil habeat utilitatis, et plurimum laudis. Haec igitur Propheta praetendit ad sui meriti commendationem, dicens: *Feci iudicium et justitiam: ne tradas me nocentibus me.* Ubi justitia, ibi misericordia. Misericordia a peccato liberat. Quomodo ergo peccatoribus trador? Simile illud in Cantico: *Exi tunica meam, quomodo induam eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos (Cant. v, 3 et 4)? Exi tunicam peccatoris, velamenque terreni: cur quasi peccator atque terrenus adjudicor? Lavi pedes meos, ne qua delicti soris posset adhærere vestigio: cur das in me delinquentibus potestatem?*

15. (Vers. 122.) Sequitur: *Suscipe servum tuum in bono: non calumniatur me superbi.* Quasi iudicii et justitiae conscius, auctoritate prophetica progreditur; ut servum Domini se dicere non reformidet: servus enim Domini nihil debet alienis. Pretiosa haec est servitus, quae virtutum constat expensis. Cur C autem timet nocentibus tradi, aperit evidenter; quia calumniatores sunt, qui oderint veritatem: impugnant innocentiam, quia superbi sunt. Qualis enim adversum servulum Dei potest superbus esse, qui adversus Deum se exaltat, et dicit: *In caelum ascendam: super sidera caeli ponam sedem meam: sedeo in monte excelso, super montes altos qui sunt ab Aquilone: ascendam super nubes, et ero similis Altissimo (Esai. xiv, 13 et 14)?* Quid igitur mirum, si gravare homines possit, qui pervicaci spiritu nec Deo cedit? Quomodo mensuram veritatis, et fidem in hominem reservabit, qui sacrilego, impudentique mendacio omnipotenti se Domino adaequandum esse promittit? Quomodo calumniatur singulis, qui totam D irruit terram, concussit reges, posuit universum orbem desertum, et civitates destruxit: eos qui in abductione erant, non solvit?

16. Caveamus ergo ne muros animae nostrae destruat, ne propugnacula nostrae mentis diruat, ne super sidera thronum suum ponat. Papat super sidera, quando electum decipit, quando justum circumvenit, cujus opera lucent sicut stellae in caelo. Nonne et Judas proditor inter ceteros audiebat: *Vos estis lux hujus mundi (Matth. v, 14)?* Nonne diabolus lumen ejus extinxit? Quin etiam quos non

patuerit circumvenire, calumniatur, invidens regni caelestis gloriam; ut quas illocebris suis a Christo non potuit separare, eos calumniis suis debiti honoris fructu fraudare conetur. Fugiamus ergo malos calumniatores, qui peccatum operantur in nobis, et ipsi nobis calumniae infestissima **1175** accusatione componunt, id quod ipsi fecerint arguentes. Ecce manus Domini parata est, quae te fugientem ab adversariis tueatur ac protegat. Pharaon te in patribus tenebat superbus, immittis: fugisti ab eo, suscepit te manus Domini, et de periculis liberavit. Non dimissit te Pharaon, nisi tu ad Dominum confugisses. Dicebat Pharaon: *Domini non scio, et Israel non dimittis (Exod. v, 2).* Vides quam superbus? Merito ergo susceptus in bono est, qui malum fugit. Non B patitur ergo Deus in malo nos esse: suscipit in bono; nec patitur suos calumniis subjacere.

17. (Vers. 123.) *Oculi mei defecerunt in salutare tuum, et in eloquium justitiae tuae.* Qui sint isti oculi considera, qui in Christum deficiunt, dum ejus praestolantur adventum, animae videlicet oculi non corporis, tota fidei intentione defixi; in eo enim quem diligimus, totis oculis occupamur, nec quidquam aliud videre delectat. Non potest hoc dicere nisi qui a mundanis sollicitudinibus et saecularibus voluptatibus intentionem omnem suae mentis avertit. Nam quomodo hoc dicit, qui theatralibus ludibriis occupatur? Sed ille hoc dicit, qui supra dixit: *Averte oculos meos, ne videam vanitatem (Serm. v, n. 37).* Qui autem sunt oculi qui deficiunt in eloquium Dei, nisi oculi interioris hominis, obtutusque animae, qui tenduntur ut videant Dei verbum, et nimia intentione et expectatione deficiunt in salutem Dei, defectum sui patientes, ut assumant quod verbi est?

18. Et quia eloquium Dei plerisque movere potest, ideo addidit: *Eloquium justitiae; ut movere non debeat, Movere autem poterat, quia scriptum est: Major serviet minori (Gen. xxv, 25).* Nam nisi ad mysterium accipias, naturae injuria est. Et, *Dedi vobis praecepta non bona (Ezech. xx, 25).* Ergo Deus mala dat praecepta. Et, *Ego Dominus creans nihil (Esai. xlv, 7).* Sed et de praeceptis sic solvit; quia infirmis non dare debuit perfecta praecepta, quae sustinere non possent. Quando audiret Judaeus: *Dimitte avaritiam tuam... et sequere me (Matth. xix, 21)?* Quando audiret Judaeus: *Qui non tulit crucem suam, et secutus me fuerit, non est me dignus (Matth. x, 38)?* Sed haec perfectiora praecepta Evangelio reservata sunt. Et mala non creavit Deus, sed haec quae videntur nobis austera, verbera, mors et hujusmodi alia quae propter emendationem praescripta sunt noxiorum; justis enim non est lex posita, sed injustis. Nam si noxii nihil timerent, innocentes semper timerent.

19. Qui sunt igitur isti oculi qui deficiunt in salutem Dei? Diximus oculum suppliciorum esse, qui

^a Omnes edit., *Quomodo non calumniatur singulos; omnes mss., Quomodo calumniatur singulis? Non*

male, si per ironiam dictum accipiatur.

prævidens futura supplicia peccatorum, gerendam annuntiet pœnitentiam. Demonstravit hunc oculum Baptista Joannes dicens : *Generatio viperarum, quis ostendit vobis fugere ab ira ventura? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ* (Luc. III, 7 et 8). Ad baptismum enim Joannis veniebat, qui habebat oculum suppliciorum : ad Christi autem baptismum venit, qui videt gratiam. Hic enim oculus est quem Dominicæ passionis umbra tuetur et protegit. Aliud ergo Ennon, aliud Ain. In Ennon baptizatur conscius gravium delictorum : qui autem purum oculum habet, gratiam suscipit spiritalem. Et imperfectæ fortasse animæ oculus suppliciorum est : **1176** perfectæ autem oculus gratiarum est purior atque sincerior, qui significatur hac littera, ad quam justis forma dirigitur; quia imperfecta peccati tantummodo iudicium declinare desiderat, perfecta vero meritum regni cœlestis acquirere. Præsumimus tamen quod utrumque oculum una anima habeat, et oculum suppliciorum, et oculum gratiæ: lævum oculum suppliciorum, dexterum gratiæ; quia non a primo homines possunt esse perfecti, sed per processum virtutis ascendunt. Ante igitur unaqueque anima quasi ad baptismum Joannis venit; ut præmittat pœnitentiam delictorum : et in processu paulatim ubi peccata sua deflexerit, spiritali abluta baptismate, Christi accipit sacramentum. Unde videtur et in Canticis Canticorum Ecclesia prædicari, cui dicitur : *Cor nostrum cepisti, soror mea Sponsa, cor nostrum cepisti uno ab oculis tuis* (Cant. IV, 9); ut iste oculus gratiæ sit, qui Christi sibi plenioris acquisiverit charitatem.

20. Plerique tamen hoc loco accipiunt duos oculos Ecclesiæ : unum qui mystica videat, alterum qui moralia; eo quod sancta Ecclesia non solum moralium teneat disciplinam, sed etiam cœlestis doceat secreta mysterii. Unde dictum est de ea : *Oculi tui sicut columbæ, extra taciturnitatem tuam* (Ibid., 4), quod et spiritaliter videat, et noverit tempus tacendi esse, et tempus loquendi; ut in tempore sermonem suum proferat, ne importunitate loquendi peccatum possit incurere.

21. Habet ergo oculos columbæ ad similitudinem Christi; quia et de ipso lectum est : *Oculi tui sicut columbæ super abundantiam aquarum lotæ in lacte, sedentis super plenitudinem* (Cant. V, 12). Baptizat in lacte Dominus, id est, in sinceritate. Et isti sunt qui vere baptizantur in lacte, qui sine dolo credunt, et puram fidem deferunt, ut immaculatam induant gratiam. Ideo candida Sponsa ascendit ad Christum; quia in lacte baptizata est. Ideo mirantur eam Virtutes et Potestates, dicentes : *Quæ est hæc quæ ascendit dealbata* (Cant. VIII, 7)? Ante paululum dicebat, *Nigra sum* (Cant. I, 4) : nunc dealbata cernitur, et ascendit ad cœlum, et innixa Dei Verbo, alta jam penetrat. Nec immerito illic aquarum

^a Ita mss. quatuordecim. Editio Rom. sola, *Et ideo qui baptizat in aqua*. Aliæ edit. et duo mss. utraque ommissa lectione, voci *plenitudinem* subjungunt :

abundantia, ubi Christus; ut mens humana repleri cupiat. Has sicut aquas cervus, quas cum biberit, sitire non possit. Has aquas sitivit Propheta, cum dixit : *Sitivit in te anima mea* (Psal. XLI, 3). Sedet ergo Christus super abundantiam aquarum, et super plenitudinem. ^a Et ideo qui baptizatur in lacte, dicit : *Et nos omnes de plenitudine ejus accepimus* (Joan. I, 16). Unde et oculus suppliciorum non alienus est ab Ecclesia; quia etsi baptizabat Joannes in Ennon, baptizabat juxta Salim, ubi erat aquarum abundantia, duodecim fontes, et septuaginta Palmarum arbores (Joan. III, 25).

22. Hos fontes habet Ecclesia, hoc est, in veteri Testamento duodecim patriarchas, et in novo duodecim apostolos. Ideoque dictum est : *In Ecclesiam benedicamus Dominum Deum de fontibus Israel* (Psal. LXVII, 27). His fontibus ante perfunditur quicumque Christi mysteria sacrosancta consequitur; isti enim fontes ex æterno fonte manantes, toto orbe fluxerunt. Ubi isti fontes, ibi ascensio animarum. **1177** Denique Salim interpretati sunt, *Ipsam ascendentes*. Ille enim vere ascendit, qui propria peccata deponit. Hoc igitur verbo purificatoriæ sanctificationis usus exprimitur. Unde etiam bene in Canticis Christus dicit ad Ecclesiam : *Dentes tui sicut grex tonsurarum, quæ ascenderunt a lavacro, quæ omnes gemella creant, et infecunda non est in eis* (Cant. IV, 2). Quod specie tenus de capris dicitur, mystice autem de Ecclesiæ grege.

23. Nec vilia tibi videantur ista animalia. Deique audi quæ de his sanctus loquitur Spiritus : *Capillamentum tuum ut grex tonsurarum, quæ revelatae sunt a monte Galaad. Dentes tui ut grex tonsurarum, quæ ascenderunt de lavacro* (Cant. VI, 4 et 7). Vides quod in altis grex iste pascitur, audax in monte. Itaque ubi aliis præcipitia, ibi capris nullum periculum: ubi aliis periculum, ibi gregis hujus alimentum, ibi cibus dulcior, ibi fructus electior. Spectantur a pastoribus suis dumosa de rupe pendentes : ibi leporum incursum esse non possunt, ibi secundæ arborum fructum integram subministrant. Cernere licet uberi lacte distentas super teneram sobolem materna pietate sollicitas. Ideo elegit eas Spiritus sanctus quibus cœtum venerabilis Ecclesiæ compararet.

24. Et ut mystice audias : capillamentum Verbi est altitudo et eminentia quædam justarum animarum, quoniam sensus sapientis in capite ejus. In altitudine enim cogitationis humanæ certum est esse sapientiam. Et quemadmodum tondentur capræ, ut superflua deponant : ita etiam tonsurarum animarum gregem, hoc est, multarum animarum virtutes habet sancta Ecclesia, in quo grege nihil possis ^b insensibile reperire, nihil superfluum; quoniam fides sapientes fecit, spiritalis autem gratia ab omni superfluum labe mundavit.

25. Merito igitur revelatæ sunt animæ justorum,

Unde et nos omnes de plenitudine ejus accepimus.

^b *Insensibile*, id est, a sensu sapientis alienum, ut lota series orationis declarat.

et revelatæ a monte Galaad, hoc est, a transmigatione A testimonii; eo quod a Synagoga ad Ecclesiam testimonium cœleste migravit. In hoc itaque monte nascitur thymiana, resina, et cæteri odores, quos negotiatores illi Ismaelitæ, ut habes in primo libro Testamenti veteris, deferebant (*Gen. xxxvii, 25*). Hos odores habet Ecclesia, quos mercatores ex gentibus congregati, fide et devotione vexerunt. Itaque sicut capræ bonis refectæ cibus, et solis calore vernantes, lavantur in flumine, et exultantes mundæ resurgunt de flumine: ita animæ justorum ascendunt ab spiritali lavacro.

26. Istæ sunt vere quæ geminos creant, in quibus non est infecunditas aliqua virtutum, sterilitas ulla meritorum. Bene geminos creant; quia congeminant sensus suos. Unde habes in Proverbiis scriptum: *Et tu scribe hæc tibi tripliciter, in consilio, et in cognitione (Prov. xxii, 20)*. Triplicem præmisit scriptio-

27. Diximus de fecunditate: dicamus de dentibus. Nam et navigantes plerique, et properantes **1178** itinere terreno, ubi viderint speciosum aliquem locum, delectationis gratia demorantur, pascunt oculos, animumque allevant; nec mora ulla commeandi putatur, sed gratia: ita et nobis pulcherrimos dentes justarum animarum considerare cordi est. Docuit enim Scriptura pulcherrimos dentes esse justorum, dicens secundum litteram quidem de patriarcha Juda, spiritaliter autem de Christo: *Hilares oculi ejus a vino, et dentes sicut lac (Gen. xlix, 12)*. In quo non utique carnis humanæ officia, sed divinæ gratiæ munera prædicavit. Docet igitur exemplum, dentes non esse prætereundos, ubi de oculis dixerimus.

28. Qui sunt igitur justarum dentes animarum, nisi qui informem ac durum accipientes cibum, vel frigidum plerumque, vel supra modum calentem nunc comminuunt, nunc sovent, nunc temperant, prout qualitas fuerit alimentorum? Dura cominuunt, ne asperitas litteræ in veteri Testamento, et sæcularis intellectus rigor, nisi fuerit spiritali dente resolutus, vitalia ipsa interclusis ciborum salutarium meatibus, et gulam quamdam animæ incuriosa edacitate suffocet. Par est igitur ut dividas primum, si solida tibi videtur esca quæ sumitur, et distinguas eam, atque emollitam sine noxa aliqua animæ in omnia ejus membra naturali divisione transfundas; ut vitalem succum omne ejus corpus epuletur. Nihil cadaverosum, nihil mortuum ore tuo sumas, ne dicatur: *Sepulcrum patens est guttur eorum (Psal. xiii, 3)*: sed vivum haurias verbum; ut in tuæ mentis visceribus possit operari.

29. Hi dentes super lac candidiores, quia dentes justorum sunt. Denique cum omnes in Moyse baptizati in nube et in mari patres nostri fuerint, non otiose tamen scriptum est, quia *Omnes eandem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritalem biberunt (I Cor. x, 3 et 4)*; ut istis sanctorum dentibus major quidam fulgor accederet, quos post transitum maris Rubri, myrrhæ fontis amaritudine per ligni gratiam temperata (*Exod. xv, 25 et 27*), cognoscimus esse mundatos, deinde duodecim fontium potu, postremo petræ spiritalem undam vomentis irriguo; petra enim erat Christus. Ideo et manna manducaverunt (*Num. xx, 41*); ut toties abluti manducarent panem, ut scriptum est, angelorum (*Psal. lxxvii, 25*). Nunc quoque in Evangelii mysteriis ^a recognoscis, quia baptizatus licet toto corpore, postea tamen esca spiritali potuque mundaris.

30. Merito ergo David et oculos interiores purificatos, et dentes tamquam illuminatos spiritalium dentium candore sermones profert dicens: *Feci judicium et justitiam (Sup. v, 121)*. Ille est enim verus dentium fulgor, ubi bene sibi consciæ mentis resonat canora confessio. Ille mundus oculus, quem peccatorum gravium trabes nulla depresserit: quem purgamentorum levium festuca nulla turbaverit. Iste oculus in verbum justitiæ defecit. *Qui enim Christo adheret, unus est spiritus (I Cor. vi, 17)*. Et Balaam petebat ut anima sua deficeret in animis justorum (*Num. xxiii, 10*), id est, ut proprii oblivisceretur erroris: **1179** quod suum erat, deponeret: quod justitiæ et æquitatis, assumeret. Sed progrediamur ad cætera.

31. (Vers. 124.) Sequitur: *Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam, et justitias tuas doce me*. Præstruxit viam, et commendationis suæ incrementa præsumpsit. Supra poposcit ne nocentibus tradere-
tur (*Sup. vv. 121 et 122*): iterum petiit ut suscipere-
tur in bono; ne calumniarentur ei superbi, hoc est: Non declino judicium, sed calumniam perfidorum; illi enim judicare nesciunt, calumniari sciunt. Ad te confugio, qui nosti ^b repræsentare judicium. Et bene non vult calumniatoribus tradi; multa enim Job passus est justus, postquam traditus est nocenti. Sed difficile fuit illud et grande certamen (*Job. ii, 6*), quod nisi Job nimia patientia haud facile quisquam superare potuisset; tamen ille non totus est traditus, sed meliore exceptus est portione. Qui dicit: *Non tradas me (Sup. v. 121)*, quæ majora sunt comprehendit. Plus autem in anima, quam in carne sumus; justis enim dicitur: *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu (Rom. viii, 9)*. Tradi ergo ani-

tur esse abluendas; ut Theodoretus lib. iv *Hæret. fabul.* auctor est. De immersione vero fusius tom. II Ambrosius lib. *De Mysteriis* cap 3, et auctor tractatus *de Sacramentis* lib. ii, cap. 7, quos consule.

^b Repræsentare judicium idem est atque exhibere, seu in præsentem ferre judicium. Cod. Theod. viii, tit. 18, lege 42.

^a Edit., *recognoscis baptizatos licet. . . mundari*. Mss. vero nobis concinunt exceptis paucis, ubi pro, *toto corpore*, legitur, *tincto corpore*. Potest autem utrolibet modo hæc ultima pars admitti; potior tamen videtur prima lectio. Etenim non solum ea baptismum per immersionem administrari solitum significat: sed etiam opponitur ineptiæ quorundam hæreticorum, qui cunctas corporis partes inficiaban-

nam suam recusat, qui corpore sicut aranea tabescebat (*Psal.* xxxviii, 12).

32. Hoc igitur loco, majore quodam familiaritatis usu potiora præsument, ait: *Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam, et justitias tuas doce me.* Misericordiam sibi deferri poscit, justitias doceri. Alibi quoque, hoc est, in posterioribus habes hunc sensum: *Et ne intres in iudicium cum servo tuo* (*Psal.* cxlii, 2). Etenim nostrorum consilii peccatorum, misericordiam magis petere Dei nostri, quam justitiam implorare debemus. ^a Alia veniam largitur: alia examen impertit. Quæ spes hominibus certandi apud eum, quem occulta non fallunt, quem latere peccata non possunt? Ideoque sciens ejus potentiam, qui hominem non timeret, ait: *Tibi soli peccavi* (*Psal.* l, 6). Non potest hoc justus negare; quia nemo sine peccato: non potest rex, quia etsi leges in potestate habet, ut impune delinquat; ^b Deo tamen subditus est: immo plus ipse debet, cui plus commissum est.

33. Hoc ergo dicit: *Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam*; quia etsi quid boni feci, plura debeo quasi servus. Non uno facto servus absolvitur; quia nemo servum habens arantem, aut oves pascentem, dicit illi: *Transi, recumbe; sed dicit illi: Para quod canem, et præcinge te, et ministra mihi. . .* ^c Numquid gratiam habet servus, si fecit quod imperatum est ei (*Luc.* xvii, 7 et 8)? Ergo et cum fecerimus quod nobis imperatum est, non statim nos exaltare debemus, sed magis humiliare; quia non statim si aliquid fecimus, implevimus omnia servitutis obsequia. Quis tanta naturæ munera, vitæ salutisque servatæ divina beneficia digno possit æquare servitio? Quis potest solvere quod accepit? Ideoque sciens omnia, misericordiam petit potius ^d quam audientiam: *Quoniam, inquit, non 1180 justificabitur in conspectu tuo omnis homo vivens* (*Psal.* cxlii, 2).

34. (Vers. 125.) Quintus versiculus sequitur: *Servus tuus sum ego: da mihi intellectum, et scibo testimonia tua.* Intellectus spirituale munus est; et ideo quod Dei est, a Domino postulatur. Nec quasi extraneus poscit, qui servum se confitetur. Bene ait: *Servus tuus sum.* Servus enim voluntatem domini sui facit. Servus quærit servitutis stipendia, ^e remunerationem sperat. Servus Domini non potest idem esse servus peccati: et ideo intellectum sibi dari poscit, ut sciat cavere peccatum. Habebat quidem intellectum, sed non ut redundare sibi crederet: uberiorem requirit.

^a Edit., *Aliis veniam largitur, aliis examen impertit.* Mss. aliquot, *Alii . . . alii*, etc. Cæteri magno numero, ut in textu.

^b Ita mss. At edit. adiciunt, *Deo tamen subditus est, post voces, qui nulli debet, imma, etc.*

^c Edit. et pauci mss., *Numquid gratiam habet servo, cui lectioni græcus textus, et latinæ versiones suffragantur.* Alii mss. . . *servus.* Non malo; si gratiam hic idem esse ac meritum animadvertas. Et hoc modo eum Evangelistæ locum reddidit interpretatio persica atque æthiopica, quas in *Polygl. Angl.* consulas licet.

^d Mss. aliquot, *quam sapientiam.* Rom. edit., *quam excusationem.* Melius alii mss. et vet. edit. *quam au-*

35. Est autem et intellectus natura, et est intellectus non bonus, ideo et Salomon ait: *Intellectus autem bonus dat gratiam* (*Prov.* xiii, 15). Nam si omnis intellectus bonus esset, non opus fuisset additamento. Jure gratiam Domini sui quærit, aliter esse scire non potest secreta Domini, nisi intellectus spiritalis munus accepit. Habes hoc in Hieremi: *Notum mihi fac, Domine, et sciba* (*Jerem.* xi, 18), quia nisi Deus notum fecerit hominibus mysterium suum, scire non possumus.

36. (Vers. 136.) Sequitur versiculus sextus: *Tempus faciendi, Domine: dissipaverunt legem tuam iniqui.* Bene ait tempus faciendi esse; *Est enim tempus tacendi, et tempus loquendi* (*Eccles.* iii, 7). Sed loquendi tempus advenit: ac per hoc Dominici adventus tempus jam esse memorat; ut quia Legis factus est prævaricatio, veniat finis Legis, et consummatio ejus, et plenitudo Dominus Jesus, qui donet hominibus universa delicta: et abolito chirographo delictorum, absolvat omnes et liberet peccatores. *Tempus est faciendi, ut si ingravescente ægritudine alicujus incommodi, carras ad medicum, ut citius veniat, et postea subvenire non possit.* Medicus enim tunc amplius desideratur, cum gravis incubuerit ægritudine languenti. Ergo cum videat in Spiritu sanctus Propheta prævaricationes populi, luxuriam, delicias, dolos, fraudes, avaritiam, temulentiam, quasi pro nobis interveniat, currit ad Christum, quem solentis sciebat subvenire posse peccatis: urget ut veniat, nec patitur fieri moras. *Tempus, inquit, facies, Domine, hoc est, ut pro nobis crucem ascendens, mortem subeas.* Totus in periculum ultimum mundus urgetur: veni ut tollas peccatum mundi. Veniat vita morientibus: veniat resurrectio jam sepulchris. Factum tuum subveniat; quoniam nec tua præcepta prodesse potuerunt. In Lege præceptum est, in Evangelio ministerium.

37. Cæcus omnis populus propriam non videbat auctorem. Claudus erat mundus, et titubante vestigi fidei fluctuabat. Non erat malagma imponere, neque oleum, neque alligaturam. Omne patrimonium suum in medicos erogaverat mulier illa Evangelica (*Luc.* viii, 45), speciem habens congregationis 1181 humanæ, quæ coibat ex gentibus: nec fluentem sanguinem, et inveteratæ passionis lethale profluvium poterant sæculi hujus medici restringere. Principis

dientiam; hoc est, quam locum sibi dari ad causam defendendam.

^e Superiores edit., *remunerationem non sperat.* Melius cod. mss. *remunerationem sperat.* Etenim servus præter diaria, peculium et alia stipendia servitutis, ad manumissionem quoque aspirat. Infra vero ubi mss., *sed non ut redundare.* Edit. inde negationem detraxerant. Minus commode id quidem, ut patebit locum attentius consideranti.

^f Edit. omnes, et mss. non pauci, in *Evangelio mysterium.* Melius cod. Rom., Corb., Vind. et Nar. unus, . . . *ministerium.* Significatur enim in Evangelio exhibitum sive impletum fuisse a Christo, quod in Lege fuerat præceptum.

opuli posteritas interiorat, et omnis occiderat ejus A
hereditas. Videns hæc Propheta, dicit ad Christum :
Tempus faciendi, Domine : non jubendi, inquit, sed
faciendi ; quia non legatus neque nuntius, sed Dami-
us salvatorus erat populum suum. Et ille quidem
tempus sciebat, et non differabat : sed nos nescieba-
mus quo melius tempore ^a subveniræt.

38. Aut fortasse vult a nobis admoneri, vult ro-
gari : immo si rogatus fuerit, ante tempus venit.
Venit ad siculneam : et ante horam venit, ut dicit
ad matrem. Illa rogabat pro nobis, illa festinabat,
dicens : Vinum non habent, fili. Respondit Jesus ;
Quid mihi et tibi est, mulier ? Nondum venit hora
mea (Joan. ii, 3 et 4). Et mater quæ sciebat ovis
affectum, dicit ministris : Quodcumque dixerit vobis
facite (Ibid., 5). Jesus quoque qui horam suam
venisse negaverat, fecit quod ante differabat ; nam
omnia Deus suo tempore fecit. Quidquid facit, non
est extra tempus : sed totum opportunum est, quod
fecerit : ^b et mihi tempore suo advenit ; omne enim
tempus opportunum salutis, nihil præproperum præ
salute periclitantium : sed volebat expectare ad-
huc Synagogæ correctionem. Ideo ante tempus ad
siculneam venit (Marc. xi, 13), hoc est, cito Judæi
venit, opportune gentibus ; cito venit perituris, com-
mode credituris.

39. (Vers. 127.) Sequitur versus septimus : Pra-
pter hoc dilexi mandata tua super aurum et topazion.
Lex annuntiatrici Christi est : præcepta ergo Legis
spem futurarum honorum deferunt, mandatum est
enim Domini : Attende tibi, ne derelinquas levitem
per omne tempus quæ videris super terram (Deut. xii,
19). Quis est iste levites ? Intelligis si consideres
quis sit ille qui venit ministrare, qui sacerdos est
in æternum. Aliud mandatum ait : Custodi memorem
novorum, et facies pascha Domino Deo tuo (Deut. xvi,
1). Et infra : In loca quem elegerit Dominus Deus
tuus invocari nomen ejus, ibi occides pascha vespere
ad occasum solis in tempore quo existi de Ægypto
(Ibid., 6). Ergo mandata Dei habent futuræ redem-
ptionis indicia, resurrectionis insignia ; ideo super
aurum et topazion memorat sibi esse dilecta. Quid
enim salute gratius, resurrectione pretiosius ?

40. Vel quia quæ stulta sunt mundi, Christus
elegit ; ut quoniam per sapientiam mundus non co-

gnovit Deum, per stultitiam prædicationis salutem
afferret credentibus ; ideoque ait : Super sapientiam
operationis ecclesie, et mundanæ constitutionis, et
super ornamenta solis et lunæ, stellarumque pre-
tiosa monilia, dilexi obaudientiam Dominiæ pas-
sionis. Plus enim redimendo 1182 mihi contulit,
quam creando ; tunc enim sine sensu natus sum,
nunc eum voluptate servatus. Sed non quicumque
dicit : Dilexi mandata tua super aurum et topazion,
Non dicit avarus, qui auro jaculat, divitiis inhiat,
ornamenta desiderat : sed ille dicit, qui potest dico-
re : Argentum et aurum non habeo (Act. iii, 6) ; qua-
niam non requiro, quoniam nihil mihi aurum prodest ;
præceptum autem et mandatum cælestis me redemit.

41. Diximus continentiam sensus, nunc de topa-
zio lapide exprimamus historiam, De quo invenimus
scriptum in historia Xenocratis, qui scripsit ^c quæsi
lithognomon, nasci eum vel inveniri circa The-
baidis civitatem alabastrum vel topazion, ut aliqui
putant ; unde et nominatus est ab eo in quo gigne-
retur loco. Sunt autem qui putaverint insulam nun-
cupari Topazion ad quam appulos Troglodytas :
orta subita commotione maritima, eo quod pavium
usum non haberent, regredi nequivisse. Deinde plu-
rima immorantes tempore, in insula invenisse lapi-
dem, et delectatos colore ejus repetiisse domum, et
Arabibus negotiatoribus advenientibus vendidisse : ab
illis emisse Philonem, et ad matrem Ptolomæi se-
cundi, cui nomen erat Berenice, ab ipsa esse perla-
tum ; illam autem quamvis regalibus ornamentis
abundaret ; supra modum tamen colore ejus stupe-
factam elaborasse ut diutius species tam pretiosi la-
pidis non lateret : ideoque studio ejus quaesitum la-
pidem, in usus frequentiores venisse.

42. Diximus quomodo inveniatur topazion lapis,
nunc expressius de ejus qualitate dicamus. ^d Duo-
rum colorum est in hoc lapide χρῆσις, hoc est, qua-
dam temperata permixtio. Παραοιδῆς et chrysopa si-
milis chrysopraso, secundum utrumque velut quas-
dam extendens colorum figuras, et plenius quidem a
peritis fertur extendere. Est autem parichrus, et sal-
tis purus : et chrysachrus, et pinguis, resplendentis
similis, maxime cum solis splendor percussit. Est
etiam pulcherrimus et mirabilis super omnes chryso-
D prasos magnitudine, et, ut dixi, visu pinguior. Na-

^a Edit. post verbum *subveniret*, addebant : *Et jam venit, et abiit, et iterum vult venire, et tempus nescire.* Glossema insulsum, quod in mss. nullis reperire est.

^b Paris. quædam edit., *Et nihil nisi tempore sua advenit.*

^c Mss. aliquot, *Quasi lithognomon.* Lectio non contemnenda. Quis autem fuerit ille Xenocrates, cum ejus nominis plures extiterint, non omnino liquet : veri tamen videretur similis hic agi de Platonis discipulo, quem Diog. Laertius sex libros de Natura scripsisse commemorat : quos historia titulo designare potuisset Ambrosius. Verum cum Plinius recentioribus hanc opinionem lib. xxxvii Nat. hist., cap. 8, tribuat, putamus eam historiam Xenocrati medico, qui circa illa tempora floruit, attribuendam. Quod autem de Troglodytis subditur, id etiam ex Plinii citato loco pettum est ; ubi tamen

non Philo, sed Philamo eundem lapidem emisse memoratur. Porro Troglodytas ex eodem Plin. l. v, c. 8, discimus Æthiopiæ populos fuisse admodum barbaros, qui in specubus non longa a Rubro mari habitarent.

^d Sex mss., *Duorum colorum est similitudo in hoc lapide, χρῆσις*, etc. Ubi autem omnes mss. ac vet. edit., et *chrysopa*. Rom. ex Plinio emendavit, *chrysocaton* ; sed pro *similis chrysopraso*, ut habetur in edit. et mss. plerisque reponendum ex eodem fuerat, *similis chrysopasto*. Et hanc lectionem vehementer suspicamus germanam esse, cum in mss. quibusdam legamus, *similis chrysopasso* ; sed interim ab aliis, atque edit. non discedimus. Infra vero ubi edit. *parichrus*, scribimus cum mss. *parichrus*, ut sit color *parius*, sive albus a marmoribus insulæ Paria dietus.

tura hujusmodi, ut si polire et levigare eum velis, asperetur magis, et usu minuitur. Est autem quodam genitili operæ naturæ euglyphus, hoc est, ^a bene insignitus atque mirabilis : et ut summo studio dignus haberetur, difficile invenitur : et repertus, raro tamen in usu hominum est, quasi is quem dives regina mirata sit.

43. Sed jam sicut Troglodytæ illi quasi pretio suæ remansionis invento, repetierunt domum, ita et nos emolumento moræ hujus recepto redeamus eo unde diverimus. Nec par est nos ornamentis regii diutius sermonis nostri quædam **1183** admovere brachia ; cum habeamus in manibus crucem Christi, quam admonet Propheta super aurum et topazion præferendam, quæ ab omni errore culpaque revocat et corrigit. Quis enim justorum non ambiat Christi in morte solatium, in resurrectione consortium ? Quis non reflectat gradum, quando audiat sibi superiora omnia peccata donari ? Propter hoc enim plerique ^b a conversionis studio revocari solebant, quod delictorum suorum consicii, nullam spem veniæ præsererent : et in Ecclesia quanto sanctiora præcepta, tanto sine venia putarent esse peccata.

44. (Vers. 128.) Ideoque ait octavo versiculo : *Propterea ad omnia mandata tua corripere : omnem viam injustam odio habui.* Merito corriperebatur, quoniam diligebat ; *charitas enim operit multitudinem peccatorum* (1 Pet. iv, 8). Vide quanta operiat, quanta corrigit. *Charitas patiens est, benigna est. Charitas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Charitas numquam excidit* (II Cor., xiii, 4 et seq.). In inferioribus tria perfecta posuit, spem, fidem, charitatem : majorem autem dixit charitatem, et recte ; *Charitas enim omnia sperat, omnia credit* (Ibid., 13). Cum igitur spes et fides in charitate sint, non est dubium quod major charitas sit. Et bene sibi respondit Propheta. Supra enim dixit : *Lex Domini irreprehensibilis, convertens animam* (Psal. xviii, 8). Si Lex animam convertit ; utique qui diligit, Legis dilector est. Deinde in hoc ipso centesimo decimo octavo psalmo primum posuit : *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini* (Sup. v. 1). Si immaculatus est qui in lege Dei ambulat ; utique convertitur, qui diligit Dei legem. Ergo si Lex immaculatum facit, recte charitas multitudinem operit peccatorum ; quia plenitudo Legis charitas est.

45. *Omne*, inquit, *viam injustam odio habui.* Si is qui præcepta justitiæ diligit, facit illa quæ diligit ; utique is qui odit iniquitatem, non facit quod ex-

^a Rom. edit. sola, *bene figurabilis.* Et cum aliis, ac mss. aliquot. *at summo studio dignus habetur. Difficile invenitur.* Sed mss. melioris manus, ut in contextu. Quod autem habent omnes edit. *Et repertus insignitur,* nullus mss. verbum, *insignitur,* agnoscit.

^b Edit. Am. et Gill., *ad conversionis studium revo-*

lus est. Nec immerito ad omnia præcepta Domini corrigitur, qui omnem viam odit iniquitatis. Non nisi omnem viam iniquitatis oderis, non potes in omnibus præceptis Dei corrigi. Potest enim fieri ut quis se temperet a crudelitatis horrore ; lubricus tamen deceptus amore meretricis, et semitas incontinentiæ juvenilis ingressus, impressam semel non quæ revocare vestigium. Multos enim vitia blandiæ decipiunt, et contra avertit a se plurimos tristes et amium severa crudelitas. Sed juvenus ad amorem inferior, ad lapsum incautior, ad infirmitatem fragilior, ad correctionem durior est. Alius se resistit a luxuria : sed avaritiæ cupiditate raptatur. Plerumque enim peccata hujusmodi sunt, ut si alterum declines, incurras alterum : et naturæ usus adjuvat infirmitatem. Odisti luxuriam quasi frugi, sed fragilitatis studio habendi cupiditas frequenter irrepit. Avaritiæ ipsi rapina est subdita. Et quanto tolerabilius est propria profundere, quam aliena diripere. Sunt qui metuentes **1184** aliquid proprio misere de censu, etiam inopi sumptum negent, et misericordiam detrimentum putent. Sunt qui degenerantes vitantes ignobilitatem, stulto sæcularis ambitione agitentur, et sicut quassatæ arundines huc atque illic ferantur incerti. Sunt etiam qui dum majorum suorum statum sequuntur, veluti digna conversatione contenti, ne errores quidem patrios existimant declinandos ; ut fide mutandam perfidiam non arbitrentur : cum in melius mutare propositum non est vitas, sed virtus : neque culpa, sed gratia sit. Alii circensibus ludis, aut theatralibus sollicitatus voluptatibus, aut cæteris vanitatibus occupatus, Ecclesiam non frequentat : alium ruris quietæ delectatione eaque causa ad Ecclesiam rarus accessus est. Itaque diverso usu in eundem indevotionis errorem utrique concurrunt. Sed qui omnem viam iniquitatis odit, ad universa corrigitur et emendatur. Et bene posuit, *Viam iniquitatis* ; ille enim facilius iniquitatem declinat, qui vias ejus non fuerit ingressus.

SERMO DECIMUS SEPTIMUS.

§. Phe.

1. *Phe* littera decima septima, quæ latine significat, *Erravi*, sive, *Os aperui.* Merito ergo hæc lacrimabilis series psalmi subjecta est huic litteræ. *Respice in me, et miserere mihi.... et non dominetur mei omnis iniquitas. Faciem tuam illumina super servum tuum* (Infra, vv. 132, 133 et 135) ; ut ei qui erat in umbra mortis, populo cœlestis misericordie lumen oriretur, adveniret Christus remissio peccatorum, captivorum redemptio, subsidium laborantium. Sed quia venire tardius desiderantibus videbatur : *Exitus*, inquit, *aquarum deduxerunt oculi mei* (Infra, v. 136).

care (Gill. *revocari*) solebant. Melius Rom. *revocari volebant.* Optime autem omnium Era. quem simul et majorem mss. partem sumus secuti. Alii vero mss. partim his, partim illis edit. patrocinantur. Hic porro Novatian obiter perstringuntur, quos de industria impugnat sanctus Præsul in lib. *de Penitentia*, qua de re illic a nobis dicitur uberius.

2. In Hieremiæ quoque Threnis lacrymabilior se-
ies sub hac littera est : *Expandit Sion manus suas :
non est qui consoletur eam (Thren. 1, 17)*. Dignam
remunerationem recepit ; ut quæ expandentem ma-
nus audire neglexit, et sub alas ejus succedere, ipsa
postea expanderet manus, et consolantem invenire
non posset. Nam etsi ante adventum Domini Hiere-
mias captivitatem Judæorum a Babyloniis illatam
lesere videatur, tamen prophético spiritu istam ma-
gis captivitatem prævidens, qua eos intelligibilis
Babyloniis in perpetui erroris vincula subjectæ, et
domesticæ virtutis extorres de statu paternæ devo-
tionis eliminans, longinquæ affecit peregrinationis
exsilio, miserabili dolore deplorat. Nulla enim pa-
tria verior quam fides, quæ eos qui longe erant,
prope esse fecit, ^a et advenis atque peregrinis civi-
tatis supernæ jura connexuit, sicut scriptum est :
*Ergo jam non estis advenæ, atque peregrini : sed estis
cives sanctorum et domestici Dei (Ephes. 11, 19)*.

3. Alibi quoque Hieremias dicit sub hac littera :
*Aperuerunt in te os sum omnes inimici tui, sibilave-
runt, fremuerunt dentibus, et dixerunt : Deglutivimus
eam ; tamen hæc est dies quam sperabamus, invenimus
eam, vidimus eam (Thren. 11, 6)*. Et hic sicut Judæo-
rum populus os aperuit in Christum, quemadmo-
dum **1185** in vigesimo primo psalmo de ejus pas-
sione legisti, quod aperuerunt os suum maledicen-
tes (*Psal. xxi, 14*) : dignæ ^b sortem remunerationis
agnoscis ; ut ipsi ab inimicis suis talia sustinerent, et
fremet in eos dentibus intelligibilis ille peccator
diabolus, sicut leo rugiens, et requirens quem devo-
raret. Isti igitur non dixerunt : *Benedictus Dominus
qui non dedit nos in capturam dentibus eorum (Psal.
cxxxiii, 6)* ; quia sperandum de Domino non putave-
runt. Ergo excidium eorum diabolus quod præsum-
ebat, invenit. Deglutivit eos ; quoniam deerat
pastor offensus, qui extraheret de ore leonis crura
ovis, ^c aut cartilaginem.

4. Sequi noluerunt, audire noluerunt : ideo dece-
dente pastore, vestigia eorum atque aures suis fau-
cibus occupavit ; quia *faciem sanctorum non recepe-
runt, et nobilibus misericordiam non dederunt (Thren.
14, 16)*, ut tertio Hieremias sub hac littera dicit in
Threnis. Qui erant nobiles, nisi qui non secundum
obscuram hanc vitam, sed in lumine sanctitatis ege-
runt. Et omnibus quidem misericordia inopibus jure
debetur : sed major quidam, cum ex divitiis atque
nobilibus in ultimum statum atque egestatis neces-
sitate aliquos ærumna dejecit, miserationis pulsat
affectus.

5. Hieremias ergo flebiliter satis dolet, utpote qui

^a Cunctæ edit., et advenas atque peregrinos civita-
tis supernæ jure connexuit. Mss. ut in contextu, nisi
quod nonnulli habent : et ex advenis, etc.

^b Mss. quatuor, sortem maledictionis agnoscis.

^c Rom. edit., aut auris cartilaginem ; et certe vox,
auris, in aliis et mss. subintelligitur, cum aperte
alludatur ad Amos III, 12 : Ἐκπάση ὁ ποιμὴν ἐκ στό-
ματος τοῦ λέοντος δύο σίκλην ἢ λέβαν ὄπιον. Et infra ubi
aliæ, ac mss. omnes, faciem sanctorum, eadem e sa-

A perpetuæ aculeo mortis deploraret amissos : David
vero moderate, quasi qui obreptionem doleret erro-
ris, remedium non desperaret correctionis ; ut con-
tristaretur, non absorberetur.

6. (Vers. 129.) Denique confirmatus sobrietate
penitentiae, et spe veniæ provocatus, sic cœpit : *Mi-
rabilia testimonia tua, propterea scrutata est ea anima
mea*. Moralis oratio, ut quoniam eum puderet erro-
ris, Deum tamen propriæ miserationis testimoniis
conveniret. Hoc est dicere : Ego in exordio sermo-
nis loquens mea peccata, non audeo levare oculos
meos ad te Deum vivum : sed tu, Domine, me ad
sperandam veniam tantarum indulgentiarum titulis
provocasti. *Mirabilia testimonia tua* : ^d cum in Abra-
ham non lapsu incuriæ juvenilis offensus es : dum
monuisti ut Chaldæorum errores, patriam, cognat-
ionem relinqueret, et evocatum virtutis exercitiis
erudisti. Cum Hebræorum populum a paternæ studio
nobilitatis aversum, et viles escas Ægypti super di-
vina munera præferentem, non solum solidatis Rubri
maris fluctibus liberasti : verum etiam triumphis
plurimis evexisti ad gloriam, et uberis terræ posses-
sione donasti ad quietem. Te fatus securitate dese-
ruit : te bellorum acerbitate depressus invocavit ; et
ut injurias tuas oblivisceris, emeruit. Te Jesus
Nave ducem sibi cœlestis militiæ venisse cognovit.
Te populus triumphator ut Madian sibi dominaretur,
offenderat : te ut Madian vinceretur, oravit. Tibi in
Saul rege non obtemperavit, ut de eo alienigenæ
triumpharent : tibi, David præeunte, servivit, ut de
alienigenis victoriam reportaret. Ego quippe pastor
malignum feci, et confessione peccati veniam repor-
tavi. Pulcherrimus itaque versiculus ad martyrum
cohortationem. **1186** Denique prophetica anima
sic proficit in melius, dum mirabile credit Dei testi-
monium : et quia credidit, diligenti indagine quæsi-
vit. Profectum quæris, agnosce ex his versiculis qui
sequuntur.

7. (Vers. 130.) *Manifestatio sermonum tuorum il-
luminat me, et intellectum dat parvulis*. In Evangelio,
cum mitteret discipulos suos Joannes ad Dominum
Jesus, dicebat : *Tu es qui venturus es, an alium ex-
spectamus (Matth. xi, 5)* ? Respondit Jesus cæcos vi-
dere, claudos ambulare, audire surdos ; hoc enim
adventus sui testimonium fore, per Esaiam prophe-
tam significaverat (*Esai. lxi, 1*). Hæc ergo quæ an-
nuntiavit per prophetas, in Evangelio manifestavit :
et quod ipse locutus est per prophetas, in Evangelio
ipse complevit. Ipsius ergo sermo erat propheticus
sermo, sicut habes scriptum : *Audi, cælum, et per-*

cris cod. reposuit ; *faciem sacerdotum* : verum eadem
ratione mutandus fuerat totus locus, cum ejus ul-
tima pars in iisdem sacris cod. ita legatur, et pro-
phetis (alibi etiam senibus) *misericordiam non dede-
runt*.

^d Ita mss. complures : Alii cum edit., *Cum in
Abraham collapsu incuriæ... dum ut Chaldæorum
errores, patrumque cognationem relinqueret, evo-
catum, etc.*

cipe auribus, terra; quoniam Dominus locutus est (Esaï. i, 2).

8. Intellectus ergo datus est etiam his qui perfectam sapientiam non haberent, dum muti loquuntur, mortui resuscitantur. His enim signis intellectum est ab iis qui rudes erant, et adhuc quasi in cunabulis fidei constituti, ut erat populus nationum, ipsum venisse qui exspectabatur. Illuminat igitur fidei claritate, resurrectionis suæ gloria, et divinorum operum potestate: *Et intellectum dat parvulis*. Quibus utique, nisi de quibus in Evangelio gratias agit Patri, in eo quod ipse operabatur Filius, quod mysteria sua Deus abscondisset a sapientibus, et parvulis revelasset (Matth. xi, 25): ostendens citius plebem ex gentibus, vel status inferioris viros, quam scribas et principes Judæorum, et divites hujus sæculi creditores? Ideo, *Divites eguerunt et esurierunt* (Psal. xxxiii, 11): pauper autem clamavit, et exauditus est.

9. (Vers. 131.) Sequitur tertius versiculus: *Os meum aperui, et duxi spiritum; quoniam præcepta tua concupiscebam*. Habemus in Evangelio quod Dominus Jesus aperuit os suum, cum benedictiones ediceret (Matth. v, 2). Sed ille os aperuit, ut daret aliis spiritum: David aperuit, ut acciperet. Denique Jesus dicit: *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. xx, 22); ^a Jesus dicit: *Dilata os tuum, et adimplebo illud* (Psal. lxxx, 11): hoc homini dicit; plenitudo enim Christus est. Qui implet omnia, implet os tuum. Scribe ergo quæ dicit in latitudine cordis tui, hoc est, os tuum clamet ad Dominum. Clamat os tuum, et cum tacet: sicut et Moyses cum taceret voce, clamabat spiritu (Exod. xiv, 15). Ab hominibus non audiebatur, apud Deum personabat; est enim interioris clamor affectus, qui auditur e caelo. Anna quoque cum oraret, tacita clamabat (I Reg. i, 13): labia non movebat, et interiori voce piæ mentis excitabat Jesum. Denique cum effectum rediit, quæ cum silentio precabatur; quia clamabat in ea Spiritus Dei, qui etiam tacentibus nobis clamat: *Abba pater* (Rom., viii, 6).

10. Intellige ergo quid os sit: utrum cor, an interioris hominis habitus. Habet os anima, quæ habet membra. Hoc os aperi non solum Christo, sed etiam Christi discipulo, qui os suum Christo implendum præbuit; et ideo dicit: *Os nostrum patet* **1187** *ad vos, o Corinthii: cor nostrum dilatatum est* (II Cor. vi, 11). Ideo imitatores nos sui esse debere admonet (Philip. iii, 17), sicut ipse Christi est. Qui sanctior est, Christo aperuit os suum: qui inferior, Apostolo. Prius propheta legitur, et apostolus, et sic Evangelium, in quo verba lucida, sed validiora præcepta. Lex dicit: *Diliges proximum tuum* (Levit. xix, 18); et Evangelium dicit tibi: *Diliges inimicum tuum* (Matth. v, 44).

11. David ergo quasi perfectus propheta os suum Christo aperuit; et ideo in parabolis aperuit os

^a Rom. edit. sola, *David dicit: Dilata, etc.* Perperam; docet enim series, hunc versum non Davidi, sed Christo convenire.

^b Plures mss., *pro affectibus animæ*. Alii ac edit.,

suum (Psal. lxxvii, 2). Aperuit os, duxit spiritum. Merito ergo ait: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua; super mel et favum ori meo* (Sup. v. 115)! Spes Christi os suum Sponso aperuit: percepit quæ melle dulciora præcepta. Et ideo testata est, dicens: *Fauces ejus dulcedinis, et totus desiderium* (Cant. i, 16). Delectata igitur tenuit eum, et non dimisit eum. *Et introduxi, inquit, eum in domum matris mee. in secretum ejus, quæ me concepit* (Cant. iii, 4). Et tase domus est, in qua præfulget moralium disciplina: secretum autem illud est, in quo sunt altiora mysteria. Merito ergo concupiscebat præcepta Domini, in quibus divinæ gratiæ mella redolebant: non omni melle dulcior peccatorum remissio? Nec omni flore gratior resurrectio mortuorum?

12. (Vers. 132.) Quartus versiculus: *Respice in me, et miserere mei, secundum judicium diligentem nomen tuum* (Exod. xiv, 24 et 25). Pulchre addit: *Respice in me, et miserere mei* (Gen. xix, 21); qui respicit et iratus, ut respexit super castra Ægyptiorum, et ligatis axibus curruum, omnes eos dejecit in fluctus. Respexit super Sodomam et Gomorram: quarum utraque peccatorum suorum luitura supplicium, divinæ pretium solvit offensæ. Scriptum est etiam: *Aspicit super terram, et facit eam tremare* (Psal. ciii, 32). Et contra, *Respexit super mare Abel: super Cain autem munera non respexit* (Gen. iv, 4 et 5). Quo exasperatus Cain, parricidali crimine cruorem fratris effudit.

13. Quid sit autem respicere Deum, evidentissimum illo testimonio declaratur: *Quia respexit super pauperem, et non desepit preces eorum* (Psal. cxv, 18). oculus enim Domini non aspernatur justorum munera. Denique oculos nostros cum in aliquem motemur, avertimus; quasi indignum cum aspectu jactemur, quem oderimus affectu.

14. (Vers. 133.) Sequitur versus quintus: *Gratias ago tibi Domine, quia non dominatus es mihi omnis iniquitas*. ^b Gressus pro profectibus animæ accipiendos frequentibus Scripturarum testimoniis admonemur. Nam quis tam stolido ingenio est, qui putet David de pedum suorum corporali gressu esse sollicitum, et his divinæ directionis auxilium postulare? Ille vero, ut sanctus, vitæ suæ cursum dirigere gestiebat; sicut et alibi Scriptura testatur, dicens:

A Domino diriguntur gressus viri (Prov. xx, 24). Denique ipsius utamur testimonio, qui ait in superioribus: *Paulo minus effusi sunt gressus mei; quia zelus in peccatoribus pacem* (Psal. lxxii, 2 et 3). Animusque sui ostendit claudicasse vestigium, dum pacem peccatorum **1188** putat esse mirandam. Videntur quidem habere tranquillitatem, videntur quiete frui: sed non est quies, ubi animus inquietus est: non est tranquillitas mentis, ubi animus exagitur obnoxio stimulis conscientiæ. Quomodo securitas, ubi diver-

pro profectibus animæ. Magis commode, ut exsequentibus intelligitur. Vide etiam quæ in lib. de Isaac et anima, cap. 6, de variis profectibus animæ disputantur.

sarum pugna est passionum, ubi conflictus gravium A cogitationum? Unde Dominus desinens quid sit pacem habere, ait: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis: non sicut mundus dat, ego do vobis* (Joan. xiv, 27), ostendens pacem quam mundus dat, veræ pacis gratiam non habere. Ideoque non in homine esse pacem volens docere, addidit: *Pacem meam relinquo vobis*. Et iterum: *Pacem meam do vobis*. Denique Propheta dicebat: *Pax, pax, et non est pax* (Jerem. vi, 14)? Manifestum est igitur eum de titubatione suæ dixisse sententiæ, in qua animi, non corporis titubaverat gressus.

14. Et Moyses ait: *Transiens videbo hæc vultum magnum* (Exod. iii, 5). Etenim ut Deum videret, progressionem quadam virtutis ad ulteriora processit. Pastor erat ovium, et dux factus est civium. Et ad Sponsam dicitur in Canticis: *Speciosi facti sunt gressus tui in calceamentis, filia Aminadab: moduli femorum tuorum similes torquibus opere artificis* (Cant. vii, 4). Non est dubium gressus hic quoque Ecclesiæ, vel animæ profectus significari: *Quam speciosi pedes sunt evangelizantium pacem, evangelizantium bona* (Esai. lvi, 7)! Utiq; speciosos dicit Evangelicæ prædicationis et disputationis progressus, ut alibi dicitur: *Transgredere flumina* (Esai. xlvii, 2): hoc est, fluentia et lubrica istius mundi transcurrere stabili mentis incessu. ^a Quod de animæ gressu dici in posterioribus hic ipse David evidenter ostendit, asserens quod torrentium iniquitatum sua anima transisset (Psal. cxxiii, 5).

15. Sed revertamur ad Sponsæ gressus. Quid sibi C vult quod addidit in calceamentis speciosos esse gressus Ecclesiæ? Legimus itaque dictum ad Moysen: *Solve calceamentum pedum tuorum* (Exod. iii, 5); quo videtur admonitus, ne corporalis vinculis teneretur astrictus. Ergo speciosam significat in Canticis animæ pulchritudinem, quæ carne tanquam calceamento utitur, et in ipso calceamento impedimentum non patitur: sed incessu decore præcellit. ^b Calceat ergo se carnem anima, vel Ecclesia gratiam; ut cursum vitæ hujus et transitam cum decore prætereat. Quod fit, si calceamentum suum non inquinat luto corporali, nec in vitiorum mersit voragine: si castiget carnem suam; ne moretur ad cursum, et arvinæ pinguis pondere degravetur. Bonum calceamentum animæ pudicitia est. Bonus gressus est in vestigio castitatis. ^c Sapientia autem amicus est animæ; unde scriptum est: *Honora eam, et ample-*

ctetur te (Prov. iv, 8). Utamur ergo corpore tanquam calceamento, ad inferioris opera virtutis: ad ministerium, ^d non ad præceptum: ad obsequium, non ad delectationem; ad obedientiam, non ad dissensionem: et in via sapientiæ vestigium colloceamus; ne gressus nostros vis torrentis aliqua concludat.

1189 16. Ideo ad Moysen dictum est: *Solve calceamentum* (Josue v, 16). Dictum est et ad Jesum Nave: ad Christum autem non est dictum, sed magis scriptum est, dicente Baptista: *Post me venit vir.... cuius non sum dignus calceamenta portare* (Matth. iii, 11); quia illi bene admonentur, ut solvant calceamentum suum, qui sine peccato esse non poterant. Hic autem ^e non solum calceamentum non solvit, sed etiam calceamenta aliorum absolvit; quia non solum B corpus suum peccati immune servavit: sed etiam omnium dedit indulgentiam peccatorum. Ergo Ecclesia ad imitationem Christi speciosa est, et in calceamentis omni ablata delictio.

17. Et fortasse quando sapientiam inter perfectos hincquitur, speciosa est in superioribus membris; quando autem etiam inferioris status, aut doctrinæ homines verbum sequuntur, fidei seriem non obliviscuntur, sacerdotis præcepta custodiunt; speciosa est in calceamentis. Plerumque clerus erravit, ^f Sacerdos mutavit sententiam, divites cum sæculi istius terreno rege senserunt; populus fidem propriam reservavit. Unde etiam de Domino Jesu bene possumus dicere, quia et in his quæ corporalia sunt, speciosos gressus Verbum habeat, cum de moralibus disputatur. Et apostoli ideo fortasse nudis mittuntur pedibus (Matth. x, 10); ne obumbraretur eorum disputatione, sed elaceret. Itaque Ecclesia filia Aminadab, hoc est, voluntarii vel beneplaciti; quia voluntarius eam et beneplacitus congregavit, et in calceamentis speciosa est.

18. Meritoque additum est in Canticis: *Moduli femorum tuorum similes torquibus opere manuum artificis* (Cant. vii, 1); ut posteritatis Ecclesiæ ornamenta canerentur. Per femur enim insigne generationis agnoscimus, juxta illud: *Accingere gladium tuum circum femur, potentissime* (Ps. xlii, 4); quo significatur quod Filius Dei cum semetipsum examinasset, Verbi accinctus divinitatem, et generationem calceatus humanam, profiret ex Virgine, omnibus daturus salutem. Moduli autem dicuntur ornamenta pretiosa quæ suspendi matronarum cervicibus solent. Tantus ergo processus Ecclesiæ significatur;

hic sequimur.

^e Nonnulli mss., *Sapientia autem amica est animæ*.

^d Omnes edit. ac pauci mss., *non ad præcipitium*; alii magno numero magis concinne, *non ad præceptum*, id est, non ad imperium.

^e Mss. duodecim, *Hic autem non solum calceamentum, sed etiam calceamenta non solvit; quia*, etc. Aliorū tamen ac edit. lectio cum orationis sermo magis congruit. Infra vero pro, *omnium dedit*, mss. aliquot habent, *omnibus dedit*. Non incommode.

^f Vet. edit., *sacerdotes mutaverunt sententiam*; Rom., *sacerdotis mutavit sententiam*. Mss. inagno consensu nobiscum faciunt.

^a Vet. edit., *Quod de animæ gressibus dicit in posterioribus, hic ipse David*, etc. Edit. Rom., *Quod de animæ gressibus hic dicit, in posterioribus ipse David*, etc. Nec alia hujus inversionis causa, quam quod articulum, *hic*, pro adverbio positum, atque eo psalmum nostrum cxviii, cui Psal. cxxiii in marg. edit. ejusdem annotatus posterior est, ad Ambrosio designari falso putarunt. Quare melius mss. ut in corpore.

^b Edit., *Calceat se ergo carnis anima Ecclesiastica gratia*. Mss. aliquot hoc loco nihil said habent. Alii magno numero, *Calceat ergo se anima Ecclesiasticam gratiam*. Non male. Melius tamen Rog. et Corb. quos

ut ornamentis pretiosissimis comparatus sit, et torquibus triumphantium; hæc enim ornamenta sunt bellatorum. Unde et Symmachus *ἑπιτραχίλια* dicit, hoc est, quæ sunt circa collum. Sive ergo generatio Christi ex Virgine, sive Ecclesiæ propagatio, specie quidem tamquam manu artificis torquibus adornatis, veræ autem virtutis insignibus spiritalibus cervices fidelium coronavit.

19. Denique tota ista descriptio membrorum Ecclesiæ plena decoris et laudis est. Nam et umbilicus ejus tamquam crater tornatilis prædicatur, mixto non deficiens (*Cant.* vu, 2); eo quod in omni doctrina tornatus, plenitudine cognitionis, et potu non deficiat spiritali; et venter ejus non solum acervo tritici, id est, cibus fortioribus cœlestis mysterii saginetur, verum etiam tamquam liliis quibusdam, moralium suavitate repleatur.

1190 20. Unde et ipsa tamquam bene merita regina Christi sanguine coronatur, sicut scriptum est: *Et ornatus capitis tui sicut purpura* (*1b.* 5). Sanguis Christi purpura est, qui inficit sanctorum animas, non solum colore resplendens, sed etiam potestate; quia reges facit, et meliôres reges, quibus regnum donet æternum.

21. Meritoque ad tantum Ecclesiæ decorem, cui Christi sanguis irrutilat, Spiritus sanctus exclamat: *Quam pulchra et suavis facta es, choritas, in deliciis tuis* (*1b.* 6) ! Pulchra decore virtutis, suavis jucunditate gratiæ, remissione vitiorum, quam nulla vexat amaritudo peccati; et ipsa jam charitas, quæ diligendo Deum, ipsius et nomen accepit; quia *Deus charitas est* (*Joan.* iv, 16).

22. Recte ergo David petit gressus suos dirigi secundum verbum Dei; ut fiant et ipsi speciosi, et non dominetur ei iniquitas; ^a quam jure præcavit. Sciebat enim et Abraham gressus suos secundum præcepta Domini dirigentem, et appetito speciosæ uxoris pudore tentatum, sed non confusum; ^b et in unici immolatione filii postulata, patriæ mentis pietate luctatum, sed coronatum; se quoque in furore Saul, incestu Ammon, Abessalon parricidio, iniquitatis improbæ feralibus tentationibus appetitum, hoc solo evasisse, quod dirigens gressus suos secundum pietatem Domini, a paterno non recessit affectu; intra se gemens crimen incesti, a se relegans odia parricidæ. *Filius meus Abessalon, filius meus, inquit, Abessalon, quis dabit mihi mortem pro te* (*II Reg.* xviii, 33), memor naturæ pietas, offensæ immemor, de quo ante quæsit: *Puer ne vivit* (*1b.* 29) ?

23. Et fortasse quærendum sit, qua ratione ante

^a Vet. edit. cum paucis mss., *quam jure precatus est* ^b Ita mss.; edit. vero, *et in unici immolatione filii, postulata patriæ mentis pietate, luctatum.*

^c Vet. edit. cum paucis mss. *adulterii objectione tentatus est.*

^d Edit. ant., *et invitatus ad crimen herilis illecebræ. Rom., herili illecebra. Mss. nonnulli, et incitamento puerilis illecebræ.* Alii frequentes, ut in textu. Quod autem voci, *composito*, in quibusdam edit. adjectum est, *elogio*, hoc frustra fuit, subintelligitur enim *mendacio*, vel *crimine*, id est, accusatione.

^e Edit. Rom., *ne ipse ut fraudis indicium, atque*

puerum dixit, postea filium nominavit; cur non a utroque, aut puerum dixit, aut filium? Si viveret, puer erat; quia parricidio petebat patrem. Non ex pietatis nomen accipere debebat, sed infirmitatis. Iste quoque vir justus quod religionis fuit, tacuit; quod infirmitatis, aspersit. Ubi vero est mortuus, apud piæ personæ crimen defecit, naturæ nomen recessit.

24. (Vers. 134.) Sequitur: *Libera me a calumnia hominum; ut custodiam mandata tua.* Non unum genus est nostræ afflictionis; est et tentatio, est et calumnia; sed tentatio levior, calumnia gravior: siquidem tentatio potest esse calumnia, calumnia in se tentationem habet. Est et humana tentatio, quam ferre possumus; calumnia autem gravis est. Etiam Dominus, quæ sunt graviora suscepit, et calumniæ appetitus silentium detulit triumphale (*Matth.* xiii,

B 63). Calumnia autem eo gravior est, quia non solum falsa componit; verum etiam quæ pie gesta sunt decolorat; ut Joseph non solum ^c adulterii oblatio tentatus est, et ^d invitamento herilis illecebræ (*Gen.* xxxix, 10 *et seq.*): verum etiam tentatus calumniis, composito, quod ipse adulterium et minæ suæ inferre voluisset, comprehensus exuerit vestem; ^e ne fraudis indicium, atque ^f signe criminis teneretur; cum utique amicum ideo fugiens reliquerit, 1191 ut laqueos vim inferentis, et nexus illecebrosæ artis evaderet. ^g hoc David senserat, quod timebat. Quibus enim Saul regis calumniis laboravit! ^h Perterritis omnibus, Achishyly impetum lusit, et singulari certamine summum belli, et totius prælii pondus excepit, virtute sua solum commune crimen refellens, et totius retorquentem in hostem plebis opprobrium; et tamen quia juvenula dixerunt: *Saul triumphavit in millibus, David decem millibus* (*I Reg.* xviii, 7), gloria in invidiam versa, odio cœpit urgeri. Et ut de posterioribus loquamur: Susanna bene sibi conscia erat; et apud homines sibi adesse non poterat. Duo presbyteri senes falsum testimonium deferebant, numerus sacerdotum atque senectus vocem auferrebat puellæ; sed conscientia erat apud Deum libera. Denique hominum damnata judicio, nutu est absoluta divino (*Dan.* xiii, 34 *et seq.*).

25. Ideo ait Propheta: *Libera me a calumnia hominum; ut custodiam mandata tua*: qui enim opprimitur calumnia, non facile potest custodire mandata divina. Tristitiæ necesse est plerumque aut timori cedat, et affligatur vel metu calumniæ, vel dolore.

26. (Vers. 135.) Sequitur septimus versus: *Fultus*

insigne criminis teneretur; amictumque ideo, etc. Nos vero in lectione mss. ac vet. edit. nihil mutamus. Sed ut perspicuus sit sensus, post, *ne fraudis indicium, subintellige, in ipso comprehenso, et non elapso.*

^f Rom. edit., *Ipse David senserat quod timebat Saul et quibus calumniis laborabat.* Sed qui ita correxit, sensum auctoris minime intellexit. Tu vero eumdem interpretare ad eum modum: *Ipse David expertus erat calumnias, quas timebat dum diceret: Libera me a calumnia, etc.*

^g Mss. non pauci, *præteritis omnibus.* Bene, si mente supplicas, aliis calumniis.

tuum illumina super servum tuum; et doce me justitias tuas. Illuminat Dominus sanctos suos, et lucet in corde justorum. Itaque cum sapientem videris, cognosce quia descendit super eum Dei gloria, illuminavit ejus mentem scientiæ fulgore, cognitionisque diviniæ. Illuminavit autem etiam corporaliter faciem Moysi, et transfigurata est gloria vultus ejus, quam videntes Judæi trepidaverunt; et ideo factum est ut Moyses velamen imponeret super faciem suam; ne in eam filii Israel intenderent, et perturbarentur (*Exod. xxxiv, 29 et seq.*). Simul declarabatur mysterium, quod illud velamen quod in facie Moysi corporaliter ponebatur, in cordibus Judæorum mystice ponere; eo quod veram Legis claritatem videre non possent. Vultus enim Moysi fulgor est Legis; fulgor autem Legis non in littera, sed in intellectu est spiritali. Itaque quamdiu vixerat Moyses, et alloquebatur Judæorum populum, velamen habebat in facie sua; mortuo autem Moyse, Jesus Nave jam non per velamen, sed facie revelata, et presbyteros alloquebatur et populum, et nemo trepidabat (*Josue 1, 10*): cum utique et ipsi dixerit Deus, quod cum ipso ita esset futurus, ut fuit cum Moyse, et eum similiter illuminaret, gestorum utique, non vultus gloria (*Ibid., 5*): hoc significante Spiritu sancto, quod venturus esset verus Jesus, ad quem si quis converteretur, et eum vellet audire, de corde suo velamen auferret, et revelata facie verum Salvatorem videret.

27. Ergo Deus omnipotens Pater, qui in Moysi facie excæcavit populum Judæorum, non duritia, sed præscientia; nec malitia, sed æquitate atque justitia; ipsi enim sibi velamen posuerunt, qui Legem intelligere noluerunt: *Lex enim spiritualis est*, sicut dixit Hebræus (*Rom. vii, 4*). Is utique secundum illud quod dat unicuique nostrum, in quo non tribuentis, ^a sed non diligentis est culpa; iste, inquam, Dominus **1192** illuminavit cor populi nationum in facie Christi Jesu, per ejus adventum; quod evidenter Apostolico declaratur exemplo, sicut scriptum habemus: *Quoniam Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere, illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi Jesu* (*1 Cor. iv, 6*).

28. Ideo ergo dicit David ad Dominum Jesum: *Vultum tuum illumina super servum tuum.* Faciem Christi videre cupiebat; ut mens ejus illuminari posset. Et secundum Incarnationem potest accipi. *Multi enim prophetæ et justii videre voluerunt* (*Luc. x, 24*), ut ipse Dominus declaravit. Quod autem negatum Moysi fuerat (*Exod. xxxiii, 20*), non quærebat: ut corporaliter Dei vultum videret incorporei; si tamen et Moyses, tam sapiens et eruditus hoc potuerit simpliciter magis, quam in mysterio postulare; humanum tamen est desideria supra nos extendere. Nec immerito faciem ejus advenientis ex Virgine quærebat

videre; ut illuminaretur in corde, sicut illuminabantur etiam illi qui dicebant: *Nonne cor nostrum ardebat in nobis.... cum aperiret nobis Scripturas* (*Luc. xxiv, 32*)? Quod si quis ad Deum Patrem dictum vult videri, potest accipi vultus Patris, Filius; qui enim videt Filium, videt et Patrem.

29. Illuminat tamen vultus Dei secundum quod oculi ejus super justos habentur. Quod cum spiritaliter sit probandum; tamen quia incidit illuminationis vultus Moysi historia, ne quis non putet corporaliter id fieri potuisse, cognoscat. Etenim usu solis multis etiam pallore confectis totius corporis figura mutatur, et ignis vapore calefactis species vultus rutilantis ostenditur. Oriente die, rubent terræ croceo colore perfusæ, ^b imaginem de beneficio mutuatae, gemmarum quoque monilia coruscantia transfundunt sinitimis, quod ipsa radiaverint; et miraris si Moysis vultus diviniæ infectus sit claritate præsentia? Miraris si refulgente Dei gratia justii vaporetur ingenium? Non dubitavit propheta, qui poposcit illuminari prius; ut justitias Domini posset addiscere.

30. (Vers. 136.) Sequitur versus octavus: *Decursus aquarum descenderunt oculi mei; quia non custodivi legem tuam.* Granditer affectum poenitentiam gerentis expressit, dicens quod aquarum decursus oculi sui descenderint: sive quia per eos tamquam meatus undantium fluentorum, ita exuberantium lacrymarum se quidam ductus effuderit, et fletus irrigui continuum quoddam et jure profluvium: sive quod ipsi descenderint oculi. Habet enim hoc vis summi doloris, ut cum lacrymis oculi quodammodo ipsi videantur descendere; eo quod tanta vis lacrymarum sit, ut putentur oculi in fletus solvi, et in lacrymas effundi.

31. Oculi ergo ipsi tamquam in decursus descenderunt aquarum, quo verbo impetus deplorantium vehemens expressius declaratur, secundum illud quod in Canticis scriptum est: *Fons hortorum, puteus aquæ vivæ, et impetus descendens a Libano* (*Cant. iv, 15*). ^c Hos impetus Ecclesia deduxit a Libano: hoc impetu diluuntur peccata: hoc impetu puri **1193** fontis, et Spiritus sancti affluit a Libano Sponsa, et a principio fidei transivit sæculum, et pertransivit ad regnum. Aliis fons est, aliis puteus pro capto nostro gratia spiritalis: aliis hortus clausus, fons signatus: aliis hortorum fons, qui in Ecclesiæ dote numeratur: aliis impetus descendens a Libano, et magnus impetus qui numquam deficit. Non enim deficient de petra ubera, neque nix a Libano, neque aqua quæ fertur valido vento virginis Hierusalem (*Jerem. xviii, 14*). Descendit impetus a Libano, quando collectis in unum apostolis et plurimis credentibus, factus est subito de cælo sonus, tamquam vi magna Spiritus ferretur, et repleti sunt omnes

^a Vct. edit. cum parte mss., *sed diligentis est culpa*; commodius Rom. cum aliis, *sed non diligentis, etc.*

^b Mss. aliquot, *imaginem Dei beneficio mutuatae.*

Melius alii, edit., *de beneficio*; nam subintelligendum, *orientis diei, vel lucis.*

^c Scripti cod. septem: *Hic impetus Ecclesiam deduxit, etc.*

Spiritu sancto diversitates donante linguarum (*Act. II, 1-3*). Bonus impetus, qui lædere nesciat, norit implere.

32. Si quis igitur hunc impetum supervenientis e cœlo gratiæ vult mereri, descendat etiam ipse oculis in decursus aquarum. Qui hunc primum impetum fuderit, illum merebitur. Descendit oculis suis in hos ductus aquarum, quæ lacrymis irrigavit in Evangelio Domini pedes (*Luc. VII, 38*): et ideo fidei suæ pretio emit animæ suæ et corporis sanitatem jam non sanguinis proflua, sed gratiæ spiritalis (*Luc. VIII, 44*).

33. Descendit ergo David propheta; ideo de peccato gratiam retulit. Descendit in aquarum ductus, hoc est, replevit eos, et decurrentium aquarum lacrymis suis fluentia cumulavit: aut inanes et vacuos ductus solis replevit fletibus: aut quod elocutionis moralis quidam sensus ostendit, descendit in aquarum ductus, transivit eos. Et possemus dicere: Transcendit eos, et supergressus est: sed minuitur vis eloquii, quo vis major affluentiam descendens, quam ascendens exprimitur. Vide, rogo, quid de usu verba habeant, ut impetum suum sermo Propheticus non amittat; licet usus ipse scriptorum sensui servire majore decore consueverit. Diverse hoc et sæpe significavit, et propemodum incrementa semper assumpsit. Dixit enim primo: *Lavabo per singulas noctes lectum meum: lacrymis stratum meum rigabo* (*Psal. VI, 7*). Dixit iterum: *Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes* (*Psal. XLI, 4*). Dixit etiam: *Et potum meum cum fletu miscebam* (*Psal. CI, 10*). Hic C addidit dicens: *Decursus aquarum descenderunt oculi mei*.

34. Hoc secutus in Threnis Hieremias, affectum doloris expressit, vim oculi descendens imitatus; sic enim habes: *Defecerunt in lacrymas oculi mei: conturbatum est cor meum* (*Thren. II, 11*). Tamquam descendunt oculi, qui deficiunt in lacrymas. Et alibi: *Oculus meus absorptus est* (*Thren. III, 49*). Sed plus est aquas lacrymis vincere, quam oculos absorberi fletibus. Et alibi idem Hieremias: *Exclamavit cor eorum ad Dominum: muri filiarum Sion deducant torrentes, fluant lacrymas die ac nocte. Noli dare tibi requiem, non sileat pupilla oculi tui* (*Thren. II, 18*). Oculi igitur qui torrentes deducunt lacrymis suis, ipsi ductus aquarum descendunt, hoc est, cumulantur; ut faciant eos suis augentes fletibus impetu exundare torrentium.

35. Sunt tamen codices qui habeant: *διεξόδοις ἰδάτων κατεβίβασαν οἱ ὀφθαλμοὶ μου*, hoc est, *Ductus aquarum direxerunt oculi mei*. Sed ego in Græco **1194** codice meo ^b *κατίβασαν* legi, hoc est, *descenderunt*: in quo potest fieri, ut in utramlibet partem duarum adjectione aut diminutione litterarum scriptor erraverit.

36. Et habuit quidem multa quæ fleret, vel ince-

^a Decem mss., *oculi mei caligaverunt*. Alii, et omnes edit. cum sacris cod., *conturbatum est cor meum*.

^b Edit. Aldina, et Complutensis habent *κατίβασαν*

stum filiarum, vel interitum filiorum: sed hic non habet flevisse se dicit, sed quia non custodivit legem Domini. A sancto viro plus culpa, quam ærumna deditur. Fleuit itaque quando ei Nathan de Uriæ meritis indignationem Domini nuntiavit: et peccatum suum de prævaricatione legis agnovit. Denique fletu a ægritudine constituto, neque cibum sumpsit, neque regium thronum aut cubile conscendit: sed stragula in terra, jejuna ora lacrymis diluebat, non tam vitam mortem, quam peccati sui poenam in illo levare desiderans (*II Reg. XII, 16 et seq.*). Fleuit, quando tumerato populo, repente corde percussus est. Denique *Peccavi, inquit, graviter, peccavi stulte* (*II Reg. XIII, 10*). Fleuit igitur primo, quia elatus regia potestate, querendo numerum plebis, mensuram egressus est conditionis humanæ: Deinde quia ^c sui erroris pretio vindicabatur in plebem. Sed a Domino hæc proposita poena fuerat, non a Rege est postulata. Domini tamen se committendo misericordiam, electam causam probavit: simul quia propter eam populi laborabat, ipse se offerendo pro populo, elatus solvit injuriam, pietatis probavit affectum.

SERMO DECIMUS OCTAVUS.

Y. Sade.

1. Sequitur Sade littera decima octava, quæ Latina interpretatione dicitur *consolatio*. Post more torrentium lacrymas profluentes, et graves fletus dolens, oportebat consolationem sequi. Nam et qui in doloribus sunt, consolatione indigent: et qui gravibus ærumnis poenas commissorum luerunt criminum, sperant indulgentiam: et qui fletibus et lacrymis propriis delicta laverunt, requiem promerentur.

2. Hæc omnia in Scripturis divinis qui querit, invenit. Nam primum illud ut in dolore positos consolemur, docet illa quæ in libro Hieremias: *Seclitæ clamat ad captivos et exules Judæorum: Ste, proficiocimini, filii; ego enim derelicta sum desertis. Est me stolam pacis: indui autem stolam precationis meæ, et clamabo ad Excelsum in diebus meis. Animo estote, filii, clamate ad Dominum; et extrahet vos de manu principum inimicorum. Ego enim speravi in illo æterno salutem vestram* (*Baruc. IV, 19 et seq.*). Creditibus igitur in Dominum, est in Domini misericordia consolatio. Est etiam aliud consolationis genus iis D qui graves solverint poenas, ut habes scriptum in Esaiæ libro: *Consolamini, consolamini populum meum, dicit Dominus: Sacerdotes loquimini in cor Hierusalem, consolamini eam; quoniam repleta est humiliatio ejus, solutum est peccatum ejus: quoniam accepit de manu Domini duplicia peccata sua* (*Esai. X, 1 et 2*). Etiam si fides deerat, poena satisfecerat. Relevantur solutione poenarum, qui absolvuntur commendatione meritorum. Tertium est, cum lacrymis crimen abluatur: ut est illud: *Discedite a me, omnes qui operamini iniquitatem; quoniam exaudivit Dominus* **1195** ^o *sensu non multum diverso.*

^c Mss. non pauci, *sui erroris pretium vindicabatur in plebem*: quæ forte germana lectio est.

cem fletus mei. Quod etiam hoc loco, et plerisque locis in libro Psalmorum facile reperitur.

3. Consolatio igitur prima ordine (*De Pœnit. dist. 3, cap. Prima consolatio*), quoniam non obliviscitur Deus facere misericordiam, neque in æternum projicit, quos putaverit coercendos. Secunda, quod decursis suppliciis, quæ propter peccata nostra toleravimus, ad veniam pertineamus. Unde nonnulli philosophi disputaverunt obesse improbis absolutionem, prodesse mortem: quod in illa sit incentivam delinquendi, in morte autem finis delicti; quod assumptum esse de nostris cui dubium, cum in Proverbiis Salomonis sit: *Qui parcat baculo, odit filium suum* (*Prov. xiii, 24*); *castigat autem Dominus quem diligit* (*Prov. iii, 12*); *et infra: Flagellum equo, et stimulus asino imperat: virga autem nationi imprudenti* (*Prov. xxvi, 5*); pœna enim corrigit, et emendat errantem. Si talis est qui emendari non queat, auferitur e medio, ne graviora committat; mortuus enim jam nescit errare. Ideoque Ecclesiastes ait: *Et laudavi ego mortuos magis quam viventes: et optimus supra hos qui nondum natus est, qui non vidit hoc opus mali* (*Ecc. iv, 2 et 3*). Mortuus præfertur viventi; quia peccare desivit. Mortuo præfertur qui natus non est, quia peccare nescivit.

4. Nunc dicamus etiam de iis, qui pœnas scelerum solverunt suorum. Nonne isti tulerunt culpæ pretium, et jam non integra his pœna debetur? Clamabat per Esaiam Dominus: *Consolamini populum meum. . . quia recepit de manu Domini duplicia peccata* (*Esai. xl, 1 et 35*). Discite unde Plato hæc sumpserit. Eruditionis gratia in Ægyptum profectus, ut Moysis gesta, Legis oracula, prophetarum dicta cognosceret, audivit consolationem populi, qui supra peccati modum videbatur fuisse punitus: et hunc locum quadam adopertum dote verborum in Dialogum transtulit, quem scripsit de Virtute. Quem locum tamen Dominus in Evangelio plenius comprehendit, et apertius declaravit, dicens per Abrahamæ personam ad illum divitem sæculi hujus: *Fili, recordare quia receptisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolationem habet, tu vero cruciaris: et in his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est: ut ii qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transire* (*Luc. xvi, 25 et 26*). Sed jam audiamus quid justus in consolando se loquatur.

5. (Vers. 137.) *Justus es, Domine, et rectum judi-*

cium tuum. Mandasti justitiam testimonia tua, et veritatem tuam nimis. Vere justus vir, qui lacrymis profluens, involutus ærumnis, gravi supplicio delicta persolvens, non tædio vincitur, non metu frangitur, non labore lassatur, non ingratus, aut tristis est. Plerumque enim vulgus hominum sua delicta non reputans, injuste se putat tolerare quæ patitur: at vero vir justus qui se ipsum statim in exordio sermonis accusat, justitiam Domini prædicat, quod meritis suis digna patiat. Dicendo autem justum Deum, de sua quidem injustitia ante 1196 pronuntiat: sed de justitia Domini sperat et veniam. Justus enim non semper irascitur, sicut enim ultor culpæ, ita moderator est pœnæ: sicut vindex peccatorum, ita remunerator est virtutum, optimorumque meritorum. Qui vult dare præmium, debet spectare certamen; quia nemo sine certamine coronatur. Sinit ergo nos sæpe tentari, volens juste præmia dare luctantibus atque, non dormientibus. Non decet redimitos floribus corona, sed pulverulentos: nec molles delictis, sed duros labore exercitii ornat victoria.

6. Justus ergo in adversis suis justitiam Dei laudat. Sed non hoc sentit amissis teneris parens liberis, non immaturo nuptæ viduatus consortio, non æger in dolore, non naufragus in periculo, non reus in judicio, non captivus in laqueo. Clamabat tamen Hieremias, cum futuræ annuntians populis captivitatibus ærumnam, in luti voraginem turpi necandus Hieruse mergeretur: *Justus es, Domine* (*Jerem. xli, 4*): Clamabat iterum cum victæ plebis miserandis servitiis angeretur: *Justus es Dominus; quia os ejus irritavit. . . A foris sine filiis fecit, et ab intus mors* (*Thren. i, 18 et 20*). Clamabant Hebræi cum propter virtutem devotionis, et fidei gratiam fornacis ardentis ambirentur incendiis: *Justus es, Domine, in omnibus quæ fecisti* (*Dan. iii, 27*); et ideo meruerant ut illæsi ignibus, Domini justitias prædicarent. Daniel quoque propheta secundo in lacum missus leonum, et immanium ferarum sævitiis atque horrore circumdatus, recta omnia in conspectu esse Domini imperterritio clamore jaclabat (*Dan. vi, 22*). Jonas inclusus utero bestiali, anhelandi spiritus vix habens commeatum: justus injustorum sorte damnatus, clamabat de ventre ceti in mari: *Cum voce laudis et confessionis supplico tibi* (*Jonæ ii, 10*). David cum fugeret a facie Abessalon parricidalibus armis et terris pulsus, et regno egressus; cum pro totius populi se offerret excidio, dicebat: *Justus es, Domine, et rectum judi-*

^a Hac de re fuse disputat Plato in Gorgia, ubi agens contra Polum inter alia scribit: *καὶ μὴ ἀπαλλαγῆναι γὰρ ἐπὶ τούτων τοῦ κακοῦ τὸ δίκαιον δίδόναι. . . τὸ δὲ γὰρ μὴ δίδόναι, ἐπιμονὴ τοῦ κακοῦ*. Ad quæ verba respexisse Ambrosium credibile est.

^b De hac Platonis profectioe in Ægyptum, præter Diogenem Laertium, lib. iii, loquuntur Justinus *Paræn. ad gentes*; Hieron., *epist. ad Paulin.*; August., lib. viii de Civit. Dei, et alii. Strabo autem lib. xvii eundem istic annis 13 cum Ægyptiis sacerdotibus versatum esse asseverat. Id vero quod ab eodem philosopho in Dial. de virtute translatum esse ait Ambrosius, non alio commodius referas, quam ad illa verba: *Ὁσεί*

γὰρ ἐν φερεσφόνα ποιῶν παλαιῦ πίνθεος διξεναι, εἰς τὸν ὑπερθεὸν ἄλιον, κείνων ἐνάτω ἔστι ἀνδιδόει ψυχῶν πάλιν ἐκ τῶν βασιλῆος ἀγαυοί, καὶ σθένει κραταιοί, σοφία τε μέγιστοι ἄνδρες αὐξοῦνται, in quibus verbis ἀνομιήσεως Platonianæ versatur fundamentum.

^c Ita mss.; edit. vero multa hic inseruerunt in eum modum: *Quia os ejus ad iracundiam irritavit. Et sub alia littera: Ita foris sine filiis fecit, ut ab intus mors: Hoc est, sicut in paradiso fecit: ita et in hujus sæculi ærumnam descevit. Invidia enim diaboli mors introivit in orbem terrarum. Justus es, Domine. Clamabant, etc.*

cium tuum. Græx innocens iste quid fecit? Ego pater feci malignum, apud iustum Deum, pœna de culpæ auctore sumatur. Ipse pater fidei Abraham, cum ad immolandum unicus a senes filius posceretur, paternæ pietatis affectum divinæ confessione iustitiæ temperabat, dicens: *Iustus es, Domine*; non enim poscis alienum, sed tuum reposcis: ipsum tibi restituo, quem dedisti. Hunc imitatus Job, extinctis liberis, patrimonioque nudatus amisso, amicum sui corporis scindens ait: *Nudus natus sum, nudus, inquit, et moriar. Dominus dedit, Dominus abstulit. . . . Sit nomen Domini benedictum (Job. 1, 21 et 22).*

7. Omnes ergo iustum Dominum prædicemus: et qui moribuunda sepulcro sua membra componit, et qui damno feritur, aut funere filiorum, dicat: *Iustus es, Domine*. Quid enim nostrum amittimus? Clamat Apostolus: *Quid habes quod non accepisti (1 Cor. iv. 7)?* Quod habemus ergo, accepimus: quod igitur amittimus, reddimus, non amittimus. Iustus **1197** Dominus in periculis, iustus in damnis, iustus in ultionibus est, non solum quia unusquisque iuste culpæ suæ pretium luit; verumetiam quia dum unus puniatur, plurimi corriguntur. Ananias in Actibus apostolorum fraudati pretii quod de agri sui venditione perceperat, crimen admisit (*Act. v, 1 et seq.*): qui potuerat nihil offerre, et crimen evadere. Verum ne quis impune circumscribendos apostolos arbitraretur, aut misericordiæ suæ munus fraude contaminaret perfidiæ, a morti addictus æternæ, universos ad fidei studium iusto terrore composuit. Phærao cum populo suo fluctibus morsus, mundanæ conversationis exemplum est; ne quis Dei populum persequatur. Denique potuit enim Deus voluntati suæ facere obedientem: sed ejus pœna omnes voluit emendari. Ideoque dicit ad eum Dominus: *Quia ad hoc ipsum te suscitavi: ut ostendam in te virtutem meam: et annuntietur nomen meum in universa terra (Exod. ix, 16)*. Non utique Dominus suæ laudis, sed nostræ correctionis incrementa quærebat.

8. Omnes ergo sapientes dicunt: *Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum*; neque enim tradimur adversariis sine iudicio ipsius, neque sine ipsius iudicio in tribulationes venimus. Hæc iustorum est consolatio: hoc est Domini iudicium. Denique et supra habes: *Memor sui iudiciorum tuorum, quæ a sæculo sunt, et me consolatus sum (Sup. v. 52)*. Ad

^a Edit. vet., *morti addictos æternæ perfidos*. Rom., *morti addictis æternæ perfidis*. Verum satis apparet id ita concinnatum fuisse ab iis qui post nomen Ananias Saphiram quoque, cuius nulla in mss. mentio sit, quo iure quæve injuria in ed. t. intrudere voluerunt. Nos locum ex mss. omnium fide representamus. Quod vero iisdem conjugibus quorum ibi crimen, nullibi vero pœnitentia declaratur, mortem æternam fuisse inflictam assertit Ambrosius, in eoque ab Origene aliisque nonnullis Patribus dissentit pœnam hanc non nisi temporalem existitisse affirmantibus. Certe Augustinus et quidam alii ea de re dubitanter loquuntur. Plura videas licet apud Baron. ad an. 34, num. 269, et interpretes in hunc locum.

^b Ita mss. et edit. omnes magno consensu. Atta-

9. (Vers. 138.) *Mandasti iustitiam testimonia tua et veritatem tuam nimis*. Utrum nimis mandasti, et nimiam veritatem? Sed et nimis veritas plena laudis: et nimium mandare providentiæ atque cautelæ est. Etenim infirmos noverat; ideo sæpius admonebat, ut non obliviscerentur.

10. (Vers. 139.) *Sequitur versus tertius: b Exquisivit me zelus domus tuæ; quoniam oblitii sunt verborum tuorum inimici mei*. Est zelus ad vitam, et est zelus ad mortem. Ad vitam zelus est divina præcepta servare, et amore Domini ejus custodire mandata, ut fecit Phinees, de quo legimus in Numeris, dicente Domino ad Moysen: *Phinees filius Eleazar filii Aaron sacerdotis sedavit furorem meum a filiis Israel, in eo quod emulatus est zelum meum in illis: non consummavi filios Israel in zelo meo, sicut dixi. Ecce ego do ei testamentum pacis, et erit illi et semini eius post eum testamentum sacerdotii æternum, propter quod emulatus est Deum suum, et non exoravit pro filiis Israel (Num. xxv, 11 et seq.)*. Cæsa jacebant viginti quatuor millia populorum: tendebat pena in omnes, nec ullus finis exitii. Arripuit sironsten Phinees, duos occidit interdicta sibi consuetudine copulatos, redemit omnes, indignationem Domini mitigavit, dedit victoriam quibus negabat salutem. Quam salutaris est igitur Dei zelus!

1198 11. Non unius temporis illud vitium fuit, et nunc Madianitis miscetur Judæo. Madianitis est: quæ nullo est uxoris legitimæ copulata conjugio, nullo fidei juncta consortio. Madianitis est hæreticorum perfidia, cum populum Dei tentat. Quam matris populis meretrix ista feralis irrepsit, quæ publico funere totum populum communi morte tumultavit! Veni et nunc, Phinees, arripe gladium verbi, interfice perfidiam, jugulato hæresim; ne propter eam populus universus intereat. Urget ira cœlestis, percutit ipsam vulvam impietatis, generatoriamque perfidiæ; ne partus fornicator infelix, ne adolecina conceptio diffundat seminarium prævaricationis et sceleris; ut Dominus tecum statuat testamentum pacis, et testamentum gratiæ, testamentum promissionum cœlestium. Zelum habere debet sacerdos, qui incorruptam servare studet Ecclesiæ castitatem; et ideo Princeps sacerdotum dixit: *Zelus domus tuæ devoravit me (Joan. ii, 17)*. Et Phinees sacerdos erat, et nepos sacerdotis, et filius sacerdotis. Bonus zelus, et utilis in sacerdote: præ-

men non solum varii Scripturæ textus, ac versiones refragantur, sed etiam Græci ac Latini Patres, a quibus citatur idem versiculus. Est autem satis verisimile in cod. Amb. pro *ἐξέζησέν με ὁ ζῆλος*, etc., librarii lapsu scriptum fuisse *ἐξέζησέν με*, etc.

^c Rom. edit., *et exoravit*; in quo ei textus Hebr., Syr. et omnes versiones Scripturæ patrocinantur. Cum tamen in mss. et ant. edit. legatur, *et non exoravit*, vel ut in quibusdam mss., *et non deprecatus est*, satis probabile sit pro *καὶ ἐξέζησέν με*, scriptum in codice Ambrosii fuisse, *καὶ οὐχ ἰδέσθαι με*; ubi facilis admodum mutatio.

^d Cod. Vind. et Colb. annorum, ut minimum, 800, *coronavit me*. Et sic etiam infra.

zique ne negligens, ne remissus sit. Melius est ut A
 animus, aut duorum damnatione plurimi liberentur,
 quam duorum absolute plures periclitentur.

12. *Exquisivit, inquit, me zelus domus tuæ.* Vides
 quia zelus Dei gratia est, qui exquirat, qui supervenit,
 qui se justi infundit pectori. Zelus Dei vita est.
 Denique Dominus ait : *Zelus domus tuæ devoravit me.*
 Sicut enim ante in Adam devoraverat hominem
 mors prævalens : ita zelus devoravit, quem vivificavit
 in Christo. Zelum habuit Elias, et ideo raptus
 ad cælum est. *Zelans, inquit, zelavi Dominum* (III
 Reg. xix, 40). Zelum habuit Mathathias Butanus, qui
 adversus sacrilegia Antiochi excitavit Dei plebem.
 Zelum qui habent, omnes sibi inimicos suos putant
 qui sunt hostes Dei, quamvis patrem, fratres, sorores.
 De omnibus dicit : *In hostes facti sunt mihi* (Psal. B
 cxxxviii, 22), sicut David ait. Quid multa? Apostolus
 quoque Domini hoc declaratus est nomine, ut
 Judas Zelotes diceretur, sicut legimus in Evangelio
 (Luc. vi, 15).

13. Zelo fidei populus gentilium vitam sibi acqui-
 sivit æternam, quam negligentia atque desidia Judæorum
 populus amisit. Ideo scriptum est : *Zelus apprehendit
 populum ineruditum* (Esaï. xxvi, 11) ; quoniam
 populus qui erat eruditus in Lege, nullum fidei
 habebat ardorem. Contulit se zelus ad gentes : cujus
 tanta est gratia ; ut electionis prærogativam vicerit,
 et eruditionis industriam. Denique apprehendens
 populum ineruditum, fecit esse meliorem. Itaque ea
 gratia operata est in populo nationum ; ut hæredita-
 tatem Domini mereretur, qua operatus est Dominus, C
 ut Ecclesiam sibi ex nationibus copularet. Zelus ergo
 charitas est. **1199** Denique *valida est sicut mors charitas :
 durus sicut inferi zelus* (Cant. viii, 6). Durus zelus
 quem vitæ hujus nulla vincit illecebra. Durus sicut
 inferi, per quem peccato morimur ; ut vivamus Deo.

14. Angeli quoque sine zelo nihil sunt, et substantiæ
 suæ amittunt prærogativam, nisi eam zeli ardore
 sustentent. Denique in Apocalypsi Joannis Dominus
 ad Angelum Laodicæ dicit : *Scio opera tua : neque
 frigidus es, neque calidus. Utinam frigidus esses,
 aut calidus : sed quia tepidus es, incipiam te evomere
 ex ore meo ; quia dicitis : Dives sum, et ditatus, et nul-
 lius ego : et nescis quod tu es miser, et miserabilis, et
 mendicus, et nudus, et cæcus. Consulo tibi, ut emas a
 me aurum igne probatum* (Apoc. iii, 15-18). Hic est D
 Dei zelus, hic est fidei vapor, devotionisque fervor,
 qui nos velut suavem cibum in Christo remollit et
 format. Quanta Domini gratia, ut nos in suo ore
 constituat, et quasdam meritorum nostrorum epuletur
 dapes ; ac, si meremur, devoret, si nostri cibi suavitatibus
 delectetur. Beatus quem sapientia devoraverit, quem
 virtus hauserit, quem justitia receperit : culpa in eo
 habere non potest portionem, quem absorberit
 remissio peccatorum ; ubi enim error inveniet,
 quem integritas immaculata susceperit?

^a Rom. edit., *Mathathias bar Joannis*. Sed præterquam
 quod abhorret a consuetudine Ambrosii ab Hebræo et Syro
 istiusmodi nomina compingere, om-

15. Et quid miremur si Angeli eum habent? Ipse
 Deus Pater ait : *Zelans zelabo Hierusalem zelo magno*
 (Zach. viii, 2). Quia Deus magnus, ideo et zelus ejus
 magnus est : et pro uniuscujusque potentiæ qualitate,
 ita zelus aut mediocris, aut magnus est. Zelo vindicatur
 Hierusalem, zelo Ecclesia congregatur, zelo fides
 acquiritur, zelo pudicitia possidetur. Dominus quoque
 Jesus ait : *Zelus domus tuæ comedit me* (Joan. ii, 17) ;
 increpans Judæos quod domum orationis fecerint speluncam
 latronum, fecerint et domum negotiationis.

16. Sed non solum locum Ecclesiæ zelare debemus,
 sed hanc quoque interiorem in nobis domum Dei ; ne sit
 domus negotiationis, aut spelunca latronum. Si enim
 lucra, quæstus, pecuniæ emolumenta aucupemur,
 domum negotiationis fecimus. Si invadamus alienas
 possessiones, fines viduæ vel minorum, fecimus
 speluncam latronum. Veniat ergo Verbum Dei, et de
 hac domo projiciat fures, direptores, caupones ; ut
 mundum sit cor tuum, pectus tuum.

17. Sed est zelus ad culpam, est et zelus ad gratiam.
 Nam et ipse David ait : *Zelavi in peccatoribus pacem*
 (Psal. lxxii, 2). Et in Ecclesiastico scriptum est :
*Non zeles mulierem sinus tui ; ne ostendat super te
 malitiam doctrinæ nequam* (Eccl. ix, 1). Et mulier
 zelotypa in mulierem fidelem jure reprehenditur.
 Advertimus ergo quod mensura quædam et disciplina
 sit zeli, sicut disciplina virtutis. Et ideo beatus qui
 zeli noverit disciplinam, et oderit eos qui Domini
 gratiam relinquentes, salutem propriam deserant, C
 errores sibi fraudis adiscant.

18. Ideoque ait : *Quoniam obliti sunt verborum tuorum
 inimici mei.* Qui sunt isti inimici? Si populus Judæorum,
 quomodo inimici erant sub ejus imperio constituti?
 David enim Judæos omnes regno proprio gubernabat.
 Si gentiles : quomodo **1200** obliti verborum Dei,
 qui legem Domini nesciebant? Nemo enim nisi id
 quod acceperit, oblivisci potest. Illi ergo inimici mei,
 qui inimici tui, qui Dominum in propria sua
 venientem non erant recepturi. Hos graves hostes,
 hos inimicos suos Propheta testatur ; non qui sibi
 essent, sed qui Christo rebelles. Denique alibi dicit :
*Et super inimicos tuos tabescebam : et justo odio oderam
 illos* (Psal. cxxxviii, 21 et 22) ; graviora putans
 arma perfidiæ esse, quam pugnæ. Nemo enim D
 gravior hostis omnium, quam qui omnium lædit auctorem.
 Ideo ergo zelo magno acquisitus est populus nationum ;
 quoniam a suo Deus populo negabatur. Nec enim poterant
 aut fidei devotionem, aut disciplinam tenere virtutis,
 qui memoriam præceptorum cœlestium non tenebant.
 Sic Adam de paradiso ejectus, sic populus Judæorum
 de prærogativa electionis exclusus est.

19. (Vers. 140.) Sequitur : *Ignitum eloquium tuum nimis,
 et servus tuus dilexit illud.* Ignem quidem Dominus
 misit in terram, non ut eam sodomitano rursus, sic-
 nes mss. et vet. edit. refragantur. Itaque lectionem
 antiquam reposuimus, tametsi utrum ea etiam si-
 cera sit, subdubitemus.

ut scriptum est, arderet incendio : nec ut eam donata munere fecunditatis, aut usu vel flore viriditatis exueret (*Gen. xix, 24*). Opus enim suum Dominus probare magis atque augere, quam minuere aut damnare consuevit. Neque vero dignum erat, ut elementa innoxia nostri luere sceleris ultionem. Quid natura deliquerat, si adulta iam soboles erravit? Non erat partus in vitio, si devio lapsa est errore a progenies : sed usus in culpa. Quem ergo Dominus ignem in novo sparsit Testamento? Qui secretos mentium divinæ ardore cognitionis inflammaret affectus, qui vaporem fidei et devotionis adoleret, qui cupiditatem virtutis accenderet. Hoc igne calefactus dicit Hieremias : *Et erat ignis flammigerans in ossibus meis (Jerem. xl, 9)*. Hoc sermonum igne celestium vaporati Cleophas, et ille alius qui simul cum Domino ab Hierusalem usque in castellum confecerant iter, dicebant : *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis... cum aperiret nobis Scripturas (Luc. xxiv, 32)?*

20. Ignis ergo hic, sermo Christi est. Et bonus ignis, qui calefacere novit, nescit exurere, nisi sola peccata. Hoc igne super bonum fundamentum b positum illud apostolicum aurum probatur : hoc igne illud merum operum examinatur argentum : hoc igne pretiosi illi lapides illuminantur, senum autem et stipula consumitur (*I Cor. iii, 12 et 13*). Mundat ergo hic ignis animum, consumit errorem. Unde et Dominus ait : *Jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis (Joan. xv, 3)*. Hic est ignis qui ardet ante Dominum ; nisi enim quis flagrantiam devotionis assumpserit, presentiam Domini habere non poterit (*Levit. vi, 12*). Accendit hunc prius ignem in mentibus tuis ; ut Christi tibi lumen effulgeat. Hoc igne urebatur rubus, et non exurebatur (*Exod. iii, 2*). Urit enim sermo divinus, ut corrigat conscientiam peccatoris : non exurit, ut perdat. c Hic ignis hebetare, hic ignis extinguere materialium sæva flammaram consuevit incendia. Denique Hebræi hoc igne succensi, fornacis ardentis vaporem nec timere, nec sentire potuerunt (*Dan. iii, 50*). **1201** Merito ergo bonus servus diligit ignitum Domini eloquium, quæ induitur charitas, quæ excludit timorem.

21. Pulchre autem addidit, *nimis*; quia omnis quidem doctor inflamat audientis affectum : sed supra omnes est sermo Dei, divisiones artuum et intima d penetrans medullarum. Tripliciter ergo describe tibi ignitum eloquium Dei, vel quod mundat, vel quod ac-

condit, vel quod illuminat audientes. Ideo ait Dominus. *Scrutatus sum Hierusalem ad lucernam (Sophon. i, 12)*. Sed neminem in ea vel qui mundaretur, vel qui accenderetur, aut illuminaretur, invenit : ideo eam in tenebris dereliquit.

22. Nec mireris si servus diligit ignitum Domini alloquium, quod et Sponsa dilexit, quæ ait : *Sicut resticula coccinea labia tua ; in cocco enim specis ignis, et crucis Dominicæ sanguis irrutilat. Coccæ labia Domini, quæ passionem propriam loquebantur. Denique in Exodo d cocco pro igne collocatum est. Non enim ex cocco mundus, sed ex quatuor consuetudinis elementis : sed in cocco figura ignis expressa est, cujus vapor nisi cælum, atque aerem, maria, terræque penetraret, omnia tamquam effocetis viribus vererentur. Per resticulum igitur viaculum passionis agnoscimus : per cocco, vel cupiditatis ardem qui scintillet in animis audientium, vel indicia passionis. Unde et alibi ait Sponsa : *Labia ejus sicut distillantia myrrham plenam (Cant. v, 13)*. Per myrrham enim passionis unguentum, et resurrectionis gratia declaratur, quæ redivivum vitæ odorem incitatis mortuorum visceribus infundit. Merito igitur alloquii ejus accipiens suavitatem, exclamans Sponsa testatur : *Fauces ejus dulcedines, et totus desiderium (Ibid., 16)*.*

23. (Vers. 141.) Sequitur versus quintus : *Jurem sum ego et despectus : justificationes tuas non sum oblitus. Multis sanctorum qui a prima adolescentiæ exercitati sunt duris laboribus, potest hic versiculus convenire. Nam et Joseph cum a fratribus junioris Ægyptum venderetur, junior erat, et despectus, quæ ad servitutis injuriam vendebatur : et postea cum productus e carcere, præpositus Ægypto, populis fragmenta divideret, fratribus vicem injuriæ non referret, sed refuso pretio alimenta donaret, senilem patris a fame atque jejuni vindicaret ætatem, curruque summisso, obviis, et famulantibus cæteris amplius potestatis insignibus, adoraret, jure dicebat : *Jurem ego sum, et despectus : justificationes tuas non sum oblitus.**

24. Ipse David quoque junior fratribus, cum patris oves pasceret tanquam vili ablegatus obsequio, non oblitus est sacerdoti, quasi indignus quiungeretur in regnum : sed a sacerdote quæsitus, et accessit a pascuis, prærogativam regie unctionis accepit. Postea quoque progressus ad bellum, cum Goliath totum populum Judæorum corporis sui mole-

a Post vocem *progenies*, subjungebatur in edit., non est hic natura. Quod in omnibus omnino scriptis cod. prætermittitur.

b Edit. omnes, *posito*. Melius mss., *positum*, ut referatur ad vocem, *aurum*. Et continuo post, eunctæ edit. cum duobus mss., *illud morum vel operum*. Mss. vero cæteri, ut in textu; paucis exceptis ubi legas, *illud bonorum operum*, etc.

c Vet. edit. et recentiores nonnullæ, *Hic ignis habitare Christum per fidem facit*. Rom. cum mss. omnibus nobiseum legit. Et certe prior lectio non aliunde inducta est, quam ab aliquo qui nesciebat, *hebetare*, idem hic esse ac retundere vel minuere.

d Mss. aliquot, *cocco pro igne collatus est, aut cocco.... collatum est*. Reliqui, ac edit. ut in textu. Videtur autem Ambr. respicere ad locum Fl. Josephi e lib. iii *Antiq. Judaic.* cap. 8, ubi colorum quibus Tabernaculi vela intexebantur, mystica significatio ita exponitur : *Τὰ τε γὰρ φάρση ἐκ τεσσάρων ὑφανθέντα τὴν τῶν στοιχείων φύσιν δηλοῦν. ἢ τε γὰρ βύσσης τῶν γῆ ἀποσηραίνει τοὺς, διὰ τὸ ἐξ αὐτῆς ἀνιέσθαι τὸ λένον. ἢ τε πορφύρα τὴν θαλάσσαν. τῶν πορφυρίων τῆς κόχλης τῶ αἵματι. Τὸν δὲ ἀέρα βούλεται δηλοῦν ὁ βακκίνθος. καὶ ὁ φοινῆ δ' ὅτι ἐστὶν τεκμήριον τοῦ πυρός. Hanc interpretationem Origenes primus secutus est Hom. 13, in cap. xxv Exodi, atque alii post eum.*

despiciens, singulari certamine provocaret, timentibus cæteris, poposeit a rege, ut congregiendi sibi permitteret facultatem. Necdum quidem tanto certamini habilis æstimatus est, **1202** rege dicente: *Non potes ire ad Allophylum, et pugnare cum eo; quoniam tu puer es, et ille vir bellator est a juventute sua* (I Reg. xvii, 33). Neque esset admissus, nisi fecisset fidem, quod in sua adolescentia leonem suis manibus strangulatum, extractis raptæ ovis cruribus permississet. Ipse etiam despectus ab Allophyllo, quod adversus armatum præliatorem cum virga et lapidibus processisset, retulit non viribus se fretum esse, non armis: sed in nomine Domini confidentem ad prælium esse progressum; ut lacessitæ plebis auferret opprobrium. Hic ergo juvenis, atque despectus stravit Allophylum, potiusque victoria, in decem millibus juvenularum psallentium testimonio triumphavit.

25. Gerebat enim typum ejus qui quasi despectus venturus esset in terras, et sine legato, sine adiutore, sine nuntio totum populum mundi hujus crucis suæ prælio liberaret: cui applauderent animæ sanctorum, per baptismatis sacramentum renovatæ, quod verum illum Goliath revelatum nobis, ac proditum verbi sui gladio trucidasset. Jacet igitur verus Goliath humilitate Filii Dei stratus: amisit caput quod in multas artes vertebat et fraudes. Psallunt securæ jam animæ, quæ ante peccatorum suorum tormenta deflebant. Dicunt tympanis, hoc est, corporibus suis peccato mortuis resultantibus: *Saul triumphavit in millibus: David in decem millibus* (I Reg. xviii, 7). Rex ille durus indignatur, et irascitur diabolus; eo quod canerent juvenulæ quia duritiæ filius paucos decepit; Christus totum mundum redemit. Dicit ergo Christus natus ex Virgine: *Juvenis ego sum, et despectus: justificationes tuas non sum oblitus.*

26. Dielt etiam populus nationum, ille in prima electione despectus, rudis adhuc in fide, et studio primævæ devotionis adolescens, vel certe renovatus aquilæ juventutis per baptismatis sacramenta: *Juvenis ego sum, et despectus: justificationes tuas non sum oblitus.* Ille ego despectus ante, jam præferor, jam anteponor electis. Ille ante despectus populus peccatorum, habeo cælestium sacramentorum veneranda consortia. Jam mensæ cælestis honore suscipior: epulis meis non pluvia undatur, non terræ partus laborat, non arborum fructus. Potui meo non flumina quærenda, non fontes: Christus mihi cibus, Christus mihi potus: caro Dei cibus mihi, et Dei sanguis potus est mihi. Non jam ad satietatem mei annuos exspecto proventus, Christus mihi quotidie ministratur. Non verebor, ne qua mihi eum cæli intemperies, aut sterilitas ruris imminuat, si pii cultus diligentia perseveret. Non jam coturnicum plu-

A vias mihi opto descendere, quas ante mirabar: non manna quod ante cibis omnibus præferebam; quia qui manna manducaverunt patres, esurierunt. Meus cibus est, quem si quis manducaverit, non esuriet. Meus cibus est, qui non corpus impinguat, sed confirmat cor hominis.

27. Fuerat mihi ante mirandus panis de cælo; scriptum est enim: *Panem de cælo dedit eis manducare* (Joan. vi, 34): sed non erat verus ille panis, sed futuri umbra. **1203** Panem de cælo illum verum mihi servavit Pater. Mihi ille panis Dei descendit de cælo, qui vitam dat huic mundo. Non Judæis descendit, non Synagogæ descendit: sed Ecclesiæ descendit: sed populo Dei juniore descendit. Nam quomodo Judæis descendit panis qui vitam dedit; cum omnes qui illum panem manducaverunt, hoc est, manna, quem putaverunt Judæi verum panem, in deserto mortui sunt? Quomodo Synagogæ descendit; cum Synagoga omnis interierit, et æterno jejunio fidei macerata defecerit? Denique si accepissent panem verum, non dixissent: *Domine, da nobis semper panem hunc* (Ibid., 34).

28. Quid petis, Judæe; ut tribuat tibi panem, quem dat omnibus, dat a quotidie, dat semper? In te ipso est, ut accipias hunc panem: accede ad hunc panem, et accipies eum. De hoc pane dictum est: *Omnes qui elongant se abs te, peribunt* (Psal. lxxii, 27). Si te elongaveris ab eo, peribis: si appropinquaveris ad eum, vives. Hic est panis vitæ: qui ergo vitam manducat, mori non potest. Quomodo enim morietur, cui cibus vita est? Quomodo deficiet, qui habuerit vitalem substantiam? Accedite ad eum, et satiamini, quia panis est: accedite ad eum, et potate; quia fons est: accedite ad eum, et illuminamini; quia lux est: accedite ad eum, et liberamini; quia *ubi spiritus Domini, ibi libertas* (II Cor. iii, 17): accedite ad eum, et absolvimini; quia remissio peccatorum est. Quis sit iste quæritis? Audite ipsum dicentem: *Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet: et qui credit in me, non sitiet unquam* (Joan. vi, 35). Audistis eum, et vidistis eum, et non credidistis ei; ideo mortui estis: vel nunc credite, ut possitis vivere.

29. Sed miramini Moysen, quia patres vestros per mare siccis duxit vestigiis. Moyses non imperavit, sed impetravit: non jussit mari, sed servivit jubenti fluctibus. Moysen laudatis, quia regem Pharaon cum exercitu suo mersit: Moyses orabat, et alius imperabat. Moyses precabatur, Christus operabatur. Moyses fugiebat, Christus insequabatur. Moyses columnam sequebatur, ut nocturnas tenebras declinaret: Christus illuminabat. Moysen agnoscitis, quia aquæ amaritudinem temperavit. Moysen agnoscitis,

* Perseverabat adhuc in Ecclesia Mediol. antiqua fidelium consuetudo qua quotidie sacræ communionis participes fieri solebant. Hinc in lib. v de Sacram. cap. 4: *Accipe quotidie, quod tibi quotidie prosit*, etc. Sed monet idem auctor Græcos tum semel in anno Eucharistiæ communionem contentos. In ple-

risque vero Occidentis Ecclesiis mos quotidianæ communionis in desuetudinem abiit, adeo ut episcopi alique doctiores viri eum nec reprehenderent, nec laudarent. Hieron. epist. 50 ad Pammach., et August. epist. ad Januar.

quia aquam produxit de petra : Christum non agnoscitis, qui veri illius *Ægyptii* regis stravit exercitum, et abyssi mersit profundo : qui nos liberat quotidie de mundi hujus fluctibus ; ne nos sæculi hujus procella demergat. Quid profuit patribus transire per mare Rubrum, quibus ad terram repromissionis non licuit pervenire ? Quicumque enim exierunt de *Ægypto*, perierunt in deserto. Mortuus est Aaron, mortua est Maria, mortuus est et ipse Moyses : solum Jesum Nave nominis sacri similitudo servavit. Plaudat Judæus ; quia sitiienti illi undam saxa vomuerunt : mihi de corpore Dei fons fluxit æternus : meas amaritudines bibit Christus ; ut mihi suæ donaret gratiæ suavitatem.

30. Dicit ergo populus Christianus : *Juvenis ego sum, et despectus* : justificationes tuas non sum oblitus. Bene hoc dicit, qui justificavit Deum baptismatis sacramentis. Qui enim baptizatur, justificat Deum ; quia peccata propria confitetur, et a Domino suorum a præstolatur indulgentiam peccatorum. Justificavit David, qui ait : *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci : ut justificeris in sermonibus tuis* (*Psal. l. 6*). Non justificaverunt pharisæi, qui baptizari Joannis baptismo noluerunt, ut in Evangelio legisti (*Luc. vii, 30*). Nec solum justificare satis est, sed etiam non oblivisci justificationum Dei, id est, ut intemerata gratiæ spiritualis dona custodiat, et sacræ remissionis munera illibata atque inoffensa conservet.

31. Hæc generalia : sed etiam specialis singulis Christianis suppetit prærogativa dicendi : *Juvenis ego sum ; et despectus* ; si humilis corde sit, si mitis atque mansuetus. Dicit ergo : *Juvenis ego sum, et despectus*. Præmittat ætatis generalem jactantiam, quo plus commendet humilitatis suæ gratiam. Non mirabilis humilitas in senectute, quæ effeta viribus, fracta debilitatibus, tristis doloribus, anhela suspiriis, cocta curarum æstibus, et ipso vivendi mœsta fastidio, alacritatem est oblita jactantiæ. Rara sane in juvenibus est humilitas, ideoque miranda. Dum ætas viget, dum vires solidæ, dum sanguis exæstuat, dum sollicitudo nescitur, dum ignoratur debilitas, dum lætitia frequentatur : tunc fervet jactantia : tunc se juventutis superbus extollit affectus : tunc humilitas quasi vilescit, abjecta contemnitur : tunc subjectio degeneris conscientiæ æstimatur infirmitas. Grandis igitur morum assuefacienda maturitas, quæ vincat naturam.

32. Denique si consideremus, in paradiso defecit humilitas ; et ideo venit e cœlo. In paradiso orta est inobedientia ; et ideo obedientia cum Salvatore descendit. Inflabatur caro, unde subjectio mansuetudinis inveniri non poterat in terris. Intumuerat omnis prævaricatoris hæreditas. Veniens Dominus Jesus primum se exinanivit (*Philip. ii, 6-8*), non rapinam

^a Cod. Læt. et Navar. unus, præstatur indulgentiam peccatorum. Alii cum edit. ut in corpore, nisi quod

Arbitratus esse se æqualem Deo, formam servi sibi accipiens, et specie inventus ut homo : humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem. Nec te moveat, quia scriptum est, *ut homo* ; non enim similitudinem suscepit hominis, sed veritatem. Nam et ipse Apostolus ait alibi : *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus* (*I Tim. ii, 5*). Et ut de Evangelio afferamus exemplum : *Vidimus, inquit Joannes, gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis* (*Joan. i, 14*). Numquid quia dixit, *quasi unigeniti* ; similitudinem magis unigeniti, quam veritatem voluit æstimari ?

33. Non ergo supervacuo Christus advenit. Jam potest dicere homo : *Juvenis ego sum, et despectus* ; qui erat ante in populo priore senex superbus. Dicit : *Juvenis sum et despectus, quomodo dicit Ecclesia. Nigra sum, et decora* (*Cant. i, 4*). Præmisit nigram, ut auget decorem. Sic et hic præmisit juvenem, ut auget humilitatem. Non dixit : **1205** *Nigra sum decora* ; ne quod nigrum est, decorum æstimaretur. Nec dixit : *Juvenis sum despectus* ; ne juvenus despicibilis putaretur ; sed ait, *Juvenis*, et quod miris, humilis, non superbus, dejecto propior quam tumentis. Sic et ibi : *Nigra sum superiore peccato, sed decora confessione peccati, et correctionis audio, atque amore virtutis. Quamvis ergo et syllaba, ut grammatici appellant, conjunctiva sit ; habet tamen distinctionem qua confusio disjungitur ac separatur : ut si dicas Ambrosium Bassum intus esse, unus putatur : sin autem asseras Ambrosium et Bassum intus esse, duo utique intelliguntur.*

34. Dicit ergo : *Juvenis sum, et despectus* ; quia Christus in paupere atque despecto mundum redemit, quia Christus humilitate diabolus vicit. Dicit : *Despectus sum* ; quia cor humiliatum Deus non spernit ; quia despectus ille Lazarus in Abrahamæ nunc requiescit sinu, et dives ille jactantior affigitur in inferno. Despectus erat Moyses, nec sibi idoneus videbatur, cum ad liberandum Hebræorum populum mitteretur. Despectus erat Hieremias, qui dicebat : *Dominator Domine, ecce nescio loqui ; quia juvenis sum ego* (*Jerem. i, 6*). Sed facilius iste despectus eligitur. Denique dicitur ei : *Noli dicere quia juvenis sum ego ; quia ad omnes ad quoscumque misero te, abibis : et per omnia, quæcumque mandavero tibi, loqueris. Ne timeas a facie eorum ; quia ego tecum sum, dicit Dominus, ut liberem te* (*Ibid., 7 et 8*). Despectus erat ille Publicanus, qui oculos ad cœlum non audebat levare : et ideo facilius quam ille Pharisæus exaudiebatur : *Omnis enim qui se exallat, humiliabitur ; et qui se humiliaverit, exaltabitur* (*Luc. xviii, 14*).

35. (Vers. 142.) Sequitur : *Justitia tua, justitia in æternum : et lex tua veritas*. Possunt quidem singuli facere opera justitiæ, sed non in æternum manentia. Dives ille cui abundaverunt divitiæ in hoc sæculo, fortasse fecerit aliqua opera justitiæ, quorum remu-

loco verbi, præstolatur, mss. aliquot habent, sperat, quod significati non est diversum.

nerationem in præsentī vita ^a acceperit; quod non magna fuerint opera illa, nec remuneratione digna perpetua. Quid quod, etiam si facimus opera aliqua justitiæ; facimus tamen non continua, sed rara. Plerique non rapiunt aliena, sed nesciunt de proprio largiri. Alii invadentes indebitas facultates, quo speciem justitiæ sibi acquirant, solent conferre pauperibus. Non est ista in æternum justitia. Multi justī plerumque graviter deliquerunt, non habentes æternæ fructum justitiæ. Soli Deo suppedit in perpetuum per omnia possidere justitiam, qui pascit justos et injustos; non enim ^b beneficiis solis referenda justitia est: sed illa vera justitia est, quæ ipsis quoque defertur inimicis. Meritoque ait Justitia Dei: *Diligite inimicos vestros* (Matth. v, 44).

36. Ergo sicut in æternum est justitia solius Dei, ita lex Dei veritas. Sed quomodo istud accipimus? Utrum quia lex Dei veritas, hoc est, vera: et quod statuit Deus, omne verum, sicut infra ait: *Omnia præcepta tua veritas?* An quia veritas **1206** lex Dei est; quia non mentitur Deus? Apud eum igitur veritas lex est, fallacia prævaricatio est. Sed et sic potest intelligi, lex Dei veritas est: apud Judæos ergo non est lex Dei, quia non recipiunt veritatem. *Lex Dei spiritalis est* (Rom. vii, 14), sicut Apostolus dixit: non habent ergo veram legem, qui eam non acceperint spiritaliter. Quod autem non verum, mendax est: quod mentitur, occidit. Littera ergo quæ occidit mentitur: spiritus qui vivificat, verus est.

37. Accipiamus et sic: Lex Dei non typus, non umbra, non exemplar cœlestium; sed ipsa cœlestia. Unde et scriptum est, quia *finis Legis est Christus* (Rom. x, 4). Non defectus utique, sed plenitudo Legis in Christo est; quia venit Legem non solvere, sed implere. Sicut enim ^c Testamentum est vetus, sed omnis veritas in novo est Testamento: ita et lex per Moysen data figura legis est. Vere ergo illa Lex veritatis exemplar est, in exemplari enim Agni sanguis effunditur, in veritate Christus immolatur. Meritoque Apostolus cum præmisisset vitulorum immolationem secundum Legem, adjecit: *Necessarium itaque est exemplaria cœlestium his mundari: nam ipsa cœlestia melioribus hostiis; non enim in manufacta sancta intravit Christus exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum: et nunc apparet vultui Dei pro nobis.* (Hebr. ix, 23 et 24). Ut cognoscamus autem quia legem novam dedit Dominus Jesus, habes dicentem Spiritum sanctum: *Hoc autem testamentum quod testabor ad eos,*

A dicit Dominus: *Dabo leges meas in cordibus eorum, et in sensibus eorum scribam eas, et peccati et injustitiæ eorum non ero memor* (Hebr. x, 16 et 17). Ubi ergo remissio, jam non oblatio pro peccatis. Quo evidenter ostenditur omnem veritatem in Evangelio contineri; quia lex Dei in sensibus hominum, et in cordibus eorum scribitur, non in tabulis lapideis (qui ergo præcepta Dei non habent in cordibus suis, non habent legem), sive quia inveteratur in Judæis, renovatur in nobis.

38. Umbra est, non veritas; ut cum fiat oblatio pro peccatis secundum Legem, non fiat remissio peccatorum. *Impossibile est enim sanguine taurorum et hircorum peccata mundari* (Hebr. x, 4). Mendax ergo erat illa remissio, donec remissionis veritas adveniret. Quid deinde manifestius, quam Joannis evangelistæ sententia, qui ait: *Quia Lex per Moysen data est: gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est* (Joan. i, 17) [?] Πρὸς ἀντιδιαστολήν legis reulit veritatem. Nam cum sit, autem, disjunctio, intelligendum est disjunctionem ideo interpositam; quia si veritas fuisset in Lege, ^d non fuisset facta per Christum.

39. Possumus et sic intelligere: Veritas Christus est; ergo veritas lex est. Et si mandatum Domini lex est, multo magis vivum et operatorium Verbum Dei lex est.

40. (Vers. 143.) Sequitur versus septimus: *Tribulatio et necessitas invenerunt me: mandata tua meditatio mea est.* Quæruntribulationes et necessitates justum, **1207** et interdum inveniunt, interdum non inveniunt eum. Invenitur, cui corona debetur: non invenitur, qui idoneus certamini non probatur. Tribulatio igitur velut quædam gratia est. Denique *Sacrificium Deo spiritus contribulatus* (Psal. l, 19). An non est gratia, quæ operatur patientiam? Qui ergo noverat tribulationis profectum esse, quæsitus a tribulatione inventus est, nec refugit.

41. Dicit Sapia: *Quærent me mali, et non invenient* (Prov. i, 28); non quia Dominus nolebat inveniri ab hominibus, qui se omnibus etiam non quærentibus offerebat: sed quia his operibus quærebatur, ut indigni essent qui quærent, invenire. Cæterum Simeon qui eum expectabat, invenit (Luc. ii, 25 et seq.). Invenit Andreas. Denique ait ad Simonem: *D* *Invenimus Messiam, quod interpretatur Christus* (Joan. i, 41). Philippus quoque dicit ad Nathanael: *Quem scripsit Moyses in Lege, et prophetæ, invenimus Je-*

Sed qui locum eo modo consarcinarunt, Ambrosii sensum nequaquam videntur assecuti; eum autem putamus esse hujusmodi: Quemadmodum licet vetus Testamentum fuerit, veritas tamen, hoc est, figurarum ejus impletio, in novo est: ita licet lex per Moysen data sit, ea tamen impleta, nisi in lege nova nequaquam fuit.

^d Edit. omnes, non fuisset gratia facta per Christum. Mss. contra præternittunt vocem, gratia. Concinnius; vox enim, facta, referenda est ad superiorem, veritas, de qua hic præcipue agitur.

^a Vocī, acceperit, connectebant omnes edit. quæ ad vitam æternam non pertinuerint. Sed isthæc in cunctis mss. desiderantur.

^b Omnes edit. ac multi mss., beneficiis solis; elegantius Reg. Sorb. Remig. ac Navar. unus, beneficiis solis; ut ii opponantur inimicis, et utrique ad justos et injustos, de quibus ante dictum est, referantur.

^c Ita cuncti mss. excepto quod in fine pauci habent, Vera ergo illa lex. Cunctæ vero edit., Testamentum vetus venit non solvere, sed implere; ita novum certificare. Sed sicut omnis veritas in novo est Testamento; ita et lex... legis est veræ. Ergo illa lex, etc.

sum filium Joseph, qui est a Nazareth (Joan. 1, 45). Et ut ostenderet quemadmodum Christus inveniretur, ait: *Veni, et vide* (Ibid., 46). Qui ergo Christum quærit, veniat non corporis gressu, sed mentis vestigio: videat eum non exterioribus oculis, sed interioribus; quoniam *quæ videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna* (II Cor. iv, 18). Christus igitur non temporalis, sed ex Patre ante tempora, quasi Deus, verus Dei filius, et quasi virtus sempiterna supra tempora, quem nullus temporum fluvis includat: quasi vita supra tempora, quem numquam dies mortis inveniat; *Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem vivit, vivit Deo* (Rom. vi, 10).

42. Audis quid dixerit hodie Apostolus? *Peccato mortuus est semel*. Semel tibi peccatori mortuus est Christus: noli iterum peccare post baptismum. Omnibus in commune semel mortuus est, et singulis semel moritur, non frequenter. Peccatum es, o homo; ideo peccatum fecit Christum suum omnipotens Pater. Hominem fecit, qui peccata nostra portaret. Mihi ergo peccato mortuus Dominus Jesus; *Ut nos in illo essemus justitia Dei* (II Cor. v, 21). Mihi est mortuus, ut mihi resurgeret. Semel est mortuus, semel resurrexit. Et tu cum illo mortuus, cum illo sepultus, cum illo in baptismo resuscitatus, cave ne cum mortuus fueris semel, moriaris iterum. Jam non peccato morieris, sed veniæ: ne cum resurrexeris, moriaris secundo; *Christus enim resurgens ex mortuis, jam non moritur, mors in eum jam non dominabitur* (Rom. vi, 9). Ergo mors dominata est ei? In eo utique quod dixit, *jam non dominabitur*, ostendit esse dominatam. Noli tantum amittere beneficium, o homo. Propter te Christus dominationi mortis se subdidit; ut te jugo dominationis exeret. Ille suscepit mortis servitutem; ut tibi tribueret vitæ æternæ libertatem.

43. Qui quærit ergo Christum, quærit et tribulationem ejus, nec refugit passionem. Denique David qui dignus erat, ut a tribulatione quæreretur, tribulationem et ipse quæsivit. Nam nisi quæsisset, non invenisset. Quod invenerit autem, ipse testatur, dicens: *Tribulationem et dolorem inveni, 1208 et nomen Domini invocavi* (Psal. cxiv, 3 et 4). Et alibi: *In tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine* (Psal. cxvii, 5). Bona ergo tribulatio, quæ dignos facit nos, qui in latitudine exaudiamur a Domino. Gratia est autem exaudiri a Domino Deo nostro.

44. Qui quærit igitur tribulationem, non refugit: qui non refugit, invenitur. Non enim ^b refugit, qui mandata Dei sensu operibusque meditatur. Nam utique illum athletam certamina inveniunt, qui in

usu exercitii fuerit constitutus: qui vero exercitice dereliquerit, sine dubio non poterit reperiri; qui indignus est, ut quærat. David ergo quasi bonus athleta dicit: *Tribulatio et necessitas invenerunt me; quia paratum semper habuerunt, non refugientem necessitatum et tribulationum prælia, sed petentem*.

45. (Vers. 144.) Sequitur: *Iusta testimonia tua æternum; intellectum da mihi eorum, et vivifica me*. Quis tantus, qui possit intelligere Domini testimonia? Et ideo intellectus a Domino postulandus est, cuius tanta est vis; ut initium ejus sit plenitudo virtutis. Denique scriptum est: *Pietas autem in Deo initiatus intellectus* (Prov. 1, 7), quæ virtutum omnium fundamentum est juxta humanarum rerum et cælestium disciplinam. Pietas amica Deo, parentibus grata, Dominum conciliat, necessitudines fovet, bene cultura, merces parentum, filiorum stipendium. Pietas, inquam, justorum tribunal, egenorum porta, miserorum suffugium, indulgentia peccatorum.

46. Qui habet intellectum, ipse vere est pius; intelligit enim humanæ lubricum fragilitatis, et eas ignoscit erranti. Intelligit commune nobis datum naturæ usaque consortium; et ideo pauperibus tantum debitum solvit, non inficiatur tantum indebitum. Intelligit vices esse calamitatum; et ideo tanquam naufragiis mundi istius portu quodam humanitatis occurrit. Hæc perfecta virtus in bonis, hæc plena in Deo laus est.

47. Merito intellectum sibi etiam Salomon, magisterium secutus paternum, a Domino postulavit. dicens: *Ego sum puer humilis, et ignoro introitum meum, et exitum meum, et servus tuus in medio populi, quem elegisti, populum multum sicut arenam maris, quæ dinumerari non potest præ multitudinem: et dabis servo tuo cor prudens, audire et judicare causa justitia populum tuum, et intelligere inter bonum et malum* (III Reg. iii, 7-9). Unde complacuit Domino; quia non sibi longævitatem vitæ, et regalium divitiarum copias, sed sapientiam ad intelligenda Domini judicia et justitias depoposcit: et ideo tantum populum regno pacifico gubernavit; quia non usurpavit, ut Adam, boni et mali scire distantiam; sed intelligendæ ejus gratiam ^c oravit a Christo. Quod enim scire divinum est, hoc a Domino Deo tuo, ut possis cognoscere, promerendum est. Si petisset et Adam, ^d sicut petivit David, nequaquam illos inextricabiles erroris laqueos incidisset, quibus omnis ejus hæreditas strangulatur. Ideoque mortuus est, et quod gravius est, **1209** morte peccati; quia ante usurpavit scire, quam intellectum quo vivificaretur, acciperet.

48. Vivificat ergo intellectus, ut Spiritus; quia ipse intellectus gratia spiritalis est: ideoque intel-

^a Mss. plerique, *quæ videntur, corporalia sunt*.

^b Cod. Navar. unus, *refugit mandata Dei, sed sensu*, etc. Melius alii, et edit. ut in textu; ubi post verbum, *refugit.*, subintelligendum, *tribulationem*.

^c Rom. edit., *oravit a Domino*. Sed non insolens est Ambrosio, ut quæ proprie Verbo conveniunt, ea

Christo Domino propter unitatem personæ attribuit. Sic serm. 15, num. 30, de Christo dicitur, *qui totus auctor est creaturæ*. Sic et alibi passim.

^d Omnes edit., *sicut petivit Salomon*. Omnes mss., *sicut petivit David*. Non male, cum ipse David in hoc ipso versu a Domino postulet intellectum.

actum munere suo Spiritus sanctus operator. *Intellectus autem bonus est omnibus, qui eum faciunt (Psal. cx, 10)*; quo docemur quia non solum sensu complecti, sed etiam factis, id quod intelligimus, exsequi debeamus.

SERMO DECIMUS NONUS.

ρ. *Koph.*

1. Incipit littera decima nona *Koph*, cujus interpretatio est, *Conclusio*; et sicut alibi invenimus, *Aspice*. Distat littera, congruit sensus. Nam qui concluditur, circumspicere se debet, et causam periculi non dissimulare; maxime cum lethale discrimen sit. Concluditur unusquisque tumescentibus visceribus, internisve faucibus, cum intercluso spiritus com-
meatu, spirandi ac respirandi commercia coactantur. Concluditur femina, cum sit peridrome matricis, qua pectoris ipsius premitur principale; unde graves oriuntur angustiae, et nisi in locum suum illa recipiendorum seminum aula revocetur, vitam consuevit excludere. Ita etiam qui animo angitur, et quibusdam adversis imminentibus perurgetur, concludi dicitur non minoribus angustiis mentis, quam corporis. Ma-
jores enim animae aestus, a fervoresque sunt animorum, quam corporum.

2. Conclusus igitur viscerum tumore, medicum quaerit; ut possit propulsare periculum, et constricta laxare. Veniens medicus tentat omnia, explorat interna. Et tu ergo conclusus animi fervore, aspice te ipsum interiori oculo. Morbi vis urget, fervet noxia conscientia, moles peccatorum premit, intercepti sensum mentis angustiae: cognosce te ipsum, et orationis quaere medicinam: posce ut veniat medicus ille qui descendit de caelo, qui maxime aegrotos requirit, sicut ipse ait: *Non opus est sanis medicus, sed iis qui male habent (Matth. ix, 12)*. Habes vulnera? Ne differas: non est apud eum ulla compendinatio sanitatis. Habes ulcera? Ne timeas: verbo, non ferro curare consuevit. Aspice igitur illis oculis, quibus David auxillum quaesivit et meruit. *Levavi*, inquit, *oculos meos ad montes: quaesivi unde mihi veniret auxilium (Psal. cxx, 1 et 2)*. Non inveni nisi a Domino; qui enim mundum condidit, tuetur accolat mundi. Aspice ergo, et semper aspice; quia iusti oculi semper ad Dominum.

3. Hoc monet te etiam Hieremias in Threnis sub hac ipsa littera, dicens ad Hierusalem: *Surge et expergiscere in nocte, in principio vigiliae tuae effunde sicut aquam cor tuum ante faciem Domini: extolle ad Dominum manus tuas pro animabus parvulorum tuorum, qui deficiunt fame in plateis omnium itinerum (Thren. ii, 19)*. Nonne et aperte conclusionis ostendit angustias, et monet ut intentione cordis, in quo est oculi melioris obtutus, remedium tibi salutare pro-

videas? Denique etiam infra, iterum sub hac littera ait: *Appropinquavit enim 1210 tempus nostrum, repleti sunt dies nostri, advenit finis noster. Leves facti sunt qui persecuti sunt nos, super aquilas caeli. In montibus accensi sunt: in deserto insidiatus est nobis (Thren. iv, 18 et 19)*.

4. Demonstravit summam conclusionem, nec ullum remedium nisi in adventu Domini nostri Jesu Christi, qui solus desperatis possit afferre medicinam. Et quasi ostendens eum, dicit: *Spiritus ante faciem nostram, Christus Dominus comprehensus est in interitu nostro.... In umbra ejus vivemus inter gentes (Ibid., 20)*. Et infra: *Bibes*, inquit, *et inebriaberis (Ibid., 21)*. Adhuc: *Vistabunt iniquitates tuas, revelabit super peccata (Ibid., 22)*. Quam breviter adventum et passionem ejus expressit, remissionemque omnium peccatorum: quam aperte congregationem futuram gentium declaravit! Hinc illud Apostolicum: *Quia caecitas ex parte Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fereat (Rom. xi, 25 et 26)*.

5. Veni, Domine Jesu: sed jam non in umbra, sed in sole iustitiae. Si umbra profuit, si passionis tuae umbra protexit, si corporis umbra salvavit; quantum conferre poterit claritas aperta virtutis? Per umbram lepra curata est (*Matth. viii, 3*); per umbram quoque illius feminae quae simbriam vestis Dominicæ attigit, sanguis stetit (*Luc. viii, 44*): per umbram te vidimus, quando non habebas speciem neque decorem. Umbra tua caro fuit, quae nostrarum aestus refrigeravit cupiditatum, quae restrinxit ignes libidinum, quae avaritiae, diversarumque passionum incendia temperavit. Et quid dicam de umbra Domini, quando et apostolorum umbra sanabat (*Act. v, 15*)? Veniente etenim Petro unusquisque offerebat aegros suos, quos transeuntis apostoli umbra reddidit sanitati.

6. Audi quia caro Domini umbra erat: *Ecce Dominus sedet super nubem levem, et veniet in Aegyptum (Ezal. xix, 1)*. Et David dicit: *Sub umbra alarum tuarum protege me (Psal. xvi, 8)*. Factus est igitur exinanitus umbra nobis, quos sol iniquitatis exusserat. Vidimus ergo in umbra eum, cum adhuc fides prima procederet. Sed nunc jam totum illuminat mundum: et tamen adhuc eum per sui corporis, quae est Ecclesia, umbram videmus, nondum facie ad faciem; neque enim oculi corporis divinitatis possunt recipere fulgorem. Haec quoque umbra totum quotidie protegit orbem terrarum. Profuit igitur conclusio; *Conclusit enim Deus omnia in incredulitate; ut omnium misereatur (Rom. xi, 32)*. Sed jam consideremus quid in conclusione dicendum est, et unde incipiendum.

7. (Vers. 145.) *Exclamavi in toto corde meo,*

cum LXX, apud quos legas: *Ἄναστα, ἐγαλλίασαι ἐν νύκτι, etc.* *Surge, exsulta in nocte.*

^e Ita mss. magno consensu, cunctae vero edit. post vocem, *cupiditatum*, illa subieciunt, *quae com-
pescuit insolentiam vitiorum.*

^a Edit., *febresque sunt animorum; mss., fervoreque, etc.*

^b Rom. edit., *Surge meditari in nocte*: forte ut magis locus accederet ad Vulg. ubi legitur, *Consurge, lauda in nocte*. Omnes vero mss. et vet. edit. nobiscum faciunt. Et certe nostra lectio magis congruit

exaudi me, Domine : justitias tuas exquiram. Cum impressiones patimur corporales, exclamare consuevimus ; ut alios ad præsidium nobis vocare possimus. Premebatur sanctus Propheta, appropinquantibus sibi persecutoribus. Saul primo infestus armato eum insequabatur exercitu : postea parricida filius imminabat : non contentus fugientis exilio, vitam patris quærebat eripere. Sed ab illis minus pati poterat quos in præsentem videbat, quam ab illis quos non videbat ; est enim colluctatio sanctis non solum adversus carnem et sanguinem, **1211** sed etiam adversus principatus et potestates istius mundi, rectoresque tenebrarum, qui latronum modo in istius sæculi nocte humanis insidiantur affectibus. Horum igitur sanctus David cum graves adversum se videret fieri incursus, exclamavit in toto corde suo. Etenim adversus diabolum non vocis magnitudine, sed magnanimitate cordis utendum est.

8. Est tamen et vox cordis ; quia est et vox sanguinis, quæ ad Deum pervenit. Denique Deus dicit : *Vox sanguinis fratris tui de terra clamat ad me* (Gen. iv, 10). Clamat ergo cor nostrum non sono corporis, sed cogitationum sublimitate, concentuque virtutum. Grandis fidei clamor. Denique in spiritu adoptionis clamamus, Abba pater, et ipse Spiritus Dei clamat in nobis. Magna vox justitiæ, magna est castitatis, per quam et mortui loquuntur ; nec solum loquuntur, sed etiam sicut Abel clamant. At vero iniusti anima nec viventis clamat ; quia Deo mortua est. Nihil in illa sublime, nihil magnificum est : quale eorum, quorum sonus in omnem terram exivit, et verba in fines orbis terrarum. ^a Gracili voce Moyses loquebatur, et plus omnibus audiebatur. Quotidie auditur in Ecclesia : ab illis solis, hoc est, Judæis non auditur, qui aure audiunt, sed non exaudiunt. Prophetæ dicitur alteri : *Exalta viribus vocem tuam* (Esai. lvm, 1).

9. Anna tamen non clamabat in corde suo (I Reg. i, 13), sicut Moyses, sed loquebatur : fortasse quia filios postulabat, hoc est, bona quidem, sed privata, non publica, non clamabat. Sed quia a Domino postulabat, quia Domino eum, si quem susciperet, offerebat ; loquebatur Deo : clamabat autem Moyses ; quia non pro se, sed pro omni populo precabatur. Unde dictum est ei a Domino : *Quid clamas* (Exod. xiv, 15) ? Clamabat affectu pio, et sensu profundo, et personabat in cælo, miraculis petens digna cælestibus : ut mundi elementa mutaret.

10. Denique ut ipsius loci seriem recenseamus : instabat Pharaon, et innumeris Ægyptiorum stipatus curribus, urgebat Hebræos : hinc circumfusos hostis, inde interfusum mare plebem Dei clauserat. Nulla in armis fiducia, spes nulla in viribus. Strepebat

^a Rom. edit. sola, *Gracili voce erat Moyses, nec loquebatur : plus omnibus tamen audiebatur.* Et paulo post, ubi eadem edit., *et corde non intelligunt.* Vet..... non audiunt. Mss. omittunt vocem, corde, ex quibus duo solum pro, *sed non audiunt*, exhibent, *sed non exaudiunt.* Haud male ; idem enim est ac non consentiunt.

tantummodo querela miserabilis, quod commodes sibi foret dura in Ægypto servitutis onera sulari, quam acerbam in deserto morte consumi : querela nihil præsidii offerens, plurimum offensæ afferens. Stabat ergo Moyses mœstus, sollicitus, anxius populis et periculis et querelis, expectans fidem cælestium promissorum : et tacitus secum ipse volvebat quæ tandem Dominus ope, injuriæ immemor, memor gratiæ, subveniret. Dicit ad eum Dominus : *Quid clamas ad me ?* Sonum ejus non audio, vocem ejus agnosco : silentium ejus lego, clamorem ejus in operibus deprehendo. Clamabat populus, et non audiebatur : tacebat Moyses, et audiebatur. Non **1212** populo dictum est : *Quid clamas ad me ?* Non enim ad Deum clamabat populus, qui injusta, et viris indigna clamabat. Sed Moysi dictum est : *Quid clamas ad me ?* hoc est : Tu solus ad me clamas, qui de te speras : tu solus ad me clamas, qui virtutem meam excitas : tu solus ad me clamas, qui per universam terram annuntiari meum nomen expectas.

11. Clamabat ergo Moyses in corde suo, et omnia sapiens in corde suo clamat. Denique sapientia cum altissima prædicatione convocat ad crateram, dicens : *Relinquitte insipientiam... et quaerite sapientiam* (Prov. ix, 6). Magnæ sublimitatis, magnæ vocis hæc prædicatio est, quæ stultis sapientiam pollicetur. Et Jesus Dominus exclamabat : *Si quis sitit veniat ad me, et bibat* (Joan. vii, 37). ^b Et vere magna clamabat, qui vocabat homines ad regnum cælorum, ad illum venerabilem potum quo vitæ æternæ fluctus infunditur. Et tu cum oras, magna ora, id est, ora quæ æterna sunt, non quæ caduca. Ora quæ divina sunt atque cælestia ; ut sis sicut Angeli in cælo. Noli orare pro pecunia, quia ærugo est : noli pro auro, quia metallum est : noli pro possessione, quia terra est : ista oratio ad Dominum non pervenit. Non audit Deus, nisi quod dignum suis ducit esse beneficiis : sed audit piam vocem, plenam devotionis et gratiæ.

12. Non solum ergo clamandum in corde, sed etiam in toto corde clamandum est. Sicut enim corporaliter tunc bene clamatur, cum toto ore clamatur : ita spiritaliter toto est clamandum corde, si volumus magna referre, et a Domino quæ poscimus, impetrare. Hanc Dominus vocem exigebat a populo, quam populus nesciebat. Ideoque dixit Dominus : *Populus hic labiis me honorat : cor autem eorum longe est a me* (Esai. xxix, 13). Qui ergo appropinquaverit corde, ipse auditur a Domino. Cor ergo prius clamet, ut sermo possit audiri.

13. Sed non satis est clamare ad Dominum, sed etiam justitias ejus exquirere. Exquirat autem justitias, qui id quod in omnibus creaturis, et maxime in animantibus rationalibus, vel etiam irrationalibus

^b Omnes edit., *Et voce vere magna clamabat.* Sed cum, voce, in nullis reperitur mss., magna, hic videtur esse in eodem casu, quo infra dicitur, *magna ora*, etc. Rursus edit. Rom. cum parte mss., *fructus infunditur.* Aliæ edit. cum reliquis mss., *fluctus infunditur.* Melius, cum videatur alludi ad illud Scripturæ, *Et torrente voluptatis tuæ potabis eos.*

justum est, providentiæ adscribit divinæ. Unde tur-
 A rri studium pudicitia, quæ compare amisso, concu-
 bitui indulgere non novit: quod homines servare
 non possunt? Unde plerisque animantibus tam so-
 bria partuscura servandi; ut ubi conceptionis munus
 agnoverint, ibi coitum non putent esse repetendum;
 ne receptorum seminum fiat adulterina permixtio?
 Phoenix coitus corporeos ignorat, libidinis nescit il-
 lecebras, sed de suo resurgit rogo: sibi avis su-
 perstes, ipsa et sui hæres corporis, et cineris sui scæ-
 tus. Aquila ne degeneres partus nutriat, diligenti li-
 brat examine: et adhuc teneros fetus pio ungue
 suspendit, solisque offert radiis; ut si forte oculos
 suos vi fulgoris inflexerint, tamquam degeneres
 laxato in præceptis ungue dimittat: sin **1213** vero
 naturæ vigorem constanti adversum radios solis ob-
 B tuta potuerint vindicare, dignæ indolem sobolis
 onere grato reportet.

14. Volatilia cæli omnia non serunt, neque me-
 tunt, et Deus pascit illa: quia justitias Domini cu-
 stodiunt, nihil sibi proprium vindicando: sed ligno
 fructifero, quod Domini iudicio communem ad escam
 datum est, famem relevare contenta. Ex his igitur
 nos cognoscimus, quam divinæ subsidia providentiæ
 hominibus non deessent, si Dei justitiam servare
 vellemus. Qui alit aves, non aleret homines, quos
 ad imaginem et similitudinem sui fecit? Nonne plu-
 ris sumus illis? Naturæ prærogativa pluris sumus,
 sed inferiores devotionis gratia, et prævaricatio-
 nis injustitia.

15. (Vers. 146.) Sequitur versus secundus: *Clamavi ad te, salva me: et custodiam mandata tua*. Re-
 petit quod ad Dominum clamaverit, et custodem se
 promittit cælestium statutorum, quæ cælo terraque
 testibus Dominus Deus sanxit; ut prævaricatores
 elementorum testimoniis arguantur. Quomodo cæ-
 lum aspiciant prævaricationis suæ conscium? Quo-
 modo fructus de terra expectent, quæ novit ingra-
 tos? Vide igitur quam non parva promittat Pro-
 pheta. In clamando fidelis et promptus affectus
 exprimitur: in custodiendo testimonia, continentia
 virtus, obsequii sedulitas declaratur.

16. (Vers. 147.) Sequitur versus tertius: *Anticipavi in maturitate, et exclamavi: in verba tua speravi*.
 Græcus *ἰν ἀωπία* dixit, quod est, ante horam, ante
 tempus. Qui ergo Dominum deprecatur, non velut
 præscripta præcipua tempora præstoleatur, nesciens
 in obsecrationibus Domini tempus esse aliquod, sed
 semper in ipsis sit. Sive manducamus, sive bibimus,
 Christum annuntiemus, Christum rogemus, Christum
 cogitemus, Christum loquamur: in corde nostro
 semper, semper in ore sit Christus.

^a Sic omnes mss. ac vet. edit. in corpore. Fra. au-
 tem et Gill. in marg. *insutum est*, quod in textum
 transtulit Rom. edit. Sed recta est nostra lectio; cum
 hic utique doceamur, quomodo Dei justitiæ in ani-
 mantibus omnibus investigandæ sint: quod tum
 fieri declaratur, quando ad eum refertur, quidquid
 justum in illis deprehendimus. Confer autem, si vacat,
 quæ continuo traduntur, cum lib. v. Hexaem. cap.

17. Sed forte dicas: Quomodo scriptum est: *Tempus omnibus, et tempus omni rei sub cælo est* (Eccl. iii, 1)? Sed Dominus Jesus supra cælum est, nullo circumscriptus est tempore. Claudat os suum ariana perfidia. *Tempus*, inquit, *omni rei sub cælo*: quanto magis sub Deo tempus, non supra Deum? Generatio ex Patre non habet tempus; neque enim opus ante auctorem, sed auctor supra operis exordium. Fortasse objiciant quia dixit: *Tempus meum nondum advenit* (Joan. vii, 6). Et iterum dixit: *Pater, venit hora* (Joan. xvii, 1). Sed hæc hora est passionis. Est etiam tempus virginalis conceptionis: *Eccæ virgo in utero accipiet* (Esai. vii, 14): quia virgo sub tempore, et ideo præscripta ætate concepit.

18. Qui rogat itaque, semper roget: et si non
 B semper precatur, paratum semper habeat precantis
 affectum. Pernoctabat in oratione Dominus Jesus
 (Luc. vi, 12), non indigens precationis auxilio, sed
 statuens tibi imitationis exemplum. Ille pro te ro-
 gans pernoctabat, ut tu disceres, quomodo pro te
 rogares. Redde igitur ei quod pro te detulit. Audi
 supra dicentem Prophetam: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi* (Serm. 8, v. 63). Et tu surge vel
 media nocte, **1214** si non potes tota semper nocte
 vigilare; ut dum oras nocte, veri solis pectori tuo
 splendor irradiet; quia omnis anima quæ Christum
 cogitat, in lumine ^e semper est: dies lucet, tibi
 semper Christus aspirat. Sed quia sequens versicu-
 lus de tempore precandi evidenter expressit, in isto
 versiculo actuum magis operumque arbitror, quam
 C orationis tempus intelligendum.

19. Præcurrit ætatis maturitatem quisquis in ado-
 lescentia positus senilem gravitatem induit, et juve-
 niles annos veterana quadam continentia regit, fer-
 voremque virentis corporis incana morum maturi-
 tate componit. Nam quid potest habere laudis, si
 effectum corpus voluptatibus, et jam senectutis gelu
 frigidum, ad sera devotionis officia, deposito jam se-
 gnior vigore, convertat? Non est corona, nisi ubi
 fuerit difficilius lucta certaminis: ad quam rari
 attingere possunt, non omnes qui ingressi fuerint
 stadium, pervenire. Ille laudabilis, cui est in seipso
 ante certamen, qui carnem suam reluctantem sibi
 mentis coercet imperio, parca frugalitate castigat,
 et servituti redigit; ne effrenata libertate luxuriet,
 atque indomita fervens cupiditate, habenas animi
 regentis abruptat. In hora est ergo senex, si mu-
 nia sobriæ maturitatis exerreat: ante horam præ-
 currens juvenis, si senili pondere incentiva com-
 primat voluptatum, ac ferventis illecebras cupiditatis
 extinguat: *Bonus est enim Dominus sustentibus*,
 Hieremias dicit (Thren. iii, 25). Et, *Bonum est viro*,

18, 19 et 22.

^b Omnes edit. ac duo mss., *diminutione gratiæ*.
 Unus, *diminutionis gratia*. Reliqui, *devotionis gratia*;
 id est, obedientia, quæ sane in brutis major est,
 quam in homine.

^c Rom. edit., *semper est: Nam diei lucem tibi Christus aspirat*. Duo mss., *semper est diei. Lucem tibi*, etc. Vel. edit. et reliqui mss. ut in textu.

qui grave portavit jugum a juventute : sedebit singulariter, et silebit; quia tulit jugum verbi (*Ibid.* 27). Qui enim a juventute jugum portaverit, et habentis maturi moderaminis teneriora volens colla subdidit, sedebit singulariter, remotus a strepitu interpellantium passionum, et quietus silebit : cui necesse jam non sit jurgari cum corpore, decertare cum variis cupiditatibus; quia tulit jugum verbi anima quæ quærit Deum, quæ captivas sibi fecit omnes delicias juventutis. Unde fortasse et illud Dominicam : *Non clamabit, neque contendet, neque audiet quiaquam in plateis vocem ejus* (*Matth. XII, 19; ex Esai. XLII, 2*), non solum ad defensionis silentium, absolutioisque contemptum, et tolerantiam passionis, sed etiam ad compressiones omnium accipere possumus corporalem voluptatum. Unde et alibi scriptum est : *Quia peccatum non fecit* (*I Pet. II, 22*). Recte igitur tacebat in mortis periculo constitutus, qui mortis aeternum non timebat.

20. *In verba, inquit, tua speravi.* Græcus ἐπιπιστα dixit, quod est ad sperandum semper crescere, et spem spei adjungere. Justus semper sperat, et in adversis positus, et frequentibus afflictus ærumnis desperare non novit : sed quo graviora toleraverit, magis sperat, et sperandi sumit profectum, secundum illud oraculum : *Consolamini, consolamini populum meum, dicit Dominus : Sacerdotes loquimini justitiam in cor Hierusalem, consolamini eam; quia repleta est dejectio, et solutum est peccatum ejus; quia recepit de manu Domini duplicia peccata sua* (*Esai. LX, 1 et 2*). Quam cito dixit plenitudinem dejectionis solutionem esse peccati, et repetivit causam consolationis eo majus esse reconciliationis **1215** insigne, quo numerosior fuerit pœna, quam culpa.

21. Job tot gravatus incommodorum acerbitatibus, pio spem cumulabat affectu, discretam a piis causam asserens impiorum, quorum lumen extinguetur (*Job. XVIII, 5*). Lux autem, secundum Salomonem semper est justis (*Prov. XII, 9*). Unde colligitur quia justus semper in verba Dei sperat, et spem adjicit spei. Quod evidentius expressit Esaias, dicens : *Tribulationem super tribulationem^a exspecta, spem super spem* (*Esai. XXVIII, 10*). Ad perclatatos et abductos ab uberibus loquebatur, hoc est, ad eos qui prima infantiae alimenta transissent, cibo jam habiles fortiori. Exemplo sit, quod ablactatus Isaac patriarcha tentus evaserit; ut adhuc inter rudimenta primæ positus ætatis, nequaquam tamen gladium ferientis parentis horraerit (*Gen. XXII, 10*). Plures filios habuit Abraham, nullum ablactavit aliam, sed in hoc solo sacriso legitur epulum magnum (*Gen. XXI, 8*). Et bene magnum epulum Scriptura dixit, quia typus

^a Nullæ edit. agnoscent vocem, *exspecta*, quam tamen mss. omnes exhibent, exceptis paucis ubi legitur, *exspectat*. Perperam; LXX enim constanter legunt, *Θίψιν ἐπὶ θίψιν προσδέχου*, etc. Verum in textu hebræo, et aliis versionibus non parva est hoc loco diversitas, quam in Bibliis polygl. videre est.

^b Edit. omnes, *in cubiculo meo*. Mss., *in cubili meo*,

A erat ejus, quem semper epulantur corda sanctorum. (23. Vers. 148.) Sequitur versas quartus : *Præparant oculi mei mane meditari verba tua*. Sæp. (*vers. 147*) ait : *Præveni in duplia*, hoc est, ante res, ante tempus; hic ait, *mane* : aliud significat tempus orandi atque psallendi Domino; ut sita prius, secundum quod ait : *Media nocte surgebo* (*Serm. 8, v. 63*); hoc autem juxta illud : *Præorientem solem*; grave est enim, si te otiosum in artibus radius solis orientis inverecundo pudore excutiat, et lux clara feriat oculos somnolentis ad torpore depresso. Arguit nos tanti temporis otium sine ullis devotionis munere, ac sacrificii ritualis oblatione, feriata nocte transmissum. **B** nescis, o homo, quod primitias tui cordis ac te quotidie Deo debeas? Quotidiana tibi messis, quotidianus est fructus. Occurre ergo ad solis ortum, te oriens inveniat jam paratum; ne lumina tua dido adhuc sopore mergentia primas dici fulgor exigit.

^b *In cubili meo, in noctibus quæsi vi quem dedit anima mea* (*Cant. III, 4*), dicit Ecclesia. Meruit cum invenire, ideo ejus gratiam promeruit quia etiam in cubili quæsi vi, quæsi vi in noctibus. Propterea copiam ejus adeptam in posterioribus requiritur ad Sponsam : *Veni, frater meus, exornamur in vineas, requiescamus in castellis, diluculo surgam in vineas* (*Cant. VII, 11*). Advertis quemadmodum Sponsa Verbum invitet Dei; ut veniat in terras. tollat peccata mundi? Ager hic erat ante deserti sentibus nostrorum squalidus delictorum, horridi spinis. Castellum erat, in quo relegatus Adam perpetuo suæ posteritatis hæredes stringebat exili. Illo ergo ducit Ecclesia Christum, ut Adam liberet. Deinde exsilibus absolutis, corpus mundi istius ætate idoneos habere cultores : et qui erat ante jejunos, factus est vitis æternæ plantatione secundus. Nec tamen sic spiritalibus læta palmitibus evagatur : sed ad has vineas vocat Christum, ubi psallentes sint et orantes, ubi noctibus ac diebus fructus inæstis perseveret.

1216 24. *Ibi, inquit, dabo ubera mea tibi, dederunt mandragora odorem* (*Ibid. 13*). ^c Plerique discernunt quemdam inter mandragoras sexum; ut et mares putent esse et feminas, sed feminas gravis odoris. Significat ergo gentes quæ ante ferebant, cum casu infirmiores evirata quadam imbecillitate perdidit boni odoris fructum ferre coepisse, postquam in adventum Domini crediderunt. Legimus etiam quod mandragoras acceperit sancta Rachel a sorore sua Lia; ut concederet ei illa nocte dormire cum sancto Jacob (*Gen. XXX, 14 et seq.*). Mandragoras Ruben primogenitus attulerat matri suæ Lia; quæ lippier

quod melius respondet græco, *ἰνὶ κοίτην σου*, apud LXX.

^c Sequitur hoc loco Sanctus noster imprimis sententiam Dioscoridis lib. II, cap. 7, ita tamen ut aliorum non rejiciat. Has videre licet apud Mathiolum in eodem lib. et cap. Disc.; sed et Critici sacri de mandragoris nonnulli etiam tradunt in cap. XXX Gen. vers. 14; quos consule.

libus oculis, Synagogæ figuram a accepit; quia A Christi gratiam videre non potuit, hebetato debilis mentis obtutu. Quo declaratur quod fructus quos ante Synagoga a primogenito Dei filio susceperat, Ecclesiæ concessit: sed quia illius noctis potita concubitu genuit Lia suæ posteritatis hæredem, implevit mysterium, quoniam, credentibus apostolis, reliquæ Judæorum per electionem gratiæ salvæ factæ sunt.

25. Unde ait Ecclesia: *Nova et vetera, frater meus, servavi tibi (Cant. vii, 13). Quis dabit te fratrem lactentem ubera matris meæ? Inveniens te foris, osculabor te, et quidem non spernent me. Assumam te, et indicam in domum matris meæ, et in secretum ejus quæ concepit me: tibi docebis me (Cant. viii, 1 et 2)*. Habens igitur informationem novarum et veterum Scripturarum, nec despectibilem se esse sentiens, non solum orationibus in secreto cordis Verbum tenet, verum etiam psallentibus chori vocibus velut quibusdam eum osculis gratiæ osculatur.

26. Itaque malorum granatorum, hoc est, diversorum et innumerabilium fructuum, et præcipue b fidei odoribus, gratiæ, sapientiæ, et gloriæ, vitæque æternæ subnixæ divitiis, quæ sunt circa sinistram et dexteram Sponsi, per animas sanctas laudantium congregationum plausibus excitat Christum, dicens: *Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, ne suscitatis et resuscitatis dilectionem, usquequo voluerit (Ibid. 4)*.

27. Unde eam mirantur filiæ Hierusalem, sanctæ animæ patriarcharum, et prophetarum, veterumque justorum, vel cœlestes potentæ, dicentes: *Quæ est hæc quæ ascendit dealbata, innitens super fratrem suum (Ibid., 5)?* hoc est, talibus solemnitatibus fulget Ecclesia: et quæ ante per diem fusca erat, jam splendet in noctibus et relucet.

28. Ipse quoque Dominus tanto munere psallentium delectatus ait: *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in brachium tuum; quia valida est ut mors charitas, durus sicut inferi zelus. Alæ ejus, alæ ignis et flammæ: aqua multa excludere non poterit charitatem, et flumina non inundabunt eam (Ibid., 6 et 7)*. Quia vidit tantam devotionem Ecclesiæ, idoneos putat esse jam populos qui in corde nostro et in brachio signaculum ejus portare possimus. Ipsum enim Pater signavit Deus: et qui testimonium ejus accepit, signavit; quia Deus verax est: et ideo operantes cibum permanentem in vitam 1217 æternam, signati sunt ad imaginem et similitudinem Christi, qui est imago invisibilis Dei. Sicut ergo Deus verax est, et tu signa in tuo sensu et opere veritatem; ut os tuum non loquatur mendacium, manus tua non operetur opera hominum, quæ sunt fallacis istius mundi, sed illa quæ Dei sunt; ut pau-

peribus largiatur, debiles sublevet, mortuos honoret tumuli sepultura. His operibus charitas quaeritur, ut nemo possit a Christo vel periculo mortis avelli. Unde ille ait: *Quis nos separabit a Christo? Tribulatio, an angustia.... an persecutio (Rom. viii, 35)?* Et infra: *Confido enim quia neque mors, neque vita, neque angeli (Ibid., 38)*.

29. Ea specie etiam zelus durus est charitatis, et alæ ejus, alæ ignis. Habet alas sicut columba; sunt enim pennæ columbæ deargentatæ, quibus evolat qui diligit, dicens: *Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine (Psal. lrv, 8)*: sed alæ charitatis, alæ ignis, quibus dilectionis inflammat ardorem. Hoc vapore ferventes fecit Dominus angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem, sed non exurentem. B Legimus et alam templi, supra quam diabolus tentans fecit ascendere Salvatorem, quæ erat in templi culmine (*Math. iv, 5*). Sunt ergo c fastigia pinnae, sunt culmina charitatis, quæ vaporem gratiæ pectoribus humanis adolere consueverunt; ut multa aqua extinguere atque excludere non queat charitatem, et flumina eam sæcularium tempestatum nulla concludant.

30. Cum ergo tanta Ecclesiæ gratia, tanta nos præmia devotionis invitent, præveniamus orientem solem, occurramus ad ejus ortus, antequam dicat: *Ecce adsum (Esai. lviii, 9)*. Vult se præveniri Sol justitiæ, et ut præveniatur, exspectat. Audi quem-admodum exspectet, et cupiat præveniri: *Dicit angelo Pergami Ecclesiæ.... Age pœnitentiam: cæterum veniam tibi cito (Apoc. ii, 12 et 16). Dicit angelo Laodiceæ.... Æmulare ergo, et pœnitentiam age: Ecce sto ad januam, et pulso; et si quis audierit vocem meam, et aperuerit januam, intrabo ad eum (Apoc. iii, 14, 19 et 20)*. Poterat intrare: denique nec resurgentem eum cum corpore ulla clausurarum valvarum repagula retinere potuerunt, subito se apostolicis penetrabilibus improvisus infudit (*Joan. xx, 19*): sed studia devotionis tuæ desiderat experiri; apostolos jam probatos habebat. Aut forte, in persecutione prævenit: ubi tranquillitas est, præveniri cupit. Præveni certe hunc quem vides solem. *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis; ut illucescat tibi Christus (Ephes. xv, 14)*. Si hunc solem prævenieris antequam iste surgat, aspicias Christum illuminantem. Ipse prius in tui cordis illucescit arcano: ipse tibi dicenti: *De nocte vigilat ad te spiritus meus (Esai. xxvi, 9)*, matutinum lumen temporibus faciet splendere nocturnis, si mediteris verba Dei. Dum enim meditaris, lux est: et videns lucem non temporis, sed gratiæ, dices quia *Lux præcepta tua (Ibid.)*. Cum autem te meditantem verba divina dices 1218 invenerit, et tam gratum opus orandi, atque psallendi delectave-

a Post verbum, accepit, irrepperat in edit. quasdam Paris., quia Christi gratiam accepit, quod nos ut adulterinum abdicavimus.

b Ita edit. se multi mss. Alii tamen nec ipsi pauci, fidei odoribus gratia, sapientiæ, etc.

c Omnes edit. et pauci mss., fastigia pietatis. Alii non multo plures, fastigiapina. Reliqui denique, fastigia pinnae. Optima lectio, cum referatur ad statum supra positum, legimus et alam templi: quam partem pinnae-actum vocat Vulgata versio.

rit tuam mentem, iterum dices ad Dominum Jesum : **A** *quentes me iniquitate, hoc est, qui cum iniquitate* persequerentur. Quanto magis mihi appropinquerunt, tanto amplius se a lege tua separaverunt. quoniam qui fratrem suum persequitur, a lege accernitur. Lex enim dicit : *Diliges Dominum Deum tuum.... diliges proximum tuum (Deut. vi, 5)*. Ne ergo oderim fratrem, ne dicatur mihi : *Si fratrem tuum diligere, quem non vides (I Joan. iv, 20)*? Nescis fratrem tuum mercedem esse sanguinis Christi? Mercedem ergo non diligis Christi, si fratrem non diligis.

31. An vero Moyse magistro ^a usus populus Judæorum, quotidie in senioribus suis, qui ad hoc munus electi sunt, noctibus ac diebus sine ulla cessatione recenset Scripturas divinas : et si quid aliud seniore interrogaveris, nescit nisi Scripturæ divinæ seriem resultare (*Exod. xviii, 14 et seq.*). Vacat illic sermo de sæculo, sola illic Scriptura contextitur, singulorum sibi per vices ora succedunt; ne quando sacer ille sonus mandatorum cœlestium ferietur : et tu Christiane, dormis, cui magister est Christus; et non vereris ne de te dicatur : *Populus iste nec labiis me honorat? Judæus vel labiis, tu vero nec labiis. Si illius qui vel labiis honorat, cor longe est a Deo : quomodo potest cor tuum prope esse, qui etiam labiis non honoras? Quamdiu te somnus, quamdiu te sæcularia tenent, quamdiu sollicitudines istius vitæ, quamdiu terrena?*

32. Divide saltem Deo et sæculo tempora tua : vel quando non potes agere in publico quæ sunt istius mundi, et tenebræ prohibent noctis, Deo vacato, indulge orationibus; et ne obdormiscas, psallito : somnum tuum bona fraude fraudato. Mane festina, et ad Ecclesiam defer primitias pii voti : et postea, si vocat sæcularis necessitas, non excluderis dicere : *Prævenierunt oculi mei mane, meditari verba tua : securus procedes ad tuos actus. Quam jucundum inchoare ab hymnis et canticis, a ^b beatitudinibus quas in Evangelio legis (Matth. v)? Quam prosperum ut te sermo Christi benedicat, et dum recantas Domini benedictiones, studium alicujus virtutis assumas; ut etiam in te benedictionis divinæ meritum recognoscas.*

33. (Vers. 149.) Sequitur versus quintus : *Vocem meam exaudi secundum misericordiam tuam, Domine : et secundum judicium tuum vivifica me.* Semper homo, etiamsi sanctus, et justus sit, debet orare; ut exaudiat eum Dominus secundum misericordiam suam, non secundum merita virtutis alicujus; quia rara virtus, multa peccata : et secundum judicium suum, ut infirmis opem ferat. Et maxime hoc debemus orare cum aliquibus urgemur adversis. Unde non otiose a sancto David præmissa est divinæ misericordiæ postulatio.

34. (Vers. 150.) Sequitur enim : *Appropinquaverunt persequentes me inique : a lege autem tua elongaverunt.* Græcus sic posuit : *Appropinquaverunt per-*

^a Sic omnes mss. Edit. autem, *usus est populus Judæorum quotidie in sermonibus suis, a mane usque ad vesperam judicium Dei operiendo. Quod videns cognatus ejus esse intolerabile, consilium dedit negotii consummandi, partito cum aliis onere, qui ad hoc munus electi sunt.* Merum glossema.

^b *Beatitudines*, seu benedictiones vocat Ambrosius priorem imprimis partem sermonis illius quem Christus ad discipulos suos in monte habuit; immo et aliquando totam illam diviniſsimam concionem, ut ex ejus in Lucam præfat. observare est. Illas autem beatitudines iis etiam diebus quibus Christiani sæcu-

laribus vacabant negotiis, in prima Ecclesiæ synaxi recantari consuevisse, ut inde stimulantur ad exercenda misericordiæ opera, ex hoc loco non male conicere nobis videtur. Et forte peculiaris ea fuerit Ecclesiæ Mediol. consuetudo; in aliis siquidem bene multis hanc matutinam Christianorum congregationem legimus : sed an ibi Evangelicæ beatitudines tam sæpe recitentur, nullum ullibi deprehendimus vestigium. Cæterum quod addit Ambrosius *ut te sermo Christi benedicat*, eo sensu dicitur, quo in Luc. vi de Christo eum sermonem incipiente : *Et benedictionem de thesauro divinitatis prompturus*, etc.

cito significavit ubique Deum esse, ^a et ubi est Deus, A ibi spiritum ejus esse præsentem, et ubicumque est Dei spiritus, ibi Deum esse. Quo loco individua copula Trinitatis expressa est. Siquidem hæc per os Prophete locutus est Dei Filius, in persona hominis locutus, qui per incarnationem descendit in terras, per resurrectionem ascendit in cælum, per corporis mortem penetravit infernum, ut solveret alligatos. Aut si ad Prophetam referas, advertis expressum quod ubique manus et dextera Dei Christus assistat, ubi Pater Deus, et æternus Dei Spiritus.

38. An cum de sole dubitare nequeamus, quod procedente die toto orbe radios diffundat suos, et omnibus lumen infundat, quem etiam illi qui videre non possunt, sentiunt tamen aeris ipsius fotu esse præsentem? Ubi enim deest calor illius? Quo radii B ejus non perveniunt, cum discussis noctis aut nubium tenebris, illuminat terras? In cælo fulget, in mari rutilat, fervet in terris. De sole ergo non dubitas, quod ubique resplendeat: de Deo dubitas, quod ubique fulgeat splendor gloriæ ejus, et imago substantiæ? Quid non penetret **1220** Verbum Dei, splendor æternus, qui etiam occulta mentis illuminat, quæ non potest iste sol penetrare; Verbum enim Dei gladius spiritualis est, usque ad divisiones animæ, atque artuum, medullarumque perveniens. De quo dicit Simeon justus ad Mariam: *Et tuum ipsius animam pertransibit gladius; ut revelentur multorum cordium cogitationes* (Luc. II, 35).

39. Penetrat ergo animam, et quasi candor æternæ lucis illustrat. Sed quantum diffuse per omnes, C et in omnes, et supra omnes potestates sit; quia omnibus ortus ex Virgine est, et bonis et malis (sicut et solem suum oriri jobet super bonos et malos) illum tamen sovet qui appropinquat sibi. Sicut enim a se fulgorem solis excludit, qui fenestras domus suæ clausit, locumque tenebrosum in quo diver-tetur, elegerit; ita qui se avertit a sole justitiæ, non potest splendorem ejus adspicere: in tenebris ambulat, et in omnium luce ipse sibi causa est cæcitat. Tuas igitur illi aperi fenestras; ut tota domus tua veri fulgore solis illuceat: aperi oculos tuos, ut videas orientem tibi solem justitiæ. Sed cave ne eos ulla stipulæ festuca perturbet. Si quid sordis in oculo fuerit mentis tuæ, non poteris intueri: si quid ægritudinis, plus gravabit; confusam D oculatorum aciem lux ferit, majoremque dolorem excitat. Sit ergo simplex oculus tuus: ne incipiat totum corpus tuum esse tenebrosum, et vacillet in lumine, sicut sunt cæcorum vestigia.

40. Numquid si quis ostia domus suæ claudat, solis est culpa quod non illuminet domum ejus? Ergo si quis; eccatorum suorum repagulis obserandam mentem propriam judicaverit, et Verbi a se splendorem stultus avertat, ac sibi inferat insipientiæ cæcitatem;

^a Omnes edit., *et ubi est Dei spiritus, ibi Deum esse, et ubi est Deus, ibi spiritum Dei esse præsentem.* Mss. aliquot non minus præpostere; sed alii plures ac potiores, ut in textu.

causari poterit quod sol justitiæ noluerit intrare, aut infirmitatem luminis cælestis arguere? Pulsat januam tuam Dei Verbum. *Si quis... mihi aperuerit*, inquit, *intrabo* (Apoc. III, 20). Si quis ergo non aperuerit, numquid non ingredientis, et non magis non aporientis est culpa? Nihil quidem Deo est obseratum, nihil clausum æterno lumini: sed portas malitiæ dedignatur aperire, conclavia non vult penetrare nequitiae.

41. An vero cum animæ nostræ vigor putrem corporis refugiat portionem, quod ejus gratiam corrupti artus sentire non possunt; Deus corruptæ animæ membra quædam dignatur habitare? Animæ tamen vigor per corpus omne diffunditur, sive manus, sive pes, sive digitus particeps sensus est: Dei potest alicubi deesse: sapientia, alicubi ejus deesse majestas? Sane fugientes non retinet, non cogit invitos: sed neque fastidit appropinquantes: et illius quidem virtus, illius Verbum Deus omnibus prope est: *In ipso enim constant omnia, et ipse est caput corporis Ecclesiæ* (Coloss. I, 17 et 18), *in quo omnis innabit* ^b *plenitudo* (Coloss. II, 9). Sed plerosque ab eo peccata secernunt, de quibus dictum est: *Ecce qui elegant se a te, peribunt* (Psal. LXXII, 27). Unde sanctus Propheta ait: *Mihi autem adhærere Deo bonum est* (Ibid., 28). Et Apostolus ostendens non esse longe Deum ab unoquoque nostrum: *In ipso*, inquit, *vivimus, et movemur, et sumus* (Act. XVII, 27 et 28). Vitalem etenim omnibus gratiam subministrans, **1221** omnibus præsto est munere bonitatis suæ: sed propior est illis qui contrito sunt corde.

42. Quod vetus quoque per ænigmata historia docet. Moyses in montis Sinai supercilio erat, et solus erat: populus in valle, in imo montis: presbyteri in parte montis supra merita plebis, sed plurimo intervallo a Moysi meritis separati (Exod. XIX, 20 et seq.). Non omnes in vertice, neque in imo omnes, sed populus: Moyses solus in vertice Sina montis, qui Latina interpretatione dicitur, *tentatio*. Et tu si supra tentationes ascenderis, et contrito corde detuleris precem, Deo proximus eris: si mundo corde fueris, et tu Deum videbis; *Beati enim mundo corde; quia ipsi Deum videbunt* (Matth. V, 8).

43. Qui ergo Deo proximus est, dicit: *Prope es, Domine, et omnia præcepta tua veritas*. Judæus hoc non potest dicere, qui non recipit Dominum Jesum; separavit enim se, nec in veritatem, sed in umbram credit. Quomodo dicit: *Præcepta tua veritas*; cum gratia et veritas per Jesum Christum facta sit, cum eum non agnoscat, qui veritate et plenitudine circumcisionis suæ totum mundum redemit?

44. (Vers. 152) Octavus versus est: *Initio cognovi de testimoniis tuis; quia in æternum fundasti ea*. De testimoniis, inquit, tuis ab initio cognitionem et fidem assumpsi, quod in æternum fundata sunt; tes-

^b Omnes edit., *plenitudo divinitatis*. Sed vox, *divinitatis*, ab omnibus mss. abest, nec magnopere videtur Ambrosiano sensui necessaria.

timonium enim fidele est, et præstat parvulis sapientiam. Si cognovissent Adam et Eva quod quasi parvulis data essent cautiora præcepta; ne usurparent sibi scientiam boni et mali, quam recto discrimine definire non possent, paradisi incolatum in perpetuum vindicare potuissent. Si considerent homines quia sanguis hominis ad Deum clamat, manus proptas a nece hominis abstinerebunt. Si custodiant præcepta quæ dedit Dominus coram cælo et terra^a testibus, dicens: *Audi, cæli, et auribus percipe, terra* (Ezai. 1, 2): scientes quia quidquid flagitii commiserint, adversus legem Domini fecisse, angelorum, et Potestatum, sanctorum quoque hominum testimonio arguantur, supra hæc testimonia fundamentum sibi constituent, quia æterna sunt atque perpetua. Et nos ergo opus nostrum ædificemus supra fundamentum testimoniorum cælestium; ut non ardeat sicut lignum aut stipula: sed sicut aurum probetur; ut æterno maneat nixum fundamine.

SERMO VIGESIMUS.

7. Resch.

1. Incipit littera vigesima *Res*, quæ Latina interpretatione *caput* dicitur, vel *primatus*. Caput est, ut formam generis humani consideremus, quod foveat membra omnia, et dirigit atque implet sensibus. *Sensus enim sapientis in capite ejus* (Eccl. 1, 14). Inde ductus venarum, meatusque spiritus, sanguinis vires in totius partes corporis derivantur. Lustrat omnia, ornat omnia. Sublato capite, corpus sine nomine est, non agnoscitur, nec ulla superest usura vivendi. Propterea qui in ulquo **1222** damnantur crimine, eo quod ornamentum est totius corporis, capite abdicantur: et quia turpi vel scelesto reatu belluinæ feditatis illuviem, vel bestialis immanitatis horrorem commississe detecti sunt, tamquam ii qui proposito humanæ moderationis exciderint, formam quoque humanæ conditionis jubentur exuere. Recise enim capite, reliqui corporis truncus bestiarum corpori comparatur, et sapientiæ arcæ fraudatur: quia sapientiæ non potuit tenere rationem. Sepelitur igitur sine decore suo corpus; in capite etenim vigor vitæ, in capite est gratia venustatis.

2. Fertur coluber, cum urgetur periculo, caput semper abscondere, et in orbem se colligens, obiecta reliqui parte corporis, hoc solum tueri; quod illisa feratur membra cætera, salvo capitis vigore, reparare. Hoc et tu moraliter caput serva, hoc servato et mystice. Mysticum caput Christus est; quia *Omnia in ipso constant, et ipse est caput corporis Ec-*

^a Rom. edit. sola, *testibus* (unde dixit *Propheta: Audi, cælum... terra.*) Verum non satis apparet cui bono ea mutatio inducta sit; cum Deum in *Propheta* locutum quisvis intelligat.

^b Alia quidem erant præter capitis pœnam extrema supplicia, ut venarum sectio, venenum, bestię, laqueus: verum omissis reliquis, hic illam tantum Vir sanctus commemorat, vel quia in rem suam magis faciebat, vel forte quia id temporis aliis erat frequentior, vel tandem quia non solum mortis,

A clerici (Coloss. 1, 17 et 18). Hoc caput qui amiserit, vivendi usum habere non poterit. Hoc sole distans a bestiis, ad imaginem Dei et similitudinem virtutum vigore formati. Fides nos ab irrationalium peccatum comparatione soceravit. Hoc caput, humani servato, serpentes; etiamsi omnia membra cædunt, totum uratur corpus incendiis, mergatur profundo, evisceretur a bestiis, hoc tamen capite custodito, vita integra, salus tuta est; nemo enim potest perire, cui non sublatus est Christus.

3. Est et caput summa studii atque operis nostri, summa negotii, summa spei, summa virtutum. Omnis autem summa est studii nostri; ut simus humiles, veritatem sequamur, quam non videt extollemur, frustra inflatus mente carnis suæ, et non tenens *B caput* (Coloss. 1, 18 et 19). Quod sit hoc caput evidenter expressit dicens: *Ex quo omne corpus per compaginations et colligationes subministratum et copulatum creavit in incrementum Dei* (Ibid., 19). Et in *Ecclie* libro dicit Dominus per *Prophetam: Auferam a Judæis caput et caudam, initium et finem* (Ezai. 1, 14). Hoc caput Judæa quod tenebat amisit, quæ Jesum Dominum non recepit. Ubi fides est, et initium, et finem habemus. Ubi perfidia, nec initium, nec finis est. *Ecclia* principium habet, quæ Christum habet; Christus enim *Ecclie* principium est, primogenitus ex mortuis. Habet et finem; quia ipse est primus et novissimus. Ipse est finis Legis ad justitiam omni credenti. *Synagoga* nec initium nec finem habet; quia nec in principio invenit quod sequatur, nec in fine quod speret. Inflatus ergo caput non tenet, hoc est, illam Christi humilitatem qua descendit usque ad crucem, descendit usque ad inferos. Ideo Judæus non credidit; quia contempsit dicentem: *Discede a me, quia mitis sum, et humilis corde* (Matth. 11, 29). Hæc humilitas virtutum omnium caput est, quæ totum velut quoddam nostrorum actuum fovet corpus.

4. Quamvis infirmus aliquis sit, pauper, ignobilis, tamen si non se extollat et præferat, ipsa eo humilitate commendat. Sit aliquis prædives et **1223** nobilis, idem si nobilitatem generis et divitias suas jactet, insolentia sui vitiosus est. Sit aliquis facundus et fortis, qui tamere facundiæ ac virtutis elatus plurimum sibi arroget: nonne ei propter verecundiam, et insipiens plerumque et invalidus antefertur? Denique Pharisæus in *Evangelio* cum abstemius et parcus esset alieni, liberalis sui, non refugus jejunii, ut ipse dicebat; tamen propter jactantiam, etiam illa quæ habere poterat, amisit (*Luc. xviii*,

sed et exsilio ac servitutis pœna, capitalis nomine censebatur. Vide *Brisson*. de Verb. signif. lib. III, ad voces, *Capitalia crimina*.

^c Mss. aliquot, ac vet. edit., *Quod illaesa feratur.... reparare*. Rom. sola, *quod læsa ferantur... reparari*. Alii mss. majori numero, et meliori nota, ut in textu. Confer autem hunc locum cum *Enar.* in *Psal.* xxxvii, num. 19.

^d Era. et seq. edit., *cum abstinent.* Am. et mss., *cum abstemius*. Non male; sæpe enim *abstemius* idem

10 et seq.). Nihil ei tot genera virtutum uno vitio A decolorata prodesse potuerunt. Publicanus qui nihil enumerare poterat quod posset probari; propter humilitatem tamen justificatus magis, quam ille Phariseus, descendit e templo, secundum quod scriptum est in Propheta: *Quia humiles spiritu salvabit* (Psal. xxiii, 19).

5. Hoc autem esse caput quod hæc littera exprimat, evidenter etiam in Hieremie Threnis docemur. Nam prælata hæc littera ait Propheta: *Spiritus ante faciem nostram Christus Dominus...*, *sub umbra ejus in genibus vivemus* (Thren. iv, 20). Hoc ergo caput vere est, quod omnium caput est.

6. Diximus de capite, dicamus et de primatu, quod licet sermone distet ac littera; sensu tamen in eadem concurrit intelligentiam. Primatus enim legimus in veteri Testamento (Gen. xv, 53), quos in primogenitis Esau fratri suo cessit; et ideo vocatum est nomen ejus Edom, hoc est, terrenus et callidus. læti sunt autem fratres, de quibus rogatus est Dominus ab Isaac patre eorum; ut daret ei suæ posteritatis hæredes de Rebecca uxore sua, quæ per viginti annos nullum dederat generationis insigne. Exaudivit eum, et concepit Rebecca, et rogavit Dominum, a eum jactare se parvuli viderentur in utero ejus, et responsum accepit: *Dux gentes in utero tuo sunt, et duo populi ab utero tuo separabuntur, et populus populum superabit, et major serviet minori* (Ibid., 23). Nonne apertum est mysterium, duos significari populos, hoc est, populum Judæorum seniores, et Christianum populum juniorem, qui propter coetuturam lentis primatus fratris accepit senioris? Quo indicio evidenter exprimitur quod populus senior ille terrenus propter intemperantiam gulæ, primatus quos habuit, amisit: populus autem Ecclesiæ per sobrietatem et continentiam, primatus quos ordine non habebat ætatis, et concessione fraterna, et pio furto paternæ benedictionis eripuit. Quid est igitur quod populus rapuit Christianus, nisi Dominum Jesum? A diebus enim Joannis Baptistæ regnum cælorum cogitur, et cogentes diripiunt illud, sicut ipse Dominus declaravit (Matth. xi, 12). Bona fraus, quæ vitam furatur æternam. Sed quoniam satis dictum de litteræ hujus interpretationibus arbitramur, consideremus ea quæ huic litteræ Propheta subjecit.

7. (Vers. 153.) Primus itaque versus est: *Vide humilitatem meam, et erue me; quoniam legem tuam non sum oblitus*. Fortasse dicat aliquis: Glorietur de se Propheta. Et si glorietur, glorietur in infirmitatibus suis, in quibus et Apostolus glorietur, dicens: *Glorior in infirmitatibus meis* (II Cor. xii, 5). Alius in divitiis, 1224 alius in titulis nobilitatis ac pro-

simpliciter sonat atque *abstinens*, ut patet ex illo Horatii:

Si forte in medio postorum abstemius herbis
Vivis et urtica.

Unde nobis valde suspecta est illa Varronis origi-

na sapie suæ, alius in administrationibus et honoribus gloriatur: justus in humilitate gloriatur; bona enim gloria, Christo esse subjectum. Ut scias autem quia jactare non se cupiat, sed Domini in se gratiam provocare, alibi idem Propheta ait: *Vide humilitatem meam et laborem meum*. Ergo quasi is qui humilaverit cor suum, quasi is qui plurimum laboraverit, ibi sibi dimitti peccata desiderat, hic erui se precatur.

8. Constitue aliquem sacerdotem pro ministri salute sollicitum, quem probatum advertat Deo: aliquem patrem pro filio in ægritudine constituto gravi: aliquam feminam vel pro filio, vel pro viro moestam, orationibus incubantem, fundentem uberes lacrymas noctibus ac diebus, humiliantem se ac sternentem solo, multiplicantem jejunia, et quod his gravius est, mentis atque animi dolore confectam, morbi ac periculi dilatione torpentem dicere ad Dominum; *Vide humilitatem meam, et erue me*.

9. Considera etiam quia spiritali quodam oleo celestium præceptorum ungit nos atque exercet quotidie Scriptura divina, et Dominus noster plurimos ad subeunda certamina gestiens provocare, diversa posuit præmia coronarum. Considera, inquam, Christi athletam innumeris contentionibus fatigatam, ac prope jam lassatis viribus resistantem, periculi mole turbatam; cum videat sibi non solum adversus carnem et sanguinem, sed etiam adversus spirituales nequitias, quæ sunt in cælestibus, esse luctamen, dicere: *Vide humilitatem meam, et erue me; quoniam legem tuam non sum oblitus*; non enim potuit oblivisci, qui secundum ejus præcepta certavit.

10. Contære etiam aliquem in martyrio constitutum, frequentibus afflictum suppliciis, retrusum in tenebras, gravi fractum pondere catenarum, nervis crura distentum, evisceratum equuleo, exaratam ungulis, adustum candentibus laminis, perseverantis fidei virum, sed jam tædiantis animi quod diutius differatur sacræ mortis corona, dicentem: *Vide humilitatem meam, et erue me; quoniam legem tuam non sum oblitus*. Non solum enim in studiis atque propositis, sed etiam in tentationibus humilitatem dici posse, testimonio Scripturarum docemur. Si quidem lectum est: *Homines acceptabiles in fornace humilitatis* (Eccii. n, 5); *ταπεινωσης* enim Græcus dixit, quod est, *Aumilitatis*. Hoc ideo posui quia plurimi habent Latini, in *fornace afflictionis*. Latinus discernit, Græcus non separat; *ταπεινωσης* et humilitas virtutis dicitur, et humilitas afflictionis. Nihil impedit si Latinus separat; non enim Græcus ex Latino transtulit, sed Latinus ex Græco.

11. Denique et Hæbræi quamdiu in Ægypto erant,

natio, qua dicitur *abstemius*, fieri ab *abstinentia temeli*, id est, vini; præsertim cum inveniat apud probatos auctores, *vini abstemius*.

^a Era. et seq. edit., *cum luctari inter se*. Am. et pauci mss., *cum luctari se*. Alii magno numero, *cum jactare se*.

in fornace erant ferrea, hoc est, in fornace tentationis. In fornace afflictionis, cum duris affigerentur imperiis. Unde et scriptum est: *Quia eduxit eos Deus de fornace ferrea, ex Aegypto.* (Jerem. xi, 4). Fornax erat ferrea; quia nullius adhuc in Aegypto opera virtutum plena lucebant, nullius aurum illic fuerat comprobatum, nullius plumbum iniquitatis exustum. Dura fornax, fornax mortis perpetuæ: quam fornacem nullus poterat evadere quæ omnes consumeret, in qua solus dolor esset et luctus. At vero fornax in qua Ananias, Azarias, Misael hyinum Domino caneant (*Dan. iii, 5*); fornax aurea illa, non ferrea: per quam toto orbe sapientia fide devotionis illuxit. Erat quidem etiam hæc fornax in Babylonia, ubi aurum non erat spiritale, nisi forte captivum; *Captivam enim Dominus duxit captivitatem* (*Ephes. iv, 8*). Hoc erat aurum in Dei sanctis, qui captivi erant apud Babylonios corpore: spiritu autem liberi apud Deum, soluti vinculis captivitatis humanæ, jugo gratiæ spiritalis innexi. Et forsasse eadem fornax ferrea fragilibus est, aurea perseverantibus.

12. Omnes oportet per ignem probari, quicumque ad paradisum redire desiderant; non enim otiose scriptum est, quod ejectis Adæ et Evæ de paradisi sede, posuit Deus in exitu paradisi gladium igneum versatilem (*Gen. iii, 24*). Omnes oportet transire per flammam, sive ille Joannes Evangelista sit, quem ita dilexit Dominus, ut de eo diceret ad Petrum: *Sic eum volo manere... quid ad te? Tu me sequere* (*Joan. xxi, 22*). De morte ejus aliqui dubitaverunt, de transitu per ignem dubitare non possumus; quia in paradiso est, nec separatur a Christo. Sive ille sit Petrus, qui claves accepit regni cælorum, qui supra mare ambulavit, oportet ut dicat: *Transivimus per ignem et aquam, et induxisti nos in refrigerium* (*Psal. lxxv, 42*). Sed Joanni cito versabitur igneus gladius; quia non invenitur in eo iniquitas quem dilexit æquitas. Si quid in eo vitii humani fuit, charitas divina decoxit; *Alæ enim ejus sicut alæ ignis* (*Cant. viii, 6*).

13. Qui habuerit hic charitatis ignem, illic ignem gladii timere non poterit. Ipsi Petro qui toties mortem suam pro Christo obtulit, dicet: *Transi, recumbe* (*Luc. xvii, 7*). Sed ille dicet: *Ignem nos examinavit, sicut igne examinatur argentum; etenim in quo aqua multa excludere non potuit charitatem, quomodo eum ignis excludet? Sed ille examinabitur ut argentum, ego examinabor ut plumbum: donec plumbum tabescat, ardebo. Si nihil argenti in me inventum fuerit, heu me! in ultima inferni detrodar, aut ut stipula totus exurar. Si quid inventum in me fuerit auri vel argenti, non per meos actus, sed per misericordiam et gratiam Christi, per ministerium sacerdotii, dicam fortasse ego: Etenim qui sperant in te, non confundentur* (*Psal. xxiv, 5*).

14. Illo igitur igneo gladio iniquitas exuretur, quæ sedet super talentum plumbeum. Ideo unus ignem illum sentire non potuit, qui est justitia Dei Christus, quia peccatum non fecit; nihil enim ignis

A in eo quod exurere posset, invenit. Denique soli devotæ sunt portæ æternales, ut introiret rex gloriæ. non reus causæ. Et hic quidem mortem caro illius gustavit; neque enim aliter posset resurgere. Quod legi, præsumo: quod non legi, veneratas scientibus derelinquo: unum constans, quia quidquid caro illa subit, ideo subit, ut viam cæteris vel triumphanti per martyrii passionem, vel transeundi in paradisa suis vestigiis informaret. Nemo ergo sibi arriget, nemo de meritis, nemo de potestate se jactet: sed omnes speremus per Dominum Jesum misericordiam invenire; quoniam omnes ante tribunal ejus stabimus. De illo veniam, de illo indulgentiam postulabo; quæ enim spes alia peccatoribus?

15. Et qui se hic aurum putat, habet plumbam; et qui putat se granum tritici, habet stipulam quæ possit exuri. Sed hic sibi multi aurum videntur. Non illis invideo: sed tamen aurum examinabitur, uretur ut possit probari. Sic enim scriptum est: *Sicut aurum in confatorio probabo illos* (*Zach. xii, 9*). Ergo adveriant, quia examinabuntur omnes. Nihil ergo qui se aurum putat, et ipsi humilitatem sequantur; ut vitia sua decoquant. Sed hic inaniter jactantia est; ideo multis qui se massas putant auri, dicit sapientior auri massa: *Omnes nos fornax probabit. Ergo quia examinandi sumus, sic nos agamus: ut judicio probari mereamur divino. Teneamus hic positi humilitatem; ut cum unusquisque nostrum venerit ad judicium Dei, ad illos ignes quos transiri sumus, dicat: Vide humilitatem meam, et erue me; nam si superbus fuerit, si arrogans, si contumax, non poterit hoc dicere. Nemo autem dicet: Vide superbiam meam: sed vide humilitatem meam; ut ejus gratia erui ab illo igne mereatur.*

16. Est ergo humilitas laboris et fatigationis: est et humilitas virtutis atque propositi, quam in secundis et prosperis, et in otio positus tenet justus. Nullo licet fractus labore, nullius certaminis dubius eventa, humilem omnibus afflictum exhibet, nec sua extollere studet: sed magis minuere operis sui pretium, et meriti sui gratiam. Audi justum humiliantem se: *Ego sum, inquit, minimus apostolorum* (*I Cor. xv, 9*). Ille vas electionis divinæ, ille gentium doctor minimum esse se dicit, indignum ejus officii nomine, quod suis operibus præferebat; nihilque sibi arrogat, sed totum gratiæ Dei deputat. Hoc utique decet justum.

17. Hac humilitate Abraham pater fidei nuncupatus est, qui cum divino participaretur alloquio, terram se esse dicebat, et limum (*Gen. xviii, 27*). Ipse quoque Dominus ait: *Ego autem sum verus, et non homo: opprobrium hominum, et abjectio plebis* (*Psal. xxi, 7*), cum de sui corporis passione loqueretur: qui non quæ sua sunt quæsit, sed quæ aliorum. Cujus nos imitatores vult fieri Apostolus, atque hortatur dicens: *Hoc enim sentite in vobis, quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens* (*Philip. ii, 5-7*).

Nec nos igitur nobilitatem generis, nec divitias requiramus, si volumus Christum sequi. Exinanivit se, cum esset in Dei forma; cum dives esset, pauper factus est. Noli et tu contemnere plebecium, quia nobilis es; noli despicere servum, quia potens es; noli pauperem fastidire, quia dives es. Numquid nobilior, numquid potentior, numquid ditior Christo es? Ille pro te suscepit illa, quæ tu despicias. Ille pro te humiliavit se usque ad mortem, et mortem crucis; ut tuæ lapsus aboleret superbiam; ut quod per unius Adæ inobedientiam perdidimus, per unius Domini Jesu obedientiam reciperemus: *Propter quod Deus, inquit, illum exaltavit, et dedit illi nomen quod est super omne nomen; ut in nomine Jesu omne genu flectatur . . . quoniam Dominus Jesus in gloria est Dei Patris (Philip. II, 9 - 11).*

1227 18. Considera, o homo, quid legas. Non laboravit Apostolus potentiam Christi probare: sed obedientiam prædicare; sed demonstrare quanta sit humilitatis gratia, quantus ejus profectus. Si simplicibus accipias auribus, et Christum exaltavit. Sed Christus non quæ sua, sed quæ tuæ erant, illa humilitate quærebat. ^a Accipe ergo argutis auribus: moraliter, tibi profuit; mystice, tuam redemit salutem. Quomodo vis intellige: salus est tua. Si putas quod Christo profuit humilitas sua; cui ergo non proderit? Si illum exaltavit; quem non augebit? Factus est minister omnium Dominus, et auctor omnium vapulavit, pedes lavit, crucifixus est, mortuus est. Sed in his omnibus detrimentum nullum video divinitatis ejus, profectum operationis agnosco. Qui nihil habebat, quod ad potestatem suam adderet, habuit quod ad cultum suæ majestatis adjungeret. Audeo dicere: operationis suæ munus amiserat, nisi id humilitas recepisset. Itaque nos quidem redemit, sed etiam sibi acquisivit. Nihil ergo humilitas affert dispendii. Ille qui se exinanivit, plenus est. Ille qui non rapinam arbitratus est esse se aequali Deo, formam servi accipiens, in gloria est Dei Patris. Suscepi quem nesciebam, agnovi quem non cognoscebam, confiteor quem negabam. Ipsi genu corporis flecto, ipsi genu mentis inflecto, ipsum adoro, quem ante fugiebam.

19. Gratias tibi agimus, Domine Jesu, quod creasti nos, sed creatos feris, bestiis, mutis animantibus præfecisti. Majora sunt visitationis tuæ munera. Visitatos majestatis tuæ conspectibus honorasti, dicens: *Narrabo nomen tuum fratribus meis (Psal. XXI, 23)*; suscepto enim corpore frater es factus, nec Dominus esse desisti. ^b Major redemptionis gratia: periclitantes morte propria redemisti, sicut scriptum est:

^a Voci *Accipe*, præmittentibus superiores edit. *Ego, inquit, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.* Sed ea in mss. omnibus desiderantur. Et sane de verbis Pauli adhuc agitur.

^b Vet. edit., *Majorem redemptionis gratiam præstitisti; quia periclitantes.* Rom. edit. et mss. inter se congruunt, nisi quod illa habet, *quia periclitantes: horum autem aliqui, Majori redemptionis gratia periclitantes.* Nec ipsi male.

^c Edit. ant., *virtutes. Amorem Dei te probato imi-*

Expedit unum hominem mori pro populo (Joan. XVII, 14). Suscitasti mortuos, dicens: *Solvite templum hoc, et in triduo suscitabo illud (Joan. II, 19)*; in illo enim templo Dominici corporis omnibus jus resurrectionis aderevit. Resurgentes adæquasti angelis, sicut dixisti: *Quoniam quæ non nubunt, et tunc qui non ducunt azores, erunt sicut angeli in celo (Matth. XXI, 30).* Postremo ad dexteram Dei in illo Filii hominis solio collocasti, sicut ipse dignatus es dicere: *Ex hoc autem erit Filius hominis sedens ad dexteram virtutis Dei (Luc. XII, 69).*

20. Unde Apostolus admirans divinæ dona pietatis, simul ostendens unam Patris et Filii esse liberalitatem, ait: *Deus autem qui dives est in misericordia, propter multam charitatem qua dilexit nos (Ephes. II, 4).* Aulis in quo debeas, homo, dives esse, quas habere virtutes, amare in Deo, in te probare: inire beneficia misericordiæ charitatisque cælestis. Et addidit: *Et cum essemus mortui peccatis, convitificavit nos in Christo, cujus gratia estis salvati: et simul suscitavit, simul fecit sedere in cælestibus, in Christo Jesu (Ibid., 5 et 6).* In Christo unice honoratur et caro. Ille igitur qui ad dexteram Dei sedet, propter nos **1228** humiliatus est. Ideoque dicit nobis: *Discite a me quia mitis sum, et humilis corde (Matth. XI, 29).* Non dixit: Discite a me, quia potens sum, sed quia humilis corde; ut tu illum imiteris, ut tu ei dicas: Domine, audivi vocem tuam, implevi præceptum tuum. Dixisti ut a te disceremus humilitatem: didicimus non solum sermone tuo, sed etiam actu tuo, feci quod imperasti: *Vide humilitatem meam.*

21. Athleta bonus membra sua monstrat; ut conversationis suæ approbet disciplinam. Monstrat etiam tunc membra sua, quando post aliqua certamina graviora, iterum certare compellitur; ut iudex videns fessum corpus, nequaquam eum certare compellat. Et tu ostende cordis tui humilitatem; ut titulos virtutis ostendas. Ostende et corporis tui certamina; ut dicas: *Certamen bonum certavi, cursum consummavi (II Tim. IV, 7)*; et videns spiritalis iudex certaminis, coronam justitiæ decernat; quoniam legem agnis implesti.

22. (Vers. 154.) Sequitur versus secundus: *Judica judicium meum, et libera me: propter verbum tuum vivifica me.* Festinant innoxii ad judicium, et propriæ innocentiae arbitris desiderant citius comprobari. Habet hoc usus etiam in sæculo, quod est commune cum sanctis. Verum is qui apud Deum justus est, habet aliam causam judicii non timendi; quia apud

tari, beneficia misericordiæ charitatisque cælestis. Rom. virtutes. Amorem Dei te habere probato, imitare cælestis charitatis dulcedinem. Mss. autem ut in textu, nisi quod plures præferunt, *initari*; satius tamen est legere cum aliis, *imitare*, ut sit quasi conclusio verborum superiorum.

^d Post vocem, *certaminis*, edit. subnectunt, *agonem*: quæ vox deest in mss. omnibus, nec admodum necessaria est; cum participium, *videns*, referri possit ad illud antecedens: *Ostende et corporis tui certamina.*

misericordem judicem sibi causa est, apud redemptorem suum vult cito et sperat absolvi. Absolutio enim matura sanctorum est. Unde et Dominus ait per Ezechielem ad angelos qui ministri sunt ultionum: *A sanctis meis incipite* (Ezech. ix, 6). Non vult Dominus commune sanctis cum diaboli sociis consortium esse iudicii; diabolus enim et ministri ejus cum hominibus non flagellabuntur. Separata est poena, ubi distat et culpa. Ideoque alio loco Scriptura ait: *Tempus est incipere iudicium a domo Dei* (1 Petr. iv, 17). Quos miseratur enim, cito castigat; ut non diutius afficiantur futuri expectatione iudicii, non prolixius misera reatus sorte macerentur; ut unusquisque reddat etiam duplicia peccata sua, quo tandem possit absolvi. Poena enim reorum quaedam absolutio delictorum est.

23. Videmus in hoc saeculo insertos nexibus carcerum reos in specie pompae miserabilis duci: et nonnumquam hoc patiuntur insontes; ut tolerabilius sit mori, quam talia subire supplicia. Optant utique audiri bene sibi conscii: optant etiam hi qui gravibus flagitiis urgentur, poenam mortis celeritate transigere; ut aliquanta compendia poenarum lucrentur. Spes est etiam de iudicis misericordia. Ipso exilio claustra carceris duriora sunt, nec reditus in perpetuum omnibus intercluditur relegatis. Si haec operatur humanum examen, quanto magis Christi est omnibus expetendum! Differtur diaboli iudicium; ut sit semper in poenis reus, semper improbitatis suae innexus catenis, conscientiae suae in perpetuum sustineat ipse iudicium. Ideo ^a dives ille in Evangelio (Luc. xii, 20), **1229** licet peccator poenalibus urgetur ærumnis, ut citius possit evadere: diabolus autem nequaquam pervenisse ad iudicium demonstratur, nequaquam adhuc poenis esse subjectus; nisi quas ipse tantorum conscius scelerum solvit timore perpetuo, ne aliquando securus sit.

24. Immo ut verius dicam, sanctus ad iudicium venit, impius non venit: *Quoniam non resurgunt impii in iudicio* (Psal. i, 5). Hic petit ut absolvatur, alius ut coercitus dimittatur. ^b Qui autem non iudicatur, non credidit, sed impietatis suae iudicio ipse punitur. Apud imperatores istos non puniuntur sceleris rei barbari, quod in sua gente commiserint; quia non sunt sibi subditi, sed graviore nomine hostes habentur, qui sine interrogatione privati sceleris puniuntur. Ita et Christus suos castigat quos diligit, alienos tamquam generali damnatione impietatis adstrictos poenae donat aeternae; *Novissima enim.... destruetur mors* (1 Cor. xv, 26): et tamen verecunde docet Propheta exemplo sui; ut etiam qui diffidit

^a Si quis contendat hic indicari divitem illum epulonem de quo Luc. viii parabola instituitur, hoc dictum intelligat in sententia eorum, de quibus Enar. in Psal. i. ad num. 54, nonnihil observavimus. Quod vero negatur diabolus iudicium adhuc subiisse, aut omnino in poenis esse, haec fuit omnium ant. Patrum opinio, quorum seriem texit Maldon. *de Angelis, q. 7, de Poenis demonum.*

A operibus suis, propter verbum tamen Dei clementiorem speret sententiam.

25. Alius propter divitias vivere cupit, alius propter filios: hic propter verbum Dei vivificari petit, sicut Simeon Domini expectavit adventum. ^c vidit enim Dominum in templo, et ait: *Nunc dimittis servum tuum.... in pace; quia viderunt oculi mei salutare tuum* (Luc. ii, 29 et 30): asserens viventi sibi cupiditatem aliam non fuisse, nisi ut Christum videret. Denique vidit, et vinculis solvi corporis postulavit.

26. Possumus etiam intelligere: *Judica iudicium meum*, quasi gravior a nobis causa sit de iudicio nostro, quam de errore dicenda. Erranti enim facilis datur venia, quam improbe in alium iudicanti: ^B *Necesse est enim eam formam in te redire iudicii quam in alium ipse decernendam putaveris.*

27. (Vers. 135.) Sequitur versus tertius: *Longe est a peccatoribus salus; quoniam justitias tuas non exquisierunt.* Quorum serum est iudicium, eorum salus longe est: sed ipsi sunt sui auctores periculi, qui Domino non appropinquarunt. Ideo facti sunt longe, quia voluntate sua a salutis se gratia separaverunt. Non refugit eos salus, sed ipsi salutem, qui se elongaverunt. Venit ad Judæos, sed ipsi salutem non receperunt. Quomodo non receperunt? Audi, Jesus salus est, Jesus filius hominis nuncupatus est: *Venit enim Filius hominis quaerere et salvum facere quod perierat* (Luc. xix, 10): sed Judæi dimitti sibi latronem postulaverunt, Jesum repudiaverunt (Joan. xviii, 10).

28. Quis autem est qui se longe facit a Domino, nisi qui non exquirat justitias ejus? Qui vero justitias Dei exquirat, prope est, adhæret Deo. Et ideo justitias Dei quaerentibus dicit Apostolus: *Vos qui eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi* (Ephes. ii, 13). Sanguis Christi justitia est. Denique ipse ait ad Joannem: *Sine.... nos implere omnem justitiam* (Matth. iii, 15).

29. (Vers. 156.) Sequitur versus quartus: *Miserationes tuæ multæ nimis, Domine: secundum iudicium tuum vivifica me.* Etsi longe est a peccatoribus salus; tamen nemo desperet, quia multæ sunt misericordiae Domini. Qui enim suo peccato pereunt, misericordia Domini liberantur. *Miseror*, inquit, ^D **1230** *miserus ero* (Exod. xxxiii, 19). Palam apparuit non quaerentibus, vocavit refugientes, ^d congregavit ignaros, pro omnibus se obtulit passioni. Num ergo multum misericors? Misericordia enim hominis in proximum suum: misericordia Domini in omnem carnem; ut omnis caro ad Domi-

^b Rom. edit., *Qui autem non credit, non iudicatur.* Haud incommode, nisi ab aliarum et mss. consensu descisceret.

^c Omnes edit., *Unde et Dominum accipiens in templo, ait: Nunc dimittite, etc.* Mss. vero ut in textu.

^d Rom. edit., *congregavit ignotos.*

nam ascenderet, illa Domini miseratione donata. **A** ut ovem lassam crucis sue **1991** humeris superponens, pii oneris functione recrearet.

30. Sed cum dixerit multas esse Domini miserationes, quomodo secundum judicia ejus vivificari petit; maxime cum alibi ipso dicat: *Et non intres in judicium cum servo tuo (Psal. cxlii, 2)*? Sed aliud est illud judicium beneficiorum Christi, cui respondere non possumus (quis enim potest debitum referre naturæ, debitam salutis et gratiæ); aliud judicium, quo fragilitatis nostræ æstimatione censemur. In hoc ipso tamen judicium cum misericordia copulatum est; ut veritas judicii miseratione Domini temperetur.

31. Aut fortasse, quia dixerat: *Judica judicium meum (Sup. v. 154)*; ideo subtextuit miserationes Domini nimium multas esse: grave est enim de altero judicare. Unde etiam scriptum est: *Nolite judicare, ut non judicemini (Luc. vi, 37)*. Cum enim unusquisque sit suorum conscius peccatorum, quomodo potest de alterius judicare peccato? Judicet (3, *quæst. 7, cap. Judicet*) de alterius errore, qui non habet quod in se ipse condemnet: judicet ille, qui non agat eadem quæ in alio putaverit puniendæ; ne cum de alio judicat, in se ferat ipse sententiam: judicet ille qui ad pronuntiandum nullo odio, nulla offensione, nulla levitate ducatur. Audisti hodie quid judex verus et justus locutus sit: *Non possum, inquit, ego a me facere quidquam (Joan. v, 30)*.

32. Nonnulli hæretici solebant hinc facere quæstiones, quasi infirmus esset Filius, qui a se nihil faceret; quasi secundum divinitatem quoque subditus, et paterno subjectus imperio: nec advertant quod hoc quoque magis potestatis diviniæ mitas comprobetur, ubi putant inter Patrem et Filium esse distantiam potestatis. Nihil a se facit Filius, quia per unitatem operationis nec Filius sine Patre facit, nec sine Filio Pater. Denique Pater dicit ad Filium: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Gen. 1, 26)*, communem asserens operationem esse, ubi commune consilium est. Quid sine Sapientia facit, qui omnia in Sapientia fecit, ut lectum est: *Omnia in Sapientia fecisti (Psal. ciii, 24)*? Denique Sapientia dixit, *Cum faceret cælos, cum illo eram.... ego eram cui applaudebat (Prov. viii, 27 et 30)*. Et Evangelista ait: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil (Joan. 1, 3)*; ut doceret non solum operatorem omnium Filium, sed etiam paternæ operationis consortem esse.

33. Ego tamen arbitrator, quod hic locus ad iudicii formam videatur esse referendus; Evangelium etenim non solum fidei doctrina, sed etiam morum est magisterium, et speculum justæ conversationis. Invenio in Evangelio, quod Dominus Jesus multorum affectus, et officia suscepit; ut doceret quomodo nos in his conversari oporteret officiis. Suscepit personam pastoris, et ait: *Pastor bonus animam suam ponit pro ovibus suis (Joan. x, 11)*. Ideoque pro rationabili grege se ipsum passioni corporis non negavit;

34. Suscepit advocati personam: *Ipsam enim advocatum habemus apud Patrem (I Joan. ii, 1)*. Pernoctabat in oratione pro nobis (*Luc. vi, 12*): ut nos suo informaret exemplo quemadmodum veniam nostris debeamus exorare peccatis. Non enim ideo pernoctaret, quasi qui aliter Patrem nobis reconciliare non posset: sed ut qualis advocatus esse debeat, demonstraret: qualis Sacerdos, ut non solum diebus, sed etiam noctibus pro grege Christi debeat precator assistere. An impetrandi egebat auxilio, qui facere ipse poterat quod rogabat, quemadmodum ipse dicebat: *Ego ad Patrem vado: et quodcumque ab eo petieritis nomine meo, hoc faciam (Joan. xiv, 12 et 13)*? Denique alibi ait, cum Lazarum resuscitaret: *Sciebam quod semper me audis (Joan. xi, 42)*. Hic quasi infirmus pernoctabat, qui sciebat quod semper auditur, et clamavit: *Lazare, veni foras (Ibid., 44)*. Locuta est resurrectio, mors recessit.

35. Suscepit etiam affectum rei, et stetit ante iudicem tamquam reus: nec dedignatus est Dominus omnium præsidis vilitatem. Interrogatus tacebat (*Joan. xix, 9*), ostendens non in clamore vocis, nec in forensis assertione patrocini, sed in conscientiæ integritate esse innocentis defensionem: nec salutem corporis ambiendam, sed animi puritatem. Denique qui Susannam absolvit tacentem, se obtulit morti. In illa causa ostendit ut nemo desperaret: in hac, ut redimendæ universitatis sacrificium non negaret. Cæsus postremo, non conviciatus est, non percussus: Et Dominus cæli atque terrarum studium deposuit ultionis, vocem humilitatis emisit, dicens: *Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo: si bene, quid me cædis (Joan. xviii, 25)*? Quasi infirmus, cædis deplorat injuriam: et cum se posset ulcisci, queri maluit quam vindicare.

36. Ergo et hic personam iudicis, propositumque suscepit, dicens: *Non possum a me facere quidquam (Joan. v, 30)*. Bonus enim judex (3, *quæst. 7, cap. Judicet, § Bonus*) nihil ex arbitrio suo facit, et domesticæ proposito voluntatis, sed juxta leges et jura pronuntiat, ^a scitis juris obtemperat, non indulget propriæ voluntati: nihil paratum et meditatam domo defert: sed sicut audit, ita judicat; et sicut se habet negotii natura, decernit. Obsequitur legibus, non adversatur: examinat causæ meritum, non mutat.

37. Discite, iudices sæculi, quem in iudicando tenere debeatis affectum, quam sobrietatem, quam sinceritatem. Dominus omnium dicit: *Non possum ego a me facere quidquam*. Alibi lego: *Negare semetipsum non potest (II Tim. ii, 13)*. Non potest utique, non per infirmitatem, sed per integritatem: non per impossibilitatem faciendi, sed per observantiam iudicandi. Quid non potest qui omnia potest, ^b nisi quod posse nolit? Non vult posse quod damnet, non vult posse adversus fidem, non vult posse adversus veritatem. Audi

^a Rom. edit., *statutis juris obtemperat*.

^b Plerique mss., *nisi quod possit, nolit*. Non male.

postremo ipsum dicentem cur non possit a se facere quidquam : *Sicut audio, inquit, et judico* (Joan. v, 30); hoc est, non ex mea potestate decerno quod libitum, sed ex **1232** judicandi religione, quod justum est : et ideo judicium meum verum est : quia non voluntati meæ indulgeo, sed æquitati. Audite quid iudex dicat cœlestis : *Non possum a me facere quidquam, sed sicut audio, et judico.*

38. Et Pilatus dicebat ad Dominum Jesum : *Potestatem habeo dimittendi te, et potestatem habeo crucifigendi te* (Joan. xix, 10). Usurpas, o homo, potestatem quam non habes; cum Deus neget se habere, qui habet super omnia potestatem! Audi quid iustitia dicat : *Non possum a me facere quidquam*. Audite quid iudex æquitatis asserat : *Sicut audio, et judico.* Audite quid iudex iniquitatis loquatur : *Potestatem habeo dimittendi te, et potestatem habeo crucifigendi te.* Tu, Pilate, voce constringeris, tua damnaris sententia. Pro potestate igitur, non pro æquitate crucifigendum Dominum tradidisti : per potestatem absolvistis latronem, auctorem vero vitæ interfecisti. Sed nec istam a te habuisti, quam habere te a-seris, potestatem. Denique dicit tibi Dominus Jesus : *Non haberes potestatem adversus me ullam, nisi data tibi esset desuper* (Ibid., 11). Mala potestas a licere quod non liceat. Potestas ista tenebrarum est, verum non videre, sed spernere.

39. Audite quid verus iudex loquatur : *Non quæro voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me* (Joan. v, 30). Quasi homo loquitur : quasi iudex docet : quoniam qui iudicat, non voluntati suæ obtemperare debet, sed tenere quod legum est (3, quæst. 7, cap. Judicet. § Qui). Constitue iudicem de hoc sæculo : numquid potest adversum imperialis formæ definitionis excedere? Quanto magis divini formam debemus servare iudicii! Christus dicit : *Non quæro voluntatem meam*, hoc est, hominis, quæ vel odio dirigitur, vel studio intenditur, vel gratia inflectitur, vel aliorum mendacio depravatur; *Omnis enim homo mendax* (Psal. cxv, 2). *Sed voluntatem, inquit, ejus qui me misit*; hoc est, divinæ cognitionis formam veni docere; ut in iudicando magis cordi sit veritatis custodia, quam obedientia voluntatis (3, quæst. 7, cap. Judicet, § In iudicando). Non ergo hic quoque infirmitas potentia, sed forma est expressa iustitiæ.

40. Justum igitur est iudicium Filii Dei; quia est secundum voluntatem Dei, non secundum hominis affectum; Deus enim misericordiarum plenus est : et misericordia ejus cum iudicio, et iudicium cum misericordia; neque sine iudicio miseretur, neque sine

A misericordia iudicat. Denique scriptum est : *Misericordia ejus in stateris* (Esai. xxviii, 17). *Filii autem hominum mendaces in stateris, ut decipiant* (Psal. lxxv, 10). Examinat ergo et trutinat Deus merita singulorum, et quemadmodum pro mensura dat gratiam; ne supra mensuram sit : ita pro mensura dat misericordiam. Unde ait : *Mensuram bonam, confertam, commotam, superfluentem dabunt in sinu vestrum. Eadem mensura qua mensi fueritis, reddetur vobis* (Luc. vi, 38). Similiter in statera singulorum facta pensantur; ut si bona opera malis præponderent, remuneratio præmii deferatur : si peccata **1233** virtutibus, tristior reum pœna constringat : quod expressum habet ad Timotheum, dicente apostolo Paulo : *Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium, quosdam autem et subquantur* (I Tim. v, 24). Similiter et facta bona manifesta sunt, et quæ aliter se habent, abscondi non possunt.

41. Omnia ergo a Domino Deo nostro mensuram quadam, et pondere sunt. *Quis posuit. . . inquit, rupes in statera* (Esai. xl, 15)? Et supra : *Qui mensus est manu aquas, et cœlum palmo* (Ibid., 12)? Qui nostra examinat, sua utique examinata largitur, et salvo omnia decernit examine. Ponderat misericordiam, ponderat ultionem; in utroque certum pondus, habilisque mensura est. Unde et David ait : *Et potum dabis illis in lacrymis, in mensura* (Ps. lxxix, 6); ne sine moderatione mensuræ pœna cumulo gravarentur, et sustinere non possent. Et alibi idem ait propheta : *Calix in manu Domini vini meri plenus est mixto. Et inclinavit ex hoc in hoc; verumtamen fœx ejus non est exinanita* (Ps. lxxix, 9). Et Hieremias ait : *Calix aureus Babylon in manu Domini a quo inebriatæ sunt gentes* (Jerem. li, 7); hoc est, pœna a nationibus persoluta est; ne diutius insultarent, quod Dei populum acerbissima populatione vexarent. Sensus igitur versus Davidici hic est : Parata et plena est pœna quæ debetur impiis, quam Dominus declinat in perfidos; sed tamen miseratione sua non usque ad facem dignatur effundere; ne plenitudinem supplicii ferre non possint. Inclinat ergo calicem, non evacuat. Quod inclinat, censuræ est; quod non evacuat, misericordiæ.

42. Ergo iudicium quoque misericordia temperat Dominus Deus noster. Quis enim nostrum sine divina potest miseratione subsistere? Quid possumus dignum præmiis facere cœlestibus? Quis nostrum ita assurgit in hoc corpore; ut animum suum elevet, quo jugiter adhæreat Christo? Quo tandem hominum ^d meritum defertur; ut hæc corruptibilis

Alii tamen aliquot, et omnes edit. nisi quod posse nolit : quod quidem videtur confirmari ex verbis sequentibus, *Non vult posse*, etc.

^a Mss. non pauci, ac vet. edit., *licere, quod nocet*. A ii tamen plures ac Rom. edit., ut in textu, excepto quod pro, *licere*, hæc reposuit, *posse*.

^b Pauci mss., *venire decreti*. Reliqui ac omnes edit., *venire rescripti*. Melius; *rescriptum* enim impe-

rialis constitutio erat, quæ variis nominibus solebat appellari. Hæc in vet. Glossario dicitur *Βαρδία ἀποβραμια*, in iure, *sacri affatus*, et hic ab Ambrosio ipso, *angusta definitio*. Vide Cod. Theod. leg. 1, tit. 2, et Godefr. Briss., etc.

^c Mss. aliquot bonæ manus, *ne diutius exsultent*.

^d Edit. Era. et seq., *merito defertur*; ut nimirum congrueret cum superiore vocula, *Quo* : sed credibi-

caro induat incorruptionem, et mortale hoc induat immortalitatem? Quibus laboribus, quibus injuriis possumus nostra eluere peccata? *Indignæ sunt passionis hujus temporis ad superventuram gloriam* (Rom. viii, 18). Non ergo secundum merita nostra, sed secundum misericordiam Dei, cœlestium decretorum in homines forma procedit.

43. (Vers. 157.) Sequitur versus quintus: *Multis persequentes me, et tribulantes me: a testimoniis tuis non declinavi*. Non est magnum, si tunc a Dei testimoniis non declines; cum te nullus affligit, nullus persequitur. Quis enim a inoffense sibi prosperorum eventuum secundante successu, fieret ingratus? Quis divitiis affluens, jugi salute robustus, non ad Dei gratiam referat quod sibi illa concessa sint? Denique cum sanctum Job prædicaret Dominus, ait adversarius: *Namquid gratis colit Job Dominum? Nonne tu vallasti eum?* 1234 . . . *Mitte manum tuam in omnia quæ habet, si non in faciem te benedicat* (Job. i, 9-11). Tunc igitur plus probatus est, quando amissis opibus et filiis, a Domini cultu et gratia non recessit. Sed non unus persecutor est; multos ministros habet; sed non te terreant: *Per multas enim tribulationes oportet nos introire in regnum Dei* (Act. xiv, 21). Si multæ persecutiones, multæ probationes; ubi multæ coronæ, multa certamina; tibi ergo proficit, quod multi persecutores sunt; ut inter multas persecutiones facilius invenias quemadmodum coroneris.

44. b Utamur exemplo Sebastiani martyris, cujus hodie natalis est. Ille Mediolanensis oriundus est. Fortasse aut jam discesserat persecutor, aut adhuc non venerat in hæc partium, aut mitior erat. Advertit hic aut nullum esse, aut tepere certamen. Romam profectus est, ubi propter fidei studium persecutionis acerba fervebant; ibi passus est, hoc est, ibi coronatus. Itaque illic, quo hospes advenit, domicilium immortalitatis perpetuæ collocavit. Si unus persecutor fuisset, coronatus hic martyr utique non fuisset.

45. Sed quod pejus, non hi solum persecutores sunt qui videntur, sed etiam qui non videntur; et multo plures persecutores! Sicut enim unus persecutor rex multis persecutionis præcepta mittebat, et per singulas vel civitates, vel provincias erant diversi persecutores; ita etiam diabolus multos ministros suos dirigit, qui non foris tantummodo,

lius est hanc obire adverbii vices pro, usquequo, sive, usque ad quem gradum; quandoquidem Amerb. et mss. omnes nobiscum faciunt.

^a Rom. edit., inoffense, cum prosperorum eventuum secundant successus.

^b Vides eam diem qua habitus ab Ambrosio fuit hic sermo, in Ecclesia Mediolanensi Sebastiano martyri sacram exstitisse. De ejus quidem martyris patria etsi tam distincte pronuntiare videatur sanctus Præsul, ejus tamen verba in diversos sensus traxerunt historici. Namque a Baron ad an. 284, num. 12, dicitur: *Narbonne oriundus, Mediolani vero educatus: vel ut sanctus Ambrosius (hoc scilicet loco) et alii tradunt, patre Narbonensi; matre Mediolanensi natus*

sed etiam intus faciant persecutiones in animis singulorum. De his dictum est persecutionibus: *Omnes qui volunt pie vivere in Christo Jesu, persecutionem patiuntur* (II Thim. iii, 12). Omnes dixit, nullum excepit. Quis enim exceptus potest esse cum ipse Dominus persecutionum tentamenta toleraverit? Persequitur avaritia, persequitur ambitio, persequitur luxuria, persequitur superbia, persequitur fornicatio. Unde et Apostolus ait: *Fugite fornicationem* (I Cor. vi, 18). Nam qua causa fugeres, nisi illa te persequeretur? Est enim malus spiritus fornicationis, est malus spiritus avaritiæ, malus spiritus superbiæ.

46. Isti sunt persecutores graves, qui sine gladii terrore mentem hominis frequenter elidunt, qui illecebris magis quam terroribus animos expugnant fidelium. Hi tibi hostes cavendi, hi graviores tyranni, per quos Adam captus est. Multi in persecutione publica coronati, occulta hac persecutione ceciderunt. *Foris, inquit, pugna, intus timores* (II Cor. vii, 5). Advertis quam grave certamen sit, quod est intra hominem; ut secum ipse confligat, cum suis cupiditatibus prælietur. Ipse Apostolus fluctuat, hæret, astringitur, captivari se asserit in lege peccati et mortis corpore debellari, nec potuisse evadere, nisi esset Domini Jesu gratia liberatus (Rom. vii, 23-25).

47. Verum ut multæ persecutiones, ita multa martyria. Quotidie testis es Christi. Tentatus 1235 es spiritu fornicationis; sed veritus Christi futurum judicium, temerandam mentis et corporis castimoniam non putasti: martyr es Christi. Tentatus es spiritu avaritiæ, ut possessionem minoris invaderes, indefensæ viduæ jura temerares; et tamen contemplatione cœlestium præceptorum opem magis ferendam, quam inferendam injuriam judicasti: testis es Christi. Denique tales vult testes Christi assistere, secundum quod scriptum est: *Judicate pupillo, et justifyate viduam: et venite, disputemus, dicit Dominus* (Esai. i, 17 et 18). Tentatus es spiritu superbiæ; sed videns inopem atque egenum, pia mente compassus es, humilitatem magis quam arrogantiam dilexisti: testis es Christi; et quod est amplius, non sermonis tantummodo, sed etiam operis testimonium perhibuisti. Quis enim locupletior testis est, quam qui confitetur Dominum Jesum in carne venisse, cum Evangelii præcepta custodit?

Mediolani. Saussaius autem patre Gallo, matre Mediolanensi Narbone natum fuisse scribit. Ceteri partim huic, partim illi opinioni facie assentiuntur. Denique Acta ejusdem martyris a Bollando novissime sub Ambrosii nostri nomine plures mss. habent: *Sebastianus Mediolanensium partibus educatus*; at secundum quosdam alios, *Mediolanensium partium civis*, quod quidem cum textu nostro optime congruit.

^c Cunctæ edit. *testimonium perhibuisti; testis es Christi*: sed hæc ultima verba mss. omittunt; et supervacanea esse intelligit, quisquis locum paulo attentius expendit.

Nam qui audit et non facit, negat Christum; etsi verbo fateatur, operibus negat. Quam multis dicentibus: *Dominus, Dominus, nonne in tuo nomine prophetavimus, et demonia eiecimus, et virtutes multas facimus (Matth. vii, 22)*? in illo die respondebit: *Discedite a me, omnes qui operamini iniquitatem (Ibid., 23)*! Ille ergo testis est, qui astipulantibus factis, Domini Jesu præcepta testatur.

48. Quanti ergo quotidie in occulto martyres Christi sunt, et Jesum Dominum confitentur! Novit hoc martyrium Apostolus et testimonium Christi fidele, qui dixit: *Hæc est enim gloriatio nostra, testimonium conscientiarum nostrarum (II Cor. 1, 12)*. Quanti foris confessi sunt, et intus negaverunt! Namque uxoribus ducenda gratia, ^a quæ gentili viro a christianis parentibus negabatur, simulata ad tempus fide, plerique produntur quod foris confessi sunt, intus negasse. An fornicationis causa tantummodo putamus Dominum Deum nostrum in populum Judæorum tam severe esse commotum, ut ^b viginti tria millia de populo necarentur (*Num. xxv, 9*), propterea quod Madianitæ gentis feminis concubitu miscerentur: ac non eo quod per illos concubitus alienigenarum desciscere a fide, negare Dominum cogerentur?

49. *Notite*, inquit, *omni spiritui credere (Joan. iv, 11)*; sed ^a fructibus eorum cognoscite, quibus credere debeatis. Venit quis in Ecclesiam, dum honorem affectat sub imperatoribus Christianis, simulato metu orationem se fingit deferre: ^c inclinatur et solo sternitur, qui genu mentis non flexerit; videt illum homo, Christianum putat; videt homo orantem suppliciter, et credit; sed Deus audit negantem. Discedit probatus ab homine, sed condemnatus a iudice. Quanto tolerabilius fuerat homini negasse, et Deo esse confessum! Licet hoc quoque reprehensibile; perfecta enim confessio et animi quærit devotionem, et vocis professionem: *Corde enim creditur ad justitiam: ore autem confessio fit ad salutem (Rom. x, 10)*.

50. Ergo in persecutionibus interioribus esto fidelis et fortis; ut et istis forensibus persecutionibus approberis. Et in intimis persecutionibus **1236** sunt reges, et præsides, ^d terribiles iudices potestate. Dabis exemplum in Domini tentatione quam pertulit; demonstrata sunt ei omnia regna, et dictum est ei: *Tibi dabo hæc omnia, si procidens adoraveris me (Matt. iv, 9)*. Lectum et alibi: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore (Rom. vi, 12)*. Vides ante quos reges staturis, o homo, ante quos præsides peccatorum, si culpa regnat?

^a Ambrosius cum antiquis PP. conjugia inter fidelem ac infidelem nunquam non improbavit: an vero contracta ea dissolvi voluerint, lis est veteres inter ac recentiores Theologos. Id enim illi Gratianum, Magistrumque sententiarum secuti, obnixè affirmant, quod postea alii penitus negaverunt. Sed de his fusius ad epist. ad Vigilium.

^b Quidam mss., *duo et viginti millia*; cæteri ac vet. edit., *viginti et tria millia*; Rom. sola, *quatuor et viginti millia*.

^c Observa ex hoc loco moris fuisse apud veteres

A Quot peccata, quot vitia, tot reges. Et ante adducimur, et ante hos stamus. Habent etiam reges tribunal in mentibus plurimorum; sed quis Christum fateatur, statim regem illum esse captivum, dejicit de solio sue mentis. Quomodo enim poterit diaboli tribunal manere in eo cui Christum tribunal assurgit?

51. *Multi ergo persequentes, et tribulantes me*. Fortasse Christus hoc dicit, et dicit in vocibus singulorum; ipsam etenim adversarias persequitur a nobis. Si declinas persequentem, Christum abis: qui se tentari patitur, ut vincat. Ubi illum videt diabolus, ibi parat insidias, ibi tentationum schinas admovet, ibi dolos necit; ut illum, si pesit, excludat. Ubi autem diabolus præliatur, **B** Christus assistit. Ubi diabolus obsidet, ibi Christus includitur, ibi murorum spiritualium septa defendit. Ergo qui persecutorem refugit, rejicit etiam delatorem. Sed cum audis: *Multi persequentes, et tribulantes me*, noli timere, qui potes dicere: *Si deus pro nobis, quis contra nos (Rom. viii, 31)*? Verum hoc dicit ille, qui a testimoniis Domini nullo vitium declinat anfractu.

52. (Vers. 158.) Sequitur versus sextus: *Vires non servantes pactum, et tabescebant; quoniam vitæ tuæ non custodierunt*. Beatus vir qui in charitate Dei tabescit; quia videt non servantes pactum. Alii propter vitiosos amores tabescit, qui distillat deus est dilatus amore dilectæ: et dum protelatur flagrantis cupiditatis effectus, animus deficit, vires corporis quadam deformitate palloris, fessorumque artuum tabe minuuntur. Alii qui pecuniam concupiscit, donec potiatur ea, avaro miser tabescit affectu. Alii immodice capessendi honoris impatientes, si desideria longa suspiret, non mediocri mentis tabe conficitur. Non talis qui dicit: *Quam distabui caro mea in terra deserta, in invia, et sine aqua (Ps. lxxii, 2 et 3)*! hic enim castigabat carnem suam, et tabescere faciebat, dum indefesso desiderio divinæ cogitationis intentus, et lucem diæ sollicita expectatione præveniens, antelucanum solvere Domino canticis et hymnis gestiebat obsequium.

53. Tabescit ergo vir pacificus, quando alios videt pacta rescindere, consensuum abolere concordiam, jurgia de pace reparare, in tumultus redire de gratia. Quod utique non facit, qui Domini præcepta custodit: non facit qui audit dicentem: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis (Joan. xiv, 27)*. Ergo qui pactum servat, is Christi obedit imperiis: qui autem non servat, ille Christi præcepta contem-

Christianos in Ecclesia inter orandum non solum caput inclinare, ac genua flectere; verum etiam intum se in terram prosternere. Illic namque non de catechumenis et poenitentibus, sed de fidelibus agi manifestum est.

^d Omnes edit., *terribiles iudicii potestate*; omnes mss., *terribiles iudices*; nonnulli, *iudicia potestate*. Consequenter autem ubi Amerb. et mss., *Dabis exemplum*, Era. et seq. edit. reposuerunt *Habes exemplum*.

nit; et quod pejus est, comperta fastidit, et non A
 gligit.

1237 54. (Vers. 159.) Sequitur versus septimus: *Vide quia præcepta tua dilexi, Domine: in misericordia tua vivifica me.* Hic quoque invitat Dominum, ut plenum charitatis suæ spectet affectum. Nemo dicit, *Vide*, nisi qui judicat se, si videatur, esse placitum. Et pulchre dicit, *Vide*, et secundum Legem dicit; quia Lex præcepit, ut unusquisque ter in anno se offerat in conspectu Domini (*Exod. xxiii, 17*). Quotidie se sanctus offert, quotidie apparet, et non vacuus apparet: non est enim vacuus, qui de plenitudine ejus accepit. Non erat vacuus David, qui ait: *Repletum est gaudio os nostrum* (*Psal. cxv, 2*); quia gaudium fructus est Spiritus sancti. Et sicut de plenitudine Verbi nos omnes accepimus, B
 quemadmodum dixit Joannes (*Joan. 1, 16*): ita etiam Spiritus sanctus de plenitudine sua replevit orbem terrarum. Non erat vacuus Zacharias, qui repletus est Spiritu sancto, et prophetabat adventum Domini Jesu (*Luc. 1, 67*). Non erat Paulus vacuus, qui evangelizabat in abundantia: et repletus erat, accipiens odorem bonæ suavitatis ab Ephesiis, placentem Deo hostiam (*Ephes. v, 2*). Non erant Corinthii vacui, in quibus abundabat Dei gratia, juxta ejusdem Apostoli testimonium (*I Cor. 1, 7*).

55. Offerebat se ergo David quotidie Deo, et non vacuus offerebat, qui poterat dicere: *Os meum aperui, et duxi spiritum* (*Sup. v, 131*). Ideo ergo dicebat: *Vide quia præcepta tua dilexi.* Audi in quo te offerre debeat Christo. Non in his quæ videntur, sed in occultis, et in abscondito; ut pater tuus qui videt in abscondito, reddat tibi, et fidelem remuneret affectum. *Præcepta, inquit, tua dilexi.* Non dixit, servavi: non dixit, custodivi; nam Imprudentes non custodierunt præcepta Domini. Aliqui enim *
 codices habent ἀσυνετούρας, hoc est, insipientes, non intelligentes. Ergo qui non intelligunt, non sapiunt; hi non custodiunt. Qui autem perfectus est intellectu, perfectus sapientia, diligit: quod est amplius quem custodire; custodire enim necessitatis plerumque est, et timoris: diligere charitatis. Custodit qui evangelizat: sed qui volens evangelizat, mercedem accipit; quanto magis qui diligit, mercede donatur! Possumus enim non amare quod volumus: non possumus polle quod amamus. Sed D
 quamvis mercedem perfectæ charitatis expectet, et miserationis divinæ suffragium poscit, ut in ea vivificetur a Domino. Non ergo arrogans debitæ mercedis exactor, sed verecundus misericordiæ divinæ est deprecator.

56. (Vers. 160.) Sequitur versus octavus: *Principium verborum tuorum veritas: in æternum omnia judicia justitiæ tuæ.* Cum principium verborum Dei veritas sit, veritas utique fidei fundamentum est. Primum etenim oportet ut credamus vera esse Dei summi, quæ in divinis scripturis legimus, oracula. Secundum

est, ut virtutem eorum pleniore cognitione discamus. Sicut enim *Initium sapientiæ timor Domini* (*Psal. cx, 9*): plenitudo autem sapientiæ dilectio; lex enim sapientia, plenitudo autem legis dilectio: ita plenitudo verborum Dei sapientia, cognitioque justitiæ. Nam sicut a timore Domini processus quidam est ad gratiam **1238** charitatis: ita a veritate ad iudicium justitiæ divinæ quidam videtur fieri processus.

57. Venisti ad Ecclesiam: audisti unum Deum dici, unde Lex incipit, sicut habes scriptum: *Audi, Israeli, Dominus Deus tuus, Deus unus est* (*Deut. vi, 4*): crede unum Deum esse, non plures deos. Cum autem cæperis legere Dominum Jesum Dei Filium in carne venisse propter totius mundi redemptionem, distingue sapienter unum Deum Patrem esse, ex quo omnia, et nos in illum: et unum Dominum Jesum, per quem omnia, et nos per ipsum. Cognosce quia ideo venit, ut virtutis semitis noster informetur affectus, ut morum mansuetudinem conversationis ejus disceremus exemplo, ut aboleretur culpa per gratiam: et tunc a veritatis confessione ad cognitionem justitiæ processisti. Fides principium christiani est: plenitudo autem christiani justitia est. Fides in confessione populorum, justitia in martyrum passione.

58. Scientes igitur in æternum mansura judicia omnia justitiæ Dei, caveamus ne opera nostra displiceant, et æternum incipiamus subire iudicium: nec si aliquid boni fecimus, resupino solvamur affectu. *Omnes oportet nos ante tribunal Christi assistere; ut recipiat unusquisque quod gessit, sive bonum, sive malum* (*II Cor. v, 10*). Vides quia et Paulus assistet, ut ipse commemorat. Cave ligna, cave stipulam; ne ad iudicium Dei tecum deferas, quæ ignis exurat. Cave ne cum in uno aut duobus habeas quod probetur, in pluribus operibus deferas quod offendant. *Si cujus opus arserit, detrimentum patietur; potest tamen et ipse per ignem salvari* (*I Cor. iii, 15*). Unde colligitur quia idem homo et salvatur ex parte, et condemnatur ex parte. Cognoscentes itaque multa esse iudicia, opera nostra examinemus omnia. In viro justo grave est detrimentum, grave operis alicujus incendium: in impio poena miserabilis. Sint magis omnia iudicia plena gratiæ, plena florentium coronarum; ne forte dum trutinantur facta nostra, culpa præponderet.

SERMO VIGESIMUS PRIMUS.

W. Schln.

1. Incipit littera vigesima prima *Scin*, quæ latine dicitur, *Super vulnus*. Super vulnus quid est, nisi medicamentum, quo vulneris acerbitas mitigatur? Super vulnus oleum infunditur; ut omnis vulneris emolliatur asperitas. Super vulnus malagma, super vulnus alligatura, quibus omne vulnus sovetur. Ubi ergo spes refundendæ est sanitatis, ibi adhibentur

* Omnes odit. LXX interp. εἶδεν ἀσυνετούρας, καὶ ἐξήτηκόμην, quibus accedit versio Arabica. Sed Vulg. lat. ex Hebræo, *vidi prævaricantes et tabescebam*.

medicamenta vulneribus. Ubi autem omne caput in dolore, et omne cor in mœstitia, non est vulnus, neque cicatrix, non plaga cum fervore (*Esai.* 1, 5 et 6): hoc est, ubi non portio, sed universitas periclitatur, ^a et quædam corruptio totius corporis tabe consumitur: ibi non est malagma imponere, neque oleum, neque alligaturam. Multo igitur commodius, ut sit vulnus quod soveas atque constringas, quam sine vulnere mors serpat interior.

2. Sed est non solum corporis vulnus, sed etiam mentis, quod oleo quodam mollioris alloqui, et **1239** pacifici sermonis suavitate mitescit. Sunt fomenta verborum, sunt medicamenta cœlestium præceptorum, quibus omne nequitiae virus aboletur. Sunt legis vincula quæ non adurant, sed magis liberent alligatos: est malagma spiritale, quo collisa animæ quædam membra solidentur.

3. Consideremus igitur quid sit vulnus, quid supra vulnus. *Principes persecuti sunt me gratis*, vulnus est. *Exsulto ego in verbis tuis, sicut qui invenit spolia multa*, super vulnus est; quia verbis Dominicis vulneris dura curantur.

4. In Threnis quoque Hieremiæ habes sub hac littera scriptum: *Audisti opprobrium eorum, Domine, omnia consilia eorum adversum me, lubia insurgentium mihi, et meditationes eorum adversum me tota die, sessionem eorum, et resurrectionem eorum* (*Thren.* III, 61-63), vulnus est. Sed subjicit: *Aspice in oculos eorum: redde illis retributionem, Domine, secundum opera manuum ipsorum* (*Ibid.*, 64), super vulnus est; quia vindicta plerumque solet dolorem vulneris mitigare. Et infra idem Hieremias ait: *Gaude et lætare, filia Idumæe, quæ habitas in Geth: et quidem ad te pertransibit calix: bibes, et inebriaberis adhuc* (*Thren.* IV, 21), super vulnus est; calix enim Domini remissio peccatorum est, quo sanguis effunditur, qui totius mundi peccata redemit. Illic calix inebriavit gentes; ne proprii meminissent doloris, sed veterem obliviscerentur errorem. Bona igitur ebrietas spiritualis, quæ turbare nescit corporis incessum, ^c levare mentis novit vestigium. Bona ebrietas poculi salutaris, quæ mœstitiam peccatricis abolet conscientie, jucunditatem vitæ infundit æternæ. Ideo Scriptura dicit: *Et poculum tuum inebrians quam præclarum est* (*Psal.* XXII, 5)!

5. Medicamentum igitur super vulnus est; quia Dominus Jesus ipse medicus, qui vulnera nostra curavit, infundens vinum et oleum, et alligans

^a Edit. Rom., et quædam totius constitutio corporis tæbe consumitur. Haud male, nisi recederet ab omnibus aliis edit. et mss. quorum lectio, etsi minus usitata, potest tamen etiam defendi; cum quædam corruptio totius corporis, idem omnino sit, ac corpus quodammodo corruptum. Rursus ubi cuncti mss. ac vet. edit., mors serpat interior; eadem Rom., morbus serpat interior. Sed ea mutatione nihil opus est.

^b Ita cuncti mss. atque edit. vet. Rom. vero, quæ habitas in terra Hus. Et certe hic ei favet textus Hebræus, atque omnes versiones, excepta LXX interpreti enim vocem Hus, non admittunt, sed locum exhibent in hæc verba, ἡ πόλις σου ἐστὶν ἡθὴ: ubi pro

A vulnera Adæ illius, qui descendens ab Hierusalem a latronibus vulneratus est. Caveat ergo unusquisque ne descendat ab Hierusalem; peccatis enim sine uniusquisque descendit, et meritis ascendit: quia fragiles sumus; qui descendit, currat ad illam Samaritanum, custodem ^d operis sui. Custodem Legis et gratiæ; ut vulnere suo possit invenire medicinam: qui alligaturam verborum cœlestium sine vulnere imponat, dicens: *Pœnitentiam agite; opprobravit enim regnum celorum* (*Matth.* III, 2). Bona alligatura, quæ fracta animæ tæbe ossa connectit, et soliditate reparata, in pristinas vires refertur, ac discissos artus sine ulla sibi cicatricis offensione restituit.

6. (Vers. 161.) De litteræ interpretatione satis in captu nostro dictum putamus: adoriamur sancti Prophetæ versus considerare, quos Spiritu sancto revelante subiecit: *Principes persecuti sunt me gratis, et a verbis tuis trepidavit cor meum*. Si veterem repetamus historiam, et Saul, et Absalon, et multos alienigenæ principes sanctum David persecuti sunt: sed nemo potuit de eo triumphare. Sunt et **1240** principes mundi, rectoresque tenebrarum, qui in tuo pectore conantur opprimere, et persecutionum sæva intus operantur, proniittentes regna terrarum, honores atque divitias, si fragili mente succumbas, et obediendum eorum imperiis arbitraris. Isti principes interdum gratis persequuntur, interdum non gratis. Gratis eum persequuntur, apud quem nihil suum inveniunt, et eum subjugare contendunt: non gratis persequuntur eum, qui se eorum dederit potestati; et in possessionem sæculi totus intraret; in suos enim sibi jure dominatum vindicatur, atque ab iis mercedem iniquitatis efflagitant.

7. Bene hoc martyr dicit, quod injuste persecutionum tormenta sustineat, qui nihil rapuerit, nullum violentus oppresserit, nullius sanguinem foderit, ^e nullius thorum putaverit esse violandum: quod nihil legibus debeat, et graviora latronum sustinere cogatur supplicia: qui loquatur justa, et non audatur: qui loquatur plena salutis, et impugnetur, et possit dicere: *Cum loquebar illis, impugnabant me gratis* (*Psal.* CXIX, 7). Gratis igitur persecutionem patitur, qui impugnetur sine crimine: impugnetur et noxius, cum sit in tali confessione laudabilis: impugnetur quasi veneficus, quia in nomine Domini gloriatur; cum pietas virtutum omnium fundamentum sit. Vere frustra impugnetur, qui apud impios

γῆς, quin Ambr. legerit γῆθ, non est dubium.

^c Rom. edit. cum parte mss., levare mentis non novit vestigium. Melius aliæ cum reliquis mss. omitunt negationem.

^d Omnes edit., corporis sui. Omnes mss. operis sui, duobus exceptis, in quibus utrumque prætermissum est.

^e Mss. bene multi, nullum justorum. Sed ea varietas inde profecta est, quod in quibusdam mss. vox, nullius, ita dividebatur, ut posteriores litteræ voci sequenti adhererent; unde in nonnullis etiamnum legimus, nulli justorum: quod cum aperte vitiosum sit, alii proprio Marte reposuerunt, nullum justorum.

in infidelos impietatis accessitur, cum fidei sit magister. A

8. Verum is qui gratis impugnatur, fortis debet esse et constans. Quomodo ergo subtexit: *Et a verbis tuis trepidavit cor meum?* Trepidare infirmitatis est, timoris atque formidinis, sed est etiam infirmitas ad salutem: est enim timor sanctorum. *Timete Dominum sancti ejus* (Psal. xxxiii, 10); et: *Beatus vir qui timet Dominum* (Psal. cxi, 1). Qua ratione *Beatus?* Quia in mandatis ejus cupiet nimis. Pone ergo martyrem inter pericula constitutum; cum inde immanitas bestiarum ad incutiendum terrorem infremat: aliunde stridor candentium laminarum, et flamma fornacis ardentis exstuet: ex parte alia personent tractus gravium catenarum; hinc carnifex cruentus assistat: pone, inquam, circumspectantem omnia plena supplicii, deinde cogitantem mandata divina, illum ignem perpetuum, illud sine fine incendium perdidit, illam pœnæ recrudescens ærumnam; trepidare corde, ne dum præsentibus cedit, perpetuis se dedat exitiis; perturbari animo, dum futuri iudicii rhombœam illam terribilem^a quadam conspectus sui acie contuetur. Nonne hanc trepidationem fiduciæ viri constantis æquabis? In eundem concurrat effectum confidentia cupientis æterna, et divina trepidantis. Sit tamen fortior ille qui sperat: sit fortior qui præsumit.

9. Utinam ergo talis esse merear; ut si forte persecutor ingruerit, non considerem suppliciorum meorum acerbitates; non metiar tormenta, non pœnas; non cogitem ullius atrocitatem doloris; **1241** sed hæc omnia levia ducam: trepidem autem; ne Christus me neget, ne Christus excludat, ne me repellat de concilio sacerdotum, si indignum eo collegio iudicaverit; videat magis licet permotum corporalium terrore pœnarum, plus tamen trepidantem futura iudicia. Et si dixerit mihi: *Modicæ fidei, quare dubitasti* (Matth. xiv, 31)? porriget tamen dexteram, et insurgentis hujus sæculi fluctus mole turbatum fida mentis statione firmabit.

10. (Vers. 162.) Sequitur versus secundus: *Exsulto ego in verbis tuis, sicut qui invenit spolia multa.* Bona igitur trepidatio a verbis Dei, si exultationem generat; qui enim trepidat a verbis Dei, postea exultat in verbis Dei. Ergo qui habet in aula sua, corde videlicet suo, verba Dei, excludit sermones principum a corde suo; excludit timor timorem. Si enim ingressus quis balneas, solis deponit æstus, et calor excludit calorem; quanto magis divini iudicii terror hunc terrorem excludit humanum; fervorem gratiæ secularis, gratiæ fervor æternæ!

^a Sic mss. complures, alii autem, et omnes edit. *quadam conspectus specie contuentur.* Utrumque non male. Quod vero eandem edit. consequenter legunt: *Nonne ad hanc trepidationem fiduciæ viri constantis, æqualis in eundem concurrat effectum,* etc. Hinc sane aut nullus, aut multum confusus sensus erui poterat; quapropter locum ex mss. restitui.

^b Nonnulli mss. cum textu Hebr. et plerisque versionibus, *cito prædare.* Sed alii magno numero, et cunctæ edit. *divide cito:* quibuscum faciunt LXX, apud quos legas, *ὡς πρὸς πρὸς*.

11. Exsultat ergo qui habet verbum Dei; habet enim spolia multa, quæ Judæis abstulit; habet prostrati hostis exuvias (I Reg. xvii, 51). Sicut David abstulit Goliath gladium, et ipsius gladio caput ejus exsecuit; sic verus David humilis atque mansuetus Dominus Jesus, intelligibilis Goliath caput armis ipsius amputavit. Arma enim diaboli gentes erant; fide autem gentium vulneratus caput quod habebat, amisit. Detracta sunt spolia prostrato, vasa ejus direpta; quia alligatus est fortis. Vas diaboli caro erat hominis peccatoris; sed posteaquam in Christum credidimus, caro nostra cœpit esse vas electionis; ut habes de apostolo Paulo, qui ad gentes missus est, dictum a Domino Jesu ad Ananiam: *Vade, quoniam vas electionis mihi est* (Act. ix, 15). Merito ergo vocatum nomen est Christi: *Velociter spolia detrahe, divide cito; quia priusquam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, et spolia Samariæ contra regem Assyriorum* (Esai. viii, 3 et 4). Ergo rex Assyriorum, eorum scilicet quos vanos sua perfidia fecerat, amisit spolia quæ tenebat. Et ut iterum cognoscas, quia spolia Christus a diabolo, quæ in Adam ille invaserat, vindicavit; et Sabain viri excelsi ad Dominum Jesum alligati vinculis transierunt, atque ipsum adorare cœperunt, quia captivam duxit captivitatem. Ideo caput ejus abstulit; ut ipse caput esset corporis interempti. Merito nunc gentes toto orbe caput regale circumferunt; quia membra sunt Christi.

12. Cognovisti de nationibus: cognosce etiam de Judæis, quibus Dominus Jesus abstulit spolia; hoc est, regnum cœlorum abstulit, et dedit genti facienti fructum ejus. Abstulit virtutem panis, et virtutem aquæ, prophetam, et admirabilem consiliarium, et prudentem architectum, et sapientem auditorem (Esai. i et seq.). Illis abstulit, nobis dedit. Merito *exsulto... sicut qui invenit spolia multa.* Sine labore meo inveni spolia quæ non habebam. Inveni^d Heptateuchum, inveni Regnorum libros, inveni prophetarum scripta, inveni Esdras, inveni **1242** Psalms, inveni Proverbia, inveni Ecclesiasten, inveni Cantica canticorum, inveni admirabilem consiliarium Christum, inveni Paulum prudentem architectum: inveni sapientem auditorem populum Christianum, qui novit ea quæ leguntur, audire; ille enim audit qui ea quæ audit, intelligit. Lex spiritalis est. Non illam audit Judæus, qui audit corporaliter; sed ille audit, qui audit in spiritu. Habent illi libros, sed sensum librorum non habent. Habent prophetas, sed non habent quem illi prophetaverunt. Quomodo

^c Omnes edit., et *Saba dona adduxit: viri excelsi,* etc. Sed verisimile est verba quæ in mss. desunt, addita fuisse, ut al'usio fieret ad psal. lxxi, 10, cum forte ad Esai. xlv, 14, tantum alludatur.

^d Per Heptateuchum intellige priores vii vet. Testamenti libros; ita tamen ut *Judices* ac *Ruth* unico libro comprehendantur. Etenim huic illi tamquam partem aut appendicem ab Hebræis adjungi solitum docet Joseph. l. b. ii *contra Appionem*, Origenes *Philoc.*, cap. 3, et alii post ipsos.

enim habent, quem non receperunt? Ideo cum Moyse et Elia mihi apparuit; quia ab illis recessit. Multa habet spolia, qui habet Dei Verbum. Habet resurrectionem, habet iustitiam, virtutem atque sapientiam, habet omnia; quia in ipso constant omnia. Hebraei spoliaverunt Aegyptios, et vasa eorum abstulerunt (*Exod. xii, 36*): Judaeorum spolia habet populus Christianus, et totum habemus quod illi habere se nesciebant. Illi aurum et argentum materiale abstulerunt, nos aurum mentis accepimus, nos acquisivimus caelestis sermonis argentum.

13. (Vers. 163.) Sequitur versus tertius: *Injustitiam odio habui, et abominatus sum: legem autem tuam dilexi.* Merito odit injustitiam, qui habet arma justitiae. Hebraeus cum haberet haec arma, hoc est, Legem et prophetas, murem abominabatur mortuum; quia Lex dicit: *Omnia qui tetigerit mortuum.... immundus erit* (*Num. xix, 14*); et humanitatis suprema negabat officia defunctis; sed legi non est mortuus, nisi qui injustus est. Haec est immunditia iusti, quae iniquitas. Quid enim immundius, quam mentem, quae nihil homini pretiosius est datum, turpibus commaculare criminibus, et atrocibus effere commentis? Quid illis predest quod mortuum hominem visere reformidant? Utinam vita eorum non pollueret appropinquantem, quorum mors contaminare neminem potest! Mors nemini nocet, utinam vita non noceat! Contagium enim colluvionis consortium iniquitatis est. Quomodo ergo contaminare potest, qui iniquus esse jam non potest; cum etiamsi fuit, tamen esse desivit? Fuge ergo iniquitatem, ne te comprehendat. Fuge injustitiam, quae viventes adhuc mortuos facit.

14. Sed nemo fugit iniquitatem, nisi qui diligit aequitatem; et ideo ait: *Legem tuam autem dilexi.* In lege aequitas est, si spiritalem accipias legem, si consurgas cum Christo, et ibi altare sacrosanctum illud caeleste consideres, non altare terrenum, quod hostili depopulatione destructum est. Si illam Hierusalem spectes, quae in caelo est, non istam quae a populo Judaeorum frequentabatur in terris, quae propter incolarum perfidiam a Romano exercitu triumphata, injecto flagravat incendio. Si intuearis in illum principem sacerdotum, de quo scriptum est: *Habentes itaque magnum sacerdotem egressum de caelis, Jesum Filium Dei, teneamus confessionem fidelem* (*Heb. iv, 14*): qui quotidie advocatus pro nobis est apud Patrem; ut pro quibus in diebus carnis suae misericordiae est compassus **1243** affectu, pro his operetur remissionem quotidie peccatorum. Quae enim spes alia generi humano, nisi omnium viventium delicta donentur? Ille ergo princeps solus est sacerdotum, cui adstant pii sacerdotes, in caelestium sacrarium illud altissimum merito proprii cruoris ingressi. Illa ergo lex diligenda, in qua verus He-

braeus liber ab omni servitute vitiorum est, in qua magnum sabbatum et inoffensa requies defunctorum in qua mortui populi semen resuscitatur non commixtione, sed redemptione fraterna. Secundum hanc ergo legem odio habet sanctus injustitiam, non iniquitatem qui potest saepe converti: nec mortuorum requies, sed mortuam iniquitatem execratur, et reformidat.

15. (Vers. 164.) Sequitur versus quartus: *Sequitur in die laudem dicit tibi, super iudicia iustitiae tuae.* E nomine quidem studium sanctae devotionis exprimitur: sed puto magis quod parus, et quietus, ac reus ab omni onere delictorum declaretur affectus: ut sine ullo iracundiae deprecatione, aut flagitiosae cupiditatis incendio deforatur oratio; nihil quod ei necesse postulemus; nihil quod nos saecularibus petitionibus decolorat. Laudemus in hymnis et canticis, vera semper et iusta ea quae de divinis eam laudibus, confidentes. Non sit anceps et dubia sententia: non discolor mentis intentio, non materialibus negotiis occupata a proposito spiritualis exertione deflectat. Justificetur semper iustitia Dei tranquillo animo, non otio feriato.

16. (Vers. 165.) Sequitur versus quintus: *Parum diligentibus nomen tuum: et non est illis scandalum.* Supra (Vers. 162) diximus quia charitas excludit timorem; nunc dicimus quia excludit omnem perturbationem. Etenim qui Deum diligit, profunda est in confirmata mentis tranquillitas. *Aqua, inquit, melle excludere non potest charitatem, et flumina non inundabunt eam* (*Cant. viii, 7*). Mella aqua diversarum est passionum, et flumina saecularium cupiditatum corporalibus motibus incitata, quae tamen mors charitatis subvertere non possunt. Ideoque charitate fundatus dicit: *Torrentem pertransiit anima nostra*: *Psal. cxxiii, 5*. Non quid aqua maris excludere Moysis potuit charitatem? Et ut secundum litteram tibi post mortuum series suffragetur, nempe diligens Deum, totum sibi credidit iter esse per maria. Qui autem non dilexerunt Deum, hi demersi fluctibus dignum sacrilegis suis exitum pertulerunt. Elias atque Eliseus Jordanem transierunt pede (*IV Reg., ii, 8*); et haec fuit nimis merces et gratia charitatis. Hi igitur ut transirent aquas fluvii Jordanis, passionum fluentia nostrarum mentis prius vestigio transierunt. De hac aqua dicit Dominus: *Si transeas per aquam, tecum sum; et flumina non inundabunt te* (*Isai. xliiii, 2*). Adest suis iustis semper cum aliquibus teruntur adversis; si tamen transeant mente constanti, non dubitant; non fidei turbentur incerto.

17. Transi ergo et tu fidelis animi directione, si divinam vis tibi adesse praesentiam: si non solum pax, sed etiam multa pax sit in animo tuo, nulla te praemia diversae cupiditatis impugnent, non iracundia stimulet, non libido: et si esse pugna, tamen

* Ita mss. omnes, et Rom. edit. quod etiam cum sequentibus helle congruit. Edit. tamen vet., *Utinam vitia eorum non polluerant.*

^b Sex mss., *mors tamen charitatem subvertere non possunt.*

^c Ita vet. edit. et cuncti mss. Rom. ed., *terrentur adversis.* Minus bene, infra vero edit. vet. et quaedam Paris., *sed etiam multa sit in animo tuo affectio.* Rom. cum mss. omnibus, *sed etiam multa pax, etc.*

foris, non intus sit. Præliare adversus persequentes, licet et ipsis silentio sæpe cedendum sit, quia tibi vincunt. Illorum potentia, tua victoria est. Tunc denique triumphantur, cum se vicisse crediderint. Non ergo te impugnet avaritia, non cupiditas exagitet, non tristitia deiciat, non inflammet libido, non respiciet superbia, non curvet ambitio, non formido consternat. Pax multa abundet tibi, quæ exsuperat omnem mentem, secundum Apostoli sententiam (*Phil. iv, 7*): quo nihil pulchrius dici potuit. Summus enim sapientiæ finis est; ut simul mente tranquilla; non commentitiis poetarum fabulis lubricus turbetur affectus. Summus finis est justitiæ; ut iniquitas mentem justum movere non possit. Virtutis totius hic finis, et corpoream ipsius fortitudinis; ut confecto bello, pacem reformet. Paci ergo et ipsa plerumque militat fortitudo bellandi: nemo ergo pacificum turbat affectum.

18. Multa generantur ad perturbationem hominis; et uxor plerumque decepta serpentis insidiis animum viri exagitare conatur; et pater fidem filii frequenter irridet; et vir conjugis suæ mentem tentat opprobriis. Sed in his omnibus superat justus, et dicit: *Quis nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia... an persecutio (Rom. viii, 35)?* Quoties ipsa benefacta crimini dantur? Quoties virtus opprobrio ducitur? Quoties ipsa ingrata est gratia? Vendidit justus facultates suas, dispensavit pauperibus, nihil sibi reliquit; contemnitur plerumque in ipsa Ecclesia; quia dives esse desivit, sicut scriptum est: *Si dederit vir omnes facultates suas in charitate, contemptus contemtus erit (Cant. viii, 7)*. Non ergo moveatur; non enim mercedem hujus sæculi, nec gratiam, sed vitæ quæsitivit æternæ. Non indignetur, quia homines pecuniis magis quam operibus bonis deserunt. Nam si ei propter bonum opus in hoc sæculo deferatur, et hujus studii fructum hic adipiscatur, dicitur de eo: *Percepit mercedem suam (Math. vi, 2)*. Habet quidem opus bonum, et hic gratiam; sed brevis portio emerendæ salutis est. Serva futuris mercedem tuam; et istius sæculi opprobria incrementa mercedis tuæ judica. Cogita semper Apostolicum illud, quod *Indignæ sint passionæ hujus temporis ad superventuram gloriam (Rom. viii, 18)*. Nullis ergo justus frangatur injuriis, nullis moveatur periculis, nullis tentetur procellis; sive mors ingruat, sive vita, sive angeli cælorum. Neque deiciatur adversis, neque extollatur secundis. Nusquam sit ejus infirmus affectus. Et mors tentat, et vita tentat; cave scandalum.

19. Qui pacem habet, quæ omnem mentem superat, magnus est; non est de pusillis istis. Ideo scandalum pati non debet; quia pusillorum est exagitari scandala. Unde et Dominus ait: *Quicumque scandalizaverit unum de pusillis istis minimis (Math. xviii, 6)*. Non solum pusillos, sed etiam minimos dixit, quos perturbant scandala; et ideo gravi obnoxius poenæ est, ut legisti, quicumque turbaverit **1245** infirmæ mentis infantiam. Sicut enim graviori dignus supplicio est,

qui persuaserit crimen infantulo, et incautam præcipitarit ætatem; ita qui invalidum, et insipientem, et improvidum circumscripserit persuasionem erroris, aut exagitationem cordis affectum. Vis scire quam infirmus sit qui scandalizatur? *Non manducabo*, inquit, *carnem... ne fratrem meum scandalizem (I Cor. vii, 15)*. Quanta infirmitas, et quædam infantia animi; ut eum etiam esca fratris exagitet! Unde non potest homini esse præcipitium, quando etiam hinc est periculum?

20. Et quod pejus est, infirmitas hujusmodi serpit in multos. Vides inopem justum, tentaris: vides divitem iniquum, tentaris: vides sine liberis sanctum, tentaris: vides liberis, honoribus, laudibus sæcularibus abundantem injustum, tentaris. Quantæ foveæ, quanti laquei, et quod est gravitas, qui plurimos strangulent! In sodomitana urbe vix unus Lot qui non tentaretur inventus est, cujus tamen uxor non potuit tentationis laqueos evadere. Hebræorum populus maria transivit: sed non potuit tentamenta transire. Tentati sunt omnes præter Jesum, et Caleb, qui ideo de senioribus terram repromissionis introire meruerunt; quia fuerunt tentationis expertes. Nec Aaron introivit, nec Maria; quia et ipsi tentati sunt. Nec Moyses introivit; quia dux erat populi qui tentabatur: typus Legis quæ excludere tentamenta non poterat, non poterat in terram resurrectionis inducere; quia ista Evangelio gratia debebatur. Lex pacem non potuit dare; ideo Moyses quoad vixit, semper præliatus est: semper Legis populus in ancipiti bellorum est: Jesus autem Nave plebis animos profunda pace composuit; quoniam qui sub Lege est, agitur incertis: qui sub Evangelio, audit dicentem: *Pacem relinquo vobis: pacem meam do vobis (Joan. xiv, 27)*. Ideoque diligentibus non est scandalum.

21. Accipe aliter: crux Domini Judæis scandalum, Græcis stultitia est. Scandalum est perfido; quia dicit Judæus: Ergo hic Deus est, qui homo visus est, hic Deus est qui jejunavit, hic Deus est qui vapulavit, hic Deus est qui crucifixus est, hic Deus est qui de cruce descendere et se liberare non potuit? Denique hoc dicebant tempore Dominicæ passionis: *Descendat de cruce, et credimus ei. Confidit in Deo, liberet nunc eum, si vult (Math. xxvii, 42 et 43)*. Non te ista tentent, non te ista perturbent, non in animum tuum hujusmodi se ingerant cogitationes. Ubi pax, et multa pax: ibi crux Christi non opprobrium, sed salutis est. Non fuit opprobrium Petro crux Christi, quæ tantum ei gloriæ dedit; ut inversa Christum honoraret vestigiis: metuens ne si ea specie crucifixus esset, qua Dominus, affectasse Domini gloriæ videretur. Crux ergo opprobrium perfido: fideli autem gratia, fideli redemptio, fideli resurrectio est; quia pro nobis passus est Dominus; quia ille nos redemit sanguine, illa ad paradysum resurrectione revocavit. Qui hæc credit, quomodo potest turbari, cui spes regni cœlestis assurgit?

^a Edit. vet. et Paris. quædam, ut *corporea ipsius fortitudinis efficiat miles bella*. Rom. cum mss. in lectionem nostram consentiunt; usi quod illa vo-

cem, miles, transtulit in membrum sequens hoc modo, *miles pacem reformet*: sed ea mutatio non admodum sensui necessaria est.

22. (Vers. 166.) Sequitur versus sextus : *Exspectabam salutare tuum, Domine : et praecepta tua feci.* Qui exspectat, sperat. Charitatem ergo spes praecedit, sequitur salus, spes igitur praecurrit effectum ; ideo qui exspectavit salutem a Domino, praecepta Domini fecit. **1246** Unde et Dominus appellat amicos in Evangelio (*Joan. xv, 14 et 15*), non servos, qui sua praecepta fecerunt. Qui diligit enim, facit : et qui fecerit, merito dilectionis remuneratione donatur.

23. (Vers. 167.) Sequitur versus septimus : *Custodivi anima mea testimonia tua : et dilexit ea nimis.* Plus est diligere, quam custodire : et supra diximus (*vers. 159, num. 55*) quia custodire, interdum necessitatis est, vel timoris : diligere charitatis. Ideo cum hic dixisset : *Custodivi*, adjecit *Dilexi* ; ut custodia amantis fuerit, non timentis. Qui nimium diligit, nimium custodit.

24. (Vers. 168.) Sequitur versus octavus : *Servavi praecepta tua et testimonia tua ; quoniam omnes vias meae ante te, Domine.* Beatus qui potest dicere : *Omnes vias meae ante te* : qui nolit abscondere omnes cogitationes suas, omnes actus suos : abscondebat Adam viam suam, abscondebat Eva post culpam, abscondebat Cain necem fratris. In affectu habemus abscondere, non in effectum. Plena abscondentis perfidia, etsi apud Deum nulla sit latebra. Ideo Ecclesia in Canticis sua ei secreta monstrabat, dicens : *Assumam te, et inducam te in domum matris meae, et in secretum ejus quae concepit me* (*Cant. viii, 2*). Nam etsi Deus omnia videat cordis occultata ; bonum tamen est ut unusquisque animam suam ei aperiat et expandat, et tamquam lumini vel calori ejus occurrat. Nec immerito gloriatur Ecclesia, dicens : *Ego eram in oculis ejus tamquam inveniens pacem* (*Ibid., 10*) ; quoniam vias suas prodere non timebat. Justus ergo est ista vox : *Oculi enim Domini super justos* (*Psal. xxxiii, 16*). Itaque Domino Jesu Christo, qui est via et veritas, bene hoc dicitur ab iis qui illam veram viam fide, moribus, actuque desiderant convenire : *Omnes vias meae coram te, Domine.* Nulla enim potest via esse bona, nisi quam tu illuminandam tui visitatione luminis judicaveris : cui est honor, gloria, laus, perpetuitas a saeculis, et nunc, et semper, et in omnia saecula saeculorum. Amen.

SERMO VIGESIMUS SECUNDUS.

τ. Tau.

1. Incipit littera *Tau*, quae latina interpretatione significat, *Erravit* ; alia interpretatio habet, *Consummavit*. Quid est erravit ? Vigesima secunda littera est, quae apud Hebraeos est ultima. Psalmo autem isto, hoc est, centesimo octavo decimo profectum hominis diximus (*Sup., in prolog. hujus psal.*) significari, qui doctrinae moralis magisteris eruditus, deponeret omnem inexercitatae mentis infantiam, assumeret autem veterani consilii scientiam et prudentiae se-

^a Edit. vet. *praeterita donare*. Rom., *praeterita damnare*. Et rursus infra, vet. edit., *conditio lapsa recreari*. Rom., *conditio lapsa recreari*. Mss. vero utro-

A nihil aetatem. Ubi autem error est, culpa signatur. Ergo est profectus finis, ut etiam culpae sit. Sed et quid interpretetur. *Erravit*, inquit ; non errat, sed erravit. Errasse, praeteriti est temporis : errare, praeteritis. Qui erravit, desivit errare, et veterem condere errorem. De eo enim dicitur, *erravit, qui in errore non sit* ; nam is qui adhuc in errore permaneat, errasse dicitur, sed errare, errare enim permanere in vitio est : errasse, corrigentis est lapsus.

2. Denique emendator morum ait : *Eramus aliquando insipientes, increduli, errantes in desideriis et voluptatibus* (*Tit. iii, 3*). Non dixisset utique : *Eramus aliquando insipientes*, nisi qui adeptus est postea sapientiae disciplinam. Neque dixisset **1247** *Eramus errantes*, nisi qui superiores deposuisset errorem. Denique ut abolitum lapsum doceret, nec ullum offensionis residisse vestigium, ait : *Quia autem benignitas, et humanitas apparuit salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiae, quae fecimus, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti* (*Ibid., 4 et 5*). Veteri igitur errore deposito, et Spiritu sancto, atque omni morum emendatione renovatus dicit : *Eramus enim aliquando errantes*. Vides ergo quia errori renuntiasse non vitium, sed profectus est.

3. Postremo ipse te doceat Dominus Jesus, si humanis consiliis vel sententiis non putas esse creditum. Namque in Evangelio suo ipse asseruit pastor reliquit nonaginta et novem oves, et una requirit quae erravit (*Lucae xv, 4*). Centesima ovis et quam dicit errasse : perfectio et plenitudo numerus ipsa te instruat et informet. Non immerito ceteris antefertur ; quia plus est a vitio se revocasse, quam prope vitia ipsa necesse. Imbutos enim vitio animas exuere frenis cupiditatum atque emendasse, non solum perfectae virtutis, sed etiam coelestis est gratia. Emendare etenim futurae attentionis humanae est praeterita damnare divinae est potestatis. Denique inventam pastor ovem humeris imposuit suis (*Ibid., 5*). Agnoscis utique mysterium, quomodo ovis lapsa reficiatur ; quia non potest aliter humana conditio lapsa recreari, nisi sacramento Dominicae passionis et sanguinis Jesu Christi, *cujus principatus super humeros ejus* (*Isai. ix, 6*) ; in illa enim cruce infirmitates nostras portavit, ut ibi omnium peccata vacaret. Merito gaudent angeli ; quia is qui erravit, jam non errat, jam suum est oblitus errorem.

4. Non error igitur, sed consummatio est ut altera docet interpretatio. Consummatio autem, perfectio disciplinae est. Unde et Hieremias in suis Threnis sub hac littera ait : *Defecit iniquitas tua, filia Sion : non adjiciet te expellere adhuc. Visitavit iniquitates tuas, filia Edom : revelavit super peccata tua* (*Thren. iv, 21*). Advertis quoniam iniquitas non potuit sine Dei visitatione deficere, nec plena esse correctio, nisi per gratiam Domini Salvatoris ? Quobique partim huic, partim illis accedunt.

^b Vet. edit. cum parte mss., *conditio lapsa recreari*.

modo autem deficiat iniquitas, audi dicentem Ec-
clesiam: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam? A*
Laui pedes meos, quomodo inquinabo eos (Cant. v, 3).
Ceteris igitur hominis vestimentum vitii erroris in-
extum, in lavaeri regeneratione depositum nescit
quomodo possit induere; studio enim correctionis
noleverat oblivio peccatorum. Tanta vis consummata
mendationis est, ut in quamdam pueritiæ redeat
spiritualis ætatem, quæ vias erroris ignoret, crimen
etiã nisi velit, non possit admittere; quia desueverit
usum nosse peccandi. Et jam de hujus litteræ inter-
pretatione satis dictum arbitror: nunc cognoscamus
ex subditis, ^a quæ sit viri consummati sententia.

5. (Vers. 169.) Itaque sic ait: *Appropinquet oratio*
mea in conspectu tuo, Domine: secundum verbum tuum
mihî tribue intellectum. Volare facit orationem bona
vita, et dat alas precibus spirituales, quibus sancto-
rum ad Deum evehatur oratio. Sed et spiritus quo
1248 oramus, sublevat precem justi; maxime si
corde contrito compatiens eam commendet affectus.
Consummati autem viri ista est confidentia. Denique
ipse David in superioribus istius psalmi lucernam
suis pedibus requirebat (*Sup. v. 105*); ne in hoc iti-
nere terreno ambulans posset errare. Nunc autem
quasi jam in fine et processu positus, consummato
viandi munere, totus assurgit. Et orationem suam
dirigit in cœlestia: mittit eam in conspectum Domini
Salvatoris, dans illi flabra justitiæ, sapientiæ flamina,
remigia devotionis et fidei, innocentie puritatisque
subsidia; peccato enim gravescit oratio, et longe
fit a Deo. Tanto autem plus gravatur, ^b quanto im-
probabilior est vita deprecantis. Innocentium autem
ascendit oratio, et gemitus compatiens affectus, si
Egyptium Intum oderint, et operari terrena decli-
nent. Denique sic legisti (*Exod. ii, 23*), quod He-
bræorum qui dura Egyptiorum imperia ferre non
poterant; et ut gravia, ita et lutulenta opera indigna
sui nobilitate generis recusabant, gemitus et vox as-
cenderit ad Dominum Deum nostrum. Ascendit enim
oratio; quia etsi operabantur, tamen operabantur
inviti. Descendebat itaque ad illos Dei misericordia;
quia illorum ad Deum ascendebat devotio.

6. Ascendebat itaque non corporaliter; neque
enim propheta tantis precationem suam petebat Deo
corporaliter appropinquare: nam qui ita putat, uti-
que is Deum certo in aliquo loco ac sede concludit,
ut diffusioem locum in quo Deus sit arbitretur;
cum utique invisibilis, ineffabilis, incomprehensibi-
lis implet omnia, et divinitatis in eo habitat pleni-
tudo. Legi Moysen appropinquasse Deo (*Exod. xxiv,*
18), cum Legem acciperet: sed solita David vere-
cundia non semetipsum, sed orationem suam Deo
appropinquare postulat; ut videatur ordo quidam
esse distinctus, quod ii qui perfectiores sunt, ipsi
appropinquant Deo, sequentis autem ordinis justi

viri satis habeant si eorum appropinquet oratio.

7. Ex usu autem nostri sermonis consideremus
quid sit appropinquare. Constitue magistrum, atque
discipulum: si discipulus studiosius magistri vel
hausit ingenium, vel præcepto intendit, ita ut ad
similitudinem operis ejus atque doctrinæ proxime
videatur accedere; nonne dicere solemus quod ap-
propinquavit magistro? Ergo et tu si imitatore te
præbeas Christi sicut ille qui ait: *Imitatores mei es-*
tote, sicut et ego Christi (I Cor. iv, 16): si dolum
nescias, mendacium oderis, veritatem sequaris, jus-
titiam non refugas, diligas castimoniam, appropin-
quasti Christo, et per Christum Deo. Ipse enim est
via, qua pervenitur ad Patrem, qui apud Patrem
semper est.

8. Didicimus quid sit appropinquare orationem,
hoc est, elevetur actibus nostris. Si elevas actus
tuos, elevasti orationem tuam. Qui novit elevare
manus suas, dirigit orationem suam in conspectu
Dei, sicut infra legisti: *Dirigatur oratio mea sicut*
incensum in conspectu tuo. Elevatio manuum mearum
sacrificium vespertinum (Psal. cxl, 2). Hæc utique
oratio ad vitam, alia oratio in peccatum: *Et oratio*
1249 ejus fiat in peccatum (Psal. cxviii, 7). Et tu
si sæcularia petas, si flagitiosa postules, oratio tua
non ad Deum dirigitur, sed in peccatum. Ideoque
intellige quæ petas.

9. *Secundum, inquit, verbum tuum mihî tribue in-*
tellectum. Adverte quid postulet. Non intellectum
generaliter dixit, sed intellectum secundum verbum
Dei; est enim intellectus ad mortem, sicut est pru-
dentia ad interitum: *Filii hujus sæculi prudentiores*
sunt quam filii lucis in hac generatione (Luc. xvi, 8).
Sed prudentia ista quæ sæculi est, ad vitam non
suffragatur æternam. Circa honores, circa lucella
est, quæstibus concervandis intenta, non meritis
comparandis. Postremo circa elementa mundi est
phalerata magis quam vera sapientia; ut est philo-
sophia omnis quæ aliena quærit, cum sua nesciat:
scrutatur cœli plagas, mundi spatia rimatur, quæ
sibi prodesse nihil possunt: Deum ignorat, quem
solum deberet inquirere.

10. Ideo verus sapiens dicit: *Si quis videtur sa-*
piens esse inter vos in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit
sapiens; sapientia enim hujus mundi, stultitia est
apud Deum (I Cor., iii, 18 et 19). Elaborandum est
igitur ut in hoc sæculo stulti simus, nihil nobis cum
philosophia; ne quis fidem nostram per elementa
mundi hujus traducat a vero; ne quis assertionem
nostram per philosophiam deprædetur. Sic enim
Arianos in perfidiam ruisse cognovimus, dum Chris-
ti generationem putant usu hujus sæculi colligen-
dam. Reliquerunt Apostolum, sequuntur Aristote-
lem. Reliquerunt sapientiam quæ apud Deum est:
elegerunt disputationis tendiculas, et aucupia verbo-

^a Septem mss., quæ sit viri consummati fiducia.
Pro hac lectione facit, quod paulo post in omnibus
mss. et edit. habetur: *consummati autem viri ista est*
confidentia.

^b Omnes edit., quanto improbius; omnes mss.,
quanto improbius. Iterum vero ubi vet. edit. ac
mss., operari terrena declinent; Rom. sola posuit
opera terrena declinent.

rum secundum dialecticæ disciplinam, cum clamet **A** Apóstolus : *Ne quis vos deprædetur per philosophiam, et inanem seductionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa hujus mundi, et non secundum Christum (Coloss., II, 8).*

11. Utinam possim imitari illam stultitiam, quam sapiens : illum virum habentem amplas possessiones, sed negligentem fructuum, intentum Deo illum virum, qui honores etiam delatos sibi respuat, doctrinam philosophiæ non requirat; etiamsi ante cognovit, tamen scire dissimulet, non requirendo discat : non quærat quæ sua sunt, sed aliis sua conferat, sibi acquirat æterna. Illic potest dicere : *Secundum verbum tuum mihi tribue intellectum, id est, non secundum philosophos, non secundum causidicos, non secundum mercatores hujus sæculi, non secundum architectos domorum, sed secundum verbum tuum, quod est veræ sapientiæ honorumque operum fundamentum; ut super illud constituat propheta aurum cordis sui, argentum sermonis sui, lapides pretiosos operationum suarum; ut opus suum labi et perire non possit.*

12. (Vers 170.) Sequitur versus secundus : *Intret postulatio mea coram te : secundum verbum tuum libera me. Vide ordinem. Primum dixit : Appropinquet oratio mea : postea intellectum poposcit, secundum verbum : tertio ait, Intret postulatio mea coram te. Nonne quodam Dominus nos invitat usu, et suscipere **1250** dignatur affectu? Nonne cum aliquem de primariis viris desideras convenire, primum ad ejus domum appropinquas : postea quæris informari atque instrui ; ut cognoscas mentem patrisfamilias : deinde ut ejus domum ingrediaris, imploras ; ne quis te abiciat et excludat? Pulsa ergo et tu regiam illam cœlestem : pulsa non manu corporis, ^a sed quadam orationis tuæ dextera. Non sola manus corporis pulsat : pulsat et vox ; scriptum est enim : *Vox fratris mei pulsat ad januam (Cant. v, 2).* Pulsamus et digito. Denique et Thomas digito meruit januam resurrectionis aperire. Et tibi dicit Jesus : *Infer digitum tuum huc.... ^b et mitte manus tuas in latus meum : et noli esse incredulus, sed fidelis (Joan. xx, 27).* Pulsa ergo digito, si non potes tota manu. Pulsa januam. Christus est janua, qui ait : *Per me si quis introierit, salvabitur (Joan. x, 9).**

13. Cum hanc igitur januam pulsaveris, vide quomodo ingrediaris ; ne forte et jam ingressus, extra conspectum regis sis. Multi ingrediuntur palatia, et non statim regem istum terrenum vident : sed frequenter observant ; ut aliquando videre mereantur. Nec præsumunt videndi copiam : sed jussi repræsen-

^a Omnes edit., sed quadam rationis tuæ dextera. Melius omnes mss. orationis tuæ dextera.

^b Mss. non pauci, et mitte in manus meas, et latus meum.

^c Edit. omnes, Nempe cum hominem rogas, regem te dicis. Sensus absurdus. Itaque legitimum e cunctis mss. restituiimus. Corruptio autem non aliunde exorta est, nisi ex eo quod pauci mss. dictionem, regem post verbum, rogas, transposuerint, quod iatru-

tantur, et precem fundunt ; et cum benevolens suscipiantur. Primus sui sermonis ingressus est. et quid titubet, ne quid offendant. Quanto magis rogatus est Deus, ut ostium misericordiæ suæ nostris ingrediatur oratio ! Denique et Paulus rogat ut arriatur sibi ostium verbi ad loquendum mysteria Christi (Coloss. iv, 3).

14. Sed quia Græcus habet, *ἔισθὲν δέξασθαι*, hoc est : *Intret dignitas mea ;* licet potuerit et scriptor errare, et fecerit *δέξασθαι*, hoc est, *deprecari* tamen hoc quoque explanemus, ut possumus. Nempe cum hominem regem rogas, dicis ut contemplationem habeat honoris tui, tangat eam contemplatio dignitatis ; ut aut misereatur, si te.

B ^d Et quid dicam, rogas? Sic unusquisque ingreditur ut dignitatibus deferatur. Recte ergo et deus Deo dicit : *Intret dignitas mea coram te. Habet Christianus dignitatem suam, qui tanto imperator militat.*

15. Sunt maximæ et veræ fidei dignitates, sunt honorum diversi et apud Christum ordines : *Primo Deus in Ecclesia primo apostolos, secundo prophetas, tertio doctores (I Cor. xii, 28).* Sed istæ administrativæ dignitates. Sunt etiam privatorum, ut est pietas, justitia, sobrietas, castimonia, disciplina. Sunt etiam orationis dignitates : si pro vidua roges, si roges pro pupillo, si roges pro misericordia, si roges pro nimis devoto ac fideli : si roges in tribulatione, roges cum dolore, si mæsto et ipse qui rogas compatiaris : factu, intrat oratio tua Dei gratiam : intrat domum ejus si tecum Ecclesia deprecetur, si populus universus impleret ; ut Domini inclinet favorem.

16. Quid autem rogat ? Ut eruat, ut liberetur : eo quod jam diu adversus nequitias spirituales, adversus tentamenta hujus sæculi prælietur ; eo quod ^e grave est satis longævo cursu istius vitæ : **1251** diuturnam sustinere militiam. Denique et infra dicit : *Heu me! quod incolatus meus prolongatus est (Psal. clix, 5)!* Ingemiscit enim quod indefessus labore tendat excubias ; et ideo petit a tot adversariis liberari, nec cum terrenis hominibus vult habere consortium.

17. (Vers. 171.) Sequitur versus tertius : *Eructabunt labia mea hymnum ; cum docueris me justificationes tuas. Eructavit hymnum, qui potest dicere : Bonus enim odor Christi sumus Deo (II Cor. ii, 15) Et bene eructat, qui plurima et suavia præcepta Domini gustaverit. Eructat hymnum, qui eructaverit verbum. Denique et David ante eructavit verbum bonum (Psal. cxlv, 2), hic eructat hymnum. Bonum*

dendi voculam, te, sciolo cuiquam dedit occasionem.

^d Mss. aliquot, Et quid dicam? Rogans unusquisque sic ingreditur, etc. Non ita male.

^e Ita quinque mss. Alii autem, ac vet. edit. dictionem, vitæ, prætermittunt ; quod si placeat, referendum erit relativum, istius, ad vocem sæculi, prius positam. Sed Rom. edit. propriè Marte sic emendavit : *grave est satis longævo, cursus istius diuturnam, etc.*

eum panem gustavit, qui de cœlo descendit : bonum panem, quem si quis manducaverit, non morietur in æternum. Habet verbum Dei epulas suas : alias fortiores, ut est Lex, et Evangelium ; alias suaviores, ut sunt psalmi et Cantica canticorum. Eructabat hymnum Ecclesia, vel anima pia, cui dicebat Deus Verbum : *Insinua mihi vocem tuam ; quia vox tua suavia est (Cant. II, 14)*. Eructabat hymnum, cui dicebat : *Favum distillant labia tua, o sponsa : mel et lac sub lingua tua (Cant. IV, 11)*.

18. Sed non potest quis ante eructare hymnum, nisi didicerit justitias Dei, et didicerit ab ipso Domino Deo suo. Ideo specialiter hoc David petit, ut eum doceat Deus ; audierat enim et cognoverat in spiritu, *Quia unus magister est (Math. XXIII, 10)* ; et ideo ubique ipsum sibi doctorem fieri postulabat ; ut ab ipso disceret justificationes ejus. Quomodo enim cantare potest quis in metu positus, et timore poenarum ? Quomodo cantare potest gravium sibi conscius delictorum, nisi prius fiat veniæ securus ? Denique in posterioribus habes : *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena (Psal. CXXXVI, 4)*, in qua impugnetur, in qua captivetur in lege peccati, in qua defleat atque deploret suæ captivitatis ærumnam ?

19. Et tu ergo ede scripturarum cœlestium, cibos et ede ut permaneant tibi in vitam æternam, et ede quotidie, ut non esurias, ede ut replearis, ede ut verborum cœlestium eructes saginam. Spirituales epulæ non obesse solent, sed prodesse satiatis ; ideoque replevi volebat Propheta qui dicit : *Repleatur os meum laude ; ut cantem gloriam tuam (Psal. LXXVIII, 8)*. Qui cantat Dei gloriam, hymnum Domino cor ejus eructat.

20. (Vers. 172.) Sequitur versus quartus : *Loquatur lingua mea verbum tuum ; quoniam omnia mandata tua justitia est*. Qui didicerit justitias Dei, loquitur verbum Dei ; et qui verbum Dei loquitur, otiosum verbum non loquitur. Otiosum verbum est, loqui opera hominum. Ideo Sanctus dicit (*Psal. XVI, 4*) dari sibi a Domino gratiam, ut non loquatur os suum opera hominum ; quia otiosum verbum est : nec solum otiosum, sed etiam periculosam, pro quo rationem sumus reddituri. Omne enim verbum otiosum quodcumque locuti fuerimus, reddemus pro eo rationem (*Math. XII, 36*). Non enim mediocriter periculum est, cum habeas tanta eloquia Dei, et Dei opera quæ fecit in Genesi, fecit in Exodo, fecit **1252** in Levitico, Numeris, Deuteronomio, Jesu Nave, Judicium libro, Regnorum, atque Esdræ libris, fecit in Evangelio, vel in Actibus apostolorum, illis prætermisissis, loquaris quæ sæculi sunt, audias quæ sæculi sunt. ^a *Sepe aures tuas spinis (Eccli. XXVIII, 28)* : utinam et

linguam tuam obsepas. Sed quod pejus est, circumdata est lingua tua spinis, quæ compungunt, et vulnerant loquentem quæ mendaci sunt. Ideo adversarius etiam orantibus frequenter sæculares offundit cogitationes. Si non ergo debemus audire aliena, vel superflua ; quanto magis non debemus obloqui ! cum dicat unicuique nostrum Scriptura venerabilis : *Argentum et aurum tuum alliga : et ori tuo fac jugum et pondus (Ibid., 29)*. ^b Alliga sensum tuum fidei taciturnitate : alliga sermones tuos, impone jugum ori tuo ; ne indomita cervicæ verborum se jactet. Impone pondus, ut cauto omnia quæ loquimur trutinemus examine. Quibus tamen spinis ut sepas aures tuas Scriptura tibi dicit ; nisi contrito corde, et timore judicii ? Salebriter ista compungunt : stimulant ista, non vulnerant ; licet et vulnera utilia sint amici.

21. *Omnia, inquit, mandata Dei justitia est ; quia sunt mandata justitia, et ideo sine justitia esse non possunt. Mandatum Dei est, ut diligas Deum tuum (Deut. VI, 5)*. Unde ait Paulus : *Qui diligit proximum suum, legem implevit ; scriptum est enim : Non adulterabis, non occides, non furaberis, non concupisces, et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur (Rom. XIII, 8 et 9)*. Si in ipso verbo instauratur omne mandatum, quod verbum justitia est (quid enim tam justum, quam ut diligas Deum tuum, et diligas fratrem tuum), utique omnia Dei mandata justitia est. Sicut enim ^c qui occidere potest fratrem, utique non diligit ; qui adulterat fratris uxorem, utique non diligit fratrem ; qui furatur, qui concupiscit alienum, utique non diligit eum quem fraudare desiderat : ita qui superbe despicit fratrem, qui eum deformare conatur, qui pascitur ejus injuriis, a consortio charitatis alienus est.

22. (Vers. 173.) Sequitur versus quintus : *Fiat manus tua saluum facere me ; quoniam mandatum tuum elegi*. Adventum Domini videtur orare ; quia manus Dei Christus est. Ipsum legimus dexteram Dei, de quo supra ait : *Dextera Domini fecit virtutem : dextera Domini exaltavit me (Psal. CXVII, 16)*. Cur ergo hic manum dixit ; nisi forte non solum propter diversitatem gratiæ, quam scriptores non prætermittere solent, sed etiam propter quamdam proprietatem manuum dictum est ; ut ibi dextera dicatur, ubi scribitur quod exaltavit eum virtute ; hic manus, ubi intelligi oporteat, quod eum humilitate servavit ? Potest et sic intelligi manus Domini, sicut dicitur in usu : Magna est manus illius regis ; hoc est, magnus exercitus, et illius inferior est manus ; ut etiam hic intelligamus : *Fiat adjumentum tuum atque subsidium, ut mittas Angelos tuos, opem tuam, subsidia potentiae tuæ ad liberandum populum tuum*. Hæc est

^a Plures mss., *Sepe aures tuas spinis*. Haud male. Alii tamen et omnes editi., *Sepe*, etc. Quod autem post verbum, *obsepas*, cunctæ editi. adjiciunt, *ne loquaris quæ sæculi sunt, audias quæ sæculi* ; hæc in russ. nullis reperias, et certe mera est repetitio superiorum.

^b Editi., *Alliga sensum tuum fidei, taciturnitate* ; mss., *fida taciturnitate*.

^c Cod. Corb., *qui occidere vult fratrem*. Sorb. unus, *qui occidere petit fratrem*. Sed ea mutatio non aliunde quam e scriptorum ignorantia promanavit. Non viderunt siquidem *potest occidere*, hincidem esse ac vera occidere, ut Virgilianum illud :

potuisti linguere solam ?

perinde est ac *quomodo solam dereliquisti ?*

manus Dei, de qua scriptum est : *Nonne omnes ministri spiritus, qui mittuntur in ministerium propter eos, qui futuri* **1253** *erunt hæredes salutis (Heb. 1, 14)? Qui ergo elegit mandata Dei, utitur confidentia; ut cum auctoritate deprecatur sibi divina subsidia.*

23. (Vers. 174.) Sequitur versus sextus : *Concupivi salutare tuum, Domine : et lex tua meditatio mea est.* Alius longævitate vitæ istius delectatur, et concupiscit usque ad depositæ senectutis finem corporis hujus vitam producere. Alii franguntur ægritudinis infirmitate, de quibus nemo potest dicere : *Cum infirmor, tunc potens sum (II Cor. xii, 10).* Beatos se putant, si inoffensa valetudinis commoditate potiantur, quibus non est infirmitas ad salutem. Horum quoque nemo potest dicere : *Concupivi salutare* **B** *tuum, Domine;* suam enim magis salutem, quam salutare Dei querunt, medicis potius quam Scripturarum obediētes. Contraria autem studiosis divinæ cognitionis præcepta sunt medicinæ (*De Cons. dist. 5, Contraria*). A jejunio revocant, lucubrare non sinunt, ab omni intensione meditationis abducunt. Itaque qui se medicis dederit, se ipsum sibi abnegat. Qui autem querit salutare Dei, Christum sequitur, qui dicitur ^a salus Dei : non quæ corporis, sed quæ æterna sunt quærens, cum hoc in corpore conversatur. Qui autem salutem Dei querit, die utique et nocte meditat in lege. Jugis illi meditatio est divinorum decretorum, neque aliqua cura corporis hujus advertitur a studio disciplinæ.

24. (Vers. 175.) Sequitur versus septimus : *Vivet* **C** *anima mea, et laudabit te : et judicia tua adjuvabunt me.* Futuræ utique vitæ, non præsentis sibi remuneratione blanditur; hæc enim vita quomodo dici potest, de qua scriptum est : *Et in pulverem mortis deduxisti me (Psal. xxi, 16)?* Quam multi viventes in inferno sunt! Ipse Paulus cupiebat de corpore mortis hujus liberari, qui vere concupivit salutare Dei, dicens : *Dissolvi enim cupio, et cum Christo esse multo melius : permanere autem in carne magis necessarium (Philip. i, 23),* quam voluntarium. Quomodo ergo vivit anima opera mortis involucro : aut quæ est vita, quæ in umbra est? In regione umbræ mortis sumus : absconlita est vita nostra, non libera; erit enim libera in regione vivorum, in qua fiduciam complacendi justus assumit; ut placeat Domino in regione vivorum (*Psal. cxiv, 9*). Ibi ergo vivit anima nostra, ubi nihil mortale, nihil infirmum amicta sit, nihil debitum pœnæ.

25. Ibi laudabit Dominum, ubi deposito infirmitatis corpore, conformis esse cœperit gloriæ corpori Christi. Nam dum in peccato sumus, plene laudare qui possumus? *Peccatori enim dixit Deus : Quare tu enarras justitias meas (Psal. xlix, 16)?* In umbra sumus hic positi : in umbra vivimus : in umbra

^a Rom. edit. hic et paulo inferius, *salutare Dei*. Infra vero ubi post vocem, *quærens*, ant. edit. addunt, *cum hoc in corpore conversetur, quod salus quæritur*; hoc totum eadem Rom. reseccaverat. Verum sa-

laudamus : perfecte in umbra laudare non possumus. In terra aliena sumus : denique audisti in posterioribus dicentes : *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena (Psal. cxxxvi, 4).*

26. Adjuvant autem judicia Dei sanctos, et bonis operibus remuneratio vitæ confertur æternæ. Beatus qui dicit : *Et judicia tua adjuvabunt me.* Ego infirmus, ego peccator timeo judicia Dei propter conscientiam delictorum : mihi terrorem adferunt, et exagitant : sanctos adjuvant. Sed **1254** tamen juvabunt etiam peccatorem, licet diverso modo. Sanctis adjuvabitur, dum probatur : peccator adjuvabitur, dum humiliatur, dum castigatur; ut peccata solva duplicia : dum opus ejus exurit, ut ipse salvus fiat sic tamen quasi per ignem. Fortassis etiam sic evenit sensus : Si dignus fuero iudicio, dignus ero et exuar a consortiis impiorum; quoniam *Non resurgunt impii in iudicium (Psal. i, 5).* Et juvabunt etiam iudicia; quoniam qui credit in Domino, non iudicatur. Proderit illi fides, et suffragabitur ad veniam, etiam si qua in operibus offensa sit.

27. (Vers. 176.) Sequitur versus ultimus : *Erravit ovis quæ perierat : vivifica servum tuum; quoniam mandata tua non sum oblitus.* Græcus habet. *Quære servum tuum*, hoc est, ζῆλον; et potius falli scriptor, ut scriberet ζῆλον, quod est vitæ. Sensus quidem uterque constat, sed opportunior est huic loco : *Quære servum tuum;* quoniam ovis quæ erravit quærenda est a pastore, ne pereat. Ideo dicit, *Erravi. Dic et tu iniquitates tuas, ut justificeris (Esai. xliii, 26).* Quod lapsus fateris, in eo tibi cum omnibus commune consortium est; quia nemo sine peccato : negare hoc, sacrilegium est; solus enim Deus sine peccato est. Confiteri hoc Deo, impunitatis remedium est. *Erravi*, inquit : sed qui erravit, in viam potest redire, in viam revocari potest. Et pulchre addidit : *Sicut ovis quæ perierat;* non enim perit qui agnoscit errorem.

28. *Quære*, inquit, *servum tuum; quoniam mandata tua non sum oblitus.* Veni ergo, Domine Jesu : quære servum tuum, quære lassam ovem tuam : veni, pastor, quære sicut oves Joseph. Erravit ovis tua, dum tu moraris, dum tu versaris in montibus. Dimitte nonaginta novem oves tuas, et veni unam quærere quæ erravit. Veni sine canibus, veni sine malis operariis, veni sine mercenario, qui per januam introire non noverit. Veni sine adiutore, sine nuntio : jamdudum te exspecto venturum. Scio enim venturum : *Quoniam mandata tua non sum oblitus.* Veni non cum virga, sed cum charitate, ^b spiritusque mansuetudine.

29. Noli dubitare relinquere in montibus nonaginta novem oves tuas; quia in montibus constitutas lupi rapaces incursare non possunt. In paradiso semel nocuit serpens : amisit ibi escam, postquam

tis fuisset reseccasse, *quod salus quæritur*; hæc enim verba in mss. non inveniuntur.

^b Rom. edit., *spirituque mansuetudinis.*

Adam inde depulsus est : illic jam nocere non poterit. Ad me veni, quem lufforum gravium vexat incurfus. Ad me veni, quem ejectum de paradiso a serpentis diri ulceris venena pertentant ; quia erravi a gregibus tuis illis fuperioribus : nam et me ibidem collocaveras , fed ab ovilibus tuis lupus nocturnus avertit. Quære me ; quia ego te requiro. Quære me , inveni me , fufcipe me , porta me. Potes invenire quem tu requiris : ^b dignaris fufcipere , quem invenieris ; imponere humeris , quem fufceperis. Non est tibi pium onus faftidio : non tibi oneri est vectura iuftitiæ. Veni ergo , Domine ; quia etfi erravi , tamen *mandata tua non fum oblitus* : fpem medicinæ refervo. Veni , Domine ; quia et ovem erraticam folus es revocare qui poffis : et quos reliqueris , **1255** non mœftificabis ; et ipfi enim peccatoris reditu gratulabuntur. Veni , ut facias falutem in terris , in cœlo gaudium.

30. Veni ergo , et quære ovem tuam jam non per fervulos , non per mercenarios , fed per temetipfum. Sufcipe me ^c in carne , quæ in Adam lapsa eft. Sufcipe me non ex Sarra , fed ex Maria ; ut incorrupta fit virgo , fed virgo per gratiam ab omni integra labe peccati. Porta me in cruce , quæ falutaris errantibus eft , in qua fola eft requies fatigatis , in qua fola vivunt quicumque moriuntur.

31. Pulchre autem etiam *vivifica* , potest dici ; eo quod mori non poffit , quem humeris fuis virtus portaverit.

32. Dicit ergo et anima , dicit et Ecclefia : *Erravi ficut ovis quæ perierat*. Sed dicit : *Quæfivi quem dilexit anima mea* (Cant. III , 1) ; hoc eft enim dicere : *Vivifica fervum tuum ; quoniam mandata tua non fum oblitus*. Ego te quæfivi ; fed invenire non poffum , nifi tu volueris inveniri. Et tu quidem vis inveniri ; fed vis diu quæri , vis diligentius indagari. Novit hoc Ecclefia tua ; quia non vis ut te dormiens quærat ; non vis ut te jacens investiget. Denique pulfas ad januam , ut excites dormientem : exploras fi cor vigilat , et caro dormit. Vis jacentem levare , dicens : *Surge qui dormis , et exurge a mortuis* (Ephes. v , 14). Mittis manum per cavernam , ut surgat : et fi tardius surrexerit , derelinquis. Vis ut quærat iterum , et quærat a multis , et non oblivifcatur quærere , non oblivifcatur sermones tuos : et fi tenet eos , offeras te videidum , non refugas et teneri.

33. Quæ cum te meruerit amplecti , oftendet fructus fuos , docebit non oblitam fe mandatorum tuorum , dicetque tibi : *Veni , frater meus : exeamus in agrum.... et in foribus noftris omnis fetus arborum : nova et vetera ; frater meus , fervavi tibi* (Cant. VII , 11

et 13). Hoc eft dicere : Teneo mandata tua omnia novi et veteris Testamenti. Sola hoc dicere Ecclefia potest. Non dicit alia congregatio : non dicit Synagoga , nec fecundum litteram nova tenens , nec fecundum fpiritum vetera. Non dicit hærefis manichæa : Vetera fervavi tibi , quæ a Prophetas non fufcipit. Merito dealbata ceruatur , quæ utriusque fulget gratia Testamenti.

34. Respondit ei Sponsus : *Pone me ut fignaculum in cor tuum , ut fignillum in brachium tuum* (Cant. VII , 6) , quæ nova et vetera fervasti mihi. Signaculum meum es , ad imaginem meam es et fimilitudinem. Fulget in te imago iuftitiæ , imago fapientie , imago virtutis. Et quia imago Dei in corde tuo eft , fit et in operibus tuis : fit effgies Evangelii in tuis factis , ut in tuis moribus mea præcepta custodias. Effgies Evangelii erit in te , fi percutienti maxillam , alteram præbeas ; fi diligas inimicum tuum ; fi crucem tuam tollas , et me fequaris. Ideo crucem ^e ego pro vobis portavi ; ne tu pro te portare dubitares.

35. Audierunt hoc filie Hierufalem , quod jam Dominus Iefus fibi Ecclefiam copulabat : et quia confiderantes magnitudinem Verbi , et imparem tantis nuptiis æftimabant ; ne forte tantæ copulæ **1256** pondus fufcinere non poffet , excufant dicentes : *Soror noftra parva , et ubera non habet* (Ibid. , 8) Sic enim qui volunt differre nuptias , excufare conuerunt , ut prætendant immaturæ ætatis infirmitatem , et aftruant quod ubera non habeat , quæ nubilis fignificant tempus ætatis. Hoc folet fymbolum commune omnibus virginibus efle nupturis ; ut cum ubera cœperint eminere , tunc conjunctioni habiles iudicentur.

36. Turbatæ igitur quod ftudio dilectionis urgeat nuptias Sponsus , dicunt : *Quid faciemus fadori noftræ in die qua loquetur in ea* (Ibid.) ? vel , ut Symmachus , *qua loquetur ei* ; hoc eft , fponfalium celebritate folet fieri collocutio , et confirmatio nuptiarum. Quid ergo faciemus , dicunt turbatæ , quia urgeatur conjunctio fpiritualis ? A tantis nuptiis excufare non poffunt ; nemo enim eft qui copulam vel animæ et Spiritus , vel Chrifti et Ecclefie non beatam putet. Sed quia plenitudo Verbi vel Spiritus fanchi vibrat et fulget , et nihil eft quod illis poffit æquari , ibat differre defiderant ; ut illa dilatione vel anima , vel Ecclefia poffit efle perfectior.

37. Dicunt ergo : *Si murus eft , ædificemus fuper eum receptacula : et fi janua eft , fculptamus fuper eam tabulas cedrinas* (Ibid. , 9). Murus eft anima fanchi. Habet et Ecclefia muros fuos , quæ jam perfectior nem propagata eft ; licet ejusdem peccato nequaquam maculata.

^d Per Prophetas , totum vetus Testamentum hic intellige , quod integrum a Manichæis rejiciebatur. Epiphani. Hærefi 68 , Auguftini de Hæref. cap. 46.

^e Sic mss. magno numero. Nonnulli tamen cum edit. omnibus , *ego pro te portavi , ne tu propter me portare dubitares*, Non male

^f Era. et feq. edit. *impares fe tantis nuptiis... fufcinere non poffent* ; elegantius Amerb. cum mss. *imparem tantis*, etc. , hoc enim ad Ecclefiam refertur , non ad filias Hierufalem.

^a Ita plerique mss. a quibus hoc tantum difcrepant edit. quod vet. habent , *serpentini diu ulceris*. Rom. *serpentis diu ulceris*. Alia vero pars mss. voces , *diu* , sive , *diri ulceris* , non exhibent.

^b Edit. , *dignare* ; Amerb. , *dignaris* , *fufcipere quem invenieris : impone*, etc. Sed mss. ferme ad unum lectioni noftræ afpiciuntur.

^c Paris. edit. , *non in carne , quæ in Adam lapsa eft*. Sed alie omnes , et cuncti mss. refpuunt negationem. Et optime id quidem ; neque aliud hic fignificatur , nifi quod Chrifti caro ejusdem naturæ fuerit atque Adæ caro , unde per generationis fucceffio-

dicit: *Ego civitas munita* (Esaï. xxvii, 3). Hic est murus, qui habet duodecim portas apostolicas, per quas populo nationum patet ingressus in Ecclesiam. Sed murus quamvis ambitum totius urbis includat, tunc tamen est munitior, cum receptacula habuerit præparata, in quibus propugnatores urbis tutum speculandi ac tuendi possint habere subsidium. Sed quia rationalis hæc civitas est, et omnis spes ejus in Dei verbo est: non ferrea, sed argentea ei propugnacula requiruntur, eloquiis cœlestibus magis quam corporis voluptatibus hostiles impetus repulsare consueta. Eo fulta præsidio, eo splendore refulgens habilior Christi copulæ judicatur.

38. Et quia janua Christus est, qui ait: *Per me si quis introierit, salvabitur* (Joan. x, 9); et Ecclesia janua nuncupatur; quia per ipsam patet populis ad salutem. Ne hæreticorum corrumpatur tinea aut vermibus, dicunt filie Hierusalem, vel Angeli, vel animæ justorum: *Ædificemus super eam tabulas cedrinæ*, hoc est, fidei sublimis bonum odorem; est enim suavis hujus materiæ odor, quam non vermibus, non tinea corrumpat. Ideo hujus materiæ usus eligitur tectorum fastigiis elevandis, formandisque litterarum elementis, quibus ætas puerilis ad studium liberalis eruditionis imbuitur. Est ergo materia ista sublimis ad gratiam, levis ad onus, suavis ad odorem, utilis ad instrumentum scientiæ, habilis ad ministerium cognitionis æternæ.

39. Sed quemadmodum Sponsam suam diligens Christus urgebat ad copulæ spiritualis solemnitatem: ita et Ecclesia Verbi decore jam capta festinabat ad nuptias. Ideoque morarum et dilationis impatiens, quas filie Hierusalem innectere **1257** gestiebant, dicit: *Ego murus, et ubera mea turres* (Cant. viii, 10), hoc est: Nolite dubitare utrum murus sim (illæ enim dixerant: *si murus est*); ego, inquit, murus sum, et non parva ubera habeo, sed ut turres ubera mea sunt. Quomodo dicitis, quia non habeo ubera? Sensus, ut turres, habeo sapientiæ, in quibus est abundantia, sicut scriptum est: *Et abundantia in turribus suis* (Psal. cxxi, 7). His uberibus, id est, sensibus habilibus se tantis nuptiis æstimabat: sed filie Hierusalem adhuc non poterant æstimare; quia sensuum ejus abundantiam non videbant.

40. Et addidit: *Ego eram in oculis ejus tamquam inveniens pacem* (Cant. viii, 10), hoc est: Deliberatis de meis sensibus, cum pacem Dei invenerim, quæ exsuperat omnem mentem, et custodit corda et sensus in Christo Jesu. Talis, inquit, eram in oculis Sponsi, qualis quæ habet pacem. Scriptum est enim: Qui recte quærent pacem, habebunt eam testimonium (Prov. xii, 20). Festinantibus igitur dilectio atque dilecta, celebrata conjunctio spiritualis est, mutuo expetita consensu.

41. Ideoque tamquam nuptiale canens carmen,

^a Mss. non pauci, et custodit corpora et sensus.

^b Rom. edit., quærent pacem, gaudebunt. Ubi ad marginem adnotavit Prov. xii, 20, qui locus eo modo in Hebr. et omnibus versionibus constanter legitur.

exsultavit Spiritus in Propheta, dicens: *Vinea hæc est Salomoni in Beelamon: dedit vineam suam is et servavit* (Cant. vii, 11). Clamat ergo Spiritus: Plantata est congregatio populorum, et vitis æternæ imdata radice, et spiritalia sub Jugum Verbi corde mansueto colla subjecit. Plantata autem est in multitudinem nationum; hoc enim esse intelligenda Beelamon Symmachus, Aquila, et aliæque translationes Græco sermone docuerunt. Repudiata est vitis copula, quæ fructum afferre non poterat: data est vinea novis fidelibusque cultoribus, qui non solum facere fructum possent, sed etiam custodire. Cui igitur ovis erravit: sed revocata, totius spatia oris implevit. Unam ovem error abduxerat: sed multitudinem populorum Domini gratia congregavit. Erravit homo: sed Ecclesia jam murus est, et murus validus. Erravit Adam: murus est David, qui mandata Dei oblitus non est.

42. Custodita igitur et vallata hæc vinea maxime spiritali, mille fructus dat Christo, ducentis autem fructus custodibus. Ideoque ait Ecclesia: *Vinea mea in conspectu meo, mille Salomoni, et ducentis servantibus fructum* (Ibid., 12). Perfectio et plenitudo Christi est portio servulorum. Habes hoc mysterium in Genesi, ubi quinque partes Benjamin fratri juniori tribuit Joseph, singulas reliquis fratribus (Gen. xlii, 34). Domino igitur quinque sensuum portio **1258** et prærogativa defertur, quam illi utique tribuit quem diligit: sicut dilexit et Paulum, cui dedit ad docendas gentes sapientiæ principatum (Act. xx, 21).

43. His igitur fructibus delectata Ecclesia dicit ad Christum: *Qui sedes in hortis, amici intendentes voci tuæ: vocem tuam insinua mihi* (Cant. vii, 13). Delectabatur enim quod in hortis Christus sedebat: et in hortis positi amici intendeabant voci ejus. Sed quia amici illi de cœlestibus erant Archangeli, vel Dominationes, et Throni (homines enim expulsi de paradiso fuerant propter inobedientiam cœlestium mandatorum, atque ideo adhuc Ecclesia vocem ejus non poterat, quam cupiebat audire), ideo ait: *Vocem tuam insinua mihi*. Unde et nos si volumus eam in nobis sedere, simus horti clausi atque muniti, ferimus virtutum flores, gratiæ suavitatem; ut disputentur cum Angelis Dominum Jesum audire possimus.

44. Sed quia futurum erat, ut cum ad plenitudinem Ecclesia pervenisset, persecutionibus variis tentaretur; ideo cum Verbi gratia delectaretur, subito cernit insidias persecutorum: et quæ plus Sponso quam sibi timeret, aut quia a persecutoribus Christus magis appetitur in nobis, ideo ait: *Fuge, frater meus, et similis esto tu capreolæ, aut hinnulo cervorum super montes aromatum* (Ibid., 14). Propter infirmos fugit, qui tentamenta graviora ferre non possent. Ideo scriptum est ut de civitatibus ad civitates fugiamus (Matth. x, 23): et si nos in hac civitate fuerint per-

Attamen a cunctis mss. ac vet. edit. hic recedere nobis religio est.

^c Omnes pene scripti cod., aliæque traditiones.

secuti, fugiamus in aliam. Propter infirmos igitur, ut A Cor. II, 18). Mons aromatum David, cujus orationis odor ascendebat ad Dominum; et ideo dicebat: *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo* (Psal. CXL, 2).

45. Symmachus tamen et Aquila interpretati sunt, quod Christus dicat ad Ecclesiam: *Quæ sedes in hortis*, hoc est, jam in hortis sedes, superno digna paradiso; et ideo *Voce tuam insinua mihi*, cui amici intendunt. Ego quoque eam audire desidero. Coepit in hortis esse Ecclesia, postquam ^b in hortis passus est Christus.

^a Ita plerique mss. Alii tamen aliquot, et edit. omnes, aut *fugiat ab infirmis*, ut nempè infirmi per anæthesin montibus opponatur: sed melius opponuntur infirmi martyribus.

^b Rom. edit. sola, *in hortis captus est Christus*. Sed præterquam quod potest id de Christi agonia intelligi, etiam extra pomeria urbium, ubi erat mons Calvaria situs, conseri horti consueverunt.

IN EXPOSITIONEM EVANGELII SECUNDUM LUCAM. ADMONITIO.

Hoc opus sermonibus quibus Evangelium Lucæ Ambrosius populo enodavit, constare extra controversiam est. Illud enim non modo ex orationis forma, citatisque (Lib. VII, in cap. x et XIV, et alibi) Scripturæ in Ecclesia priusquam vir sanctus aggrederetur ad dicendum, recitatæ locis intelligitur: sed multo magis ex eo declaratur, quod illum diebus dominicis (Lib. VIII, in cap. XIX) aliisque celebrioribus (Lib. IV, in cap. V), verba fecisse deprehendimus. Immo vero non diffoulet animadvertimus Evangelicum textum quem exponere ille cogitabat, publice recitatum fuisse: quandoquidem complures ejusdem Evangelii locos, textu non citato (Lib. II, in cap. III), ita explicat; ut quæ tractabantur (Lib. V, in cap. VII; lib. VII, in cap. IX, et alibi), nisi materia orationis prælecta fuisset, ab auditoribus capi minime potuissent. Quod incommodum ne lector quoque pateretur, curarunt editores Romani, ut Evangelicus omnis contextus, et is etiam in quem Ambrosius nihil dixerat, exhiberetur. Verum cum id præstare illi nequiverint, quin non solum sæpe Ambrosianam orationem interescinderent, sed et illic haud pauca partim inverterent, partim adjicerent; satius visum est ubi versus qui exponitur, desideratur in manuscriptis, illum in margine editionis indicare.

Quamvis solum Evangelium Lucæ enarrandum sibi proposuisset Ambrosius, subinde tamen aliorum etiam locos exponit (Lib. V, in cap. VII; lib. VI, in cap. IX): quoties videlicet ii vel aliquid habere videntur peculiariæ difficultatis (Lib. II, in cap. II et III), vel a beato Luca fuere prætermitti; cum alioquin eorum cognitionem populo utilitati futuram censeat. Desudat potissimum in conciliandis quæ apud evangelistas apparent contrariis (Lib. III, in cap. I; lib. V, in c. V et VI; lib. VII, in cap. VII, et alibi sæpius), et sicubi durior litteræ nodus incidit, ad spirituales confugit interpretationem (Lib. V, in cap. VII; lib. X, in cap. XXII), in qua mirifice illos convenire demonstrat. Multus est in enarrando sensu naturali atque historico; frequenter tamen orationem convertit ad mysticum: sed inde sæpe sæpius præclara, quibus partim commentationem suam illustrat, morum præcepta ducit. Præcipuus quoque temporis sui hæreses, quibus Christi divinitas impetebatur, oppugnat, hoc est, Manichæos, Photinianos, Arrianos, et hos præ cæteris, ut pote Catholicorum ea tempestate hostes infensissimos; unde haud injuria liceat affirmare, hanc ei potissimum fuisse causam, cur Evangelium Lucæ interpretari apud se statueret.

Hos omnes sermones redegit in unum opus, illudque inscriptum voluit titulo expositionis Evangelii secundum Lucam: quomodo ipsum semel atque iterum ab Augustino (Lib. I de Grat. Christi. cap. 44; lib. II de Peccat. orig. cap. 41; lib. I cont. Julian. c. 3, et lib. II, c. 3) citatum reperias, cui non pauci quoque mss. hac in re favent. At vero falsus est Sixtus Sen. cum eandem hanc commentationem ab auctore suo in libros non fuisse distinctam asserit hoc argumento, quod Augustinus nusquam libri alicujus numerum citat (Biblioth. lib. IV). Non legerat profecto primum ejusdem Patris librum de Gratia Christi; in ejus enim cap. 44 et 45 plerique operis, de quo agimus, libri numero indicato ad decimum usque memorantur. Gravius adhuc peccat Possevinus (In Appar.), qui Sixti judicium contra Augustini auctoritatem secutus, memoratam partitionem negat. Quippe dubium non est, quin exemplaribus, quæ idem Augustinus lectitavit, multum fidei sit habendum, non solum præpter temporum vicinitatem, sed multo magis propter illius Doctoris artissimam cum Ambrosio conjunctionem. Fatemur quidem ab illo libro sexto loco septimi semel nominari: sed nisi postremis operum Augustini scriptoribus hunc lapsum tribuendum putes, forte dicendum fuerit in hoc erratum esse ab iis qui Ambrosii expositionem descripsere, ut ibi septimi libri initium ponerent, quo sexti limites extendi oportebat.

Scriptos anno 376 hos libros auctor est Baronius (Ad añ. 376), unico nimirum persuasus loco, ubi Vir sanctus Almarum (Lib. X, in cap. XXI), aliorumque barbarorum bella, neque non jamem quamdam ac pestem in animalia omnia deviente se memorat. Sed magnus Cardinalis secum ipse non satis consentit, cum tradit Apologiam David